

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

a39015 00029465 5b

PROPERTY OF

*The
University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

118

PROPERTY OF

*The
University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

118

XV

ИЗДАЊЕ ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

Душан

ДЕСПОТ БУРАЂ БРАНКОВИЋ

Београд, 1880

БЕОГРАД

АРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1880

РЕФЕРЕНТ :

СТСЯН БОШКОВЪТ.

СВЕТОМИР НИКОЛАЕВИЧЪТ.

Милош Обилич, Караџић

ДЕСПОТ

ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ

ГОСПОДАР СРБИМА, ПОДУНАВЉУ И ЗЕТСКОМ
ПРИМОРЈУ

ПРВА КЊИГА

ОД СТУПАЊА ЂУРЕЂА НА ВЛАДУ ГОД. 1427
ДО
ПРВОГ ОСЛОБОЂЕЊА СРБИЈЕ ОД ТУРАКА ГОД. 1444.

НАПИСАО

МЕДОМИЋ МИЈАТОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1880

DP.

326

M-1

v. 1

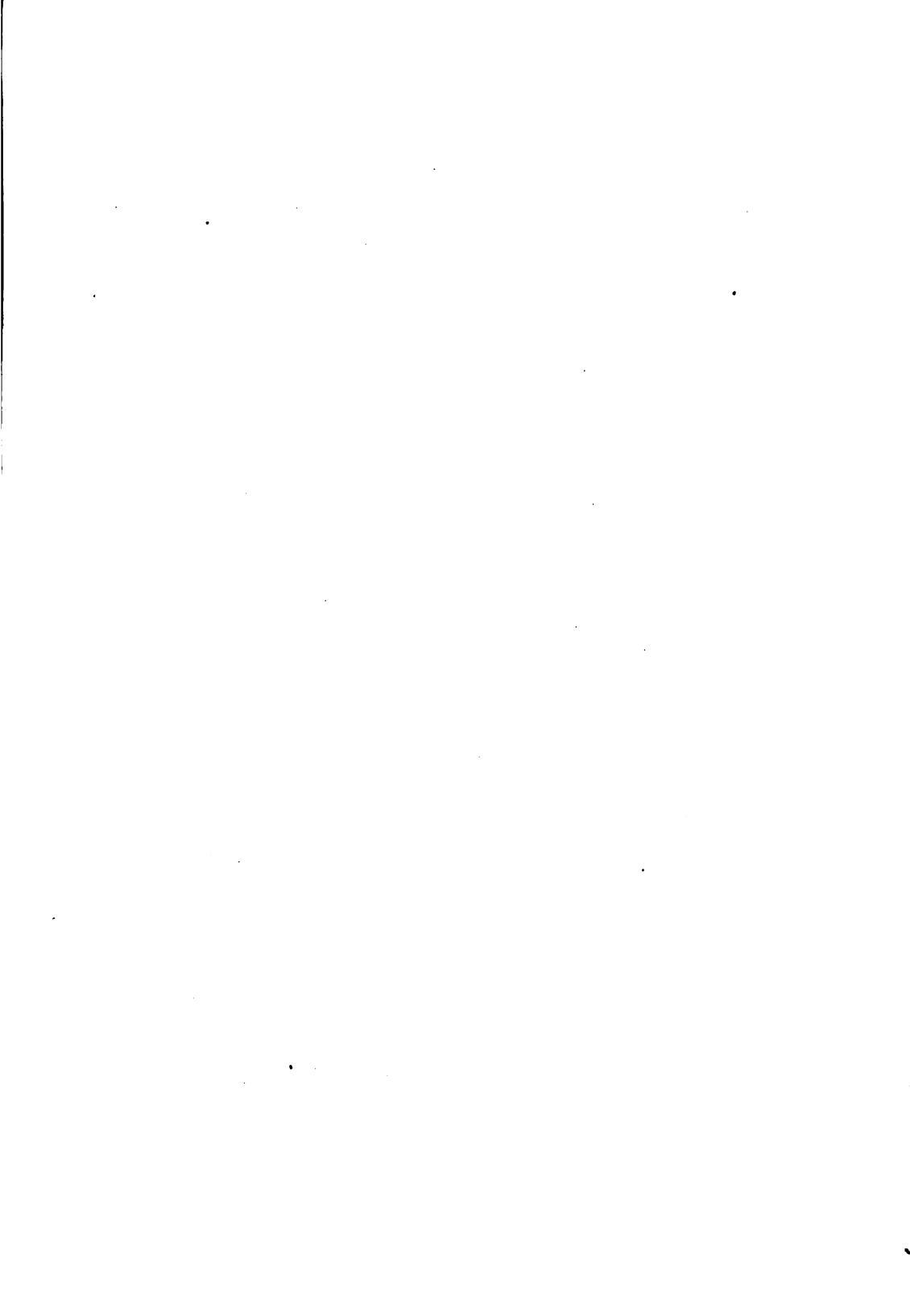
57.212.1.172

ОВО МОЈЕ ПРВО ВЕЋЕ ИСТОРИЈСКО ДЕЛО

ПОСВЕЋУЈЕМ

МОЈОЈ ЖЕНИ

**У ЗАХВАЛНОСТ НА СИМПАТИЈИ, КОЈОМ ЈЕ ПРАТИЛА
ОВАЈ МОЈ РАД, И НА ПОМОЋИ, КОЈУ МИ ЈЕ
УКАЗАЛА ПРЕПИСУЈУЋИ МИ ИЗВОДЕ
ИЗ РАЗНИХ ИСТОРИЈСКИХ
ИЗВОРА.**

СА Д Р Ж А Ј

	СТРАНА
Предговор	VII.
Извори за ово дело	XV.
Глава прва	
Поглед на политику српску преа Косовом и од Косова до ступања Бурђевог на владу (1389 — 1427). — Вук Бранковић. — Државноправни уговор с Угарском од г. 1426 као резултат Стефанове и као основа Бурђеве спољашње политике . .	1—46
Глава друга	
Смрт деспота Стефана. — Ступање Бурђа Бранковића на владу. — 19 Јул и 8 Септембар 1427	47—78
Глава трећа	
Материјалне прилике у Бурђевој држави	79—104
Глава четврта	
Душевне прилике у Бурђевој држави	105—120
Глава пета	
Турска војска	121—127
Глава шеста	
Прва година Бурђеве владе. — Битка код Голупца	138—159
Глава седма	
Зидане смедеревског града (1429—1430). — Стање Србије и рад Бурђевог од 1429—1433	160—184
Глава осма	
Једна аудијенција у султана Мурата. — Један Француз као гост у деспота Бурђа. — Удаба Катарине Бранковићеве за Удриха Цељског	185—200
Глава девета	
Одношаји Бурђеви према порти. — Удаба Маре Бранковићеве за султана Мурата. — Год. 1430—1435	201—222

VIII

Глава десета

Одношаји Ђурђеви према Млецима, Византији и Угарској године
1435—1437 . . . . . 223—238

Глава једанаеста

У очи прве пропасти. — Год. 1436—1438 . . . . . 239—255

Глава дванаеста

Петогодишњи рат. — Планови Ђурђеви. — Пад Смедерева. —
Српско робље. — 1438—1439. . . . . 256—284

Глава тррнаеста

Ђурђево странствовање. — Благо његово. — Трагедија у Белеви-
Чарлаку. Год. 1440—1441 . . . . . 285—314

Глава четрнаеста

Непосредне последице пада Новог Брда. — Борба између Млета-
ка и Стевана Косаче око остатака Ђурђево државе у Зети.
— Одношаји Ђурђеви ка краљу Владиславу. — Сабор од
9 Јуна 1443 . . . . . 315—341

Глава петнаеста

Поход на Балкан. — Битка на Морави и пред Нишем 3 Нов.
1443. Битка на Златици 24 Децембра 1443. — Битка на Ку-
новици. — Ђурађ Кастриотић Скендербег . . . . . 342—337

Глава шеснаеста

Сегедински мир од 18 Јула 1444. — Прво ослобођење Србије.
Улазак Ђурђев у Смедерево 22 Августа 1444 . . . . . 338—390

Прилози:

1. Листина краља Жигмунда од 1426 г.
2. Листина којом деспот Ђурађ Дубровчанима потврђује повластице г. 1428.
3. Реверс општине дубровачке о примљеном благу Ђурђево.

ПРЕДГОВОР

Рад сам да у две три речи кажем историју ове историје.

Историци, који су се до најновијег времена бавили српском историјом, изрицали су врло неповољан суд о деспоту Ђурђу Бранковићу.

Од како је учени Дубровчанин Мавро Орбин у XVII-ом веку изрекао, да је Ђурађ Бранковић непостојан и неверан, та се црта прилепила његовоме карактеру и не одвајаше се од њега све до сада.

Наш први историк, многозаслужни Јован Рајић истина се труди, да оно, што се чини да је непостојанство Ђурђево политике, објасни тешким положајем Србије између Турске и Угарске. Али тек и он изреком каже: „Еже невјерства и вјероломства от Мауроурбина деспоту сему приписуемаго касаетсја, отрешти сја не может: многожди бо и Турком и Унгаром данују врјеру нарушал”. (Ј. Рајић, Историја Србов, III, 241).

Најновији историк српског народа, г. Мајков изрекао је још далеко оштрији суд. Он вели о Ђурђу:

«Будући бесавестан, немиран, претворица и оклијевало, које све показује властелина оног времена, није могао учинити ништа; много се трудио али залуду; што је год почињао, није му ишло од руке јер је кварии оклијевањем, а наглошћу у неврјеме навлачио је на себе гњев и освету оба сусјода Мацара и Турака. То се види и у приватној радњи његовој. Тијем је са свим друкчији од Стефана. Један бијаше сувише вјеран непријатељу хришћанском и слободу земље своје даде само да надвлада свога личног супарника и да посведочи лажну или боље рећи саможиву дужност поданичку; други једнако вараше свакога и немаше потпоре за сложну радњу против општег непријатеља» (Историја српскога народа, 2-го издање, 135).

Има томе више времена, — још док је моје познавање Ђурђевог доба било врло површно, — осећао сам некако тамно да ова карактеристика не носи на себи печат истинитости. И историја других народа и сами савремени догађаји у нашој отаџбини доводили су ме често на мисао, да се оскудица политичког успеха Ђурђевог не може никако узети као несумњив доказ бесавесности и превртљивости па ни неспособности његове. У животу народа има периода у којима јавни морал и политичка свест тако ниско стоје, да је једном бесавесном себичњаку много лакше да до извесних, и ако приврмених, успеха дође него савесном каквом државнику и патриоти. Није ретко бивало да и сама историја, не испитујући већ само просто прихватајући вештачки створена и светином

радо примана мишљења, помаже само да се одржава заблуда, која себичњаке уздиже као велике родољубе, а на праве се родољубе каменом баца. Ђурађ Бранковић је могао бити један од најсавршенијих карактера и један од најспособнијих владалаца, па опет да се услед сустицаја свакојаким неприлика о њему створи мисле, да је и ружан карактер и неспособан државник.

Осим тога чинило ми се да у карактеристици Ђурђевој, каква нам се до сада давала, има психолошких неследствености, да она није природна и да по томе на сву прилику није истинита. Мајков на пр. одсудно осуђује морални карактер Ђурђа као приватна човека а у неку руку брани га као „владаоца и државна човека”. Мој инстинкат и моје позитивно знање буне се да верују да један истински рђав човек, један човек без чистих, узвишених и идеалних покрета срца, може бити у истини велики владалац и велики државни човек.

Сумњао сам у истинитост оне карактеристике и с тога, што сам опазио да се она оснива на подацима, — и не толико на стварним подацима о несумњивим фактима, већ на личноме мишљењу — специфично католичких и маџарских писаца, који су јако у искушењу били да о Ђурђу Бранковићу с непријатељском тенденцијом пишу.

Желио сам да се самосталним проучавањем извора уверим шта је истина што се Ђурђева карактера тиче.

Богат историјски материјал архиве ватиканске, млетачке, дубровачке, бечке, као и других архива Италије и Угарске, у колико је до сада предан јавности трудом једнога Рајналда, Тајнера. Фејера Миклошића, Симе Љубића, Ј. П. Шафарика, Меда Пуцића, В. Макушева и др. давао ми је користи, које не само наш у ревности ненадмашни Рајић није имао, него које ни у новије време ни сам г. Мајков имао није.

Оригиналне кореспонденције и званичне листине из Ђурђева доба, као и казивања савременика и познаника Ђурђевих, дала су ми не незнатан број појединости, које су бацале нове светлости не само на карактер његов, него и на карактер и радњу српског народа онога доба, и у опште на савремено друштво европско.

Пошав да тражим истину о карактеру једног човека ја сам изашао на једну тачку, са које се није само тај карактер видео, већ са које се видела и херојска борба једног племенитог народа у приликама велике трагичности.

Мојим истраживањима дошао сам до савршеног убеђења, да историја до данас не само да је чинила неправду Ђурђу Бранковићу, него да ни српском народу правду чинила није. Дошао сам до уверења, да је карактер Ђурђев у великим и главним и суштвеним цртама својим: чист, племенит и поштовања достојан, и да је тако исто и карактер ондашњег народа српског племенит и поштовања достојан. Њихова је судбина тако чврсто спојена, да није ни мало

чудо, што ова моја историја Ђурђа Бранковића није друго, већ историја Србије његовога доба.

Ја сам се трудио да проникнем у што већи број појединости онога доба, да их прикупим у њихову природну целину, да их сложим у њихову првашњу хармонију или и дисхармонију, да објасним прави њихов смисао и да дадем, колико то за сада може бити, живу и истиниту слику ондашње радње српскога двора и српскога народа. Не ће ме ни мало зачудити ако се дубљом критиком и новим материјалом, који се још буде изнео, нађе да по гдекоје појединости ваља исправити. Волим да се надам, да ћу и сам доживети, да ово моје дело у другом издању, ако Бог да, у појединостима допуним, могућним начином и исправим. Али сам убеђен да се главне и велике линије ове историјске зграде у својој основи и у своме карактеру тако подударају с истином, да се олако пореметити не ће.

Имам да додам, да сам ја до резултата, какви су у овоме делу изложени, дошао мојим самосталним испитивањем извора, пре него што сам се познао с делом Др. Фр. Рачкога „Одношаји српских деспота и доселица наспрам круни и краљевини хрватској и угарској г. 1426—1503 (Књижевник, II, 476—480), и са студијом Емила Чакре „Ђурађ Смелеревац и жена му Јерина” (Даница за 1867). Обрадовао сам се кад сам видео да је такав научењак, какав је високо поштовани председник југословенске академије наука, на толико година пре мене одношај срп-

ских деспота према Угарској изнео у оној светлости, у којој је и сам нађох. Чакрина карактеристика Ђурђа и Јерине тако је пуна духа и тако пуна истините светлости, да ја у интересу српске књижевности само жалити могу, што његово перо није написало целу историју Ђурђеву, већ је оставило перу моме.

У осталом може бити да целину резултата мојих истраживања не бих на јавност износио, да ме на то није охрабрио пријем, који нађоше моји први чланци, што их мој пријатељ Владан Ђорђевић у својој „Отаџбини” год. 1875 наштампа. На сваки начин дело ово у овом облику не би угледало света, да га се задужбина Чупићева прихватила није. Зато, ако ко од читалаца у њему нађе каквог новог обавештења, нове поуке, можда и извора за патристски понос, нека са захвалношћу помене Чупићеву задужбину.

1 Маја 1880 год.
у Београду.

ЊЕДОМИЉ МИЈАТОВИЋ

Извори за историју Ђурђа Бранковића

I.

Званичне листине, дипломе хрисовуље, писма и записи из Ђурђевог времена :

1. *Acta Archivi Veneti, spectantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium, collegit et transcripsit Dr. Joannes Schafarik, Belgradi, 1860* I и II књига. Издање српског ученог друштва.

2. *Annales Ecclesiastici, ab anno MCXCVIII ubi desinit cardinalis Baronius, auctore Odorico Raynaldo, Lucae, 1753 fol, 32 vols.*

3. *Codex diplomaticus Hungariae, ecclesiasticus et civilis, studio et opere Georgii Féjer, Budae 1829, I—X vol.*

4. Изслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника, В. Макушева, С Петербургъ 1867

5. Листине о одношјих измедју јужнога Славенства и млетаčke републике скупио Симе Лјубић на свјет издаје југословенска академја зnanости и умјетности у Загребу. До сада 5 књига.

6. *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnac, Ragusii, edidit Fr. Miklosich, Viennae, 1858.*

7. *Monumenta Historica Slavorum meridionalium etc. e tabulariis et Bibliothecis Italicis deprompta, co-*

lecta atque illustrata a Vinc. Makuscev, vol. I, Ancona-Bononia-Florentia; Varsaviae 1874.

8. Споменици српски то јест писма писана од републике дубровачке краљевима, деспотима, војводама о кнезовима српскијем, босанскијем и приморскијем, преписао с дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, I кн. од 1396—1423, у Београду 1858, II кн. од г. 1466, у Београду 1862.

9. Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nonnumquam edita ex tabulariis vaticanis deprompta ex collecta ab Ang. Theiner I vol. Romae 1863, II vol. Zagrabiae 1875.

Осим тога листине и записи из Ђурђевог времена штампане по Гласницима српског ученог друштва у Београду, „Старинама” и „Раду” југословенске академије науке у Загребу.

II. Сувременници Ђурђеви.

1. Aeneas Sylvius: — Aeneae Sylvi Piccolominei, postea Pii II Papae, opera geographica et Historica, Helmstadii, 1699. Енеј Силвије (рођ. 1405+1464) пре него што ће год. 1458 постати папом био је тајни секретар цара немачкога Фридриха III, који је имао присних одношаја с државницима угарским не мање с грофовима Цељским и деспотом Ђурђем. Сва је прилика да је Силвије лично познавао деспота Ђурђа и Катарину кћер његову. За историју нашу нарочито има занимљивих података у овим делима Силвијевим: *Historia de Europa*, — *Historia Bohemica*, — и *Historia Rerum Friderici III, imperatoris*.

2. Brocquière. — Voyage d'outre mer et retour de Jérusalem en France par le voie de terre pendant

le cours des années 1432 et 1433 par Bertrandon de la Brocquière, conseiller et premier écuyer tranchant de Philippe-le-Bon, duc de Bourgogne.

Брокијер је био једнога дана на аудијенцији у деспота Ђурђа у његовом пољском дворцу Пекудиму и путујући кроз Србију долином моравском описао нам је шта је видео. Његов је спис Легран д'Оси (le citoyen Legrand D'Aussy) превео на модерна француски језик и штампао га у «Memoires de l'Institut national des sciences et arts, Tome V, Paris, Fructidore, an XII. Г. Иван Павловић преправник професорски у Паризу имао је доброту да за мене испише из француског текста све оно што Брокијер о Србији и о деспоту Ђурђу говори.

3. Beheim. — Zehn Gedichte Michael Beheims zur Geschichte Oesterreichs und Ungerns mit Erläuterungen von Th. G. von Karajan. Штампао у Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte Literatur und Kunst, Wien 1849. Бехајм је, како сам за себе каже, био слуга цара Фридриха IV и херцега Алберта. Што прича о походу на Балкан г. 1443 и о битци на Варни 1444 то је слушао од једног свог пријатеља Ханса Мегеста који је у војни учествовао О догађајима у Београду г. 1456 прича као очевидца (von dem Turken keuser Machamet wie er constantinopel gewan und die Sirueu verwüst und wie grossen schaden er. vor griechischen weissenpurg nam und von dem zug den die Christen teten etc. wann ich Michel Peñam auch in derselben reis gewesen pin. 51—57).

4. Callimachus. — Philippi Callimachi de Rebus a Vladislao Polonorum atque Hungarorum Rege gestis libri tres. У поменутом Швантнеровом издању стр.

433—518. Калимах је служио као секретар у краља Владислава Јагелонца, који г. 1444 погибе код Варне.

5. Chalcochondylas. — Laonici Chalcochondylae Turcica Historia Лаоник (Никола) Халкохондил био је у служби у Димитрија деспота од Мореје, једнога од браће деспота Томе, таста најмлађег сина Ђурђевог Лазара. Халкохондил је био у приликама да доста добро познаје сувремену политику и одношаје турске на балканском полуострву. Описао је развијање турске царевине све до год. 1464. Дело његово познато ми је такође у Бонском издању од год. 1834.

6. Critobulus. — De rebus gestis Mechemetis II, inde ab anno 1451 usque ad annum 1467. Критовул је Грк у турској служби. Описао је с великим познавањем догађаје од г. 1451 до 1467 под владом султана Мехмеда. Његово је дело први пут штампано Карло Милер у Fragmenta Historicorum Graecorum, vol. V, Parisiis, 1870.

7. Dlugosz. — Historia Poloniae. Длугош је по државним мисијама краљевине Пољске долазио у Угарску, добро је познат био са сувременим догађајима у које је и Пољска преко свога краља Владислава (1440—1444) увучена била. Рођ. 1415, умро 1480 као архијепископ од Лемберга. У његовој историји има важних података за историју угарску и српску. На жалост ја за њих знам само по наводима у другим делима, јер још не могах добити Длугошево дело у оригиналу.

8. Ducas. — Ducae, Michaeli Ducae nepotis, Historia Byzantina. Јован Дука, патриције византијски, потомак царске династије Дука, оштар по сматраоц с дубоким државничким погледом, сувременик Ђурђевог. Написао је историју византијску од г. 1341 до

1455. Дело је његово штампано у Бонском издању византијских писаца год. 1834. Уз њега је придодат и италијански превод од непознатог Италијанца, у коме нарочито у партијама које се тичу Срба има одступања од оригинала и знатних додатака, тако да је могућно да је превод тај од некаквога Далматинца.

9. Jwanich. — *Johannis de Zredna, cancellariae regis Hungariae olim proto-notarii Epistolae in diversis negotiis statum publicum Regni Hungariae concernentibus etc. per Paulum de Jwanich.* Поп Иванић живео је у средини XV века и прикупио неколико од важнијих писама по државној политици угарској свога времена. Штампано у Schwandtán, II, 1—106. «Писма су из периоде 1445 до 1451.

10. Константин Филозоф један од оних учених људи које је деспот Стефан Високи око себе прикупљао. Год. 1431—33 написа *„Житије и жизн присно помнимааго, словуштааго, благочастивааго господина деспота Стефана, списано повељенијем и понужденијем светјејшааго патријарха земље србскије кир Никоном и полатниих начелник и т. д.* Најбоље издање од В. Јагића у Гласнику књ. XLII, 223—327.

11. Marin Sanuto. — *Vite dei Dogi di Venezia etc.* Marin Sanuto у Muratorii, *Rer. Italicarum Scriptores* 899—960 vol XXII. Mediolani 1733.

12. Михаило из Острвице иначе Михаило Константиновић. Не зна се управо из које је Острвице родом (да ли Рудничке или Горњо-моравске). Кад Турци г. 1454 освојеше Ново Брдо заробише га и уврстише у Јаничаре. По освојењу Босне Турцима

доби заповедништво над малом једном турском посадом у босанском граду Звечају. Угарска војска под краљем Матејом освоји Звечај 1464 г. те и Михаила зароби. Из Угарске је Михаило отишао у Чешку, Моравску и после и у Пољску где је и умро написав (од прилике око г. 1490) своје мемоаре. Дело је познато под именом «Турска историја или кроника, верно и истинито списана од неког Србина или Бошњака, званог Михаило Константинов из Острвице, ког су Турци негда заробили и међ јаничаре дали.» Мени је то дело познато из превода Др. Ј. П. Шафарика, штампаног у Гласнику XVIII, стр. 45—188.

13. Phrantzes. — *Annales Georgii Phrantzae Protovestiarium*. Ђорђе Франца, државник и дворанин царева грчких, сувременик, на сву прилику и лични познаник Ђурђев (рођ. 1401 † после 1462) Написао је г. 1462 своје мемоаре познате под горњим насловом. Служио сам се Бонским издањем *Corpus scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnæ, 1838*.

14. Sguropulus. — *Vera historia unionis non verae inter Graecos et Latinos, sive concilii Florentini exactissima narratio, graece scripta per Sylvestrum Sguropulum etc. Hagae 1660* — Згуропул је био један од духовника тајних саветника цариградског патријарха на флорентијском сабору г. 1437.

15. Sibenburger. — *Cronica Abconterfayung und entwerffung der Türckey mit irem begriff, inhalt, Provinzien, Volckern, ankunft, Kriegen, Siegen ets. von einem Sibenburger, 22 jar darinnen gefangen gelegen, in Letein bescriben, durch Sebastian Franck verteutscht 1531*. Овај Сибињанин, иначе познат под именом Милбахера по месту Милбаху одакле је, био је приликом првог упада турског у Сибињ год. 1436 заробљен,

по повратку своје из ропства турског у коме проведе до 1458 г. написа што је знао о савременом стању у Турској.

16. Thurocz. — M. Johannis de Thurocz Chronica Hungarorum. Живећи у средини XV-ог века угарски свештеник Туроц написао је хронику догађаја у Угарској доведши је до год. 1454. Штампана је у Schwandtnerii, Scriptorum rerum hungaricarum veteres ac genuini, I vol. Vindobonae 1746.

17. Windeck. — Eberhardi Windeckii Historia vitae Imperatoris Sigismundi, први пут штампано у Scriptorum rerum Germanicarum, edidi etc. Burchardus Menchenius, Lipsiae 1728, fol. Виндек је био секретар Жигмунда краља угарског и чешког и цара немачког и има занимљивих аутентичних података о одношима његовим према Србији у првој трећини петнаестог века.

III. Писци који су живели и писали у нараштају одмах после Ђурђа, или највише јадан век после њега.

1. Bonfinius. — Antonii Bonfinii Historia Pannonica, sive Hungaricarum rerum decades IV Coloniae 1690. Као професор хуманитарних наука у Будиму за време краља Матеје написао је историју Угарске служећи се за последње године казивањем старца који су у догађајима учествовали.

2. Barletius. — Marini Barletii Scodrensis de Vita et rebus gestis Scanderbegi praeclarissimi Epirotarum Principis. Argentorati apud Cratonem Mylium, 1537. Латински свештеник у Скадру, Марин Барлетије, жи-

вео је у другој половини XV-ог века и описао живот и дела Ђурђа Кастриотића Скендербега по казивању људи којима је радња Скендербегова аутентично позната била.

3. *Fatti illustri del Signor Giorgio Scanderbegh, d'incerto autore.* У Сансовиновом зборнику стр. 272—301. Не зна се ко је писао, али очевидно неко ко је добро био познат са северном Арбанијом и с догађајима у западном крају балканског полуострва у XV-ом веку.

4. *Lavardin.* — *Histoire de Georges Castriot, surnommé Scanderbeg, Roy d' Albanie, recueillie, dressée et poursuivie jusques à la mort de Mahomet II, par Jacques de Lavardin Seigneur du Plessis-Bourro Paris, 1597*

5. *Musachi.* — *Historia e Genealogia della casa Musachia scritta da Don Giovanni Musachio Despoto dell' Epiro (nell' anno 1510).* Деспот Јован Мусаћ, бавећи се као емигранат у Италији, написао је за своје синове мемоаре своје, које је син његов Константин после наставио и у неколико допунио око средине XVI-ог века. Мусаћи су били у сродственим и ако даљим свезама с кућом деспота Ђурђа Бранковића. Мемоаре је њихове штампао Хопф у својим *Chroniques Gréco-Romanes*, Berlin 1873, стр. 270—340.

6. *Rabbi Joseph Ben Joshua.* *The Cronicles of Rabbi Joseph Ben Joshua ben Meir the Sphardi, transl. from the Hebrew by C. H. F. Bialloblotzky.* London 1836, I—II. Раби Јосиф бен Јосија писао је своје кронике између 1520 и 1553 по сувременим му изворима.

7. *Spandugino Cantacusino.* — *Della Origine de' prencipi Turchi, discorso di Teodoro Spandugino Constantinopolitano.* Спандуцин Кантакузин, потомак по

женској линији цариградске куће Кантакузина с којом је у присном сродству била деспотица Јерина, живео је и писао у Италији у првој половини XVI-ог века. Дело његово с којим сам се ја служио штампано је у великом зборнику Сансовиновом: *Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi, raccolta da M. Francesco Sansovino cavaliere Angelico di Constantino. in Venetia, 1573, стр. 182—207.*

IV. Турски извори

1. Kantemir. — *The history of the growth and decay of the Ottoman Empire by Joan Dimitrie Konstantin Kantemir, London 1734 fol.* Молдавски кнез Кантемир добар зналац турског језика и турске књижевности, написао је ово своје дело по турским изворима пред свршетак XVII-ог века.

2. Lewenclaw. — *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII; opus J. Lewenclawii, Francforti 1591. fol.* —

3. Sead-eddin. — *Chronica dell Origine e progressi della casa ottomana, composta da Saidino Turco. eccellentissimo storico in lingua turca, ... tradotta da Vincenzo Brattutti Raguseo etc. Vienna 1649.* Сеад-един (Мохамед-ибн-Хасанџан, Коџа-ефендија) био је наставник султана Селима, писао је своју историју у другој половини XVIII-ог века, употребивши раније турске кроничаре.

V. Српски кратки летописи и родослови

1. Бранковић. — *Chronica Serbica Despotae Georgii Brancovič e codice serbico-latine reddita operante L. B. Francisco Hav. Pejačević.* Латински превод из-

вода из Бранковићевог летописа. Штампан у Arkivi sa povjestnicu jugoslavensku. књ. III. Zagreb 1854.

2. Jagić. — Fin Beitrag zur serbischen Analistik mit literaturgechichtlicher Einleitung von V. Jagić (за себе штампано из II св. Archiv für Slavische Philologie г. 1878. Има три до тада непозната летописа штампана.

3. Новаковић. — Примери старог српског језика и књижевности, Београд, 1876.

4. Safarik. — Krátke letopisy srbské, y Okazky obcanského pisemnict, v Praze, 1870, стр. 65—89. Шафарик је ту сложио у једно осам разних кратких летописа српских од којих је најстарији писан год. 1501 а најмлађи год. 1700.

5. Врдничко родословије. — Родословије сербски цареи, штампано у Гласнику књ. XXI, 226—276. Називљемо га врдничким јер га је у Врднику г. 1746 из неког старијег рукописа преписао Проигуман тога манастира Стеван.

6. Пећски општи лист. — Родословије иже ва светих цареи српских, саопштио из „општег листа патријаршије пећске.“ Милош С. Милојевић. Гласник, XXXV, 1—104.

7. Пролог владици Максиму. — Пролог иже ва светих оца нашего владике Максима, бившаго деспота српског од Јеромонаха Гаврила Стефановића, писан између 1725—1745. Саопштио проф. Гаврило Витковић. Гласник XXXIV, 150—177.

8. Трношац. — Историја о сербских царјех и краљех јуже преписах аз јеромонах Јосиф Трношац. от рожд. Хр. 1791 м. февара у манастиру Трноши. Гласник, V, стр. 20—112.

VI. Друга знатнија дела којима сам се служио:

1. Mauro Orbini. — *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni, historia di Don Mauro Orbini Rauseo, abbate Melitense. Pesaro, 1601.*

2. Luccari. — *Copioso ristreto degli annali di Rausa libri quatro. Di Giacomo di Pietro Luccari, gentilhuomo Rauseo. Venetia, 1605.*

3. Farlati. — *Jlyricum sacrum, auctore Daniele Farlato, Venetiis, 1751 fol. I—VIII.*

4. Du Cange. — *Historia Byzantina etz. auctore Carolo Du Fresne domino Du Cange, Lutetiae Parisorum, 1680. fol.*

5. Du Cange. — *Jlyricum vetus et novum sie Historia Regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae Serviae atque Bulgariae, Posonii. 1746. Прво издање у Паризу 1648 у фолију. Један део: Familiae Dalmaticae slavonicae etc. извађен је из дела његовог под 4.*

6. Gibbon. — *History of the decline and fall of the Roman Empire by Edward Gibbon. London, 1777.*

7. Hopf. — *Geschichte Griechenlands von Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, von H. Hopf. У Ersch û Gruber, Allg. Encykl. der Wissenschaften B. 85 и 86 Leipzig, 1867.*

8. Kátona. — *Historia pragmatica Hungariae, a Stephano Kátona. Budaë, 1782. 2 књ.*

9. Pray. — *Historia Regum Hungariae, a Georgio Pray. 3 vols. Budaë 1801.*

10. Gebhardi. — *Ludewig Albrecht Gebhardi Geschichte des Reichs Hungarn. I—III. Pesth, 1802.*

11. Engel. — *Gschichte des ungarischen Reichs, von J. C. von Engel, III—I, Wien, 1834.*

12. Fessler. — Geschichte von Ungarn, von J. A. Fessler, bearbeitet von Ernst Klein, Leipzig 1867.

13. Horvâth. — Geschichte der Ungarn, von Michael Horvâth, Pesth. 1851.

14 Szàlay. -- Geschichte Ungarns; von Ladisl. von Szàlay, 6 vols. Pest, 1850 — 1860.

15. Appendini. — Notizie istorico-critiche sulle antichita storia e letteratura de' Ragusei, I и II. Ragusa, 1802.

16. Matković. — Prilozi k trgovăčko-političkoj historiji republike dubrovačke. Rad jugosl. Akad. кн. VII.

17. Romanin. — Storia documentata di Venezia, di S. Romanin. Venezia 1453—1863, 10. vols.

18. Du Verdier. — Abrègè de l'histoire des Turcs par Sieur Du Verdier, historiographe de France. 2 Vols Paris, 1665.

19. Knowles. — The General history of the Turks by Richard Knowles fellow of. L. Coll. Oxon. London, 1638.

20. Mouradgea D' Ohsson. -- Tableau General de l'Empire Ottoman par Mouradgea d' Ohsson. 3 vols, Paris, 1787. —

21. Hammer. — Geschichte des Osmanischen Reiches, durch Joseph v. Hammer, Pest, 1827, 10 кн

22. Zinkeisen. — Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, von Johann Wilhelm, Zinkeisen. Hamburg, 1840.

23. Schimek. — Maximilian Schimeks Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama vom Jahre 867 bis 1741. Wien 1787.

24. Pejacsevich. — Historia Serviae, seu colloquia XIII. de statu Regni et religionis Serviae ab exordio

ad finem, sive a saec. VII ad XV. Auctore Fran. Hav. E. D. de Pejacsevich, Colocae, 1799.

25. Рајић. — Историја разн. слав. народоѡ, наипаче же Болгар, Хорватоѡ и Сербоѡ, из тми забвенија изјатаја и во свјет исторически произведенија Јоаном Раичем архимандритом во св. арх. мон. Ковиле. в Будином градје 1823. 4. књ.

26. Engel. — Geschichte von Serwien und Bosnien verfasst von J. Ch. von Engel. Halle, 1801.

27. Мајков. — Историја српскога народа, написао А. Мајков, с рускога превео Ђ. Даничић. 2-го изд. Биоград. 1876.

28. Григорович. — О Србији въ ея отношенияхъ къ сосѣднимъ державамъ преимуществено въ XIV и XV столѣтияхъ. Речь В. Григоровичемъ. Казань 1859.

29. Гилѣфердинг. — Босния, Герцеговина и старая Сербия, Сборникъ составленни А. Гилѣфердингомъ С. Петербург, 1850.

30. Аврамовић. — Описаније древности србски у светој (атонској) Гори, од Д. Аврамовића живописца. Београд, 1847. —

31. Чакра. — Бурђе Смедеревац и жена му Јерина, од Емила Чакре, у „Даници” за 1867 г.

32. Милићевић. — Кнежевина Србија, написао М. Ђ. Милићевић, Београд, 1876.

33. Rački. — Odnosaj srpskih despota i doselica naprama kruni i kraljevini hrvatskoj i ugarskoj g. 1426—1503, priobćio Dr. Franjo Rački. Штампано у „Književniku, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, Zagreb 1865 god. II. стр. 476—488.

34. Ljubić. — Opis jugoslovenskih novaca od prof. Sime Ljubića. Zagreb, 1875.

35. Новаковић. — Ново Брдо и врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века од Стојана Новаковића у Годишњици Чупићеве Задужбине г. III, 1880 стр. 263—356.

36. Милојевић. — Путопис дела праве — старе — Србије, од М. С. Милојевића, Београд 1871 3 књиге до сада.

37. Димитријевић. — Gyorgye Branković (Smederevac) Despot der Serben, nach heimatlichen Quellen und zeitgen. fremden Akten mit Berücksichtigung der späteren kritischen Historiker, von Milan Dimitrijevič, Neusatz 1876.

38. Вук. — Српске народне пјесме скупио их и на свијет издао Вук Ст. Караџић, књ. II (Беч, 1847.

39. Петрановић. — Српске нар. пјесме из Босне и Херцеговине, скупио Богољуб Петрановић, Биоград, 1867. —

40. Стојадиновић. — Српске нар. песме (епске) скупио и издао Благоје Стојадиновић, Београд 1869.

41. Богишић. — Народне пјесме из старијих највише приморских записа скупио и на свијет издао В. Богишић. Биоград, 1878.

Има још и других дела као и чланака по Гласницима срп. ученог друштва, или у Раду југослов. Академије или у Летописима српске Матице, или у Архиву за повјесницу југословенску, који су при појединим тврђењима привађани, али које овде не излажемо.

ГЛАВА ПРВА

ПОГЛЕД НА ПОЛИТИКУ СРПСКУ ПРЕД КОСОВОМ И ОД КОСОВА ДО СТУПАЊА
ЂУРЂЕВОГ НА ВЛАДУ (1389 ДО 1427). — ВУК БРАНКОВИЋ. —
ДРЖАВОПРАВНИ УГОВОР С УГАРСКОМ ОД Г. 1426 КАО РЕЗУЛТАТ
СТЕФАНОВЕ И КАО ОСНОВА ЂУРЂЕВЕ СПОЛТАШЊЕ
ПОЛИТИКЕ.

Историја Ђурђа Бранковића историја је знаменитог једног дела оне велике и трагичке борбе, коју је народ српски још од пре Косова почео да води, е да би спасао народну своју државу.

То је један део историје о пропадању српске државе средњег века, — претпоследњи и последњи акт грандиозне историјске трагедије, — не створ генијалне какве појезије, већ дело стварнога живота у истини. То је историја, која има да исприча рвање младог једног живота у гломазном, тешком, изломљеном оклопу, с непобедном и неизбежном смрћу. То је историја борбе живих а смртних људи топлога срца с фаталношћу хладном и бесмртном. Наука меће природне законе на место фаталности. Али то не смета ни мало да историја по гдекојег народа не изгледа као права трагедија. Таква је једна трагедија историја нашег народа. А у њој Ђурађ Бранковић и његови Срби врше улогу, која ако не заслужи да јој се потомци диве, не може да не заслужи дубоку и искрену симпатију њихову.

Да уђемо у појединости оне борбе од тридесет година (1427—1457) коју је Ђурађ водио, и да их схватимо и правично оценимо, ваља да се обазремо на политичке догађаје још од Косова, и да их бар по главним цртама њиховим уочимо.

Турци су прешли из Азије у Европу као савезници грчког цара у рату противу цара Душана (г. 1347—1349).¹ Користећи се раздором међу народима балканским, они кроз кратко време заузму већи део Тракије. Први град на европском земљишту (Калипољ) освојише г. 1357, а већ г. 1365 пренесоше престо свој у Једрене.² На догледу ове велике, непосредне и страшне опасности, народима балканским овлада мисао, да се само јаким хришћанским савезом може Турцима отпор дати, па да се у згодном тренутку и прогнати могу. Али већ они ударци, које су Турци задали Грцима, Србима, и Бугарима до 1370 године, потресли су државне организме тих народа тако дубоко, да је у њима завладало прилично хаотичко стање. Ни један од она три народа није био кадар да са својом снагом комбинује и снагу друга два. Знатнији државници како у Цариграду, тако и у Трнову и у Крушевцу, осећали су да је потреба правити савез с већом једном силом, која је ван непосредног домашаја турског. Грци су мислили да таквог савезника нађу у папи римском; бугарски и орнски државници мислили су да га нађу у краљу угарском. Сви троје тражили су га дакле у западној Европи.

Из Грчке је дрзак и даровит државник, какав је био Јован Кантакузен, већ у год. 1348 послао био посаобину у Авињон к папи Климентију IV-ом, пред-

¹ Cantacuzen, III. 28; — Ducas. 17.

² Sead-eddin, 98; — Hammer, I. 178; — Zinkeisen I, 226.

лажући да се црква западна и источна уједине, па да се предузме заједнички крсташки поход противу Турака.¹ А већ год. 1369 (13-ог Октобра) кренуо је се из Цариграда сам цар грчки Јован Палеолог, да на западу европском лично помоћи тражи.²

Какве су политичке идеје у томе погледу у грчкој царевини у последњој трећини XIV-ог века и у првој петини XV-ог века владале, врло добро показује савет, који је цар Манојло Палеолог своме наследнику давао, а који нам је византијски државник и историк Франца забележио. *„Једино што нас спасава од Турака“*, говораше цар, *„то је зебња њихова да се с Латинима не сјединимо, као и страх који им ратоборни народи западни уливају. Кад год вас неверници притесне, шаљите одмах посланике у Рим, али гледајте да развучете преговоре не долазећи до коначне одлуке.“* Цар је још с великим познавањем ствари додавао *„да сујета западних народа и тврдоглавство Грка не ће дати да се икада до сталне и трајашне хармоније дође.“*³

У опште велика карактерна црта последњих 80 година византијске политике била је у томе: што су државници и владоци увиђали неопходну потребу тешјега савеза са хришћанским западом, па ма тај савез искупили великим жртвама са своје стране, а маса је народа до последњег часа, и у самом последњем часу, такој политици одсудну опозицију правила.⁴

¹ Cantacuzen IV. 9 — Gibbon, Decline and fall of the Roman Empire III. 651. —

² На ист. м.

³ Phrantzes, II, I. 178.

⁴ Phrantzes, III, cap. I—XI, 210—306; — Ducas, 141—114 в. кој чланак «Пад Цариграда», у «Годишњици» III, стр. 94 и даље.

Да су Бугари последњих година свога државног бића радили да се наслоне на Угарску, о томе једва да може сумње бити. То се даје доста јасно видети из турских кроника које описују пад бугарске државе.¹ Интересно сведочанство за то имамо и у животопису Стефана Високог од Константина философа. Причајући какав је разговор имао султан Базит са Стефаном о савезу с Угарском, Константин вели да је султан рекао: да су поред других и бугарски цареви баш с тога и пропали, што су били приклонили главу Угрима.²

Како је у оне исте дане и Србија у великој целини била у истим политичким приликама у којим и Византија и Бугарска, не може чудно бити што и њезин политични живот кроз последњих 75 година у средњем веку показује исте главне карактерне црте: *тежњу знатнијих државника да се наслоне на запад, и велику опозицију народа тој тежњи.*

Не можемо се овде упуштати у излагање свих оних момената, који су пресудно утицали на политику кнеза Лазара и правац јој давали. Ми само летимце прегледамо историјска факта, а међу овима на највиднијем месту стоји тежња Лазарева, да Србију измири са свима суседима. Помињемо само свечано измирење српске и грчке цркве, обновљење добрих одношаја с Цариградом, ступање у присне сродствене свезе с краљем бугарским Шишманом, у исте такве свезе с господарем од Зете Ђурђем Баошићем, с палатином краља угарскога, Николом Горским (de Ga-

¹ Sead-eddin, 91. В. и С. Ј. Јирићек, Geschichte der Bulgaren, 345.

² „... кѣто ли отъ владѣуѣствовавшихъ и Оугромъ главоу приклонѣ, къ своимъ господство нестиже; и въспомоуѣвъ по имени вѣлгарьскихъ царемъ и проуинихъ итд. Константин, 268. —

га) и у пријатељске одношаје с Босном!¹ По овоме се даје закључити да је главна мисао Лазареве политике била — савез са суседима и нарочито с Угарском, која је у оне дане била у пуном јеку војничке своје славе услед акција Лудвика великог, и имала јаког политичког уплива у Босни, Влашкој а у неколико и у Бугарској. Сама битка косовска и казивања турских извора о њој то јасно потврђују.²

Ова мисао велике хришћанске лиге противу Турака била је величанствена. Али је захтевала огромне жртве. Пре свега требало јој је времена да сазре. Највеће је тешкоће ваљало савладати да се већина српске властеле — оне исте, која се под Душаном онолико с Угрима крвавила — и већина српског духовништва, — које је суревњиво лебдило над црквом српском и с горчином гледало на католичку пропаганду по Босни, — приволи на алијанцију с Угарском. Без сваке сумње за Лазарева времена идеја угарске алијанције била је за велики део српског сабора и сувише нова и сувише опасна. Кад је мисао та, као што ћемо ниже видети, за владе сина Лазарева могла да разбуђује оштрога и до крајњости опаснога незадовољства, слободно можемо веровати да је она наишла на озбиљан отпор и у првome ступању своме. У овоме реду мисли наилазимо на врло знатно једно сведочанство у Сеад-едина. Он, који је своју историју турске царевине писао у 16 веку поглавито по турским изворима, каже да је Лазар, наумивши да

¹ Рајнх, III, 1—41; — Мајков, 87.

² Sead-eddin, Edris и Neshri, у «Извори српске повеснице из турских споменика», превод Брлића и Бернауера стр. 34. — И сам г. Григорович, који иначе сумња о истинитости уговора с Угарском од 1426, вели да је кнез Лазар учинио савез с Угарском у цели да би земљу своју од Турака спасао. Григорович, Србија итд. 24.

стресе са земље своје јарам турски, послао краљу босанскоме посаобину, која је имала „тајан налог“ да закључи с Босном савез за рат с Турцима, — да је краљ босански посаобину ту врло лепо примио, „изјавио како жали да и пре још не дођоше на мисао да се сложе.“ удеси те се лично састаде с Лазарем, закључише уговор о савезу, али по несрећи „некаки кнез од Александрије, на граници босанској, отиде к султану, те му као тајну саопшти све што је и како је у Босни и шта се тамо противу њега ради, и још се и сам понуди да султану са своје стране помогне.“¹ Под „кнезом од Александрије“ биће да је скривен кнез од „Скадра“, и по томо дакле — господар од Зете Баошић. Упоредити ваља с овим оно, што Летопис Пећски (одн. Трношки) прича о призору на вечери у Лазара у очи битке на Косову: по многомъ разговорѣ ѿ измѣнникахъ царства а нанпауѣ ѿ Баїѿши которѣи отказалъ танинъ срѣца своѣгѣ съ Лазарѣ на многомъ часѣ лежа ѿтъ псуали срѣца на десницѣ главою молуа на трапезѣ”²

Свакојако може се узети као несумњив факат, да је султан Мурат од некуда сазнао да Лазар ради да састави лигу хришћанску противу Турака и да у њу уводи и Угарску. За Порту је врло јасно било, да она не сме ни часа часити. Елементе те лиге ваљало је разрушити пре него што се она створи и утврди. Порта није смела допустити да програм Лазарева политике сазре у практички резултат и Мурат је изашао на Косово да ово спречи.³ Права мисао косов-

¹ Sead-eddin, 95; вид. и The General History of the Turks by Richard Knowles, fellow of L. Coll. Ofon. 1688, стр. 198.

² Трношан Гласн. V. 86; Пећски летоц. Гл. XXXV, 54.

³ И Мајков тако схвата боју на Косову. Он вели: «Мурат г. 1369 претече ту дружбу (Лазара и Твртка) ударивши са снагом војском на Србију.» Стр. 87.

ске битне тако је у оно доба јасна била и тако је дубок утисак на Турке учинила, да њихови историци једногласно тврде, да је Мурат на Косову победио „савез хришћанских краљева.”¹

Наше народно предање зна за издају на самоме Косову. За историју је далеко јасније да има једна издаја пре Косова, издаја политичког плана Лазаревог, издаја која је Косово створила.

Сама битка косовска још једнако је тек врло мало историјски осветљена. Пропаст српске војске на Видовдан 1389 резултат је читаве гомиле сплетених несрећа. Исцрпаност земље у великим унутрашњим борбама, горчина која је овде и онде још кипила, неспремљеност народа за алијанцију са западом, невероватна тромост, спорост и оскудица енергије у самог запада, дивна организација турске војске, сконцентрованост њезине снаге и брзина њезине акције, бројна слабост српске војске, раздор међу војводама, све то, и не само то, него још и све што је зло и што је добро у српском карактеру, стекло се да на Косову донесе погибију. Ко буде писао историју битке косовске, томе не ће тешко бити да при-

¹ Sead-eddin, Edris, Neshri на пом. и. Lewenclav Historiae Musulmannas, 405. — И деспот Мусаћ у својим мемоарима говори као да је на Косово изашла савезна војска хришћанска. За свога претка Матаранга каже да је носио заставу, под којом су се арбанашка господа борила. Chroniques Graecogoth. 273. — Било је у српској војсци и Румуна, које је војвода Мирче послао. Roesler, Romanische Studien, 312. — Да је и Бугара било тврди Конст. Јиречек, Geschichte der Bulgaren, 343. — Босна је у толикој мери учествовала у боју на Косову, да је њезин војвода Влатко Хранић командовао целим једним крилом и да је краљ босански Твртко званичним писмима јављао западним кнежевима и општинама, како је босанска војска разбила Турке на Косову. В. писмо његово Флоренцији, Макушев, Итал. Архив, стр. 528. Да је у битци учествовао и хрватски бан Иван Хорват с драговољцима за које се с основном могло рећи да су из угарске краљевине, вид. Др. Рачкога, Pokret на slovenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća, Rad, III, 91.

купи доказе, да се у очи Видова дна 1389 у српскоме стану није мислило, да ће сутра да се бије одсудна битка. Четрнаестого Јуна Срба је на Косову још једнако много мање било но Турака. Сваким се часом очекивао долазак још и других војвода, од којих се изреком помиње војвода Радич и кнез Баоша.¹ Шта је између 14 и 15 Јуна било у српском стану, историја за сада још не зна да каже с несумњивом поузданошћу у свима појединостима. Тајанствена она летња вечер не може још никако да се отме народној традицији, некој врсти историјске појезије. Али кроз све оно, што се до сада зна, историја може да провиди, како је у очи Видова дана 1389 српском господом овладала нека грозничава раздраженост.² Што је год било људи с истинитим родољубљем и чистим срцем, то је дошло на Косово с племенитим гњевом на ону господу, која проказа Турцима план кнежев. Раздраженост је та порасла кад се према великим и непрегледним масама турске војске погледало на српску војску и видело да има још српских војвода, и српске господе, која на Косово стигла није. И још већма, кад се похваташе писма, која из турскога стана дођоше некима од војвода!³ Ништа није психолошки основаније, ништа вероватније него оно што мало час по једном летопису поменусмо, да је Лазар, — један од најплеменитијих људи наше историје — на вечери коју у очи Видов дана даваше војводама својим, дуго и

¹ Трношац, Пећски летопис, на пом. м.

² Трношац, § 45, 84.

³ Талијанац, преводник Дуке, каже да је таквих писама добио и Милош, па да их је у верности и искрености својој сам показао Лазару. „Milos per la sua sincera carita et fede tutte le lettere de Amorato in wutinate ricevutele mostrava al suo signor dispote.“ — Ducae Hist., Italice interpr. incerto 358,

дуго „**ОТЪ ПЕЧАЛИ СРДЦА ЛЕЖА НА ДЕСНИЦЪ ГЛА-
ВОЮ, МОЛУА.**”

Да се не упуштамо дубље у патологију битке косовске! Може се као несумњиво узети, да је заиста те ноћи Милош Обилић прејездио поље, што је растављало српску и турску војску, и да је султана Мурата под шатором његовим распорио. Да један човек од високог политичког и друштвеног положаја, и један човек на сву прилику од не мале образованости, изврши овакво убијство, за то ваља да су душевне струне раскинуте неком необичном хаотичком силом, да се хармонија великог једног духа разбије у дисхармонију, која има нешто надземнога. Историја кад хоће да говори о Милошу Обилићу не сме да покаже само на крваво дело под шатором султановим. Нити се она сме да заустави само на ванредноме, беспримерноме, славноме јунаштву његовом у тренуцима, у којима је запливао у крваве таласе смрти. Ко хоће да види целога Милоша, треба да види и историју душе његове, историју оне изненадне силне буре, која јој све дубине потресаше, док цар Лазар говораше оне своје дивне речи које онако одјекиваху бољом, препашћу и опет и љубављу и надом и јуначком резигнацијом, — треба да види историју душевне патње његове у оним часовима, које проведе јездећи на путу од шатора Лазарева, усред војске српске, до шатора Муратова, усред војске турске. Може бити да ће се временом наћи да тек у тој историји лежи највећа слава његова.

Убијство Муратова ускорило је решење великог питања на Косову. После првих тренутака забуне, изађе заповест да се зором на Србе нападне. Кнез је Лазар био на јутрењу, кад му стиже глас, да су

Турци на свима тачкама напад предузели. Српска је војска била изненађена, и та изненађеност, поред више других знакова душевне погружености у српском стану, није никако добро претказивала.

Не може овде бити место да се прате сви поједини тренуци славне борбе на Косову. Зна се као доста поуздано, да су Срби у првим часовима битке постигли напредак према турском левом крилу, и да се корист окренула на турску страну, кад је Бајазит са резервом долетео томе крилу у помоћ. Даље се може као извесно узети, да се, од прилике у ономе часу кад је наше десно крило почело да се повија назад, муњевитом брзином пронео глас, да је један војвода (анонимни преводилац Дуке каже му име: Драгосав Пробић!) прешао на турску страну;¹ да је Вук Бранковић са седам до десет хиљада коњаника оклопника, који су под његовом командом стојали, почсо да одступа. Народна предање прича, да је кнез Лазар, видевши Вука како одступа повикао у горком и опет поноситом гњеву: *«Проклет нека је Вук у свима делима својим. У животу и по смрти нека је проклет!»*²

Ко је тај Вук Бранковић? О томе човеку ваља нам рећи две три речи не само за то што је он отац Ђурђу Бранковићу, него и што је он нов један елеменат нове компликације у политичком организму српском после Косова.

Као што смо видели, Турци су изашли на Косово да спрече алијанцију Србије са суседима и са

¹ «Arolo fo audita una voce la quale per tutto l' campo se sparse che Dragrossavo Probiscio, capitaneo del campo del dispote, havèa re-tellato et voltato le arme contra Christiani». Ital. Interpr. incerto 854.

² Тривошац, § 48, 89.

западом. Резултат је битке косовске у првој линији био тај, да је се Србија дубоко потресла и јако ослабила. Ослабљена, нашла се она између једне јаке и сурове силе, која је представљала идеју азијског мухамеданства и која је имала очевидне агресивне тежње у правцу к Дунаву, — и друге једне силе, које агресивност нити је тако очевидна нити тако опасна била, а која је на сваки начин представљала идеју хришћанске образованости. Истом после Косова, Србија је почела живо да осећа да, онако слаба и изнурена, сама за себе, без наслона на какву јачу силу не може да опстане. Истом после Косова постало је јасно да њојзи ваља потражити наслона било на Једрене, престолницу „цара источнога” ,било на Будим, престолницу „цара западнога”. Решење овог толико важног политичког питања отежавало се и одуговлачило тиме, што се у обзир није узимао само круг земаљских интереса, већ и нов један круг династичких личних интереса. На упражњени престо српски, одмах сутра дан после пропасти на Косову, појавиле су се претензије двеју фамилија: Бранковиће и Лазарева.

О Вуку Бранковићу само народно предање прича, да је „по господству” био први у држави српској.¹ За његова се оца Бранка зна да је ковао новце под својим именом² и да је био севастократор у цара Душана, а за ово високо достојанство има се основа мислити, да се

¹ «Цар узима златан пехар вина,
«Па говори свој Господи српској:
«Коме ћу ову чашу наздравити?!
«Ако ћу је напит' по господству,
«Шапићу је Вуку Бранковићу.»

Срп. Нар. Песме, у Вука I, 310.

² Опис југосл. цов. 180; У београдског златара И. З. Поповића има један његов новац на коме пише «велики слуга Бранко».

и у нас, као и у Византинаца, давало само сродницима царевим.¹ По траговима који се по народним предањима налазе, Бранко Севастократор сродио се био с потомцима од царске лозе Комненовића,² а византијски принчеви били су сујетни и поношљиви људи, који се не би тако без велике невоље срођивали с кућом која није од великог рода. У једном нашем споменику, на име у опису преноса моштију кнеза Лазара из Приштине у Раваницу год. 1390 или 1391, каже се о Вуку: **Оъ вист отъ славныхъ и вѣдкихъ происходе, и съ отъ Неманина племѣна, Бранка же Севастократора синь Младеновъ же вѣнукъ**.³ У другом једном споменику, а на име у «родословију српских господ» казује се вако је Вукан, други син Немањин, имао два сина, Дмитра и Завида, како је Завид родио Ђурђица, Ђурђиц Младена, Младен Бранка, а Бранко Вука, како је дакле Вук потомак Немањин по мушкој линији млађе гране.⁴ Ово се родословије у неколико потврђује и оним што унука Вукова, царица Мара, у једноме своме писму каже изреком: **«видѣши азъ Хрисовоуле записанине прѣродители царства ми прѣблженимъ и присно помнѣнимъ благовѣрнимъ царемъ кѣрь Стефаномъ и синомъ его прѣблженимъ и присно помнѣнимъ царемъ кѣрь Стефаномъ Оурошемъ»**⁵ итд. Потврђује се оно у неку руку и тиме, што је кнез Лазар, венчавши се на престо, нашао за потребно да одмах одликује Вука највишим саном у дворској хијерар-

¹ Ову је мисао први изнео и утврдио Стојан Новаковић у своме раду «Грађа за срп. Летопис.» *Starine*, IX, 70.

² Вид. Конст. Николајевића, *Комненовке*, Гласн. XI, 279.

³ Летопис М. С. 117, стр. 114.

⁴ *Starine*, IX, 90.

⁵ *Mon. Serb.* 521.

хији, поставивши га деспотом.¹ У томе реду мисли може бити да има дубока смисла, што је Лазар дао Вуку на управу класичну земљу Немањића — Подримље с Призреном и Ситницу с Приштином! Да, и по гдекоји турски извори сматрају да је Вук још пре Косова био независан династа, казујући како је Лазар увукао у хришћанску лигу противу султана и «*Вука господара од Македоније.*»²

Лазар је претендовао на престо Немањића по праву своје жене, која је била праунука Дмитра, старијег сина Вукана Немањића. Могло би се дакле узети, да је Вук као непосредни мушки потомак од лозе Немањине имао јачег права на престо. Али изгледа да су, на сабору у Скопљу 1374 год., личне врлине Лазареве, његове велике заслуге, и на кратко његова популарност припомогле праву Миличином, док је праву Вуковом одмагала његова лична непопуларност. У осталом, Вук, као зет Лазарев, могао се лако измирити с узвишењем свога таста већ и на томе основу, што је престо Немањићев ипак остао у фамилији, и што је по староме праву и приличило, да Лазар, као најстарија мушка глава у фамилији, заузме у управи највише место.

За историју је јасно да је Вук до саме битке косовске живео с Лазарем у пуној слози и био у њ у великој части и у уважању. Шта више, има знакова да је Вук лично дубоко и искрено Лазару одан био. У листини, којом 20 Јануара 1387 у Приштини потврди трговачке слобоштине Дубровчанима, Вук казује како су посланици дубровнички ишли ка кнезу Лазару и показали му повластице које им још цар

¹ Родословни Српскии царен Гласн. XXI, 257.

² Sead-eddin, 95; Knowles 199.

Душан даде, „и Господниъ миъ кнезь не потвори ноу плауе и потврди такоге и къ миъ догоше више речени властеле доукровьуци и а Влькъ видевъ писание великаго господина ми цара Стефана и господина ми кнеза (Лазара) такоге не потвори ноу плауе и потврдихъ.“¹ Из те листине не само да се не види да је Вук имао каквих непријатељских намера према Лазару, него, на против, кроз оне речи доста јасно звучи поштовање и срдачност према главару српске државе.² У опису преноса моштију кнеза Лазара из Приштине у Раваницу, прича се како је Вук „въ срѣтенїе устьныхъ моштен его изъшьдъ съ сзпръжницею своєю и съ всеми благородными его, великъ плауъ и рыданне сътворише и доколыне проводихъше къ скоа си възвратише се.“³

Није доказано али је сва прилика да је Вук, господским својим пореклом високо поношљиви аристократ, — стојао у личној омрази с Милошем Обилићем, који је, — судећи о њему по карактеру какав се у делима показао, — и пре Косова био човек у народу веома омиљен. Даље је доста јасно, да је се Вук с неким делом војске повукао с боја на Косову. Није јасно и тешко је доказати, у ком је се тренутку повукао, какве су му побуде за то биле, и какав је уплив на решење битке то његово повлачење имало. Народно је предање одсудно прогласило Вука издајцом и њему приписало пропаст српску на Косову. Само понашање Вуково после те пропасти давало је хране таквоме суду. Али по материјалу који је историја до данас прикупила, она — која и према

¹ Мопш. Serbica 207.

² «Из овнјех се писама не види да је Вук радио да отме од Лазара прјесто.» Мајков, 88.

³ Летопис св. 117, стр. 114.

Вуку има дужност да буде непристрасна — још не може нити пресудно да потврди, нити пресудно да порече ону осуду народну. Како данас наш историјски материјал стоји, не може се с правдом рећи да је озбиљски доказано, да је Вук на Косову издају учинио. Вук је још једнако пред судом историје, на коју се противу осуда народних предања апелује, и још једнако чека последњу реч њену.

Што је ван сваке сумње, то је: да је, одмах по пропасти косовској, Вук изнео своје претензије на престо српски. Он је у томе часу био *најстарији потомак Немањића у мушкој линији*. Ако је некада и било разлога да његово јаче право попусти пред великим заслугама човека, од њега годинама старијег, какав је био Лазар, чинило му се сада да нема разлога за што да најстарији мушки потомак Немањића попушта према једној женској глави или и према једном младом човеку, какав је Стефан Лазаревић, у жилама којег тек танка крв Немањића тече. Али је већина властеле и свештенства имала сад нов један разлог противу њега. Признати непопуларноме Вуку права његова, значило би из белог двора у Крушевцу прогнати жену и децу онога кнеза, који је народ за живота толико љубио, и који је својом смрћу на Косову раздрагао у једно и тугом и поносом свачије срце. Мученички венац око главе Лазареве био је сјајнији и јаснији од свег коликог права Вуковог. Осим свега, сама кнегиња Милица била је ванредна жена. Њезина слика у манастиру Раваници потврђује и у неколико допуњује њезину историју. У њојзи одмах видите жену велике лепоте и кнегињу велике енергије. У самој слици њезиној видите да је то жена која, под љубазним погледом мужа свога, може да је

јагње пуно кротости и милине, и опет жена која, у хуци светске борбе, може да је лавица која риче. С оваком женом узео је Вук да се о престо бори. На његовој је страни било круто и хладно формално право; на њезиној страни жива и топла симпатија већине свештенства, властеле и народа. У тој борби у којој су се страсти јако распалиле биле, Вук је морао да подлегне. Може лако бити да је Вук, видевши на Косову да ће битка да се изгуби, одступио из врло смишљених стратегијских и политичких разлога опште користи. На сваки начин, није ни мало нужно да је он заиста издао цара на Косову, те да му се припише да је издајца. Али понашањем и делима својим после Косова распаљеној страсти политичкој дао је он и сувише повода и сувише грађе да га нацрта и жигоше као издајника.

И одмах од првога почетка династичке борбе опажа се њезино утицање на велико питање народне политике. У првом тренутку, и једна и друга страна још нису сигурне где да траже потпоре. Из једне врло занимљиве дубровачке листине од 9 Маја 1390 (дакле ни пуну годину дана после битке косовске) види се да Вук још није на сигурно знао хоће ли се Милица и Стефан везати с Угрима или с Турцима, да противу њега раде. Дубровчани се на име обавезују да приме Вука с целом фамилијом и имањем његовим у свој град „ако ли би дошло до тог времена, што Бог не дан, тере не оузможе господињ Воук држати земљу српску, ноу га нжденоу Оугри или Турци или тко нни.“¹

Значајно је да се већ тако рећи у првome часу после Косова Угри и Турци помињу као чиниоци,

¹ Mon. Serb. 215.

који могу да имају уплива на решавање унутрашњих заплета у Србији. Значајно је даље, да су се Турци ипак у први мах ставили на страну Лазареве куће а на супрот Вуку,¹ и да најстарији писмени споменик, који имамо о политичкој кореспонденцији онога доба, јесте напред поменуто сведочанство о свези Вуковој с Дубровником, који је већ сам собом био преставник Европе. Без опасности да погрешимо, можемо узети да је прве године после Косова партија дома Лазарева тражила и добила наслона код Порте, а Вук да га је тражио у запада.

Него се овај одношај у скоро мења. Турци и ако нису дозвољавали да Вук постане господарем целе Србије, нису то дозвољавали ни Стефану. Михаило из Острвице каже изреком, да је султан Базазит поделио земљу српску међу Стефаном и Вуком, давши *«Стефану Мораву а господару Вуку земљу, која се зове Ситница.»*² Има један докуменат који је Вук потписао у Приштини 21 Новембра 1392 и у коме се каже: *«да естъ вѣдомо вѣсакомоу уло-вѣкоу, како сложихъ миръ съ Тоурци и приложихъ великомоу господиноу цароу Бамзитоу и сложихъ ш нимъ миръ и када сложихъ ш нимъ миръ расписахъ землю вѣсоу, колико естъ в области моѣи како кѣмо плахати днѣкъ Тоуркомъ».*³

Турци су дакле признали Вука за свога васала на земљи, којом је управљао и за времена Лазарева. И Дубровник и Млеци признавали су га за владоца, који не зависи ни од краља босанскога ни од престола у Крушевцу. Као такав он је ковао и динаре,

¹ Рајаћ, III, 79; Мајков, 105.

² Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 80.

³ Mon. Serb. 223.

од којих до сада познајемо седам разних врста.¹ На повељама својим потписивао се: „**въ Христа Бога благовѣрни Коукъ Бранковникъ, Господарь Срѣ-слиемъ и Подоунаю.**”² Види се из ове титуле, да он није никако напуштао право, да влада свом земљом од Шаре до Дунава. Да се сматрао за правог владоца види се и по томе, што се у по гдеком црквеном поменику спомиње као „**Стефан Вук**”.³ И Мусаћ говорећи о деспотима византијског царства ставља Вука на прво место.⁴

Од прилике у ово доба, кад се Вук признањем портиним утврђује као владалац на једном делу српске земље, пада онај занимљиви покушај Стефанов, да политику своје земље веже опет с Угарском. Нико мањи него животописац Стефанов, философ Константин, прича, како је Стефан некако првих година после Косова покушавао да се наслони на Угарску. Али је још једнако за то и сувише рано било. Оно што се без сваке сумње десило пре Косова десило се и сад. Константин каже, да су „*бунтовни неки властели*” (а по имену Никола Зојић и Новак Белоцрквић) сами оптужили Стефана султану, као да хоће Угре на њ да подигне!⁵ На сваки начин ствар алијанције с Угарском још није сазрела била. Стефан је дошао у опасност да навуче на себе гњев „Бајазита Илди-рима” — Бајазита муњевитог — и да изгуби престо. Да спасе своју династију и своју земљу Стефан је

¹ Ljubić Opis jugosl. nov. 158.

² Mon. Serb. 223, 224

³ У призренском поменику помиње се иза «Стефана Душана, Стефана Уроша» — «Стефан Вук и монахиња Марина.» Српски поменици XV—XVIII в. од Ст. Новаковића 10.

⁴ Hopf, Chroniques Graecorum. 294.

⁵ Константин, Живот Стев. Лазаревића Гласн. XLII, 267.

предузео корак дрзак, али који је пун не само витешке лепоте него и високе политике. Отишао је на порту и султану отворено исповедио шта је намеравао: «*ко је же отб слоужбѣ царьствѣ твоего отстоупити и Оугроми дрюгъ быти; и пакы расмотрихъ вѣштѣ невѣмѣстѣноу и вѣспитѣниѣ дръжавѣ твоего вѣспоменуохъ и кдетѣ, придохъ, се животь мон прѣдъ богомъ въ роуцѣ твоѣи естъ, же хоштеши сѣтвори*»¹

Ова отвореност, ова поверљива преданост Стефанова, и још више политичка исповест, која признаје да је рађено на савезу с Угарском и која казује, да је овај напуштен поглавито што се по дубљем расуђењу нашло да «*ствар није уместна*» — све то учинило је дубок утисак на Порту. Пошто вање турско према сину Лазаревом само је се узвисило, и он је опет стао на прво место у милости султановој.

После овог догађаја, — који је на сву прилику био 1392 или 1393 год. — одмах се опажа скретање Вукове политике. Управ се тада на западу почело опет живље да ради на мисли, којој је наше Косово жртва била, на мисли хришћанске лиге противу Турака. Под вођењем краља угарскога Жигмунда спремао се крсташки поход на Турке.² Шта је управо Вук радио не види се у свима појединостима, али се по очевидним и несумњивим резултатима даје погодити. Кад је у Марту 1393 Радич Црнојевић предао Леш Млечанима, ови првome своме кастелану од Леша, Антонију де Пијерипицелију, издају наредбу «*да об-*

¹ На ист. м.

² Chroniques de Sir Jean Froissart, ch 47, 226; Michaud, Histoire des Croisades, III, 130; — Bonfinius и др.

држава пријатељске везе с Вуком Бранковићем својим источним суседом.»¹ Ми видимо где год. 1394 Априла 9-ог, дужде Антоније Венерио даје Вуку Бранковићу диплому на грађанство млетачко, у којој га називље: «*Magnificus ac potens dominus Volchus de Brancho dominus Rasciae, Slavoniae et cet.*» — «Сјајни и моћни господин Вук Бранковић, Господар Рашке, Славоније и друго.»² Две године позније — почетком јесени 1396 крсташка војска под краљем Жигмундом пролази кроз један крај Стефановог Подунавља, и то «*пленили и рушели као да пролази кроз земљу непријатељску.*»³ 28 Септембра 1396 отвори се велика битка код Никопоља. Висило је о концу да је Турци не изгубе, и што је изгубили нису, то имају захвалити, — и признају да имају захвалити — сјајноме јуришу, који је Стефан са српским оклопницима у одсудноме часу предузео, и којим је са трбо крсташку војску од угарских, немачких и француских кавалера. За Вука се не зна да је био том приликом с турском војском. На против, зна се да је после битке Никопољске «*Вук подиал в некоје подо-зреније пред Пајазитом и от него закључан бист в тамницу,*» како Трношац вели⁴ Родослови нам кажу да га је Бајазит дао у Пловдиву затворити, и да је не дуго време после тога Вук, од Турака отрован, умрбо негде у Македонији 6 Октобра 1398 године.⁵ Још се не може узети за несумњиво, али јако изгледа, да су Турци уапсили а после и отровали

¹ Misti, XLII. fol. 314 v. 314 v. Hopf, Griech. Gesch. II, 96.

² Listine IV. 327.

³ «*Regno Rasciae crudeli fervore in magna rerum direptione horribili strepitu pertransito.*» Thuroczy u Schwandtner Scriptores. I, 222.

⁴ Трношац, V, 94.

⁵ Летописи, Šafarik, 75 и др.

Вука, што су нашли, да је или фактички пристао, или бар радио нешто око пристајања, у крсташки савез против Турака.

Вук је најпре сахрањен онде где је и умрѐо — на сву прилику у Пловдиву, — али је на скоро после дошао из Св. Горе брат његов, калуђер Герасим, те му кости дигао и однео собом у Св. Гору¹ где су без сумње и данас у једноме од она два манастира, којима су најпре Немањићи, а после Бранковићи многе милостиње и пре и после тога чинили — у Хилендару или у Св. Павлу. Што је Вук у туђој земљи умрѐо и што је далеко ван отаџбине сахрањен, то је наравно могло само да даде маха читавом једном низу народних прича о смрти његовој,² прича које су у хармонији с онима о издајству његовом на Косову. —

Борба између династије Вукове и династије Лазареве настављала се и после смрти Вукове. Стефанова је претензија на сву прилику ојачала тиме, што је он сада био годинама најстарији потомак лозе Немањића, док су с друге стране синови Вукови мислили, да ипак имају јачега права, јер док је Сте-

¹ „сѣже Вукиъ стрѣкениъ вѣсть въ Маѣдонии иже вѣсть братъ его — зовомъ Радонъ инокъ Герасимъ и тамо шадъ въздвигнуоу мошти въ сѣмтоу гороу“. — Повјест от битија и от царствихъ васехъ ролю, Гласн. X, стр. 270.

² По једној такој верзији, Вук је утекао на турске тамнице и добегао Баоши, који га за тим отрова. По другој једној бегајући од Турака дође у Херцеговину, ту се на једном месту провали под њим земља па га прогута, те се и данас то место зове «Вуков Клокот.» За обе верзије вид. Тронешац, V, 94. По трећој причи лежао је Вук до Карађорђева времена у Крушевцу где су му се Турци као својој свецу клањали (?) а кад Срби заузеле Крушевац спалише му кости те пустише да ветар пепео разнесе. Вид. Мил. Милојевића Путџисн. Праве Србије, I, 46.

џан потомак Немањића само по матери, они су то били и по оцу и по матери.

Одмах по смрти Вуковој, ако не још и одмах пошто је овај дошао турске тамнице, Стефан је Лазаревић заузео ако не све а оно већи део његових земаља. За неко време положај његове жене и синова његових био је за очајавање. Из једне белешке у званичној кореспонденцији дубровачкој од год. 1423 види се, да су били прогоњени са своје земље. И не само то, него је султан страшним претњама тражио од дубровничке општине да му изда благо, које јој је Вук на оставу дао. Општина поред свих тих претња преда благо Вуковој жени и синовима, те се они *„које помоћу тога блага, које другом потпором и саветом од стране Дубровника поврате у своје господство.“*¹ На сву прилику поглавито благом задобију за себе неке везире на порти, те спребивши најпре тим начином земљиште, апелују на заштиту оне исте порте, која им је оца гонила. Султан их прими у своју милост и његовом интервенцијом, а ваља да и нешто услед пријатељских представака општине дубровачке, Стефан им поврати нешто очевине. Све је ово било између 1397 и 1400 године.

У битци између Бајазита и Тамерлана код Ангоре 20 Јула 1402 год., били су у војсци турској Стефан и Вук Лазаревићи, и Гргур и Ђурађ Бран-

¹ У наставлењу које је Дубровник дао својим поклицарима 16. Фебр. 1423, који појоше војводи Сандаљу: *Volcho Brancovich siando morto et dismeso de la sua signoria, et siando li fioli et mogler suoi dispersi et disconsolati de la signoria, tolseno el deposito loro de Ragusa, la qual non curando le grandi et spaventevole menaze del Gran Turcho che non cessava de domandare el deposito del dicto Volcho, rende et restitui el dicto a chi spettava con fermissima et constantinissima fede, col favor del qual deposito et de altro ajuto et consiglio de Ragusa ritornando in Signoria etc.*» Спом. Арх. Дубров. I, у додатку XXX.

ковићи. Гргур је пао у руке Тамерлану као заробљеник. Стефан, Вук и Ђурађ пробили су се кроз татарску војску па дошли у Цариград. Цар Манојло путовао је у то доба по Европи везујући политичке везе са западом. Његов најстарији син Јован као намесник царског достојанства прими Стефана с великим почастима и даде му титулу деспота. По захтеву Стефановом стави Ђурађа Бранковића у затвор и преда га на чување некаквог властелину Родопу. Из Цариграда, где је без сваке сумње имао прилике да сазна тежњу грчких државника за савезом са западом, Стефан је отпловио морем у Зету, с намером да одатле, пошто походи свога зета Ђурађа Страшировића Баошића, отиде преко Косова у Ново Брдо.

Је ли што Стефан у Цариграду уговарао, и шта је то било, за сада још не знамо. Може се узети да је за веровање, да је с царем Јованом уговарао о некој радњи, којој би, како су се бојали, Ђурађ Бранковић могао на сметњи бити. Још мање знамо с каквим је се осећањима, с каквим мислима и каквим плановима приближавао зетскоме приморју. Свакојачко ту га дочекају писма матере његове која му јављаше за чудновате ствари. Ђурађ је побегао из затвора цариградског и отишао у Једрене к султану Сулејману. Овај га је лепо примио и дао му војску турску с њоме да заузме ако не целу српску земљу а оно бар своју очевину. Милица није само писма писала¹ него је и нешто војске прикупила па својим

¹ Врло је интересно, и у психолошком и у политичком погледу, писмо које је Милица под утиском оних догађаја писала Дубровнику негде у Октобру 1402, и којег се садржај види из одговора Дубровачког од 10 Новем. исте 1402 г. «Што пише господство ти ако их (Стефана и Вука) Бог донесе овамо, да их имамо прјепоручене јер их прјелагаш на Бога и на наше душе, Госпођевољна си то писати нам. Бог зна и свјету ње скривно итд. (Дубровчани на-

синовима у сретање послала. С овом војском, ојачаном још и четама, које му је зет Баошић дао, Стефан пође из Зете пут Новога Брда. Код Трипоља, ниже Грачанице на пољу Косову, сукоби се с Турцима 21 Новембра 1402 и разбије их.¹ Међу тим Вук, кога је Стефан послао другим једним правцем с нешто војске сукоби се с војском Ђурђа Бранковића те буде разбијен тако, да је се једва с 20 пратилаца спасао к брату своме у Ново Брдо.

Не може а да човека не обузме дубока туга, кад погледа на ове династичке сукобе у Србији у оним тренуцима, у којима је турска царевина, потресена јаким ударом с поља и поткопавана раздором синова Бајазитових изнутра, тако критички стојала. Династичка је борба између Лазаревих и Вукових синова, између два огранка Немањићеве лозе, изашла толико на површину унутрашње политике српске почетком петнаестог века, да је за турске државнике онога времена, као и за турске историке дуго после тога, Србија била појам од два елемента, који су ваџа у супротности, и од којих се један зове Лаз-огли а други Вук-огли, т. ј. синови Лазареви и синови Вукови.² Непријатељима се земље на тај начин посао знатно олакшао. Пријатељи су и онда могли само да сажаљевају такве појаве. У томе погледу заслужују да се спомену она писма,

воде како су од старина толику господу у свој град примали, и у сигурности и с чашћу испраћали) ... а што ми пише твоја милост, јер су у нашем граду њеци кои се злом твоје дјеце пеку, и кои те своим злоумством Дубровнику добри глас погубит, и да неке рјечи камо послају за град нам и за вас, — ми Госпође, теј људе не знамо итд.» Спом. Дубр. Арх. I, 42. —

¹ „Въ то лѣто (6911=1402) разѣи деспотъ Стефанъ Моѳсию на Триполю Нокмевримъ итд.“ Šafarik, 74. — Новаковић, Примери, 263.

² Вид. Lewenclawi Historiae Musulmanae lib. XIV. 506 и даље.

која кнез и веће дубровачко 12-ог Декембра 1402, — дакле само на неколико дана после битке на Трипољу — писаху Мари Бранковићевој и сину јој Ђурђу. У писму Ђурђу веле: «Чусмо како по милости божијој дошал си здраво на госпођи мајци и много бисмо весели увидев. Молимо Бога да ускорје и господин Гргур к вам здраво доиде. Ето чујемо јер господство ти с кнезом (т. ј са Стефаном) и с братом му јесте у расхомјери, тер ти је нам недраго. Бог вје, вољели бисмо да је међу вама мир и љубав како прјестои, а тој бивше господовали бисте и уздржали земљу у добру миру и стању.»¹ Овакав говор у онаком времену заслужује да му Срби кроз стотине година хвалу одају.

На част Стефану ваља рећи, да он са своје стране никада није давао да унутрашњи грађански рат маха преотме. Свакојако види се, да су се негде у течају год 1403 синови Лазареви и синови Вукови погодили тако, да од те године нема више између њих отвореног сукоба око династичног питања. Сва три сина Вукова остала су да заједнички са својом мајком управљају земљом свога оца независно од Стефана.²

Из времена од 1403 до 1408 имамо неколико листина, на којима се сви заједно потписују, и на некој од којих Гргур и Ђурађ стављају уза своје име

¹ Спом. Дубр. Арх. I, 43.

² «Ја раб Христу Богу мојему, господин Гргур и господин Ђурађ и с госпођом мајком и с госпођом Маром и с прјевазљубљеним нају братом Лазаром обладајуштим нам землеју господина и родитеља нашега господина Вука» — увод у запис којим потврђују слобоштине дубровачким трговцима, потписан у „Валуемъ Тршиноу“ месеца Декембра 29 од 1405. Мил Serb. 239.

и владалачки придев „Стефан”.¹ У хрисовољи којом „ва Христа Бога благовјерни Господин Гргур и Господин Бурађ и Лазар и госпожда маги их Мара” дају Хиландару село Ораховац, има нешто меланколичнога тона, који врло карактерно звучи у устима синова Вукових, и који може бити да карактерише и њихово душевно стање и само оно време у коме су то писали. *„Доброше нам, веле, старци од часне и царске лавре Хиландарске, и исповедише нам о нужди монастирској како су им Турци метохије поузимали, а друге попленили у међусобним ратовима. А ми се о том посаветовасмо, и видевши како сва красна овога света као сенка пролазе, и како је пре нас било госпoде царева и краљева, који господоваше кроз многе године и не оставише спомена осим оних само, који добра дела починише, и божанствене цркве подигоше : то и ми ревнујући овима према сили нашој принесосмо матери божјој Хиландарској мали овај принос село Ораховац итд.”*²

Ово примирје у династичкој борби дозвољавало је Стефану да поклони своју пажњу спољашњој политици. Да ли је услед каквог договора с цариградском владом, или услед новог доказа портине перфидије, тешко је сада одсудно казати, тек свакојакo јасно је, да после оних неочекиваних догађаја на Косову под зиму 1402 године, Стефан опет окреће своје погледе к Европи и ступа опет у свезе с Угарском. Лукарић говори с великом пресудношћу, да

¹ «Аз раб твој Стефан Гргур с госпођом и мајком ми и с вазљубљеними братијама моими, Стефаном Бурђем и Лазаром» — увод у хрисовољу којом мoнастиру Св. Павла на св. Гори дају неке земље. Мop Serb. 277. Погрешном је, било у преписивању било у оригиналу, написана год. 1413 место 1403 или које друге пре 1408.

² Гласник XI, 141.

су Стефан и Вук, вративши се дома из боја код Ангоре, одмах писали да известе „краља Угарског и кнежеве италијанске и немачке” о великим неприликама, које су задесиле Турке „и како би сад лако било протерати их из Европе, сад кад су изгубили цара, главне своје државнике, војску, кад су новчано исцрпани, и силним оружјем татарским сатрвени.” Али, додаје Лукарић значајне речи, „и ако су они (Стефан и Вук) обдржавали разне саобраћаје па **и лично ишли** к многим од те господе, опет за то сви њихови преговори, и сва њихова доказивања одбацише се и под разним изговорима, само да сваки остане код своје куће, погазише, (јер Бог рад наших грехова хтеде да Европа још у рошству остане !).¹

Сам Константин философ даје донекле потврде овоме казивању, јер описујући оне догађаје пред свршетак 1402 и повратак унутрашњег мира у Србији наставља: „**Сицеван же занудьши цар яко слышавъ, ходатае послыаетъ къ любьвы яко бы. Съ же връме подобно обрътъ негда другъ семоу быти, пописара любовестьнъ въсприемъ и оуурди докольно, яко то кемоу обыуи бѣше, и съ послѣшнмъ оутврдн любькы**” Даље се из текста, који овоме следује, види, да је том приликом Стефан израдио пристанак Угарске, да може град београдски зидати, „**обрътають мѣсто прѣдъ реуенаго Бѣлграда глаголю и испрошиь съ отъ Воугрь, по неже аште и въ прѣдѣлахъ сръскыихъ лежнмо кѣсть, яко на сръдци и плештоу земли оугрьскои обрътають се.**”² Још је знатно што Константин каже одмах после тога, да

¹ Luccari, Annali di Rausa, Lib. II, 73.

² Жив. Стев. Лаз. XLII, 284.

је Стефан, утврдивши Београд, пошао да обиђе и, другу земљу, «па је неке градове, које су Турци самовољно заузели, опет од њих повратио.»¹

Ово казивање Константиново о свезама Стефановим с Угарском и о неким успесима његовим према Турцима, потврђује се и с друге стране. Тако има једно писмо, које је краљ угарски Жигмундо године 1404 писао херцегу од Бургундије Филипу, у коме му јавља, како је «*Стефан, кнез од Србије пристао уз-а-њ, како је противу Турака подигао војску и како је примивши помоћ од њега — краља угарског — задобио неколике победе.*»²

За осветлење оних одношаја важно је и једно писмо општине дубровачке од 2-ог Маја 1405 године. Види се да је сестра Стефанова «*кћи светопочившег кнеза Лазара, госпођа Јела*» (жена Ђурђа Баошића) тражила да се обавести о политичким намерама краља Жигмунда. Дубровчани јој одговарају: «*Лист господства ви примисмо и разумјесмо што нам писасте, да ви упишемо за гласе од господина краља угарскога, што се чује. И за то господству ви дамо узнат: имамо гласове јер је по милости божјој здраво и у већем стању и у бољем нер је бил никада, и праве да велике војске приправља. Да кудје ти му је кана или кудје ће с тјеми силами, од господина деспота може господство ви увидјет, кои је у великој љубви и у јединству ш њим.*»³ У Дубровнику су дакле с пролећа 1405 год. знали, да је деспот Стефан у тако присним одношајима с краљем угар-

¹ Константин, на ист. м.

² «Stephanum ducem Rasciae se (Sigismundo) subjecisse, et contra Turcas magna potentia profectum, acceptis a se magnis auxiliis victorias aliquot reportasse.» Извод из писма у Engl. Gesch. v. Serw. 355.

³ Спом. Дубр. Арх. I, писмо 117.

ским, да он без сумње најбоље зна, шта су праве намере великим војничким спремама угарским!

После смрти кнегиње Милице (11 Новембра 1405) одношаји између Стефана и Жигмунда постали су још срдачнији. Године 1406—1407 Жигмундо је упао у Босну с великом војском те крвавим бојевима кроз две године принудио ту земљу да призна опет суверенство круне Св. Стефана. Одатле је год 1408 дошао у Србију, без сумње у Београд — и како нам његов секретар Виндек тврди. „*упустио се с деспотом у преговоре да буду једно.*”¹ Биће да је Стеван отпратио после Жигмунда у Будим, јер на свечаној дипломи од исте 1408 године, којом краљ Жигмундо установљава орден златнога змаја, одмах иза краљице угарске Варваре, а пред свима другим баронима, стоји потписан „*Стефан деспот од Србије.*”²

Прави карактер и садржину оних преговора данас још не знамо. Могли би их по ономе што је следовало нагађати. Толико је јасно да су резултати тих преговора наишли у сабору српском на жестоку и одсудну опозицију. На чело јој се стави нико мањи већ сам брат Стефанов кнез Вук. Политичка се опозиција измете у лични сукоб пун горчине. Вук као начелник партије која одбацује савез с Угрима, отиде на порту и с пролећа године 1409 с *турском војском* упада у Србију.³ Уза њ пристане велики део

¹ In demselben letzten Jare seines Lagers, also er von Wossen (Босна) zog, do schrieb man virzehn hundert und acht Jare, do zoch et gegen Sirfien und Raizen und teindigete mit tem Tischbot (деспот) das er mit im eing wart. Windeck, стр. 1145.

² Fejer, Codex Diplom. X, vol. 4., 657 '87.

³ Константин, Гл. XLII. 291; Мавроурбин каже да је Вук Лазаревих добио од порте на помоћ један корпус од 30.000 војника под командом Евренос наше. Mauro Orbini, 255; — Рајић, III. 120, по Мавроурбину мисли, да је се Вук дигао на брата просто из властољубља, тражећи за себе поло-

властеле — рекао бих нарочито оне, што је имала баштине јужно од сутока Мораве, дакле оне, која је била даље од уплива угарског а ближе непосредном тероризму турске силе. Узањ пристане и Ђурађ Бранковић, који од како му 21 Марта 1408 премину старији брат Гргур, предузе главну улогу на управи земљом Вуковом. Стефанов је положај постао врло критичним. Велики број властеле прешао је био к Вуку. Ни на оне који му остадоше не могаше да се ослони. Његову душевну борбу описује врло живо са неколико црта животописац његов Константин. Видевши се у мањини Стефан није хтео ни да се упушта у борбу с братом, већ је пристао да Вуку уступи ону половину државе што лежи ближе Турцима, а себи да задржи ону полу, што је ближа Угарској.¹ По уверавању Мавроурбина ови су унутрашњи нереди трајали пуних шест месеца.²

Стефан је с једним делом њему верне властеле остао при убеђењу, да ваља правити савез с Угарском. Жртва, коју је принео томе своме убеђењу, не може бити да није начинила дубок утисак на краља Жигмунда. Може бити да баш одатле потиче онај ентузијазам којим Виндек на више места у својим мемоарима о Стефану говори. На једном месту ставља њега као човека поштена и од речи на супрот Хрвоју и Сандалу као људима, на које се није мо-

вину очевине. — Мајков казује то исто о побулама Вукове буне, стр. 108. Он додаје, да је браћу измирио краљ Жигмундо. Штета што није навео извор за ово последње тврђење.

¹ О овој значајној политичкој епизоди, којој је права природа онака, како сам је тексту изложио, има занимљивих података Константин Филовоф, Гласн. XLII, 292. Из њега је ушло у Цароставник много од онога, што Рајић наводи. Рајић, III, 119.

² Мауро Orbini, 355.

гло ослонити.¹ На сваки начин, чекајући да настану боље прилике и на једној и на другој страни, он је сам одржавао добре личне одношаје с Будимом. Како нам његов животописац каже, он је *«на свако љето приходе в западни сабор и никогда же гради или страни не васпријем вазврашташе се»*² Врло је значајно да по угарским изворима краљ Жигмундо узедо од Босне и даде Стефану Сребрницу са целим округом год 1409,³ — дакле управо оне године, у којој је Стефан изгубио био половину своје државе с Новим Брдом! Од год. 1411 има једна листина, којом краљ Жигмундо даје градове Сатмар и Немет Стефану у баштину.⁴ Оваких ће се листина, — којима се потврђује казивање Константиново, — временом и више наћи, јер без сумње највећи део баштина, које ћемо мало позније видети да Ђурђе у Угарској држи, још је Стефан у разним приликама од краља Жигмунда добио био.

Није дуго време прошло а прилике донесоше те Стефан опет уједини обе половине своје државе и не само то, него виде, да се један део некадашње опозиције приклања његовој западној политици. Овоме је обрту допринело што је се практичким искуством доказивало, како је јарам турскога васалства сваким даном све тежи и све несноснији. У међусобним борбама синова Бајазитових — Сулејмана Челебије, Мусе и Мехмета Кришчије, — много је се српске крви пролило, и многе су српске земље грозно пострадале.⁵ Дубок је утисак на све партије у Србији учинило,

¹ Windeck, 1152.

² Константин Жив. Стев. Лазар. Гл. XLII, стр. 311.

³ Kerchel. not. prael. стр. 274 у Engl. Gesch. v. Serv. 360.

⁴ Fejer, Cod. Dipl. Tom X, vol. V, 141.

⁵ Летописи, уреди и Hammer, I, 317—261; Zinkeisen, I, 432—443.

кад стиже глас, да су Турци по заповести Мусиној погубили у Пловдиву брата Стефанова кнеза Вука и брата Ђурђева Лазара Бранковића 16 Јула год. 1410¹ Мало позније Муса је био наредио те покушаше да отрују и Ђурђа Бранковића, који је с Турцима заједно а под командом Мусином опсађивао Силиврију. Јака и здрава грађа Ђурђева не подлегне отрову и ако је био озбиљно оболео.² Ђурађ уверивши се да „у Турчину пријатеља нема“ чим се мало од дејства отрова опорави, пређе са својом војском ка Грцима у град, а одатле отиде у Цариград.³ Још пре оног турског покушаја да га отрују, Ђурађ је се обратио својој матери Мари, да посредује код Стефана, те да се измире. Стефан, који је и сам остао без браће а деце и онако имао није, великом је срдачношћу предузео жеље свога сестрића и јединог Бранковића који је још остао био. Он је Марине претставке за измирење с Ђурђем примио **„КАКОЖЕ ОТЬЦЬ СЪ СЫНОМЪ Многоваждельнымъ”** вели Константин. Ђурађ је дошао у Солун а из Солуна прерушавајући се, по кадкад путујући сам самцит, пређе онај крај, који је киптио од Мусиних дивљачних чета, те срећно доспе до места, где га је чекала велика оружана пратиња коју

¹ Летоп., Сафар. 74; Рајих, III, 125.

² Моусија приходит под Силиврију, иджеже Гјургја многашти реченаго вноука великааго кнеза Лазара оубити **разминшаше, и мжуе и на кетери отрокоу даст. Тъ же отраженни отрокъ нмы и смърти не подаетъ, облаге же болести пострада.**⁴ Константин, 301.

³ За све то вид. Константина, 302 и даље. Ђурђу је, док је још боловао под Силивријом, неко од пријатеља потказао, да ако на томе месту остане до мрака, доћи ће Турци да га по заповести Мусиној убију. Ђурађ је на то наредио да се предузме тобож јуриш на град, те тако заварав пажњу утече с већим делом свога пука у град. Оне неколике која останахше у логору, Турци побију. Муса је се силно срдно, што му је Ђурађ умакао, и хтео је погубити свога главног војводу Михај-бега, на кога је полозревао, да је Ђурђу показао шта се намаравало.

му је ујак Стефан на сусрет послао био. Види се да је народ поздравио измирење Стефана Лазаревића и Бурђа Бранковића великом радошћу. По летописима је забележено, као догађај од великог значаја, како „в лето 6922—1413 Октомврија 23 дође Бурађ из Солуна”.¹ Константин описује појединости Бурђева повратка и каже, како је услед тога „радост всенеизреченаја вазејешташе се.”² Може бити да је још тада између њих углављено да Стефан, ако и даље без деце остане, прогласи Бурђа својим наследником. Свакојако од тада Бурађ не само да није више никакве сметње Стефану чинио, него му је верно служио у разним приликама као заповедник над свом војском његовом, као што је то био н. пр. случај већ те исте год. у великој битци „под гором Витошем на Искру”, где је Бурађ с војводом Радичем над султаном Мусом сјајну победу одржао (г. 1413.)³

Од измирења Стефанова с Бурђем, и нарочито од како је ступио на отомански престо султан Мехмед, названи Кришчија, Србија је све до смрти Стефанове уживала мир. Време је то Стефан употребио да поправи унутрашње стање у земљи, да унапреди образованост и благостање и да скопча нове а утврди старе свезе са западом. Он је не само настављао одлазити у Будим на сабор угарски, него је по тврђењу његовог животописца ишао и на Костајнички сабор (између 1414 и 1418) па и у сам Рим.⁴ Константин, који је и сам био духовник православне цркве и који се и иначе показује поуздан, говори о

¹ Летопис, Šafar. 75.

² Константин, 304.

³ Константин, 308; Hammer, I, 357; Zinkeisen, I, 441.

⁴ Константин 311.

томе с таквом пресудношћу да је тешко не веровати му. Пут тај по Немачкој и по Италији, лепота и богатство „вечитога града” Рима, даље велика она помпа, којом је цар и краљ Жигмундо волео да се окружује, — све то скупа не може бити да није учинило дубок утисак на Стефана и на оне преставнике српске властеле, који су с њиме били. Без сумње су утисци ти одјекнули и у акту, који је Стефан године 1426 извршио.

Особити доказ присних одношаја међу Стефаном и царем Жигмундом имамо и у томе, што је деспот послао Жигмунду у помоћ нешто српске војске, да се бори у Чешкој противу Хусита. Говорећи о Хуситима и о догађајима год. 1422. Константин вели: *„И сим убо бившим, послајет краљ к деспоту малују некују чест просе воинства избраних зимну сушту врјемени в жеже обичним гласом сих устрашити. Жеже и бист. И пришадше вазопетише гонештих и пљенуштих Хус.”*¹ Називање нашег Константина добро се потврђује белешком Жигмундовога секретара Виндека, који, причајући како је године 1421 Жигмунд спалио Купен па се према угарскоме Броду повукао, — наставља: *Do die behemischen Kezer sahen, dass der Konig hinwech rait, und die Sirffen, Razen und Ungern mit yme, denn er doch viel Sirffen, Razen und Ungern bei im hatte, so zogen etc*”,² т. т. „Почем чешки јеретици видоше да краљ отиде, а с њиме Срби, Рашчани и Угри, јер он богме имађаше много Срба, Рашчана и Угара са собом; то и они пођоше” итд.

¹ Константин, 314.

² Windeck, 1148.

ГЛАВА ДРУГА

СМРТ ДЕСПОТА СТЕФАНА — СТУПАЊЕ БУРБА ВРАНКОВИТА НА ВЛАДУ
19 ЈУЛ И 8 СЕПТЕМБАР ГОД. 1427.

Што је Бурађ проглашен наследником престола српског, то је веома озловољило Порту. Још већма кад јој стигоше гласови, да Стефан удешава савез с Угарском. Константин нам казује како је султан *«видевши где деспот сваке године одлази ка краљу угарском, и послушавши неке, који га клеветашу»*, још док је се Стефан (с пролећа 1426) у Угарској бавио, послао једног од својих верних, да види шта је у ствари.

Овај је повереник султанов прилично дуго чекао (на сву прилику у Београду) док је се Стефан вратио. Како се деспот осећао јак утврђеном алијанцијом с Угарском, опажа се и по томе, што по повратку више не хтеде лично да прими султанова посланика¹. Није чудо што је овај, вративши се своме цару, поднео извештај, којим доказиваше неопходну потребу да се одмах на Стефанову државу удара, *јер*, говораше он цару, *«ако ти не поћеш на њих, доћи ће они на те!»*²

¹ «Пождав же много послани, таже пришад деспот увједје о вјешти, ларованија послајет јему, *видјенија же того не сподоби*. Константин, 316.

² «С же пришад к цару много клеветаше, и аште, рече не придеси на сих, они уже на те придут.» Конст. 317.

Ове речи дају мислити, да је турски посланик не само сазнао за уговор, који је Стефан с Угрима учинио, него да је знао, да је уговору томе крајња цел: *напад на Турке*.

Султан се заиста одмах крене с војском на Србију. Не нашавши нигде озбиљна отпора, његова војска, под командом беглербега од Романије Синанпаше, продре пленећи до Крушевца, који заузме. За овај први поход Муратов противу Србије знају и наши и турски извори. «Ва љето 7934 (1426) ходи Мурат под Крушевац и пљени Србље», вели се у нашим летописима¹. Турски извори, прикупљени у Ханивалде и Левенклава, не знајући прави повод и прави смисао тога похода, доводе га у свезу с једним догађајем, који му је претходио, и који је очевидно правио дубок утисак на савремене Турке. На име Ђурађ је Бранковић² дао ухватити па у тамницу бацити некога Дели-башу, једнога од оних младих беговића, који се радо залетаху да «шићаре» по крајинама српске државе. Прости су Турци мислили, да је та дрскост «Вук-оглијева» довољна, да објасни, што се пошло на Србију. Али животописац Стефанов не оставља никакве сумње о правој смислу овога турскога напада³.

Срећом за Србију, тога се лета дигне буна у Караманији, те се султанова војска опленивши само неколике крајеве повуче у брзо из Стефанове држа-

¹ Šafar. 75. — Новаковић, 264.

² Турски извори у Левенклава кажу изреком «Вук-Оглија». Ово помињемо с тога што Цинкајзен мисли да је то влашки кнез Дракула, који је у тамницу бацао Дели-башу. Zinkeisen, I. 536.

³ Још је Енгел (коме наравно наш Константин није познат био) опажао да ће по најпре бити, да је први поход Муратов непосредна последица српско-угарске алијанције. Engl. Gesch. v. Serw. 369.

ве¹. Може бити да су к овом резултату допринели и неки дипломатски кораци, које је Стефан, прикупљајући војску и спремајући се на рат, ипак код Порте чинио; јер Константин каже изреком да је деспот оправио био к султану своје поклицаре².

Али нису само Турци војном демонстрацијом протестовали противу Стефановог успеха у унутрашњој и спољашњој политици. И ако се за сада не може доказати да су то били босански политичари који проказаше порти уговор Стефанов с Угарском, ван сваке је сумње да је у оно исто време, у које Турци продреше у Крушевац, војска босанска упала у босански део Стефанове државе и опсела Сребрницу³. Како се Турци тргоше натраг из Србије, Стефан окрене на Босну сву војску, коју прикупио беше. Босанци, изненађени неочекиваним појавом Стефановим с ону страну Дрине, напустише опсаду Сребрнице, оставе стан с многим убојним материјалом и са три тона, и повуку се у неред у својој граници⁴.

Све се ово десило нешто у другој половини Јуна а нешто у првој половини Јула 1426 год. 25 Јула видимо Стефана у Сребрници где, очевидно под претиском заплета овог с Портом и с Босном, а ваља да и услед изјава будимскога двора, ратификује уговор мира између Србије и Млетака⁵. У ратификацији

¹ О буну у Караманији види Нанпег I. стр. 425, О повратку Турака, Константин 317. — Упор. и Zinkeisen, I. 536.

² Конст. 317.

³ Константин 317.

⁴ «Деспот же в скорје рјеку прјешад, жеже босанци видјевше остарше вси становнаја своја бжежаша с краљем својим. Оста же и прашта их глагољемаја Хамка куппо с њима двјема. Деспот же повеље великују в Бјелград вести прочеја же в Сребрник Конст. 317.

⁵ У млетачкој арх. Commemoriale XI ch. 151, Acta Arch. Ven. II, 260.

тој називље Ђурђа Бранковића «нећакон и вазљубљеним сином својим¹.»

Босански је краљ још у течају тога лета био принуђен да тражи у деспота Стефана мир². Ослободивши се тако за тај мах и Турака и Бошњака Стефан је преко јесени и преко зиме 1426 остао у Сребрници.

По извршеној ратификацији мира с Млецима Ђураћ је отишао морем у Зету, да прими градове и земље, које су Србији по том уговору остале. Том је приликом свратио у походе Дубровнику, како Орбинија прича, с целим двором својим. Славна и богата општина дубровачка дочекала га је усрдно као стара и осведочена пријатеља и почастила сјајно као будућег господара од Србије. Нарочито је општина окружила великом сјајношћу «Госпођу Јерину». Шест младих госпођа од најстаријих и најотменијих кућа властелинских, дворило ју је непрекидно и пратило, кад би куд год по граду пошetalа. После свега Дубровник је на својим галијама одвезао Ђурђа и пратњу његову у Зету³.

У Новембру га налазимо у Дривасту, где с млетачким послаником Франческом Квирином одређује у појединостима границе српским и млетачким земљама у Зети. Докуменат је о тим границама потписан 11 Новембра 1426 у Дривасту⁴.

Преко зиме 1426 и с пролећа 1427 угарска је војска под Иваном Маротом протеривала из Влашке

¹ *Georgium quondam Vulchi Branke nepotem ac filium nostrum carissimum.* На истом м.

² Ковстантин 317.

³ *Mavro Orbini*, 248.

⁴ *Acta Arch. Ven.* II. 260.

војводу Радула, ког су Турци поставили земљи тој за господара¹. Наши извори потврђују ово казивање извора угарских², и још знају да су се Турци с пролећа 1427 искупили у Видину, одатле прешли Дунав, заузели једно угарско острво и опсели Северин. Деспот је Стефан на измаку пролећа те исте 1427 год. путовао по Србији. Судаћи по једном нејасном месту у његовом животопису, он је се око средине Јула бавио у својој задужбини манастиру Каленићу, кад му стиже глас да су Турци оно острво угарско у Дунаву заузели. Одмах је се кренуо пут Београда³, које да буде ближе бојноме пољу, које да предузме потребне мере за случај, да Турци покушају што према Голупцу или Браничеву.

У Петак деветнаестог Јула заустави се са свитом својом да руча на једном месту, које се онда звало Глава или Главница⁴. Место је то сасвим близу пута, који и данас из Крагујевца у Београд води. Као да је ту била у оно доба и црква некаква⁵. По

¹ Engl. Gesch. v. Serw. 372.

² «(Западни) јако пришли сут в страни влашкије и гради утврђајут и Влахи подручњики творет.» Константиин.. 318.

³ Константиин, 317.

⁴ На запису у камену који се до данас сачувао стоји «Глава». Константиин у животопису Стефанову каже да се место оно звало «Главница»; по казивању старих људи оно се до 1813 године звало «Дрвенглава», а тада Турци спале стару цркву која је ту била, те се место оно прозове «Црквине». То име носи данас и заселак, који је ту. За све ово вид. Милићевића Србија, стр. 236 и 1100. Црквине су у јасеничком срезу окр. крагујевачког, два сата од Арањеловца на исток, пола сата од Међулузја.

⁵ Милићевић каже, да народ прича, да је ту некад била велика црква, коју је гравно деспот Стефан. Србија, 236. Симма Милутиновић каже, да је ту деспот подигао био лепу цркву за спомен победе, коју је на том пољу одржао над Бранковићима, који су с Турцима били дошли на њ. Историја Милутиновића 461. П. Срећковић тврди, да је ту био велик и славан манастир у коме је био камен с натписом «Облачић Раде».

зеленоме пољу разапели су били шаторове, да се господар земље са свитом својом одмори. Тога дана бејаше велика врућина и запара. И деспоту као да тешко падаше на прса она топла загушљива маина. После ручка мишљаше да ће добро бити, да потражи хлада и лова по оближњој шуми. Узјаха коња и узе крагујца на руку. Пратиоци његови на велико своје чудо опазише да деспот, који је био узор јахачима и ловцима, у томе часу нит коња јахаше нит птицу држаше како ваља. У другом једном кобном окатренућу деспот изгуби равнотежу и паде с коња. Притрчаше му и придржавајући га испод мишица, поведоше натраг у стан. Једва домиле до под свој шатор, где паде у дубоку несвестицу.

Тог истог дана после по дне небо се на један пут навуче тешким црним облацима. Страшан вихар завитла се над Београдом и по једној страни Србије, — једна од оних страшних бура, која по некад после дугих препека изненади наше крајеве, и која испод тамног неба и изнад уздрхтале земље повија с хуком стогодишње грмове, а срца људска тајанственом неком стравом потреса. У Београду са многих кућа кровови попадаше; бура скиде и један део крова са саборне цркве, коју је Стефан подигао; тако и кров на палати деспотове сестре. Дуго се с громовном пуцњавом црни облаци над Србијом разламаху. Мрак је претискао земљу пре него је дошла ноћ. У тренутку, кад је сунце седало, један једити рујни зрачак протрептао је над Београдом, просуо се по Авали, по Космају, по сивоме венцу рудничких планина, пао можда и на шатор, под којим се Стефан на самртној постели с душом борио. О земљо српска! да ли је онај румени зрачак знамење твоје

боље будућности, или је то био последњи пољубац, којим те је добра срећа целивала?!

Од како су га довели под шатор деспот је само једном промуцао: *„По Ђурђа! . . . . По Ђурђа! . . . .“* За све време оне велике буре и преку целу ноћ између Петка и Суботе лежао је у несвести. У саму зору, у пет сахата у јутру, у Суботу 30 Јула, издахнуо је.

Тако је син Лазарев свршио тешку своју борбу од 37 година.

На глас о смрти његовој народ је заплакао као да је од једнога срца. Поред свих својих слабости Стефан и јесте био владар, за којим је народ могао да заплаче. У његовом јавном раду као и у његовом личном карактеру има по нешто што се не може да одобри; али има и много што човек не може друкчије већ да љуби и поштује. Стефан је био човек жарке душе. Кад историја предузме да се служи изразима екзактних наука, рећи ће да је Стефанов нервни склоп био богат, нежан, и опет здрав, с много мозга у глави, с јаким срцем у прсима. То је био човек у кога спољашњи утисци лако покрећу одјек, али скоро свагда одјек племенитог звука. Одважан и пун духа на бојноме пољу као и на пољу државничком, пун човечних, неких пута до мекости човечних осећања, лако запаљив у јуначку ватру варницом од мачева, лако запаљив у пламен поетских осећања одзраком лепоте, па било то красотом цвета или љупкошћу жене, пун романтичности, Стефан је један од оних људи, којих физички живот брзо сагорева, али којих име остаје да се дуго с љубављу спомиње и да још дуго разгорева друга срца. Он није прави велики карактер у нашој историји. Али међу свима на-

шим владоцима средњега века, он је ипак најпитомији, најобразованији, најљубазнији и најпотпунији човек, проникнут свешћу о своме достојанству и пун истинитога милосрђа. Народ га је љубио. Књижевници које је он тако радо око себе прикупљао, на рад постицао, потпомагао и у ред којих је и сам својим књижевним покушајима тако радо ступао¹, — књижевници су се за њ одушевљавали. Тамерлан му се дивио на бојноме пољу код Ангоре². Султани су га поштовали као јуначна и мудра човека³. Турски кроничари, какви су Мурат Драгоман и Сеад-един, компилатори старога Едриза и Нешрија, кад год о њему помињу, називљу га с очевидним поштовањем „Коџа — Деспот” — „велики деспот.” Краљ Жигмундо признаје му толиким јавним доказима да цени његово „у срећи и у несрећи тако верно” пријатељство⁴. Млади кавалери у Угарској надметали су се за част, да их Стефан, први витез ордена златног змаја, својом руком у витешки ред уведе⁵. Војводе и државници, какви су били нпр. бан Матко Таловац, Јован Хуњад и други, били су срећни што су прве године своје младости провели служећи у двору срп-

¹ Вид. чланак Б. Даничића. «Шта је писао високи Стефан» у Гласнику XI. 166.

² Neshri, лист 107. Hammer, I, 313.

³ О поштовању које је Бајазит према Стефану имао, вид. и нашег Константина филозофа. О другим султанима у Хамера и Цинкајена на више места.

⁴ Вид. на пр. хвалу, коју му Жигмундо даје у уводу напред поменуте листине од 1426: Tum vero recensitis et diligenter praemeditatis fidelibus et fidelium obsequiorum eximiis, attollendisque meritis et sinceris complacentiis ipsius Stephani Despoti, quibus idem in cunctis nostris et praedicti Regni nostri arduis expeditionibus prosperis sed et adversis res et personam и т. а.

⁵ Константин, 312.

ском под личним упливом таквог господара и таквог витеза. Константин изреком каже: *прихожддоху снхъ свѣтльншии и моужастьнншии кже тьзонменном слоужити*, а на другом једном месту помиње «угарске витезе *слуге деспогове*» (стр. 312 и 339.) Виндек, често помињани секретар краља Жигмунда, који је деспота лично познавао, пише о њему да је то био: «*der Biedermann, ein herrlich schön mann, wahrhaft und gerecht und auch friedsam,*¹» — поштењак, дивно леп човек, истинит и правичан а и мирољубив.» У једноме писму од 18 Фебруара 1421 године кнез, властела и општина дубровачка пишу Стефану: «*Господине, Бог ви је прославио на лицу земље и поставио ви велика и силна господара и начестио ви висоцјем и великокрасњем разумом од којег велика свјетлоћа и луче аки слчане по всем свјету просвјетљено јест прјед царми и краљми и господами земаљњими ваш велики разум и правда.*²» Животописац његов Константин казујући како је Стефан одлазио међу западну господу, вели: «*прјед всјеми и паче всјех видим бје, јелико луна по срјед звјезд и из далече видим бјеше свакому.*³»

Жалост народа српског за губитком у Стефану описао је речито Константин философ⁴. О њојзи нам је остало сведочанство и у оним речима, што су урезане у споменик у данашњим Црквинама (окр. крагујевачки): «*Благочастиви господин Стефан, добри господин прједобри и мили и слатки господин де-*

¹ Windek, 1154.

² Спом. Дубр. Арх. I, 161.

³ Константин, 312.

⁴ Константин, 319—321.

спот. О горе тому токо га видје на сем мјестје мртва¹. Овај чудни запис није само спомен о тузи народној за Стефаном. Он је на неки начин у камен урезано гласно јецање.

По ономе узвику *«по Бурђа!... по Бурђа!...»* види се, да је Стефан на самртноме часу своје стрепио за све оно, што се у земљи десити може између смрти његове и доласка Бурђева. Бураж се тада бавио негде у Зети. По њега су послали још из стана на Глави. Али при ондашњем стању путова и начину путовања Бураж је тешко могао приспети у Београд пре средине месеца Августа. Стефана су још пре тога сахранили у гробницу његову у Манасији с десне стране при уласку у цркву².

Бураж доласком својим у Београд није дао повода никаквим изјавама радости или одушевлења. Нашао је народ погружен у жалост, завијен у црно³, обузет стравом са неизвесности положаја, јер сваки се бојао које унутрашњег нереда, које упада непријатељског. *«Ибо каждо смрт и разграбленије очекивааше»* вели Константин. Знак општег осећања несигурности, а у једно и добар доказ војне дисциплине, налазимо и у томе, што се на глас о смрти деспотовој заповедник *«унутрашње куле»* — на сву прилику деспотовог двора у граду београдском — затвори у њу, па је не хтеде никоме отворити, док сам Бураж не дође⁴.

Боље него икоји Србин, Бураж је познавао сву тешкоћу свога и земаљског положаја и сву величину

¹ Цео запис има наштампан у Вуковој «Даници» за 1826, стр. 37—40, у Миклошића Monumenta Serbica 335; најтачније у Милићевића Србија 236.

² Константин, 320.

³ «А ихже в градје бјеше в незапу видјети страшно измјењеније; свјетлаја чрними по всјех кушино жен же и дјетеј» Константин. 330.

⁴ Константин, 321.

опасности за Србију. Које са те озбиљности тренутка оног, које што је желео да и сам даде израза тузи својој за Стефаном, а ваља да и водећи рачун о општој погружености, Ђурађ није хтео никаквих свечаности приликом кад примаше управу земаљску. *„И в цркви бо господским обичајем на прострѣтаја не взиде и службје свршивши се о господској славје не даст ничесоже решти, но в мјесто сего ваил риданни в ваздух слишаше се,“* вели Константин¹.

Званично је примио управу земаљску негде почетком месеца Септембра, по свој прилици на дан рођења Богородице (8 Септ.). Све разне верзије наших летописа слажу се да је деспот Стефан умро „**въ лѣто 6935 — 1427**“ Јула 19-ог, и да се **въ лѣто 6936 одеспоти Гюргъ Вльковикъ²**.” А стара 6936 година почела се 1-ог Септембра 1427.

И ако није било јавних свечаности и весеља, опет се онога дана у двору деспотовом извршио један овечан акат. После службе божје искупише се у двору великаши, који су земљом управљали, војводе и властела, која је под Стефаном дворска звања држала. Обичај је био у византијској царевини, да кад нов владалац на владу ступи, сви дотадашњи управници поднесу му своје оставке. Овај обичај као да је био пренесен и у стару српску државну управу. На сваки начин кад се Ђурађ из цркве у палату врати, приђоше му сви *„иже над вештми постављени бјеху пржеждним, подаст всак жазл своје власти јако’.“* Гледајући пред собом људе, који су већи или мањи део свога живота провели верно служећи Стефана,

¹ Константин, 322.

² Šafarik. 76; — Новаковић, 265 Јагн, 95.

³ Константин, 322.

људе који су на бојним пољима и у државноме савету стојали чврсто уз Лазарева сина, делили с њиме срећу и несрећу, људе какви су били челник Радич, војвода Витко, војвода Михаил, — Бурађ се дубоко потресао. Са сузама у очима рече им да их све утврђује у звањима која су дотле имали¹.

На овоме првом кораку Бурађ је се показао као мудар човек. Доказима скромности и побожног поштовања према спомену Стефановом није могао а да не задобије многа срца од оних, која су за Стефаном тувовала. А утврдивши званичнике сваког на свом месту задобио је за себе оне људе, који су, имајући дотле власт у својим рукама, без сумње имали и више или мање уплива у земљи.

Бурађ је том приликом учинио још једно добро и политично дело.

Од последњег покушаја да се Сребрница доведе под власт краља босанскога, т.ј. од год. 1422, лежало је доста Дубровчана по тамницама српским. Бурађ их је све помиловао². Тиме је одмах од првог тренутка своје владавине дао доказа, да не заборавља велике услуге и пријатељства, што их је општина дубровачка њему и његовим у толико прилика чинила.

Да не остављамо двор деспотов и да не полазимо у даље политичке радове Ђурђеве док се боље не упознамо с новим господарима Србије.

Пре свега погледајмо деспота Ђурђа. Човек висока и снажна узраста, јака и хармонички развијена грађа телесна, с правилним господским цртама у лицу, дугом косом, густом, округлом, доста кратком

¹ «Сиже с плачем велјем пакм всакому сав јего подасте. Константин, на ист. м.

² Orbini, 263.

брадом, дугим брцима, личан човек у пуноме смислу речи. Израз његова лица и све његово понашање пуно мирноће, озбиљности и достојанства. Има му шездесет година, али изгледа за неколико година млађи. Да га тако нацртамо дају нам основа извори који су нам за сада на расположењу. Један је од тих извора слика Ђурђева и његове фамилије на једној хрисовуљи његовој од год. 1429 у светогорском манастиру Сфигмену¹. Други су извори слике његове на новцима које је ковао². Извор је један и у путопису француског племића Бертрандона дела Брокијера³, који је год. 1433 провео један дан у двору деспотовом у Некудиму и који описује Ђурђа као „стасом висока и лична човека од својих 58 до 60 година,” (а Ђурђу је тада било 66 година). Енеј Силвије, папа Пије II, савременик Ђурђев и који га је лично познавао, каже о њему, да је: *«dignus veneratione (si recte de religione sensisset), plurima in eo sermonis auctoritas, corporis majestas»*, — „достојан дубоког поштовања (кад би само о вери мислио како треба), беседом цун ауторитета, телом величанствен.” Барлетије (животописац Ђурђа Кастриотића Скендербега), који је слушао казивања о Ђурђу Бранковићу од Зећана који су га познавали, вели о њему: *«Erat hic Georgius Vuchovichius, tum ejus provinciae princeps Despotus Serviae vulgo dictus, vir et corporis decore ac majestate oris non vulgaris, facundia vero ac sermonis gravi-*

¹ Аврамовић, Опис Св. Горе, 68.

² Љубић, Опис Jugosl. Novaca, tab. XIII, бр. 11, 14, 15, 16, 24.

³ Путопис Брокијеров штампао је најпре Легран Доси (Le Grand D, Aussi) у Мемоires de l' Institut vol. V. На енглески га је превео још 1807 Тома Џонс. У Гласнику VI-ом имају извод од Ј. Растиха.

⁴ Aeneae Sylvii, opera, De Europa, 235.

*tate, si quis alius venerabilis, familia nobili, vetustissimaque, aetate quidem provecta*¹.” — «бејаше овај Ђурађ Вуковић, тадашњи владалац, или како се просто каже деспот од Србије, човек не мале лепоте телесне и величанства у лицу, а слаткошћу и убедљивошћу свога говора заслуживаше признања више него ма ко; од рода је био племенитог и врло старог, а већ бејаше и сам у годинама.» Овај је опис у толико значајнији и у толико више веру заслужује, што писац иначе оштро напада Ђурђа. На послетку и у нашег Троношког летописца имају неколике црте за личну карактеристику Ђурђеву. Причајући како је стављен под стражу у Цариграду 1403 г. наставља: «потом ради многија красоти лица смјернаго и природнаго краснорјечија и ума Георгиј Бранковић царем Манојлом возљубљен и от ареста со братом Лазарем отпуштен².”

Ту је и деспотица Јерина. На слици која нам је остала³ видимо високу женску, виткога стаса, с доста ситним лицем, једним од оних финих лица, у којих бистрина духа блиста те засењује светлост од лепоте најправилнијих црта. Пре би се могло рећи за лице њезино да је пуно духа него да је лепо, и опет је

¹ Marini Barletii Scodrenis, De vita, moribus ac rebus Georgii Castrioti, Lib. III, LXI. Делаваден у своје преводу Барлеттијеве историје Кастриоте наже то овим речима: Le Seigneur ou Despote de Servie, personnage de beauté corporelle et majesté du visage fort venerable, et qui en faconde et gravité de parole etait admirable, autan que nul autre de son temps, de noble et très ancienne famille, au reste declinant déjà sur l' Age. Histoire de George Castriote Livre II, 72. — По Енеју Славичу и Барлеттију и Орбиније описује Ђурђа као човека «стасом величанствена и превасходне речитости». Regno degli Slavi, 340.

² Троношац, Гласн. V, 97.

³ Напред поменути нацрт на хрисовуљи у манастиру Свигмену.

сва прилика да је госпођа Јерина спадала међу лепе, можда и врло лепе, жене свога доба. Истина младост је већ била прошла. Њојзи је могло бити приликом ступања Ђурђева на владу, између 35 и 40 година. Али то је још једнако доба, у коме жене, које имају много духа и нешто бар лепоте и телесних дражи, могу да очаравају, освајају и владају. И ако томе има већ близу 450 година, опет је још онда вештина женског китења била далеко развијена. На царском дворцу византијском, на који је се Јерина већ и као огранак његов угледала, управ оних година, поред друге велике помпе било је у моди, да госпође носе дугачке хаљине с пространим влаком од богатих и тешких тканица, кадифе, свиле и атлаза златом извезена, да носе на глави венце од драгог камења, или и позлаћена пера нојева, да се парфимицу ружичном водом, мошусом и разним миришљавим травама и да се — јако беле и румене¹. На слици, коју помињемо, Јерина носи дугачку хаљину од скрлатне неке тканице (на сву прилику од атлаза) богато цветним шарам извезену, с узаним рукавима, око струка пасом утегнуту; поврх ове носи горњу хаљину, као неку дугачку шкуртељку, од плаве неке тканице опет богато извезене и с рукавима који слободно од рамена висе. Око врата има накит, који као да је у од масивног злата. Коса јој у расплетеним витицама пада по плећима, а на глави јој је као неки клобук од златних прстенова драгим камењем искићених. Није ни мало дрско од нас, ако замислимо, да је Јерина, чедо византијскога двора, била посвећена у све оне

¹ Горња је слика поглавито по ономе што Бертрамдон де ла Брокијер пише о госпођама цариградским оних година.

свремене тајне, којима се лепој једној жени осигурава освајачки уплив где год се појави.

Ту су и деца њихова. Ту је Гргур, најстарији син. Красан дечко¹ већ носи калпак с орловим перјем и препасује мач. Понос матере, узданица оца свога. Узданица многих који су тога дана ту и који гледајући најстаријег сина деспотовог помишљају може бити на обнављање српске царевине и сневају о новоме Душану! Ту је и други син Ђурђев Стефан. Какве ли се надежде не везују и за његову будућност! Али да ли је био ту какав видовити старац да из средине овог круга, који се блиста златом и скрлатом, прозре у будућност, да види како се два млада слепа кнежевића потуцају по беломе свету, далеко од отаџбине, без пријатеља, без средстава, живећи о успоменама прошлости и о утеси, коју је једноме давала тајанствена самоћа славног једног манастира, а другоме љубав верне и племените жене једне?!²

Ту је и најмлађи син деспотов Лазар. Малено дете, мезимче материно. Може бити да Јерина од све деце њега највише милује, па ипак ће се једног дана с хладним ужасом у листове наших летописа записати: «отрова Лазар матер своју деспотовицу Јерину,

¹ Синови Ђурђеви били су стасом и у опште спољашњом својом појавом веома угледни млади људи. Брокјер који их је видео каже узреком «да су веома красни.» У по гдеојим нашим писменим споменицима то се исто каже. Вид. Гласн. XI, 823; Летопис М. С. за 1874, стр. 85. И у народном је предању остао о њима тај утисак. У народној песми Црнојевић Иво каже слепоме Гргуру и Стевану: «Мила ћепо, два Деспотовића, колико сте јадни и ситјени, — Толико сте одвише лијепи» Петрановић, 492. Види ниже Главу XIII.

² Гргур је после многог потуцања завршио свој живот као калуђер у Хиландару. Рајић, III, 150. — Стефан је се оженио Ангелином, ћерју Ђурђа Комненовића Арђанита кнеза Валонскога, која је са своје доброте стекла у народу име «мајка Анђелија».

Како је пуно милосрђа у промислу, који људскоме оку будућност завесом закрива!

У двору је још и двоје женске деце њихове: Катарина и Мара. Катарина је већ предмет политичких рачуна; — ко зна, можда и предмет поетских снова каквог младог витеза српског! Мара је још једнако малено и срећно дете. Какву ли јој срећу намењују српске госпође, кад је милују дивећи се њезиној детињој лепоти?!

Нови је господар од Србије видео много света. Од Будима до Багдада нема знаменитија места, у коме се он бавио није, или бар кроз које прошао није. Много је видео, много препатио, много искусио. Шта га није сналазило већ у самом Цариграду, где је једнога дана лежао у затвору као политички опасан човек, а другога се дана опет славио као зет некада царске куће Кантакузена! Па у Једрену, из кога се најпре оштро гони сав род његов, па онда опет он сам као политички бегунац с чашћу прима те још и војском помаже, да отимље државу од ујака свога Стефана! Зна да говори више страних језика, грчки, турски и италијански. И пријатељи и непријатељи хвале га као веома моћног беседника. Лично је одважан, вешт на оружју, добар стратег. У младо је своје доба поузданошћу у сопствену своју снагу ишао до крајности. Његово бегство из затвора цариградског и после бегство из турских чељусти пред Силивријом, као и његово провлачење кроз Мусине чете од Солуна до границе српске, дела су којих би појединости изнеле без сумње пуно романтичне лепоте на видик. Али толике године готово непрекидне борбе, помешаност среће и несреће, непоузданост њихова, све је то уродило озбиљним плодом. Деспот

Ђурађ и сада носи мач о бедрима, уме њиме да витла око себе кад је потреба, али се без велике невоље на маша за њ. С годинама није изгубио право да се зове витез, и јуначка слава није за њ изгубила дражи; али јаче осећа голему одговорност свога положаја и милије му је да га народ зове „*мудрим господарем*”. Радећи како мисли да је мудро, он не ради свагда онако брзо и онако одсудно како би нестрпљивост, плаховитост и поноситост војвода његове војске и господичића двора његова по некад желели. Противност је ту народ запазио по је насликао у погледој својој песми, која је као више или мање помућени одјек јавнога мњења онога доба допра и до нас.

У ратовима међу синовима Бајазитовим, Ђурађ је стекао глас као вешт војсковођ. Управо је он и био тај, који је као заповедник српске војске сатро војску Мусину на Искру, а тиме осигурао престо Мехмеду. Осим тога, проведши најбоље своје године војујући међу Турцима, он је имао добре згоде да се потпуно упозна с одношајима турским у Европи и у Азији. Нарочито је знао за ондашњу „Црну Гору” османскога царства — Караманију. Имао је лична познанства и личних свеза с многим од главних људи у политичкој и војничкој сфери на Порти и око ње. По свима овим приликама Ђурађ је могао било непосредно, било посредно преко пријатеља у Цариграду, да ступа у тајне свезе са султаном од Караманије. А по својим наклоностима и дипломатским способностима он је управо и био човек, који се је могао подухвалити задатка, да интересе мухамеданске једне државе доведе да служе интересима хришћанским. У даљем развиту ове историјске студије

наићи ћемо на знакове, који дају мислити, да је Бурџ заиста бивао у свези са султаном од Караманије.

Него она изведбаност његова као војсковође и дипломатска окретност његова, које су порти познате биле, управо су га и чиниле много опасним по турско царство. Што су на порти сматрали Бурђа као опасна човека за Турску, тиме се објашњава велики део оне неуморне и суревњиве опрезности, којом је порта, као што ћемо видети, бдила над свима корацима његовим, и оне мржње, којом је султан Мурат према њему дисао.

Да разумемо једну нарочиту црту у карактеру Бурђеу, а после и добар део његове политике, ваља да имамо на уму, да је у његово доба, ма да је сунце ренесанса почело да загрева народе, образованост још једнако слаба, а жудња за сјајношћу још једнако јака била. Наравно да је новац у таквим приликама велику моћ имао. По несрећи та његова моћ ишла је онда правцем деморализовања. И није само да се на порти и међу Турцима новцем могла купити милост цара и крвава рука мучког злочинца. Велики део одговорности за ондашњу деморализацију пада и на политику хришћанске републике млетачке. Да добију стопу земље српске Млеци су систематички развраћали људе. Од сиромашних властеличића и слугу српских кнежева златом су правили шпијуне и издајце. Откупи им српско срце, па си им отео српску земљу, — то је тајна њиховог рада и њиховог успеха. За Млетке ништа није било, што се новцем постићи није могло. Кад би се који кнез одупро отимачкој политици њиховој, одмах би се ставила уцена на његову главу. Кад је Скендербег потражио Дањ као

своју наследбину, хришћански су Млеци прогласили да ће дати хиљаду цекина онеме, ко донесе главу његову, — главу једнога кнеза, кога је сва Европа славила као „јунака Христова“ (*Athleta Christi!*). Кад је херцег Стефан ударао на Конавље да га од Дубровчана поврати, дубровачко веће прогласи, да ће дати десет хиљада дуката и кућу у граду онеме, који донесе главу кнежеву. Ови прогласи показују какав је морал владао у међународним одношајима. А какав је морал био у самим нашим крајевима, најбоље показује то што су се и Скендербег и Стефан на скоро после оних прогласа морали измирити са својим противницима. О Стефану једна кроника изреком каже, да није могао имати вере ни у најпоузданију околину своју; стрепио је да му најближи његов доглавник у изненаднеме једном часу главу не одруби те заслужи десет хиљада дуката! Кад је Ђурађ год 1423 опсађивао Скадар, у његовој су војсци поред других Зехана помагали му и Паштровићани и Пармалиоти. Али Млечани поткупе вође ова два племена те једнога критичкога јутра оставе стан Ђурђев, тако да је сва српска војска од Скадра отступити морала¹.

Из свега овога види се, да је карактерна црта оног времена голема моћ новца уз оскудицу људи несебичних у које се поуздања имати може. У Ђурђеву карактеру истина није било урођене какве неповерљивости према људима, али поред све своје природне симпатије за људе он је, мерећи моћ новца и моћ људских карактера у оним приликама, давао новцу

¹ Вид. писмо млетачког сената од 7 Јануара 1423 и капитулацију Паштровићана од 4 Априла т. г. *Acta Arch. Ven.*, II, 129 и 174. Овим се сасвим добро потврђује оно што и Орбинија казује, како су Млечани поткупили Паштровићане и Пармалиоте, *Regno degli Slavi*, 247.

првенство. Може бити да ће се један део његових политичких погрешака објаснити тиме, што је прецењивао моћ коју новац има.

Још ћемо да обратимо пажњу на две црте у карактеру Ђурђевићу. Он је *дубоко и топло побожан* и потпуно одан православној цркви. Ово не из политике већ из личног убеђења. У животу своме деспот је имао много дана, у којима се ништавост обичних људских средстава потпуно у својој нагости показивала. Истинско верозаконско осећање продире свебиће његово и има пресудна утицаја на политику његову. Друга је црта Ђурђевића карактера — *његова нежност у кругу породичном*. Децу своју љуби великом љубављу која граничи на мекост; жену своју великом преданошћу која граничи на слабост. Мало је људи, који су у тако дугом животу пролазили кроз толика искушења и такве буре. До последњег свог часа Ђурђевић је у срцу своме хранио неугашљив пламен топле оданости к вери, жени и деци својој. Гледајући га само као приватна човека, налазимо га као скроз и скроз добра човека. Чисто је и нама утеха што видимо да је овај тешко искушавани старац у фамилији својој имао своје „тихо пристаниште” у које је могао да се на бури склони, да се одмори и нове снаге нађе.

Досадашњи историци, готово без изузетка, мислили су да имају основа карактерисати Ђурђевића као превртљива и непостојана¹. Али кад се дубље и све-страније проучи карактер његов у великим политичким радњама и малим приватним делима, наћи ће се да за ону претпоставку нема основа. На против, једна

¹ Тако га је карактерисао Мауро Орбинија, *Regno*, 264; а по њему и сви други познати страни па и наши писци. Рајић, III, 241; Мајков, 135, и др.

је од најјаснијих црта у његову карактеру *што задану реч у свима приликама свето поштује*. Мало ниже видићемо сјајан један доказ томе у догађајима пред Голупцем, а после и у догађајима пред угарску пропаст на Варни. За непостојаног извикали су га нарочито његови противници у Угарској. Али кад се акта непостојанства, која су му пребацивали, беспристрасно испитају, наћи ће се да је свагда прави повод дат био са стране Угарске и свагда се може доказати, да оно, што изгледа као непостојанство у његовим односима према лицима, лежи и истиче из постојанства његовог у предузетом једном правцу. Бурђа се за *све своје владе* верно држао обвеза, које му је државоправни уговор с Угарском наметнуо. Кад се дешавало да Угарска није испуњавала природне претпоставке тих обвеза, па Србија остављена себи тражаше да се на начин овај или онај моментано одржи над таласима догађаја од ње независних, то још не даје никоме права да таква тренутна и прелазна колебања српске политике своди на тобожње непостојанство у личном карактеру владоца српског. Листови ове историје, надам се, изнеће доказе да је политика Бурђа Бранковића, у главном свом правцу и у целини својој, била до краја доследна, и да ће се тим самим изнети и доказ за постојанство његовог личног карактера. А како су савременици Бурђеви мислили високо о његовоме поштењу и поузданости, најбоље показују званична акта млетачке и дубровачке архиве. У настављењима које је влада млетачка под 27 Августом 1428 дала своме посланику Јовану Кореру препоручује се овоме да понуди цару Јовану Палеологу, да се спор између Византије и Млетака о накнади неких штета, повери изборноме

суду, а за такав Млеци предлажу: или папу с Кардиналском колегијом, — или републику Флоренцију, или универзитет Болоњу, или — *«Ђурђа Вуковића деспота српског»*¹. Најмудрија и најсилнија држава у сваком погледу, прва сила онога доба, дала је тиме сјајну сведоцбу свога поверења у мудрост и лични карактер српског господара. — Није мање лепа сведоцба у једној листини архиве дубровачке, у једној пресуди кнеза и судија дубровачких од год. 1461, којом се тужена страна ослобођава сваке одговорности почем је поднела писмо од Ђурђа Бранковића, коме писму *«кнез и његове судије сједеће на прјестољу од суда . . . напуно вјероваше»* и почем тужена страна по званичној и свечаној изјави кнеза и властела дубровачких *«не мога се никогар бољега сведока имати, ... него по руке господара српскога светопочившега господина деспота Ђурђа»*².

Главне слабости Ђурђеве управо су у сувишку неких његових врлина. Опрезност је врлина међу особинама политичног човека, али сувишна опрезност постаје слабост. Његова је циљ да избави Србију из гвоздених канци турских. Страхује да не пренагли те да тиме не компромитује ону главну циљ. Али то страховање од пренагљености узимље претеране размере тако, да у неким тренуцима прелази у оскудицу сваке активне иницијативе.

Много је теже саставити у једну целину оскудне историјске податке и непоуздане народне традиције о карактеру деспотице Јерине. Све што из историјских података о њојзи видимо доста јасно, то је, да

¹ *Sindicati*, vol I, fol. 16; *Misti*, LVII, fol. 33; *Hopf, Griech. Gesch.* II, 84. —

² *Спомен. Дубр. Архива*, II, 118. —

је Јерина лепа жена која љуби сјајност и политичку власт, и која се уз све то много моли Богу и свецима. Да једна жена која зна да је лепа и која осећа како је својим положајем међу људима узвишена, да једна жена у ризници које иконе златом оковане и дробним бисером искићене леже поред прстења, гривни и венаца од драгог камења, — да једна таква жена тако рећи једном истом зрачном струјом љубави обимље и сјајност земаљску и царство небеско, то није ништа неприродно. У томе је погледу Јерина била као и свака друга жена. Љубав је име твоје жено, таштина презиме твоје! Али је Јерина имала још и врло јаке склоности политичке, можда баш и способности за то. Бураћ, који је пуштао, да се у савету државном чује и њен глас, — и ако га није свагда хтео да послуша, — и који ја на самрти оставио да она у задрузи са синовима земљом управља, — као да је веровао у те способности њезине. Она их је већ и по самом пореклу своје имати могла. Међу великим властољупцима четрнаестог века на истоку, један је од највећих био: Јован Кантакузен савременик Душанов и цар византијски (1341—1355), Јеринин прапрадед. Лоза Кантакузенова давала је и људе и жене од признате способности и карактерности. Рођена сестра Јеринина, царица од Трапезунта, Јелена Комненовица, понашала се дивним хероизмом кад изгуби и царство и мужа и седам синова на сабљи турској! Брата јој Тому видићемо у служби Србије. Крв и васпитање Јеринино чинили су, те је политички положај на врху државе у бурним и тешким приликама имао за њу нарочитог чара. Бураћ, човек од шездесет година, могао је у неколико подлећи упливу своје

¹ Orbini Regno degli Har.

још једнако доста младе и лепе жене а уз то још и жене даровите и пуне духа. Слабост Јеринине непосредне околине само је разгревала њезино властољубље. Кад жена почне да жуди за политичким упливом, и нарочито кад га се једном дохвати, она врло лако губи из очију и кућу и децу своју. Чинили би јој неправду кад би казали да Јерина није љубила децу своју, али је њезин карактер такав, да би она могла жртвовати најмилије дете своје политичким целима, бар далеко пре, него што би се Ђурађ на то одлучио. Не знамо да л' има довољна основа да за Јерину кажемо да је то жена тврдога срца. Али је доста јасно, да је то жена чврста карактера, одсудне воље и великог постојанства. Уз то још и жена с веома осетљивим поносом о своме господском пореклу, о своме високом положају, можда и о својој политичкој мисији у ономе бурном времену великих светских догађаја. Шта можемо очекивати кад жена с таквим карактером изађе у средину старе српске властеле — некада толико поносите и суревњиве, — а сад у Ђурђево време, осећајући лом силе своје и пропадање земаљско, — толико горке и раздражљиве? Сукоби су били скоро неизбежни. С једне стране сујета и претензија једне жене и мекушни и саплетени церемонијал византијски, — с друге стране властела, која се не устручава да се досеткама ироничним, кад кад на сву прилику и грубим, дотакне и тог церемонијала и оног женског идола од меса, властела која у Ђурђево време још није заборавила, како се на бојишту гине, али као да још није научила била како се у двору прегиба. Жени каква је Јерина, слатка је освета; српском властелину, као и Србину у опште, слатко је да даде отпор. Резултат је свега тога био да онда,

кад је највише требало љубави око престола српског, око њега је било много и много мрзости.

Сјајна госпођа Јерина излази у народноме спомену с придевом „Проклета”. О њој народ пева: *„Зло радила проклета Јерина, — зло радила горе дочекала”*. — Најстрашније јој се народ осветио песмом о два слепа деспотовића, о Гргуру и Стефану. По народноме веровању она је у толикој мери одана била Турцима, да је не само градове зидала, да би Турци народ лакше у ропству држали, и не само одбила кришћанске просиоце кћери јеј Мари (у песми Комненија) те је турскоме цару дала, него је, да би Турцима олакшала власт над Србима, сама смислила паклени план да ослепи оба своја сина те тај план у договору с ћерју својом Маром преко Турака и извршила! Једва да има грозније замисли у ма којој другој народној песми. Историјска је основа, њезина доста проста. Што Јерина одбија кришћанског просиоца Мариног а сама позивље цара турског да јој кћер иште, то је без сумње израз народног сећања на борбу оне две партије у Србији, од којих је једна хтела погодбу с Угарском а друга погодбу с Турском. Има основа веровати, да је у извесном једном времену Јерина припадала овој последњој партији. Даље су историјска факта: да је Ђурађ дао кћер своју Мару Мурату за жену, да је се Стефан, средњи син Ђурђев затекао на двору султановом дошав сестри у походе, кад су Турци пошли на Смедерево, и да је на послетку султан и Стефана и старијег му брата Гргура ослепити дао. Овај трагичан догађај учинио је дубок утисак, као што ћемо видети, на сав сувремени свет, а нарочито на наш народ. Дубоко потресен народ је оне неколике историјске факте повезао и развио у

спев фантазијом, која је потицала из извора антипатичног Гркињи Јерини. Доста је било народу да начује, да је Јерина својим утицајам претегла одлуку на корист савезу с Турцима, па да и удадбу Марину и несрећу два брата њезина припише злонамерном плану ове пријатељице турске. И у тој песми имамо један доказ више како народ не пева праву историју, већ само исказује што сам мисли и шта осећа поводом неких политичких догађаја. А мисли те и осећања та већином су карактера субјективног, већином једнострана, често преливена страшћу и предра судом политичком.

У осталом непопуларност Ђурђево Јерине може да се објасни. Чврстоћа њезиног карактера могла је лако народу да изгледа као тврдоћа срца. То, и после очевидна жудња њезина за политичким упливом, довеле су народ да мисли, да свака тегоба, сваки терет, и свака беда има свој извор у Јерини. Времена су била таква, да су изискивала од народа огромне жртве. Ваљало је скоро непрекидно старе градове оправљати, нове зидати, велике порезе плаћати, огромне кулуке сносити и топлу крв проливати. Велика маса народа није увиђала политичку нужду за све оно, што се од озго заповедало. Народ је као инстинктом осећао, да га ти градови од Турака или тако рећи од *судбине*, одбрани не могу. Нека вера у фаталност проицавала је ондашњи народ наш. А кад се испунило што се слутило, кад су Турци на супрот свему напрезању српском заузели Србију, онда су се градови српски, у време Ђурђево муком народном оправљани и зидани, показали као тврде алке на ланцу којим Турци народ опасаше. Патећи од зулума из тих градова народ је у потоњима вековима с горчи-

ном клео и онога, који их је саградио. И у само Бурђево време, обазирјући се на ону страну од куда долажаху оне тешке заповести, које искаху зној и крв, народ је видео деспота, старца мудра и пуна љубазности, забринута и погружена тешким мислима и дубоким сажалењем. Поред њега видео је поноситу једну Гркињу, која, гледајући како се гомиле младога и старога света ломе вукући дрвље и камење из дубоких провалија на високе стрмени, стоји непотресена и хладна као да је и сама од камена. Српски ју је сељак чуо где ситним језиком грчким говори грубим и суровим настојницима грађевина, који јој из Грчке дођоше. У великим а многобројним грађевинама оним Јерина је гледала јемства за политички опстанак и политичку моћ престола, на коме је с мужем седела. Природно је да се живо за њих интересовала. Народ, који није схватио смисао оних грађевина, зло је тумачио тај интерес њезин. Све оне терете, све патње и све несреће своје народ је стављао на рачун овој њему несимпатичној туђинци, док најпосле у тешком свом очајању није затворио књигу с узвиком „Проклета Јерина!

Од свију оних, који су у нашој историји вршили велике улоге и чинили велике грехове, Бурђевој је госпођи предањем народним досуђена најтежа и најстрашнија казна. Историја, по ономе што до сада знаде о Јерини, не може никако да потпише такву пресуду.

* * * * *

Пре него завршимо ову расправу о карактеру Бурђевог и Јеринином ваља нам се дотаћи неких фамилијарних питања њихових, која још јасно расправљена нису.

Ђурађ се венчао с Јерином 27 Децембра 1413 године¹. Њему је тада могло бити око 46 година. Не може бити да он није пре тога, ако не два пута а оно бар један пут, већ жењен био. А да је заиста био жењен и деце имао види се из једнога писма, којим град Дубровник под 11 Децембром 1408 год., јавља матери Ђурђевој «*славној и велможној госпођи Мари*», како «*господства ти писаније примисмо и разебрасмо што нам уписасте за госпођу Јељену, ћер господина Ђурђа, и ми дозвасмо оне наше властеле и они рекоше јер су примили писаније од речене госпође Јељене и кои хоте за то одписати*»². Види се да ова госпођа Јелена у год. 1408 има преписку с властелима — трговцима дубровачким, што показује да је не само пунолетна већ и удата. Деспот Мусађ у својим мемоарима каже, да је Ђурађ имао две кћери *Јелену* и *Лизабету* или *Милицу*, од којих је по њему прва пошла за Мурата а друга за кнеза од Дриваста Алексија Ангеловића Шпана, «*који је био од лозе цара Теодосија*»³. По непознатом писцу «*славних дела Ђурђа Скендербега*», Бранковић је имао две кћери «*Јерину иначе Катакузину и Лизабету иначе звану Милицу*»⁴. И тај извор каже да је Изабела или Ми-

¹ «Ва љето 1413 Децемврија 27 принесоме госпожу деспотинцу Јелену от Солуна деспоту Ђурђу ва жену». Летописи, Šafarik, 76.

² Срп. Спом. Дубров. Архива, I, 93.

³ Historia d, c. Musachia, p. 52; Hopf, Chroniques Gréco — Romanes, 306. По овоме извору Лизабета или Милица родила је с Алексијем ову децу: Марка, Блажа, Луцију, Митру, Ангелину и Андријану. Луција се удала за Петра Ангеловића и родила му: Павла, Алексу, Јована, Андреју и Јеронима. Ангелина се удала за Стефана Дукагина и родила му пет синова; Митра или Димитрија се удала за некога угарског барона, рођака краља Матије и родила пет синова. Андријана је пошла за млетачког патриција Јована Микелија. — В. u Du Cange, Familiae aug. Byzant. 212, 315.

⁴ Fatti illustri di Sign. Giorgio Scanderbegh, ed. Sansovino, 275.

лица пошла за Алексија Шпана, а Јерина или Катакузина за Мурата. На једној листини у манастиру Есфигмену на Св. Гори, имају поред Ђурђа и Јерине насликане и две кћери, Мара и «госпођа Катакузина»¹; а у више других споменика Катакузеном се зове она кћи Ђурђева која пође за Удриха цељског².

Може бити да се иа једну од Ђурђевих кћери из првога брака односи оно предање о постанку манастира Девичког у планинама Црне Реке. Прича се на име како једна од кћери његових у мало није ослепила, па је св. Јанићије коме је у Црноречке планине, где се у самоћи испашташе, донесоше, чудесним начином излечи, те Ђурађ из захвалности сагради манастир, који се по излеченој девици прозва Девичин или Девич³.

Него за сада још не знамо ко је била прва жена Ђурђева. Имамо само три непоуздана знака, по којима би се могло тек нагађати, да је она била од рода Ангело-Комнена. Један је знак у томе, што се у по гдекој народној песми једна кћи Ђурђева називље *Комненија*⁴. Други је у томе, што непознати животописац Скендербегов са краја петнаестог века каже за синове Ђурђеве да су «*нећаци Андрије Ангела по матери њиховој*»⁵. На послетку, у Франце

¹ Дим. Аврамовић, Опис дрвн. Св. Горе, 67. Моп. Serb. 359. —

² Моп. Serb. 360; — Летописи, Šafarik, 63, 64, 73. 77. — Aeneas Sylvius, Еуропа, с. 5; Bonfinius, 495.

³ Гиљерлинг, Боснија, Герцеговина и Стараја Србија, 162. — Милош Милојевић, Путовања, II, 73.

⁴ Петрановић, Српске народне песме из Херцеговине стр. 490.

⁵ Ево цео контекст: *Ma Giorgio Vucovich Despoto della Servia, huomo circa i beni del corpo valoroso, e circa quelli del' animo maculato per haver data per moglie la sua figliuola ad Amurath detta Hierina et du*

има једно место по коме би мати Маре Бранковићеве била сестра цара Давида Комнена¹.

Како је ван сваке сумње да је Јерина друга (ако не и трећа) жена Ђурђева, то је питање да ли нису нека од познате нам деце Ђурђеве још из првог брака његовог? По једној народној песми Гргур и Стефан само су браћа по оцу али не и по матери султаници Мари или Комненији². По Диканжу Јерина је родила Ђурђу само Катарину иначе Катакузину. а Гргур, Стефан, Лазар и Мара деца су од прве жене његове³. Али се из изворних писмених споменика онога доба то не потврђује. На против има их у којима се на пр. за сва три сина Ђурђева каже да их је родио с Јерином, и још више из тона којих у целини то исто излази⁴. У једном родослову српских царева и госпoде изречно се каже: „Георгије деспот роди са Јерином три сина: Григорија, Стефана и Лазара и две даштери: Катарину и Марију”⁵. По томе би из првога брака била само Јелена иначе Милица.

Нову једну забуну чини што се у по неком летопису налази белешка да се Лазар родио у Августу

altri Catagusina, che fu sorella della moglie di Alessio Spano detta Jsabetta et da altri Milizza, sorella di Lazaro, di Stefano e di Giorgio, nepoti di Andrea Angelo, per via della loro madre etc. — Fatti illustri et. Sansovino, 275.

¹ Франца причајући о разговору свом с царем Давидом Комненом и поменув Мару каже за њу: *huius (regis Davidi) e sorore pertem. Lib. III, c. 1, 213.* Али можда је омашном изостала реч «*consortis*», што би утврдило да је Мара кћи Јерине.

² «Да идете секи у походе. — Ви сте прочита браћа Комненија, — Проча браћа од друге материце. — Петрановић на нав. м.

³ *Du Cange, Familiae Byzantinae, 337, ch. 261.*

⁴ *Monum Serbica, 409, 477, 478; — Српски Поменици, Гласн. XLII, 32.*

⁵ *Гласник, XXX, 262.*

1432 год¹. Кад би то истина била, онда би изазило да је се Лазар венчао и задеспотио у својој 14-ој години, — осим што је Ђурђу г. 1432 било 65 а Јерини преко 40 година. Да то не стоји најбоље сведочи што су на хрисовољи манастиру Сџигмену од г. 1429 нацртана сва три сина Ђурђева и што Француз Брокијер вели да их је г. 1433 сву троицу видео, додавајући, да су „*веома леџи*” млади људи и да „*првоме има око 20, другоме око 16 а најмлађем око 14 година*”². Онај Лазар о коме летопис каже да се родио у Августу 1432, може бити да је прво унуче деспота Ђурђа по сину му Гргуру, о коме Рајић и онако вели да је имао сина Лазара³.

¹ «В лјето 6940 (= 1432) мјесеца Августа роди се Лазар». Српски поменици, Новаковић, Гласник XLII.

² Broquière, 277.

³ Рајић, III, 150.

ГЛАВА ТРЕЋА

МАТЕРИЈАЛНЕ ПРИЛИКЕ У БУРБЕВОЈ ДРЖАВИ.

Покушали смо да се упознамо с личним карактером нових господара од Србије, — деспотом Ђурђем и деспотицом Јерином.

Да нам политичка историја онога доба буде што јаснија, ваљало би, да се добро упознамо с материјалним приликама земље и с душевним стањем народа, коме је Ђурађ господарем постао.

На жалост, за таква питања, — за питања која управо треба да чине најважнији део сваке историје — за сада тек мало материјала имамо.

У географскоме погледу деспотова је држава, у време његовога ступања на владу, могла имати близу 2000 квадратних миља географских. Једини аутентични спомен о пространству српске деспотовине у год. 1427 имамо у натпису на споменику у Дрвенглави, премда и то тек у врло широким неодређеним потезима. Тамо деспот Стефан говори сам за себе: «**мноштыю бо жїею кїхъ господинь вьсвмь Срьблїемь и Подоунавїю и Посавїю и чести угрьскїе земли и востьнскїе еште же и поморїю зетьскомоу**»¹.

¹ Милићевић, Србија 236.

Од угарске је земље припадао деспоту Стефану а после њега и деспоту Ђурђу највећи део Срема, заједно с градовима Земуном, Сланкаменом, Митровицом, Купиником и Сиклушем. Осим тога још и друга места и баштине у Сомођској и Торонталској кнежини (комитату)

На исток је граница деспотовини ишла Тимоком (Видин је већ био у турским рукама), хватала је у се Ниш и нишку жупу, није врло јасно да л' је хватала Пирот, али је хватала Снегопоље с градовима Бресником и Зелен-градом, и спуштале се к југу до на на поље Жегљигово хватајући у се Куманово и јужне падине «Чрмне Горе» (Карадага). Може бити да ће ову источну границу, како је по садашњем историјском материјалу повлачимо, ваљати одмакнути још мало даље на исток, кад се прикупи још више извора и података¹.

На југ је деспотовини граница била у линији која је хватала «Чрмну Гору», Шару, Качаник, за тим Дрим до према Дривасту. Од Дриваста се граница повлачила к северозападу, преко скадарског језера спуштала се к Бојани, одавде све десном обалом до на ушће Бојанино у јадранско море. Од приморја Зетскога, по уговору о миру с Млцима од год. 1426, српскоме је деспоту припало с изузетком Улцина и жупе његове, све почев од манастира Св. Николе, који је на ушћу Бојане у море, па до саме Боке которске. Градови Бар и Будва припали су Србији, тако

¹ М. М. Милојевић на пр. држи да је деспотовини припадало и Кратово и Крига Рјена (Егри Палика) па и Бустенди (Костаничка бања). До душе види се да је се царица Мара, кћи Ђурђева, последњих својих година често у - оним крајевима бавила; али то по себи још није довољан доказ, да су они крајеви деспотовини припадали. Других каквих ближних и поузданијих знакова за то ја' за сада не знам.

и Ластва као и најзнатнија солила у Трасти и Љуштици¹. Докле је од мора па унутра у земљу ишла држава српска, то је за сада тешко казати. Зна се само толико, да Паштровићи остадоше под заштитом Млетака, а један део жупе Грбаљске припаде Котору. Тако се не може за сада ни са коликом поузданошћу казати, колико је од данашње Црне Горе припадало српској држави. Види се само толико да су ту падале границе српској и босанској држави, и да су град Медун са жупом и град Бихор са својом жупом, припадали деспотовини.

Сувоземена западна граница ишла је Лимом, за тим Дрином од прилике до утока Шепе, одавде реком Шепом, Краљевом планином и Јадром до утока овога у Дрину, тако да је Сребрница с округом припадала Србији. Граница је западна ишла за тим опет Дрином до Саве. Но кад се уговор с Угарском од 1426 извршио онда је се западна граница свршивала на утоку Јадра у Дрину, ту је граница прелазила на земљиште данашње кнежевине, па правцем североисточним ишла да падне негде близу Београда у Дунаво.

Кад би имали да покажемо најплодније, најнасељеније и у опште најбогатије крајеве српске деспотовине, ми би показали на Браничево, Топлицу, Ситницу и Моравску долину.

¹ Да је Љушница припадала Ђурђу и Стефану деспоту вид. Acta Arch. Ven. II, 259. Да је то било и са Трастом вид. Acta II, 244, где се каже: «*Tristriam et multa alia* (т. ј. земље, које су у старо доба припадале Котору) *que idem magnificus dominus Georgius tenet*. За Кастел Ластву II, 247. Црква Богородице Ратачке била је такође у држави Ђурђевој, II, 251. Што се тиче Паштровића, Ђурђу, који их је тражио, Млечи одговореше: «*Sum prefata dominatio eisdem Pastrovichiis promissiones fecerit, de non assignando eos dicto domino Georgio nec alicui alio domino sed ipsos retineri debere per prefatum ducale dominium.*» Acta II, 245.

Браничево је од старина било на гласу са свога богатства. Рударство, (Кучево!) трговина и пољска привреда начинили су на остацима старих римских насеобина један од најпитомијих и најбогатијих крајева српске државе¹. Од како су Турци почетком XV-ог века задобили сталнога станишта на доњем Дунаву, град је Голубац стекао стратегијску важност, бранећи са те стране Браничево.

Питомост онога краја, који се пружа од Ибра на исток до Мораве а на подножју Копаоника и Јастрепца, показује у неколико већ и само име Топлица. Ту је био читав низ већих и мањих градова од којих су град св. Прокопа и Топлица (дан. Куршумље) били најзнатнији. Долина та и падине планинске које ју прате, биле су накићене многобројним селима којима је сточарство и рударство донело пуно благостања. Плана, централно место за рударску радњу на јужно-западним падинама Копаоника, нарочито је за владе деспота Стефана била у пуноме своје цвету². Имала је дубровачку колонију, конзула и цркву католичку. Пад „топличких градова” под турску власт г. 1454 помињу наши летописци с очевидном бољом у души. Плодовитост и красота Топлице доводи у усхићење стране путнике још пуних сто година после Бурђа⁴.

¹ У арапскога географа Едризја (из десетог века) има спомена о богатству Браничева уз опис Градишта; *Géographie d'Edrisi*, trad. de l'Atabe, par Amedée Jaubert, II, 379, 386.

Један су посредан доказ томе и велике борбе између Грка и Мађара око те земље у XI и XII-ом веку, а после и борбе између Мађара и Срба, које су с већим или мањим прекидима трајале све до смрти Душанове.

² Из тога времена о њему највише спомен долази. *Спом. Дубров. Арх.* I, 37, 120, 121.

³ Dr. C. J. Jiriček, *Handelsstrassen und Bergwerke in Serbien und Bosnien*, 53.

⁴ «E il paese Topliza non solamente piacevole e bello, ma ubertoso e abundante di tutte le cose necessarie al viver et.» *Tre cose de Turchi*, Vinegia, 1539. —

Ситницом се звао сав онај басен између вододелнице Дрина на западној и вододелнице Моравице на источној страни, хватајући у се Косово поље. Главно је место у Ситници била Приштина, а читав један систем градова бранио ју је са свих страна: град Качаник с југа, Ново Брдо и град Морава с југоистока, Призрен са запада, град Бихор са севера. Док је други један низ мањих градова полазио средином њезином, Трипољ, Звечан, Вучитрн, Јелач, Брвеник. Дно некадашњег мора дарданскога била је природним начином особите плодовитости. Рудници сребра и злата у Новоме Брду били су обилат извор за богатство онога краја. Не само најзнатнија трговачка, него и најзнатнија индустријска места старе српске државе била су у Ситници. Седамдесет година после коначног пада српске деспотовине, путници су налазили на Косову доста густу насељеност, пуно села, од којих је скоро свако имало своју цркву и пристојним начином издржавало свога свештеника и фамилију му¹.

О насељености и богатству моравске долине имамо занимљиво сведочанство францускога витеза Бертрандона де ла Брокијера, који је године 1432—33 прошао кроз Србију. Његово сведочанство вреди тим више, што је Брокијер не само врло савестан и општар посматрач, него још и човек, који је, — видевши много света и бивши дворанин херцега од Бургундије, владоца једне од најнапредније и највећма насељене земље у Европи, — био потпуно надлежан да оцени, шта је добра насељеност, шта не. «Оставивши Крушевац», пише он, «пређосмо Мораву на скели и уђо-

¹ Курпешкићев пут кроз Србију год. 1530. Мој превод у Видовдану 1863. в. и Матковић, Rad, XLVI, 165.

смо у државу деспота од Србије, у *красну и добро насељену земљу.*“ Мало за тим: *„Путовао сам низ Мораву и изузевши кланац један, који држи од прилике једну миљу, и који долази отуда, што се планина притисла уз реку, имадох добар пут кроз кришан и добро насељен крај.* Другој дана имадох да путујем кроз шуму и по блату. Него и поред свега тога, ова је земља тако красна, како само брдовити крај бити може. *Пуна је села и сваку потребу ту намирити можеш.*” И опет на другом једном месту: *„Између Некудима и Београда, долине су начичкане селима у којима се хране и добра вина добити може“*¹.

Појимљиво је, да је насељеност, коју је краљевство иза себе оставило у земљама што сачињаваху државу Бурђеву, порасла и услед тога, што је поплава турска терала велики број српских породица из крајева Турцима заузетих, у земље, које су још колику толику независност имале и колику толику сигурност давале (Србија и Босна!). Ова добра насељеност доста објашњава велике финансијске изворе деспотове. Она налази потврде и у небројноме робљу које су Турци у више прилика из Бурђево државе одводили.

Међу градовима српским у оно доба најславнији је био Ново Брдо. За њ се знало на далеко по Европи и његово латинско име „Novomonte” долази у списима онога доба у западној Европи често где му се и не надате. Волатеран у својој географији, коју писа пред крај XV-ог в., вели за њ да је главно место Србије². О његовоме богатству у сребру и злату

¹ Broguière, 275, 260.

² La ville de Neufmont, metropolitaine du pays, où l'on tient qu'il y a mines d'or et d'argent. Volaterran, Géographie, liv. VIII; Lavardin Hist. de Georges Scanderb. c. II.

читаве басне причаху. Константип философ каже о њему: „град ва истину сребрени!“¹. Други један су-временик Ђурђев, Грк Критовул, каже да се у Новом Брду по злату и сребру оре². Средиште све колике рударске радње српске јужно од Копаоника као и средиште за трговину са сребром и златом, Ново је Брдо било у опште најзнатнија трговачка и индустријска варош српска. Сва је прилика да је и образованост тога града стојала на високом ступњу. О његовоме богатству и величини имају и данас народна причања. По једноме од њих град је тај некада имао 6000 кућа, а по једном другом и до 12.000 кућа³. Не ћемо бити далеко од истине, ако кажемо, да је Ново Брдо у време боље среће своје под Ђурђем имало око 40.000 становника, што је према ондашњим приликама у Европи значило врло високу насељеност. Својим многобројним становништвом, својом трговином и нарочито својим рудницима, Ново је брдо било један од најзнатнијих извора за доходак старој српској држави. Осим Срба, било је у њему много Саса, Дубровчана и Талијанаца као сталних становника, који су у њему имали своје баштине, земље и куће. Какав је утисак на Турке учинило Ново Брдо види се отуда, што су га прозвали „мајком свију градова“⁴. Ово даје мислити, да је то био не само велики, богат и леп, него још и јак град. У самој ствари то је био један од најјачих градова српских.

Београд је био радост и понос српског народа у првој четвртини петнаестог века. Деспот Стефан дао је се срцем и душом да га утврди и украси. По-

¹ Константип, 327.

² Fragmenta histor. Graecorum, Vol. V, lib. II, 8.

³ Hahn, Reise v. Belgrad nach Salonik, стр. 179.

⁴ Ducas, 209. Упор. и Chalcocondylas, 415.

дигао је у њему сјајне дворове и наваљивао те су се најбогатији људи из народа ту досељавали и куће подизали. Ни источној страни вароши подигао је митрополију, велику и сјајну цркву, окружену здањем за духовнике („опште житељство“) и **«всакини сади оукрашена различњим садовни сь многими достопанн-кѣмь»**¹. Подигао је био још једну цркву негде у «Перивоју», а на *«слаткој води»* саградио је странопријемницу за болеснике и цркву у њој, и **«насади садовни вьсакалго извѣрналго плода»**. Види се да је онда било великих и лепих башта у Београду. Град је био управо систем један од неколико фортова. Константин их набраја седам, Брокијер пет са две куле на уласку у пристаниште, — дакле опет седам. Из опширнога али иначе доста нејасног описа Константиновог види се, да је град имао двогубе зидине, да је имао на Дунаву добро утврђено пристаниште, да је ризница деспотова била у једној од кула у доњему граду а арсенал опет у једној другој, да је горњи град имао четири капије, од којих се оне на југ и исток биле велике и имале мостове, који су се на ланцима дизали². Брокијер опет са своје стране спомиње како је Београд јак град, може да смести пет до шест хиљада коњаника, има доста артилерије, и како је међу топовима у граду видео један, којег је пречник износио 42 палца. За пристаниште на Дунаву он каже да се затвара гвозденим ланцима, који полазе од кула што бране улазак, и да се у њ може сместити до 20 војних бродова. Стефан је се старао свима средствима, да вароши подигне трговачки значај; бео-

¹ Константин, 287.

² Константин стр. 286. Он уверава да је деспот Стефан често говорио, како му је намера да град према истоку распространи.

градским је трговцима дао нарочите повластице и још је, као што Константин тврди, израдио за њих особите олакшице у суседних држава. Брокијер је видео на Сави дванаест које већих које мањих лађа, што даје закључивати на доста развијену радњу трговачку. У опште, у време кад је Ђурађ ступио на владу, Београд је био ако не најлепша и најнапреднија, а оно за цело једна од најлепших и најнапреднијих вароши српских.

Осим долина „пуних села”, осим великих градова какви су: Ново Брдо, Приштина, Београд, Сребрница; осим градова стратегијски важних какви су: Голубац, Острвица, Крушевац, Бихор, Дриваст; осим приморских градова какви су Бар и Будва, и осим напредних трговачких и рударских места какви су: Рудник, Плана, Кучево и Ваљево, која сва долазе у споменицама онога доба, у деспотовој је држави било још пуно градића и утврђених кула, које су истина саграђене биле у доба, у коме се рат водио поглавито стрелом, копљем и балистама, али које би се с додатком нових утврђења могле довести у стање да бар отешчају непријатељу продирање. По народноме предању у држави „проклете Јерине” било је некаквих седамдесет и седам градова¹.

Поменусмо сведоцбе које дају мислити, да је деспотова земља била добро насељена. Та добра насељеност већ сама собом оправдава претпоставку да је тај народ био и доброг привредног стања. По крајевима, које су Турци претисли били, народ је тако

¹ У песми «Два Десиотовића» кад цар пита своје везири за савет да ли да прими понуду Јеринину те да јој зетом постане, везири му одговарају: «Султан цару без захода сунце! — А како се спријатељит' нећеш, — и увети ћерцу од Влахиње, — у ње има и за двоје војске, — а за двоје земље и градова — седамдесет и седам градова! — Срп. Нар. Песма, збирка Ђ. Стојадиновић, 149.

осиромашо био, да путници нису могли по селима тако рећи ни залогаја хлеба наћи. На више места у свома путопису Брокијер помиње како је њему, као и сваком другом путнику по Турској, ваљало са собом у бисагама носити, што му је за храну требало. У Србији је нашао сасвим друкчије прилике. Његово сведочанство да се по српским селима може добити и хране и добра вина и у опште све што путнику треба, врло добро карактерише привредно стање нашег народа у оно доба. У осталом споменици дубровачког и млетачког архива имају пуно доказа о великој развијености рударства и трговачког саобраћаја у Србији петнаестог века¹.

О стању саме пољске привреде у ужем смислу немамо скоро никвких података. Али се по јакој насељености народа, и по развијености трговине и рударства даје мислити, да је и пољска привреда била односно високо развијена. Значајно је, и врло корисно карактерише привредно стање наше, што се у историјским изворима налазе спомени да је за 30 година владе Ђурђевог само једном или два пута било гладне године! Пољска полиција, која је била над сигурношћу усева, ако није била боља за цело није била гора, но у време Душаново, а и онда је била прилично развијена². Од жита се поглавито сејала шеница јечам, овас и просо (ситна проја!). Ова последња врста хране као да је веома распрострањена била, јер се и данас по гдекојим развалинама старих градова налазе остаци од њезиних сместишта³. У чему

¹ В. Jiriček, Handlestrassen u. Bergwerke in Serbien u. Bosnien.

² Вид. Законик Душанов чл. 177—180.

³ Тако су ми причали за једну кулу у Раваници, и једну града Маглича, да кокоши и птице износе из њих зрна просе. У Жичи су при копању

се ондашња привреда пољска српског народа одликовала од садашње привреде његове то је не само тиме што се онда за кукуруз знало није, него још и тиме што су онда винограство и уљарство (пчеларство) далеко знатнији део целокупне привреде износили него данас. И опет помињем Брокијера с његовим казивањем како се у свакоме српском селу доброга вина добити може! Рекао бих да су плодна Метоксија и Ситница класичне земље српског винограства. Биће да је из старих винограда око старих столица Приштине и Призрена деспот Ђурађ пресађивао винову лозу у околину нове своје престолнице Смедерева, као и у своје баштине угарске Токај, Сомљо и друге, које се данас славе својим вином!

Како би добро било кад би знали што ближе о ондашњој држави, о финансији и о војсци српској! А о њима за сада тако мало извора имамо!

Пре свега нема сумње, да је и у Ђурђево време сабор државни имао непрекидна учешћа у државној политици. По правилу састајао је се сваке године с пролећа у престолници. Није сигурно, али изгледа као да је један одбор од чланова државног сабора остајао непрекидно на двору деспотовом, те господару земаљском помагао саветом. Рекао бих да реч, „синклит“, која нарочито у споменицима из Ђурђева времена чешће долази, у првој линији значи такав један ужи савет владаочев, па тек у другој линији долази као синоним за сабор држави. Поједини чланови „синклита“ врше и нарочите посаобине, које им владалац повери.

темеља за нове ћелије нашао под земљом као у једном трапу пшенице. Ово ће бити да је био траг каквог старог сила, који су у старој српској држави замењивали државне и општинске кошеве.

На врху праве извршне власти налазимо као неко министарство од четири члана. На првом се месту помиње „велики војвода”, који је и главни заповедник војске и као министар војни у исто време. Одмах се иза њега потписује „велики челник”, који као да је нека врста министра унутрашњих послова. Иза овога долази „протовистијар” или „ризнички челник”, које звање одговара звању министра финансије, главног благајника и управитеља владаочевих добара, у исто време. Најпосле се потписује „Логофет”, који је у првој линији главни државни архивар, „чувар државног печата” у средовечном смислу, и могућним начином нека врста министра правде и министра двора.

Земља је била подељена на области, које су се развиле више из приватно-правних него из државно-правних или административних одношаја. Ово ће се разумети кад поменемо, да су начелници тих области бивали обично најзнатнији властели баштиници у такој области, и да се звање то обично наслеђивало од оца и сина¹. Дужност је таквих начелника била врло многостручна, и војничка, и полицијска и финансијска и у неку руку и судска. Али као да је брига за сигурношћу с поља и из нутра била главни задатак њихов. Сва је прилика да су се звали војводама. Старешине по градовима звале су се „Кефалије”, а по мањим местима и по жупама — „владаљци”. И ако нам организација унутрашње управе за сада још није доста јасна, на сваки начин има знакова, који дају мислити, да је та управа у Ђурђево време чврстом руком вођена. Један је знак у ономе факту, што

¹ За ово има врло важно сведочанство у Константиновим животу дес-цота Стефана, 283.

у времену, које је протекло између смрти Стефанове и доласка Ђурђева у Београд, ред у земљи нигде није ремећен; други је знак и у томе, што у опште за све време владе Ђурђевог правих и озбиљних не-реда није бивало, ма да је народ имао да носи велике јавне терете и ма да је било јаким спољашњим елементима, који су радили да разоре услове тога реда. У прилог добро организоване унутрашње управе говори и то, што Јован Хуњад (Сибињанин Јанко) поред свега свога настојавања да прође кроз Србију прерушен, не могаше у томе успети, већ паде у руке српској власти, која га одведе деспоту. И народно предање даје сведоштво чврстој унутрашњој управи, причајући како «старина Новак» одметнув се у хајдуке, не могаше наћи станка у деспотовој држави, већ мораде бегати у Босну. А кад би било слободно о карактеру државне управе под Ђурђем судити по државној управи у време деспота Стефана, имало би се још и више знакова, који пуно части чине нашој старој држави. Константин овако карактерише резултате Стефанове државне управе; «и свако нечистије поирано бист и устраши се, — руцје убо отсјекоше се неправдаствујуштих и зле простирајемје, правдје же процватши и плод носивши. — Не изгоњаше скор каснештааго, ниже богати убогааго, ниже прјевазимаше прјевазмагајј прједели ближних, ниже исхождаше мач вазможних, ниже праведних крв проливаше се, ниже злословија ни бледиваја прјевиваху, ниже начелствујуштих облаганија, ниже прјеславних по чину прјезрјенија, ниже ина подобнаја»¹.

Организација и карактер правосудства били су онаки, како их у главноме нацртане налазимо у за-

¹ Константин, 283.

конику Душанову. Државне су судије путовале по земљи и досуђивале правду по закону а према одлуци пороте. Порота је судила „и за много и за мало; за велико дјело јест 24 поротници, а за мањи дуг 12 поротник а за мало дјело 6; и тизи поротници да нису вољни никога умирити, разеје оправити или окривити; и да јест свака порота у цркве, и по у ризах да их закне; и у поротје камо се већи клну и кога већи оправе, тизи да су вјеровани”¹. Једна је од главних гаранција за правду била у томе што се тражило да су поротници људи од онога реда, коме припадају парничари, — „велим властелом вели властеље, а срједним људем противу дружина их, а себрдијам их дружина да су поротници”²; — „иновјерцјем и трговцем поротци половина Србаља половина њих дружиње”³. Да је ова последња одредба закона Душановог практично вредила и у време деспота Ђурђа види се из речи његових у листини, којом је године 1428 потврдио повластице Дубровчанима. „Ако се учини која пра међу Дубровчани и међу Србљи, да се постави половина суди дубровачких а половина Србаљ, да се прјед ними пре; и да јест порота дубровчанину дружина његова, кои су ондези, или кои се нађу дубровчане у најближњем мјесту; ако ли узимају коју прѹ Саси с Дубровчани, такођере да се суде како и Србље: половина Сас суди а половина Дубровчан”⁴.

У време Ђурђевог ступања на владу, као и дуго још после тога, државна се финансија није била

¹ Законик Душанов, издање Новаковића чл. 20. 6.

² Зак. Душ. 21, 7.

³ Зак. Душ. 22, 7.

⁴ Mon. Serb. 353.

одвајала од „ризнице“ владаочево. Приватно правни карактер још једнако превлађује елементима државноправног карактера у ондашњим дохотцима државним. Ризница је деспотова имала ове изворе за доходак.

1. Доходак од земаља, које су се сматрале за државне или „цареве“. Већ у Душанову законнику каже се: *Планине што су у земљи царства ми, што су цареве планине да су цару, а црквоне црквам, а властеоске властелом*¹. При великој трговини с извозом стоке у приморје, давањем планина под закуп трговцима и иначе газдама од стоке, могао је доћи доста знаменит приход ризници владаочевој. Из једне листине деспота Стефана види се да је било и других баштина, које је владалац давао под закуп, или — како се то онда звало — *„у пронију“*². Колики је био овај доходак — који би могли назвати дохотком од домена, — о томе за сада немамо никаквог ближег податка. Али се у опште може казати, да је према ондашњем економском, финансијском и политичком развоју српске државе, доходак тај био доста знаменит.

2. Соћ. Ово је била непосредна дажбина у натури. Још је Душан узаконио: *„Доходак царски соће да дава всак чловјек: кабал жита, половина чистаа а половина прјепроста, воља перцер динарми“*³. Да се и у време деспота Стефана соћ давао, о томе има доказа у једној његовој листини, којом нека села нарочито ослобођава од соћа⁴.

¹ Зак. Душ. издање Новаковића чл. 14 и 15.

² Код Властелин Обрад Драголашић изневери деспота Стефана, овај му узе баштину па је даде *„у пронију“* другом једном властелину. Моп. Serb. 568.

³ Душ. Зак. чл. 53.

⁴ Моп. Serb. 571.

6. Непосредни данак у новцу, који се од Душанова времена звао још и «царева перпера»¹. Да се ова плаћала и у време деспота Стефана види се из оног истог споменика његовог, који мало час поменисмо, а који нам у једно даје јасно сведочанство, да је «царева перпера» сасвим независан данак од оне царева перпере, коју се неки на име соћа давали². Паштровићани, уговарајући с Млецима да ступе под њихову власт, условљавају, да на име непосредног дацка ни под њима не плаћају више него «12 великих сребрних динара» (т. ј. 1 перпер) или пола млетачког цекина од сваке куће или од сваког огњишта, колико су од старине плаћали као и колико су и господару Ђурђу Бранковићу (који тада управљаше Зетом) плаћали³.

4. Доходак од царина. Трговачки је саобраћај у старој српској држави био тако уређен, да је само на извесним трговима слободно било страни еспап продавати. Царина се није плаћала при прелазу преко границе, већ онде где се што од еспапа продало. Колико се на име царине наплаћивало, не знамо за сада поуздано. Судаћи по томе што је се у Дренопољу, Пловдиву и Кратову плаћало по 2 од сто⁴, рекли би да се ни у Новом Брду као ни по другим српским градовима није могло много више наплаћивати.

5. Доходак од соли. Народ је у старој српској држави добивао своју со са приморја јадранског.

¹ Душ. Зак. чл. 47.

² Mon. Serb. 571. Деспот каже да ослобођава села, која Хиландару даје од соља и других дажбина, али само не «од војнице и данка».

³ Acta Archivi Veneti II, 177.

⁴ Mon. Serb. 525.

Наследивши Зету деспот је Стефан а по њему и деспот Ђурађ за неко време имао неколике сланице на приморју зетскоме. Али независно од прихода тих сланица, од све соли која се у српске земље уносила узимао се неки део на корист господарева ризнице. Судећи по једном месту у листини Ђурђа Страшимировића, узимало се на то име не мање него десетак,

5. Доходак од рудника. У деспотовој је држави било пет великих и славних рудника! Сребрница, Рудник, Кучево, Плана и Ново Брдо. Брокијеру су у Србији казивали да од самог Новог Брда деспот има годишњег прихода на 200.000 дуката! Ово је тешко веровати, премда је могућно да је од свију рудника скупа толико имати могао. Свакојачко се из речи Брокијерових види, да се управ овај доходак од рудника сматра за најзначајнији доходак деспотове ризнице.

6. Разни дохотци. Млеци су давали деспоту српском годишње 1000 цекина на име накнаде за Скадар. Од градова и земаља, које је деспот у Угарској држао, долазило му је годишње око 50.000 дуката, по белешци Брокијеровој¹.

Према садашњем стању нашег историјског материјала није могућно с поузданошћу казати, колико је свега износио скупни приход ризнице деспотове у првој години владе Ђурђеве. Али је сва прилика да не ћемо бити врло далеко од истине ако узмемо, да је приход тај износио између пет и шест стотина хиљада дуката годишње².

¹ Broquière, 263. Engel II, 321.

² Ја замишљам буџет доходака деспотових првих година његове владе овако :

Пронија	20.000	дуката
Сол	100.000	«
Данак (око 250.000 кућа)	125.000	«

Сувремени приход турске царевине износио је на $2\frac{1}{2}$ милиона дуката, као што су Брокијеру причали људи, „који су се дуго бавила на двору султанову”¹. Финанцијски је Србија била првих година владе Ђурђевог најмање *четири пута* слабија од турске царевине. Државни приход млетачки износио је год. 1422 свега 1,100.000 дуката²; Али ово је било у најбоље време млетачко у XV-ом веку, јер мало после видимо где се услед ратова дужда Фоскара приход тај своди на 800.000 дуката, да се у год. 1450 опет попне на 999.290 дуката³. За сувремено краљевство Француско мисли се да је имало прихода око 1 милион дуката; краљ Шпански имао је 800.000, краљ енглески 700.000, херцег Милански (Сфорца) 500.000 а херцег од Бургундије око 900.000 дуката⁴. Сви су ови подаци из времена око 1423 године, у коме је у опште владала финансијска слабост мала не у свима европским државама осим Млетака и турске царевине.

Него ваља имати на уму и то да је деспот Ђурађ имао на своме расположењу велику готовину злата и сребра. Благо кнеза Лазара и благо Бука Бранковића, стекло се сада у једну и исту руку. Одмах од првих дана своје владе Ђурађ је стекао глас

Царине	50.000	«
Со	25.000	«
Рудници	200.000	«
Разво	50.000	«

Свега 570.000 дуката.

¹ Broquière, 245.

² Marino Sanuto y Muratori, vol. XXII.

³ A. Plebano. les Finances du Royaume d' Italie, 34.

⁴ Marino Sanuto l. c. — Bug. Hallam, Europe during the Middle Age. 240.

и у својој земљи и ван ове као необично богат владар. На другом месту у овој историји имаћемо прилике да се из ближе упознамо с благом његовим.

Долази на ред да проговоримо и о војној снази деспотове државе.

Ми још немамо стручну историју српске војске. Ово је поглавито с тога, што у великом целом историја српске војске није друго, већ историја српског народа. У неколико и с тога, што за техничну страну српске војске старога доба немамо за сада скоро никаква материјала.

Кроз цео средњи век српска је држава имала неку врсту народне војске. Сваки је властелин дужан био, да на позив владаочев пође на војну и поведе собом, и о своме трошку издржава неки број наоружаних људи. Наши властели и властеличићи својим војничким дужностима према државном поглавару, опомињу много на турске зијаметнике и тимарнике. Шта више, није немогућно да је установа тимарника и зијаметника у отоманскоме царству постала с угледом на такву установу у српској држави.

Властелинска ова војска скупљала је се само кад је рат био неизбежан, и по учињеноме миру опет се пуштала кући. Природно је да су владоци наши давно осећали потребу, да имају неку сталну војску, војску састављену од људи којима је оружје алат и војевање занат. Прилика је да је још Стефан Немања имао неку малу сталну војску од најмљених странаца. За краља Милутина знамо извесно да је имао у својој служби под најмом неколике хиљаде Кумана. Душан је своју сталну најамничку војску саставио поглавито од Немаца (Алемана!), име команданта којих

остало нам ја записано у споменицима¹. У време деспота Стефана налазимо где се помињу Мађари и у опште Угри као војници који му служе². Деспот је Ђурађ набављао људе за своју сталну војску поглавито из Грчке и Далмације, као што ћемо видети. У опште је у време мира ред у земљи одржавала најмничка војска а у време рата сазивала се под оружје и војска властелинска.

Кроз све време паше независности у средњем веку, главна је струка српске војске — кавалерија. Колико ја опадам рекао бих да је од почетка XIII-ог века па до средине XV-ог, српска кавалерија прошла кроз три фазе. Кроз цео тринаести век језгро је српске војске било у лакој кавалерији. Војска, којом је краљ Милутин тукао Грке и војска коју им је позајмљивао, кад је с њима у пријатељству бивао, били су лаки коњаници.

Душан је реформисао војску српску преневши јој језгро њезино у тешку кавалерију. Одрах од првога па до последњега дана владе његове, видимо га где једнако из Млетака увози у Србију оклопе. То су тешки оклопници који ширише границе царства његова. Брзо стекоше славу и у непријатеље улише страх и поштовање.

Сеад-ед-дин Коца Ефендија говорећи о побуни Караманској од год. 1387 вели; „Осим друге војске, Тимурташ доведе из Европе још и две хиљаде оклопника ђаура али храбрих јунака из војске Лазарева”³.

¹ Команданат Душанових Алемана, Палман, помиње се у Acta Arch. Veneti I, св., 166, а о немачким племићима најмничцима у цара Душана помиње и Филип Мезијер у животу Петра Пожасије. Вид. Гласн. XXI. 277.

² Константин описује велико туговање угарских слугу Стефанових приликом смрти његове.

³ Brattuti. 137.

Исти овај Коца-ефендија, причајући како је султан Мурат изашао са сином Бајазитом да рекогноскује српску војску на Косову, вели: *„погледавши на ђаурску војску, чинило му се као да је зид од гвожђа земљу претиснуо, као да је сва ђаурска војска све у самом гвожђу, које сева као ватра”*¹. И у војном већу, које се иза овог рекогносковања држало, српски оклопници су задавали главни бригу турским везирима.

Неколико година после битке косовске, видимо 28 Септембра 1396 како под Никопољем пет хиљада српских оклопника сјајним једним јуришем косе пред собом цвет кавалерије француске, немачке и угарске и решавају битку у корист полумесецу.²

Па онда у битци светско-историјског значаја код Ангоре 20 Јула 1402! Сви историци те битке; — и персијски Шерефедин и турски Нешрија и византијски Дука и Халкохондил, — једнодушно помињу јунаштво српске војске. Халкохондил нпр. изреком каже да је Бајазитово поглавито поуздање било у српске коњанике, *„као људе, који, не хотећи да изгубе своју давно стечену славу на сваком се месту јуначки држаше”*³. И заиста Срби су, *„борећи се као лавови”*, одбили први напад Тамерлановог десног крила под управом Мираишаха и сина му Мирзе Ебубекра. *„Европска се војска борила ванредном храброшћу и несавладљивим јунаштвом”*, пише Хамер; *„али док Срби на левоме крилу починише чудеса храбрости, на десноме крилу војска Ајдинова, — видећи своје кнежеве у редовима непријатељским,*

¹ Brattuti. 146.

² Hammer, I, 241; — Engel II, 202; в др.

³ Chalcochondylas, Lib. III, стр, 10.

— пређе к овима. Већ се била пресекла свежа српске војске с Бајазитом, кад јуначни вођ њезин Стефан са својим оклопницима пробије непријатељске редове чинећи им грдне штете, па дошав до Бајазита, световаше му, да се повуче натраг”. Видећи јунаштво Срба Тамерлан питаше: ко су тиј људи?! И кад му рекоше да су то «синови земље Лазарева», силни Кан татарски, освојник Азије, дивећи се јунацима и жаљећи крв њихову рече: «*Дервишан таксир некердену!*» «Сиромаси, заиста су чинили све што се могло!»¹.

Може бити да је битка код Ангоре била последња велика прилика, где се српска тешка кавалерија сјајно показала. На сваки начин позније не налазимо спомена о њој. Брокијер, проучавајући организацију и маневре турске војске у првој половини петнаестог века, нашао је за потребно, да Европи светује, да, организујући поход противу Турака, не саставља војску од тешке кавалерије, већ од лаке. Ово је морало бити јасно и другим стручним људма онога доба, а још по најпре Србима, који су имали толико додира с турском војском. Може бити, да је још Стефан високи пренео главни значај српске војске у лаку кавалерију. Свакојако извесно је, да се под деспотом Турђем не спомињу оклопници, а помиње „лака кавалерија“. У једноме писму од год. 1448 Сибињанин Јанко моли деспота да му пошаље *„нешто од оне лаке кавалерије, коју он, као што је познато, свагда на расположењу има”*². У народним се песмама помињу „катане“ на двору Деспотову. Катане су ове на сву прилику стална најамничка

¹ Нешрија, лист 107, у Hammer, I. 313.

² Fejér, X. 363.

војска, која је у време мира вршила поглавито дворску и гарнизонску службу.

Колика ли је била српска војска у првој половини петнаестог века?! Знамо поуздано да је год. 1423 Ђурађ опсео Скадар са осам хиљада коњаника¹. У војном распореду краља Жигмунда стоји записано да је деспот српски дужан да Угарској, кад ова ратује с Турцима, помаже са осам хиљада коњаника. У даљем току ове историје видићемо како Ђурађ и у најнезгоднија своја времена изјављује готовост, да држи 10.000 коњаника о своме трошку. Брокијер опет вели на једном месту, да би деспот Ђурађ могао у Србији да дигне четрдесет хиљада коњаника, а он је нарочито у војним питањима поуздан. Мислим да не ћемо бити далеко од истине ако узмемо ово: у време опште и велике опасности, кад је земљу од напада непријатељска бранити ваљало, дизала се властелинска или управо народна војска, коју су властели водили, и која је могла изнети на 40.000 коњаника. Кад је ваљало ван граница земаљских војевати, онда је деспот издржавао војску најамничку која је бројила око 10.000 коњаника. Оволико је најмање износила и стална најамничка војска која је и у време мира служила по гарнизонима.

Марин Сануто оставио нам је податке о војној снази европских држава у год. 1454². Из тих података састављамо ову упоредну таблицу о томе колико је која држава војника дићи могла:

Краљ француски за обрану земље 30.000 за рат 15.000
ван гран.

Краљ енглески „ „ „ 30.000 „ 15.000

¹ Званични млетачки извештај, Acta Arch. Veneti, II, 187.

² Marin Sanuto, Vite de duchi di Venet. Muratori Scriptor XXII 409. — Hallam, 240.

Краљ шотски	за одбрану земље	10.000	—	—
Краљ новершки	„ „ „	10.000	—	—
Краљ шпански	„ „ „	30.000	—	—
Краљ португал.	„ „ „	6.000	—	—
Херцег од Савоје	„ „ „	8.000	—	—
Херцег од Милана	„ „ „	10.000	—	—
Република млетачка	„ „ „	—	—	10.000
Република Флорентијска	„ „ „	—	—	4000
Папа	„ „ „	—	—	6000
Царство немачко	„ „ „	60.000	—	—
Угарска ¹	„ „ „	40.000	—	—

Према томе види се, да српска деспотовина са 40.000 народне војске и 10.000 најамника заузима у војном погледу угледно место међу савременим државама.

Коњица је српска оружана била копљима, мачевима и буздованима. Као успомене на оклопе остале су токе.

За одбрану знатнијих градова Срби су већ имали топове, које су онда звали „праштама“. Кад је деспот Стефан год. 1426 разбио Бошњаке под Сребрницом, отео је од њих две праште, од којих је већу послао у Београд а мању оставио у Сребрници².

Ђурађ је имао ретки дар да споји вештину економије с развитком високог укуса за сјајност и лепоту. Ова су се својства његова без сумње огледала и у спољашности војске његове. Последњи тип сјајног

¹ За Угарску Сануто вели да је могла извести око 80.000 војника. Ово мора да је погрешка, или је Сануто узео био у рачун не само шта Угарска лици може већ и оно што могу дати *partes adnexae* краљевине угарске. У самој ствари сама Угарска у XV-ом в. није на бојно поље никад више од 40.000 војника извела.

² Константин, 327.

српског војника могао је народном сећању остати баш из времена Ђурђа Смедеревца. Ево како народ описује једног војводу Ђурђевог:

Каква ј' красна Каица војвода!
 У каквом ли господском оделу!
 На плећи му зелена долина,
 Од кадиве извезена златом;
 На долами токе сува злата,
 А покрај њих тридесет путаца,
 Свако му је од по литре злата,
 А под грлом литра и по злата.

— — — — —
 На војводи чизме и чакшире,
 Чизме су му сребром потковане
 А чакшире од плаве кадиве;
 По долами коласта аздија
 Сва од сребра и од чиста злата;
 На војводи калпак свиле беле,
 За калпаком од сребра челенка,
 О њој златних триста трепетљика
 Свака ваља два дуката златна
 У челенки два камена драга;

— — — — —
 Око врата колајна од злата,
 За појасом две убојне стреле;

— — — — —
 Преко крила гола сабља бритка,

— — — — —
 Покрај чизме буздован позлаћен¹.

Али мимо ових појетских сећања народних на сјајност и богатство Ђурђевог времена, у ономе што

¹ Вук, II, 484.

већ наведосмо, као и у ономе што ћемо још у даљем току ове историје видети, има доста несумњивих доказа о односно великој моћи и богатству српске државе под Бурђем. То је био сасвим познати факат међу сувременим државама. Кад године 1460 посланици херцега Стефана Косаче између осталог кажу млетачкој господи: «*Ваше господство зна колика је била сила и колико је било богатство господина деспота од Србије*»,¹ — они очевидно говоре о нечему, о чему ни млетачка господа не сумњају. Ми нисмо исписали цело казивање херцегових посланика, јер је у оно неколико речи што следује, исказана цела историја Бурђа и Бурђево Србије и сва трагичност њезина. . . . «*sed etiam non potuit satiare eum nec ei resistere . . . subiugavit eam!*» — «*иа и опет не могаше (деспот) да зајази њега (султана) нити да му против стане, него овај и њу (Србију!) потчини!*»².

¹ «*Scit dominatio quanta fuit potentia et divitia domini despoti Serviae, sed etc.*». Acta Arch. Ven. II, 469.

² Acta, на ист. м.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ДУШЕВНЕ ПРИЛИКЕ У БУРЂЕВОЈ ДРЖАВИ.

У ономе шта је напред видесмо Деспотову земљу добро насељену, долине пуне села, поља застрвена житом, брда покривена лозом виновом, планине богате отвореним рудницима сребра и олова. — Видесмо да благајница његова има знаменитих прихода, и да Србија има војску бројем не малену, славом велику.

Али народ не живи само о хлебу и вину, нити се држава само копљима држи.

Наравно да историја не може а да се не пита има ли народ хлеба и друго што му за живот треба; али још мање може да не пита: шта народ тај мисли шта осећа, од чега стрепи, чему ли се нада? Струја осећања и мисли народних има пресудна утицаја на политичке догађаје и онде, где народ по форми једва да има, или баш никако и нема, учешћа у политичкој управи. Само што је несравњено теже схватити и на видик изнети истинско душевно стање народа у неком датом времену, него ли сазнати и описати материјално стање његово. А може бити, да ни у којој периоди народног живота није то теже, него у овој о којој говоримо, јер бура, која је у политичком погледу с малим изузетком скоро кроз педе-

сет година већ непрекидно беснила, усколебала је дубоко и ускомешала осећања у души народа.

У колико се народна осећања могу да разложе по предањима народним, писаним споменицима и историјским фактима, доста јасно излази на видик ово двоје: 1, да је народ гајио у срцу живу жудњу да види, да се Турци прогоне са хришћанске земље; — 2, да је ипак и поред свега тога, друго једно осећање на површину излазило, — осећање да се народна држава, поред свих напрезања да се сачува, једнако руши, и да се њезин пад већ никако више не може да отклони.

У времену, које је непосредно следовало катастрофи косовској, оно је прво осећање било наравно још најживље. Дobar је израз тога осећања што имамо у једном споменику из тога времена у коме се каже, како цар турски „идѣшиѣ бо зѣръ ꙗко лѣвъ рыкаѣ, нскы поглытити стадо христово и отъѣство наше белѣ вѣсти сътвори ти. Нѣ слага себѣ трѣокашныи и въ малѣ потрѣблѣсѣть се отъ земле съ шоумомъ паметь ѣго¹.”

Ово се може још сматрати као израз назора и осећања ученог и књижевног реда људи у оно доба, премда су они у таквим стварима обично само одзиви куцању великог срца народног. Каквим се осећањима проницавала властела најбоље се казује славном речју Краљевића Марка, последњом коју је историја од њега чула: „Нека Бог помогне данас Хришћанима противу Турака па ма ја мојом главом то платио” рекао је Марко у очи битке на Ровинама у којој је и погинуо².

¹ Гласник, XXI, 162.

² Константин, 269.

Видели смо да се Стефанова политика наслона на запад оснивала на тој жудњи, а видећемо како се њоме руководила и политика Ђурђева. Како је мржња противу Турака и жудња да се прогоне, привлађивала у народу, о томе има трагова и у народним песмама из онога доба, а и у по гдекојим народним предањима, која су се до нас сачувала. Војвода Јован Хуњад (Сибињанин Јанко) полазећи на Косово год. 1448 прошао је кроз Србију као непријатељ, па ипак се по Србији на славама пило „за здравље војводи Сибињанин Јанку, где је да је нека му је Бог помотњик да сатре силу турску!“¹ Сам тај факат што је Јанко, — поред свега што је српска политика долазила с Угарском у сукоб — постао омиљеним јунаком наших народних песама, показује како су Срби петнаестог века мрзили Турке а високо ценили јунаке — па ма чије народности били — који су их прогоњавали.

Него са сваком годином у петнаести век у народу се ширила слутња, да већ не може бити спасења народној држави. Сви они догађаји од Косова па до смрти деспота Стефана и после сви догађаји за прве половине владе Ђурђеве давали су све нове и нове доказе о сили и јачини турској и о растројству међу Хришћанима. Прост је човек простим незамућеним очима гледао велике бразде историјских догађаја и простом неизвештаченом логиком изводио је, да слабија снага већој подлећи мора. Али се нагон живота противио да верује у коначну смрт. Прост је народ осећао своју бесмртност и веровао у њу. И ако се подлећи мора, подлећи ће се да се једнога дана васкрсне. Прост је народ створио себи

¹ Милићевих, Србија, 899.

за утеху некакав богословско-филозофски поглед на своју политичку судбину. Бог је „зарад наших грехова” попустио на нас Агарјане; иду они као зли зверови и ричући гњаве стадо хришћанско; али се варају три пут окајани проклетници једни; неће дуго проћи па ће се истребити да им се и племе не зна! Овоме прозаичном тумачењу, које се налази у по где-којем књижевном споменику из онога доба, народни су гуслари дали појетскога израза: „Настало је пошљедње вријеме — хоће Турци царство предузети, — хоће Турци брзо царовати, — обориће наше задужбине”¹. — По другој једној народној песми² Деспот Стефан високи са својим јунацима претерује Турке преко мора дебелог и бацајући турски топуз у море говори: „Када топуз из мора изашо, — онда Турчин преко мора преш’о — И Крушевица мога освојио, — опет српско царство задобио!” Али кад враћајући се дома стиже у Крушевац и виде где онај исти топуз виси мокар о капији градској, тада Стефан рече: „Храбри Срби, моји витезови! Ми моремо и коњи нам могу — Ал’ залуду над нам Бог не даде, — Ово царство више за нас није!” Назори ови добили су допуну у народном предању, да ће опет доћи време, кад ће Марков топуз из мора и Маркова сабља из стене изаћи, и кад ће се и сам Краљевић пробудити из самртнога сна свога.

Како је осећање клонулости, које вазда иде уз злу слутњу, завладало народом српским у Ђурђево време, огледа се и у оној зебњи, којом наши кро-

¹ Зидане Раванице, Вук, II, 201.

² Петрановићева збирка српских народних песама из Босне и Херцеговине, «Високи Стефан и цар Бајазит» стр. 337, Рекао бих у осталом да та песма није без вештачких ненародних уметака.

ничари спомињу сваки и оле ванредни појав као претсказивање несреће која долази. О феноменима на небу и на земљи никада се у средњем веку није водила тако грозничава белешка као у првој половини петнаестог века. Ни једна опашита звезда, ни једно помрчање сунца, ни један трус земни, ни један ванредни вихар, није се измакао замишљеноме оку наших кроничара¹ онога доба, нити се опрезно ухо њихово ослушнуло и којој силнијој грмљавини, нити икаквом тајанственом бучању по ритовима у глухо доба ноћи². Лако је појмити да је народ, који је кроз последњих педесет година имао толике прилике да осети силу турску, све такве појаве на зло тумачио. Наравно да нема непосредне свезе између њих и историјских догађаја који су следовали; али су они на сваки начин јачали злу слутњу у народу, и помагали да на површину изађу симптоми болешљиве раздражености, која је се у дубинама срца народног још из раније и услед разноврсних повода прикупљала.

Ова злослутност, ова душевна клонулост, имала је за природну и непосредну последицу ако не право ојачање чистог религијозног осећања а оно на сваки начин ојачање формалне привржености к цркви. У историји света има доста примера, да су велике на-

¹ „Въ лето 6941 Юли 31. въ средоу помръне сльнце въ полоу дьне (въ улсь .з. дьне) но всен вселе, итн, и звездамь иждьшля се яко въ мотн; и быше оусои мнози“ . . . .

. . . . въ лето 6942 Декември .зі. потрясе се земля

. . . . въ лето 6955 месеца Фебруариа .з. дьня оу поне-
дальникъ дьнмь .е. улсь троусь бысть .в. крати.“ Летоп. Нов. 267.

. . . . въ лето 6952 падеть снегь кркакь на пьдъ висни.“
Летопис Дечански, Милојевић III, 43.

² В. причања Константина филозофа о претсказивањима, да ће Срби Београд изгубити XLII, 323.

родне несреће ојачале религиозно осећање и прочистиле моралне идеје. Али већ и само примицање несреће, о којој се верује да неизбежно долази, дејствује, истина далеко слабије, али тек у истом правцу. У народа је био обичај да поврви цркви на молитву кад се небо натушти облацима и грмљавина затутњи у даљини буру навештавајући. Политично је се небо натуштило те још како тешким црним облацима. Тутњава од турских ордија допирала је једнако до народа. Свакога се дана страховало, да не јурну те да не покрхају слабу ограду Србије па да јој питому земљу разнесу копитама татарских коња својих. У такоме душевном стању народ је осећао више него икада потребу, да се чврсто приљуби уз цркву своју. Тако се може објаснити потпуна и суревњива оданост народа нашег к православној цркви у времену, које је било препуно искушења за религиозни живот. Наравно да је и тај моменат морао имати јака утицаја на Ђурђеву политику, нарочито у питањима о ујединењу источне и западне цркве.

Са свим је у реду тих мисли и добро осветљава народна осећања молитва, коју су читали кад су свештеници с народом по пољима ишли „крста носећи”, и која је написана ако не још под деспотом Стефаном а оно сигурно под Ђурђем. „**Вѣса бо о дѣво царнице превѣзна**” вели се у тој молитви, „**нхѣже навель ѣсть (Господь) на насъ оуранениа, въ пракдоу навель шко создана превѣзшиши царь: жита наша прѣжде сръпа слѣрь, поже, виноградн наше прѣжде тоуѣла нстапта и вьсоуѣ намъ трѣды наше.... инна ѣсть намъ обрѣсти ѣстанъ нашихъ, стоудъ и поношенне въ ѣзницѣхъ и повиванне главамъ нхъ ѣсмин днесъ и ѣсмин смѣрени по вьсей земли грѣхъ ради нашихъ**”. За овим се наставља молитва бо-

у Италији, загрејао је био и најбоље духове у Српског народа. Деспот је Стефан с великом ревношћу прикупљао старе списе, давао их преписивати и по гдекоја грчка дела на српски преводити. Србија педнаестог века има да покаже свету и потомству не само оклопнике и катане, него још и једну групу — и ако малену — људи, који се с очевидним поносом зову «*преводници*». У дивном оном манастиру који је деспот Стефан саградио на Ресави, савило се гнездо српске књижевности. Богата Манасија усред богате долине моравске постала је палата прве српске академије наука. Дуго после коначног пада српске државе помињали су се «*ресавски преводници*». Ако је какву књигу ваљало са мало речи препоручити, ваљало је само казати да је «*отъ добра извода отъ старыхъ переводника ресавскихъ*»¹. Не знамо управо шта се мисли, да ли писање или живописање, али је значајно што се у народу држи казивање да «*ресавскоме писању*» нема равнога². Да су преводници имали много части не само од деспота него и од народа његова рекао бих по томе, што се онако јак и поносит човек, какав је Константин Филозоф, потписује као «*преводникъ*».

Ови неколики знаци о поштовању, у коме су били «*ресавски преводници*», по себи су већ и знак, да се у народу осећала потреба од књижевности. Такав је знак и сама она велика љубав к раду, онај ентузијазам који из ондашњих књижевних споменика

¹ Запис на апостоу једном из XVII-ог века. Ср. Чтен. Общ. Истор. и Древн. Москва, 1887. IV, 121 Цитат у Јагичевом уводу у живот Стефана Лазаревића, Гласн. XLII, 236.

² «Патос привремене привре, кубе Грачаничко и ресавско писање, немају равног.»

наших просијава. Још је по најбољи доказ томе, што видимо где Константин ради да утврди правила за правопис и у опште правила, по којима ваља писати књиге¹. У овом је реду мисли веома значајан предговор к једноме преводу Зонаре, који је преписао и исправио неки Григорије (ваља да један од „ресавских преводника“). Ту се каже, да је деспот Стефан, — који је и нашао био „*угодною сию книгу моудрѣншаго Зонары*“ па је дао да се преведе, — „*љубио књиге не само ради човечанске хвале као оно Птоломеј, него ради користи душевне, хотећи да њиховом премудрошћу накити обичаје и речи, и да њиховом благодѣћу душу просвети и к познању Бога привуче*“². Већ сама ова дивна дефиниција уплива, који књижевност има, и цели којима треба да тежи, показује како се у вишим круговима српским у оно доба доста дубоко схватао значај њезин, и како се високо ценила потреба да је народ има. Она, осим тога, просипље лепу светлост на образованост оних људи, који су у првој четвртини петнаестог века умели да значај књижевности тако дефинију. А људи који су тако процеђен појам о тако суптилној сфери. каква је књижевност имали, далеко су пре могли имати и бистре појмове о великим задацима политике. Ово помињем овде с тога, што ће доказито високо развијеној политици државној у току ове историје може бити изненадити оне, који су се навикли да с петнаестим веком свезују суровост и грубост у свачему.

¹ О овоме види Ђ. Даничића, »Књига Konstantina filozofa o pravopisu» у Starine, I, 1—43.

² Чтенія въ импер. обществѣ исторіи и древностей російскихъ при москов. университетѣ, 1874, бр. 1. — Новаковић, Starine, IX, 67.

Значајно је даље што има знакова, по којима се може рећи да је, тако да кажемо, читалачки круг српског народа у петнаестоме веку почео да поклања све већу пажњу историјским списима. Историја света од Гргура Хамартола преведена је била с грчкога на српски још пре почетка XV-ог века. Ово је на сву прилику било и с историјом Зонарином, премда су преписи њезини, за које за сада знамо, из времена деспота Стефана¹. Самоме деспоту Стефану као и Ђурђу Бранковићу могла је грчка књижевност позната бити у оригиналу. Али је за нас од важности што знамо, да су образованији људи у Србији у оно доба на своје језику могли читати историју персијскога Кира и македонског Александра, извод Ксенофонове киропедије и одјеке — и ако слабе и несавршене — старих јелинских писаца. Као мало позније на западу, тако се у нас већ у првој трећини XV-ог века опажа, да се плодовима класичне књижевности књижевност нових народа најпре само кити, често у претераној, ругобној афектацији, па тек после долази да се њима храни. Најзнатнији наш писац из те периоде Константин филозоф, животописац Стефанов, развезује причање о историјским догађајима под Стефаном по разбоју и сувише извештаченом, али га шара не само арабескама кроз које Мојсије, Исус Навин, Соломун, Исаија и други велики пророци светог писма говоре, него још и арабескама од имена «Фоукидидь» «Аристотель» «Јермись» «Стонкь» «Фоулидось» «Платонь же и Орфен» и т. д.². Један такав пример, како наши књижевници воле да се ките својим знањем старог доба, имамо и у уводу у пре-

¹ Вид. Ст. Новаковића, *Gragja za srpschog ljetopisca, Starine, IX, 64.*

² Види увод у *Константинов живот Стефана Лазаревића, Гл. XLII, 249.*

вод четири књиге царства. Тамо се каже : „Сије четирех царствиј књиги прјеведох от грчких књиг на србскије благочастивому и христољубивому и самодржцу Србљем, господину мосму деспоту Стефану, ва дарованијах и милостех новому Киру, ва сладкоглаголаниих второму Манасии, ва љубоучителствох подобештому се прјемудрјеишему Симеону, ва испитаниих и изисканих божастваниих ветхим и новим писаниом равње тачному Птолемеу оному, емуже по Александру Филиппову царствовавшему Египтом и прјеведшему и прјеложившому все ветхое писание от евреискааго на еладское и т. д.“¹

Даље се има основа мислити, да је било интереса и за народну историју. Кратких летописа или тако званих „царственика“ или и „родослова“ у којима се поред године у кратко казује шта је се тада знатнога збило, има по више од тога века. Како то нису били ни велики списи нити пак тешко разумљиви, то је лако могућно да су се радо и преписивали. Док је библиотека Деспотова као и библиотека по гдекојих манастира имала на стотине рукописа у двору каквог властелина далеко од престолнице све што би се поред светога писма нашло био би можда какав препис цароставника. Да су се радо читали и да су на широко познати били, даје се закључити и из тога, што се и у народним песмама помињу књиге староставне или цароставне².

Да ли је и у колико западна књижевност утицала на српску, то је за сада према оскудици материјала врло тешко казати. Ствар је по себи не само врло могућна него и доста вероватна. Уплив је тај

¹ Гл. XLII, 237.

² Вид. чланак Ст. Новаковића о цароставницима Гласник XLV.

могао доћи не само преко Дубровника, с којим је народ наш у тако живом саобраћају био, него и преко двора угарскога, на коме се деспот Стефан с одабраном свитом тако често бавио. Лични пријатељ Стефанов, цар Жигмундо, познат је као владалац који се веома интересовао за књижевност и вештину и који се и сам у песничким производима кушао¹. На сваки начин значајно је да од самога деспота имамо један акростих „Слово љубве“. Ово је најстарија „ода на љубав“ у српској књижевности. Да је било ако ништа више а оно бар покушаја и на другим пољима књижевности мимо црквене и историјске то показује не само деспотово „слово љубве“ него и његово „*пророчаствије*“ у којему, судећи по краткоме одломку који нам је сачуван, излази на видик религиозни мистицизам помешан с политичким комбинацијама².

Она велика ревност деспота Стефана око прикупљања и преписивања књига даје мислити, да је он састављао некакву библиотеку. Без сумње се његовом бригом прибрала у манастир на Ресави, који је он толико љубио, доста књига. Тако и у Каленићу. Али је прилика да је он, који књиге „*с усрдијем же и љубовију прочитоваше*“ и који их „*зјело бо љубљаше јакоче ва царстви и славје мирсијеј и никтоже*“³. — и у новоме двору своме у Београду састављао себи дворску библиотеку.

¹ Gebhardi Gesch. v. Ungern, III, 132; Aschbach, Geschichte Kaiser Sigismund's.

² Вид. Даничићев чланак «Шта је писао високи Стефан?» у Гласнику XI, 166.

³ Запис у еванђељу писаном по смрти Стефановој. Вид. Ст. Новаковића С археолошке изложбе у Кијеву, 12.

И не само да се много писало, него се много радило и на архитектури и на живопису. Какав су красан споменик архитектонски из оног времена Манасија и Каленић! Мотиви византијски и мотиви романски слили су се на српском земљишту у једну особиту хармонију. Истина нема ту ништа грандиознога, ништа што би задивило човека немим и хладним чудом. Али имају сложне сразмере, љупке форме, линије које се природно и готово нежно сливају, доста шара с поља, пуно боје изнутра. Скромно је љупко и топло. Скупни је утисак ведар и чини радост. Као да је један педао ведрога неба пао на земљу па се са звездама својим и дугиним бојама својима претворио у красне две цркве, из којих свачијем оку и данас ведрина светли. А колико ли и каквих споменика архитектонске вештине није пропало у самом Београду, где је Стефан толико зидао! За саборну цркву коју је сазидао источно од града, Константин вели не само да је била велика, него и *„богатјејша паче уних ва дни благочистиваго сего“*. Знамо даље да је саградио и цркву у „Перивоју“ београдском, а на „слаткој води“ болницу и страно-пријемницу с црквом св. Николе у њој¹. А какав ли је био двор Деспотов у граду београдском?!

У живописним споменицима из онога доба са свим је очевидан добар корак на путу ослобођења од византијскога стила. Из њих вам веје у очи и шапуће души млада самосталност и у цртежу и у грписању и у колориту. По једноме месту у Константину рекао бих да је деспот волео слике на златној основи, и може бити да је Манасија под њим у том

¹ Константин, 287.

стилу и живописана¹. Нарочито се чини да је илустровање књига акварелама учинило леп напредак. Акварелске слике четири евангелиста на златној основи, које је израдио вештак Радослав у илустрацију евангеља једног што је писано по смрти Стефановој, лепо су сведочанство о висини, на којој је та вештина у нас у оно доба била. Оне су на археолошкоме збору у Кијеву год. 1874 привукле на се пажњу специјалних зналаца, који су изразили мишљење, „да су слике те врло одскочиле од познатих нам старијих или сувремених слика наше тадашње уметности и у слободности и лепоти цртежа, и у колориту и у изради, да управо служи на част целој нашој тадашњој уметности“².

Укус за лепше форме показује се већ и у гдекојим типовима сребрних новаца Стефанових, а нарочито Бурђевих, од којих неки управо и јесу најлепши новци које имамо. Онај лаф што се пропиње и маша за звезде, што као грб Бранковићев често долази на његовим новцима, био би у неку руку представник српског народа у ономе добу. Само што је се лав српски машао за звезде — рањен и носећи у ранама стреле отроване!

Каква несрећа за нас, а и за Европу, што није настало једно педесет година мира, те да се ови красни покрети образованости, којих симптоме летимично прегледасмо, пуно развију! Може бити, да би тада на место Италије Србија постала колевком ренесанса!

Како ли је овај духовни покрет утицао на политичке догађаје, који су наступили? Врло је тешко

¹ Константин, 289.

² Новаковић, С археолошке изложбе, 10.

на то сада одговорити. Већа питомост можда је прочистила љубав к отаџбини, али је и повисила и природну жудњу људску за миром, и то у она времена, у која се рат, — крвав и суров рат, — неумољиво наметао. У тренуцима мира питомост је та повишавала милину живота; али с друге стране без сумње повећавала и осетљивост под ударцима народних несрећа. Као обично, најбоља су срца највише патила.

ГЛАВА ПЕТА.

ТУРСКА ВОЈСКА.

У историји света видимо две врсте инвазија: нашашће народа, који су носиоци неке културне идеје (нар. нашашће Јелина на земљиште пелашко, нашашће Римљана на земљиште дачко), и опет нашашће народа, који не носе никакву културну идеју, већ су само преставници сурове силе (н. пр. нашашће Хуна, Татара и т. п.), Оне прве инвазије свршују се позитивном коришћу по човечанство; оне друге обично позитивном и ако привременом штетом по образованост.

Нашашће турско у Европу спада у овај други ред. Оно носи на себи печат хунски и татарски. Далеко од тога да је оно победа какве нове културне идеје, оно је привремена победа сурове премда организоване силе над већ потресеном старом образованошћу. Сва тајна турских победа од средине четрнаестог до средине шеснаестог века лежи у овим моментима: у позитивном моменту ваљане војне организације, и у негативном моменту — у политичком и друштвеном растројству, у оскудици сваке више идеје јединства и сваке дисциплине међу хришћанима.

У ономе што је напред изложили смо кратак нацрт земаљских прилика, усред којих је новоме срп-

скоме владару, Ђурђу Бранковићу, ваљало да ради. Покушали смо да обележимо и материјална средства његове земље и душевно стање његова народа, — важне моменте, с којима му је ваљало да рачуна.

Али је њему онда пре свега ваљало да добро измери и снагу свога непријатеља. И за нас који желимо да што потпуније сазнамо и што верније оценимо све што се онда збивало, добро би било да се упознамо с подацима о ондашњој војној снази турској. За карактеристику њезину имамо два поуздана извора: један од Бертрандона Брокијера, који се односи на стање у год. 1432—33, дакле на прве године владе Ђурђевог, и други од нашега Михаила из Острвице, који је познавао турску војску од последњих година владе деспотове (од године 1455).

Права је срећа што у Брокијеру, личноме знанцу деспота Ђурђа, имамо не само човека савесна и оштра посматраоца, него још у пуноме смислу стручнога војника. Све што је он или видео, или и чуо, па као поуздано написао, пуно се потврђује потоњим догађајима, као и оним што дознајемо из других извора. Бољу и поузданију слику турске војске, у првој периоди владе деспота Ђурђа, не можемо наћи нигде ван у мемоару, који је Брокијер за свога господара, херцега Филипа Доброг од Бургундије написао. У овоме што следује саопштићемо неколике изводе из тог мемоара.

— „Ја сам живео међу Турцима“, вели Брокијер, — „добро сам се упознао с њиховим начином живљења и војевања, често сам одлазио у друштва разборитих људи који су Турке на великим њиховим војнама из близа и брижљиво проучавали, па с тога сам се и усудио да нешто о њима, по мојој најбољој

моћи напишем (наравно остављајући да ме исправе они, који од мене боље знају), и да покажем, на који би начин могло бити, да се Турци на бојноме пољу победе, и да се земље, које су освојили, на-траг задобију.

„Да почнем најпре тиме како лично изгледају, па да речем да су то прилично угледан сој људи, с другим брадама, али средњег стаса и осредње снаге. Знам добро да је у нас скоро свуда већ у обичај прешло да се каже „јак као Турчин!“ Али колико и колико Хришћана ја познајем, којих је телесна снага надмашивала снагу ма ког Турчина! И ја сам, који нисам баш од јакосних људи, кад су прилике захтевале налазио сам да има много Турака, који су слабији од мене.

„Вредни су људи. Рано зором устају, живе о маленоме, задовољни су с мало зло испечена хлеба, с мало меса на сунцу осушена с мало млека укисељенога или иначе, меда, сира, грожђа, воћа, зеља, па много пута доста им је једна прегрш брашна, с којим замељају некаку закуску, те се шесторица или осморица њих сити наједу. Кад им коњ или камила оболе, одмах је кољу па једу. Томе сам био сведок толико и толико пута. Не маре много где ће лећи да спавају, и обично лежу по земљи. До тела носе обично две или и три памучне антерије, једну врз другу, и које им допиру до земље. Поврх њих носе одећу од сукна, која је више као неки огртач и коју зову „капинат“. Ова горња одећа и ако је лака, не пропушта кишу, и има је врло fine и красне. Чизме носе високе до колена. Носе широке алватне чакшире, — неки од скрлатне кадифе, неки од свиле, неки од чохе и других тканица. У време рата и кад

путују, да их оне дуге антерије не би сметале у покретању, умећу их у чакшире.

„Коњи су им добри, стају мало храном, касају добро и за дуго. Слабо их хране, један пут само преко дан и то пред ноћ, а и тада не дају им више од пет до шест прегрши зоби и два пута толико плевe. Зором зауздају их, очисте и отимаре, али их не воде да поје пре по дне, а после по дне дају им да пију кад год нађу воду. Тако и вечером поје их кад се зауставе да конакују, а ваља ми још додати да се они рано устављају на преноћиште, и то свагда само ако може бити, поред какве воде, Кад се тако већ једном ради преноћишта зауставе, коњма још добар сахат узде не скидају, па онда у извесно неко доба, сваки своме коњу зоб даје. Преко ноћ остављају их покривене ћебетима и другим покровцима, какве сам тамо међу њима врло красне виђао.... Седла, којима се служе, обично су врло богато искићена, али су дубока, имају испупчене јабучице с пред и са зади с кратким кајасима и широким узенгијама“.

„Сад што се тиче војне опреме и оружја. Многи Турци носе красне панцире, који изгледају као оно наши, само што су прстенови или колутићи ситнији. Потсећају на војнике у сликама које престављају још из времена Јулија Цезара. Панцир им силази скоро до средине бедара, ту је по средини тела притегнут свиленим пасом, од којег један крај виси доле, те војника по листовима бије. На глави носе округлу капу, која се у шиљак завршује и која је висока стопу и по. Свуда у округ имају притврђене гвоздене плоче и шипке, које бране лице, образе и шију од удараца мачевих, а налик су на шлемове које у Француској зову „саладима“. По врх ове врсте

шлемова, носе они на глави и покривало од гвоздене мреже. Ових копрена од гвоздених жица има врло красно и богато израђених, те стају до 50 дуката комад. Просте се могу добити за 1 до 2 дуката, и ако нису тако јаке као оне прве, опет обично противстају ударцу мача.

„Већ поменух седла њихова. У њима се посаде као у каквој столици наслоњачи, дубоко упавши у њих и с коленима високо уздигнутим због кратких кајаса. На кратко, положај им је у седлу такав, да се ни на најслабији ударац копљем не могу да одрже већ падају.

„У имућнијих Турака оружје је ово: стреоник, сабља, тежак буздован с кратком дршком а јабуком у више углова исеченом. Буздован је опасно оружје, особито кад удари у плећа или у незаштићену мишицу. Ударац по глави, ма да је шлемом покривена, обнесвести човека. Мимо другог оружја многи Турци носе малене штитове од дрвета, којима се на коњу вешто заклањају кад стреле одапињу.

„Послушност и покорност Турака према старешинама безгранична је. Нема међу њима тога, који би смео да преслуша заповест, па ма како да ризикује живот. И поглавито се овој њиховој послушности има приписати, што су починили тако велика војна дела и што су освојили земљу већу и пространију, но што је Француска.

„Уверавали су ме, да су Турци свагда, кад би се Хришћани оружја противу њих латили, за времена добивали гласа о томе. У таком случају султан пошље нарочите људе који уходе непријатеља и јављају о његовим покретима. Султан би с војском заузео положај на два или и три дневна марша далеко

од онога места, на коме је наумио да се у бој пусти. Ако је по ономе, што му се јави, налазио да је згодна прилика, то би на непријатеља изненадним ударом напао. За оваку прилику они имају нарочиту значку, која се удара на велики бубањ. Кад се та значка даде, онда се они, који ваља напред да иду одмах ћутећи и без шума крену, други опет за њима. те се тако отпочне да отеже непрекидни ланац. И људи и коњи вични су оваквом маневру. Десет хиљада у такој прилици не чине већи шум, него што би га у хришћанској војсци чинила чета од стотину људи. На обичним маршевима иду ходом, али на овоме свагда касом, па како су лако наоружани, то од вечери па до зоре оваким маршом пређу већу даљину него иначе за три дана хода. Зарад оваких брзих маршева они не ће да носе онако тешке и потпуне оклопе какве носе Французи и Италијанци. Осим тога они још свагда бирају такве коње, који брзо ходе и дуго могу да касају, док ми бирамо такве, који добро и лако корачају.

„Овим брзим маршевима Турци су у разним војнама успевали, да хришћанску војску изненаде и разбију. Таквим су начином разбили и херцега Јована коме Бог да душу прости!“ (Брокијер овде мисли Јована херцега Неверског, који је у битци код Никопоља 1396 допао ропства и живео чеко време као ратни заробљеник у деспота Стефана. Помиње даље још један бој, који нас се из ближе тиче, и о коме ћемо мало после опширније говорити).

„Начин, на који се Турци бију, мења се према приликама. Кад год им се чини да је згодно поделе се у више чета, па нападну непријатеља са више страна од један пут. Овим се начином служе обично

у брдовитим и шумовитим крајевима, где им је лако, кад устреба, опет се саставити. У другим приликама радо хватају бусије, пошљу патроле на добрим коњма да вребају непријатеља. Ако заповеднику турском стигне извештај да непријатељ није на опрезу, Турци одмах онога часа смисле план за напад. Нађу ли да је хришћанска војска у добром реду и на близу прикупљена, онда је узму облетати до на домет стреле, и облећући је овако гађају стрелама људе и коње све дотле, док у линијама хришћанским не начине неред. Ако би Хришћани предузели да наступају, Турци би одмах окренули леђа и дали се у бегство и то сваки коњик за себе, а ово и онда кад хришћанске војске, која их гони, нема ни четврти део њих. Али су Турци баш у своме бегању најстрашнији и најопаснији. Хришћане су свагда с највећом извесношћу разбијали. кад су најпре испред њих бегали. Бегајући врло вешто одапињу стреле и тако добро гађају, да ће једва кад промашити коња или јунака. Сваки коњик има на јабуци свога седла звечку. Кад заповедник, или ко други од старешина, опази да је непријатељ, који их гони, дошао у неред, одмах три пута удари у своју звечку. Сваки коњик, који чује овај трократни звекет, одмах и сам удари три пута у своју звечку, тако да сигнал брзо до свакога допре. Одмах се уставе, искупе се око старешине, па онда према приликама или дочекају јуриш непријатељски, или се поделе у чете па сами јурише, са више страна.

„У биткама са добро уређеним масама непријатељским они имају другу једну стратагему. Бацају т. ј. ватру на кавалерију непријатељску да би коње поплашили. Често бива да испред своје прве линије

ставе многе дромедаре и камиле, па их онда тако испред себе потерају на линију непријатељеве коњице да ову у неред доведу.

„То су начини, на које су Турци до сада противу Хришћана војевали. Не желим ни мало да им чиним неправду, или да их мање ценим него што вреде. На против, ваља ми признати, да сам их у разним мојим одношајима с њима, свагда налазио отворене и поштене људе и кад год је ваљало да се покаже јунаштво, свагда су га показивали. Али поред свега тога, ја сам убеђен, да за војску, која је добро наоружана, и добро командована, не би било тешко да их разбије. Што се мене лично тиче изјављујем, да се никада не бих устезао да са половином оне војске, коју они имају, на њих ударим.

„Истина, ја знам добро, да турска војска броји *две стотине хиљада људи*. Али већином су то пешаци и мало их је, који су потпуно наоружани. Осим тога, у тој војсци има велики број хришћана, Грка, Бугара, Македонаца, Арбанаса, Словена, Влаха, Срба и других, који му сви по невољи служе. Сви тиј људи, који и онако смртно мрзе на Турчина, кад би само видели да хришћани у већој сили на њ иду, и особито кад би видели да Французи долазе, би без сваке сумње сви одмах скочили на оружје.

„По свему дакле Турци нису баш тако страшни и ужасни, као што сам слушао, да се говори. Али ваља ми рећи и ово: ако се мисли какав покушај противу њих да предузме, то пре свега ваља да се нађе војвода, коме ће војска да се покорава, и опет који ће да чује савете људи, што добро познају начине турског војевања.“ —

После овога честити се витез упушта да разлаже, како би ваљало организовати војску и како је наоружати, па да се успех противу Турака постигне. И то је разлагање веома занимљиво, али ћемо из њега саопштити само два три извода, који допуњују напред наведену слику турске војске.

Брокијер предлаже да се против Турака иде не с тешком кавалеријом, — како су дотле Хришћани чинили, — него с лаком, да би се тако и хришћанска војска могла брзо покретати као и турска. Развијајући свој предлог он вели: «Није потреба имати тешке оклопе већ ни с тога, што стрелци турски истина из близа добро гађају, и брзо одапињу стреле, али им ове не лете далеко. Стреоник им је дебео и кратак, стреле танке и не баш дугачке, гвоздени вршак њихов усађен је у дрво, па с тога не може да удари силно нити да зада дабоку рану. Турска стрела може бити пробиће панцер, али ће одлетети од оклопне плоче ма како лака да је». Мало за тим вели, да су ипак стрелци најбоља трупа у турској војсци; за копља тврди да им ништа не вреде. Коњица им је свагда многобројнија од коњице у хришћанских војска. «Турска војна политика», — вели даље, — «иде на то, да им је војска свагда двојином јача од хришћанске. Ова надмоћност у броју увећава им одважност, допушта им да могу образовати више оделења и да са више страна на непријатеља у исто време ударити могу. Начине ли најмањи пролом у непријатељском реду, онда на тај пролом јурну гомилама толиким, да се једва веровати може». С тога Брокијер светује, да се средсреда густо збије, да се на крилима стави лака коњица, те да и ова помаже да се средина чврсто држи.

Толико Бертрандон дела Брокијер.

Наш Михаило Константиновић из Острвице тек ако се родио био онда, кад је француски ритер оно писао. Нити је могућно да му је садржина оног мемоара у рукопису позната била. Па ипак у многим важним питањима војним наш Михаило казује у главном исте ствари и долази до истих закључака. Француз Брокијер и Србин Константиновић узајамно се потврђују, и заједно излазе пред потомство као два знаменита војна стручњака петнаестог века.

Михаило нам је оставио нацртан стереотипни бојни распоред турски. Његов се нацрт потпуно потврђује оним, што се о томе из турских извора данас знаде¹. Не ће бити с горега да се још овде с њиме упознамо.

„Војска царскога двора“, вели Михаило, — „овако се постројава: дворски коњаници (којих има на 6000) окруже цара, пред њима се ставе јаничари, за њима камиле. Свуда око њих се ископа шанац. Ископана земља набаца се унутра, па се у њу пободу дрвени ражњеви, копља, сабље врло оштре и за то удешене и друго скупочено израђено оружје. Оставе отворе да се кроз њих из тонова пуцати може, а из пушака пуцају наслањајући их на копља. Имају и многе циде које су често намештене, а исто тако и друго свакојако оружје, које је потребно, стоји ту на дохват, па и стреливо за лукове. А осим ове дворске војске своје цар има још две друге војске, једну анадолијску и другу романијску. Поред оног опкопа с десна ставе се пешаци, који се зову Азапи. И они се онако исто опкопају и наместе коље и ражњеве као и они први; али немају онаквог војног прибора Азапа,

¹ Вид. Hammer, Osman. Geschichte, u Zinkeisen. Gesch. d. osm. Reiches, на разн. м.

који се по Анадолији купе, има на 20.000. Иза себе наместе камиле и коње на којима носе пртљак свој. Има војвода анадолијски који се турским језиком зове „Анадоли-беглер-бег”, што значи „анадолијски господар над господарима”. Под њим стоји 20 санџак-бегова, а сваки од њих има своју заставу (санџак), коју му је цар дао. Под санџак-бегима стоји до 50 субаша и то уза сваког санџак-бега по онолико, колико његовине санџаку припада. Коњаника анадолијских има до 60.000. Сваки санџак бег има своју нарочиту војску, и сваки субаша своју нарочиту чету, и сваки стоји са својом четом одвојено и за себе, али тек на близу један другом. — На лево крило султановом стану ставља се један војсковођа о ове стране мора, који има своју заставу и своју војску. Он се зове „Уруменли-беглер-бег”, највећи је чином после цара, и под њим стоји 18 санџак-бегова, од којих сваки има за себе своју војску и своју заставу. У овој војсци има око 40 субаша, од којих сваки иде уза свога санџак-бега. Ових коњаника заједно са Сарахорима (из царске касе плаћеним драговољцима) има на 70.000. Још на левом крилу до цара заузме положај око 20.000 Азапа пешака, покупљених с ову страну мора т. ј. у Романији”.

Михаило дакле рачуна, да у турској војсци има 40.000 пешака и 136.000 коњаника, свега дакле бораца на 176.000, што није далеко од Брокијерове оцене од 200.000. Мимогред ми ваља само додати да је онај распоред бојни важио за бојеве на азијском земљишту, а у бојевима на европскоме мењао се у толико, што је се на десно крило стављала војска романијска а на лево војска анадолијска¹.

¹ Вид. Намтар, на в. м.

„Кад цар заповеди неким коњаницима да пођу у бој, онда они одмах без задржавања иду и бију се с великом виком и добовањем. Па и царски бубњеви ударају тако да се толика вика и хука учини међ њима као да се земља тресе и гром да бије. Тада цар пошље своје дворане на искићеним коњима, да мотре, како се ко влада и како у бој иде, а сваки тај дворанин има буздован или палицу у руци, па бодри војнике да у борбу ступају. Ови се дворани зову чауши, и где год су они ту као да је и сам цар, тако их се сви боје; јер кога они пред царем похвале тај ће сваки добро проћи, а о коме што зло кажу ономе и бива зло и наопако. У главним биткама такав је распоред у ових поганика, да сам цар њихов никуда не језди, него је једнако међу Јаничарима док се год битка не сврши”.

Савети, које Михаило даје савременим хришћанским силама о томе, како ваља да се боре с Турцима, не само да су занимљиви као споменик војне теорије међу Србима него осветљавају организацију и морал како турске тако и хришћанске војске. Овде ћемо изложити неколика начела његова, која се опет у главнеме подударају с тврђењима Брокијеровим.

„Не треба се”, вели Михаило, „упуштати у рат против Турака с мало људи, као што су чинила многа господа која су после од Турака и пропала. Турски је цар Мурат добро одговорио Јанкулу (Сибињанину), да он већма воле имати пун тул стрела свакојаких, него само шест или седам па ма и позлаћених. Јер и најбољу војску, само ако је бројем малена, велика војска свагда поражава”.¹

¹ Михаило, 171.

«Кад бисте се спремали за рат противу Турака. чувајте се тешког оружја, тешких коњаничких копаља, тешких пушака и великих топова. Такове слободно немојте спремати него за војну и главне битке тако те ствари (оружје) преправљајте. да с њима можете без тегобе владати и радити. Турци су у томе погледу много у напред утекли, и то тако да ако га гониш стићи га не ћеш, а ако ли он тебе гони, утећи му не ћеш. Турци и њихови коњи за то што су лаки свагда су бодри, а ви с вашим коњима због превеликог терета у оружју свагда сте троме. Јер ако имаш много на глави, дихање ти је кратко. па и не чујеш и не видиш тако добро; не можеш да владаш својим рукама, па ни самим собом за то, што ти је оружје претешко. Опремаш се на војну као да ће те неко тамо само ножем нападати и то стојећи све на једном месту. Човек треба да иде на војну јуначки с добрим и храбрим срцем, а не са гломазним и тешким оружјем. Боље је да човек поштено и отступи од боја, који је започео, (јер оставши здрав може опет започети што за добро нађе), него да где стане ту и остане и главу изгуби само за то што није могао собом владати као троме во¹.

«Татари су неколико пута побеђивали Турке за то, што се за бој строје онако исто као и Турци и не даду се у наоколо обићи, нити са стране напасти, и што су на својим коњима онако исто окретни и брзи. Хришћани, нарочито у главним биткама, нису побеђивали, јер се даду од Турака обићи и са стране напасти.»

«Ко би хтео да се у одсудну војну с Турцима упушта, ваљало би да досадашње устројство (хриш-

¹ Михаило, 167.

ћанске војске) остави, па да се држи онога, што је напред речено (т. ј. да замени тешку кавалерију лаком и да се не да обићи). Још је важно и врло нужно, да се сва пешачка војска наоружа наџацима, јер је то добро оружје, и много боље од мача”¹.

„Нужно је противу Турака још и ову пажњу употребити: Ако би Хришћани њихову коњицу разбили, онда не треба полетети хитно на Јаничаре, него треба с огњеним стрелама стрељати натраг на њихове камиле, које, кад се од ватре поплаше, налетеле би на њихову војску и ову би погазиле. А у исто време с друге стране треба их тући из топова и силну ватру на њих просипати. Хришћански коњаници (под краљем Владиславом код Варне) надбили су били турске коњанике, али су се после сами упропастили наглећи противу царске дворске војске без смотрености. Исто је тако и војвода Јанкул на Косову пољу, пошто је најпре разбио једне коњанике, пре-нагло похитао на царске дворске људе.”²

Изводи ови из Михаиловог списка могли би се још и умножити, али је за нашу цел̄ оволико овде доста.

Из свега што смо по Брокијеру и Михаилу из стрвца навели, можемо као крајњи резултат извести ово:

У време кад је Ђурађ Бранковић ступио на владу, турска је војска надвишавала војске у сувремених хришћанских држава, свима условима успеха: бројном снагом, дисциплином, тактиком и стратегијом.

К овоме имамо да додамо још две важне чињенице.

¹ Михаило, 168.

² Михаило, 165 и 171.

Султан је био у оно доба једини владалац, који је имао велику стајаћу војску. У најмању руку 50.000 војника био је непрекидно под оружјем и тако рећи на непрекидном војничком вежбању, а два пута толико спахија, (тимарника и зијаметника) било је свагда спремно, да се на прву заповест искупе око свога сандак-алај-бега. Још на сто година после овог времена о коме овде говоримо (год 1428) т. ј. године 1529, велики везир Ибрахим, објаснио је победоносност турског оружја разликом, које је било између војних и политичких установа у хришћанској Европи и таквих установа у турској царевини. «Ваш цар», рекао је он посланику краља Фердинанда, Николи Јуришићу. «ваш цар кад хоће да ратује, ваља најпре да иште да му се одобре порезе, ваља после те порезе истом да прикупља, па онда тек да најмљује војнике, па да их уређује; — наш цар ваља само да махне руком, па војска маршира напред!»¹ Ово се исто, само још с много већим основом могло казати у време Ђурђа Бранковића.

Друго чиме је се турска војска у оно доба у пуном смислу речи одликовала, била је велика пажња, коју су султани поклањали за онда још једнако новоме оружју — артилерији. Они су великим сумама и сјајним почастима награђивали мајсторе, који су умели да лију топове, као и топције, који су знали око топова да раде. Мамац је био тако велик, да већ у оно доба налазимо Немце, Италијанце, Маџаре као топције у служби султановој».² Истина да су се

¹ Hammer II, 217.

² Најјаче је то изашло на видик при опсади и освојењу Цариграда 1453 године. Леонардо, архијепископ Метелински који је као очевидцац поднео папи Николи V извештај о паду Цариграда, вели на једном месту: «Ma chi cir-

топови у оно доба још једнако поглавито при одбрани и опсади градова употребљавали; али је факат, да су Турци имали прве изуметке и поправке у ондашњој артилерији и први их практично примењивали.

Боље и потпуније него и један државник онога времена, може бити боље него ма који сувремени Хришћанин, деспот је Ђурађ познавао турску силу. Много што нам се у историји радње његове чини као безразложно колебање, можда није друго већ опрезно рачунање с познатим му чињеницама: силом турском и односном нејакошћу српском. Не може бити да му се при таквом упоређивању тешка туга на срце сваљивала није. Ипак солидарност интереса српских с интересима Европе — солидарност којој је деспот Стефан дао израза у уговору с царем Жигмундом, — могла је Ђурђу давати наде и храбрити га на рад. Храбрила га је можда и мисао, основана у фактичном стању ствари, а коју Михаило из Острвице на више места у своме спису развија. „Кад би се”, вели Михаило, „Јаничари само један пут потукли па на бојноме пољу остали, цар се турски већ више не би могао оправити те да Хришћанима на супрот стане, јер би се побуниле и успротивиле све хришћанске земље, које је он под своју власт покорио, тако да би га могли тада отерати чак преко мора. С тога и јесте велики страх међу њима кад год чују, да Хришћани с великом силом противу

condo la citta. e chi insegno a' Turchi l'ordine, se non i pessimi Christiani. Jo son testimonio, che i Greci, che i Latini, che i Tedeschi, che gli Ungari, e chi ogni oltra generation di Christiani, mescolati con Turchi, imperarono l'opere e la fede loro, iquali domenticatisi della fede christiana, espugnavano la citta. — У издању Сансовина 258. —

њих иду, јер се боје да не изгубе знајући, да кад би само један пут изгубили (главну битку), никако се више опоравити не би могли.»¹

Уздање, да се поред свих незгодних прилика ипак успети може, никада није било веће, него у очи дана, кад је ваљало да се српско-угарска алијанција на делу покаже.

---

¹ Михаило, 166.

ГЛАВА ШЕСТА

ПРВА ГОДИНА БУРБЕВЕ ВЛАДЕ. — БИТКА КОД ГОЛУПЦА.

Ваља нам се мало повратити те да у причању историјских догађаја пођемо од онога свечаног тренутка, у коме је деспот Ђурађ у великој сали двора у београдском граду војводе и друге достојанственике земаљске утврдио у звањима и достојанствима, која су и под деспотом Стефаном имали.

Стање је духова и на двору и у народу српском било веома смутно и узбуњено. Свак је осећао да су наступили били дани тешке озбиљности и велике опасности. Знано се, да Турци имају једну војску у Видину, која је оперисала противу Влашке и Угарске, и другу једну у Софији, која као да је очекивала самога цара. Нешто се знало, а нешто се и погађало, да Турци не ће признати Ђурђа и да ће завојштити на Србију. Изгледа по речима Константиновим, као да је било бојазни да ће Турци ударити још док Срби с великом свечаношћу и дубоком тугом сахрањиваху свога драгог господара¹. На сву прилику Турци су одмах на први глас о преминућу

¹ „Таже и съблзъ тоу мѣдѣ исманитскоу кониѣствоу соуштоу нѣ ни животь сеон ни въ уѣтоже въмѣнише, въ иже положити того въ мѣстѣ нѣдже повелѣ.“ .ПЗ. 319.

Стефанову, предузели неке војничке покрете према Србији, јер Константин изреком каже, да је народ (од прилике одмах после погребa) почео да бега „у градове и на острва”¹.

Ова је се велика узбуна отпочела негде пред свршетак месеца Јула па је трајала једнако и даље, постајући сваким даном све јачом.

У вишим политичким круговима знало је се да је дошло време да се Мачва, Београд и Голубац предаду Угарској, али нико није могао знати, какве ће последице таква предаја да донесе. Знало је се, да је дошло време, да се српско-угарски савез на делу покаже; али нико није могао знати, како ће тај опит у самој ствари да испадне.

С јесени 1427 — могућним начином још у Септембру — стигао је на двор Ђурђев посланик турског цара. Судаћи по белешци једног сувременика, монаха Радосава, српски је сабор заједно с патријархом и духовницима био на окупу поред Ђурђа, тако да је сталешко претставништво заједно с новим владоцем заједнички пливало кроз таласе нове политичке кризе². Мурат захтевао да му се уступи сва Србија на основу томе, што је деспот Стефан, којега је сестра

¹ Конст. .Пз. 320.

² „Светишмоу же патрирхоу отъ престола ошѣдшоу и богоносимъ моужемъ инокимъ соуштемъ къ немюу събракъшемъ се къ страимъ доунавскимъ, тамо и самомоу соуштоу благоустикомоу и господствя земли српскимъ съпрѣшникомоу нокомоу деспотоу Гюѳргію съ съборомъ христоншенине люди“; и ново све говори за време док се „къ страни же наше иште и змуникомъ не оуприближикъшимъ се.“ С археолошке изложбе, 16.

била удата за Бајазитом, умро без мушких непосредних наследника¹. Дука изреком вели, да је Бурђа примио султановог посланика с великим одликовањем и почаствовао га великим даровима. Али је се наравно посланик тај ипак вратио своме господару ништа не свршивши. Турска се војска одмах кренула пут Србије. «Амурат же цар» вели Трношац, «јаско улишав што Стефан Деспот без наследиа представил сја и Георгиј Бранковић без знанија Амуратова воспријал владјеније, собрав воинство и вшел в предјели сербскија, разоравал и попленил земли всја, даже до рјеки Морави и гради Равана».

Скоро у исто време (на сву прилику у Октобру 1427) угарска је војска ушла у Београд и у Мачву. Управу је предузео Иван Моровички², први угарски бан од Мачве у петнаестом веку. Сам цар Жигмунд дошао је лично у Београд, да ту у непосредном договору с деспотом Бурђем руководи извршење уговора. Свакојаско ван сумње је да је Жигмундо био у Београду почетком Новембра, јер од 1-ог т. м. 1427 год. има једно његово писмо датирано из Београда³. Биће да су Угри по његовом непосредном налогу почели одмах да град београдски утврђују⁴.

Народ је у страви својој од Турака сматрао овај улазак угарске војске у Мачву и Београд чисто као долазак савезничке помоћи. Уверење је оно тако по Србији прострто било, да позније, кад се већ видело да Угри остају и заповедају, народу се чинило, да

¹ Ducas, Ch. XXX. 115 Вид, и Рајна III. §. 153.

² Dr. Fr. Rački, *odnošaj srpskih despota*, Knjževnik IV, 478.

³ Féjer, *Codex diplom.* X, 6, 860—867.

⁴ Chorvath, 267 — Szálaj, II, 456.

су они Београд од деспота на превари узели. „Западни краљ” пише Константин. — „приде къ царьскомѣ градоу (Београду) игоже превароу възеть съ мироу, прѣставшнмъ се Исманантъ радн“¹.

Док су Угри заузимали земље и градове српске по уговору од 1426 године, султан је дошао под Крушевац и опсео га². Град се тај, у који се стекло доста народа из околине, брањаше неко време али га Турци најпосле освојише јуришем. Народ се разбегне, куд ко могаше, распростирући панику од силе турске. Ово беше узрок те се и неки други градови, што леже јужно од састава две Мораве, Турцима предадоше³. Султан се од Крушевца крене у Косово на „ситничке градове”, разори град Призрен и дође с целом војском под Ново Брдо. Ту је већ био Исак паша опсађујући град тај без успеха. Сад и султан сам живо наваљиваше, да овај најбогатији и најјачи град српски узме. На срећу Ново се брдо држало јуначки. Осим деспотове војске, — без сумње све по избор војника, — осим Саса рудара који су били на гласу са своје вештине у инжињерским подземним

¹ Конст. сви. 323.

² На целога контекста у Конст. сја. 322 види се да је се опсада Крушевца и Новог Брда као и Јеремијина изаја догодила у 1427 по нашем рачунању. Орбинија каже изречно, да је Мурат упао с војском у Србију исте године у којој је Стефан умро. Orbini 324.

³ На ово се односе и оне речи у запису на еванђељу, који је Стојан Новаковић саопштио: „По сиѣ же земли нашеи смоутивши се, и цароу неустыникомоу пришедшоу и къ градомъ приближшнмъ се конискомъ сътавлениемъ, живоуштии же къ ннхъ страхомъ съдржнии недоушениннмъ сиѣмъ отбѣгаоу друзѣи же и съ ннми тѣхъ отразити не могуште къ роуки сиѣ предаваоу се, надежде спасенїа къ томоу не помншлнште.“ С археолошке изложбе у Кијеву, 15. —

радовима, било је још у Новоме Брду и доста Дубровчана као стално настањених грађана. У Дубровнику је управ у првој половини петнаестог века срце некако пуније и ватреније куцало, но обично. Чисто поетско осећање одушевљавало је најбоље духове његове. Јуначко неко одушевљење струјило је кроз сав народ дубровачки. Дубровчани стекоше гласа као вешти и срчани војници. Синови славне трговачке општине полажаху у све крајеве света да служе не само као финансијски агенти, него и као војници. Слава појединих синова дубровачких одсјајивала је на седу главу старог Дубровника, а млади нараштаји трудили су се да му ту славу бар не умале. Тако је дошло, да су се Дубровчани у Новоме Брду борили и жртвовали не само за своје личне и местне интересе у томе граду, већ и за славу своје општине. С ускликом „осветлајмо образ Дубровнику!“ Дубровчани, баштиници Новобрдски, потицали су на бедеме градске, да одбију јурише царских Азапа и Јаничара. Нарочито се одликовао и управо је душа целој одбрани био Дубровчанин Вук Бобалић¹. Узалуд беху сва напрезања Муратова. „Много се трудио, али не успе!“ вели Константин². Као што Орбинија прича, деспот је Бурађ позније у више прилика изреком признавао, да су му Дубровчани, а на по се верност и јунаштво Бобалићево, Ново Брдо одржали³. У самој ствари одбрана Новог Брда у последњим резултатима својим знаменито је припомогла да се и престо деспотов одбрани.

¹ Orbini, 324.

² Констант. сја. 322.

³ Orbini. нџ нав. м.

Ђурађ је имао узрока да жели, да се погоди с Муратом о миру. Ово је исто био случај и с царем Жигмундом. План, који је се без сумње још на састанку западних и источних владалаца у Будиму год. 1425 дискутовао, још није био сазрео за извршивање. Да се на томе плану радило, види се и по томе, што су тајни агенти Жигмундови обилазили у Азији дворове мухамеданских кнежева, који су били противни турским султанима¹. Време за велики крсташки поход противу Турака још није било дошло. За тај је мах и Жигмунду и Ђурађу само за тим стало било, да се Турци доведу да оставе српску деспотовину на миру, па било то дипломатијом или оружјем. У самој ствари док се деспотова војска тукла с Турцима, деспотови су поклисари у стану турском пред Новим Брдом преговарали са везирима о условима, под којима би султан вратио Србији, што је већ од ње одузео, па Ђурађа признао за њезина владоца. Као што Константин уверава, ови су преговори имали изгледа на успех², кад се деси нешто, што све с нова у велику опасност доведе.

По уговору ваљало је да се Угрима и Голубац преда. Али војвода Јеремија, који заповедаше у томе граду, питаше најпре: ко ће њему да плати 12.000 дуката, за исплату којих деспот Стефан даде му Голубац?! Изгледа као да је Јеремија био позајмио де-

¹ Никола, син Филипа из Горнице, прозван Сарапен, који је пао у турске релбе у битци код Никопоља па робовао 12 година, послат је био «ка господару од Месопотамје Кара-Јулуку и сину Тамерлановом Кахану Татарском», а неки покрштенак Јуса послат је био Мехмеду кнезу «Tatarorum de Aborda». Dipl. у Катона од 1428, стр. 505 и даље. Engel, Gesch. v. Serw. 374.

² «Хотјеше же ходатајем ту пришадшим сасложити и земљу, јејуже прјејети, вазвратити.» Константин, 322.

споту Стефану онолику суму, или да му је учинио неку услугу, за коју му деспот обећа награду од 12.000 дуката. па на име ње доби да држи Голубац¹. Сада ни Бурађ ни Жигмундо не хтедоше о томе што да знају. Шта више, по једном извору цар Жигмундо налажаше, да печати на листини, који Јеремија за доказ свога тврђења поднашаше, нису истинити². Јеремија одупираше се да град преда, угарска се војска поче да прикупља с ону страну Дунава према Голупцу где Жигмундо поче да зида нов један град — Ласлов. Распра растијаше све оштрија, док Јеремија у горчини и срдњи што Угри хоће град да му узму, и што му се ни са које стране накнада не нуди, посла поклицаре у турски стан пред Новим Брдом и — понуди да преда град султану!³

Овака понуда отварајући нове изгледе турским операцијама, поквари сав посао деспотовим поклицарима око мира. Они се вратише за тај мах ништа не свршивши⁴. Султан, пошто је провео 48 дана узалуд ударајући на град Новобрдски, диже се те се поврати у Једрене, јер већ наступаше мочарно зимње време. Ово овако каже Константин, а Троношац вели да је Султан отступио од Новог Брда не само «ради належащој зими», него још и «ради нахожденија Угров по Дунаи, *иже воступили били во державу Амуратову*⁵. Знатно је да и Мавро Орбин казује да је султан дигао опсаду за то што је краљ угар-

¹ По Длугошу Engel., Gesch. v. Serwien, 3*2.

² Engel на ист. м.

³ «На глас от војеводи голубачкаго града приходит, еже град падати.» Ковст. 322.

⁴ Константин на ист. м.

⁵ Троношац ф. 55, 191.

ски дошао у суседство Бугарске¹. А паше, које остадоше у Крушевцу, послаше нешто војске којој Јеремија предаде Голубац². Све је ово било на сву прилику с крајем Октобра или у Новембру 1427 године.

Из Голупца Турци излажаху те плењаху околину и све Браничево³. Наши летописи бележе све оне догађаје те бурне године са неколико лаконских реченица: «**в лѣто 6936 (= 1428 т. ј. почев од 1. Септ. 1427) одеспоти се Гюрагъ Вльковикъ, — въ тоже лѣто отъврже се Юремни оу Голоуѣнцоу и даде се Тоуркомъ и плѣнише Браничево**»⁴. Монах Радосав, старешина Богородичиног манастира код Голупца, оставио нам је у неколико редака пуније спомене о доласку турском у Голубац. Његов нацрт манастира, који сам подиже «у поткриљу горе Високе на извору реке Далше» «на месту пуну и устраћену», његово причање како долажаху грешници и из «угарске и муслманске стране» «хусари и азапи» кајући се и исповедајући се, заветујући се да праведно живе и прилажући манастиру што му је потребно у захвалност за помоћ, коју добиваху молитвама калуђерским, — све то изгледа као нека особита манастирска идила. Усред овог земаљског блаженства, које светогорац Радосав уживаше са своја 34 друга, дође му из ненада «ненадежно и страшно слишаније» да је деспот Стефан преминуо. И у његовом запису одјекује велика народна туга за Стефаном. У њему даље

¹ Mavro Orbini 258; — Ранџ, III, 155.

² «Царъ же отнде въ своемъ змѣѣ належештен. Остави же влюстела земли, иже и шьдше прѣише Голубецъ, коиквотъ томоу въведешоу снхъ. На ист. м.

³ «И плѣнише страну прилежшту граду томоу, »Конст. на ист. м.

⁴ Летописц у Шафар. 78. Ст. Новаковић, 265.

имамо одјек оног гнушања, које је поступак Јеремијин изазвао. «**По уџо сего (Јеремију) нарекоу, вели Радосав, „новога ѡтстоупника и беззаконниша моуунтеш, обѣштника бѣсовска и оуѣенника сатанїна, сына Гїєенѣ и тѣмѣ повнина, вѣ правдоу каѣтвоу наслѣдовавша, ѡтстоупльша сѣвѣта христїанскаго и кромѣ ноужде вѣсакнїе и тѣсноты цароу неправеднїишоу градѣ вѣдавша, игоже послѣди вѣлка вѣ овуоу кожоу обѣвкша се слышахомѣ”**¹. Радосав за тим помиње како су Турци дошли и у његов манастир, пленили га и мало што и све калуђере не одведоше у робље. Ови се разбегоше и вѣ тоужднхѣ (по свој прилици мисли овде Угарску) нѣкое врѣме странствовавше“.

Преко зиме 1427 Ђурађ настављаше покушаје за мир. Његови богати дарови и потпора неких пријатеља на Порти отвараху му прилично изгледе на успех. У исто време труђаше се да и народ успокоји и да многе бегунце поврати дома. На сваки начин Радосав и његови иноци усудише се да се врате у оплењени манастир свој «**вѣ сїе сѣдѣнствоујоуштоу и сѣпомагаюштоу христолубнвомоу деспотоу нашемоу”**².

Пролеће 1428 примицаше се а преговори с Портом још не дођоше до повољна резултата. Не остављаше друго него се опет у борбу упустити. По заповести цара и краља Жигмунда угарска се војска икупљаше с ону страну Дунава према Голупцу. На новоме граду Ласлову спремаху батерије да бију град голубачки преко воде У угарскомe стану бејаше

¹ Новаковић, С Археолошке изложбе, 16.

² На ист. м. 16.

велика живост, много јуначкога и много празнога разговора у шареним гомилама од Маџара, Чеха, Пољака, Талијана и немачких ритера. По западноме обичају многи је властелин повео собом не само слуге своје него и љубу своју. А већ без калуђера и попова још ни једна војска у средњем веку била није. Биће да се по угарској војсци прилично проносило казивање, да су издајству Јеремијином много криви „попови и калуђери шизматички” који се бојаху да дођу под католичког цара.

Рано с пролећа угарска војска пређе Дунав и почне да хвата позиције по висовима око Голупца. Чете пљачкашке облетаху по околини тражећи плени. Наиђоше на манастир Богородичин под Високом. Монах Радосав и његова братија очевидно мишљаху, да немају чега да се боје од савезника деспотових, од хришћана који долажаху да у име Исусово отму Голубац од „проклетих Агарјана”, а још мање да се боје хусара, којима су толико пута молитве читали. Али овај пут хусари не хтедоше молитава. Ево како сам Радосав прича шта се десило: «**Отъ западныхъ множествуу римскомуу опльунвшоу се и градъ оны воинскомуу съставленію облеглоу съ самѣмъ нацелникомъ и кралиемъ силнаго языка того, въ еже отъ роукъ изманскихъ отетн того, и своего змшленіа погрѣшнше, въ окрѣстныхъ града того плѣнь сътворише и вса кромѣ жикотныхъ огню предавшє, и до насъ пришѣдше съ шростію на ны вѣороужаютъ се, и насъ мнєште способники и помоштники онымъ быти; — и овѣхъ отъ насъ томнше, друзѣинхъ же и свѣо оумоушнше и оураннше назѣхъ отпоустинше. Въ глыбныи же горамъ развѣвшіимъ се намъ и яко отъ оныхъ попущаемомъ, отъ другыхъ же похытаемомъ, къ томуу другъ другѣ не оузрѣхомъ** Пе-

тодневное же време въ горѣхъ сѣтворше, нази соуште и лишени всѣго отнѣудъ, къ градоу Кышескавоу събрахомъ се, съвъпрашлюште се, аште живъ кестъ онъ или онъ”¹.

Пред Голубац дошао је био и деспот Бурађ. Он је одмах покушао, да лепим начином склони Јеремију да град преда. На његову поштену реч Јеремија је дошао из града у стан Ђурђев да о условима предаје преговара.² Тада нека господа говораху деспоту да затвори Јеремију кад му је већ у рукама. Али Бурађ „тврде вере као адаманат” не хтеде то ни по што учинити. Јеремија, — о коме се по свему што о њему знамо даје рећи да је био неваљао човек, — бојећи се ипак за своју сигурност прибеже к превари да се из опаснога положаја извуче. Позва деспота и пратњу његову да их уведе у град да им га преда. А кад се већ идући заједно, приближише ка граду, онда Јеремија у један пут ободѣ коња, улете у врата градска и окрете оружје противу деспота, те се овај врати у стан¹.

Кад и овај покушај, да се Голубац путем преговора добије, не испаде за руком, војне се операције противу града предузму. Војска од некаквих 30.000 људи слегла се била око Голупца. За ондашње прилике ово је била врло велика сила. Биће да се она није била искупила само Голубац да узме, већ да по

¹ С археолошке изложбе, 17.

² „Прѣжде же сѣхъ приде с њь господинъ Гюрегъ под Голубицъ, идѣже и приде къ нѣмоу кожекода тѣ на кѣрѣ и сѣкѣшта кѣже въ градъ кѣкѣсти и предати градъ.“ Константин, 322.

¹ „Идоуштинъ же коупно въ градъ оустрѣми се въ двѣрехъ прѣжде кожекода тѣ и градъ отъмѣштеть, и на помазаналго роукоу и оружию въздвижеть.“ Константин, 323.

уговору између Србије и Угарске иде на југ, да, ако ништа, више помогне протерати са српске земље главну војску турску. Значајно је да има знакова, да је у главном стану хришћанском било несугласице, што се тиче плана за операције. Брокијер, који је имао прилике да се о догађајима оним обавести, и који је се разговарао и с учесницима у овој војни, тврди сасвим пресудно, да се катастрофа код Голупца не би десила, да је Жигмундо са својим војводама *«хтео да слуша савет оних, који су турску тактику боље познавали.»* Како из Константиновог списка знамо, да је и деспот Ђурађ био под Голупцем, то може лако бити, да је Брокијер под човеком, који Турке добро познаје, мислио управ њега. Врло је могућно да је она несугласица о војноме плану дошла отуда, што је деспот Ђурађ природним начином морао желети, да велика угарска војска пође на јужну границу Србије у срет турској војсци која се опет негде с ону страну Балкана прикупљала, док су угарске војводе очевидно наваљивале, да се пре свега Голубац савлада. Још изгледа као да су угарске вође, рачунајући на велико растојање и врлетно земљиште између Голупца, Крушевца и Видина, као најближих тачака где је турске војске било, врло олако узимали потребу, да се предузму мере опрезности противу каквог изненађења.

Угарска је војска стајала под непосредном командом кнеза Стефана Розгоњије. На град се ударило и са сува и са воде, како са утврђења у Ласловару тако и са леђа. Једним великим — највећим који је до тада у Угарској саливен био — топом, који је бацао огромна зрна од камена, управљао је кнез Стефан Лозонац (*comes Stephanus de Losontz*).

Овај је топ већ оборио био неколике куле Голубачке. Овда и онда појавила би се са сува по нека чета турских коњаника, — оних што обично на широко и на далеко облећу идући испред великих војска турских — али би је Угри одмах разбили и распрличтали. Опсада напредоваше истина споро, али тек напредоваше. Главна команда угарска бејаше без бриге, јер се још ништа не чујаше о покретима турске војске и турскога цара.

Међу тим у другој половини Маја¹, турски команданат у Крушевцу добије заповест, да пошље нешто војске на шајкама низ Мораву да сићу у Дунав под Голубац. У исто је време друга једна турска војска, — на сву прилику она од Видина, — добила заповест, да једним од оних брзих тајних маршева ноћних изненади угарску војску под Голупцем. И доиста пред свршетак Маја једнога дана зором пронесе се глас, да се по висовима око Голупца виђају турске чете коњаничке, да се приближује велика једна војска турска, и да се у исто време виде на Дунаву и лађе турске. Овако изненадни појав Турака у толикој маси испунио је Жигмунда и његове војводе чудом и ужасом. Земљиште око Голупца а и састав хришћанске војске није допуштао, да се ова брзо у нове бојне редове развије. У таквим приликама главна команда нађе да јој друго не остаје, него да нареди да се војска одмах преко Дунава у Ласлово превезе. Пољски кнез Завиша² (по неким

¹ Ово мислим с тога, што од 5 па до 20 Маја имају писма краља Жигмунда, датирана из војног стана код Голупца («im teldlager bei Taubenburg»). Häberlin Reichs geschichte etc. gutat у Engel Gesch. v. Serv. 373.

² Пишу му име «Zavissius Niger de Grabov». У Брокјера «messire Advis chevalier de Poulaine», 608.

«Црни Станиша») од Грабове, са свог јунаштва прозван «Црни» добије заповест да са 6000 влашких коњаника и са 200 талијанских стрелаца, оружаних пушкама, уздржава навалу турску и заклања повлачење војске преко Дунава. Завиша је јуначки извршио поверени му задатак. Турске делије исекоше Влахе коњанике, који се беху наместили на некакком брду, али не могоше тако лако да разбију чете стрелаца. Гађајући из својих тешких пушака, ови су људи с успехом у неколико пута одбијали јурише турске коњице и поглавито се њима има захвалити, што се највећи део угарске војске могао срећно преко Дунава превести. У осталом борба се пренела и на таласе дунавске. Турске лађе удараху на галије, на којима се угарска војска превозила. Забуна и неред у овој војсци били су такви, да су Угри не само велике штете претрпели, него у мало што и сам краљ Жигмундо не паде Турцима у руке. Он је наравно сматрао за своју витешку дужност да не буде међу првима, који ће тражити спасења преко воде, већ стојаше на обали гледајући како му се војска у лађе укрцава. Али у једном тренутку борбе Турци се појавише тако близу обале, да се краљевска свита поплаши за сигурност Жигмундову, те га кнез Стефан Лозонац готово силом одвуче у лађу, и то с толиком журбом и забуном, да је сам Стефан, отиснувши лађу од обале, у воду пао те га једва спасоше да се не утопи. Жигмундо је после у више пута слао из Ласлова своју галију под Голубац с поруком кнезу Завиши, да се и сам на другу страну Дунава превезе. Али Завиша као прави витез не хтеде да остави људе, које је командовао и који тако јуначки испуњаваху дужност своју, па с њима заједно погину славном

смрћу. Дуго се после међу Маџарима и Пољацима помињала јуначка смрт Црног Завише под Голупцем.

Још се помиње да се тога дана у борби на води одликовала Цецилија, жена кнеза Стефана Розгоњије, која је имала своју галију, и која је турским лађама доста штете нанела.¹

Деспот и српски државници око њега имали су тешке дане да преживе. Погибија угарска под Голупцем није могла друкчије већ деморалишући да дејствује. Изгледи деспотови, а тиме и изгледи да се српски политички опстанак одржи, смутили су се још већма. Кад је већ само један односно незнатан део турске војске разбио велику угарску војску, каква је изгледа имала деспотова војска, која је далеко мања. да се са успеком одупре сили турској? Најгоре је још што је доста јасно и готово несумњиво било, да услед голубачке погибије а према ондашњем војном устројству у Угарској, краљ Жигмундо, и кад би хтео, не би у стању био, да састави нову велику војску, те да с новом надом на победу противу Турака пође. Заиста су изгледи Ђурђеви у средини лета 1428 постали веома смутни.

¹ О битци код Голупца вид. Брокијера стр. 608; и старије угар. писце, нарочито *Thurocz Chron. P. IV. c. 13.* Од новијих писаца *Gebhardt Gesch. v. Ungern, II, sv. 232. Szalay, Gesch. Ungarns II, 457. Fessler II, 280. Hammer I, 430.* Угарски писци преставаљају догађај код Голупца тако, као да је Жигмундо, сазнавши да султан с великом војском долази, закључио с њиме мир уступивши му Голубац, па је по закључењу мира дао превозити војску у Ласловар, не мислећи ни на какво неверство; али Турци усред тога превожења ударе на онај остатак код Голупца те много људи пропадне. Може се лако разумети, да су угарски писци имали интереса да оваквим начином објасне и у неку р ку извине погибију угарске војске. Али се слободно можемо ослонити на казивање Брокијерово, јер је њему целу ствар причао посланик херцега Миланског, који је се и сам бавио у Жигмундовом стану пред Голупцем, и који се баш у очи дана саме погибије кренуо био к султани као посланик Жигмундов.

Јасно је било да се у тој години после онаке погибије против Турака ништа озбиљно војном силом постићи не може. Турци су били у Голупцу и у Крушевцу ; сва Србија на десној обали Мораве била је практички у њиховој власти, већина расинских и топлличких градића предала им је се. Земља поробљена и попаљена све до Мораве и рудничких планина. Народ услед свега тога, и нарочито услед пропасти код Голупца, клонуо духом. У првој прилици где је Угарској ваљало по уговору да заштити Србију од Турака, она се за то неспособном показала. Није било сумње да у Угарској има здрав материјал за јаку снагу ; али се очито показало да тај материјал није организован. и да у својој тадањој суровој форми не достиже да испуни дужности, које је круна св. Стефана на себе узела. Краљ Жигмундо и његови угарски великаши и сами су увиђали, да је пре свега потребна реорганизација војне силе у Угарској. У самој ствари од тога времена па кроз пуних шест познијих година главна се пажња угарског сабора управо и поклањала томе питању. Свакојако изван сумње је, да је и српским и угарским државницима после погибије код Голупца постало јасно, *да је неодољива потреба, да се времена добије.* Ваљало је дакле радити, да се закључи мир с Турцима.

По неким угарским историцима краљ је Жигмундо закључио био примирје са султаном још пре оне битке код Голупца и по њима битка је она онако испала само за то, што су Турци изненадно и невернички напали на угарску војску, која се, — ослањајући се на уговор о примирју — повлачила преко Дунава. Нема сумње да је деспот Ђурађ преговарао с Турцима о миру, још док су прошле 1427 јесени

под Новим Брдом били, а нема никаква озбиљна разлога мислити, да је он то чинио мимо Угарске, која је у ономе часу онолику војску прикупљала. Оне верзије угарских писаца биће да су тек помућен одјек гласовима, који су се онда проносили о томе, како је краљ Жигмундо још пре погибије код Голупца, радио преко Ђурђа да се до мира дође. Свакојако сад после те погибије дошло се до уговора о миру. Турцима је интерес био да не терају Србе и Угре у теснац очајничке одбране. И још им је очевидан интерес био, да покажу Србима, да неку извесну екзистенцију могу имати и ван тешње свезе с Угарском.

По уговору, који је негде око средине лета 1428 закључен,¹ султан је задржао у својој непосредној власти Ниш,² Крушевац и Голубац, друге је већ заузете земље повратио Србији а Ђурђа је Бранковића признао за деспота. Србија се са своје стране обвезала да плаћа султану годишњи данак у 50.000 дуката, и да му у војнама помаже са 3000 коњаника³. Могућно да је ово био десетак финансијских прихода и војне снаге српске деспотовине у оне дане. За ово је чланке уговора знао и краљ Жигмундо и у часу велике своје неприлике није могао да их не одобри. Али није сигурно да је он знао и за још једну тачку, која као да је додата била к оном уговору. Позитивнога још за сада не знамо, али се из општих

¹ „Ходатан отъ царя принде, съмирн о оставьшихъ иъклахъ же и возврати“ Константин, 322.

² Броквјер каже за Ниш: «Cette ville qui avoit un beau château appartenoit au despote de Servie. Le Turc l'a prise de force il y a cinq ans (данас г. 1428) et il l'a entièrement détruite», 592.

³ Katona XII, 398; — Thuroczy IV, cap. 13. — Pray Annal. 2, 295. Engel Ungar. Gesch. 324, Gesch. von Serw. 388. Hammer, 480. Broquière, 580, 596

летописних бележака даје нагађати, да је доиста био и тајни уговор међу султаном и деспотом, по коме је овоме ваљало да се одрече савеза с Угарском¹. Деспот је се користио овим захтевом портиним па да би у смислу турских жеља, постао независнијим од Угарске тражио је, да му Порта не смета да на Дунаву подигне град један, којим ће затворити Угрима улазак у моравску долину. Као да је замисао да се зида град смедеревски, постојала још раније па сад приликом закључења уговора о миру с Турцима нашла израза. Дука изречно помиње да је султан *дозволио* деспоту Ђурђу да зида град Смедерево².

Врло је тешко данас погодити праве мисли и права осећања српских државника и нарочито српског деспота у оним данима године 1428. Близу је веровати да је Ђурађ знао за страх турски од савеза међу хришћанима, па се тиме користио, колико је у оним приликама могао. Српски је деспот могао у пуној искрености и пуној лојалности изјавити и султану Мурату и цару Жигмунду: «ми тражимо јемства за наш народни опстанак, и ми стојимо на оној страни, са које нам се што више и што јачих јемстава даде». Срби су могли уверавати да, у колико им се та јемства од стране Турака дају, у толико престаје потреба њиховога савеза с Угрима.

Свакојачко велики је факат године 1428, да је се после неколико тренутака највеће опасности с изгледом на најцрњу несрећу, судбина осмехнула Србији и њезином новом владару са доста добре среће. С.

¹ Ову импресију дели и Engel, Gesch. v. Serw, 378; в ил. и Трношца § 55, 101. — Вид. и Hammer, I, 430,

² Дусае, сар. XXX, 485.

оваквим наглим променама од среће на несрећу и од несреће на срећу, упознаћемо се у више пута у животу Ђурђа Бранковића.

После закљученога мира с Турцима прва је брига српском деспоту била, да обнови ред у земљи. Народ који је пребегао у Угарску, као и онај који је се био склонио у градове и на острва, позове се, да се врати на своја станишта. За оне који су се разбегли били из Браничева и Голупца и који не хтедоше или не смедоше да се враћају да под турском сабљом живе, Ђурађ је израдио, те им краљ Жигмундо даде земље на острву Чепељу, у данашној Св. Андреји и Рацкеви („Српском Ковину“) више Буда-Пеште. Жигмундо им је издао на то особиту диплому, којом им ујемчава: да се суде пред својим судијама и по својим законима, и да су слободни од свију данака и дажбина. Једино што им се у дужност ставило било је: да чувају краљевско пристаниште на острву Чепељу и да дају двору краљеву по два товара воска годишње¹.

Пред свршетак ове бурне 1428 године положај се Србије и њезинога новог деспота толико рашчистио и утврдио, да је политички дубоко увиђавна општина дубровачка налазила, да је време да у деспота Ђурђа потражи потврду својих повластица. Марин Растић и Живко Гундулић дођоше да честитају Ђурђу ступање на престо и да моле за ону потврду. У листини којим ју је дао Ђурађ се потписује: „Господињь Сръблѣињь и поморѣиу и подоучаѣию“. Листина је та веома драгоцен споменик, који баца

¹ Dipl. de 1428. у Kátona, стр 511. Engel Gesh. v. Serw. 373. Потврдио је оним српским насеобинама те привилегије краљ Владислав Постумус год. 1453 и 1455, и краљ Матија 1458 и 1464. Engel на ист. м.

доста светлости на неке наше ондашње установе државне и нарочито на положај странаца у Србији, — јер у политичком погледу Дубровчани су били странци. Њоме деспот Ђурађ потврђује Дубровчанима у целини «записанију благоуастивааго и христоробивкааго свето поучившега господина и родителѧ моего деспота Стефана». По именуце им даље потврђује, да се у распрама међу Србима и Дубровчанима суди поротом, како је било под царем Душаном и кнезом Лазарем, да то јест у пороти буде половина Срба а половина Дубровчана; тако исто кад се хоће да суди Сасин с Дубровчанином, нека је у суду половина Саса и половина Дубровчана; ако Дубровчанин купи коња па после дође Србин или Сасин те каже да је то његов коњ, ког му украдоше или отеше, и ако се на то Дубровчанин закуне да он није знао ништа о томе, него га је купио у доброј вери, онда Србин (односно Сасин) може тога коња узети само тако ако Дубровчанину плати ону цену, по коју је он коња купио био; али личнога коња (т. ј. онога кога Дубровчанин сам јаше) ни у том случају ни под тим условом не може нико уздржати (јер би то значило уздржати трговца од пута његова!); «и где стане дубровчанин на станоу, ако буде онь преге стошь на ѡномьзи станоу, да нь волевь Србьинь онде стоати безь његова хотєнїа»; — «и ко годє дубровчанин иде съ трьгомь своимь или с тугьемь по трьговехь и по земли господства ми, како је биль законь преге у прве господа, у цара Стефана и у господина светога кнеза Лазаря, и у свето поучивше господє курь Ефросини и у свето поучившега господина и родителѧ моего деспота Стефана, такози да нмь кєсть и напрьдл у господства ми». Даље деспот утврђује: ако Србин прими

имање Дубровчаниново на веру, па после порече да га је примио, па ако се на то Дубровчанин закуне да му га је дао, то да се Дубровчанину верује; — ако се Дубровчанину на путу кроз деспотову државу учини где каква штета, ову ваља да му плати околина, а ако ова не плати, онда да плати сам деспот; — по трговима да не буде намета; — Дубровчани који су се забаштинили у Новоме Брду, тиј да зидају град и да га чувају, а који су «гости» и нису се забаштинили, тима да је на вољу; ако се дубровачка лађа разбије «у приморне оу области господства ми», да се поступа како је било узаконено под царем Душаном и господом која после њега владаше; «и кто любн нз земље господства ми нти у Дубровникъ, или Србинъ или Влахъ или ун годе уловкъ на куплю, всакъ да греде свободно, да га не устакла господство ми ни кѣфална господства ми; — тргови поморски и сланице да буду само на оним местима где су били и у прве господе српске; — ако дође до спора међу самим Дубровчанима, нека се суде «прѣдъ кѣнсѣлом дубровачким и прѣдъ нихъ сѣдѣи ми и што сѣди кѣнсѣлъ и његове сѣдне, на томъ да стоје; ако ли би не хотѣлъ Дубровчанинъ стоити на томези сѣду, да је вољнъ кѣнсѣлъ и његове сѣде оноган свезати и дрѣжати, докѣ плати што је осѣтѣнъ, а да тоган закона нѣ вољнъ потворити ни кѣфалиа господства ми ни владѣлицъ;» — имање Дубровчанина који у Србији умре да буде онога, коме он на самрти остави, а ако умре без тестаментѣ онда да буде дубровачко, «а да зато ни не има посла ни господство ми ни кѣфалиа господства ми ни ни нѣ кто къ землѣ господства ми;» — Дубровчанима да не буде

„посланога дара ни узетѣа ннога безъ ниѣхъ колѣе,“ него да стоје и путују по свуда слободно својом трговином; — «и ѿце хokie господство ми, ако је кому кон дубровѣанинѣ дѣжњѣн или унѣмъ кривѣ, да се ниште нстѣць а да на нномѣ дубровѣанинѣ нѣ вољнѣ питати, такмо кто је дѣжњѣн или унѣмъ кривѣ, тнѣзи да плакѣ и патн, а за ннога на дрѣгомѣ да нѣ прѣзѣма;» — ако би дошло до раскида пријатељскихъ одношаја међу Дубровником и деспотом, трговцима ће се дубровачким дати рок од шест месеца, да са својим имањем из деспотове државе изађу; — на послетку деспот им даје и једну слободштину, о којој није било речи у листини деспота Стефана, а на име «да нѣсть оудѣе на дубровѣаниноу ни од кога.»¹ — Листину ових повластица потписао је деспот Ђурађ у Некудиму 13 Децембра 1428. На њој су се као сведоци потписали још и војвода Радослав, челник Радич, протовистијар Богдан и логофет Воихна, — четири човека, којих имена заслужују да до потомства дођу, јер су стојали на крми државне управе у времену бурном и тегобном.

¹ Mon Serb. 355.

ГЛАВА СЕДМА.

ЗИДАНJE СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА (ГОД. 1429 И 1430) — СТАЊЕ СРБИЈЕ И РАД БУРЂЕВ
ОД 1429 ДО 1433.

Све три стране имале су доста узрока да себи честитају, што је с јесени 1428 мир закључен.

На порти је већина везира и паша веровала да је се тиме прекинуо савез међу Србијом и Угарском. Била је у осталом и једна мањина, која уговором о миру није била задовољна. Она је успела, да јој се бар у толико задовољења даде, што је најзнатнији њезин представник, Исак-паша, постављен за главног команданта на граници српској са седиштем у Крушевцу. Исак-пашина је дужност била, а и његова је лична страсна воља била, да оштро мотри на све покрете Бурђево. У осталом, бар у тој 1429-ој години, Србија је могла бити на миру од Турака, јер се Порта озбиљно спремала, да се хвата у коштац с господом млетачком под Солуном.

Угарска и Србија у најјаснијем свом интересу нису могле друкчије већ да желе, да задобију времена.

После погибије под Голупцем постало је јасно, да се ваља са свим друкчије спремити на борбу с Турцима. У свих ондашњих политичара, који су имали поле шире срце и даљи поглед, овлађивала је мисао да је потребан нов, добро организовани добро вођен

крсташки поход противу Турака. Краљу је Жигмунду ваљало пре свега уталожити таласе религиозне борбе у средњој Европи (борба с Хуситима!), реорганизовати војну снагу Угарске, венчати се у Риму круном цара немачког, па онда тек повести сложну хришћанску Европу противу муслуманских дошљака. Поред све личне лакоумности Жигмундове, овај програм сасвим јасно на видик излази и потврђује се несумњивим фактима у периоди између 1429 и 1435 године¹.

Има једна листина, коју је Ђурађ написао негде одмах после мира с Турцима, и која баца доста светлости на непосредни предмет његове бриге и његових надања. Вели како му дођоше игуман манастира св Пантелејмона на св. Гори „кир Харитон” и старац „кир Матеја,” те „васпоменуше господству ми о нуждах и одступлених метохиј више реченога манастира нашег, јеже им се прилучи в тогдашње врјеме, от турских рук, грјех ради наших“, мисли т. ј, да каже како су метоси неки за манастир изгубљени услед последњег рата српско-турског. Ђурађ потврђујући манастиру метохе који се налазе у његовој држави, ослобођава исте од неких дажбина, али за неке дажбине „унче љетне воиштатике?!“ каже: *„да се сбира у кући господства ми, да се тјемзи отираља воиска”*. Па за тим наставља: *„И аште благоволит Бог и пристуит земља сриска оиет у наше руке, што је било отступило у турске руке, села них, која будут да и отступила, да си их имају оиет, како су их имали при животу светогоч. господина и роди-*

¹ Год. 1429 сабор кнежева немачких у Пожуну ради васпоставе мира у Немачкој; — 1431 црквени сабор у Базелу ради поправке црквене организације и измирења с Хуситима; — 1433 крунисање Жигмундово у Риму за цара немачког; — 1435 закон о новој војној организацији угарској.

теља ми Стефана.»¹ Види се како га преузима брига о војсци и нада за повратак старих граница.

Деспот Ђурађ, који је имао свега с носиоцима оне мисли о крсташком походу Европе противу Турака, морао је желети да добије времена, да се Србија оснажи те да буде спремна, кад куцне час. Деспот није био човек који би се варао о правоме своме положају. И мање даровит и мање искусан државник могао је јасно видети, да су одношаји у које је Србија према Турској ступила, са свим привременога значаја. Српство и Османство ухватили су се у коштац на борбу на живот и смрт. На низбрдици на којој су се у хрвању носили, борци су се могли уставити за тренутак да дахну, не да за дуго остану

Него задатак, који је Ђурађ имао да изврши, био је по себи ванредно тежак. Одржати Турке у миру према Србији, а у исто време одржати Србију у пријатељској и солидарној свези с Угарском, и преко ове с Европом, то су биле две тако супротне цели, да су на први поглед једна другу искључивале. Положај је Ђурђево постао двосмислен и дволчан. Али двосмисленост та није имала свој извор у личноме карактеру Ђурђево, како се до сада обично мислило, већ са свим просто у ванредним политичким приликама Ђурђево државе у оно доба. Политика је Ђурђево ишла на то: да се Србија држи савеза с Угарском, али, док Угарска реорганизацијом своје снаге и комбинацијом са снагом западне Европе не дође у положај да изврши мисију, коју је на себе узела, докле Србија да одбија од себе опасност турске инвазије тачним испуњавањем вазалских обвеза својих према Порти. Осим политике, којом је деспот пошао, била

¹ Христовула м. Пантелејмону, Гласник, књ. VII, 286—287.

су још само два пута отворена: или да се сасвим искрено свеже с Турцима прекинувши сваку сvezу с Угарском, или да, не мирeћи се с Турском, стоји и пада с Угарском. На ономе првоме путу ваљало би му одрећи се суштаствено српске мисли, што Ђурађ већ као српски владалац, и независно од високих амбиција свога дома, није могао. На ономе другом путу, после погибије под Голупцем, пропаст је била и сувише извесна. Политика има природну потребу да се руководи чистим начелима морала. Српска политика под кнезом Лазарем и деспотом Стефаном, показивала је и неке склоности, или ако хоћете и слабости, да сјаје манирима галантерије и кавалерства. Али дођу тренуци, у којима она по невољи заборавља и начела морала и обзире галантерије, па се показује као нага политика интереса. Таква је политика она, коју је Ђурађ 1428 године предузео, политика са своје двосмислености врло тешка и неблагодарна, и коју је само тако фини и тако окретан државник, какав је Ђурађ био, могао да предузме и проведе.

На путу, којим је деспот предузео да иде, имао је он да се бори с трима главним сметњама и тешкоћама. Тешкоће су те биле: зловољност народа српског према Угрима, — неповерљивост и суревњивост од стране Угарске према Србима и њиховом владоцу, — и суревњиво подозревање, којим су Турци пратили сваки корак Ђурђев. Догађаји, које идемо да испричамо, даће томе пуно потврде.

Маса православног народа српског врло појимљивим начином није много симпатисала с католичким Угрима у петнаестоме веку. Пљачкање угарске војске по Браничеву 1428 год. није наравно могло да им

стече нове симпатије. Отац Радосав и његова братија нису били једини Срби, који су бегали по шумама спасавајући се од Маџара. Нити је пропаст угарска под Голупцем уздигла славу угарског оружја у очима српског народа. Али све је то било ништа према утиску, који се учини на народ српски кад поста не- сумњиво да Мачва и нарочито Београд остаје у рукама угарским. Кад оно у брзо по смрти деспота Стефана Угри уђоше у Београд, то је народ тумачио тиме, што се као деспот престравио од Турака, који су тада упали били у Моравску долину, па пустио угарску војску ради веће сигурности од Турака. Ово је тумачење, као што смо већ поменули, нашло израза и у делу Константинову. Али сада се ево беше утврдио мир с Турцима, турска се војска повукла са земљишта деспотове државе, а Угри остадоше у Београду! Народу је почетком 1429-те године тешко било да верује, да је висока политика захтевала толику жртву. Један део, који је симпатисао с личношћу деспотовом, радо је веровао да су преварили Ђурђа¹. Они, који с њиме нису симпатисали, без сумње су већ тада клеветали Ђурђа, да је у себичним целима, за накнаду коју је у Угарској добио, уступио Угрима Београд и Мачву. Свакојачко, јасно је да је народ српски заболело до срца, кад је видео да је Београд изгубио. Губитак се тај сматрао као права народна катастрофа и као таквој одмах налажаху

¹ Вид. напред што Константин вели: „западни краљ приде к царскомү граду (Београду) његоже прѣкарою възеть прѣстракшем се Изманиант ради“. Гл. — Трѣношац вели: Георгѣи со кралемъ угарскимъ пошель ч Боудимъ; тамо и нехотѣшоу ге- ѡргѣю, оутвердили миръ взити оугры со Сербы; и даль Георгѣи Белградъ съ Мачвою Мажаромъ“ Гл. V, 102.

пуно којекаквих прилика, које је као претсказиваху. Грађани београдски помињаху ону страшну буру што поломи пола Београда онога дана, у који деспот Стефан издахну. Други опет причаху како се једне ноћи чуло како „од запада” као из дубине реке Саве звуче трубе војничке, као да велика нека војска у град улази! Некима се сада чинило као знамење и то, што једнога дана гледаше, како некака стара орлушина долете „од запада”, те од једне градске куле до друге прелетеше. Таких знамења налажаху сад пуно. Константин их је брижљиво побележио¹. Што оваки гласови одјекују и у делу човека какав је Константин, показује како је велика била препаст народа услед губитка Београда. У њега има и још једна слика, која осветљава меланхоличну, да не кажем очајничку, погруженост многих Срба. Он прича како је у те дане тумарао по улицама београдским некакав калуђер, издрпан, прашњав, прави очајник, вичући из гласа „авај, и јаох!” С тако тужним узвицима трчао би кроз улице, на сву прилику с руљом деце и момчадије за собом. Људи би му се склањали с пута, погледали га с чудом, стравом и тугом. Знало се о њему да је од некуда из Македоније. Неки га држаху за суманута, други за пророка, сви за злослутицу. Водише га и деспоту, који га испитиваше о којечему, и с богатом милостињом пусти да иде².

Усред ове горке раздражености противу Угарске, народ је добио заповест, да иде на велики кулук да се на место изгубљене престолнице Београда зида нов престолни град Смедерево. Ђурађ је предузео

¹ Константин Гл. XLII, 323.

² Константин, на ист. месту.

да подигне војну снагу Србије, и за народ је српски наступила периода страховитог напрезања, можда највећег каквог је игда било. Почетком јесени 1428 па све до 1436 народ је био тако рећи на непрекидноме кулуку, јер је ваљало старе градове по свој земљи оправљати и бољма утврђивати и нове поградити. Још с јесени је на сву прилику почео доносити дрвље креч и камење, али прави се посао прихватио тек с пролећа 1429 и с великом енергијом терао даље до краја. План су за град израдили грчки фортификатори. У једној старој белешци стоји, да им је за углед служио план самог Цариграда, коме основни облик доиста и јесте троугао као и у града Смедерева. Спандуцин Кантакузин прича, да је кнез Ђурађ Кантакузин, брат деспотице Јерине, дошао својој сестри у походе па оставши у Србији руководио зидањем смедеревског града од темеља¹.

Кад је већ ударио темеље граду смедеревском деспот је Ђурађ с Јерином и с великом свитом отишао у Солун у тазбину своју, а одатле у Свету Гору. С њиме је ишао и стари челник Радич онај, кога Константин са мало речи тако пуно и тако дивно црта: *„муж храбрјеји и мудрјеји, и малими глаголи многаја свршаје бјеше“*². Пут су овај чинили негде око средине лета 1429 а под јесен већ су се враћали. Септембра 11-ог те године деспот је био у

¹ «Ando» costui (il Signor Giorgio Cantacuzino) a visitare la sua sorella Helena, laquale era Imperatrice di Trebisonda, quindi ne venne in Servia per veder l' altra sorella Jrene, ch'era moglie del Despoto di Servia. Guivi trovando, ch'il Despoto di Servia haveva grandissima guerra col Re d'Ungheria. seco propose di restare in Servia, la dove edifico da fundamenti la citta fortissima di Sfendorovo.» Della Origine de Prencipi Turchi, стр. 189 у издању Сансовиновом.

² Константин, 308.

Жичи, где је потписао листину, којом је наредио да се светогорском манастиру Сфигмену „дава на вѣско годнште ѿт новобрдске царине по петъ десетъ литръ сребра, и този да се дава на вѣско годнште, и да се не ѿтнимн ѿт више реченного манастира, до где је живѣть господства ми”¹. На тој је листини насликан Ђурађ, Јерина и све петоро деце њихове.

Нема сумње да је Ђурађ пошао у Св. Гору из чистих религиозних потреба душе своје. Али је природно, да је он уз пут, у колико се могло, ишао и за политичким циљима. Осим што је том приликом прошао по својој држави показавши се народу као нови владар, он је још у Солуну имао прилике да се види с преставницима млетачке господе (који су тада Солун држали) и са преставницима господе Морејске. Видевши се с деспотом од Србије многи од ове господе Морејске одлуче се да ступе у службу његову. Изгледа, као да су се они из разговора с Ђурђем убедили, да ће се судбина балканског полуострва по најпре и по најсигурније на Дунаву решавати. Ђурађ је прикупљао људе војничкој вештини извезбане а без сумње их је добро и плаћао. На сваки начин, одмах иза бављења Ђурђевог у Солуну, дошло је из Мореје у Србију и у српску војну службу ступило толико отмених Грка и Латина, да је Мореја, по уверавању Тодора Спандуцина Кантакузина, изгубивши тим начином по најбоље своје војнике, тим

¹ Моп. Serb. 363. вид. и Гласник V, 225. Аврамовић, Опис, 67. — У манастиру Костамонуту на св. Гори има листина из год. 1429 којом Ђурађ одобрава да његов велики челик Радич може нека своја села дати томе манастиру, а има и листина нека којом сам Ђурађ томе манастиру нешто даје. Штета што још немамо наштампан цео текст тих листина. Вид. Моп Serb. 362.

лакше после мало подлегла сили турској¹. Биће да су ови људи ступали већином у дворску војску, којом као да је командовао старији брат Јеринин Тома Кантакузин. Може бити да је ово јако појављивање грчкога елемента у војсци и у двору српском, и то баш у оно исто време кад је народ тако силно аргатовао, дао један нов мотив, да се оно зидање градова и оно аргатовање стави на рачун Гркиња Јерини.

По повратку Ђурђеву из Свете Горе, главну је његову пажњу заузела брига да се Смедерево што пре доврши и војна и финансијска снага Србије увећа.

Знало се у опште, да се Турци припремају на некаки поход војни. Види се да је било распростра и мишљење, да ће они да ударају на Угарску, ма да су закључили мир с њоме. Ово је био разлог што краљ Жигмундо целе 1429 год. остаде у Угарској, ма да га важни послови позиваху у Немачку, и што и господу немачку позва да му дођу на сабор у угарску варош Пожун. За нас је још важније, што је Жигмундо са зебње од Турака довео велики број немачких ритера, Јовановаца, из Пруске, па с њима организовао прву војничку границу, разместивши их у све дунавске градове и градиће од Београда до Северина. Ставио их је и у сам Београд као гарнизон горњег града, а по једној белешци неких угарских историка настанио их је и на земљи „јужно” од Београда². Може бити лако, да је поводом овим дошло до првога сукоба између српске и угарске политике. У једном српском родослову³ стоји да су као у скоро после мира Голубачког Угри нападали

¹ Spandugino Centacuzino, 189, који у осталом каже, да су они многи племићи грчки из Мореје отишли у Србију за Ђурђем Кантакузином.

² Gebhardi, II, 173.

³ Родослов српских господ. Гласник, XXXV.

на Србију, а Спандучин вели да је Бурађ Кантакузин дошав у Србију (год. 1428 или 1429!!) нашао деспота у „љутоме рату” с Угрима¹), Кантакузин говори о томе сасвим пресудно, али како осим оног родослова други до сада познати извори наши о томе не помињу, то је на сву прилику онај сукоб с Угрима био само локалнога значаја. За саму ону немачку војничку колонију јужно од Београда угарски извор каже, да су у брзо Турци дошли, па је уништили².

Свакојачко гласови о војничким спремама турским с једне стране, а немачка војна насељавања — могућним начином и сам сукоб с Угарском, — с друге стране, журила су српске државнике на највећа напрезања и ризиковања. Не само да је се подигао сав народ и старо и младо да зида и поправља градове. него су у исто време и данци у новцу а ваља да и друге дажбине повишаване. Народно је предање задржало наказне спомене на оне ванредне напоре: Ни жене се нису штедиле, већ су се изводиле на аргатовање! на по неке висове, — какав је н. пр. онај на коме је град Острвица, — износило се камење на козама!! — за 12 година нико није смео јајце појести, него су се сва носила мајсторима, те су их они лупали у малтер смедеревског града!!! — да се снесе камен са старих порушених градића Ждрела и Градца у Браничево, разместили су људе од тих места па до Смедерева тако, да је човек човеку из руке у руку камен додавао³! У народној песми „Старина Новак” казује да је отишао у хајдуке управ са великог аргатовања на смедеревском граду и са великих даж-

¹ Spandugino Cantacuzino стр. 186.

² Gebhardi на ист. м.

³ Милићевић Србија стр. 315, 316, 1031, 1032 и на др. м.

бина. Нарочито што се тиче тих дажбина Новак вели о Јерини: „Кад 'сагради Смедерева града, — онда стаде па и куле зида, — излађује врата и пенцере, — па наметну намет на вилајет — све на кућу по три литре злата — то је, брате, по триста дуката!“ Ово је на сву прилику успомена на какав ванредни прирез, или можда и на повишење дотадашњег данка.

До смрти деспота Стефана плаћало се у српској држави на име данка у новцу од сваке куће по 12 динара сребрних или једна перпера! Ђурађ је како се види тај данак повисио на 1 дукат од сваке куће, то јест на 3½ перпере¹. Биће да је укинуо онај данак који се у натури давао (кабао жита), или управо спојио га је с оним новчаним па заокружио у дукат. Може бити да је у оне „три литре злата“ Старине Новака помућен а ојачан јек данку од три и по перпере. Да Ђурађ није само данак повисио, него и царине и друге дажбине, види се и из жалбе, коју су грађани Барча, деспотовог града у Угарској, противу њега поднели краљу и цару Жигмунду год. 1433². У писму, које је Жигмундо те године из Базела писао деспоту Ђурђу, цар напомиње деспоту, да је он сам примајући угарске градове обећао, да не ће вређати њихове повластице и слободштине, па према томе не треба да мења ни систем даначни. Види се

¹ Вид. важну сведоџбу у уговору између Паштровићана и Млечана од 4 Априла 1423, у којој они први кажу да су толико плаћали Ђурђу Бранковичу до тада «а по старом обичају» «grossos duo decim argenti de eorum moneti, omni anno pro qualibet domo vel pro quolibet foco. . . . juxta mores antiquos». Acta Arch. Ven. II, 177. Види још и уговор између Млечана и Ђурђа од 14 Авг. 1435. Acta II, 291.

² Fejer, Codex Dipl. Tom. X, vol. 7. 451.

даље из тога писма, да су се Барчани жалили и на нов начин наплаћивања који је Ђурађ завео био¹.

Деспот је Ђурађ мислио да ради у најпречем и најочевиднијем интересу народном радећи живо да подигне српску војну снагу и да се снабде с великим финансијским средствима. Али се од масе народа не може очекивати да право оцени шта вреди политичка цел, коју вође његове имају и рад које му траже порезе, прирезе, зној и крв. Већина људи у таквим стварима рачуна не оно шта целина таквом жртвом добива, већ само оно, шта они као појединци тиме губе. Увећавши порезе и дажбине Ђурађ је појимљивим начином изазвао у народу незадовољство. Старина Новак није био једини Србин, који је између 1428 и 1436 год. отишао у хајдуке. Чврстом руком добро организоване унутрашње управе — можда још и нарочито челичном енергијом војводе Радосава („Облак Радосав” народних песама!) и великог челника Радича, који су имали великог поштовања у народу, — ред је одржаван. Али се није могло предупредити, да чак до нас не дође у народним предањима и народним песмама одјек угушаваног гњева и боље, одјек мрзости која се окретала противу туђинке на српском престолу. Осим овог незадовољства у земљи, осим жалби угарских градова деспотових, још се по свој прилици поглавито овој финансијској политици Ђурђевој има приписати и што се Брђани Горње Зете одбијаше од Ђурђа, а прибијаше Стефану Црнојевићу, који под заштитом млетачком заметаше гнездо нове једне српске државе

У овоме што је напред оцртали смо сталну, непрекидну унутрашњу политику Ђурђеву од 1428 па

¹ Féjér, X, 7, 459.

до 1436. Чули смо и главни тон народног расположења у тој периоди. На оној широкој основи можемо сад поређати и друге политичке догађаје. Кроз оно потмуло брујање можемо да разазнамо још и друге споредне тонове изазване догађајима појединих момената.

Почетком године 1430 већ се видело да се маса султанове војске креће према Солуну. У нашим цароставницима стоји забележено: «**въ лѣто 6938 (1430) прии царь Моурат Солоунъ Марта въ недѣлю цвѣтноу, и бысть много пролитіе крѣве**». Што је у опште догађај тај добио места у цароставницима, показује собом да је пад Солуна учинио дубок утисак на двор и народ српски. На двор већ и из личних пријатељских и познаничких свеза, које су се пре не пуну годину дана обновили приликом пута српског двора у Св. Гору. У Априлу и Мају већ су се могле знати по Србији појединости о оним грозима, које Турци починише отевши град на јуриш¹. На двору се деспотовом могло знати и то, да је раздор међу наследницима Карла Токе, господара од Епира и Акарнаније, отворио Турцима врата од Јанине и у самој ствари од целог Епира.

Као одговор овом страховитом увећању турске снаге Србија је одговарала новим напрезањем у раду око градова. Угарска је одговорила, тиме што је у тој истој години (1430, на сву прилику у месецу Јуну) изнесен пред сабор «*Sigismundi Imperatoris et Regis Hungariae Regestum, sive Planum propositionum circa modum et formam defensionis totius regni Hungariae contra omnes inimicos ex quacumque parte ipsum Re-*

¹ Вид. опис тих појединости у Hammer, I, 432.

gnum insultantes”,¹ т. ј. предлог о организацији одбране за краљевину Угарску. У параграфу 3-ћем тога предлога казато је да, ако непријатељ нападне Усору (босанску земљу између Дрине и Саве), деспот ће српски дужан бити да притече у помоћ „с онолико војске с колико може” (*cum quantis potest*), а бан Мачвански са 400 коњаника.² На другом једном месту истог распореда предлаже се да се узакони, да у рату између Угарске и Турске деспот треба да даде осам хиљада коњаника на војну³. За Босну је стављено да треба да даде девет хиљада коњаника⁴. Предлог је примљен на дискутовање, али је до одлуке по несрећи требало да прође — неколико година.

Тога истог лета — негде између Априла и Септембра⁵ — довршено је зидање града смедеревског. Наши цароставници пишу код године 1430 „вѣ тожде лѣто създанъ вѣсть градъ Смедерево вѣг. лѣто царѣства деспота Гюргѣ”, На самом граду смедеревском, на кули који одваја мали град од великога, има црвеним цигљама узидан овај натпис: „вѣ ха Ба благовѣрни деспотъ Гюргъ господни Срѣ-лѣмъ и помору зетскомоу. Повелѣниемъ ѣго създа се градъ сѣи вѣ лѣто зѣданъ.”⁶ Дакле 6938 или 1430-те године. Колико ли је добрих жеља, ко-

¹ Fájér, X, 7, 256.

¹ Fájér, X, 7, 258.

² Fájér, X, 7, 264.

³ На ист. м.

⁴ Између Априла и Септембра мислим с тога, што се довршење то помиње у цароставницима као догађај после пада Солуна, дакле после 29 Марта, и још као нешто, што се збило у 3-ћој години владе Ђурђевог, дакле пре 1 Септембра, јер цароставници рачунају да је се Ђурађ одеспотно почетком 6836 — 1428, узимајући Септембар као први месец нове године.

⁵ Милићевић, Србија 154. — Љуб. Ковачевић, Starine, X, 271.

лико ли је благослова пало на зидине новог града?! Какву ли су му судбину прорицили политички видовити људи? Да ли су капље освећене водице којом патријарх с владикама пошкропљаваше његове зидине, спрале оне сузе, која аргати пролише? Да ли су молитве и благослови најсмиренијих духовника, да ли су добре жеље најпатриотичнијих политичара, побрисале оне кетве, које је погдекоји српски сељак, — не видећи далеке политичке хоризонте, а осећајући како се ломи „кулучећи све уз своја кола и волове”, — прилепио зидинама Смедерева града?! На сваки начин Србија је имала један дивно саграђен град више и изгубивши Београд стекла је нову престолницу, која је доста сјајно представљала достојанство српске државе.

Ово су још једнако биле прве и најсрећније године у владању деспотовом. Бурађ је био на почетку радње на добро смишљеном програму и много је шта обећавало добар свршетак. Реорганизовање финансија и организовање по веће војне снаге у Србији напредовало је из дана у дан. У Угарској се на истом послу радило. Сам краљ Жигмундо отишао је у Немачку а одатле у Италију да смири и сложи партије. У Базелу се у Јулу 1431 састао црквени сабор и сам у тој истој цели. На порти су непријатељи Бурђеви непрекидно радили противу њега. Али је Бурађ имао тамо и својих пријатеља, и умео се бранити богатим и сјајним поклонима. У опште се може казати да је у периоду 1429—1433 вејала на двору Бурђевог расположеност ведрих надања.

У таквом расположењу могло се мислити и на што друго а не само на војску и благајну. Нови двор српски није могао да прекине са свим с тради-

цијама двора Стефана Високог. Пре свега у Ресави још једнако на челу преводника блисташе филозоф Константин. Њему, који је имао толико приступа у деспота Стефана, поручује једнако и патријарах Никодим и двор деспотов да напише живот Стефанов. И кад се Константину поче на сну приказивати и сам покојни деспот, он не могаше више да се брани, већ написа дело, којему имамо толико да захвалимо за нову светлост што пада на периоду Стефанову. Константин је предузео и довршио своје дело у год. 1431. Биће да је у брзо иза овога, — на сваки начин још док велики спољашњи потреси нису прекидали интерес за књижевност, — деспот сазвао неке од савремених учених Хиландараца да прегледају, с грчким оригиналним старијим преводима упореде и поправе превод „Рајске лествице” Јована Лествичника¹. Дело је то израз хришћанске моралне филозофије и што се Ђурађ за дело оваке врсте интересује, показује религиозно-филозофски правац духа његова.

Него у овој, у опште узевши, доста пријатној хармонији, поткрадао се потмуо и мучан један тон које је кад слабије кад јаче продирао. У Зети је на име владало доста хаотичко стање.

Пре свега Млеци су непрекидно гледали да се користе тешким забунама Ђурђеве државе, па да у Зети што више земље захвате и што на даље уплив свој распростру. Један од суштаствених услова мира између њих и Ђурђа нису никако испуњавали, на име не хтедоше да му предају по хиљаду дуката годишње од доходака скадарских, изговарајући се

¹ Šaffarik, *Gesch. d. Serb. Schrifthums*, 209. — Стојан Новаковић је у својим *«Примерима књижев. и језика старог српско-словенског»* штампао један одломак.

да ни Бурађ није испунио са своје стране све услове, јер није разрушио градић Бурђевац, који је подигао био више самог Котора.

Ни мало мања, на сву прилику много већа опасност претила је Бурђевој власти у Зети од Стефана Црнојевића.

У кршевитим тешко приступним брдима горње Зете живела су од вајкада племена дрска и јуначка независношћу својих старих установа и навика поносита. Из долине Неретвине са севера и из долине Бојанине с југа покушавала је идеја цивилизације а с њоме идеја чвршћег државног јединства да продре у оне кршеве. Али је појимљивим начином ствар споро и тешко ишла. Сваки нов покушај, да се тамо заведу установе или да се предузму мере, какве су већ примљене у долинама пуним села и градова, чинио се брђанима као нов покушај на њихове старе слободштине. Брђанска је племена чистота српске крви, једнакост друштвених и економних одношаја, једнакост политичких осећања, једнака интензивност љубави к независности, везивала у једну заједницу која је се нарочито одликовала према много цивилизованијем, политички развијенијем народу у долинама и на развалинама доње Зете, народу којег се крв доста помешала била с крвљу арбанашком и латинском. Ако не и раније, а оно извесно око средине XIV-ог века међу брђанима Горње Зете поглавити уплив задобија кућа некога Црноја. Завичај је те куће био у ономе крају брда који се одмах изнад Котора и Паштровића издиже, и који је онда, а ваља да још из прастарих времена носио име Црне Горе¹. Балшићи, као господари од обе Зете, често су имали

¹ Види ниже главу девету, а и у Acta Arch. Ven. II, 594.

тешких неприлика с кућом Црнојевом и народом брдским, који је за њом полазио. Кад је Ђурађ Страшимировић дошао на владу „племена Горње Зете и Црнојевићи не хтедоше га признати под изговором, да они потпадају под краља босанског Твртка” вели Орбинија.¹ Радич је Црнојевић проглашен био јавним бунтовником и најпосле у боју погибе.² Не зна се управо када је било, али је несумњиво, да је се Црнојева кућа женидбом сродила с Балшином кућом. Изгледа да Радич Црнојевић, — кога видимо где са брда силази па узимље Леш и још неке равне крајеве Зете доње и то баш онда кад Ђурађ Страшимировић отуђује градове и земље зетске дајући их Млечима, — изгледа да Радич Црнојевић чини то као ближи или и даљи члан фамилије, која је сматрала Зету за свују баштину, и коју да отуђује без пристанка свих чланова није ни имао права Ђурађ Страшимировић. Како му драго било, син Ђурђев Балша, кад предузимље да од Млечана повраћа земље своје, измирује се с млађим братом Радичевим Степаном, те се с њиме заједно бори противу Млетака.

Овај Степан, по оцу Црнојевић по матери на сву прилику Балшић, често је, још ваља да и као дете и као младић, одлазио у Пуљу у походе господскоме роду своје матере, к напуљским Балшима По своме завичају Стефан се радо називао „Стефан Црногорац”. У Пуљи су му тај придевак тачно превели са „Maramonte” и у италијанским и латинским писмима

¹ Mauro Orbini, 246.

² Вид. писмо којим 31 Маја 1396 из Улицња Ђурађ Страшимировић Балшић јавља Млетачкој влади, како је војска његова победила пубица Радича Црнојевића 25. Априла исте године. Listine, IV, 377.

онога времена он се зове *Stephano Maramonte de Balsiis*”; у млетачким споменицима већином само као Стефан Марамонте.

Последњи је Балша, не имајући мушке деце, а и често болујући, придружио к себи као помоћника или неког са-регента Стефана Црнојевића-Балшића. Стефан је заједно с Балшом водио политику која је ишла на то да Зета буде независна и од Млечана и од сваког другог непосредног суседа. Разуме се да је Стефан и том својом политиком, и после учествујући у влади кроз више година, стекао доста уплива и у доњој Зети. Али ипак кад Балша, последњи Балшић, умре у Србији год. 1421 и кад деспот Стефан Високи објавивши своје право на Зету, посла војску у ту земљу, Стефан Црнојевић остави отаџбину па отиде у Пуљу к својим сродницима и пријатељима.

Ојачавање млетачког уплива у северној и јужној Арбанији ишло је последњих 25 година врло брзим кораком. Краљевини Напуљској која је имала или бар мислила да има некаких историјских претензија на Арбанију, није то ни мало по вољи било. Мало не све знаменитије куће у Арбанији — Топије, Токе, Мусаћи, Дукагини, Шпани и други — имале су крвних сродствених свеза с племићима и господом у Пуљи. Политика двора Арагонског, или управо политика јужне Италије, у односу на Арбанију види се из оног званичног писма од 23 Маја 1420 године, којом Млеци одговарају краљу од Сицилије Јакову, који се преко посланика свога заузимао за „Балшу Балшића и Стефана Балшића (Црнојевића).” У истом се писму помиње да краљ називае ову двојицу *„својим оданим и вер-*

ним пријатељима и слугама".¹ Још се то боље види из једнога познијег званичног документа млетачког, којим Млеци устанак Леке Дукагина противу њих и освојење Дања усташима, приписују „*по чувењу*” *суревновању краља арагонског.*”² Још су ближе и осетније дирнути били трговачки интереси Дубровника настањивањем млетачким у Зети и зетском приморју. Особито од како је Котор 1420 године с нова развио на своме граду заставу св. Марка, Дубровник је допао озбиљне страве за своју трговачку будућност. Дубровник је у своме властитом интересу морао желети, да се Зета ослободи од Млечана. Краљевина Напуљска није могла друкче већ да радо види да се Млецима чине неприлике у Арбанији. Сам народ у Зети није се никако могао измирити с насилничком шпијунском системом млетачке владавине. Није био задовољан ни с управом Ђурђевом, не због греха који је његов отац на Косову учинио или неучинио. него са разних новштина које је Ђурађ нарочито у финансијском погледу заводио. У оваким приликама брђани горње Зете ступе с неким Дубровчанима у свезу, те год. 1423 на једној трговачкој лађи пређе Стефан Црнојевић из Пуље у Дубровник. Веће га дубровничко дочека с чашћу и пусти те му дођу на договор пријатељи из Зете, који говораху да мисле њега да узму за свог господара. Осам дана по доласку своме крене се на галији Дубровчанина Ђурђа Палмотића. Искрца се у Паштровићима и по дого-

¹ «*Dictus dominus Rex . . . habita informatione de guerra existente inter nostrum dominium et Balsum Balsae ac Stephanum Balsae; quos dominus Rex asserit habere etiam pro suis devotis et fidelibus amicis et servitoribus.*» Acta Arch. Ven. II, 18.

² Secr. cons. Rogat. Lib. XX, ch. 117 од 20 Новем. 1456. Acta Arch. Ven. II, 460.

вору с пријатељима заузме Смоковицу и Црну гору¹. Покушаваше да заузме и од доње Зете оно што је држао Бурађ, али не могоше успети нашавши да има свуда доста српске посаде. С тога се повуче натраг у Црну гору и предузме да утврди Жабљак, Смоковицу и да према мору подигне два градића². Дубровчанима је у захвалност за услуге њихове одмах у истој тој години дао особите трговачке повластице и још како се чини даде им и приходе своје у закуп³.

Док је се Бурађ у Зети бавио Стефан није напредовао у ширењу своје области, већ се ограничавао поглавито на то да се у њој утврди. Бурађ као да га није нападао војском; али како се мало позније истичу браћа Бурашевићи (под које су и Његуши спадали) као присталице Бурђеве и као неки конкуренти Црнојевићу, то је могућно да је се радња Бурђева противу Црнојевића за тада и ограничавала на рат новцем и политиком. По одласку Бурђеву Стефан је наставио да захвата земље његове. Ово му је у први мах тим лакше било, што поред све ратификације уговора о миру, одношаји између Србије и Млетака нису ни мало срдачни били. А одношаји између Млетака и Стефана у први мах као да нису били сасвим лоши, шта више има се основа мислити да је и он сам у неку руку признао над собом сузеренство св. Марка.⁴ Прилика је да је заузео онај део

¹ Лукарини вели да је заузео тада и Улцињ, што не може бити, јер се из Званичне преписке млетачке види да је Улцињ од 1423 па све до 1329 у рукама владе Млетачке.

² За све ово види Luccari, *Annali di Rausa*, 85 и даље.

³ Et sul fine dell'anno 1423 pose cura a fortificare Smakuiza, et vi fece alzer doi castelli dalla barte nel mare, et concessie a Rausei i diritti et il traffico di Zarnagora. Luccari, 36.

Вид. ниже како Млеци званичним актом називљу Стефана својим «бутовником». Acta Arch. Ven. II, 277.

Грбља, који је остао био под влашћу Ђурђевог, можда нешто земље и између градова Ђурђевих Будве и Бара. Није нам могућно за сада показати границе области којом је Стефан владао између 1428 и 1430.

Него с крајем 1428 или почетком 1429 деспот пошље у Котор у посаобину Николу (Родопа?), Витомира (војводу Витка?) кога је и деспот Стефан слао дипломатским мисијама к Млечанима, и Николу канцелара, те са пуномоћником млетачке владе кнезом которским Антонијем Пезарцем, начине уговор некаки¹. Текст тога уговора још нам до данас није познат, али се из других познијих званичних аката види, да су њиме расправљене српско-млетачке размирице у Зети, одређивано накнадно шта коме припада, и још као утврђено да се обе стране узајамно помажу у Зети.

Овај је уговор практички излазио противу Стефана Црнојевића.

Изван сваке је сумње да је Стефан с крајем 1429 год. у договору с Танузијем „малим”, старешином арбанашким с ону страну Дрина. даље с кнезом Којом од Мусаћа и Стефаном Шпаном, подигао у Зети и северној Арбанији устанак противу Млечана. Ван градова Скадра Леша и Улциња устанак је напредовао. Млеци су се тако препали, да су 1 Јануара 1430 у сенату одлучили, да се даде награда од 500 дуката и два коња ономе, који убије или жива ухвати

¹ «Post cujus concordie conclusionem (т. ј. уговор од 1426) Supra aliquibus capitulis nonnullae emergunt differentie, de quibus aliqua declarate reformatæ et concordate fuerint in Citaro per s. on et. v. dominum Antonium decha de Pesaro, nomine prefati seren. d. ducis ac dominii Venetiarum, et spectabiles et egregios viros Nicolam, Vitomir, et Nixam cancellarium, oratores illustrissimi domini despoti». Acta, II, 289.

Стефана Црнојевића „одметника млетачког“.¹ С пролећа је та опасност за њих још већом постала, јер под 3 Мартом одлучују да адмирал њихове флоте Мавроцено уђе с галијама у Бојану, па да гледа да се одржава у свези с командантом скадарскога града. У једно је донесена одлука каквим даровима и обећањима да се покуша да се Танузије одцепи од Стефана и од Које па к Млецима привуче. Али што је за нас овде од највећег интереса то је што сенат тога дана одлучује, *да ваља нарочитим поклицаром позвати деспота Ђурђа да с Млецима заједнички поради да се Стефан савлада*. Ово не само с тога што је Стефан и неке деспотове земље заузео, него што је по уговору између Млетака и деспота, овај требао да пошаље своју војску, те да се како са његових тако и са млетачких земаља Стефан отера. Види се да се гарнизони Ђурђеви у зетским градовима (Дривасту, Бару и Будви) нису ни у 1429 ни у 1430 мицали противу Стефана. Млеци одлучују да позову деспота на заједничку радњу против Стефана, а ако он не би хтео да у ту уђе, онда му се даје на знање да ће Млечани свима срествима водити рат противу Стефана, па ако у томе рату отму од њега и земље које су биле Ђурђеве задржаће их за себе.²

Не знамо поуздано како је се деспот одазвао овоме позиву млетачком. Није прилике, да је он хтео

¹ «Quia principalis cessatio omnium novitatum Albaniae esset, si Stefanus Miramont, rebellis nostri domini, de oculis omnium tolleretur et «*Secr. consilii. rog. Lib. XI, ch. 60. Acta Arch. Ven. II, 277.* Ту стоји 1 Јануар 1429 место 1 Јануар 1430. А у одлуци сената од 3 Марта 1430. понавља се опет: *Praeterea vobis mandamus, quod sicut vobis scripsimus, providentis de interfici faciendo vel capiendo dictum Stefanum Miramonte per omnes alias vias et modos vobis posibles eh.*» Acta II, 280.

² Брао знаменит овај докуменат налази се у млетачкој архиви у *Secr. cons. rogat. L. XI, ch. 84. Acta Arch. Ven. II, 278.*

да улази у савез с Млецима у ономе часу у коме су они после крваве борбе с Турцима Солун изгубили. У осталом Стефан Црнојевић као да је у брзо сузбијен био у граници Горње Зете. Из оне одлуке млетачког сената види се да је било изгледа, да се Арбанасин Танузије полакоми на добити те напусти Стефана¹. Млетачке уцене на главе њезиних противника ретко су кад промашавале целъ. Судећи по оскудици споменика, радња се Стефанова за пуних десет година као утишава, или бар не излази на видик; а видећемо мало даље, како, кроз ни пуно пет година, Млеци и деспот Ђурађ преговарају и решавају питања о горњој и доњој Зети, као да у њој других господара и нема².

У причању нашем дошли смо до године 1431.

Из те године немамо за сада никаквих споменика о каквој важнијој акцији српског двора или српског народа. На оправљању градова ради се једнако. Ђурађ наплаћује једнако велике данке, води економију, сади винограде око Смедерева и по својим градовима и добрима у Угарској (Токај, Арад Сомођ!) И једнако шаље сјајне поклоне на порту у Једрене и пашама на граници. На састанак сабора црквеног у Базелу у Јулу те исте године двор српски као да сасвим равнодушно гледа. Више га се тиче пут Жигмундов у Италију и дискутовање предлога о војној организацији у Угарској, који се на угарском сабору и ове године дискутује али не решава.

¹ «Jacobus de Senis, qui nobis inter alia dixit, quod Tanusius parvus, libenter veniret ad gratiam nostram etc. Acta II, 278.

² Вид. Уговор између Млетака и Србије од 14 Авг. 1435. Acta Arch. Ven. II. 247.

Код године 1432 наши летописи бележе: «**въ лѣто 6940 ходи царь Моурать на Оугре под Брашево.**» И заиста и по турским и по угарским изворима нови кнез влашки Влад Дракул отпавши од Угарске упаде тога лета с турском војском у Сибињ, и у жестокој битци 24 Јуна разби немачке ритере, који у служби Жигмундовој брањаху границу угарску.⁴ Врло је вероватно да је и српски контигенат пратио турску војску на овом походу у Сибињ. У осталом ова погибија ма како да је крвава испала за Угре, није за тај мах била од даљих озбиљних последица.

Цар се Жигмундо целога тога пролећа и већег дела лета бавио у Милану. Да су се између њега и херцега Миланског водили озбиљни разговори и о источним стварима видећемо мало ниже.

---

³ Вид. Hammer, I, 443.

⁴ Hammer, I, 444.

ГЛАВА ОСМА

ЈЕАНА АУДИЈЕНЦИЈА У СУЛТАНА МУРАТА. — ЈЕДАН ФРАНЦУЗ КАО ГОСТ У ДЕСПОТА
БУРЂА. — УДАДБА КАТАРИНЕ БРАНКОВИЋЕВЕ ЗА УЛРИХА ЦЕЉСКОГ.
г. 1433.—1434.

Од свију сувремених европских владалаца ни један није уживао већег поштовања од стране Порте и ни један није имао већег уплива на везире султанове, од херцега Миланског. Ово поглавито с тога што је и сам био непријатељ Млецима¹.

Бавећи се у Милану цар и краљ Жигмундо задоби херцега за план, да покуша својим упливом, не би ли од Порте задобио нових и јачих јемстава, да ће на дуже време чувати мир према Угарској и земљама, које су с њоме свезане. У једно је ваљало покушати, не би ли се могло изградити, да Порта поврати нешто од оних земаља, које су Турци заузели, а које су припадале или непосредно Угарској или државама под угарском заштитом. Првом је тражбином Жигмундо опет дао доказа, да му је потребно било да задобије времена. Друга је тражбина практички излазила на то, да Султан поврати деспоту Бурђу и краљу босанскоме неки део земаља старе српске царевине, и да напусти Влашку угарскоме упливу. Брокијер каже изреком да се између оста-

¹ Ово каже и сам Брокијер стр. 252.

лога тражило да Султан поврати сву „земљу до Софије“ и „онај део Арбаније који је турска војска држала, а који је припадао к Славонији“¹. У западним споменицима средњега века врло често Славонија долази у значењу Србије.

Херцег је одмах рано почетком год. 1433 опремио у Једрене на Порту као ванредног свог посланика кавалера Бенедета од Фурлине. Бенедикто или Бенедето овај препоручивао се за тај посао искуством, које је стекао ишавши већ неколико пута к Турцима по дипломатским мисијама. Сам је причао Брокијеру, да је у очи голубачке погибије пошао из стана Жигмундова к султану таквом једном мисијом. Биће да је овај Бенедето од Фурлине онај „Бенедето од Фулкије“ о коме Лукарије тврди да је са Стефаном Бакићем год. 1431 ишао у Једрене као посланик Жигмундов². Како му било овај се Бенедето у Цариграду (куда је морем дошао) нађе с нашим познатиком Брокијером, па га поведе у свити својој у Једрене. Брокијер је тај, који нам је оставио белешке о важној мисији миланског посланика. Од њега имамо и опис свечане аудијенције на којој је султан кавалера од Фурлине примио. Из описа тога навешћемо само неколике црте, које могу бити занимљиве за читаоце ове историје, тим више што су то слике и боје од аудијенција на којима су и српски посланици примани.

Миланског посланика са свитом чауши султанови проведоше кроз неколике капије и неколике авлије. По овима размештени беху Јаничари и Спахије, богато одевени и сјајно оружани. У једној од авлија

¹ Broquière, 260.

² Luccarì, Annali di Rausa, 88.

бејаше пуно лавова и друге дивље звераци у ланцима оковане.

Доведоше их најпосле у велику дворану једну, у којој им с многим другом господом, везирима и пашама, ваљаде чекати, да се султан појави.

„Једва најпосле уђе султан“ пише Брокијер. „На њему је антерија од скрлетног атлаза; по врх тога носи као неки плашт од зеленог фигурисаног атлаза, постављеног зибелином. Пажи га допратише, али само до на врата од дворане па се вратише. Унутра у дворану уђе с њиме само један мали кепец и два млада дечка, који му служажу као дворске будале. Султан пређе преко дворане к узвишеноме једном споду, на коме је било спремљено седиште за њ. Седиште је то било нека врста софе, застрвене црвеном кадифом, а долазило му се по степеници од 4 до 5 ступања. Султан се посади прекрстивши ноге као оно абадије у нас. Три везира, који царством управљају, посадише се мало по даље од њега. Други достојанственици из свите његове изиђоше и сами на узвишени онај спод, те се наместише уз зид и што само може бити даље од султана. Овамо доле, а лицем према султану, посадило се двадесет Влаха властелина, које султан држи као таоце, да ће се земљаци њихови добро владати. У овоме другоме одељењу дворане поставили су били око 100 калајних чинија у свакој пилав и по комад овнујскога меса. Кад је већ сваки заузео своје место онда уведоше унутра једног Бошњака, великог господина, који тврђаше да круна краљевине босанске по праву њему припада, па је дошао да се за њу султану поклони и да иште у њега помоћ противу садашњег краља. Пошто се поклонио поведоше га и дадоше му место

поред паша. Уведоше за тим Бошњакове пратиоце и посадише их иза њиховога господара. Кад се и то сврши, послаше по миланског посланика. После поздрава (врло благонаклонога са стране султанове) одведоше га и посадише управ поред оног великог господина Бошњака, а пратиоце посланикове одмах иза њега до пратиоца Бошњакових.“

За тим се описује како се изнесоше пред султана некаке ђаконије у судовима од сувога злата и како расположише калајне судове с пилавом и овнујским месом, све по један суд међу четворицу од присутних гостију. Султан једва да се дотаче јела па се диже. Свирачи, који су стојали у једноме куту ове дворане, одмах ударише у дивљачно свирање, и усред бубњаве таламбаса и пиштања зурала, „сенка алахова на земљи“, праћена кепецом и дворским будалама, остави дворану, у којој рицали царски, велики господин из Босне и посланик милански остадоше да са својим пратиоцима доврше пилав.

Врло је тешко да се човек отме од мучних мисли, кад се загледа у слику, која је напред. Онај „велики господин“ из Босне који је дошао да тражи круну босанску у Једрену и да одатле поведе војску турску на земљу своју да ли је тада помишљао како ли ће једнога дана сенка личности његове да падне на бео лист историје?! Жудео је да за потомство остане у слици краља на златном престолу, с круном на глави, с мачем у левици, са скиптаром у десници. И опет на листу хартије на који је пала сенка његова, видимо само човека једног, који у селамлику цара турског седи пред калајним судом с пилавом и овнујским месом, збуњен можда церекањем султанова кепеца и досеткама дворских будала. Како се по

гдекоја страшна иронија нађе у историји! Име је овоме претенденту — Радивоје Остојић. Он је син бившега краља Остоје. Његова је радња управљена била противу тадашњег краља босанског Твртка III-ћег¹.

Милански је посланик чекао пуних дванаест дана за одговор на испоруку, коју је учинио. Нај-после одговорише му: *„Султан би радо учинио свешта у хатар своме драгом пријатељу херцегу Миланском. Али султан налази, да је садашње захтевање његовога пријатеља са свим неушутно, управо несмислено. Турски цар не може напуштати земље које је на сабљи задобио. Нити има повода к томе, нити хоће да жртвује прилику, да војсци својој даде посла у Угарској. Ово тим мање, што се до сада још ни који пут не сукоби с краљевом војском а да је није разбио, као што је то целоме свету познато!“*²

Одговор је пун крепости. Добро показује свест турску о снази новoga муслуманскога царства и о немоћи хришћанских држава на истоку, и истинито је означио право стање ствари. Брокијер додаје: *„Посланик је до душе знао да је све то тако јер је и сам присуствовао последњој погибљи Жигмундовој пред Голушцем. Управо је у очи саме те битке оставио био стан, пошав нарочитом посаобином к султану“*³.

Посланик је милански оставио Једрене 12, Марта 1433. Он је имао налог да се у Италију врати сувим ударивши најпре кроз Србију на деспота Ђурђа па после на Будим. Према оној скици о аудијенцији у

¹ Вид. Orbini, 367. — Schimeck, 110. — Вид. и мало виже писмо дубровачког већа сабору базелском. *Lettere e Commissioni di Levante*, Rad VII, 236.

² За све ово вид. Broquière, стр. 258.

³ Broquière, на њав. м.

султана нека овде мимогред пристану две три црте са њихова пута кроз Турску, које карактеришу време оно : „У Једрену имадох прилике да видим многе Хришћане оковане у ланце које доведоше ту да их као робље распродаду. По улицама просе милостињу. Срце ми се пара кад помислим какве ужасне патње јадници подносе!² И опет : „15 Марта пролазећи кроз долину коју Марица наводњава, сретосмо 15 људи и 10 жена, повезаних ланцем око врата. То су били Бошњаци, које Турци заробише приликом једнога од својих упада у ту земљу. Два Турчина водише их на продају у Једрене”.³ И опет : „У Крушевцу видесмо лепу једну жену од господског рода из Угарске. Њезин нас је положај ражалио. Маџар један потурчењак, човек најнижег реда, оте је приликом једног упада у Угарску па је сад држи као жену. Она се заплака кад нас виде!”

Од Једрена до Крушевца путовали су на коњима 10 дана. Од Крушевца до Некудима, пољскога двора деспотовог, путоваше два дана. Стигоше дакле у Некудим 24 Марта пред вече. Да на овоме месту опет погледамо на скицу како ју је честити Брокијер сам нацртао :

„Дођох у једно место или управо пољски дворцац, који се зове Некудим. Овде је деспот наместио себи стан, јер је земља плодна, и има у изобиљу шуме и вода са свачим што је потребно да се ужива лов хајком или соколима, чега је деспот врло велики љубитељ. Ми нађосмо поменутога господара у пољу и баш

¹ Broquière, 266.

² Broquière, 267.

³ Broquière, 279.

се бејаше упутио к реци да лови са птицама. С њиме бе-
 јажу троје деце његове око педесет коњаника и један
 Турчин. Овај бејаше дошао од стране султана да га
 позове да пошље на војну једнога од својих синова
 са својим контигентом. Јер осим данка који деспот
 плаћа, један је од наметнутих му услова, да кад год
 султан заиште ваља још да пошље и свога сред-
 њега сина с хиљаду или осам стотина коњаника . . . . .
 Деспоту има око 58 до 60 година. Он је леп човек
 и великог стаса, (*un grand et bel homme.*) Има три сина
 и две кћери.. Синови су му веома лепо: најстаријем
 може бити до 20, средњем 16 а најмлађем 14 година
 и сва су тројица као и отац им, врло пријатне спо-
 љашности (*d'un exterieur très agréable*) Којих су го-
 дина кћери деспотове не знам. Кад деспот, пошто
 пружи руку посланику (миланском), даде руку своју
 и мени, ја је пољубих, јер је такав обичај. Сутра
 дан идох му с послаником у двор на подворење.
 Дворанство му је доста многобројно Све су то веома
 лепо људи и по грчком закону, кога се држе, носе
 дугу косу и велику браду“.¹

С доста поузданости можемо замишљати, да је
 Бенедето од Фурлине причао деспоту Ђурђу о одго-
 вору који је у Једрену добио о ствари која се и
 Ђурђа у толикој мери тицала. О чему је француски
 витез говорио у пољскоме дворцу деспота српског са
 српским витезовима, о томе нам бар од чести дају
 рачун његове белешке. Тако н. пр. на једном месту
 он каже: „у деспотовоме двору причаху ми, да има
 војвода неки по имену Дизем-бег, коме је поверена
 команда на граници турској од Црнога мора до Вла-

¹ Broquière, 276.

шке, од Влашке до Босне командује Синанин-бег, а одаве до Славоније, то јест све тамо преко Мораве Исакбег”¹. „Казаше ми такође, да је она војска, коју Турци купе, одређена за Арбанију, јер им је десет хиљада људи, које су пре тога тамо послали, како веле, побијено”². Без сумње се разговор дотицао и великог црквеног сабора у Базелу, јер Брокијер бележи: „у овоме месту (у Некудиму) видох и једног владику и једног доктора богословља које је сабор базелски послао на грчком цару у Цариград.”³ Може бити да су и у Некудиму запиткивали путника Француза о јуначкој земљакињи његовој „девици Орлеанској” коју само пре годину дана (г. 1432) Енглези живу огњем спалише!⁴

Ако се на двору српскоме икада помишљало, да још може бити да се мирним путем дође до погодбе (компромиса) с Турцима, — до погодбе која би осигуравала Србији бар све оне земље, које је имала за деспота Стефана, — сада се резултатом Бенедетове мисије свако надање у томе погледу разбило. С пролећа 1433 деспот је Ђурађ добио нов један доказ да се српске земље могу повратити од Турака само сабљом у руци. А тим самим Србија је опет и с нова упућивана, да ради на развитку своје војне снаге и на што већем зближењу с Европом а у првој и непосредној линији с Угарском. Да то осигура Ђурађ ја био спреман да чини велике жртве у интересима

¹ Broquière, 279.

² Broquière, 273.

³ Broquière, 280. Та два духовника били су: владика Лаузански Лудовик и Лудовик од Визе, посланик краља португалског на сабору. В. Аепеле, Silvii, De Concilio Basilensi, II, 95.

⁴ Брокијер каже да га у Цариграду много питаху о томе догађају. 230

светским, само је желео да му се не траже жртве у ономе, што је сматрао за небеске интересе своје душе.

Можемо, без опасности да грешимо, узети, да су онај владика и онај доктор богословља, — које Броквијер виде у Некудиму као поклицаре базелског сабора к цару грчком, — и деспоту српском донели позиве, да пошље преставнике своје у Базел на сабор, те да се поради на ујединењу обе цркве. Још је сигурније, да се Ђурађ не хте одазвати томе позиву. Никада Срби нису имали мање воље да покушавају компромисе с римском столицом, него баш те године 1433. Тада управ највећу своју прозелитску ревност развијаше по Босни папин легат Пицен (Jacobus Picenus de Marchia)¹. Песницама и огњем доказиваху католичке пропагандисте, да је римска црква јединита истинита. Многи се народ разбегаваше са својих седишта; многи опет, не пуштајући Францишканце у своја села и своје куће, тукоше се с њима; а многи и пристадоше да приме све, што им се каже, само да их се беда на миру прође². Верозаконских паћеника и прогоњеника из Босне било је без сумње доста у Србији. те је ваља да и то задобило Ђурђу име „заштитника патарена“ и „хрђава хришћанина“³.

Она два духовника без сумње су јавили у Базел, како су у деспота Ђурђа мало воље нашли, да шаље преставнике своје на сабор. Међу прелатима је на томе сабору врло одлично место заузимао владика Иван Стојковић, родом Дубровчанин, човек од пространог знања, „не само речит него и пун духа“

¹ Farlati t. IV, 66.

² Вид Schimeck, Gesch. Bosniens, 110

³ Barletius, — Orbini, — и др.

како о њему пише Енеј Силвије¹. Познавајући велике свезе што их Дубровчани имађаху с господом и земљама српским, владика Стојковић писаше од стране сабора Дубровнику, да настане код босанског краља Твртка, Сандала Хранића, Радосав Павловића и српског деспота Ђурђа, да изашљу своје заступнике на сабор на коме се ради о ујединењу источне цркве са западном. Пада у очи што се непомиње Стефан Црнојевић.

У одговору своме од 5 Октобра 1433 Дубровчани по најпре моле свога земљака Стојковића, да им у сабора црквеног изради дозволу да могу трговати с неверницима на истоку, и да на дому могу сами бирати себи владике и црквене достојанственике. Што се тиче краља и госпoде босанске, која би ваљало да пошљу своје заступнике у Базел, кнез и веће дубровачко јављају, да се за сада не може ништа учинити, јер у Босни бесне ратови, почем Турци хоће да низвргну краља Твртка па да закраље властелина Радивоја. Него ипак они су чинили своје, па су по тој ствари писали војводи Сандалу, најмоћнијем међу господом босанском, тако и војводи Радосаву Павловићу и деспоту од Србије Ђурђу.

Мало после овог свог писма Дубровник оправи у Базел као поклицаре Мартола Ђорђића и Ловру Соркочевића, да између другoга известе сабор *«како је настојавање Дубровачко у Босни и Србији остало безуспешно»*².

Ђурађ је хтео наслон на запад у политичком погледу, али је ствар вере сасвим одвајао од поли-

¹ De Consilio Basilensi, 14.

² За све ово вид. Lettere e comissioni di Levante извод од Матровића у Radu, VII, 236. — Вид. и Luccari, 90.

тике и у томе питању постојано је се држао начела: не упуштати се ни у какве компромисе.

Међу тим се Жигмундо крунисао у Риму 30 Маја 1433 круном цара немачког. У Јуну месецу исте године већ га налазимо у Базелу. Ту су му дошле жалбе од неких угарских градова деспотових противу финансијских новштина Ђурђевић Цар је у исто време нашао да се у саборскоме кругу име деспота српског не помиње с много симпатије услед онога, што је већ познато било о његовоме држању. Под утицима таквих момената и још онако испуњен славом свога скорашњег крунисања, Жигмундо је писао оно писмо деспоту Ђурђу, о коме већ напред помињасмо, и у коме га подсећа како је и сам обећао, да очува права и слобоштине тих градова. У осталом овај је ситни интермецо остао без утицаја на велику политику Србије и Угарске.

С пролећа те године турска је војска под командом санџак-бега Алије Авраназовића (Евреносова сина) упадала у Арбанију, али је била потучена. Мало позније исти је Али-бег предводио једну војску која је упала била у Босну да отме престо за претендента Радивоја. Али ни овај пут те године Али-бег не имађаше среће. Сами турски извори признају да су Бошњаци (на сву прилику под командом војводе Радошава Павловића, на којег су земље Турци прво и морали ударити) потукли војску турску до ноге¹. Турски историци као да те погибије доводе у неку свезу с оним великим помрчањем сунца, које се десило те године 17 Јуна у Среду по подне, а о коме и они као и наши летописци помињу с очевидним

¹ Вид. у Левенглава стр. 19.

знацима дубокога утиска, који је тај феномен на народе учинио¹. Уз све ово допирали су до Једрена гласови о крунисању Жигмундову, о његовом путовању по Италији и Немачкој. Све ово скупа као да је у неколико узнемиравало порту. Свакојачко несумњив је факат, да је султан у онаким приликама рад био да за коју годину остане у миру с Угарском, те с тога опреми нарочиту посаобину с даровима у Базел честитајући Жигмунду крунисање за цара у Риму. Жигмундо је с великом помпом, с круном на глави, седећи на престолу, окружен господом и духовницима све то у најсјајнијем окруту, примио посаобину султанову 1 Новембра 1432 у једној базелској цркви која је на ту цел претворена била у дворану за аудијенцију. Том се приликом по ново утврди примирје између цара и султана².

На сваки начин цар је Жигмундо те године стојао на највећој висини славе и моћи своје. И у тој истој години Бурађ је уговарао с рођивање свога дома с родбином цара Жигмунда.

Катарина старија кћи Бурђева, израсла је баш у дивну девојку, украшену свима врлинама. Међу српском господом било је можда, — не може бити да није било, — господичића који су уздисали за Катарином; али су велика госпоштина госпође Јерине и далеки политички замишљаји Бурђеви за-

¹ Год. 836 (= 1433) у среду по по дне би помрчање сунца тако, да се скоро ништа видело није“ — Турске кронике у Левенклава, 19. — „Въ лѣто 6941 (= 1433) Іуна 17. въ срѣдоу помрѣе сльнце въ полоу дне (въ час. 3. дне) по всенъ вселеннѣи и звездамъ свѣтлымъ се шмо въ нощи.“ Летописи 265.

² Hammer, I, 445.

тварали капије на двору пред сваким просиоцем из земље Србије. У Арбанији је било госпoде, која су се хвалила да у њиховим жилама потиче процеђена пурпурна крв старих Комнена и плава крв најславнијих међу славним Норманима. Али су династе арбанашке пропадале; они што остадоше, остадоше без новаца и имања да броје дане жалосне једне екзистенције, која живи од успомена на прошлост, а очајава не видећи нигде будућности своје. Ни међу свом богатом и сјајном господом угарском није било прилике за Катарину Бранковићеву, — можда прилике младој лепој и богатој девојци али не кћери Ђурђа Бранковића „деспота од Србије и господара од Арбаније” који удадбом кћери пре свега тражи себи пријатеља.

Али је царица Варвара, жена Жигмундова, имала младог брата грофа Улриха Цељског, који тражаше себи добру прилику, да се жени. Улрих је бацио био око на Катарину Бранковићеву. Коплименат је то пре свега био лепоти Катарининој, јер један Цељски никада не би узео жену, која је без великих личних дражи. Не каже ли, у осталом, и велики познавалац ондашњих жена и женске лепоте, владика Енеј Силвије Пиколомини, потоњи папа Пије II, изреком за Катарину, да је била „лепа и поштена”¹. Него карактер Улриха Цељског даје нам основа мислити, да је он гледао поглавито на велико богаство деспота српског и на велики политички уплив, који је он вршио од Карпата па далеко иза Балкана.

Рачун деспота Ђурђа изгледао је дубоко смишљен и добро разрачуњен и опет се Ђурађ у Улрику Цељском страшно преварио. У место да буде један

¹ Aeneae Silvii Hist, Friderici III. стр. 104.

елеменат снаге за деспота, Улрик је временом постао елеменат слабости његове. У место да удадба Катарина за Улрика буде извор среће и задовољства за старога деспота, она је се претворила у извор туге и свакојаквих фамилијарних и других неприлика.

Енеј Силвије оставио нам је слику Улрика Цељског. *„Човек висок стасом, испуштених прсију, крућних костију, сувоњав, танких голеница, бледог лица великих крућних очију нешто закрвављених, гласа промуклог. Што се тиче карактера био је поношљив и високоуман, бистар и оштар памећу, али непостојан и променљив. Неуморан на раду, неуморан љубећи жене. Реч задану слабо је кад држао, умео је да се прекрива и претвара; туђе је отимао, своје расипао; брз је био да од речи одмах на дело прехе”*¹. Ово није још ни из далека оно најгоре, што о њему Силвије, који га је лично и то врло добро познавао, каже. У опште су грофови Цељски били познати као људи у моралном погледу грозни међу грознима. Отац Улриков, гроф Фридрих, убио је своју жену, матер Улрикову, за хатар једној од својих наложница. Из суревњивости дао је убити и једног младог властелина, који га је дворлио био, а на кога је, како му се чинило, једна љубазница његова око бацила². Његова безобзирност и његов цинизам, прешли су били већ у приповест³. Кад су му као старцу од осамдесет и неколико година неки пријатељи поменули, да би време било да престане са својим похотљивим животом па да помишља на гроб, он им

¹ Па нав. м. 104.

² Aeneae Sylvii Hist. Frider. III, 105.

³ Вид. англате о његову цинизму у Aeneae Sylvii Comment in Dict et fact, Alphonsi Regis, 6. —

одговори: Не само да помишљам на гроб него сам и смислио да ми се на надгробној плочи напише: „*Овде су за ме врата у пакао; шта ћу тамо наћи, то не знам; али шта на овоме свету остављам то знам; сваког блага земаљскога имао сам из обила, али од свега ништа собом не понесох, нити од оног што попих, нити од онога што поједох, нити што похотљивошћу, која се чињаше неугасна, обљубих*“¹. Није чудо да овакав човек није ни у шта веровао и да је се неверништвом својим хвалисао, нити је чудо да је такав човек био ужасан тиранин народу по градовима и земљама, којима је владао.

Сину таквога оца деспот је Бурађ давао своју ћерку Катарину с богатим миразом. За њ је меродавна била политична моћ и уплив грофова Цељских. У оцу зета свога Улрика, Бурађ је гледао оца царице немачке, краљице чешке и угарске; у њему је он видео бана од Славоније, и у извесном случају краља босанскога! Јер 2 Септембра 1427, дакле на скоро после смрти српског деспота Стефана Високог, краљ је босански Твртко III, потписао акат један, којим проглашава да у случају да умре без деце краљевски престо босански има наследити Херман, гроф Цељски, дед Улриков, који је по матери својој Катарини и сам био сестрић краља босанског Твртка II². А осим свега Цељије су имали великих баштина и у Угарској а тиме и знатног уплива у државном сабору угарском, којег су чланови били.

Бурађ је уговором брачним осигурао да Катарина и поред свога католичког мужа, остане верна православној цркви; и не само то, већ да и сва деца,

¹ Aeneas Silvii, Comment. in Dict. et fact. Alph. Begis I, 6.

² Вид. Schimeck. Geschi. v Bosnien 108.

која се из тога брака изроде, буду крштена и однегована у православној цркви. Овоме ће се докази видети у даљем току ове историје.

Удадба Катаринина за Улрика, правила је велику сензацију по народу нашем. Не би је иначе помињали летописци наши, који готово без изузетка најкраћим и најсухопарнијим начином бележе само оно, што мисле да је од великог значаја, или што је на народ па и на њих дубок утисак учинило. «**Въ лѣто 9942 (= 1434) Априла 20 оудадѣ деспотъ Гюрагъ дѣштеръ свою Катакоузиноу за Орлика**», веле наши летописци.

Живот и срећа красне и племените једне жене поклоњени су били грозном једном човеку.

Како женидба та није била ствар љубави већ ствар политике, то је се и политика српске државе везала у неколико и донекле за личност зета Бурђева. Али је Улрих Цељски био један од оних фаталних људи, који доносе несрећу свакоме, ко с њиме у додир дође.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

ОДНОШАЈИ БУРЂЕВИ ПРЕМА ПОРТИ. УДАВА МАРЕ БРАНКОВИЋЕВЕ ЗА СУЛТАНА МУРАТА.
ГОД. 1430—1435.

Напоменули смо, да је на порти имала једна партија, која није била ни мало задовољна с миром српско-турским од године 1428.

У опште се може казати да је на порти у Једрену било две партије. Једна је партија мудрих дипломата, која је желела и настојавала, да се не преухитри сувише наглим освајањем хришћанских држава. За њу је врло јасно било, да би се сувише наглим ширењем без довољног унутрашњег консолидовања будућност османске царевине компромитовала, јер би се тиме европске државе присиле на коалицију, а таку коалицију спречити био је први задатак практичке политике турске. На челу ове партије стојала су три главна везира царска: Мехмед-Сарица-паша, Халил-паша и Хамза-паша,¹ који су као нека врста министарског савета имали у својим рукама и врховну управу државну.

Друга је партија била састављена од главнијих заповедника војске, а нарочито оних, који су на граници заповедали. Чули смо већ како су Броки-

¹ Lussari, 88.

јеру у пољскоме дворцу деспота српског, Некудиму, причали, како на крајини турској од црнога мора па до (западнога) краја Влашке заповеда Синан-бег, одавде до на границу Зете Исак-бег, на ниже на крајини према Арбанији Али-бег, а к томе можемо додати још да је у Епиру а према Мореји командовао Турахан-паша. Ови људи, занатом војници, нису се могли измирити с политиком оклевања, коју су везири цареви у Једрену хтели да воде. Тим мање што стојећи на самој граници према хришћанским државама, односно према хришћанским областима у којима се колико толико независног рада сачувало. бивали су сведоци од чести великој унутрашњој слабости тих крајева (раздор у Босни, борба млетачких и српских интереса у Зети, борбе и узајамна протеривања малих династа по Арбанији и Епиру, борба латинског и грчког елемента у Мореји!) а од чести спремањима и агитацијама за спремања противу Турака! Нарочито су турске војводе бодрим оком могле на све оно што деспот Ђурађ ради. Оно велико аргатовање народа српског на оправљању старих и подизању нових градова, путовање Ђурђево у Солун, његове финансијске реформе, умножавање војске српске, свезе деспотове с Грцима у Мореји, свезе његове с Угарском, у којој се од 1430 закон о устројству војске дискутује, — све је то с основном узбуњивало вернога слугу султановог, Исак-бега сина Евренос-паше, онога који је на Косову својим војним искуством допринео к победи турској. У извештајима, које је слао порти, Исак-бег је непрекидно престављао, да је права и неопходна потреба турских интереса, да се Србија заузме коначно и влади Ђурђевој крај учини. Мурат Драгоман прича, да је

Исак султану говорио : „ Турци не могу бити на миру и у сигурности, докле год је Ђурађ у Србији, јер он је тај који Угре у Европи, и Карамане у Азији противу Турске дражи.“¹ У самој ствари, како Мурат Драгоман додаје, Исак-бег је имао и личну мрзост према деспоту, јер је овај тако своје границе чувао да су Исакови људи, кушајући чешће да плене по земљи српској, враћали се много пута с крвавим главама а без икакве плени.²

Али је сјајним својим и непрекидним даровима деспот Ђурађ умео да задобије на порти и моћних пријатеља. Стари Мехмет Сарица као да је и иначе био лични пријатељ с Ђурђем. О другом везиру Халилу турски извори и сами причају, да је био ненаситљив што се новца тиче, и да је примао мито од Хришћана. Брокијер на једном месту каже да се ни једноме турском великашу не може прићи без каквог по доброг поклона. Из једнога званичног акта млетачког од 1431 године видимо, како сенат овлашћује командавта Скадарског да обећа Али-бегу (брату Исак-беговом) до 500 дуката годишњег мита, ако да реч да не узнемирава млетачке земље у Зети.³ За деспота Ђурђа Мурат Драгоман каже изреком на једном месту, да је по поклицарима својим, осим данка султану, слао још и богате поклоне пашама.⁴ Осим

¹ Lewenclaw. *Historiae Musulmanae*, 547.

² «Quoties vero cumque dictus Jshacus begus in vicinorum agros excurrere, praedia abigendae causa, volebat: Vulcoglius (Zirfiae Despota Georgius) instituto legi prodito, quo minus ille spoliis, opimis potiretur, impediabat, ideoque spe sua deceptus Jshacus plerumque vacuus dominu redibat.» Lewenclaw, 540.

³ Acta Arch. Uen. II, 170.

⁴ «Bassis etiam sua separatim dona tribuens» Lewenclaw, 541.

свега на Порти је у оним годинама био „канцелар за словенски језик”, неки Ђорђе из Дања, који је радо помагао својим земљацима.¹ Свакојако сва усиљавања Исак-бега и војне странке на порти од 1429 па до 1434, разбијала су се о златне аргументе деспотове. Брокијер је за свога бављења у Једрену с пролећа 1433 често слушао о надметању оне две странке око султана. Он прича да је Мурат онима, који му световаху да без икаква одлагања заузме Србију одговарао: *„Не, јер ја овако од ње имам веће користи. Кад бих је заузео, ваљало би ми да је дадем каквоме моме робу, од кога не бих видео ни пребијене аспре, а овако од Србије имам педесет хиљада дуката годишње!”*

Него у колико су спреме деспота Ђурђа даље корачале и sazревале, у толико је све теже далазило његовим пријатељима на Порти, да га бране. Преставке Исак-бегове ако нису постигле да султана на Србију дигну, бар су пооштриле сумњу и подозревање његово према Ђурђу. Ако је Ђурађ имао непријатељских планова противу Турске, он се на томе путу није могао уставити, и сваки нови корак његов био би нов доказ противу њега. Такав један доказ није дао дуго на себе чекати.

Напред смо спомињали како је турска политика ишла за тим да спречава савез хришћанских држава и нарочито савез Србије, Босне и Влашке с Угарском. Видели смо да је и главна мисао мира од 1428 била да одвоји Србију од Угарске. Видели смо, да је крунисање Жигмундово у Риму направило нешто немира на Порти. Видели смо да на Порту долажаху извеш-

¹ Lussari, 88

² Broquière 278.

таји који престављаху Ђурђа деспота као опасна по турску царевину. И сад на један пут Порта виде како се у Априлу 1434 сјајном свадбом у Смедереву деспот српски сродњава с братом краљице Угарске и Чешке и царице Немачке! Свадба је та отварала једну од оних политичких перспектива, које су Порти бриге задавале. Можемо замислити да је султан био пун гњева према деспоту Ђурђу.

Тешко је данас јасно видети конач који су догађаји ондашњи везани и показати праву и логичну везу њихову. Свакојако прво је што видимо, кад од свадбе Улика Цељског и Катарине Бранковићеве погледамо правцем к Једрену, да султан позивље да му на порту дођу погранични команданти, а по именуце Исак, Синан, и Турахан паша,¹ ради саветовања о неком важном војничком подуху. Мурат Драгоман до душе каже да су они тражили том приликом дозволу да упадну у Арбанију, али ту је име Тураханово који командоваше у Епиру, помело Мурата. Друго је што видимо, да Порта заузима одсудно непријатељски положај према Србији; почиње да прикупља војску од које авангарда већ и предузима нападе на границу српску.²

Одмах за тим видимо где Ђурађ шаље посао-бину у Једрене с богатим даровима за султана и за паше.³ Мурат Драгоман каже изреком да је то с тога учинио што је видео, да султан намерава да га нападне и државу му разори.⁴ И византијски историци

¹ Lewenclaw, 540.

² Мурат Драгоман у Левенклава, вели да је султан већ и узео био све што је некада Ђурђу био био. 541.

³ Lewenclaw, 542.

⁴ На ист. и.

ne i kasnije nastajanje da i vlasti prelomju nego-
vama te dvije zemlje, suлтана Мехмед Саргиса паши
у Србију. Зашто да не у Смедереву.

И Меандо, Србин каже не само да је султан послао
паши да крене са Бурџа даваа и кћер Мару, него
да и додасе: „Бурџа је таква захтев суљоко посру-
кима, како ја сам јаво третираше: али са кћер
која је ја теже морало“¹. Не само разлици лич-
них интереса, него и разлици политички уздржавали
су Бурџа те не могаше лако да се реши да прис-
тани на захтеване. Он је без сумње прозирао у
своју намеру изјавити, нити је могао да се вара
о несрећном моралном утиску, који би удаба Ма-
рина за Мурата чинила на његов народ хришћански
и на хришћанске суседе његове. Али и ако је било
тешко примити услове турске, још је теже било у
оном часу непримити их. Не прими ли их, онда је
рат ту и то рат целе царевине турске с једном је-
дином Србијом. На коалицији се хришћанској једнако
радио, али на несрећу она још сазрела није била.
Цар византијски Јован Палеолог тек се спремао да
иде у Италију да свечано пристане на унију. У
Угарској закон о војној оргнизацији још није ни во-
тиран! Мине су се намештале у потаји на више страна
турске царевине, и у Азији у Караманској, и у Ев-
ропи у Арбанији. Али су по несрећи ти тајни лагу-
мови често прскали пре времена не дочекавши згодан
тренутак заједничког удара са свих страна. Кад би
Србија могла да проведе још коју годину у миру па
да дочека да хришћанска коалиција сазре, онда би
још све могло да се натраг задобије. Али султани не

¹ Mauro Orbini, 824. — И Лулари каже да је Б. преко своје вољне
Мару доо. Luciani, 108.

хтеде да чека: или Мару или Србију, — практички једно од тога двога имао је Ђурађ да бира.

У једној од сјајних дворана нове деспотове палате у граду смедеревском држало се државно веће да донесе одлуку о овом деликатном и опет тако одсудно политичком питању. Деспотовица је Јерина учествовала у свима главнијим седницама државног већа, а тада тим пре, што се имало да решава о судбини кћери њезине. Јерина је говорила, не као жена, не као мати, него као мушка глава која хладним оком мери стварне и политичне интересе престола српског. То још не значи да жена Јерина није уздркталом руком претиштала узбурено куцање срца једне матере, у часу кад је кнегиња једног народа изрицала да *има* рачуна, да се Мара даде султану. «Побеђен речима своје жене Јерине, деспот *најпосле* пристаде, надајући се, да ће тиме сасвим задобити и измирити Мурата», вели Орбинија.¹ Дука опет вели, да је Ђурађ полагао услов да му се од стране султана мир заклетвом потврди.²

Везир Мехмет Сарица одмах у име свога цара положи заклетву³ и даде обележје султановој заручници. Деспот је захтевао, да му се даде нешто времена да опреми девојку.

Све је ово могло бити око средине године 1434.

Глас, да је Мара Бранковићева постала заручницом цара турског, учинио је дубок утисак на народ српски, а још дубљи кад се рашчуло, да је се деспот устегао да реч своју даде док га Јерина својим раз-

¹ Мауро Orbini, 325.

² Ducas XXX, 205.

³ Ducas, на ист. м. — Да је Сарица претеновао Мару Chalcohyndylaz, V. 242.

лозима на то приволела није. Догађај је тај знатно повећао непопуларност већ и онако непопуларне Јерине. Можда се тада пронео по народу сарказам: „*Чудо што Јерина и нокте не бојадише као Туркиња.*”¹ Овај оштроумни, бистри народ, толико осетљив према повредама својих назора и својих осећања, без сумње је још онда давао уз гусле а у народној песми израза онеме шта мисли о томе делу Јеринином. Црним бојама и мрком сатиром црташе он госпођу Јерину, која толико држи хатар Турцима, да воле кћер своју дати цару турском, него ли хришћанскоме „Филипу Мацару”. Позније је услед свега с Русијом дошао у антитезу и „од Московца краљу.” У томе је погледу знаменита народна песма „Бурђева Јерина”,² у којој се огледа, како је народ схватао да ће се удавање Марино за султана свршити најпосле давањем српске земље Турцима, јер: „*Турчин хоће земљу од мираза, — Хоће земљу, хоће и градове!*” И тај народ, који је своје резонување певао у песми, и који још није збрисао зној с чела свога аргатујући на зидању градова, без сумње се питао: па што ми аргатовасмо? Што зидасмо градове да спречимо Турчина да отме Србију, кад ће цар турски кроз бисером искићену ложницу кћери деспотове у Србију да уђе?! Двор је деспотов мислио да великом једном жртвом искупљује боље изгледе на бољу будућност. Може бити да је властела тај назор делила. Маса народа, рекао бих, осуђивала је свеузу крвног сродства с Турцима, и гледала је у томе само знак

¹ Предање о развалини Бакићевог двора испод Венчапа. Видовдан бр. 43. 1861.

² Вук. I, 478.

³ Бранковићев Летопис, Arkiv II. 19.

нових несрећа. Њезине су зле слутње знатно порасле кад се 6-ог Декембра те исте 1434 потресе земља¹. Шта ли су старци српски синовима својим тада говорили? Да ли то свеци метаху прилике да објаве смрт каквог великог човека или и пропаст царства каквог? Или се само српска земља стреса, што ће најлепша и најпоносија српска девојка да уђе у султанов харем царицом да се зове, робинjom да буде?!

И утисак ван Србије на хришћанске народе није могао повољан бити. Католици су на сву прилику погледали на то, као на један доказ како „није чиста вера шизматичка”, и по неки писци католички узели су то, као нарочити доказ безбожнштва Ђурђевог¹. Али је непосредно дејство у политичком погледу у неку руку и добро било. Тешко је казати пресудно, али је врло могућно да је прстен Марин погнао Угре да мало живље и озбиљније раде на главној цели своје спољашње политике. Свакојако факат је, да је краљ и цар Жигмундо пред свршетак те исте 1434 године дошао из Немачке у Угарску, и да је 14. Марта 1435 год. на сабору у Пожуну (Пресбургу) једва једном вотиран закон о војној организацији Угарске.² Има нека основа мислити, да је Жигмундо и по једном другом правцу почео живље дејствовати, на име да створи Турцима заплете и неприлике на више страна, као што ћемо мало ниже видети.

Прстен Марин као да је и Млечане пожурио, да своје размирице с Ђурђем у ред доведу. Те су

¹ «Giorgio Vucovich Despoto della Servia huomo . . . maculato per haver data per moglie sua figliuola ad Amorath ch.» Fatti illustri del Signor Giorgio Scanderbegh, d' incerto autore. Стр. 275. в. у Сансовиновом издању.

² Gebhardi, II, 286, и други.

размирице у први мах потекле отуда, што се уговор од 1426 међу Србијом и Млецима ни са једне ни са друге стране тачно извршио није. Умножиле су се после услед трвења суседних млетачких и српских власти, које су се суревњиво гледале. Деспот је поставио био за главног управника приморјем Зетским са седиштем у Бару некакога војводу Алтомана, човека енергична, безобзирна и који се баш ни мало журио није да задовољава жалбе и рекламације млетачких власти. Властeosка кућа, која је стојала на челу племену Ђурашевићима, и која се најпре одупирала (од 1421 па од прилике до 1427) да призна Ђурђа за господара, најпосле га је признала и као његов поданик чињаше штете Млетачким заштићеницима Которанима, и захваташе земље њихове. И Будванци у неким приликама оштећаваху млетачке поданике. Са своје стране опет Млеци још ни једном од год. 1426 не исплатише Ђурђу, што се обвезаше уговором од те године, да му годишње дају по 1000 дуката од прихода скадарских. Ово трвење постајаше последњих година (1432—1435) све оштријим, тако, да деспотове војводе и деспотове кефалије забрањиваху народу да с караванима и иначе трговином одлази у Скадар и у Котор.¹ Сад како се деспот Ђурађ удадбом једне кћери спријатељио с царем немачким и краљем угарским, и како се спремаше да удадбом друге кћери добије зета у султану отоманском, опрезна господа млетачка нађоше, да је добро, да се измире с Ђурђем. С тога 12 Јуна 1435 издаду Николи Мему пуномоћије, да може отићи

¹ За све ово имају докази у меморандуму млетачких рекламација, који је млетачки посланик предао деспоту Ђурђу 14 Августа 1435 као и у самом уговору од тога дана. Вид. Acta Arch. Ven. II, 287—300 и 301—306.

к деспоту Ђурђу и с њиме закључити уговор, којим ће се све размирице између њих измирити *«те да се међу њима мир, братство и пријатељство на вечита времена очува.»*¹ Мемо дође у Смедерево са сјајном посаобимом и 14 Августа исте 1435 потпише уговор којим се расправљају све размирице између Млетака и Србије.² О овоме ћемо уговору мало ниже говорити из ближе.

Не знамо за сада поуздано је ли и у каквој свези с овим зближавањем између Млетака и Србије, стојао устанак у јужној Арбанији и Епиру. Зна се само да је папа год. 1434 објавио опроштај грехова свима оним поглавицама арбанашким, који се противу Турака борили буду³. Зна се даље да је се ове 1435 године на чело тога покрета ставио Аријанит Комнен Големи, један од оних ретких производа од укрштања крви српске, грчке, норманске и арбанашке, јунак један којим се Арбанија и данас поноси а о коме и наше народне песме имају нејасне спомене у Комнен — барјактару. Зна се даље, да је Аријанит Комнен те исте године потукао турску војску под Али-бегом Арбаназовићем у кланцима кандависким тако, да је се једва Али-бег сам спасао.⁴ Никола Шпан (Ангеловић) који је се у Августу с послаником Мемом бавио у Смедереву а који је не само норманско-арбанско-српски властелин био већ и у сродству с Аријанитом с једне а с Бранковићима с друге стране, могао је бити у стању да двору српском

¹ Acta Arch. Ven. II, стр. 290.

² Acta Arch. Ven. II, стр. 299

³ Hoff Griech. Geschichte II. 121.

⁴ Chalcocondylas, V, 249; Hoff, на ист. м.

прича појединости о погибији Али-беговој и о ширењу устанка правцем к Аргирокастроу. Кад се о јуначкоме Аријаниту говорило те године у двору деспотову усред спремања за удадбу Марину, нико за цело слутио није, да ће кћи тога истог Аријанита, — Ангелина — једнога дана постати жена деспотовом сину Стефану.

Већ је и јесен наступала. Мурат је се вратио из Караманске, где је на високој једној планини лето провео.¹ Непријатељи Ђурђеви обраћаху му пажњу на чудновате појаве: Жигмундо се вратио у Угарску те почиње да уређује војску, сјајна посабина млетачка части се у двору деспота Ђурђа у Смедереву, у Арбанији буну дижу господа арбанашка, која су више или мање у сродственим свезама с деспотом српским, и сам тај деспот, који је с очевидним устезањем пристао да обећа кћер своју цару, једнако оклева да доврши опрему кћери својој. Султан је нарочито због погибије Али-бегове војске био горко раздражен. Горак и пун подозревања био је наспрам онога опаснога старца на Дунаву.

По турским кроникама султан је већ издао био заповест, да се војска под Исак-бегом пут Србије креће,² кад у Једрене стигоше деспотови посланици. Донесоше поздрав од деспота, да је прћију своје кћери сад већ саставио, дарови су готови и султан нека пошље своје слуге, да му невесту доведу.

Доброћудни султан нашао се сад мало у неприлици. Сазва диван да види, шта да се одговори човеку, противу којег је војску сакупио, али који га сад тако лепо позивље, да дође да води невесту и

¹ Мурат Драгоман, Lewenclaw, 547.

² Sead-eddin, 85. — Lewenclaw на ист. м.

носи прђију. „Везири и паше”, прича Мурат Драгоман, „световаху султану: на сваки начин, дај довести невесту.”¹

Султан одреди једнога везира (по некима Халила, по другима оног истог Сарицу, који је Мару прстеновао²), даље евнухе Рејхан-агу и Урнек-агу, да са кадуном Исак-беговом и њезином пратњом по Мару пођу. Цареви су се сватови искупили били у Скопљу, па се одатле кренули на пут у Србију. На граници их по заповести деспотовој, дочека велики број госпде и госпођа српских и с великим почастима спроведе у нову престолницу српску. „У палати деспотовој” наставља Мурат Драгоман, „приме их с великом свечаношћу и сјајно угосте. Урнек-бегу предаду прђију све по списку, а невесту посланицима султанови који је у Једрене одведу”.³ Византијски писац Дука, изреком помиње „неоцењиво благо и скупоцене златом испреткане свите”, које су чиниле прђију Марину, као и велелепан пријем, којим су цареви сватови у Смедереву примљени.⁴ Италијанац, анонимни преводник Дуке, вели да је „деспот, који је био врло сјајан господар и врло издашне руке (*molto magnifico et liberale*) са великом славом и краљевском помпом дочекао везире цара Мурата.”⁵

Мару су пратила и њезина два старија брата

¹ Lewenclaw, 549.

² Дука вели, да је Сарица Мару водио, Ducas XXX, 207; Аноним преводник Дуке каже да је султан послао по Мару „најславније своје везире” стр. 455. Халкохондла каже да је то био Халил-паша. Li4. V, 242.

³ Lewenclaw, 554.

⁴ Ducas, XXX, 207. «Eum (Saricium) benigne ac magnifice excepit despotas; . . . pronubus ille abducit virginem cum thesauris immensis, vestibusque auro intextis.» — Он каже да је и нешто земље у мираз дато.

⁵ Ducae Historia, Italice interpreto incerto, 455.

Халкохондил и Дука помињу, да је Бурађ послао посланике на Порту да моли за мир¹.

О томе шта су радили српски посланици у Једрсну имају две верзије. Обе се у главноме слажу у томе да су настојавали да умире Порту о значају удадбе деспотове кћери за шурака цара Жигмунда, уверавајући да она нема политичког значаја. По једној они су нудили да се Србија уговором подјемчи султани, да угарска војска не ће никад преко Србије нападати на турску царевину, другим речима, да Срби не ће пропуштати Угре кроз своју земљу да на султана ударају.² Нудили су даље и друга јемства да она удадба није политичке природе, а на име изјављиваху готовост своју и на веће дужности вазалске, већи данак, ваља да и већи контингент помоћног кора и т. п. А по другој опет верзији, Бурађ, да би утишао буру, коју је удадба Катаринина за шурака краља угарског и цара немачког начинила, изјављиваше готовост да се и са султаном женидбеним сродством веже, нудећи му своју млађу кћер Мару за жену.³

Него имају прилике са којих је далеко већма за веровање, да је предлог о женидби Муратовој Маром Бранковићевом изашао са стране Порте, а не са стране самога Бурађа. Бурађ је лично мрзио Турке; његово верозаконско осећање било је врло дубоко; његово отачанско осећање у опште нежно, и нарочито је

¹ Chalcohydylas; VII, 113; — Ducas стр. XXX, 205.

² Hoc etiam stipulato promittebat, nequaquam se permissurum. uti per fines suos ex Hungaria damnnum Sultani finibus inferetur, Мурат Грагоман у Lewenclav, 513. Само што се ставља ово у годину 1429. премда се из целог контекста види, да оно о чему прича пада на доцније године.

³ Турске кронике у Левенклава са нов. м. — Ducas, сар. XXX, 505.

нежно могло бити према мезимици Мари, којој тада није могло бити више од 13—14 година.

С друге стране имају прилике, које чине те је са свим за веровање, да је она мисао произашла са стране Порте. Турским је државницима најближа и непосредна цел била, да не даду да се може утврдити савез српско-угарски. Безавши деспота сродственим узима за султана, Порта би га довела у подозрење код Угарске и код хришћанске Европе. Она би тако посејала неповерење према Ђурђу на оној страни, са које је он помоћ очекивао. Осим свега женидба султанова Маром Бранковићевом ојачала би по ново претензије, које је Порта већ на Србију правила на основу женидбе Бајазита Илдрима Лазаревом Милевом.

У осталом има и позитивних историјских сведочанстава за то да су Турци сами искали Мару за султана као јемство да удадба Катаринина за Цељскога грофа нема непријатељског смисла противу Порте

Византијски историк Халкохондила каже изреком: „деспот је оправдио к султану посаобину молећи за мир и изјављујући готовост да плати онолико данка колико султан одреди и готовост да се у свему и свачему покорава заповестима султановим. Али Султан посла к деспоту свога Сарице-пашу и преко овога искаше да му деспот кћер своју за жену даде¹.” Изгледа као да Порта није нашла да су довољне гаранције, које је Ђурђева посаобина нудила. Без сумње је посланицима изјављено да би се једина женидба Султанова Маром Бранковићевом могла сматрати као таква гаранција. Српски посланици очевидно

¹ Chalcohydylas, Lib, V. c. VII. 113.

не имадоше наставлење да о таким предлогу преговарају, те први везир султанов Мехмед Сарице паша (по Орбину Халил) дође у Смедерево.

И Мавро Урбин каже не само да је султан послао везира да иште од Бурђа данак и кћер Мару, него још додаје: *«Бурђа је овакав захтев дубоко погрудио; данак да даде радо пристајаше; али да кћер даде, то га је тешко мучило»*¹. Не само разлочи личних осећања, него и разлочи политички уздржавали су Бурђа те не могаше лако да се реши, да пристане на захтевање. Он је без сумње прозирао у задњу намеру њезину, нити је могао да се вара о несрећном моралном утиску, који би удадба Марина за Мурата чинила на његов народ хришћански и на хришћанске суседе његове. Али и ако је било тешко примити услове турске, још је теже било у оном часу непримити их. Не прими ли их, онда је рат ту и то рат целе царевине турске с једном једином Србијом. На коалицији се хришћанској једнако радило, али на несрећу она још сазрела није била. Цар византијски Јован Палеолог тек се спремао да иде у Италију да свечано пристане на унију. У Угарској закон о војној оргнизацији још није ни вотираан! Мине су се намештале у потаји на више страна турске царевине, и у Азији у Караманској, и у Европи у Арбанији. Али су по несрећи ти тајни лагумови често прскали пре времена не дочекавши згодан тренутак заједничког удара са свих страна. Кад би Србија могла да проведе још коју годину у миру па да дочека да хришћанска коалиција сазре, онда би још све могло да се натраг задобије. Али султан не

¹ Мавро Orbini, 824. — И Лукари каже да је Ђ. *преко своје воље* Мару дао. Lucsari, 105.

хтеде да чека : или Мару или Србију, — практички једно од тога двога имао је Бураћ да бира.

У једној од сјајних дворана нове деспотове палате у граду смедеревском држало се државно веће да донесе одлуку о овом деликатном и опет тако одсудно политичком питању. Деспотовица је Јерина учествовала у свима главнијим седницама државног већа, а тада тим пре, што се имало да решава о судбини кћери њезине. Јерина је говорила, не као жена, не као мати, него као мушка глава која хладним оком мери стварне и политичне интересе престола српског. То још не значи да жена Јерина није уздркталом руком претиштала узбурено куцање срца једне матере, у часу кад је кнегиња једног народа изрицала да *има* рачуна, да се Мара даде султану. «Побеђен речима своје жене Јерине, деспот *најпосле* пристаде, надајући се, да ће тиме сасвим задобити и измирити Мурата», вели Орбинија.¹ Дука опет вели, да је Бураћ полагао услов да му се од стране султана мир заклетвом потврди.²

Везир Мехмет Сарица одмах у име свога цара положи заклетву³ и даде обележје султановој заручници. Деспот је захтевао, да му се даде нешто времена да опреми девојку.

Све је ово могло бити око средине године 1434.

Глас, да је Мара Бранковићева постала заручницом цара турског, учинио је дубок утисак на народ српски, а још дубљи кад се рашчуло, да је се деспот устезао да реч своју даде док га Јерина својим раз-

¹ Mavro Orbini, 325.

² Ducas XXX, 205.

³ Ducas, на ист. м. — Да је Сарипа претеновао Мару Chalcohondylaz, V. 242.

лозима на то приволела није. Догађај је тај знатно повећао непопуларност већ и онако непопуларне Јерине. Можда се тада пронео по народу сарказам: „*Чудо што Јерина и нокте не бојадише као Туркиња.*”¹ Овај оштроумни, бистри народ, толико осетљив према повредама својих назора и својих осећања, без сумње је још онда давао уз гусле а у народној песми израза ономе шта мисли о томе делу Јеринином. Црним бојама и мрком сатиром црташе он госпођу Јерину, која толико држи хатар Турцима, да воле кћер своју дати цару турском, него ли хришћанскоме „Филипу Мацару”. Позније је услед свега с Русијом дошао у антитезу и „од Московца краљу.” У томе је погледу знаменита народна песма „*Ђурђева Јерина*”,² у којој се огледа, како је народ схватао да ће се удавање Марино за султана свршити најпосле давањем српске земље Турцима, јер: „*Турчин хоће земљу од мираза, — Хоће земљу, хоће и градове!*” И тај народ, који је своје резонување певао у песми, и који још није збрисао зној с чела свога аргатујући на зидању градова, без сумње се питаше: па што ми аргатовасмо? Што зидасмо градове да спречимо Турчина да отме Србију, кад ће цар турски кроз бисером искићену ложницу кћери деспотове у Србију да уђе?! Двор је деспотов мислио да великом једном жртвом искупује боље изгледе на бољу будућност. Може бити да је властела тај назор делила. Маса народа, рекао бих, осуђивала је свезу крвног сродства с Турцима, и гледала је у томе само знак

¹ Предање о развалини Бакићевог двора испод Венчаца. Видовдан бр. 43, 1861.

² Вук. I, 478.

³ Бранковићев Летопис, Архив II. 19.

нових несрећа. Незине су зле слутње знатно порасле кад се 6-ог Декембра те исте 1434 потресе земља¹. Шта ли су старци српски синовима својим тада говорили? Да ли то свеци метаху прилике да објаве смрт каквог великог човека или и пропаст царства каквог? Или се само српска земља стреса, што ће најлепша и најпоноситија српска девојка да уђе у султанов харем царицом да се зове, робињом да буде?!

И утисак ван Србије на хришћанске народе није могао повољан бити. Католици су на сву прилику погледали на то, као на један доказ како „није чиста вера шизматичка”, и по неки писци католички узели су то, као нарочити доказ безбожништва Ђурђевог¹. Али је непосредно дејство у политичком погледу у неку руку и добро било. Тешко је казати пресудно, али је врло могућно да је прстен Марин погнао Угре да мало живље и озбиљније раде на главној цељи своје спољашње политике. Свакојако факат је, да је краљ и цар Жигмундо пред свршетак те исте 1434 године дошао из Немачке у Угарску, и да је 14. Марта 1435 год. на сабору у Пожуну (Пресбургу) једва једном вотиран закон о војној организацији Угарске.² Има нека основа мислити, да је Жигмундо и по једном другом правцу почео живље дејствовати, на име да створи Турцима заплете и неприлике на више страна, као што ћемо мало ниже видети.

Прстен Марин као да је и Млечане пожуррио, да своје размирице с Ђурђем у ред доведу. Те су

¹ «Giorgio Vucovich Despoto della Servia huomo . . . maculato per haver data per moglie sua figliuola ad Amorath ch. Fatti illustri del Signor Giorgio Scanderbegh, d' incerto autore. Стр. 275. в. у Сансовиновом издању.

² Gebhardi, II, 236, и други.

размирице у први мах потекле отуда, што се уговор од 1426 међу Србијом и Млецима ни са једне ни са друге стране тачно извршио није. Умножиле су се после услед трвења суседних млетачких и српских власти, које су се суревњиво гледале. Деспот је поставио био за главног управника приморјем Зетским са седиштем у Бару некакога војводу Алтомана, човека енергична, безобзирна и који се баш ни мало журио није да задовољава жалбе и рекламације млетачких власти. Властeosка кућа, која је стојала на челу племену Ђурашевићима, и која се најпре одупирала (од 1421 па од прилике до 1427) да призна Ђурђа за господара, најпосле га је признала и као његов поданик чињаше штете Млетачким заштићеницима Которанима, и захваташе земље њихове. И Будванци у неким приликама оштећаваху млетачке поданике. Са своје стране опет Млеци још ни једном од год. 1426 не исплатише Ђурђу, што се обвезаше уговором од те године, да му годишње дају по 1000 дуката од прихода скадарских. Ово трвење постајаше последњих година (1432—1435) све оштријим, тако, да деспотове војводе и деспотове кефалије забрањиваху народу да с караванима и иначе трговином одлази у Скадар и у Котор.¹ Сад како се деспот Ђурађ удадбом једне кћери спријатељио с царем немачким и краљем угарским, и како се спремаше да удадбом друге кћери добије зета у султану отоманском, опрезна господа млетачка нађоше, да је добро, да се измире с Ђурђем. С тога 12 Јуна 1435 издаду Николи Мему пуномоћије, да може отићи

¹ За све ово имају докази у меморандуму млетачких рекламација, који је млетачки посланик предао деспоту Ђурђу 14 Августа 1435 као и у самом уговору од тога дана. Вид. Acta Arch. Ven. II, 287—300 и 301—306.

к деспоту Бурђу и с њиме закључити уговор, којим ће се све размирице између њих измирити *„те да се међу њима мир, братство и пријатељство на вечита времена очува.“*¹ Мемо дође у Смедерево са сјајном посаобином и 14 Августа исте 1435 потпише уговор којим се расправљају све размирице између Млетака и Србије.² О овоме ћемо уговору мало ниже говорити из ближе.

Не знамо за сада поуздано је ли и у каквој свези с овим зближавањем између Млетака и Србије, стојао устанак у јужној Арбанији и Епиру. Зна се само да је папа год. 1434 објавио опроштај грехова свима оним поглавицама арбанашким, који се противу Турака борили буду³. Зна се даље да је се ове 1435 године на чело тога покрета ставио Аријанит Комнен Големи, један од оних ретких производа од укрштања крви српске, грчке, норманске и арбанашке, јунак један којим се Арбанија и данас поноси а о коме и наше народне песме имају нејасне спомене у Комнен — барјактару. Зна се даље, да је Аријанит Комнен те исте године потукао турску војску под Али-бегом Арбаназовићем у кланцима кандависким тако, да је се једва Али-бег сам спасао.⁴ Никола Шпан (Ангеловић) који је се у Августу с послаником Мемом бавио у Смедереву а који је не само норманско-арбанско-српски властелин био већ и у сродству с Аријанитом с једне а с Бранковићима с друге стране, могао је бити у стању да двору српском

¹ Acta Arch. Ven. II, стр. 290.

² Acta Arch. Ven. II, стр. 299

³ Hopf Griech. Geschichte II. 121.

⁴ Chalcocondylas, V, 249; Hopf, на ист. и.

прича појединости о погибији Али-беговој и о ширењу устанка правцем к Аргирокастроу. Кад се о јуначкоме Аријаниту говорило те године у двору деспотову усред спремања за удадбу Марину, нико за цело слутио није, да ће кћи тога истог Аријанита, — Ангелина — једнога дана постати жена деспотовом сину Стефану.

Већ је и јесен наступала. Мурат је се вратио из Караманске, где је на високој једној планини лето провео.¹ Непријатељи Ђурђеви обраћаху му пажњу на чудновате појаве: Жигмундо се вратио у Угарску те почиње да уређује војску, сјајна посабина млетачка части се у двору деспота Ђурђа у Смедереву, у Арбанији буну дижу господа арбанашка, која су више или мање у сродственим свезама с деспотом српским, и сам тај деспот, који је с очевидним устезањем пристао да обећа кћер своју цару, једнако оклева да доврши опрему кћери својој. Султан је нарочито због погибије Али-бегове војске био горко раздражен. Горак и пун подозревања био је наспрам онога опаснога старца на Дунаву.

По турским кроникама султан је већ издао био заповест, да се војска под Исак-бегом пут Србије креће,² кад у Једрене стигоше деспотови посланици. Донесоше поздрав од деспота, да је прћију своје кћери сад већ саставио, дарови су готови и султан нека пошље своје слуге, да му невесту доведу.

Доброћудни султан нашао се сад мало у неприлици. Сазва диван да види, шта да се одговори човеку, противу којег је војску сакупио, али који га сад тако лепо позивље, да дође да води невесту и

¹ Мурат Драгоман, Lewenclaw, 547.

² Sead-eddin, 85. — Lewenclaw на ист. м.

носи прђију. „Везири и паше”, прича Мурат Драгоман, „световаху султану: на сваки начин, дај довести невесту.”¹

Султан одреди једнога везира (по некима Халила, по другима оног истог Сарицу, који је Мару прстеновао²), даље евнухе Рејхан-агу и Урнек-агу, да са кадуном Исак-беговом и њезином пратњом по Мару пођу. Цареви су се сватови искупили били у Скопљу, па се одатле кренули на пут у Србију. На граници их по заповести деспотовој, дочека велики број господе и госпођа српских и с великим почастима спроведе у нову престолницу српску. „У палати деспотовој” наставља Мурат Драгоман, „приме их с великом свечаношћу и сјајно угосте. Урнек-бегу предаду прђију све по списку, а невесту посланицима султано-ви и који је у Једрене одведу”.³ Византијски писац Дука, изреком помиње „неоцењиво благо и скупоцене златом испреткане свите”, које су чиниле прђију Марину, као и велелепан пријем, којим су цареви сватови у Смедереву примљени.⁴ Италијанац, анонимни преводник Дукe, вели да је „деспот, који је био врло сјајан господар и врло издашне руке (*molto magnifico et liberale*) са великом славом и краљевском помпом дочекао везире цара Мурата.”⁵

Мару су пратила и њезина два старија брата

¹ Lewenclaw, 549.

² Дука вели, да је Сарица Мару водио, Ducas XXX, 207; Аноним преводник Дукe каже да је султан послао по Мару «најславије своје везире» стр. 455. Халкохонда каже да је то био Халил-паша. Li4. V, 242.

³ Lewenclaw, 554.

⁴ Ducas, XXX, 207. «Eum (Saricium) benigne ac magnifice excepit despota; . . . pronubus ille abducit virginem cum thesauris immensis, vestibisque auro intextis.» — Он каже да је и нешто земље у мраз дато.

⁵ Ducae Historia, Italice interpreto incerto, 455.

Гргур и Стефан.¹ С њима без сумње и одабрана свита српских властеличића.² Какав су приказ имали да виде те јесени сељани у долини Моравској, кроз коју су пролазили сватови Маре Бранковићеве! Шта ли су мислиле и осећале гомиле онога доброга народа, који рукама својим зидајући „градове Јеринине” устима куне, речима каља, а опет кад му господаре заболе и њега у срце такне, те сузама својим пере данас јучерање клетве своје — шта ли су мислиле и осећале гомиле народа, гледајући како се отегао дуг и сјајан низ, блистајући се у скрлету, злату и сјајним панцирима, преливајући се у разнобојној чоси и свиленим заставама, — гледајући како се сватови цара турског повијају кроз хладовинасте старе шуме српске. као сјајна шарена гуја с круном на глави, носећи у зубма српску „бисер грану”!? Шта ли је мислила она поносита госпођа у сјајноме двору смедеревском, шта ли је осећао онај пребогати сиромаш, стари деспот Ђурађ? И она дивно лепа, млада, једна девојка, — сјајно окићена жртва Србије змају османскоме! Још су браћа њезина јакхала поред ње; још је слушала јеку српских звона са сеоских цркава; још узвике, благослове, јецања — ко зна, можда и песме — српских сељана и сељанака; — али јој евнуси коње воде и јаничари заставе носе. Шта ли је помишљало шта ли осећало праунуче цара Лазара и царице Милице, кад је погледало на стогодишње грмове српских шума, на питому долину моравску, на плаветне низове планинских ланаца, који се из даљине надвириваху један над другим?! Како би

¹ Дусав. на ист, м.

² Италијанац Аноним помиње «li cognati et li altri compagni della novizza.» 455.

пуна поуке и пуна узбудљивости била историја душевних покрета таквог момента! Али се откривање и описивање таквих покрета, нежних и дубоких, отимље сухопарним оруђима историковим, па се склања у вишу једну сферу, где такве покрете чистије око песниково може да сагледа, а нежна рука вештакова може да покупи и покаже.

Мара Бранковићева била је млада, лепа и пуна духа. О лепоти њезиној не налазе се спомени само у песмама и у предањима народним¹. Сувремени историк грчки Дука каже, да је она лепотом и духом својим очарала Мурата². Анонимни Италијанац преводник Дуке називље Мару „la piu bella”.³ Њезина лепота и њезине врлине биле су тако на гласу, да кад је г. 1451 постала удовицом, сувременик њезин, државник и историк грчки протовестијар Франца на-

¹ Народна песма пева како Јерина пише султану

«Чу ли мене царе Сулејмане!
Ја имадем лијепу ђевојку,
Што је таке у другога нема
У Турчина ни у Каурина:
Висином је цуре натхватила
Бијелијем лицем зачинила.» Срп. Нар. Пјесме из Босне и Хер-

цеговине, Петрановићева збирка, 488.

У Збирци Б. Стојадиновића у песми «Два деспотовића» (из Босне) пева се:

Од како је свијет постануо,
Љепши цвијет није процватио,
Ко што веле и говоре људи
У бијелу Смедереву граду
Мила ћерца Ђурђево Јерине
По имену кћерца Марица.
Кажу људи да је љепше нема
У свих седам влашких краљевина
И свој бутун турској царевини.» стр. 143.

² «Hanc (Mariam) tamen magis ardebat, forma ingenioque praestantem» Ducas, cap. XXX. 207.

³ Ducae Historia, Italice interprete incerto, cd. Bonn. 455.

писа читав мемоар, доказујући своје удовом цару Константину Драгашу, да треба њоме да се ожени¹. И у по гдекојој западној хроници нађе се такав спомен. У хроници Волфганга Дреслера стоји да је Мурат узео Мару „рад лепоте њезине”.²

У седамнаестоме веку француски историограф Дивердије, по изворима који су њему на руци били, каже не само да је *«лепота кћери деспота српског надмашавала лепоту свију Гркиња»*, него да је *«цар турски толиким жаром жудео да је добије за жену»*, да је на деспота завојштио просто у цељи, да га принуди да му кћер своју даде.³ Кантемир у својој историји, коју је поглавито по турским изворима израдио, пише: *«Мурат се у години 827 (од Хеџире) ожени кћерком Лаз-оглијевом, с којом је већ пре тога био обручен, принцезом која је све жене свога времена лепотом својом надмашавала, и која је била права српска Јелена.»*⁴ Духу њезиноме сјајно сведочанство издаје Лукари. *«Царица је Мара била врло поштеног карактера, и уживала је највеће поштовање како по хришћанским тако и по муслиманским државама. Њојзи су доходили људи из свију крајева света не само да јој поштовање своје изјаве, него и ради послова; јер сваки је био уверен (а нарочито наша република (дубровачка) којој је она била врло велики пријатељ), да је она, мудрошћу својом и великим својим уливом на Порту, била у стању да претегне многе друге утицаје . . . Умрла је без деце*

¹ Phranzes, Lib. III, cap. 2.

² Cronico di Volf. Dreslero. Delle cose de Saraceni etc. Sansor. 213.

³ Cu Verdier, Abrégé de l'histoire des Turcs, par Sieur Du Verdier, historiographe de France. Paris, 1665, 120.

⁴ Cantemir, 9. 118.

али обасута славом.»¹ Знаменито је сведочанство духовитости Мариној дала турска опозиција с Фадулом на челу као што ћемо мало ниже видети. На послетку и оно неколико њезиних писама, што је до нас дошло, одзракују карактер политичне једне жене чистога срца и узвишених мисли.²

Од лепе и духовите кћери господара српског погледајмо за један часак на њезиног царског младожењу у Једрену. Окружен багдадским сјајностима једнога Калифе, окружен најпробранијим драгоценостима, које су војске турске уплениле у царевинама грчкој, српској и бугарској, Мурат чека младу своју из Србије. Било од љубави, било из политике, било са доброга такта, који Турцима никада оскудевао није, Мурат је прву своју жену, кћер Сфентијареву, оправрио у Брусу, у Малу Азију. Харем је пун одалиска и робиња, од којих би многа по лепоти царица могла бити, и све те лепотице чекају да виде то ново чудо од лепоте и милине, нову царицу господара свога. Францускоме ритеру Брокијеру имамо да захвалимо на слици младожење Мариног. Мурату је било око тридесет година. Годинама је био доста млад, али је изгледао много старији. Био је човек малена кратка и здепаста стаса. Лице му је сасвим татарско: образи широки и пљоснати, велики кукаст нос, високе испупчене јабучице, малене дубоко упале очи. Браду носи округло потсечену. Глас му је крупан. Обично му је руво кафтан од скрлатне кадифе, зибелинима постављен; на глави носи високу црвену капу. Кад даје јавне аудијенције, носи антерију од црвеног атлаза, а поврх тога горњу хаљину (шубу) од зеленог

¹ Luccari. 103.

² Monumenta Serbica, 436, 440, 444, 455, 456, 457.

везеног атлаза зибелинима опшивеног. Страшно воли вино и телесну лепоту у жена. Велики је ловац, и за ловачку своју потребу храни хиљаду паса и три хиљаде соколова. Добродушан је; поводљив; радо хоће да даје поклоне у земљи и новцу. Тако Мурата црта Брокијер, који га је у више прилика својим очима видео, а и од других људи много о њему слушао.¹ А то се врло добро слаже и с оним, што о младожењи Марином по другим историјским изворима знамо.

Преставницима турске народне партије на порти, као и у опште фанатички правоверним Турцима, ни мало није право било што се султан жени деспотовом ћерју. Сећали су се уплива, који је некада Милева Лазарева вршила на „муњевитога” Бајазита. Бојали су се да Мара још лакше не задобије и још пресуднији уплив на доброћуднога и колебљивога Мурата, те да преко ње деспот Бурађ не почне и портом да влада. Ова осећања правоверних Турака огледају се у неколико и у кроникама турским. Сеад-един чисто срдито спомиње, да се султан оженио „*ћерју Вук-оглија деспота од Србије*” и додаје како је није хтео да види „*јер је био љут на њезиног оца и јер је налазио да није пристојна женидба ћерком неверничког једног кнеза*”². Мурат Драгоман још више тврди, да се свадба у Једрену свршила без икакве свечаности, „*јер*”, додаје. „*султан налажаше, да није вредно за љубав једној ђаурци свечаности правити.*”³

У осталом свечаности је било, те још сјајних и дуготрајних. Дука каже да су се у Једрену велика

¹ Broquière, стр. 253.

² Sead-eddin, 87.

³ Lewenclaw, 540.

весела правила¹ Анонимни преводник његов пише: „како је већ јесен наступила била, султан остаде у Једрену и предаваше се задовољствима по позориштирама, претставама (без сумње целиванским, атлетским и комендијашким) и по лову; прављаше части и гозбе и здравице већ уобичајене на двору његову”.²

Може бити да је се још тада десио онај по себи незнатан догађај за који Стандуцин Кантакузин прича, и на који он своди потоње преко гледање султаново на синове Ђурђево, а који се спомиње и у животопису Максима Бранковића. Мурат је једнога дана изашао у лов са шурама својим. Поменусмо мало час по Брокијеру, како је Мурат страстан ловац био. Хајка натера јелена на њих, и сва тројица погоне га заједнички. Али ловачка срећа послужи младоме и хитроме Стефану те јелена устрели. Султан, коме је већ и по дворском етикету ваљало уступити прилику да што улови, у срдитој шали рече Стефану: „види се да си курјачког порекла! Није чудо, вук вукове рађа!”³ Он је тиме правио досетку с речју „Вук-огли”, којом су Турци синове и потомке Вука Бранковића означавали. Досетка је значајна, што открива осећања, која је султан Мурат у дубини свога срца према Ђурђу Бранковићу гајио.

Браћа Марина и господа српска вратише се из Једрена богато обдарени.⁴ Стари Ђурађ тешио је се за губитком кћери своје погледајући на кожную листину

¹ «Summa laetitiae nuptiae celebratae sunt.» Ducas, XXX, 207.

² «Comenzando lo autumno se diede tutto alli theatri, spectaculi, alla caccie, alli conviti et sdravize della sua corte consuete.» 455.

³ Spandug. Cantacuzino, 190; вид. и Пролог Јеромонаха Гаврила св. Максиму, Гласн. XXXIV, 157.

⁴ Ducas, XXX, 207.

једну, у којој је исписана била заклетва султана Мурата, да ће да чува мир и пријатељство с деспотом од Србије.¹ Може бити да су у тој листини били одређени и одношаји Србије к порти, као и границе држави Бурђевој. Мало ћемо ниже наићи на једну околност, која ову претпоставку врло вероватном чини.

---

¹ Ducas, XXX, 205.

ГЛАВА ДЕСЕТА.

ОДНОШАЈИ БУРЂЕВИ ПРЕМА МЛЕЦИМА, ВИЗАНТИЈИ И УГАРСКОЈ. —
ГОД. 1435 И 1436.

Споменусмо напред да је морални утисак удадбе Маре Бранковића за султана Мурата био врло жалосне природе, али да су непосредне последице у политичком погледу у неку руку и повољне биле. Ма какве задње мисли да је српска политика онога времена имала, чинило се да је врло природно, да ће богати и искусни деспот српски као таст султанов имати велика уплива на порти. У ондашњој политичној констелацији није само Србија имала потребу да тражи пријатељство и савез хришћанских држава, него су и хришћанске европске државе — а у првој линији Византија, Угарска и Млеци — имали потребу да траже пријатељство и савез Србије.

Видели смо да је млетачки сенат у Јуну 1435 одлучио да племића Мема пошље нарочитом посаобном к деспоту Бурђу.

Мемо је дошао на двор деспотов негде почетком Августа. Прилика је да је путовао из Млетака у Котор, одатле у Скадар, па из Скадра сувим у Смедерево, јер у његовој свити налазимо: Николу Пантина из Котора, Гаспарина Ивановог из Млетака, Николу

Шпана и Петра Малонтија из Скадра, и Јована Регвардата, који је у Млещима вршио дужност јавног нотара и редовног судије, а сада је ишао с посабином млетачком као њезин секретар.¹ Мимогред буди речено, у целој овој посабини после самога Николе Мема најинтересантнија је личност била Никола Шпан. Порекло своје воде Шпани од некуда са запада. У Арбанији се у петнаестом веку говорило, да су из Шпаније, те се за то и зову Шпани, и да им се лоза повлачи од цара Теодосија.² У време цара Душана излази на видик Андреја Шпан, Дука од Дриваста³. Алексије Шпан (праунук овога Андреје) као да је ступио у брак с ћерју деспота Ђурђа Бранковића из првога брака његовог⁴. Други један Шпан ожењен је био ћерју Аријанита Комнена Ангеловића, те тако у сродству с лозом Комнен-Ангеловића. Никола Шпан, кога видимо с Мемом на двору деспотовом, стриц је онеме Алексију зету деспота Ђурђа⁵. Као властелин зетски он је био у стању да зна све одношаје у Зети, као преставник арбанашке једне поглаварске куће и као сродник знаменитих других арбанашких кућа, он је био у стању да зна шта се у Арбанији радило и намеравало да ради; а као ближи сродник куће Бранковића он је могао успешно потпомагати Николу Мема у мисији његовој.

Што су поносити Млещи тако одличну посабину послали у Смедерево, то је прилично поласкало ср-

¹ Acta Arch. Veneti, II, 299.

² Fatti illustri di Scanderbeg, d'incerto autbore, 275; Du Cange, Familiae Dalmaticae et., cap. XIX, 139.

³ Du Cange, на ист. м. Hopf, Grich. Gesch. 97.

⁴ Du Cange, на ист. м.

⁵ Hopf, Griech. Gesch. 97.

пским државницима, а највише самоме Ђурђу. Отуда већ може бити да је на њиховој страни и она готовост на измирење. која доста јасно из уговора просијава. У осталом може бити. да су тој готовости у основи били и други какви разлози, које ми за сада јасно не видимо, но за које можемо да слутимо и нагађамо, да су стојали у свези с приправљањем заједничког напада са стране Хришћана на Турке.

Како му драго било с тим, ми за сада имамо пред собом факат један, да је на име 14 Августа 1435 године *„у двору или становној палати његове висости господара деспота, у великој дворани за аудијенције истога господара,“*¹ потписан свечаним начином уговор између Млетака и Србије. Са стране Млетака присуствовали су томе потпису горе помену-та лица посаобине млетачке, а са стране Србије: Радич челник, дворски министар (Radich Celnik comes palatinus), Никола Родоп протовистијар (министар Финанције), Радич Богдашић, дворанин начелник коњушара (magister Agazonensi), још један властелин, којег је име остало непочитано, саветници деспотови, и Никола Которанин, нотар јавни и судија, канцелар сјајнога господина деспота,².

Из самога уговора види се да је деспот захтевао :
1.) да му се плати девет хиљада дуката, што му није кроз девет година полагана уговорена накнада од доходака скадарских! — 2.) да му Млечани плате у готовоме сву ону суму, коју су наплатили на име данка од села у Љуштици, Богдашићу, Љецевичу и Паштровићу, а осим тога, да доплате ону разлику, која долази, што су Млечи, држећи она села, напла-

¹ Acta Arch. Veneti, II, 298.

² Acta, на ист. м.

ћивали само по перпер од дома, а деспот је, кад су та села њему припала, наредио био да се наплаћује по дукат од дома, тражи дакле да му за оно време, за које су они држали поменуте земље, за сваки наплаћени перпер положи дукат (а у дукат је онда ишло 3 перпере); — 3.) да му дужде уступи „*катуне Црне Горе*” (у тексту: „*petebat praefatus illustris dominus despotus catunos cernagore sibi consignari per Illustris dominum ducem et dominium Venetiarum*”¹⁾); — 4. да му не сметају, да у Будву по старом обичају и повластици, коју је имао Ђурађ Страшимировић Балшић, може доносити со, колико и одакле хоће.

Што се тиче прве тачке деспотових захтева млетачка је посабина наводила, да му онај годишњи доходак издаван није за то, што се не хтеде по уговору од 1426 да разруши кастел Ђурђевац, који је на међи грбљској, на брду одмах више самога Котора, био подигао Стефаница син Ђурђа Ђурашевића, него се од њега чиниаше велика штета Котору и људима которске кнежине. Осим тога ако деспот остане при томе, да тражи сву ону суму што му припада за девет година, онда ће и Млеци „*да траже сав онај трошак што га команданти од Скадра и Котора учинише у ратовима и нуждама истога пресјајнога господина деспота а по вољи и наредби његовој, као што то сведоче писма његова, а који се трошак цење до велике суме динара*”.² На послетку споразумеше се о овом питању на овој основи: Дужде млетачки да плати деспоту Ђурђу 4000 дуката на име свега онога што је деспот имао да тражи у новцу до 15 Августа те 1435 године, и да на име те суме положи

¹ Acta, II, 294.

² Acta II, 291.

одмах две хиљаде дуката поклисару деспотовом, који с млетачком посабином пође у Скадар, а друге две хиљаде да се положи у Скадру најдаље у року од четири месеца од дана, кад се она прва половина исплати; осим тога, Млеци се свечано обећавају, да од сада па у напредак сваке године 15-ог Августа полажу у Скадру по 1000 дуката, без икаквог изговора, ономе кога деспот на то опуномоћи. Још се обе стране свечано обећаваху да не ће ни једна ни друга ништа више тражити на име каквих старих рачуна.¹

По другој тачци захтева деспотових посланик млетачки навођаше, да су Млеци преко кнеза которског узели она села под своју заштиту, обећавши да се од њих на име данка неће тражити више од перпере на дом зато да села та не би потпала под руку Бурашевића, *„који је онда био неауријатељ и бунтовник пресјајнога господина деспота“* (ne homines ipsarum devenissent ad manus Jurasevich, tunc hosti, et rebellis dicti Magnifici domini despoti.) Како су земље оне опет у власти деспотовој, то он ако хоће да држи оно обећање млетачко (да се т. ј. не наплаћује више од перпере од дома) тим боље, а ако не ће нека сам заповеди, да се од оних села накнадно наплати што наплаћено није.² Не може се одрећи да је овај одговор с великом финоћом удешен, с пуно логичности на површини, с пуно лукавих задњих мисли доле у дубини.

Што се тиче захтева деспотовог да му се уступе „Катуни Црне Горе“, то су после испитивања те ствари обе стране нашле „и срдачно и једногласно

² Acta II, 292 и 293.

¹ Acta II, 291.

огласиле, да сви речени катуни Црне Горе јесу и припадају поменутоме сјајноме господину дужду и млетачкој држави, заједно са свим оним што им принадежи, с баштинама, патримонијама, виноградима и пољима, јер исти катуни Црне Горе леже у међама државе млетачке и непрекидно су тој држави припадали." Ово „непрекидно“ биће да се односи на непрекидност од год. 1421 кад је Бока Которска потпала по ново под сузеренство млетачко. Под „катунима Црне Горе“ у овоме се уговору мисли без сумње онај крај Црне Горе који граничи непосредно которском обласћу и Паштровићима, и који данас носе име „Катунска нахија“. Деспот који је преко Ђурашевића држао Његуше и који је имао Паштровиће, природним начином гледаше да добије и онај крај на југоисток од Његуша и на исток од Паштровића, у коме беху многобројни катуни (станови или бачије) Црне Горе, а који полазећи од Котора увлачаше се као клин међу земље Ђурђево.

Што се на послетку тиче претензије деспотове, да на основу старог обичаја може доносити соли колико хоће и од куд год хоће у Будву, то се споразумеше, да деспот *само из својих сланица* може доносити колико хоће соли у Будву, али и то *само на лађама будванским или млетачким*. „Ако је кад год Ђурађ Страшимировић доносио со из неке друге стране а не само из својих сланица, то је он чинио преко правила и противу забрана млетачких и да се таква со ухватила она би се конфисковала, почем море припада држави млетачкој и нико осим ње нема на њему право јурисдикције.“¹

¹ Acta Arch. Ven. II, 294.

Од многих рекламација млетачких ушло је у уговор и решено : 1. да ће деспот наредити, да његове војводе и други званичници не забрањују народу, да по со и по други трг иде у Котор и Скадар; 2. да ће изаслати једну комисију у Зету која ће извидети, у колико је основана жалба млетачка да, поданик његов Ђурашевић већ од девет година држи Трасту и приход њезин узимље а од пет година тражи наплату данка и дажбине од Десима и Гојка, којих задруга има некаких двадесет домова. Млеци су пристали да буду задовољни како деспот ту ствар према извештају комисије буде решио. 3., да ће по захтевању млетачком наредити, да се разруше и све оне куће, које су људи његови подигли на брду, где је био кастел Ђурђевац, а уз то се обе стране и Млеци и Срби — обвезују да ни једна не ће икада на брду томе што с нова подизати. 4., На захтевање млетачко, да се епископу которскоме поврате све његове цркве и црквени приходи, које у Зети има, као што су српском митрополиту (мисле митрополита Зетског), повраћени сви приходи његових цркава, деспот се обвезује : да ће то учинити, чим римска столица реши, коме треба тиј приходи да припадну, да ли епископу Которском или архијепископу Барском, који на њих права полага; а ако папа реши питање то на корист епископу которском, онда ће Ђурађ упутити своје власти да пођу епископу томе на руку, да покупи свој доходак.

Истога дана, у који је овај уговор потписан, млетачки је посланик предао деспоту на писмено читав низ рекламација противу штета, које млетачким поданицима, заштићеницима и трговини почи- нише деспотов војвода Алтоман из Бара, и деспотови

поданици Ђурашевићи, Његуши и Будванци. Деспот са своје стране понови обећање, да ће послати у Зету своја два властелина који ће као комисари на лицу места извиђати и расправљати по правди; али тражаше да и Млеци обећају, да ће тако исто у духу правичности дати задовољења многим тужбама од стране српских поданика у Зети против штета и неправде, што им млетачки поданици починише.¹

Можемо замишљати како је се сутра дан, 15-ог Августа, после овога тако свечано углављенога споразума, велика свечаност светковала у граду Смедереву поводом великог празника Госпође. Можемо замишљати колику је сјајност развио тога дана двор Госпође Јерине, само да не засени сјајношћу у скрмет одевене посаобине млетачке. И српска господа и млетачка господа честитаху једна другој што положише нове темеље *„вечитом миру братству и пријатељству.“* Ово преливање пријатељских израза показује на сваки начин велико задовољство и на једној и на другој страни постигнутим споразумевањем. Без сумње се високо ценно, можда и прецењивао, значај тога уговора по будућност. Без сумње се правило велико весеље у двору Ђурђеву. Био је то један од лепих дана нове престолнице српске на Дунаву. Био је то један од сунчаних дана у животу Ђурђа Бранковића, у који су се разгревале наде на будућност, којој није било суђено да се оствари.

После овог важног политичког догађаја у Августу 1435, следовала је, као што видесмо, у Септембру свадба Марина са свима њезиним узбуђењима. Крајем Новембра или почетком Децембра стиже у Смедерево посаобина цара византијског Јована VII Палеолога.

¹ Acta II. 295.

Предводио ју је Ђорђе Филантропин, који донесе од цара и предаде Ђурђу *одличја достојанства деспотског*.¹ Изгледа као да је то било учињено с великим црквеним свечаностима, јер Дука, који о томе помиње, каже да је Ђурађ „те зиме крунисан.“² Аноним преводник Дуке каже да је Ђурађ те зиме „утврђен у достојанству деспота од Србије царем Јованом Палеологом.“³ На сваки начин јасно је, да је цар грчки хтео да даде јавнога и свечаног доказа о великом свом поштовању према владоцу од Србије. Титула „деспота“ у грчкоме царству означавала је достојанство прво до цара, и по правилу се давала само присним сродницима царевим, премда, нарочито од друге половине XIV-ог века, налазимо је и у људи, који нису блиски или који нису баш никакви сродници цареви, али који су на сваки начин имали врло висок положај и велик уплив. Међу свима савременим деспотима (пет синова цара Манојла Палеолога носили су титулу деспота), а којих је било некаквих десет, кроника Јована Мусаћа, деспота од Епира, ставља на прво место „деспота од Србије.“⁴ Тим је одликовањем ударен печат усрдним и присним одношајима између Цариграда и Смедерева и одато признање великој политичкој важности, коју су Србија и њезин господар имали на истоку.

Него посаобина византијска тек добива значај кад се узме у поглед, да је се цар Јован у исто време спремао за свој пут у Италију. Од како је цар

¹ Ducas, XXX, 207. Он каже да је то било у зиму оне године, које Сардина одведе Мару.

² Ducas, на ист. м.

³ Ducas hist. Interpr. inc. 455.

⁴ Historia della Casa Musachia. у Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, стр. 294.

Манојло Палеолог год. 1423 и 1424 путовао по Европи радећи да у западних држава добије помоћ противу Турака, почела се на западу с нешто више заузетости претресати мисао о политичној алијанцији с источним хришћанима и о ујединењу источне и западне цркве, које је ваљало да претходи политичноме савезу. Кад је за тим сабор базелски (од год. 1431) дошао у сукоб с римском столицом, папа Евгеније IV налажаше да ће револуцијонске покушаје у крину саме католичке цркве угушити, ако му испадне за руком да источна црква и византијска империја свечаним актом признаду супрематију римског понтифекса. С тога он наваљиваше на цара Јована VII да дође у Италију, па да се на једном сабору претставника западне и источне цркве прогласи ујединење хришћанских цркава, а тиме створи темељ за заједничку офанзиву и дефанзиву хришћанских држава противу мухамеданске напасти. Цар је Јован налазио свога рачуна да иде у Италију и да тамо великом каквом церемонијом, и ако не великом искреношћу, прогласи ујединење двеју цркава. О овој његовој намери не може бити да посланик његов, Филантропен, није имао разговоре с деспотом Бурђем, тим мање што су све државе које припадаху источној цркви, добиле позив да пошљу заступнике на сабор, који се имао у год. 1437 у Ферари држати.

Шта је Бурђа у томе погледу одговорио посланику грчкога цара не знамо на сигурно. Али његова начела, његов карактер, његово схватање стање ствари и нарочито познија несумњива факта дају нам мислити, да је Бурђа био одсудно противу тога да цар Манојло одлази у Италију ради уједињавања две цркве. Бурђа је желео и радио да се оствари поли-

тичка алијанција источних и западних држава, али је хтео да се црквено питање држи одвојено од политичког питања војних алијанција противу Турака. Значајно је да је и сам цар Жигмундо световао цару Јовану да не долази, јер по његовом мњењу још је било и сувише рано, да се унија цркава оствари.¹ Жигмундо је ту говорио не као католик, већ као државник, који оцењује практичне тегобе у решавању једног одвећ важног и замашног питања, које још није довољно спремљено било.

Што се тиче одношаја деспотових према Угарској ових 1434, 1435 и 1436 година, ту нам ваља разликовати маџарску господу и угарску владу. Маџарска господа, с искључивошћу аристократије повишене још искључивошћу маџарске расе, гледала је с великом суревњивошћу на велике баштине деспота српског у Угарској. Особито им је противно било, — а и врло је природно да им је противно — што Ђурађ завођаше финансијске реформе по својим градовима у Угарској и што за званичнике и баштинике у њима поставља Србе. И ако се не може казати да су мрзили Ђурађа — јер човек с онаким личним особинама, с оноликим тактом политичким и онако разглашеним богатством није се могао тако лако мрзити, — на сваки начин волели га нису. Али су заиста мрзили дрске и арогантне Немце, браћу краљице своје, грофове Цељске. Што деспот Ђурађ даде своју кћер Катарину грофу Улрику Цељском, то није ни мало поправило осећање маџарске господе према Ђурађу. На против неповерење је њихово само порастати могли, јер је деспот комбинујући свој уплив с упли-

¹ Sguropulos, Vera historia unionis non verae inter Graecos et Latinos (Hagae Comitias, 1660 fol), стр. 57.

вом грофова Цељских постао опасан искључиво мацарској партији у Угарској. Ти људи нису били кадри да воде велику једну спољашњу политику, све су мерили и пресуђивали мерилом уске једне домаће политике, којој је главни тон давало страховање од странаца. У тих је људи хладноћа и неповерење према Бурђу порасло услед удадбе Марине за Мурата.

Сам Жигмундо и његови непосредни саветници били су кадри да замисле велику спољашњу политику и да на остварењу њезином, истина споро и млако, али тек непрекидно раде. Жигмундо и његови саветници као да су имали потпуну веру у лојалност и у намере Бурђеве. Међу српским државницима, и ван двора Бурђева, као да се утврђивала и ширила мисао, да је лојално наслањање на Угарску потребно. Од тога занимљив доказ имамо у политичном тестаменту славнога Србина, „великог војводе русага босанског“ Сандаља Хранића, мужа Јелене кћери кнеза Лазара, стрица Стефана Косаче, првога херцега од херцеговине св. Сање. Сандаљ је умро негде под јесен 1435 год.¹ Лукари каже да је тестаментом својим препоручио синовцу и наследнику своме Стефану, „да вазда буде пријатељ Дубровнику и вазда да поштује краља босанског и краља угарског, јер првome има дужност да служи као војник, а од другoга држи земљу у баштину.“²

С крајем 1435 године изгледало је, да Србија давно није тако згодно стојала као тада. Одликован од Млетака, одликован од царевине византијске, сроден с домом краља угарског и цара немачког, господар је од Србије могао да честита себи што је земљу

¹ У Априлу 1435 био је жив, у Новембру се помиње као мртав. Monumentum Serbica. 350, 380.

² Luccari, 90.

своју довео у тако присне одношаје с оне три хришћанске државе које ће у првој линији заједно са Србијом имати да се ухвате у борбу на живот и смрт са змајем муслуманским. Велика је опасност српском политичном замишљају претила од могућности да Турци не нападну и не прогутају Србију пре него што би савезници њезини били у стању, да јој успешно у помоћ притекну. Сад је изгледало да је се и та опасност и ако не сасвим уклонила а оно бар знатно одмакла, и то тако рећи личном једном жртвом дома владаочева. Изгледало је да је осигурано, да ће Србија моћи на миру да дочека, да се доврше спреме за заједничку акцију ако не целе Европе, а оно бар Угарске, Млетака и Византије противу Турака. У јужној Арбанији и Епиру устанак је и даље горео. И ако је Турахан-паша изненадним нападом усред зиме разбио арбанашку устаничку војску која је Аргирокастрон опсађивала, опет Аријанит Комнен бацивши се у планине отпочео је четнички рат¹ који је обећавао да се тако лако прекинути не ће. У самој Караманији тињала је ватра испод површине. Бурђу се чинило да све добро иде и све добро обећава.

Али се година 1436-та злослутно отпочела. Србија је изгубила једног великог човека, Бурађ једног поузданог пријатеља. Велики војвода Радосав Михаљевић умро је 4-ог Јануара те године.² На сву прилику један од косовских витезова Радосав се одликовао у војнама под деспотом Стефаном Високим а и под деспотом Бурђем.³ А служио је и иначе у

¹ Hopf. Griech, Gesch. II, 121.

² „Въ тоже лето (1436) оумръ Радославъ Михаљевићъ великии кожеода Гвицкара Д“. Летописи.

³ Mon. Serb. 355.

државној управи и у пословима дипломатским.¹ Народна га предање врло добро ставља међу војводе Ђурђа Бранковића и преставља га не само као јунака који свети Србе над Турцима, него који је хтео и мушку реч да каже насупрот самовољи многомоћне госпође Јерине. Још ће дуго народ српски помињати и певати „Облак Радосава” у коме је оличена независност и јунаштво духа српског у Ђурђево време.

С пролећа те исте 1436 године Млечани дају видљив знак свога уважавања и признања према деспоту Ђурђу. Шаљу му златним печатом утврђену и врло ласкавим изразима исписану привилегију којом њега и наследнике његове примају не само за почасне грађане млетачке, него и за племиће чланове великог савета млетачког („eundem illustrem dominum Georgium cum ejus filliis et heredibus, ex eo legitime descentibus, in Venetos et cives nostros ac de numero nobilium nostri majoris consilii recepimus atque recipimus”). Привилегију је ову потписао дужде Франческо Фоскари 26 Марта 1436.²

Из тог истог пролећа имамо још једну занимљиву епизоду. Још кад је Мурат на престо ступио, један од његових рођака,³ имао је срећу да избегне општој судбини, која је по начелима унутрашње политике турске а у интересу државне сигурности, постизавала сву мушку родбину новог султана. Овај Османовић, по имену Дауд, а с придевом Челебија тражаше не би ли како помоћу западних држава дошао до престола

¹ Спомен. Арх. Дубровачког, I, XLVII.

² Acta Arch. Aeneti II. 306.

³ По неким млађи брат Мурата II (Матковић, Рад, VII, 238), а по Лукарџу унук Мурата I и по томе стриц Мурату II. Lussari, 91. Мислим да ће ово казивање Лукарџево бити основано, јер само као најстарији члан фамилије Османове могао је Дауд претендовати на престо.

турског. Последњих се година бављаше на двору Жигмундову у Угарској. Готово је извесно да га је деспот Ђурађ лично познавао. Још је извесније да у источној политици Жигмундо није предузимао важније кораке а да о томе није што знао деспот Ђурађ. Како му драго било, није прошло ни годину дана од како је српско-арбанашки властелин Никола Шпан био у Смедереву и како је Аријанит Комнен Големи потукао Турке у Арбанији, кад кнезу и већу дубровачком дође од цара Жигмунда писмо једно, писано на сву прилику у Априлу те 1436 године. Цар јављаше да Челебија са свитом арбанашком долази преко Сења у Дубровник, па позиваше општину да га гостољубиво прими, *да му набави бродове и превезе у Арбанију, где ће Челебија скупили војску, с којом мисли на султана ударити.* Види се да се у Будиму с великом пажњом прати устанак у Арбанији, и да се радило да се Турској начини што већа забуна.

Мудра општина дубровачка, која је природним начином у првој линији водила бригу само о своме опстанку и својим интересима, чисто се препала од овога саопштења царевог. Велики капитали дубровачки били су уложени у трговину по земљама које су Турци држали, и велики број Дубровчана заузет радњом по царевини турској. Султан је могао да не одапне ни једну стрелу, а да неизмерно нахуди Дубровнику. У ономе веку ништа не би било необично да је при најмањој замерци са стране Дубровника султан наредио, да се сви Дубровчани у његовој држави похватају, у тамницу баце и све њихово имање конфискује. Узевши све добро у рачун Дубровник отпише цару да сажаљева што му по захтеву учинити не може, јер кад би примио Челебију и пошао

му на руку да се у Арбанију искрца, „султан Мурат, који већ држи већи део Србије, Босне и Зете упробастио би на мах дубровачку трговину.“ Ово је писмо, потписато 4-ог Маја 1436, однео у Будим као нарочити поклицар Иван Жупањић Баранин.¹ У исто време веће одлучи те се посла нарочити поклицар у Сењ пред Челебију да га од стране општине замоли, да у Дубровник никако не свраћа, него нека иде право морем у Арбанију, јер и онако је прошле године (1435) изгорео арсенал дубровачки, те и нису у стању да му опреме бродове, који би га од њих у Арбанију одвезли.²

Дауд Челебија изјављиваше да он само на дубровачким лађама пристаје да се превезе а не на каквим другим, јер само у Дубровчане веру има. Дубровник допаде читаве беде. Али док преговараше Челебија се тешко разболе,³ те тако не би ништа од његове експедиције. Његова ћемо сина видети мало позније на Косову у војсци Сибињанин Јанка.

¹ Luccari, 91.

² Lettere e Commissioni di Levante vol. 1435 — 1440. P. Matković, Rad, VII, 238.

³ Luccari, на ист. м.

ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА.

У ОЧИ ПРВЕ ПРОПАСТИ. — 1436 ДО 1438.

Врло је тешко сложити податке који се о времену од 1436 до 1439. налазе по турским, српским, угарским и другим сувременим споменицима.

Што је доста јасно ово је: оне исте 1436. у којој још једнако букти устанак у Арбанији, у којој Жигмундо покушава да преко Дауда Челебије подигне међусобни рат у европској Турској, и у којој силни и богати Млеци примају деспота Ђурђа међу своје племиће, султан Мурат мораде ићи у Малу Азију, да савлађује нов покушај Ибрахима султана од Караманије да се од турског сузеренства ослободи.¹ Мурат га је још у тој истој години и савладао али је оставио Ибрахима опет на влади, примивши од њега нове заклетве верности и узевши му сина за таоца.

Онај сустицај устанка арбанашког и устанка караманског, и сустицај других симптома о радњи хришћанских држава (а порта је обично била добро обавештена, јер је шпијуне добро плаћала²), као да

¹ Lewenclaw, *Annali*, ad ann. 840—1436.

² *Chroniche Anconitane*, ed. Ciavarini 176. Макушев, I, 67.

је с нова разбудило подозревање портино према деспоту српском. На порти је једнако било људи који су веровали „да између султана од Караманије, Вукоглија и Угарске постоји савез и уговор, по коме кад један с једне стране на Турке нападне, и други с друге стране треба то да чине.“¹

Свакојачко Ђурађ је имао да издржи велику и тешку пробу. Султан му је јавио да је наумио да с пролећа год. 1437 завојшти на Угарску; позиваше га да спреми контингент који Србија има да даје и још уз то да спреми и друго што треба, да *турска војска може кроз Србију, а преко Смедерева, у Угарску упасти.*² И влашкоме кнезу Дракулу поручено је било да се спрема.

Ђурађу је ваљало развити сву своју вештину и напрегнути сва своја сретства да предупреди, да турска војска Србијом на Угарску не пролази. У главном то му и испадне за руком. Мало му је ту и срећа помогла, јер се с пролећа 1437, услед великих киша Дунав јако разлио,³ те је лако било убедити султана да је тешко и опасно прелазити преко њега у Угарску. Турска се сила под командом самог султана искупи код Софије а одатле се упути у Видин, где Дунаво пређе и отиде преко Влашке у Сибињ. Српски помоћни кор коњанички ишао је напред као авангарда.⁴ Наши су летописи забележили тај поход:

ВЪ ТО ЖЕ ЛѢТО (6945—1437) БЫСТЬ ПРИШЬСТВИЕ

¹ Мурат Драгоман у *Levenclaw Historiae*; 546.

² Мурат Драгоман у *Lewenclaw Historiae*, 550.

³ *Cronica Abtonterfeung ch. Милбахер* ког су Турци на овом свом походу у Сибињ заробили, каже изреком да је Мурат ударио на Сибињ за то, што због ванредно разливеног Дунава не могаше другим путем у Угарску.

⁴ *Lewenclaw*, на ист. м.

цара Моурата съ Власи на Оугре подь Сибињь”¹

У назначењу године наши се летописи слажу с турским изворима.²

Турци су 45 дана пленили и палили по Сибињској неколике мање градове на јуриш отели и разорили (по њиховим изворима 6 градова), сам град Сибињ (Херманштат) безуспешно опсађивали, па се с богатом пени и са 70.000 заробљеника повратили.³ Узевши у опште у војном и политичком погледу поход је овај испао по Турке врло мршава. Њихов брзи повратак и оскудица успеха може се објаснити диверзијом, коју су Угри предузели према левоме боку и самој операционој основи турске војске.

Тек су Турци почели да плене Сибињску а на српскоме земљишту дешавале су се ствари које и ако нам за сада нису са свим јасне, очевидно су врло опасне природе. Још смо од Брокијера чули, да султан држи код Крушевца на Морави велики број лађа и скела за превоз војске. Било сад што су Угри дознали да Турци намеравају предузимати диверзију према Београду — чему би се нашло потврде у неким турским изворима,⁴ — било што су хтели с рачуном да праве диверзију за леђима царево војске у Сибињској, или што их је деспот позвао да се одбрани од каквог самовољног напада турског команданта у Крушевцу Алибега, — тек на сваки начин неки војвода Вукашин Зупровић, (ако ово презиме не буде погрешно прочитано место Згуровић) с једним одељењем угарске коњице пређе Дунаво, и брзим и дрским маршем дошав под Кру-

¹ Летописи, у Ст. Нов. стр. 266. У Шафар. Лет. 77.

² Lewenclaw на ист. м. у Annali, 27; Sead-eddin 90.

³ Hammer, I, 447. — Zinkeisen, I, 582.

⁴ Види мало ниже навод из Кантемира.

шевац спали све турске лађе и скеле, које тамо на Морави нађе. Биће да је овај напад предузет по заповести новог команданта у јужној Угарској, младога дрског Јована Хунјада, кога наш народ познаје под именом Сибињанин Јанка. У Крушевцу је како помену смо командовао Али-бег Авранасовић, син косовскога Евреносбега, брат већ познатог нам Исак-бега. Али-бег полети с коњицом, коју је при руци имао, за Вукашиновом колоном, која је свршивши свој посао под Крушевцем бегала натраг к Дунаву. Турци стигну Угре на Годомињском пољу код Смедерева. Али Вукашина Зупровића послужи срећа те сасвим разбије славног оца још славнијег оца.

Ово је, мислим, био прави ток догађаја, који доста нејасно одјекују у нашим латописима. У овима на име код год. 1437 стоји записано: **«Вѣ то же лѣто вѣсть пришестькниѣ цара Моурата съ Власи на Оугре подѣ Сивниѣ. И вѣсть зълѣи понедѣлѣнниѣ. Вѣ то же лѣто попали Соупровниѣ Вѣлкашиниѣ (по другој верзији: *попалише Оугри*) цркви (тоурьскѣ) дрѣвѣ подѣ Кроушевѣцемѣ и разбиѣ Али-бега на Годоминноу Акрамовниѣ.»**¹

На те се догађаје односи без сумње и она белешка угарских извора, по којој је 17 Јула те 1437 год. стигао у Праг нарочити курир, те болесноме цару Жигмунду донео извештај, да је угарска војска прешав у Србију, разбила турску војску тако страшно, да је 40.000 Турака пало!² Спомене, премда јако замућене, о томе има и Барлетије Скадранин, животописац Скендербегов, који каже да су „Срби исекли турске гарнизоне у неким градовима, а из неких их

¹ Летописи, у Новаковића 266. „Акрамовниѣ“ стоји без сумње место „Акравазовниѣ.“

² Pray. Annal. II. 323; Birtoss y Engl. Gesch. v. Serwien. 383.

протерали”, и да је деспот Ђурађ „помоћу својих пријатеља (Угара?!) гледао да заузме неке земље.¹

Изненадни напад угарски на Турке преко српског земљишта, погибија Али-бегове војске под самим зидинама Смедерева, отвориле су Србији неочекиваним начином веома озбиљан и тежак положај. За чудо је, да Ђурађ није био у стању да такав догађај предупреди ако га сам изазвао није! Једва се могло замислити, да је се тако што десити могло без знања и саучешћа његовог. Шта више, нисмо баш на чисто, да ли онај Вукашин Зупровић или Згуровић није био војвода Ђурђев. Али се види како се он труди, да рђав утисак на порти изглади. Кад је султан на повратку из Сибињске с војском својом у Видин дошао, нашао је ту огромну количину хране, коју је српски деспот војсци царевој спремио. И султан и везири и паше његове добили су још и богате дарове од Ђурђа.² Турци примише све те дарове, и као да се у први мах показиваху, да не дају велики значај оном немилостиво догађају.

Султан је с везирима и већим делом војске отишао са Дунава у Скопље.³ Одавде је издана заповест да се војска опрема, да на пролеће буде готова на нов поход. Ђурађ је дознао за ову наредбу, као што је и позније дознавао за напредовање војних спрема, те је јављао у Будим, не би ли се и Угарска спремила.⁴

У Скопљу је војничка турска партија с нова почела живо да ради, да Султана на Србију дигне.

¹ Barletius, De Vita ch. III, 16.

² Lewenclaw, Historiae Musulmanae, 550.

³ На ист. м.

⁴ Engel. Ung. Gesch. II. 363.

Догађај с Али-бегом давао је врло zgodну основу за то. Турски извори, којима се Кантемир служио, пишу: *«Вук-оглија је био у тесноме крвноме средству са султаном, и свагда се тако понашао да се чинило да је грехота само и посумњати о његовој верности. Али кад се мало из ближе испитало нашло се, да он не само доставља краљу угарском, шта се на порти ради, већ да је свима својим силама делао да предуреди, да Турци Београд не узму.»*¹

Знатно је да се све ово казивање турских извора доста добро потврђује не само оним, што напред по нашим летописима наведосмо о догађајима у Србији, него још и казивањем пећског и трonoшког летописа. *«Амурат цар обрати сја на Угров, оставив Србију, обаче Георгиј не сохранил вјерности, тајно помоштествовал Угром.»*² Мурат Драгоман казује, да је Исак-бег, по повратку са угарског похода, у Скопље, султану претстављао *«да докле је год Вук-оглија у Смедереву, нити ће Угри, нити Караман-оглија, Турцима мира давати.»*³

Али није само вођ војничке партије говорио тако. Улеме и софте имале су свога вођа у некаком Фадули, који је од дервиша постао царевим хазнадаром. За њега Дука вели, да је био човек, неваљао, пакостан, и да је *«већма но ма који други Турчин мрзио на име хришћанско.»* Од како је Бранковићева Мара ушла у харем, носећи собом иконе у злато и бисер оковане, мрзост којом је Фадула са својим пријатељима улемама дисао противу Маре и њезиног оца и противу свега српскога, постала је необузданом.

¹ Cantemir. II, 6. 827.

² Пећски општи лист, Глас. XXX № 65; — Трonoшац, Гл. V, р. 103. тс

³ Lewenclaw, на ист. м. — Sead-eddin, 94.

Она дрска диверзија угарске коњице према Крушевцу — тако рећи за леђима султана, који се по планинама сибинским с војском својом ломи — дало је ново уље ватри њихове мрзости. Њихов је аргумент био силан. Бурађ се показао или непоуздан или немоћан, кад није могао да предупреди да Угри преко његове земље на цара не ударају. На сваки начин интереси су турске царевине захтевали, да се она на српскоме Дунаву осигура.

Дука нам је забележио у коме је правцу дејствовала турска фанатична партија по повратку Муратовом с првога сибинскога похода. Он вели: „Фадула, наставши да је време згодно, по његове црне и зловне намере, почео је султану овако говорити и световати га: „За што, Господару, не би сатро непријатеље наше вере? Бог ти је дао толику силу, а ти не ћеш њоме да се служиш противу његових непријатеља! Трпељивошћу својом ти подржаваш невернике. Заиста, не може то Алаху угодно бити! Вади сабљу те сеци непријатеље док не потраже прибежишта у вери у једнога Бога и великог пророка његовог. Знај, Господару, да онај град, што га је сазидао деспот од Србије, није сазидан на наше добро. Узми дакле тај град а тиме ћемо добити излаз из Србије у Угарску. Пресецимо господару од Србије изворе, који му једнако као воду сипају злато и сребро. Овим златом и сребром предобићемо Угарску, а одатле ћемо, не кроз дуго време, отићи у Италију, и понизити непријатеље вере наше ”¹

Овај говор добива свој прави релеф тек кад се узме на ум: непрекидна страва портина од коалиције хришћанских држава, непосредна опасност да се Ср-

¹ Ducas, *Italic*. *Interpr.* Incert, 455

бија, Угарска Грчка и Италија (Млечи!) удруже, даље факат, да је 27-ога Новембра те исте 1437¹ године грчки цар Јован VIII оставио Цариград и отишао у Италију на сабор (најпре у Ферари по том у Флоренцији) који је имао да утврди унију источне и западне цркве, — даље да је од стране цара Јована послат у Смедерево његов дворски маршал и сродник Кантакузен, сродник Јеринин, по нарочитој мисији не само да побуди деспота да пошаље своје људе на сабор у Италију, него «и по другим неким преговорима».² К свему томе додајмо на послетку факат, да су догађаји с Али-бегом јако компромитовали Ђурђа код Турака. Заиста је у оном времену за Турке од највеће озбиљности било питање, да ли да одмах нападну једног по једног и једног за другим чланове приправљане лиге хришћанске, или да дочекају, да та лига делом постане, па да се турска царевина после од ње брани како може.

Султан Мурат, било по тремости својој било по упливу Марином, није баш одмах улазио у мисли, које су му вођ војничке партије и вођ Улема, уливали. Исак-бегу је одговорио; «*видећемо на пролеће!*»³ Шта је Фадули одговарао не знамо. Али на сву при-

¹ Hopf Griech. Gesch. 109.

² На претставку о унији деспот не само није хтео да пошаље посланике него није хтео цару ни да одговори. Ово каже секретар сабора Згуропулос. «Ad despotam Serviae cum privatis consilliis instruxit magnum domus suae Seneschallum (Megalo-domesticum) dom. Cantacuzenum, carrissimae conjugis Mariae fratrem, in Serviam ob alia negotia abiturientem: qui ei cum multis et verbis et rationibus causam commendare contendisset, Despotam nihil comovit; nec rescribere nec omnino legatum remittere dignantem.» — Sguropoulos. Vera Historia unionis non verae etc. Sect III, cap. II, 45.

³ Lewenclaw, на ист. м.

лику ни Фадула није могао бити задовољан одговором, као ни Исак-бег оним, који од султана доби. За веровање је, да су улеме и војници предузели, да демонстрацијама праве претисак на султана.

Наравно да су и упливи, пријатељски Ђурђу и Србији, дејствовали противним правцем. Било је људи на порти, који нису хтели веровати да може бити, да се таст султанов држи Угарске. Мало час помену смо како турски извори казују, да је се Ђурађ понашао тако, да је чисто била грехота и само посумњати о његовој верности! Али се овај пут стекла маса доказа противу Ђурђа. Мало по мало па су замукнули браниоци његови, јер не само да су противу њега војевали многобројни непријатељи са несумњивим доказима о његовом пријатељовању с Угарском, него су и сами догађаји европски — нарочито сабор у Ферари — бацали сенку која је дражила порту.

Први је успех противника Ђурђевих био у томе што је Мурат дао довести своју прву жену, кћер Сфентијареву, из Брусе у Једрене. Ова жена као природна супарница Мари Бранковићевој, служила је у харему интересима оних који су мрзили и Мару и оца њезиног. И ако се ни лепотом ни духом није могла мерити с Маром, опет као жена, која је султану родила сина наследника (Мехмеда II), имала је она не мали уплив на Мурата.

Други је њихов успех био што је султан наредио, да се за пролеће 1438 спрема у великом размеру нов војни поход.

Трећи је успех њихов био још одсуднији. Султан је преко нарочитих посланика *формално затражио од Ђурђа, да му Смедерево уступи.*¹ Деспот одби тако

¹ Ducas XXX, 209; а и 456.

захтевање „*речима сходним и мудрим*,“¹ И још посла порти и писмен одговор напомињући не само своје сродствене свезе са султаном, него и уговор, који му је са стране султана „великом заклетвом“ утврђен, и који као да му подјемчаваше мирно уживање његове државе.²

Овим се није исцрпао увод у рат. Деспот је без сумње настојавао свима сретствима да отклони непријатељске намере портине према Србији. Султан опет као да би рад био да добије Смедерево, ако узможе, без правога рата са Србијом. Како се види из дипломе, коју је краљ Алберто дао деспоту год. 1439, султан је гледао великим обећањима да приволе деспота да му даде Смедерево, а тиме и доказ да нема политичке заједнице с Угарском. Царица Мара, која је знала за све што се ради, гледала огромне војне спреме и слушала око себе фанатичке непријатеље свога оца, писаше овоме да је боље да учини ту велику жртву, па да уступањем Смедерева спасе што још спасти може. И његов други син Стефан, који је се бавио у Једрену у походи код своје сестре (а можда и као талац свога оца) писаше у истоме смислу Бурђу. Предати престолницу српску Смедерево Турцима, то би значило практички предати Србију везану и оковану у власт Турчину тамничару, који би на тихом Дунаву седео. Значило би осим тога отворати врата на угарској краљевини турским Асабима и Јаничарима на угарској краљевини кроз коју и преко које ваљало је, да хришћанска Европа Србији помогне. Деспот је без сумње учтиво али пресудно одбијао захтеве портине.

¹ Ducae, Ital, interp. incer 456.

² Ducas, XXX, 209.

Наравно онако позорљив човек, какав је деспот био, у онаким приликама није се само ограничавао на дипломатске претставке у Једрену и на позивања на уговоре страшном заклетвом султановом утврђене. Као што напред по турским и угарским изворима видесмо, Ђурађ је извештавао угарску владу о турским спремама и намерама. Сад кад се опасност оштро и јасно противу њега окренула, он је без сумње наваљивао да и Угарска према Србији испуни своје обвезе, као што Србија одбијајући захтеве султанове остаје не само сама себи него и својим уговорима с Угарском верна. Рекао бих да у Албертовој дипломи од 1439 одјекују речи, којима је Ђурађ побуђивао Угарску на њезину дужност казујући какве је жртве са своје стране рад ње поднео. „Премда је” каже се тамо, „предречени господар Турака деспота великим обећањима к себи мамио и велика му доброчинства нудио, и премда су шта више и кћи и син му наваљивали да га од верности (к Угарској) одвуку: опет је деспот волео и сва добра и краљевину оставити, и од своје се деце растати, него ли на себе лагу неверства навући *ма каквих несрећних побуда да би за то навести могао*. Веран бивши у срећи, волео је деспот и у несрећи се постојан верношћу својом показати, и више је волео то него да своју децу и своја добра добије па да се милошћу најжешћег непријатеља христовога крста дичи.“¹

Као што се из свију података, које наведосмо, види, Србија је, практички узевши, дошла у опасност само с тога, што је била важан члан тако рећи *удешаване* лиге хришћанске, што је народ српски био

¹ Féjer, Codex diplomaticus. Том. XI, 293—296

аван гарда велике хришћанске војске крсташке, која је требала да Турке из Европе истера. Неуморним настојавањем Ђурђевим и трпеливошћу, којом је народ српски од ступања Ђурђевога на владу неизмерне жртве подносио, ова је авангарда била доста добро спремна, о чему ћемо доказе добити мало ниже. Али да ли је хришћанска Европа испунила своје дужности? И пре свега да ли је Угарска испунила своје? и да ли је центрум и главна маса хришћанске војске спремна била, да авангарди у помоћ притече?!

Независно од питања да ли је Угарска у војном погледу била спремна или не, појављује се један низ непредвиђених догађаја, догађаја који су лежали ван домаћаја људске мудрости и људске моћи. Фаталност устаје Ђурђу да одмаже, Турцима да помаже.

У часу, у коме је Србији највећма потребовао цар Жигмундо умре у Прагу 8 Декембра 1437¹. Од свију људи у Угарској и у опште на западу европском, Жигмундо је по најбоље схватао одношаје источне и опасност, која је Европи од Турака претила. Многогодишњи и присни пријатељ деспота Стефана Високог потписавши с њиме год. 1426 и уговор о одношајима између Угарске и Србије, Жигмундо је поред свих својих слабости био без сумње и човек кавалер, који на то полаже, да обвезе своје испуни. У сукобу дипломатском између Порте и Србије, који је отпочео с јесени 1437, и који је грозио да се развије у рат, и Ђурађ Бранковић и народ српски с поуздањем погледаху у старог цара, који је још и с „царем Лазом славног споменућа” пријатељовао. Глас да је тај цар у кога се толико надања полагаху умро, учинио је дубок утисак на двор и народ српски.

¹ Rad VII, 239.

Овај се утисак огледа већ и у томе, што наши лаконски летописци, који много шта важнога и што се Срба ближе тиче не помињу, бележе смрт његову. **„Н в љ т о ж е л љ т о”** (1437) пише у летописима, **„о ц м р њ Жигмоуидь краљ Октомериш.”**¹

Жигмундо није имао друге деце осим једне кћери Јелисавете, која је удата била за херцега Аустријског Албрехта или Алберта. Још за живота Жигмундова издали су сталежи краљевине Угарске као и сталежи краљевине Чешке цару писмено уверење, да ће по смрти његовој узети себи за краља мужа кћери његове. Алберто дакле, одмах по смрти царевој, похити са женом својом Јелисаветом у Пожун (Пресбург), понесав са собом и мртво тело свога таста. У Пожуну се на брзу руку искупе (18 Децембра 1437) неколики претставници сталежа угарских. Маџари су страшно мрзили Немце и мало је коме било по вољи да круну св. Стефана види на глави једнога аустријског херцега. Али је формално право било несумњиво на страни кћери Жигмундове и њезинога мужа. С погледом на ту легитимност, с погледом на писмена обећања, која су дали, и с погледом на мртвога цара који лежаше у мртвачком сандуку у парадноме оделу царском још неопојан и несахрањен, — сталежи угарски не могоше да одреку круну угарску Алберту. Али је врло значајно да му не хтедоше предати круну по праву наслеђа, него се изреком од тога предохранеше прогласивши, да му је дају по праву слободнога избора. И још је значајније да га изабраше и крунисаше (1 Јануара 1438 у Стојном Београду) под предохраном, да ће то све

¹ Летописи, Новаковић 266.

пуноважно бити тек кад други земаљски сабор, који се има сазвати, одлуку њихову *накнадно* одобри. Овај су корак мотивисали тиме, што на сабор у Пожуну нису због краткости времена могли доћи сви преставници сталежа.¹

Јасно је да политички одношаји нису могли имати још никакве сталности, кад се оставља, да се избор краља подвргне накнадној ратификацији другог једног земаљског сабора. Јасно је да таква привременост није могла државној власти угарске краљевине дати могућност, да енергички прикупи сву снагу своју, те да Турцима на сусрет изађе. А и иначе има и других симптома, који показују да је у Угарској владало такво растројство, да се на озбиљну одбрану од Турака није могло ни мислити. У самоме престоном граду Будиму становници Немци и становници Маџари прегоњавали су се по одавна око избора кметова и судија општинских. А сад кад аустријски херцег Алберто постаде краљем угарским, будимски се Немци силно понесоше, да их Маџари већ не могуше да сносе. И док се још краљ бављаше у Будиму букну та горка мржња у пламен отворене борбе. Маџари раздражени мучким убијством једнога свога омиљеног суграђанина, који се одликовао био својим агитацијама противу Немаца, скоче да побију Немце. Господа и господичићи маџарски који су дошли били у Будим да се поклонe новоме Немцу-краљу, помогоше својски грађанима и паорима будимским да опљачкају куће богатих трговаца и мајстора немачких. С муком су се уставили ови нереди, који нису добро пририцали за оданост и одушевљење Маџара за свог

¹ Engel's Gesch. v. Ung. III. 8.

новог краља. На другој страни опет, у Сибињској, још не бејаше краја бунама сељачким.¹

Док се још у Будиму бављаше стизаху новоме краљу од Угарске извешћа о великим војним спремама турским. Знамо већ по напред наведеним турским и угарским изворима, од кога су ти извештаји тамо стизали. Не видимо ничега што би показивало, да је Алберто озбиљним каквим мерама одговарао на то. Сачувало се само једно писмо његово од 14 Фебруара те 1438,² којим он из Будима пише граду Кронштату нека буде на опрезу од Турака и нека се добро брани. Без сумње су овака писма опремљена била и свима другим командама на угарској крајини.

У Марту немачки кнежеви понуде краљу Алберту круну царства немачког. Угарска се господа размишљаше по дуже, да ли да пристану да краљ њихов буде и цар немачки. Једни се бојаху, да ће га послови царства немачког смести, те угарској краљевини не ће поклањати ону бригу, коју су прилике захтевале; други опет мишљаху, да ће угарском краљу лакше бити бранити угарску краљевину од Турака, кад његов глас буде не само глас краља угарског него и цара немачког. Најпосле се сагласе да Алберто прими немачку круну. Краљ Алберто отиде у Беч и прими се тамо да буде цар немачки (29 Априла 1438). Одатле отиде у Мају у Праг да се крунише и круном чешке краљевине. Али док га католици признаваху радо за краља, Хусите прогласише Казимира брата краља пољског Владислава. Цело то

¹ Engel. на ист. м.

² Engel. Gesch. v. Ung. III, 13.

лето до под јесен остаде Алберто борећи се у Чешкој и Шлеској с Пољацима око круне чешке.

Док је нови краљ угарски јурио за круном чешком и немачком, оставивши да Угарском управљају неколико њих намесника (викарија), Турци су искупили били велику војску и чекали су само миг султанов па да се крену. Цару грчком Јовану дођоше у Флоренцију у Мају 1438 званични извештаји, да је Мурат опремио 150 галија и 150.000 војника, и да у Цариграду велики страх влада да са толиком силом не нападне на престолницу грчког царства.¹ Али се у брзо видело, да је та сила прикупљена била противу Србије.

Пре него што ће се кренути с војском, султан је позвао да му на двор дођу у Једрене и Ђурађ и кнез влашки Дракул. Ђурађ је на сву прилику знао, шта је била намера портина с тим позивом. Он се извињаваше и не хте да отиде. Кнез Дракул са синовима својим отиде у Једрене. Ту га као издајника који је у потаји држао с Угрима по заповести царевој затворе и одведу у Галипољ.² На сву је прилику иста судбина чекала и Ђурђа, да је само запао у турске канџе.

Султан је заиста с добром вером могао да каже, да је дошао до на крај својој трпељивости, и да одговорност за рат пада на Ђурђа.

Искао је да кроз Србију на Угарску 1437 прође. Ђурађ му разби ту жељу.

¹ Diari Veneti. 1412—1442, fol. 110 Misti, LX, fcl. 59, 82, 83. Hopf. Griech, Gesch. 109.

² Ducas, XXX, 117; — Hammer, I, 448. — Zinkeisen, I. 284.

Док се главна турска сила те исте 1437 г. борила у Сибињској, Ђурађ је пустио Угре да кроз Србију нападну на турску операционску базу.

Искао је доказе стварне, да Ђурађ не држи страну Угрима. Ђурађ му је давао само речи и слао новце.

Искао је да му се уступи Смедерево. Ђурађ је тај захтев постојано и пресудно одбијао.

И претњама и обећањима наваљивао је на њ, да само даде стварна јемства да је с Портом а да није с Угарском. Ђурађ је постојано одбијао таква јемства.

Кад ни претње ни обећања цара царева нису могли да покрену старог деспота, онда су преклињања његове кћери Маре и његовог сина Стефана из Једрена долазила, да узнемире и онако бесане ноћи тешко забринутог господара од Србије. Али ни то Ђурађа не освоји.

Најпосле цар га позивље да му на двор дође. Ђурађ не хте ни у томе цара да послуша.

Султану сад заиста није друго остајало, него или да дигне руке од онога, што је мислио да је неопходно потребно за сигурност турске царевине, или да ратом покуша да то добије.

Султан се, наравно одлучио за рат са Србијом.

Српски је народ ступио у једну периоду од пет година, којој што се патње и страдања тиче, нема равне у целој историји нашег средњег века, али којој и што се тиче хероизма показатог са стране народа равне нема.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА.

ПЕТОГОДИШЊИ РАТ. — ПЛАНОВИ БУРЂЕВИ. — ПАД СМЕДЕРЕВА. — СРПСКО РОБЉЕ.
1438 и 1439.

Колико данас по још оскудном материјалу видети можемо, војни план Бурђев за одбрану земље био је врло прост.

Народ је из села и отворених места имао да се повуче у многобројне градове и градиће, који су сви, више или мање, кроз последњих 10 година оправљени били. Што није могло наћи склоништа по градовима, то је требало да се баци у збегове по планинама. Посаде по градовима требало је да се бране што дуже могу не би л' дочекали помоћ из Угарске. Нарочито се деспот побринуо за одбрану два главна земаљска града: Новог Брда и Смедерева, ставивши у њих најбољу војску и најискусније војводе. Двогубо ваља жалити што још не знамо име онога, који је онако вешто и онако срчано управљао славном обраном Новог Брда. У Смедереву је фактичку команду водио најпре сам деспот Бурађ (од прилике до средине Јуна 1439), а после војвода Тома Кантакузен, брат Јеринин, а поред њега је имао, бар по

имену, врховну команду најстарији син Ђурђевић, деспотовић Гргур.¹

По угарским изворима Ђурађ је, одмах чим је видео да је рат неизбежан, оправдио ка краљу Алберту нарочитог посланика, молећи за помоћ.² Алберто је као што смо напред видели с пролећа 1438 био у забуну у Бечу око круне немачке и у Прагу око круне чешке, заплевши се због ове последње у рат с краљем пољским.

Што се из наших домаћих извора зна о догађајима у овој 1438 г., то није много „Родословие сербскии царен” задовољава се да каже: **Муратъ сѹлтаниъ козденже гонениа на Георгиа деспота, таста својею. Видевши же деспотъ многу силу турецку, градъ Смедерево оутверди и въ немъ оставиашеть сына својею Гргѹра княза; самъ же отходитъ Георгиа краљу оугарскомъ просити помошь: лѣто господня 1438; мисляше деспотъ оускорити съ помощию къ Смедеревоу.”³**

У летописима код године 1438 стоји само оволико: **въ лѣто 6946 (= 1438) царъ Моуратъ раззи Срьблие Августа .а. пазни и попали Коучево и Браничево и приши градъ Борѹтъ и Равницоу, и расипа Острѣнцоу.**⁴

Из свега се даје мислити, да је Мурат разбио неку српску војску негде у отвореном пољу 1-ог Августа; да је за тим могао без сметње да оплени и попали Кучево и Браничево, богату земљу између

¹ Да је Тома Кантакузен у Смедереву био, па га по одласку Ђурђевићем, бранио са сестрићем својим Гргуром, в. Du Cange, *Illyricum vet. et nov.* 68.

² Праг, II, 294.

³ Гласн. XXI, 262, „лѣто господня 1438” стављено је погрешно као што ћемо ниже видети.

⁴ Летописца у Šafarik, 77, у Ст. Новаковића 266.

Мораве и Тимока, да је војска његова опсађивала неке градове српске, од којих су се Борач (у Грузи) и Раваница предали, а Острвица би освојена на јуриш и разрушена. Не може се казати да су ово врло сјајни успеси за једну војску од 150.000 војника!

Што је бивало те године у јужном басену Моравском и у Ситници, и нарочито што је се збивало око Новог Брда, за сада не знамо. Очевидно ништа особитога, јер се ништа не спомиње. Да су се Турци и Срби по Зети тукли знамо по сведочанству млетачких листина, али и тамо градови су се Ђурђеви бар ове године одржали, и ако није било много наде, да ће се још дуго држати моћи.¹

Војни се поход турски на Србију те године свршио великим пожаром у Скопљу. Ова друга престолница турских царева била је у оно доба на гласу не само као важна стратегијска тачка са које су турске војске на војне полазиле и на коју су се са војних похода враћале, него је још и на далеко чувена била као поглавити трг за ратно робље. На сву је прилику под јесен 1438 у Скопље доведено било много робље из Србије. Могућно је да је неко од заробљеника подметуо ватру у дрвене зграде његове. Тек на сваки начин наши су летописци забележили „**къ то лето (1438) изгоръ Скопние и въ немъ много доушь съгоръ.**”²

Док су чете турске овако облетале по богатоме Кучеву и Браничеву и док царева војска освајаше омање градове српске, деспот је се у Смедереву на тешке муке распињао. Сва његова наваљивања, да Угарска похита послати војску Србији у помоћ, не

¹ Acta Arch. Ven II. 311.

² Летописи. на ист. м.

помагаху ништа, Краљ беше у послу у Чешкој и Шлезији, и сабор се угарски никако не састајаше. Нити се могло с коликом толиком поузданошћу казати кад ће се краљ моћи да врати и кад ће се сабор састати; још мање шта ће краљ и сабор рећи, кад се већ и састану.

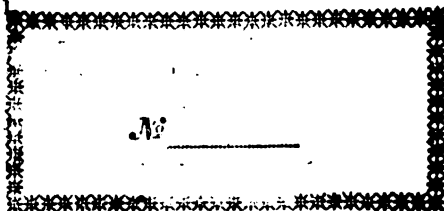
Чему се деспот у својој неприлици довијао није, о томе имамо један занимљив доказ, који је у једно и сведочанство велике дрскости његових политичких замисли и окретности његовог дипломатског духа. Не могући довести краља угарског у Угарску, нити иначе довести слогу и јединство у одлукама међу оним „неколиким намесницима,“ које је Алберто оставио, да у место њега земљом управљају, деспот Ђурађ дође на мисао, да би цел своју најпречим путем и најсигурније постигао, кад би сам могао некако доћи на чело државној управи у Угарској! Шта је управо желео, и како је мислио, којим начином и којим путевима, да дохвати у своје руке управу краљевином угарском, то још за сада не знамо у појединостима. По најпре ће бити да је, с погледом на то што је с јесени 1438 краљ Алберто поставио Улриха Цељског за свога намесника у краљевини Чешкој, Ђурађ радио да и сам постане краљев намесник у краљевини Угарској. Суревњиво држање угарске господе на сабору, који је се неколико месеца позније састао, према деспоту и зету његовом Улриху, даје се у неколико објаснити овом тежњом деспотовом, да се докопа надмоћног уплива у Угарској. Да је пак он ту тежњу имао и на њој радио, томе имамо несумњиво сведочанство у једној листини архива млетачког. Пред свршетак месеца Децембра 1438 дужде Франческо Фоскари јавља се-

нату млетачком, да су дошли посланици деспота Бурђа, те између других порука донели од свог господара поздрав „да он ради на томе, да добије краљевину угарску, а ако је добије, намерава да буде добар пријатељ млетачки.” (*„nos advisat de pratica quam tenet habendi Regnum Hungariae, et si dictum regnum habebit, deliberat esse bonus amicus noster”*).¹ Сенат у седници својој од 2 Јануара 1439 доноси одлуку, да се деспоту на овом пријатељском саопштењу захвали лепим речима.² Тешко је мислити да би деспот чинио овако саопштење млетачкој влади, да није онда, кад је посаобину слао имао озбиљних изгледа на успех. Него као мудар човек Бурђа је помишљао и на најгоре могућности па је преко исте посаобине молио Млетке да му продаду град Улцињ за новце, да га приме на своје земљиште ако би му била потреба да са синовима и фамилијом својом у њих сконишта потражи, и на послетку, да му положи оних хиљаду дуката, које је требало да је 15 Августа примио у Скадру, а које, без сумње због рата с Турцима, није примити могао. Сенат је у помешној седници од 2 Јануара 1439 донео одлуке своје и о тим захтевима, а на име да му се Улцињ не може уступити, да ће се на млетачко земљиште примити ако дође, и да ће се наредити кнезу од града Скадра, да ону суму деспотовом пуномоћнику положи.³ Сенат је у исто време одлучио да се посланици деспотови питају, шта господар њихов мисли чинити са земљом и градовима својим у Зети и Арбанији, јер управ се тада бављаху у Млецима посланици града Котора

¹ Acta Arch. Ven. II, 311

² На ист. и.

³ На ист. и.

који тврђаху, да деспот не ће моћи оне своје земље и градове од Турака одбранили, и који мољаху владу млетачку, „да Будву и Зету и друга места деспотова у Арбанији под своју руку узме како их Турци заузели не би.“¹ Не знамо шта су на то посланици деспотови одговорили.

Него ако је Ђураћ и имао каквих изгледа да стане на врх управи у Угарској, већ су се у Јануару 1439 ти изгледи сасвим изгубили. Улрик Цељски у необузданом свом властољубљу почео је да ради, да од намесника краљевог постане краљем чешким. Алберту се то достави, те он Улриха збаци. Међу тим се настојавањем папе Евгенија IV почне радити на преговорима за мир између Алберта и Казимира, ког је чешка народна партија за краља била прогласила а који је био млађи брат краљу пољском Владиславу. Алберто се већ вратио био у Беч, и могло је се очекивати, да ће скорим и у Угарску доћи.

Изгледа да је деспот о новим спремама турским и намерама портиним добивао гласове, који су га јако узнемиравали. Тим би се могло објаснити, што он у Априлу исте године (1439) по други пут наваљује на млетачку владу, да му уступи Улцињ. Град је овај деспот желео да добије које с тога, што би му из њега саобраћај морем са целим светом тако рећи осигуран био, што би из њега лакше могао саобраћавати и с војском својом која се у Новом Брду и око њега држала, што се ту завршивала велика

¹ »Et quia hic sunt oratores Catarini supplicantes ut accipiamus Buduam ac Zentam et alia loca Albaniae dicti domini Despoti, ne ad manus Turchorum perveniant, cum non sit potens ea sustinere, procurretur intelligere a dictis oratoribus intentionem dicti despoti de locis suprascriptis, si ea non tenere posset.» Acta II, 312.

трговачка линија која је од Једрена долазећи ударала на Пловдив, Кратово, Куманово, Ново Брдо, Приштину, Призрен, Скадар, што се дакле из Улциња могао са свима тим важним трговачким и политичким местима обдржавати сигурнији и непосреднији саобраћај него са Дунава, а које и с тога, а на сву прилику и *поглавито*, што би у Улцињу заклоњен био од напада турског земљом млетачком¹. Али га млетачки сенат и овај пут одлуком од 23. Априла, учтиво одби.²

Усред непрекидних наваљивања од стране деспота Ђурђа, поткрепљених представкама господe угарске, а особито извештајима Јована Хуњада бана од Срења (којим се именом звао онда данашњи Тамишки банат), краљ Алберто изда с пролећа 1439 на угарску властелу и духовништво распис, да се у Мају у граду Будиму састане на сабор. Као задатак томе сабору назначио је: да реши питање о престолонаследству у Угарској и *питање о рату с Турцима*.³

Краљ дође у Будим те лично отвори сабор 24 Маја 1439. Деспот Ђурађ није дошао у Будим, већ је послао нарочите посланике да наваљују, да се што пре похита с војском, јер су Турци с огромном силом већ ушли били у Србију, упутивши се право к Смедереву. На самом сабору млад један војвода угарски, који се последњих година већ више пута одликовао у бојевима с Турцима, настојаваше ватреним беседама, да се не губи време, већ да се одмах на Турке удара.

¹ У тексту наведеноу последњу околност опаамо је први г. Димитријевић у својој дисертацији Georg Brancović, стр. 51.

² Acta Arch. Ven. II. 318.

³ Egel. Gesch. Ung. II. 16.

Није нужде изреком казати, да је то био — Јован Хуџад, кога наш народ познаје под именом Сибињанин Јанка. Не по три града, као што бива са старим јунацима, већ три земље и три народа отимљу се о славу, да га својим сином назову. Отац му је био Румун, отаџбина Угарска, а најлепшу своју славу стекао је на бојним пољима Србије. Тако је Сибињанин Јанко јунак сва три народа. Али на мајском сабору 1439 г. он је још млад војвода тек с два три лаворова листа за калпаком. Заман његово родољубиво срце кипи најчистијим осећањима, заман речито доказује да пред питањем тако огромног значаја, какво је питање српско тада било, треба да ишчезну сва себична осећања. У сабору су седели ситни људи с мајушним срцем, тесним грудима и замућеним оком. За њих је спољашње питање било ствар тек од позадног значаја и ако је то спољашње питање у томе часу говорило риком топова на Дунаву. За њих је главно било, да се реше најпре питања унутрашње политике. Политичка суревњивост према краљевској власти и политичка и друштвена суревњивост према странцима у Угарској, било је главно осећање у угарске господе. У место да без оклевања дигне сву силу па да похита у помоћ Србији, по формалним обвезама и по очевидним користима својим, Угарска је властела трошила драгоцену време у дискутовању питања о престолонаследству, о правима и повластицама властеле, о укидању некаквих пореза, о привелигијама духовништва, и нарочито о томе да се странцима у опште не дају баштине у Угарској и да се Ђурђу Бранковићу и његовоме зету Улриху Цељском забрани, да на својим земљама у Угарској не дају баштине и звања странцима то јест Србима

и односно Немцима него само Угрима.¹ У самој ствари угарски су сталези том приликом израдили читав један нов устав, познат у њиховом јавном праву под именом *Decretum Alberti Regis*.²

На срећу краљ је Алберто био толико несебичан, и толико је политичког такта имао, да са своје стране није хтео доприносити, да се решење свију тих питања одуговлачи. Он је радо и без одлагања пристајао на све одлуке саборске. Као у накнаду за толику добровољност његову сабор одлучи, да се води рат с Турском. Али практична вредност те одлуке није била скоро никаква, јер је пре ње сабор донео закон, да се само онда народ на оружје диже, кад се покаже да краљеви најамници (*Stipendiati* или *Banderium regale*) нису у стању, да непријатеља од граница одбију.

Краљ Алберто изда проглас на прелате, бароне, градове и комитатско племство, да што брже саставе војску, која ће ићи у помоћ Србима противу Турака, и да се искупе што пре у Сегедину.³ Он сам дође у овај град пред свршетак Јуна месеца, не би ли тако личним примером ободрио господу угарску на већу ревност.

Међутим док се у Угарској саборавало и толико скањивало, Турци су, као што је већ споменуто,

¹ Забрана давати баштине странцима изречена је у члану XVI Албертове крунбашне дипломе од 29 Маја те 1439 г., а оно о Бурђу Брашковићу и Улариху Цељском у члану XXV које гласи овако: *Juxta requisitionem Regnicolarum nostrorum, Nos una cum eisdem operabimur, quod despotus Rasciae et Comes Ciliae, caeterique Magnates, dominias vel possessiones, castra, fortalitia, civitates, oppida, et alia bona in hoc Regno Hungariae habentes et tenentes, hujusmodi castra, fortelitia, oppida, civitates et possessiones non advenis et forensibus, sed Hungaris hominibus pro honore dare debeant.*

² Corp. jur. Ung. на вст. и. Engel. Ungar. Gesch. III. 17—21.

³ Feasler, I, 518.

ушли у Србију. С крајем Маја, или почетком Јуна, 130.000 Турака, под командом самог султана Мурата, прекрили брда око Смедерева.¹ Кад се уз то узме и турска војска која је оперисала пред Новим Брдом онда слободно можемо рећи, да је те 1439 године 200.000 Турака Ђурђеву Србију напало!

С почетка је опсада споро напредовала. Кишом од стрела није се могло досадити кулама града смедеревског. Али је султан дао салити неколико грдосије топове па их наместити у батерију — прву батерију која је затрештала на обалама смедеревског Дунава. Огромна зрна од камена почеше падати на девичанске куле Смедеревске. Ужасна пуцњава више је задавала страве народу, који се у граду затворио, но што је штете чинила. Било је много њих, који су тада први пут чули грмљавину топова, па их је она поражавала. По уверавању историка Халкохондиле груваље је из топова трајало без прекида и дању и ноћу.² Али се градска посада јуначки бранила.

Може се замислити с коликим је нестрпљењем Ђурађ изгледао, не ће ли се указати угарска војска у помоћ граду. Он је сам дао састављати војску о свом трошку на угарском земљишту, али та по себи није могла предузимати ништа озбиљнога на супрот огромној сили турској. Та је војска његова чекала заповест, да се састави с војском угарском, па да се одмах ради.³

¹ Онај је број војске узет по тврђењу угарских извора. Fessler, I. 518 Праг, II 299.

² Chalcochondylas, lih, V. 114.

³ Да је Ђурађ прикупио једну војску на угарском земљишту види се из дипломе краља Алберта о којој ћемо више говорити.

Што је највећу бригу задавало деспоту било је то, што је знао да у граду нема хране за врло дугу опсаду. Орбинија, на сву прилику на основу некаквог народног предања, криви Јерину казујућу да је по својој среброљубивости дала пре рата распродати велике количине хране из војног магацина смедеревског.¹ Тешко је казати у колико је то истина. Дука зна о томе само толико да каже, да је у граду Смедереву, кад га је Мурат дошао да опсади, већ „исцрпана била готовина јечма и друге хране.“² На сваки начин за време рата г. 1438 магацини су се прилично испразнили, нити је било могућно поупити их, јер је народ већину те године провео по збеговима. Могло се у напред прорачунати, докле ће се војска и народ у Смедереву моћи издржати о храни које је у граду било. Видећи да је напад турски с дана на дан све жешћи, да је хране у граду из дана у дан све мање, а да угарска војска нема ни да се помаља, и чувши да је краљ Алберто приспео у Сегедин, војнички и државни савет у Смедереву одлучи: *да деспот пређе у Угарску, те да личним настојавањем ускори помоћ угарску.* Бурађ заједно с Јерином и најмлађим сином Лазарем остави Смедерево негде пред свршетак Јуна, у пратњи велике свите дворске господе и духовника, међу којима је био и смедеревски митрополит Атанасије.³ Понео је собом и већи део блага својега.

¹ Orbini, 259.

² «Tyranus per aestatem Smedrovum accessit, exhausta erant castrī horrea et reliqua cibariūrum penus; tempore igitur apto castrum obsidione cinxit.» Ducas, XXX, 209.

³ Да ја Бурађ с Јерином и сином Лазарем и својим благом прешао у Угарску, то знају сви најстарији извори: и наши родослови (Гласн. XXI стр. 263), и турски извори (Мурат Драгомана, Lewenclw, 551) и грчки

Деспот је стигао у Сегедин неколико дана пред Петров дан. На краља Алберта учинио је својим појавом и својим понашањем дубок утисак. Чисто га је очарао. Симпатична потресеност Албертова одјекује јасно у дипломи, коју је на Петровдан потписао, и којом поклања деспоту у баштину град Вилагош. Диплома та формално кипти од израза поштовања симпатије и уважавања према Ђурђу. У самом уводу Алберто каже о њему: *«наш верни, искрено љубљени сјајни кнез, Ђурђе, Деспот од Рације и Господар од Арбаније, не мање наш драги сурадник на одбрани ове краљевине»*.¹ Помиње његове *«сјајне заслуге»* за цара Жигмунда (*operum gesta magnifica*). *«Мало ниже*

писци (Ducas, сар. XXX 210, Chalcocondylas, lib. V, 114), и угарски извори (Bonfinius, дес. III lib IV.) Упоредити и називање Орбинијево, стр. 258. Није јасно било у које је време Ђурађ оставио Смедерево, да ли много пре но што су Турци пред тај град дошли, или тек после, а тај је момент важан за карактеристику самог тог корака Ђурђевог. Дука до душе каже да је деспот прешао Дунаво овда «кад је Мурат Смедерево опсађивао» (*quo tempore Smedrovum Morates obsidebat*). Текст родослова српских царева (која у осталом годину погрешно ставља) допушта и једно и друго тумачење: *«Видјевши же деспот многу силу турску, град Смедерево утврдио и в нем остављајет сина својега Гргура кнџа: сам же одходит Георгије краљу угарском просити помошт; мисља же деспот ускорити с помоштију к Смедереву; предвари же јега сила турецка и султан Мурат взе Смедерево славио с окрестними мести и зароби Гргура сина Георгија деспота»* (На нав. и.) Али диплома краља Алберта писана 29 Ј на 1489 јасно каже, да је деспот из «опсађеног града» Смедерева у Угарску прешао: *«Јер док је напредпоменути Господар Турака опсаду овога града с постојанством наставао (nam intelto Turcorum domino in obsidione castri praefacti perseverante) деспот је, по несумњивој чистоти своје верности, са женом и једним сином својим, другога оставивши да опсађени град брани (alio in conpervatione ipsius castri obsessi relicto) и са целим својим двором к нашем величанству дошао.»* Fejer, Том. XI. 293—296. — Рајнх, коме Албертова диплома није позната била, мислио је по Орбинију и Диорену да сам деспот *«не стерија дождати пришествија јега (Турчина), убејајет к земљу угарскују.»* (III; 166).

¹ *«Ad fidelem nostrum, sincere dilectum, illustrem principem Georgium, despotum Rasciae et Albaniae Dominum, tanquam singularem nostrum pro defensione hujus Regni cooperatorem.»* Fejer, XI, 293.

помињући своје крунисање каже, да је на исто нарочито позвао и њега (Ђурђа) „који је као поглавити члан ове краљевине” (*tamquam principale regni huius membrum fuerit requisitus*), па додаје како Ђурађ, не могавши сам лично доћи „због важних узрока имајући да брани отаџбину и државу своју од опасности која му је сваког часа претила”, посла отмену посаобину од великаша својих, да му срдачно честита ступање на престо, и да му „несумњивим знацима” (*manifestis signis*) посведочи чистоту своје верности и постојану своју пажњу. Па онда долазе места, која се тичу непосредно ондашњих догађаја, и која ћемо овде у преводу навести.

„А поврх свега тога он је у ово најновије време дао о својој искреној верности не само знак, него и несумњиви стварни доказ,² који заслужује не само да га краљ памти, него који је достојан вечнога спомена. Кад је на име ових прошавших дана, — док смо се ми ван наше краљевине Угарске у страним крајевима важним пословима и делима, која су хвала Господу сад већ свршена, бавили, те не могосмо тако лако поклањати сву бригу истој нашој краљевини и земљама које се с њом граниче, — Господар Турака ушао с великом својом, од разних племена и народа са свих страна прибраном, силом у поменуту краљевину Србију (*Regnum Rasciae*) да би је себи покорио, па је толике људе побрио, друге поробрио, много шта порушио и многе штете починио. А сад кад смо се ми у најновије време из поменутих страних крајева повратили у ову нашу краљевину Угарску, овсео је град Смедерево с намером да га освоји. А напред

² У оригиналу стоји *credibile experimentum*: латинска изрека, која се означава доје.

поменути Господин Деспот и ако му је речени господар Турака многим обећањима са сваке стране прилазио, и ако га је многобројним добротинствима и користима мамио, па и насилном смрћу сина и кћери његове, који се сада због тога налазе у затвору код истога господара турског, плашио, — волео је пре сва своја добра и своју државу напустити и од своје се деце растати, него ли љагу неверства на себе навући, ма да би несрећних побуда за то навести могао. Волео је да верност, коју је у срећи држао, и у несрећи непроменутом покаже. Волео је то већма, него да натраг добије децу и добра своја, па да се милошћу најбешњег непријатеља крста Христовог и најбешњег непријатеља нашег, поноси. И кад је поменути господар турски опсаду поменутог града постојано настављао, исти је деспот по несумњивој чистоти своје верности, заједно са супругом својом, једним сином (оставивши другог да поменути опсађени град брани) и са целим својим двором к нашем величанству дошао, и одмах готов био да с не малом од својих људи састављеном силом на турску војску с нама заједно пође.»¹

Речи, којима се краљ Алберто у последњој реченици у оригиналу служи (*et confestim non parva suarum gentium coacervata potentia ad obviandum exercitui Turcorum nobiscum procedere promptus fuit*), показују да је Ђурађ живо наваљивао, да се Смедереву у помоћ притече. Али је почетком Јула у логору код Сегедина тако мало угарске војске било да се краљ није смео да усуди, да се с њоме у озбиљна предузећа упушта. Ваљало је чекати да се

¹ Fèjer XI. 296.

што више искупи. Краљ је по свој прилици услед Бурђевог наваљивања поновио своје налоге властели и духовништву да без одлагања у логор дођу. Али мало се ко освртао на такве налоге. Властела угарска оклеваше очекујући да најпре слободне вароши и владике пошљу своје људе на војну; а ове опет са своје стране изгледаху да виде, шта ће властела да учини.

Међу тим Турци настављаху неуморно опсаду Смедерева. Непрегледна сила турска застрла сву околину докле се оком види, и одсекла Смедереву све комуникације. Посада се градска једнако брани јуначки. Неколике куле већ су повређене прштањем турских поткопа. Али се војвода Тома Кантакузен разумевао у фортификацијама па се иза порушених зидина утврђивао. Настао је већ и трећи месец како се Смедерево на супрот напрезању тако велике силе држи, — дуго време по мишљењу сувременика, врло дуго за нестрпљивог султана, без сумње најдуже за оне у граду, који сваком зором забринуто погледају с кула градских на равнице угарске. Султан се љуто срдио што са освајањем града тако споро иде. Главни терет његове срдње имао је да носи Исак-паша, — онај који је највише и дејствовао, да се рат са Србијом предузме. Царева срдња била је узрок што усред опсаде, усред грувања топова и вике јаничарске, Исак-паша отпасује димискију, баца турбан доле па с дервишком капом на глави пролази не-весео кроз смедеревске винограде и одлази у Меку на ђабу.¹ Али га царев татарин стиже на путу и предаде заповести, да иде да предузме команду над војском пред Новим Брдом.

¹ Mourat Dragoman, у Levenclaw. *Historiae Musulmanae*. 552.

Краљ Алберто је све до свршетка Јула остао у Сегедину искупљајући војску.¹ Пред средину Августа кренуо се к утоку Тисе у Дунав. Изгледа као да је план био, да се угарска војска Дунавом сиђе у Београд, па одатле да испадне за леђа турској војсци пред Смедеревом. Појимљиво је да малена војска српско-угарска, која се дотле с натегом искупила, није могла прелазити Дунаво нигде у непосредној близини Смедерева, где је 130.000 Турака лежало. Од 14 Августа има једно писмо Албертово писано «у пољу код Кижда на Тиси,»² а од 15-ог Августа једно писано «на маршу нашем близу места Тидерева»³ Овде код Тидерева (дан. Тител) угарска војста стане у логор имајући лево своје крило заклоњено Тисом а десно Дунавом.⁴ У санитарском погледу логор је овај врло несрећно изабран био. Сунчана жега месеца Августа, испаравање ритова, а без сумње и злочеста храна, доведоше у војску срдобољу. Болештина та, гласови о сили турској и о напредовању њезином пред Смедеревом, срдња на оне који једнако оклеваху да дођу, начинише велику зловољност у војсци угарској. Поред свега настојавања Албертовог, кроз пуна два месеца до пред свршетак Августа, није се више искупило од 24.000 војника, нити их је у стану код Тидерева више било.

¹ Од 29 Јула 1439 има једно његово писмо владици Страсбуршком, потписано «у логору код Сегедина.» Fèjer, V, 314.

² «In feld bey Kisdi an der theyss.» Fèjer, V, 315.

³ «Datum in descensu nostro campestri prope Vadum Tydewrew vocatum in festo Nativitatis beatae Mariae virginis gloriosae anno dominii 1439.» Fèjer на ист. и.

⁴ Pray II, 301.

Може лако бити да је баш ово покретање угарске војске ускорило катастрофу.¹ Турци су знали за те покрете, па су природним начином навалили, да што пре задобију Смедерево. Посада смедеревска, отсечена од сваког саобраћаја, очевидно није знала за оне покрете. Хране је већ нестајало, а после толиког узалудног чекања нестало је и вере, да ће помоћ из Угарске на време стићи. Жестина турских нападаја јачала је из дана у дан, али је у исто време султан једнако слао позиве, да му се град преда нудећи да са своје стране пристане на повољне услове. Гргур Бранковић и Тома Кантакузен очајаваху, да ће град спасти, па се упусте у преговоре за предају.

Још за сада не знамо у појединостима услове, под којима се Смедерево први пут Турцима предало. Знамо само да се 27-ог Августа отворила градска капија, и да је на њу изашао деспотовић Гргур с ујаком својим Томом на челу јуначких бранилаца Смедерева, те се предао султану. «**Въ то же лѣто (6947 — 1439) прии Моуратъ Смедерево Августа 27 и изведе Гръгоуръ и Томоу**», пишу наши летописи.² Михаило из Острвице каже изреком, да је глад принудила Смедерево на предају.³

Султан их је с доста одличја примио и одмах потписао ферман, којим Гргуру даје у баштину земљу, коју је некада дед његов Вук Бранковић држао. Орбинија додаје, да му је ту земљу дао под условом, да буде васал и да данак плаћа, што се у осталом и од себе разуме.⁴ Бранковић историк мисли да је

¹ Тако мисли наш J. Rajah; III, 169.

² Летописи, Новаковић 266; Šafarik 77.

³ Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 60.

⁴ Orbini, 259.

земља, коју је султан Гргуру дао, била Браничево¹. Султан је не само одличним пријемом, који је врховни команданат смедеревске војске нашао у њега, показао своје поштовање према осведоченом јунаштву те војске, него и тиме, што су војници добили право да слободно иду куд хоће.²

Султан уђе у Смедерево и одмараше се у двору деспота Ђурђа и госпође Јерине. Ако је било кулчара који су градећи дворе деспотове проклињали их, клетва се њихова брзо испунила. Само што је она падајући на владалачки дом падала свом тежином на целу Србију. Султан се дакле одмарао неко време као победилац у дворовима, из којих су му само пре три године извели Мару невесту царпцу. Цркву смедеревску даде одмах претворити у џамију и постави јој имама. Наименова и кадију, а Турахан бега, који се при опсади одликовао, постави за војводу смедеревског.³ На послетку султан је заповедио да се у Смедерево досели што више Турака па ту стално настане. Ова је наредба, како сам Мурат Драгоман прича, задала велику бољу хришћанима.⁴

Кад у угарски стан код Тидерева стигне глас да је Смедерево пала, паника обузме војску. Шест бандерија онога часа појахају коње, па никога не питајући оставе стан и пожуре се кућама. Ово јавно бегање поплаши једне још већма, збуну друге, и у војсци преовлада неред. Са више страна узрујаног стана подигне се вика „курјак! курјак!“ што је међу Маџарима био старински сигнал, да сваки ваља

¹ J. Pank III, 370.

² Sead-eddin, 95; — Ducas, 117; — Chalcochondylas, V, 131.

³ Lowenclaw, 555.

⁴ На пет. м.

да гледа како ће бегством да се спасе.¹ И заста велики део војске, поред свега усиљавања од стране краља и других вођа да поврате ред и самопоуздање одмах се разбегне. Има их који мисле, да поред краља већ нико и није остао. Али нема сумње да је с њиме остало нешто војске верних властела, као и војска српскога деспота. Тако се у самој ствари жалосним и стидним разбегнућем угарске војске сврши поход угарски Србији у помоћ те године. Да би колико толико част земаљску сачувао, Алберто је још ту у Тидереву 17 Септембра расписао општи прирез од 150 феника или једног златног флорина од сваког дома за војску, која се „на пролеће” противу Турака опремити има.²

Ваља још додати да је Алберто с оном војском која му је остала, чинио неку диверзију противу чета турских, које су упадале у Мачву и Срем. 26-ог Септембра налазимо га у Футоку; 1-ог Октобра пуномоћије својим посланицима, које је слао на сабор немачки у Мајнц, потписује „на срећном војном походу противу Турака код Сланкамена”.³ Али не могаше успети да сузбије Турке. Ови пленише и палише по јужној Угарској. О томе помињу и наши летописи код год. 1439: „и еъ то же лѣто Моуратъ плени оугрскоу землю и градѡв рлзѡн.”⁴ У другој половини Октобра већ налазимо Алберта болесна у Будиму. Напрезања, кидања, гњев, болештина, сложило се све да му живот прекрати. На путу из Будима у Беч

¹ Thurocz, у Schwandt. 239.

² Fëjer, V, 315.

³ За све вид. Fëjer V, 3'6.

⁴ Летописъ на нов. м.

премину у Лангендорфу 27-ог Октобра.¹ Смрт његова била је нов тежак удар деспоту Ђурђу и његовим надањима.

Глас да је пало Смедерево поражавао је Србе по осталим градовима и збеговима где би год само допр'о. Није то само био пораз који природним начином потреса срца људма кад чују, да је престолница њихове државе у рукама непријатељским, него је потрес тај два пут дубоко и два пут на широко захватао при помисли, да је то био град који је се ту тек пре неку годину с тако огромним жртвама, и како се чинило с толиком вештином и с толиким знањем, оградио и утврдио, да се мислило да нема силе, којој одолети не ће. Па још на самој граници Угарске, тако рећи на догледу и на дослуку угарском краљу, који је узео био на се обвезу, да брани Србију од Турака! Пад је Смедерева био за народ српски права страховита катастрофа, и као свака катастрофа у првome је часу забунила народ и испунила га духовном клонулошћу. Прва је последица тога била, да је се читав низ омањих градова предао Турцима. Турски извори изреком кажу, да је султан осим Смедерева освојио и више других градова², а наши летописи изреком спомињу предају Ресаве,³ који ако је и био мален град, лепотом и богатством своје цркве, славом својих учених и вредних калуђера, и историјским успоменама на Стефана Ла-

¹ Прау, II, 301; Engel Uug. Gesck. III, 25. „Въ то же лето (1439) оумръ краљъ Дьврто“ Летописи на ист. м,

² Lewenclaw, 516. И Нолес по турским изворима пише да су се после предаје Смедерева п многа друга утврђена места у Србији Мурату предала. Knowles 262.

³ Летописи на ист. м.

Што је највећу бригу задавало деспоту било је то, што је знао да у граду нема хране за врло дугу опсаду. Орбинија, на сву прилику на основу некаквог народног предања, криви Јерину казујућу да је по својој среброљубивости дала пре рата распродати велике количине хране из војног магацина смедеревског.¹ Тешко је казати у колико је то истина. Дука зна о томе само толико да каже, да је у граду Смедереву, кад га је Мурат дошао да опсади, већ «исцрпана била готовина јечма и друге хране.»² На сваки начин за време рата г. 1438 магацини су се прилично испразнили, нити је било могућно попунити их, јер је народ већину те године провео по збеговима. Могло се у напред прорачунати, докле ће се војска и народ у Смедереву моћи издржати о храни које је у граду било. Видећи да је напад турски с дана на дан све жешћи, да је хране у граду из дана у дан све мање, а да угарска војска нема ни да се помаља, и чувши да је краљ Алберто приспео у Сегедин, војнички и државни савет у Смедереву одлучи: *да деспот пређе у Угарску, те да личним настојавањем ускори помоћ угарску.* Бурађ заједно с Јерином и најмлађим сином Лазарем остави Смедерево негде пред свршетак Јуна, у пратњи велике свите дворске господе и духовника, међу којима је био и смедеревски митрополит Атанасије.³ Понео је собом и већи део блага својега.

¹ Orbini, 259.

² «Tyranus per aestatem Smedrovum accessit, exhausta erant castrum horrea et reliqua cibariorum penus; tempore igitur apto castrum obsidione cinxit.» Ducas, XXX, 209.

³ Да ја Бурађ с Јерином и сином Лазарем и својим благом прешао у Угарску, то знају сви најстарији извори: и наши родослови (Гласн. XXI стр. 263), и турски извори (Мурат Драгомана, Lewenclw, 551) и грчки

Деспот је стигао у Сегедин неколико дана пред Петров дан. На краља Алберта учинио је својим појавом и својим понашањем дубок утисак. Чисто га је очарао. Симпатична потресеност Албертова одјекује јасно у дипломи, коју је на Петровдан потписао, и којом поклања деспоту у баштину град Вилагош. Диплома та формално кипти од израза поштовања симпатије и уважавања према Бурђу. У самом уводу Алберто каже о њему: «*наш верни, искрено љубљени сјајни кнез, Бурђе, Деспот од Рације и Господар од Арбаније, не мање наш драги сурадник на одбрани ове краљевине*».¹ Помиње његове «сјајне заслуге» за цара Жигмунда (*operum gesta magnifica*). «Мало ниже

писци (Ducas, cap. XXX 210, Chalcocondylas, lib. V, 114), и угарски извори (Bonfinius, dec. III lib IV.) Упоредити и казивање Орбинијево, стр. 253. Није јасно било у које је време Бурђу оставио Смедерево, да ли много пре но што су Турци пре тај град дошли, или тек после, а тај је момент важан за карактеристику самог тог корака Бурђевог. Дука до душе каже да је деспот прешао Дунаво овда «кад је Мурат Смедерево опседао» (*quo tempore Smedrovum Morates obsidebat*). Текст родослова српских царева (који у осталом годину погрешно ставља) допушта и једно и друго тумачење: «*Видевши же деспот многу силу турску, град Смедерево утврдио и в нем остављајет сина својега Гргура казав: сам же одходит Георгије краљу угарском просити помошт; мисља же деспот ускорити с помоштију к Смедереву; предвари же јега сила турецка и султан Мурат азе Смедерево славио с окрестними мести и зароби Гргура сина Георгија деспота*» (На нав. м.) Али диплома краља Алберта писана 29 Ј на 1459 јасно каже, да је деспот из «опсађеног града» Смедерева у Угарску прешао: «*Јер док је напредпоменути Господар Турака опсаду онога града с постојанством наставао (nam intelato Turcorum domino in obsidione castri praefacti perseverante) деспот је, по несумњивој чистоти своје верности, са женом и једним сином својим, другога оставивши да опсађени град брани (alio in conversatione ipsius castri obsessi relicto) и са целим својим двором и нашем величанству дошао.*» Fejer, Том. XI. 293—296. — Рајих, коме Албертова диплома није позната била, мислио је по Орбинију и Диерену да сам деспот «*не стерија дождати пришествија јега (Турчина), убјегајет к земљу угарскују,*» (III; 166).

¹ «*Ad fidelem nostrum, sincere dilectum, illustrem principem Georgium, despotum Rasciae et Albaniae Dominum, tanquam singularem nostrum pro defensione hujus Regni cooperatorem.*» Fejer, XI, 293. ...

помињући своје крунисање каже, да је на исто нарочито позвао и њега (Ђурђа) «који је као поглавити члан ове краљевине» (*tamquam principale regni huius membrum fuerit requisitus*), па додаје како Ђурађ, не могавши сам лично доћи «због важних узрока имајући да брани отаџбину и државу своју од опасности која му је сваког часа претила», посла отмену посаобину од великаша својих, да му срдачно честита ступање на престо, и да му «несумњивим знацима» (*manifestis signis*) посведочи чистоту своје верности и постојану своју пажњу. Па онда долазе места, која се тичу непосредно ондашњих догађаја, и која ћемо овде у преводу навести.

«А поврх свега тога он је у ово најновије време дао о својој искреној верности не само знак, него и несумњиви стварни доказ,² који заслужује не само да га краљ памти, него који је достојан вечнога спомена. Кад је на име ових прошавших дана, — док смо се ми ван наше краљевине Угарске у страним крајевима важним пословима и делима, која су хвала Господу сад већ свршена, бавили, те не могосмо тако лако поклањати сву бригу истој нашој краљевини и земљама које се с њом граниче, — Господар Турака ушао с великом својом, од разних племена и народа са свих страна прибраном, силом у поменућу краљевину Србију (*Regnum Rasciae*) да би је себи покорио, па је толике људе побио, друге поробио, много шта порушио и многе штете починио. А сад кад смо се ми у најновије време из поменућу страних крајева повратили у ову нашу краљевину Угарску, опсео је град Смедерево с намером да га освоји. А напред

² У оригиналу стоји «*palrabile experimentum*» дакле «пробу, која се опипати даје.

поменути Господин Деспот и ако му је речени господар Турака многим обећањима са сваке стране прилазио, и ако га је многобројним добротинствима и користима мамио, па и насилном смрћу сина и кћери његове, који се сада због тога налазе у затвору код истога господара турског, плашио, — волео је пре сва своја добра и своју државу напустити и од своје се деце растати, него ли љагу неверства на себе навући, ма да би несрећних побуда за то навести могао. Волео је да верност, коју је у срећи држао, и у несрећи непроменутом покаже. Волео је то већма, него да натраг добије децу и добра своја, па да се милошћу најбешњег непријатеља крста Христовог и најбешњег непријатеља нашег, поноси. И кад је поменути господар турски опсаду поменутог града постојано настављао, исти је деспот по несумњивој чистоти своје верности, заједно са супругом својом, једним сином (оставивши другог да поменути опсађени град брани) и са целим својим двором к нашем величанству дошао, и одмах готов био да с не малом од својих људи састављеном силом на турску војску с нама заједно пође.»¹

Речи, којима се краљ Алберто у последњој реченици у оригиналу служи (*et confestim non parva suarum gentium coacervata potentia ad obvianum exercitui Turcorum nobiscum procedere promptus fuit*), показују да је Бураћ живо наваливао, да се Смедереву у помоћ притече. Али је почетком Јула у логору код Сегедина тако мало угарске војске било да се краљ није смео да усуди, да се с њоме у озбиљна предузећа упушта. Ваљало је чекати да се

¹ Fèjer XI. 296.

што више искупи. Краљ је по свој прилици услед Бурђевог наваљивања поновио своје налоге властели и духовништву да без одлагања у логор дођу. Али мало се ко освртао на такве налоге. Властела угарска оклеваше очекујући да најпре слободне вароши и владике пошљу своје људе на војну; а ове опет са своје стране изгледаху да виде, шта ће властела да учини.

Међу тим Турци настављаху неуморно опсаду Смедерева. Непрегледна сила турска застрла сву околину докле се оком види, и одсекла Смедереву све комуникације. Посада се градска једнако брани јуначки. Неколике куле већ су повређене прштањем турских поткопа. Али се војвода Тома Кантакузен разумевао у фортификацијама па се иза порушених зидина утврђивао. Настао је већ и трећи месец како се Смедерево на супрот напрезању тако велике силе држи, — дуго време по мишљењу сувременика, врло дуго за нестрпљивог султана, без сумње најдуже за оне у граду, који сваком зором забринуто погледају с кула градских на равнице угарске. Султан се љуто срдио што са освајањем града тако споро иде. Главни терет његове срдње имао је да носи Исак-паша, — онај који је највише и дејствовао, да се рат са Србијом предузме. Царева срдња била је узрок што усред опсаде, усред грувања топова и вике јаничарске, Исак-паша отпасује димискију, баца турбан доле па с дервишком капом на глави пролази невесео кроз смедеревске винограде и одлази у Меку на ђабу.¹ Али га царев татарин стиже на путу и предаде заповести, да иде да предузме команду над војском пред Новим Брдом.

¹ Mourat Dragoman, у Levenclaw. *Historiae Musulmanae*. 552.

Краљ Алберто је све до свршетка Јула остао у Сегедину искупљајући војску.¹ Пред средину Августа кренуо се к утоку Тисе у Дунав. Изгледа као да је план био, да се угарска војска Дунавом сиђе у Београд, па одатле да испадне за леђа турској војсци пред Смедеревом. Појимљиво је да малена војска српско-угарска, која се дотле с натегом искупила, није могла прелазити Дунаво нигде у непосредној близини Смедерева, где је 130.000 Турака лежало. Од 14 Августа има једно писмо Албертово писано «у пољу код Кижда на Тиси,»² а од 15-ог Августа једно писано «на маршу нашем близу места Тидерева»³ Овде код Тидерева (дан. Тител) угарска војста стане у логор имајући лево своје крило заклоњено Тисом а десно Дунавом.⁴ У санитарском погледу логор је овај врло несрећно изабран био. Сунчана жега месеца Августа, испаравање ритова, а без сумње и злочеста храна, доведоше у војску срдобољу. Болештина та, гласови о сили турској и о напредовању њезином пред Смедеревом, срдња на оне који једнако оклеваху да дођу, начинише велику зловољност у војсци угарској. Поред свега настојавања Албертовог, кроз пуна два месеца до пред свршетак Августа, није се више искупило од 24.000 војника, нити их је у стану код Тидерева више било.

¹ Од 29 Јула 1439 има једно његово писмо владици Страсбуршком, потписано «у логору код Сегедина.» Fèjer, V, 314.

² «In feld bey Kisdi an der theyss.» Fèjer, V, 815.

³ «Datum in descensu nostro campestri prope Vadum Tydewrew vocatum in festo Nativitatis beatæ Mariæ virginis gloriosæ anno domin-1439.» Fèjer на ист. и.

⁴ Pray II, 301.

Може лако бити да је баш ово покретање угарске војске ускорило катастрофу.¹ Турци су знали за те покрете, па су природним начином навалили, да што пре задобију Смедерево. Посада смедеревска, отсечена од сваког саобраћаја, очевидно није знала за оне покрете. Хране је већ нестајало, а после толиког узалудног чекања нестало је и вере, да ће помоћ из Угарске на време стићи. Жестина турских нападаја јачала је из дана у дан, али је у исто време султан једнако слао позиве, да му се град преда нудећи да са своје стране пристане на повољне услове. Гргур Бранковић и Тома Кантакузен очајаваху, да ће град спасти, па се упусте у преговоре за предају.

Још за сада не знамо у појединостима услове, под којима се Смедерево први пут Турцима предало. Знамо само да се 27-ог Августа отворила градска капија, и да је на њу изашао деспотовић Гргур с ујаком својим Томом на челу јуначких бранилаца Смедерева, те се предао султану. **«Въ то же лѣто (6947 — 1439) прии Моуратъ Смедерево Августа 27 и нзведе Грьгоура и Томоу»**, пишу наши летописи.² Михаило из Острвице каже изреком, да је глад принудила Смедерево на предају.³

Султан их је с доста одличја примио и одмах потписао ферман, којим Гргуру даје у баштину земљу, коју је некада дед његов Вук Бранковић држао. Орбинија додаје, да му је ту земљу дао под условом, да буде васал и да данак плаћа, што се у осталом и од себе разуме.⁴ Бранковић историк мисли да је

¹ Тако мисли наш Ј. Рајић; III, 169.

² Летописи, Новаковић 266, Šafarik 77.

³ Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 60.

⁴ Orbini, 259.

земља, коју је султан Гргуру дао, била Браничево¹. Султан је не само одличним пријемом, који је врховни команданат смедеревске војске нашао у њега, показао своје поштовање према осведоченом јунаштву те војске, него и тиме, што су војници добили право да слободно иду куд хоће.²

Султан уђе у Смедерево и одмараше се у двору деспота Ђурђа и госпође Јерине. Ако је било кулчара који су градећи дворе деспотове проклињали их, клетва се њихова брзо испунила. Само што је она падајући на владалачки дом падала свом тежином на целу Србију. Султан се дакле одмарао неко време као победилац у дворовима, из којих су му само пре три године извели Мару невесту царцу. Цркву смедеревску даде одмах претворити у џамију и постави јој имама. Наименова и кадију, а Турахан бега, који се при опсади одликовао, постави за војводу смедеревског.³ На послетку султан је заповедио да се у Смедерево досели што више Турака па ту стално настане. Ова је наредба, како сам Мурат Драгоман прича, задала велику бољу хришћанима.⁴

Кад у угарски стан код Тидерева стигне глас да је Смедерево пала, паника обузме војску. Шест бандерија онога часа појахају коње, па никога не питајући оставе стан и пожуре се кућама. Ово јавно бегање поплаши једне још већма, збуну друге, и у војсци преовлада неред. Са више страна узрујаног стана подигне се вика „курјак! курјак!“ што је међу Маџарима био старински сигнал, да сваки ваља

¹ J. Pank III, 370.

² Sead-eddin, 95; — Ducas, 117; — Chalcochondylas, V, 131.

³ Lowenclaw, 555.

⁴ На ист. м.

да гледа како ће бегством да се спасе.¹ И заоста велики део војске, поред свега усиљавања од стране краља и других вођа да поврате ред и самопоуздање одмах се разбегне. Има их који мисле, да поред краља већ нико и није остао. Али нема сумње да је с њиме остало нешто војске верних властела, као и војска српскога деспота. Тако се у самој ствари жалосним и стидним разбегнућем угарске војске сврши поход угарски Србији у помоћ те године. Да би колико толико част земаљску сачувао, Алберто је још ту у Тидереву 17 Септембра расписао општи прирез од 150 феника или једног златног флорина од сваког дома за војску, која се „на пролеће” противу Турака опремити има.²

Ваља још додати да је Алберто с оном војском која му је остала, чинио неку диверзију противу чета турских, које су упадале у Мачву и Срем. 26-ог Септембра налазимо га у Футоку; 1-ог Октобра пуномоћије својим посланицима, које је слао на сабор немачки у Мајнц, потписује „на срећном војном походу противу Турака код Сланкамена”.³ Али не могаше успети да сузбије Турке. Ови пленише и палише по јужној Угарској. О томе помињу и наши летописи код год. 1439: „и кь то же лето Моурать плени оугрськоу землю и градос рлзби.”⁴ У другој половини Октобра већ налазимо Алберта болесна у Будиму. Напрезања, кидања, гњев, болештина, сложило се све да му живот прекрати. На путу из Будима у Беч

¹ Thurocz, у Schwandt. 239.

² Fëjer, V. 315.

³ За све вид. Fëjer V, 3'6.

⁴ Летописи на нов. м.

премину у Лангендорфу 27-ог Октобра.¹ Смрт његова била је нов тежак удар деспоту Ђурђу и његовим надањима.

Глас да је пало Смедерево поражавао је Србе по осталим градовима и збеговима где би год само допр'о. Није то само био пораз који природним начином потреса срца људма кад чују, да је престолница њихове државе у рукама непријатељским, него је потрес тај два пут дубоко и два пут на широко захватао при помисли, да је то био град који је се ту тек пре неку годину с тако огромним жртвама, и како се чинило с толиком вештином и с толпким знањем, оградио и утврдио, да се мислило да нема силе, којој одолети не ће. Па још на самој граници Угарске, тако рећи на догледу и на дослуху угарском краљу, који је узео био на се обвезу, да брани Србију од Турака! Пад је Смедерева био за народ српски права страховита катастрофа, и као свака катастрофа у првome је часу забунила народ и испунила га духовном клонулошћу. Прва је последица тога била, да је се читав низ омањих градова предао Турцима. Турски извори изреком кажу, да је султан осим Смедерева освојио и више других градова², а наши летописи изреком спомињу предају Ресаве,³ који ако је и био мален град, лепотом и богатством своје цркве, славом својих учених и вредних калуђера, и историјским успоменама на Стефана Ла-

¹ Прау, II, 301; Engel Uug. Gesck. III, 25. „Ка то же лето (1439) оумрз краљ Ђлверто“ Летописи на ист. м,

² Lewenclaw, 516. И Нолес по турским изворима пише да су се после предаје Смедерева и многа друга утарђена места у Србији Мурату предала. Knowles' 262.

³ Летописи на ист. м.

заревог сина, био је драг народу српском, — крупно зрно бисера у накиту земље српске.

А какав је утисак пад Смедерева учинио ван Србије томе смо видели један пример у паници угарске војске код Тидерева. Други нам је пример дао краљ босански Твртко III. Побојавши се да се холуј са Дунава не повије на земљу његову, он пошље посланике султану да поднесе нова уверавања о својој васалној верности и сам понуди, да данак годишњи од 20.000 дуката повиси на 25.000, само да турске чете у Босну не упадају.¹

Враћајући се из Смедерева султан је с војском својом ударно и сам на Ново Брдо и како се чини неко кратко време провео при опсади тога града. Отуда је се после пронело било, да је после пада Смедерева и Ново Брдо султану у власт пало, те је та верзија и у неке историје прешла.² Али се Ново Брдо још једнако јупачки бранило, најпре од Осман Челебије, и после од Исак-паше. Војска српска која је у њему (могућним начпном и око њега) била, није се само ограничавала на одбрану него је бранила се предузимала и нападања. Још сада не знамо јасно шта је била права целъ покретима Новобрдске војске почетком месеца Августа те године, али је видимо где 6-ог Августа код Трипоља више Грачанице — на оном истом пољу на коме је деспот Стефан 1402 потукао Турке, — бије крваву битку с Турцима. Наши летописци кажу: **„въ лѣто 6947 — 1439 Августа бѣ на Прѣокраженіе оуби Есевер Акранезовикъ Новобръгане на Триполю.“**³ А Ссад-един

¹ Chalcochond. V, 132; — Schimek, Geschi. d-Kenigreichs Bosnien, 112.

² Ducas, 117; — Sсад-eddin 99.

³ Летописи на ист. м.

прометнув „Трипољ” у „Никопољ” прича по очевидцу Ашик-паша-заду, да су се Турци били под командом Исак-бега и наводи још и ове неколике појединости: „Баури су били распоређени тако, да су напред ишли пешаци, а за њима коњаници. Као црн облак грунеше на турску војску, које кад Турци видоше, по обичају своме на сав глас повикну Алах-ил-Алах, па се на пешадију ђаурску устреме. Пешаци видећи каква им опасност од турских коњаника непосредно грози, онога часа и сви у један мах оборе стреле и копља на непријатеље и то толико стрела бацише, да се чинило као да кишом падају. Али се од тога Муслумани ни најмање не поплаше већ навале те пробрину редове ђаурске и кад пробивши их тако већину прегазе коњима својим, онда продру и до коњице, која је острагу као зид од гвожђа стајала. Али ова, не могући толико силном удару одолети, распршти се у бегство, Гонџи бегунце Турци исеку небројне Хришћане, тако да од гомила њихових лешева турски коњи не могоше по местима копитом на земљу да стану”¹

Турци су овој победи над новобрдском војском у отвореноме пољу приписивали велику важност. Ашик-паша-заде који је и сам лично у овом боју учествовао, каже изреком „да је овој победи следовало потпуно покорење целе земље Лазове, те се свуда поставише кадије, да правду досуђују, онако као и у граду Смедреву”²

Претерао је овај дервиш-делија, али је појимљиво да је погибија новобрдске војске, на многومه граду српском отворила капије војсци турској

¹ Sead-eddin, 93. Lewenclaw, 551.

² Sead-eddin, 97.

Поред све ове несреће, која је постигла Ново-брђане и поред свега очајавања, које је пад Смедерева на све стране изазвао, Ново Брдо још се као надаше.

Не могући освојити Новог Брда ни ове године турска се војска — осим оне што је остала по задобивеним градовима као посада — врати главном својом масом у Скопље. Султан отиде у Једрене, водећи собом и Гргура Бранковића

И тек кад гледамо како се победоносна турска војска враћа на зимовник, подиже се пред нама, а у триумфалном походу јаничарском, страховита слика опустошене и онесрећене Србије! Данас је готово тешко и веровати у све страхоте и све грозности ондашњега турског ратовања. И опет дивљачни карактер тога ратовања са свим је историјски и несумњиви факат. И пре но што је Смедерево пало, а још више после тога, велики број турске војске просуо се по Србији. Казати да су полетали као гладни скакавци, мало је казати. Што Јаничари, Азапи и делије нису могли на месту да потроше или да као плен понесу собом или да потеряју испред себе, то су махом сагоревали, разбијали и на сто начина упропаштавали. Што од народа, и старог и младога, мушкога и женскога, није погинуло под сабљом и копљем при првоме удару, и што није помрло страшном смрћу на сатански смишљеним мукама, а што није имало срећу да се сакрије по збеговима дубоко по планинама, то су Турци повезали ланцима и конопцима око врата, па чопорима као стоку терали у робље. Знатније и отменије људе обично су свагда убијали. Главно је правило њихове завојевачке политике било, да у земљи, коју заузму, сав виши и образованији ред потпуно униште и истребе, ако се не

би, прешавши у Излам, ставио безусловно на страну освојачеву. И кад би град какав на веру примили, Турци би обично затворили све градске капије осим једне, па би заповедили да на ту једну сви становници, оставивши све своје имање код кућа, изађу у поље. На капији би се наместио главни заповедник турски са својим доглавницима, па како је која породица излазила из града, он би пробирао најлепше жене и девојке и најкраснију момчад и одвајао их на једну страну, а друго терао на другу. Од онога пробранога робља слао је најлепше и најсавршеније екземпларе султану и другим великашима на поклон, задржао што је хтео за себе, а оно друго остављао на јагму војсци или, у ређим приликама, враћао у град. Овакав нам је призор један описао Михаило Костантиновић из Острвице, који је неколико година позније и сам таквим начином допао турскога ропства¹.

Кроз цео Октобар и Новембар несрећне оне 1439 године путови, који воде из Србије у Скопље и Једрене — два главна трга за робље — закрчени су били гомилама људи обојега пола и свакога доба, заробљених у Србији. Јесење хладне ноћи и влажни дани у нашим крајевима, прекинули су вечним покојем патње многих и многих препуклих срдаца. Дуж путова којима је робље пролазило, остављани су зверовима и грабљивим птицама лешеви оних бедних људских створења, који са нежности своје организације не могоше да издрже телесне и духовне напоре страшне оне народне катастрофе. Нико мањи него папа Евгеније IV у дипломатском једном циркулару од год. 1443, управљеном на све савремене хришћанске др-

¹ Гласник XVIII, 116.

жаве, описује грозне призоре, којих је земља српска пуна била после пада Смедерева. „Између многих других свирепстава” пише Евгенпје, „терају робље хришћанско, и мушкиње и женскиње, повезано једним ужетом; оне, који, било услед дугог путовања, било услед слабости, било услед старости, или иначе каквим невољама изнурени, не би могли ићи, по пољима или и усред хришћанских вароша, кроз које пролазе, утку или смртно израђаве, па их ту мртве или услед рана готово мртве, остављају, да им тела дивљи зверови растрзају на цоруку и срамоту вере хришћанске. . . Не обазире се они ни на веру, ни на чин, ни на достојанства, ни на пол ни на старост, ништа они не штеде па ни са на- сишчади немају милосрђа. . . . А робље износе на трг, те га као стоку продају”.¹

Али нам је још вернију и ако грознију слику беда које су постижавале турско робље и које су постигле и велики број народа српског 1439 г., — оставио један човек, ког су Турци год. 1437 (дакле само две године пред пад Смедерева!) заробили приликом похода свога у Сибињ, и који је у њих до год. 1458 робовао.² Ево једног превода његове слике:

„У свима турским варошима имају нарочити тр- говци, којих је занат и радња једино у томе да купују и продају људе. Као и други трговци они имају на то од цара еснафска писма. . . . Него ову своју радњу

¹ Raynaldus, vol. XXVIII, 418.

² Cronica Abtouterfeyung und Entwerffung der Turkey. von einem Sibenburgen 22 jar darin gefangen gewesen. Gedruckt zu Angsburg durch Heinrich Steiner MDXXX Не зна се име писцу, али је познат под именом Милбахера по месту Милбаху у Сибињу, где су га Турци заробили.

не врше они само по варошима, већ иду у логор и за војском, носећи собом ланце и конопце, те из руку разбојника и војника купују робље. Јер често разбојници и војници толико људи заробе, да не могу да их чувају и држе. С тога их продају некад за већу а некад за мању суму новаца, према томе имају ли мало или много робља; јер по некад толико много робља задобију, да се човек за капу продаје. Ови дакле трговци кад купе робље повежу га, и то по десет или и двадесет глава једним ланцем. Продају их за тим сваког према његовој вредности; према лепоти и саставу тела, младића скупље него старца, окретног, стаситог, вештог скупље него каквог глупака са села. И у свакој вароши има нарочити трг или место на коме робље продају. Ту доводе робове ланцима и конопцима увезане, као што се овце на кланицу доводе; ту их пробају (da verden sie probieret) откривају и као безумну животињу процењују и за худу пару продају.

«Стидно је управо и казивати како они на томе тргу стоје голи, и мушко и женско. . . . . Онако го роб ваља пред сваким купцем да хода тамо амо да скаче, да трчи, да би се јасно видело да ли је роб, који се продаје, слаб или здрав, стар или млад, женско или мушко. Исто тако бива и с девојкама. . . . Ако неко од стида и срамоте не би хтео да чини све, што се захтева тога би скорпционима и бичевима натерали, да опет најпосле чини оно, што сам од своје воље никад не би чинио. Ту се син продаје пред очима матере; ту се тужноме и застиђеноме мужу жена његова, која му је драга, одузимљо и за новац продаје другом човеку, па је још задиркују и исмевају, као да је она најгора блуд-

ница. Ту се узимљу деца из наручја својих матера. Никакво се достојанство, никакав сталеж, ту не штеди. Ту ти свештеник вреди колико и неписмен човек; витез и властелин проценује се онако исто као и сељак, и по једну се цену продаје, осим ако му лична јачина, вештина, младост, цену не подигну!"

„Проданога роба купац одводи својој кући, можда каквој бедној сеоској колеби. Ту га упрегне у вечну службу. Ту престаје свака надежда, да ће се роб откупити или да ће одслужити за живота. Ту му се сваки тежак посао баци на врат те ни дању ни ноћу нема ни одмора, ни мира ни утехе. Чим би се мало само спорим показао или се уморио, одмах би га тојагом на рад нагонили, као каквог магарца. Да не говорим о несносном раду и напору тела, о глади, жођи, сиротињи и голотињи, него само да поменем терет, тугу, страховање, и патњу душе у овим невољама где се невера с вером бори, и где напаћени дух толико побуда има да веру напусти са свим. Многима би смрт далеко милија била, него оваква вечита тамница, која их тако изнури и умори, да им и веру украде(?) Многи у таквој патњи вичу и преклињу смрт да им дође; али ова не ће да им дође. Шта да чини јадна душа? Она се види од свакога добра одвојена и безутешна, и свакоме злу изложена. Види да над њом непријатељ крста влада, види да је свака невоља претиште, да су је из стада христовог извукли и у чељусти вукова бацили. Кад би то само била брза смрт, сваки би је трпељиво поднео. Али се душа види у вечитим оковима без икакве наде на спасење, најпосле и од самог Бога остављена и у руке ђавола предана. Ако је сам Бог чудесно не озари, она помисли да је већ све свршено с њоме. Загази у очајање

и отпадне од вере. О колико ли је њих пало под овим крстом! колико ли је њих желело и тражило смрт на толико и толико пачина, па је наћи не моглоше. Многи су побегли у планине, шумо, клисуре и пећине па тамо од глади и жеђи помрли, или, што је још горе, сами себи смрт задавали!"¹

Како је страшна то слика! И опет како је бледа према стварној страховитости оне патње, кроз коју је имао да прође велики један део питомога народа српског злосрећне оне године! Папа Евгеније, у оном истом циркулару на европске владаоце, каже да му је јављено да су из деспотове државе Турци одвели у робље *две стотине хиљада душа!*² Сам деспот Ђурађ у писму којим је год. 1444 поклонио Вилагош Јовану Хуњаду помиње да су Турци одвели из Србије *„небројено робље“*.³ Најбољи је доказ томе оно бесцење у које се робље, по повратку војске турске из Србије, продавало. Дервиш Ашнк-паша - заде, прича како је девет робова, које је на војни у Србији задобио продао у Једрену, неког по 200 а неког и по 300 аспри, а једног је дечка вели сам купио за 100 аспри.⁴ У дукат је тада ишло 40 аспри.

Сеад-един опет прича да су Турци толико робља у Скопље довели, да се млад роб могао купити за 20 аспри!⁵

¹ Cronica, лист С и Сп.

² Raynaldus, XXVIII, стр. 414.

³ Føjer, X, 75.

⁴ Hammer; I, 648.

⁵ Sead-eddin, 97; — Lewenclaw, 552.

Нешрија, шта више тврди, да су се у Скопљу могла четири дечка купити за 20 аспри, а најкраснија робиња за — пар чизама!¹

Кроз стотине година црња несрећа није била сналазила народ српски, него што је била несрећа године 1439.

¹ Нешрија л. 189. Hammer I, 448 и 648.

ГЛАВА ТРИНАЕСТА.

БУРЂЕВО СТРАШТВОВАЊЕ, — БЛАГО ЊЕГОВО. — ТРАГЕДИЈА У ВЕЛКИМ-ПАРКАМ
ГОД. 1440—1441.

Бурђа је гонила једна несрећа за другом. Иза оноликог оклевања угарске помоћи, дошао је пад Смедерева. Иза пада Смедерева разбегнуће угарске војске. Иза тог разбегнућа изненадна смрт краља Алберта. На капији од Угарске стојао је силан султан османски на челу победом занесене војске муслуманске а сама Угарска, обезглављена смрћу краља, растрзавана партијама, стојала је на окомку грађанскога рата.

Иза краља Алберта остала је удова краљица Јелпсавета очекујући да се кроз који месец породи. Као једина наследница цара Жигмунда и као жена Албертова она је несумњиво имала право да заузме престо угарски. Велики број најотменије господе угарске одмах јој се и поклониле као својој законитој краљици. Међу овима Владислав од Горе, бан мачвански, рођак деспота Бурђа, и Никола Ујлак бан од Срема.

Али кад краљица отпоче своју владу пресипљући одличјама и поклонима свога брата од стрица Улриха Целског и кад изађе доста јасно на видик да ће кроз Јелпсавету у самој ствари Угарском да

влада мрзак гроф немачки а зет деспота српског, поменути Улрих, на мах се организовала народна маџарска партија, која се одлучи да ту могућност разбије.

Партија та, коју је најпре водпо одважни и ревносни, а Јелисаветом лично увређени, владика Никола Розгоњ, а позније Јован Хуњад, користи се тешким положајем, у који је Угарска са опасности од Турака дошла, те навали на краљицу да пристане да се одмах преуда за пољског краља Владислава II. Јелисавета пристане на то те се одмах оправи у Краково депутација да понуди Владиславу руку краљице угарске и угарску круну под условима од којих је најглавнији био: *да се Пољска и Угарска узајамно обвезу, да једна другој свима силама помажу у рату противу Турака и Татара.*¹ У депутацији је тој главни великаш био Матко Таловац, бан хрватски, некадашњи дворанин деспота српског Стефана. 21 Фебруара 1440 краљ Владислав изјави да прима понуду. А одмах сутра дан 22 Фебруара краљица Јелисавета роди сина, коме на крштењу даде име Владислав и који је у историји познат под именом „Владислав посмрче“ (Posthumus). По упливу Улриха Цељског и Владислава од Горе она одмах изјави да одустаје од првашњег свог пристанка на удају за краља пољског.

Маџарска народна партија, којој је тек сад загрозила опасност регентовања Улриховог, остане при својој првој одлуци, да Владислав пољски на престо угарски дође. Опасност међусобнога рата постане оштром, кад Јелисавета даде свога синчића 15-ог

¹ Engel, Ung. Gezh. III, 31.

Маја формално крунисати круном св. Стефана, и кад с друге стране Владислав пољски на позив народне странке дође у Будим на Тројице 1450, 19-ога Јуна исте године на сабору земаљском по ново и свечано прими све услове који му великаши те партије положе, а 17-ог Јула крунише себе у Стојном Београду круном, коју су узели из кивота и са главе краља Владислава народног свеца угарског, почем је права круна св. Стефана била за онај мах у рукама краљице Јелнсавете.

Док су се овако унутрашњи одношаји у Угарској заплетали те дошли до хаотичког стања с два краља, два логора и два бојна поља грађанскога рата — једно у Славонији и Хрватској, друго у северозападној Угарској — дотле се целог пролећа и целога лета посада Београдска остављена самој себи, с муком али јуначки бранила од Турака.

Одмах првих дана пролећа 1440 улогоровало се пред Београдом најмање сто хиљада Турака. Команду је по имену водио сам Мурат, али је у самој ствари опсадом управљао Али-бег Арваназовић, брат Исак бега.

У граду је командовао Јован Таловац, брат Матка Таловца, бана хрватског, — онај исти „Господин брат,” кога је још пре седам година кавалер Брокијер у Београду нашао.¹ Колико је војске хришћанске било у Београду не знамо. Главну масу те војске без сумње су чинили Срби грађани и добровољци. а било је на сву прилику и немачких, чешких и италијанских стрелаца са новим оружјем.

¹ «Le capitaine de la place étoit messire Mathico, chevalier d' Aragon, et il avoit pour lieutenant un sien frère, qu'on appelloit le seigneur frère». Broquière, 601.

По причању савременика Турци су опасали били Београд зидом једним, па са њега бацали у варош и у град голема зрна од камена. Топове су дали салити на сву прилику у Смедереву, ако не и пред самим Београдом.¹ На Дунаво су пустили стотину лађа те пресекли граду сваку свезу с Угарском. Како се опсадна линија далеко пружала хватајући од Саве до Дунава, и како много топова још нису имали, то су се за бацање камења и запаљивих материја служили и старинским справама, балистама и т. д. Тако је при првој опсади Београда јако помешано било старо и ново оружје.

Мине су још једнако биле главно средство, којима су Турци радили да на зидинама градским пролом начине. На срећу по опсађене међу Јаничарима и Азапима било је доста Срба, одважних људи, којима је срце за хришћанску ствар куцало. Од њих је команданат градски свагда за времена сазнавао на коме месту и у коме правцу Турци поткопе праве, те им је контраминама са стране града посао кварно.²

Турци су више пута јуриш покушавали, али су их бранници града свагда крваво одбијали. Чему су опсађени за овакав успех имали да захвало било је: у првој линији што су свагда за времена о јуришу извештавани били, и после што су се бранили новим једним оружјем — *пушком*. Михаило Дука каже изреком, да је пред Београдом много Турака пало не само од некакве заразне болештине, која се у логору појавила, него и од „справа“ којима су опсађени пуцали. Он те справе из ближе описује „Из Београда су,”

¹ Дука каже да су Турци многобројне махине којима се камење баца. како мале тако и велике саградили пред Београдом. *Discus*, XXX, 211.

² *Thurocz*, cap. XXXV, *Schwandtner*, I. 246.

вели, „бацали на Турке зрна од олова крупна од прилике као лешњици што су, и то по 5 до 6 зрна на један пут из некакве справе од туча. Справа је та као цев. Напуне је некаквим прахом који је састављен од салитре, сумпора и угљена, и кад га принесете к носу мирише на сумпор. Прах овај по природи својој лако хвата ватру, а ватра стешњена у цеви, потисне зрно најближе, ово опет оно друго до њега, те тако сва излете из цеви. Зрна та лете до на читаву миљу и могу да пробију коња и човека, баш да су у оклопу. Па још не губе силу кад пробију једног човека, него могу да ране и другог, који је иза њега. Зрна се ова од олова праве округла; али их има и од гвожђа и од другог каквог метала, па се још чекићем сабију и искују у облик дугуљаст и тада такво зрно пробија као муња”.¹

Међу тим је се, како већ поменусмо, краљ Владислав Пољски крунисао био у Стојном Београду (17 Јула 1440). Ма да су присталице краљице Јелисавете већ оружаном руком нападали на присталице краља Владислава, ипак је овај, потпомаган и светован Хуњадом, могао одмах да поклони нешто своје пажње спољашњој политици. Нареди да се угарска војска почне икупљати код Сегедина а у исто време (од прилике у првој половини Августа) пошље султану Мурату под Београдом, два пољска властелина Доброгоса Осторошког и Луку Горчанског, да као посланици краља пољског и краља угарског протестују противу турског напада на Београд и да траже да султан дигне опсаду.²

¹ Ducas. сар. XXX, 212.

² Енгел (Gesch. v. Serw. 386) помиње само једног пољака Ланчицког који је као посланик Владислављев ишао под Београд. Ми се у тексту др-

Мурат прими посланике ове на Врачару под шатором па их онда упути у Смедерево да причекају кроз који дан његов одговор. Одмах се предузму спреме за још један последњи јуриш на свима тачкама. Неко из стана турског добаца у град стрелом билет један, којим се јави команданту Јовану за план напада.¹ Кад Турци предузму јуриш браниоци их Београда дочекају јуначки. Од 1 сахат по подне па до у мрки мрак трајала је очајничка борба. Свршила се тиме, што крваво одбише Турке на целој линији. После узалудног напрезања кроз шест месеца, и изгубивши око 17.000 људи, султан нареди да се опсада дигне и војска у Бугарску врати. Посланицима краља Владислава пошле у Смедерево одговор, да за сада одустаје од освајања Београда, *„јер жели краљу њиховоме дати времена да промисли, да ли није зањ боље да драговољно Турцима уступи Београд заједно с оним крајем Србије који Угри држе“* (Мачву!)² По некима султан је још додао и ову поноситу реч: *„Турци требају да добију Београд; они га морају да добију; и добиће га а пре а после!“*³

Ми смо овде у кратко прегледали главне догађаје између Карпата и Балкана од јесени 1439 па до свршетка јесени 1440. Видели смо развијање партијске

жимо онога што каже сам секретар краља Владислава, Калимах, који је за радњу Владислављеву далеко најаутентичнији извор. Callimachus ap. Schwandner, I, 469.

¹ Thurdcz. на ист. м. — Engel, Gesch. v. Serw. 386.

² Callimachus, ap. Schwand. I, 469.

³ Engel, Gesch. v. Serw. 386. За историју ове прве турске опсаде Београда главни су извори: Thurdcz у Швантнера I, 246, — Bonfinius. Dec. II¹, 416; Callimachus. I. 469; Ducas, XXX, 211. Chalcochondylas. lib. v, 78. — Наши летописи бележе код год. 1440: *въ лето 6948 ходи царь Мурата подь Българды и не оуспя ничьто.*

борбе у Угарској и видели смо безуспешно покушавање турско да освоје Београд.

Да погледамо сад за деспотом Ђурђем и народом српским у оној години.

Пре свега што пада у очи то је, да и ако су Турци највећи део Ђурђеве државе себи покорили, још је нису сву освојили били. Ново Брдо се још једнако држало. Тако и градови зетског приморја. На сву прилику и још по гдекоји градови у теже приступним крајевима. Али у овим крајевима, које су већ заузели, Турци су врло живо заводили своју управу. На сву прилику Смедерево није било једино место, у коме су досељавали турске колоније, а српско становништво расељавали. Кадије су већ свуда по градовима судиле и харач се од народа наплаћивао.¹ И не само харач, него како из напред поменутог циркулара папе Евгенија од 1443 видимо, од онога јадног народа што је остао у земљи преживевши све страхоте последње две године, већ се сад тражио и данак у деци.²

Деспот је Ђурађ по растанку свом с краљем Албертом (у првој половини Октобра 1439) отишао најпре у Срем, а мало позније у Загреб к својој кћери Катарини. Владика и грађани загребачки дочекају га с великим поштовањем.³ У другој половини Јануара 1440 налазимо његове поклицаре у Будиму где уз другу господу претстављају краљици Јелисавети, да она као женска глава не треба да у овако опасним

¹ Sead-eddin, 97.

² Raynaldus, на ист. м.

³ Luccari, 92.

и тешким временима остане сама да земљом управља.¹ Из причања Калимаховог види се да су пад Смедерева и освојење већег дела Србије Турцима, као и непосредна опасност Угарској отуда, били главна основа, са које су сва разлагања полазила. Јован Хунџад рекао је том приликом, а у беседи једној која је дубок утисак учинила, лепу и истиниту реч једну: „С падом Смедерева, пао је тако рећи бедем који је Угарску бранио”.²

Судећи по томе што се потреба, да се краљ пољски позове, мотивише поглавито стањем ствари у Србији, судећи по симпатичном тону, којим секретар краља Владислава свагда о деспоту Ђурђу говори, не мање и по изразима, којима се друга једна познија посабина Ђурђева служи, може се с доста поуздања замислити, да је Ђурађ живо учествовао у избору краља пољског. Могућно је а и вероватно, да је управ по његовом упливу и зет његов Улрих Цељски овај пут (у Јануару 1440) пристао био, да се краљ Владислав позове.³

Почетком је Фебруара још било наде да ће пољски краљ доћи на престо угарски, а с њиме да ће доћи и пољска војска, да с угарском и српском тера Турке из Србије. Али кад 22-ог Фебруара Једисавета роди сина, и кад Улриху Цељском, Владиславу од Горе и Николи Ујлаку, сину прилика да поред Албертовог

¹ Callimachus 447: „optimates Hungariae frequentes, una cum oratoribus Despotae Rascie, ac Ciliae Comitibus, ad Regiam Budae agitantem convenire; coeptum que est agi de regni statu constituende etc”. I, 447.

² „Sinderoviam oppidum cum universa paene Rascia jam tum a Turcis occupatum, sublatumque veluti murum, quo illis objecto, Hungaria satis tuta videbatur.” Callimachus, 448.

³ Callimachus, на ист. м.: Engel. Gesch. des Ung. Reichs, III, 41.

посмрчета кроз дуги низ година владају Угарском као намесници краљевског достојанства, онда на један пут све дође у питање.

Ђурађ је познавао добро ондашње политичаре угарске. Видевши их где једни чврсто остају при избору краља пољског, а други уз оно дете у повоју крунисано круном св. Стефана, он је предвиђао хаос грађанског рата у Угарској. За њ је то другим речима врло јасно значило, да ни од угарске ни од пољске помоћи њему и Србији нема ништа. Узме премишљати не би ли, кад је овако самом себи остављен, најбоље било да покуша код Порте не би ли спасао од своје државе што се још спасти могло! У Хрватској и онако није могао остати а да га његови пријатељи не увуку у вртлог грађанског рата угарског. Реши се да отидне у Бар, главни град зетског приморја, које још не подпаде под Турке,¹

28-ог Маја млетачки управник Истрије јавља својој влади, да му је дошао канцелар деспота Ђурђа те јавио, да ће кроз који дан стићи и сам деспот са женом и фамилијом. Управник моли за наставлења како да се влада, а додаје да је извештен да деспот има пратњу од 1500 коњаника, и да ће 30 Маја стићи у Клисусу.²

Млетачка су се господа овај пут господски показала. Под 30 Мајем издају управнику од Истрије наредбу: да одмах пошље једну депутацију од 4 до 6 племића деспоту у сретање, *«да га добродошлицом поздраве, да му од стране своје владе изјаве како*

¹ Bonfinius каже изреком да је Ђурађ оставио Угарску па отишао у Дубровник избог најозбиљнијих верела у Угарској: (ob gravissimas Pannoniae discordias) — Bonfinius, Dec. III, Lib. V, 310.

² Acta Arch. Veneti, II, 312.

на млетачко земљиште може доћи и остати као на своје, како сенат жали, што није раније знао да ће он доћи, те да га дочекају онаком поштом, како приличи срцу и жељи њиховој, као и добром пријатељству и братству њиховом с њиме.” Још се наређује, како да се нађу удобни станови за деспота и његову свиту и како да му се даје храна. Управнику је наређено, да му и сам лично у походу иде да му поклони јестива у вредности до 200 либара малих, да га што већма поштује, и да му изјави, да ће од стране владе млетачке без одлагања доћи два посланика да га поздраве.

Почетком месеца Јуна деспот је стигао у Сењ те ту чекао лађе, које ће га одвести у Бар. Његов је канцелар, Никола Которанин, међу тим већ приспео био у Млетке и пре свега тражио „галије” и лађе за превоз. Под 10 Јуном сенат изјављује да жали, што у арсеналу нису у тај пар могли да нађу више него само једну галију „која би могла и коње да превози;” њу стављају на расположење деспоту а ако му још лађа треба, нека узме у најам од приватних људи у Млецима, на што му пуну слободу дају.² Види се да је деспот хтео, да и неки део своје коњаничке свите, ако не и сву, собом у Зету поведе.

Никола Которанин имао је и једну деликатнију мисију, него што је набављање галија и лађа за превоз. Деспот је преко њега молио млетачку владу да му бар за време уступе Улцињ, „и да пошљу од своје стране посаобину к султану те да посредују да га с њиме измире.”³ Сенат у седници од 25 Јуна

¹ Acta Arch. Ven. II, 313.

² Acta, II, 316.

³ „Ad factum legationes mittendae ad Turchum . . . pro interponendo nos pro concordando excellenciam suam cum ipso Turcho.” Acta, II, 318.

одлучује: да нит може Улцињ уступати нит „с погледом на извесне правичне и разумне обзире” (propter certos justos et rationabiles respectus) може слати онаку посаоину к султану. Ову је последњу одлуку донела већина сенатска, а мањина је хтела да се пристане, да се пошље један посланик те да од стране Млетака покуша измирити султана с деспотом, али посланик тај да иде о трошку деспотову.¹

Не може дакле о томе сумње бити, да је Ђурађ почетком лета 1440 изгубивши надежду на могућност скоре помоћи угарске, радио да се с Портом измири. Може бити да је истина оно што Лукари вели, да је он намеравао да иде из Бара у Цариград² одакле би преко сродника Јерининих, — стрица Ђурђа и брата Јована Кантакузена, који су оних година у Цариграду први људи поред цара били, — могао радити у Једрену на измирењу.

На путу из Сења деспот је свратио ради одмора у Дубровник. Општина га је лепо дочекала и угостила, тако да јој је он при поласку топло захвалио.³ У Бар је стигао некако пред свршетак Јула.

Негде између 1-ога Јула и доласка деспотова у Бар ново-брдска се војска тукла с турском код Макреша. Бој је несрећно по њу испао, али тек Ново-брђани и у овој трећој години борбе дадоше доказа јуначком свом духу. Могућно је да је један од првих гласова, које је деспот дошав у Бар чуо, био глас о борби Новобрђана с Турцима код Макреша.⁴ Ништа

¹ За све на ист. м.

² Lussari, 98.

³ Lussari, на ист. м.

⁴ У нашим летописима јасно се опажа да се догађаји бележе редом, којим су и дошли. У њима стоје код год. 1440:

ближе за сада не знамо о тој борби. Од турских извора налазимо само у Сеад-едина где казује, да су везири цареви: Евнух Шахабедин паша, беглербег од Румелије, Еце-бег и Исак-бег „продрли дубље у земљу (Србију) и покорили је пошто су је најпре опустошили.”¹ Из ових летописних одломака види се доста јасно, да је народ српски с хероизмом очајања настављао страшну борбу с Турцима. Да је народ сасвим био потпао под Турке, да је сва Србија била у власти султановој, на каквом би се основу Ђурађ могао упуштати у рад око измирења с Портом?! Очеvidно још све није било пропало.

Град и варош Бар леже од прилике три миље на исток од свога пристаништа на мору. Сам град лежи на једном доста стрмом брду, а беше онда утврђен са неколико тврђих и ако старинских кула, повезаних јаким платнима од зидина. На сред града подизала је се катедрална црква, посвећена светоме Ђурђу² а у којој се као особита драгоценост чувала икона богородице Ртачке.³ Ту у томе граду, којег су куле данас полу порушене, и близу те цркве Св. Ђурђа, коју су Турци у цамију претворили били те у њој кроз четири века клањали, проводили су деспот Ђурађ и деспотица Јерина неколике од најчемернијих дана свога живота. Остали су ту целу јесен 1440 и целу зиму 1440—1441 године.

„ѡ то же лѣто оумрѣ Дѣлѣ конскода Юла а.—ѡ то же лѣто извѣше Турци покосѣдскоу конскоу на Макрешоу. — ѡ то же лѣто доиде деспотъ Гюргъ отъ Оугарѣ оу Барѣ и оу Сетоу.“

¹ Lewenclaw, на ист. м. Sead-eddin. 99.

² Опис Бара у Hacquard, Histoire et description de la Haute Albanie. 85.

³ Вид. капитулацију града Бара Млецима од 16 Маја 1443. Acta Arch. Ven. II, 356.

Покушаји које је деспот Ђурађ одавде а преко Млетака и Цариграда настављао, не би ли се измирио с Портом, остали су безуспешни. Неуморност, неисцрпљивост овог старца, који се бори с низом несрећа, на кога пада једна катастрофа за другом и не могу да га саломе, не само то него не могу да га доведу да очајава, неуморност, неисцрпљивост, да, морална несавладљивост тога старца доводила је порту у чудо и у страву. Чинило се Турцима, да, и кад покоре сву Србију, у њој мира имати не ће, докле јој год границе њезине обилази стари Вук-оглија. Сазнавши да је Ђурађ у Бару већ дуже време, ступе у потајна преговарања с неким Барцима да им га ови жива у руке предаду. У Бару је било пуно Арбанаса и Латина,¹ пуно католика који не имађаху симпатија према „шизматичку“ деспоту, пуно људи, који су познавали Ђурђа само по заповестима, које тражаху од њих работе и данак. Турци обеђаваху Барцима златна брда само ако издаду Ђурђа.² Барци се узеше премишљати. То већ беше рђав знак. Неко потказа деспоту о чему се ради. Пред пристаништем барским стојала је галија Дубровчанина Паскоја Соркочевића, који бијаше у служби деспотовој. Деспот нареди да се учине нужне спреме, па онда под изговором да хоће у лов у околину, једнога јутра изађе из града рано зором с благом, фамилијом и дворанима својим, и кроз маслинове баште које се пружаху од града до самога мора, дохвати се Паскојево

¹ То се види већ и по именима оних које је општина Барска у Мају 1443 опуномоћила да закључе капитулацију с Маџицама. Acta Arch. Ven. II, 354.

² Mauro Orbini, 327

талије и одједри у Будву, други свој град у зетскоме приморју.¹

Ово је било на сву прилику у Јануару год. 1441. Како Будва не бејаше доста сигуран град, особито са блискости онога краја Црне Горе, у коме управљаше Стефан Црнојевић, деспот Ђурађ посла по истоме Паскоју, који га доведе, и још по митрополиту Смедеревском Атанасију један део свога блага у Дубровник на оставу. Може бити да су ова двојица они исти поклисари по којима је као што Орбинија казује, деспот Ђурађ молио општину дубровачку да му допусти доћи и склонити се у њезине зидине.² Што је ван сваке сумње то је, да су 25 Јануара 1441 кнез и властела „владуштаго града Доубровника” потписали реверс, у коме кажу „*примисмо од славнога господина десиота Ђурђа, Господара српској земљи и к тому, по поштеному и богољубивому Атанасију митрополиту и по Паскоју Соргочевићу властелину нашем, а с листом његовом верованем, примисмо у похрану ниже речено именовано благо*”.³ За овим долази побројавање онога, што су примили⁴ У прегледу по главним сумама примљено је тада на похрану:

1. Златних дуката:

млетачких	43.553
угарских	6134
турских	314
Свега златних дуката	50.001

¹ За ове појединости. М. Orbini, 323; — Lussari, 93. Овај помиње изреком „gli Oliveti d'Antivari.” Маслинове воћњаци у равници од Бара на запад к мору, помиње и Hecquard, Haute Albanie, 39.

² М. Orbini, на ист. м.

³ Споменница Дубр. Арх. II. 96.

⁴ В. у прилозима целу копију тог реверса.

2. Злата у полугама:
611 литара 1 унча 2 аксаге, вреди* 50.102
3. Сребра гламскога:
343 литре 6 унача 3 аксаге вреди око** 10.000
4. Сребра бела:
2967 лит. 6 унача 3. акс. вреди око 22.260
5. У аспрама 1. милијун:
теже 3500 лит. 2 унче 3 акс. сребра
а 40 аспри у 1 дукат рачунећи 25.000
6. Кова сребрнога:***
348 литара 4 унче, вреди само сребро 2610
Свега дакле у вредности 169.973 или врло на
близу 170.000 дуката.

На крају се реверса каже: „а у сеи име више речену похрану поставише а ми примисмо у сеи име да до где је жив господин деспот Вурађ, да је он вољан узети више речену похрану на његову вољу и што рече од ње учинити, а по његовој самрти његова жена госпођа Јерина а по Јеринини самрти трима синовом његовом али им све на за се да узети или свакому на се свои дио узети, а када годе би хоти узети више речену похрану, да се не може узети што не би донесао ови исти запис и лист веровани пот печаћу, коју су нам оставили на листу господина деспота више речени поқдисаре.”¹

* Вредности злата и сребра нису у реверсу означене. Ми их прорачунавамо узимајући ондашње цене сребра на $7\frac{1}{2}$ — $7\frac{3}{4}$ дуката за литру, а цену злата на 86 дуката.

** У гламскоме сребру има око $25\frac{0}{10}$ злата.

*** Ту су кондир, шандали, свећњаци, ливаније, рукомије, шибрици, роменче счаше писане слови и позлакешо, којих вредност израде без сумње је далеко превазилазила вредност самог метала.

¹ Спом. Дубр. Арх. II. 98.

У Будви је деспот остао од прилике до средине месеца Априла 1441 г. 6-ога тог месеца још је био у томе граду, јер од тога дана има листина, италијански писана, којом Будванима «на њихову молбу» даде онаке исте слободштине, какве има град његов Бар (la cita de mia signoria Antivari). Деспот одређује да му се и у напредак «од усева на његовој земљи даје седмо, од винограда на његовој земљи даје десето; царина од стоке опрашта им се, а друге царине да му плаћају; у свему осталом да имају исте слободштине које има Бар.»¹ По томе изгледа као да је и Барцима, за време свога бављења међу њима, дао некакве ванредне повластице. Будванцима је осим горњега записао да им се враћа она земља њихова коју је од њих узео деспот Стефан те дао Црнојевићу. За све то што им даде утврђиваше да се већ више никако не мења за живота његова и његових синова. А за извршиоца свих тих одредаба постави «логофета Мануила».²

Деспот остави Будву и како Орбин вели на броду Ђурђа Гучетића дође у Дубровник тог истог месеца Априла 1441 год.³ «Мислио је», вели Бонфин, «да

¹ «Per la gratia de dio Signor de Sciaonia, de Zenta, despoto Zorzi . . . — che semena su le terre de la mia signoria che debiano pagare septimo; e quelle vigne, le qual sono su li terreni della mia signoria che pagano decimo; e che i sia perdonato doana de becharia, e altre doane debiano pagar ala mia signoria; in tuto altro che habiano alla usanca, che ha Antivari. E questo sia fermo in vita de la mia signoria, et in vita degli fioli de la mia signoria. E de questo sia executor logofet Manuil. Scripta 6949 (1441) del mexe de april a di 6 in Budua». — Starine, X. 6.

² «Tutto quello che ha tolto signor e parente mio despoto Stefano da i confini della citta de Bndua e dado al Cernoevichi, quali confini la mia signoria faca tornar etc. Ha scr. n.

³ M. Orbini, 828.

ће у тој слободној држави слободно моћи поживети. Чинило му се, као да се са велике морске буџре спасао у пристаниште, где ће моћи сигурно и мирно да поживи, те да се поуцеши што га из државе његове прогонише.¹ Што је Ђурађ поуздано знати могао то је, да су му у Дубровнику живот, част и имање са свим сигурни. Неприкосновеност оних, који под заштиту заставе св. Блажа дођу, Дубровчани су стављали на прво место међу своја начела политичке мудрости, и кроз стотине година и у најтежим приликама свагда су је свето одржавали. Чистота и узвишеност, можемо рећи још и ширина и дубљина дубровачког права заштите и прибежишта, стекли су у оно доба велику славу, а кроз сва времена служиће му на велику част. Самоме Ђурђу давали су били Дубровчани већ до тада у више пута доказе своје лојалности, што се тиче одржавања задате речи. Нарочито се Ђурађ морао с дубоком захвалношћу сећати како су му матер Мару и браћу његову с њиме заједно Дубровчани пријатељски примили кад су их Турци отровавши Вука Бранковића прогонили из државе његове, и кад су од Дубровника захтевали, да им не издаје новце, које је Вук њему на похрану предао био. Ђурађ је дошао међу пријатеље, о којих је се верности давно и несумњивим начином осведочио.

Нигде се није боље знало шта све бива по Србије но у Дубровнику, из којег би сваки дан излазили каравани да по свима правцима по српским зомљама пођу, — и у сред рата и кроз сред ордија турских, — у Дубровнику у који би сваки дан стизали трговци који су прошли били у накрст земље

¹ Bonfinius, 310.

од Солуна до Дунава и од Једрена до сињег мора. Стари деспот требао је само да приклони ухо своје ка хладним зидинама Дубровника па да чује, како куца топло срце тешко паћенога народа српског. У Дубровнику је чуо како се силна турска војска опет слегла око Новог Брда, толиком крвљу већ наквашенога, и толиком славом окићенога. *Ово је већ четврта година* како народ око Новог Брда нит' оре нит' жње, већ јунаштвом, каквом до тада равног било није, брани себе без прекида од големе силе турске. Шта ли твоје срце, о стари Господару народа српског, слуги, кад из Дубровника мислима лебдиш над јуначким твојим градом у даљини!! Није ли те мудрост твоја напајала горким сузама показујући ти у напред дан онај, у који ће глађу уморена, ранама изнурена да клоне она мишица што брани Ново Брдо?!

Али је у овим данима тешких брига и црних слуги бивало и часова, у којима су нова надања растапала лед око срца Бурђева. Стизали су гласови да папа настојава да се учини крај хаосу у Угарској, па да се предузме крсташки поход против Турака¹. Чуло се да се положај краља Владислава Пољског поправља и утврђује, и да он и усред унутрашњих неприлика мисли на рат с Турцима. Знано се на прилику као извесно, да је краљ Владислав предложио био народној скупштини краљевине Пољске, да реши да се пољска војска пошље у Угарску против Турака и да је та скупштина одлучила: да се за сад о трошку државном пошље 5.000 војника а у осталом да се објави, да је сваком Пољаку слободно ако хоће да иде као драговолац противу Турака.² Могућним на-

¹ Engel, Ungar. Gech. III, 44.

² Callimachus, 471.

чином разглашавале су се и успешне борбе, које је Јован Хуњад тог пролећа водио с Исак-бегом на земљишту између Београда и Смедерева.¹

Једнога дана пред свршетак месеца Јула стиже у Дубровник чауш један са високе порте и предаде кнезу писма нека. Кнез сазва веће, те му их прочита. Султан захтеваше да му Дубровник преда у руке деспота Ђурђа. За ово он уступаше општини све благо Ђурђево и даваше веру, да ће за вечита времена остати пријатељ и заштитник њезин.² Ако им и то није доста, султан је готов да им опрости једногодишњи данак и још да им уступи „*сву земљу деспотову од Бојане до Котора*“.³ Ова висока цена, коју порта нуђаше само да се докопа личности деспотове, боље и више него ишта друго показује велике способности и високу политичку вредност Ђурђа Бранковића, и колико су га Турци за опасна противника сматрали.

Није малена ствар била замерити се силноме цару турском. А у оно доба ни за кога није толико ризично било замерити му се, колико за општину дубровачку. У материјалноме погледу она је управо живела од трговине по областима, којима су Турци тада већ завладали били. Султан је био у стању, да само једним мигом, и не дижући војске, дубровачкој општини нанесе неизмерне штете. С друге стране опет, као што видесмо, једно од најстаријих и најсветнијих правила ове славне општине, била је потпуна сигурност и слобода воље оних, које је град на веру примио.

¹ Turocz ap. Schvandtner 248.

² Bonfinius, Das, III, lib. V; 310.

³ Ступићев летопис 326; — Annali della citta di Ragusa a Gondolla у Макушева, 332.

Између опасности од Турака и предања својих Дубровчани су се нашли у не малој неприлици. На већу је оном било људи, који су одсудно и с гнушањем одбијали и саму претпоставку, да ће Дубровник штети, да учини такво издајство. Добро име и достојанство општине било им је милије него све благо. У томе су били сви сложни да се ни под коју цену не може издајство Ђурђу Бранковићу чинити.¹ Али било их је по доста њих, који су тражили, не би ли се нашао пут, којим се не би ни султан срддио, на част општине прљала. Без сумње је од ових људи изашао предлог, да се и сам деспот Ђурађ у седницу позове. Кад деспот дође саопште му шта порта тражи. Кажу да је Ђурађ, слушајући шта му се казује, сав пребледио био.² Властели дубровачки видевши га потресена, прозборише му пријатељски, и разгонише му сваку бојазан. Деспот се брзо прибра. Захвали већу и кнезу на саучешћу, али изјави да ће одмах, чим се само спреми, град да остави, „јер”, говораше, „није рад да своје добре пријатеље доводи у замерку у султана и да им неприлике прави.”³ Деспот је оваком изјавом засведочио не само своје деликатно осећање, него и велики свој политички такт.

Вративши се у палату, у којој је становао, деспот је сазвао знатније људе из свите своје на световање. Ту је на сву прилику био смедеревски митрополит Атанасије. канцелар Никола Которанин, можда војвода

¹ *Recitatis in Senato literis, quum patres dicere sententias jubentur, unico omnes consilio, Barbari facimus abominantes nullo avaritiae scelere, Ragusinae reipublicae dignitatem incaestandam esse neuent neque hospitii fidem cuiquam violandam.* — Bonfinius Dec. III, lib. V, 310.

² *«Quis (Georgius) auditis Amurathi insidii confestim expalluit»* Bonfinius. на ист. м.

³ Bonfinius, на ист. м. М. Orbini, 329.

Јакша од Брезника, војвода Радић, и властели дубровачки Паскоје Соркочевић, Дамјан Ђорђић и Аловиз Растић, која су последња двојица по примеру Паскојеву ту скоро ступила у службу деспотову.¹ За Јерину знамо не само да је учествовала у томе саветовању, него и да је одсудно наваљивала, да се из Дубровника право иде у Цариград ка грчкоме цару.² Ђураћ, који је знао да се у Угарској ствари знатно поправљају, наваљивао је да се иде у Угарску. Његови разлози превладају. Већ 24-ог Јула видимо га где предаје општини на похрану 277½ литре разног сребрног и златног посуђа.³ А 26-ог Јула предаје он општини на похрану по већу једну партију свога блага.⁴ Изгледа да су у ову похрану ушле већином и оне ствари из поклада који су митрополит Атаназије и Паскоје Соркочевић у Јануару исте године из Будве донели. Само што је сада деспот задржао уз себе оних педесет хиљада дуката, а место њих дометуо више злата у вергијама и више златних и сребрних ствари. Скупна метална вредност ове друге похране у неколико је мања од оне, која је у Јануару донесена, јер не прелази 150.000 дуката. Како је куповна моћ новца у петнаестоме веку била најмање пет пута већа од куповне моћи новца у наше доба, то је оних 150.000 дуката у оно доба значило колико данас сума од 750.000 дуката у драгом металу.

¹ Ступићев Летопис у Макушева. 321.

² Bonfinius, на ист. м.

³ Спомен. Дубр. Арх. II. 102.

⁴ Спом. Дубр. Арх. II. 98. Мон. Serbica 406. Види у прилозима цео документ.

Деспот је последњих дана месеца Јула или првих дана Августа 1441 оставио Дубровник и одвезао се у Скрадин, а одатле отиде на своја добра у Угарску.¹ «**Въ то же лѣто (6949=1441 после 27 Јула) отиде деспотъ изъ Дубровника на Оугре**», веле наши летописи.²

Тешко нам је за сада одредити, да ли је деспот полазећи из Дубровника већ добио био глас о новој једној катастрофи, коју у осталом не може бити да сам предвиђао није. Под нечувеним напорима кроз четири године, остављена сама себи, бранећи се од најбољих турских војсковођа и од непрегледних маса најбоље турске војске, војска је новобрдска најпосле изнемогла и 27-ог Јула ове исте 1441 год. предаде се Ново Брдо Хадом-паши. «**Въ то же лѣто Юла изъ кѣторникъ прими Хадом-паша Ново Брдо и окрестьне градове** («**ине градове**» «**све сръбске градове,**»)³ Што наши летописи помињу да је тога дана Хадом-паша примио уз Ново Брдо «и ине» а по некима и **ске сръбске градове**, а по некима и **окрестьне ске градове**» то изгледа као да значи, да је капитулација Новог Брда обухватала у себе и капитулацију свих других градова, који су се можда у Ситници а можда и у Топлици, још били држали.

На сваки начин тек падом Новог брда, 27 Јула 1441 године, довршили су Турци прво потпуно освојење Србије, на коме су од пролећа 1438 неуморно и с толиком силом радили.

Ова велика херојична борба може с правом да служи на понос народу српском. Ондашњи вођи на-

¹ М. Orbini на ист. м.

² Летописи, Šafarik, 77, Новаков. 267.

³ Летописи у Šafarik 77; у Новак. 277; — Гласник X, 271; XI, 162; Starine IX, 80. Jagić, Archiv f. slav. Philologie, II, 96.

родни — Ђурађ и његови саветници и војводе — примили су борбу за то што су ценили, да је боље у тој неравној борби с оружјем у руци и подлећи Мухамеданцима, него се својевољно одрећи културних и политичких свеза с хришћанском Европом, па судбину своју везати с Турцима, који културу ту руше. Већ саме побуде, са којих је борба примљена, показују племенитост оног нараштаја српског. А начин на који је он ту борбу, остављен од Европе и од сваке помоћи, водио, обасипље га светлошћу, на којој ће да се сунчају и најдаљи нараштаји, докле буде народа српског.

Остало нам је да говоримо још о једном трагичном догађају из ове године, догађају, који је с једне стране доказ, какав је патриотизам разгревао онда све Србе без разлике реда и сталежа, а с друге стране доказ, како је худе среће био онај мудри и богати, кротки и милосрдни деспот Ђурађ.

По заузећу Смедерева 27 Августа 1439 г. султан је истина дао по имену неке земље Гргуру Ђурђевом најстаријем сину, али га је лично задржао при себи а за тим у Једрене одвео.¹ У Једрену је он са својим млађим братом Стефаном истина стојао под присмотром турских власти, али опет колико толико уживао неку слободу покретања. Ова два српска принца, два красна млада човека васпитана у најбољем духу свога времена, и лепотом својом и понашањем својим и духом својим и војним усавршењима својим, бејаху два одлична претставника племенитога сувременог витештва. Видели смо их први пут у сјајној пратњи Марине свадбе, кад пролажаху земљом српском, — као две марсове звезде, из којих дијаманат и рубин

¹ Ducas, cap. XXX. 2-9.

светлуцају, пратећи сребрн месец преко сафирскога неба. Видели смо их у скрлетом и срмом искићеној свити султановој, где на бесценим коњима цара азијског гоне срне и јелене по шумама Маричке долине. Чули смо султана где их, пола у увређеном поносу пола дивећи им се, називље „младим курјацима“. Један наш стари писац, причајући о бавлењу ова два брата на двору султанову, вели: „Они же многу храброст показаше на конскомъ ристанију, яко въ ненависть подвигнути Агарене храбростко и красота их“.¹ Гргура смо видели, како уз свог ујака Тому јуначки брани Смедерево од силе турске. У њему је већ тада куцало оно јуначко срце, које је један нараштај позније сину његовом задобило од народа име: „Змај деспот“.² Брат његов Стефан затекао се на двору султанову, кад се затегнуше одношаји међу Портом и Србијом 1437—38. Ту га задржаше за све време ратовања. О Стефану један наш извор каже: „Моудростию и храбросткомъ прѣвсходе многихъ, красотою же прѣзидиха.“³ У другом једном извору каже се за њ да је још у младим годинама велики разум стекао, како је у „дому оца свога“ у благочастију васпитан „и кожьствена писаниа въ краи извни“, и да је родитеље своје толико поштовао и толико им се повиновао, да би њима за љубав „сваку службу испунио“, и „въ тон (служби) иеть вникъ варварн и въ тьмницоу въсажден и въ желѣза тешка окованъ“.⁴

¹ Живот Архијер. Максима, рукопис XVII-ог века. Гласн. XI, 125.

² Змај деспот Вук, који је се својим јунаштвом у борбама о Турцима последње трећине XV-ог века прославио, био је син Гргурев.

³ Гласн. XI, 125.

⁴ Живот Степана Бранковића, Летопис, књ. 117. стр. 117.

Несумњив је факат, да је с пролећа 1441 Балабан паша добио заповест, да оба деспотовића одведе у Демотику¹ (по неким у Амазру²) и да их тамо у тамници као државне преступнике чува. Лицем на Васкрс буду у тамницу бачени. Њихово затварање и потоњу судбу њихову Стандуџин Кантакузен доводи у свезу још с оном срдњом султановом у лову на јелене.³ Наш један извор налази томе побуде у зависти, коју је витешко понашање Гргура и Стефана у Турака разбудило. Ти зависници, вели се у том извору, „*сковаше клевету*” и приступише цару говорећи: „*аште поуџстни здравн таковие хрѣбце ми оубо послѣжде ѿтъ ннхъ побѣждени боудемъ; аште ли исказниши нхъ ми землю и отауство възмемъ въ наше достоиние.*”⁴ Кантемир опет доводи то у свезу с издавањем тајни при опсади Београда.⁵ Прави ће узрок томе бити, што их — као што један животописац Стефана Бранковића вели — „*ухватише у служби родитељима својим.*”⁶ Халкохондил, који је сувременик оним догађајима вели: „*Султану се достави, да он ваља да буде на опрезу од оне двојице (Гргура и Стефана) јер отац њихов спрема нешто противу њега, у чему га синови његови потајно помажу.*”⁷ И Нолес по изворима који су му на расположењу били, вели да су Турци ухватили, да се деспотовићи споразумевају с

¹ Neshri y Lewenclaw Historiae Musulmanae, 553.

² Ducas, XXX, 117.

³ Spand. Cantacusino, Discorse etr. y Sansovina 190; — Història della casa Musachia, y Hopf. Chron. Greco-Romaines, 329.

⁴ Гласн. XI, 126.

⁵ Kantemir, 124.

⁶ Вид. напред, Летопис 117, стр. 117.

⁷ Chalcochondylas, lib. V, c. VIII. 137.

оцем својим.¹ Можемо дакле као сигурно узети да су млади Бранковићи из Једрена радили, да помогну своме оцу при ослобођавању земље српске од Турака. На то су их покретали најблагороднији мотиви: ода-ност к своме оцу и љубав к својој отаџбини, — две љубави и две оданости без којих Гргур и Стефан не би ни могли бити витешки карактери, какве нам их је историја оставила.

У Демотици нису дуго остали. Балабан паша до-бије заповест да их одведе преко мора у Токат у стари један двор познат под именом Бедеви-чардак, у коме су, обично принчеве, кнежеве и великаше у затвору држали.²

Међутим преставници народне турске партије на Порти нису били задовољни тиме, што су два српска деспотовића из двора царева у Једрену у тамницу оправили. Србију је ваљало не само покорити него и задржати. А да се ово постигне ваљало је не само старога „Вук-оглију“ уништити, него и ова два млада вука. Напред видесмо говор који су ти људи султану држали. Они су толико и успели, да је Татарин један одјездио из Једрена понесав лист један на коме је црна заповест Балабан паши заповеђена. Знали су поводљивост Муратову и бојали су је се. Татарину закажу да ако је икада на коњу ластавици јездио, сад нека језди. Да ли је Татарин тај намирисивао у далеком Бедеви-Чардаку крв или мирисне пешкеше?! Одјездио је и јездио како још никада Татарин јез-дио није.

Нарочито су крили, да царица Мара не дозна

¹ Knowles, 262.

² Neshri, Lewencl. на тст. м. И наш Михаило из Острвице вели да су одведени били у Токат. М. из О. Гласн. XVIII, 90.

шта је решено.¹ Али Мара ипак дозна и онога часа полети пред цара, падне му пред ноге, и кроз топле сузе преклињаше га да тргне заповест натраг. То није била само царица што је пала пред ноге Турчину с татарским лицем; то није више била само поносита кћи славног деспота Ђурђа што склапа руке пред султаном османским; то је пре свега и вишесвега била Српкиња сестра једна, која горким јецањем моли за браћу своју. И Мурат је се дубоко потресао. Овај рис пред јагњетом овим размекшао се. И кад је на реч његову, да ће њојзи за хатар онога часа оправити другог Татарина да врати оног првог, Мара устала и очима још влажним од суза око себе погледала, никада није лепша, никада господственија, никада узвишенија царица није погледом својим обасјала дворе султанове.

Док су царицу Мару растрзале чао зле слутње час тихе наде, и док су путем у Токат два царска Татарина у бесном трку јурила, Гргур и Стефан проводили су дане у Бевеви-чардаку како су два млада хришћанина, побожно васпитани синови побожних родитеља, стражом турском окружени провести могли. Шта ли су мислили у очи 8-ог Маја?! Каквом ли су зебњом зебли, каквом ли се надом загревали? Да л' је могућно да се ова два млада Србина, с осведоченим родољубљем нису тешила надом на васкрснуће своје отаџбине? Какве ли им је сјајне улоге у томе васкрснућу цртало њихово младићско уображење? Гледајући те вечери на кипресове баште око Бевеви чардака, дишући ваздухом којим су дихале и персијске руже мајске башта царских, не може бити да нису помишљали на родитеље, пријатеље и отаџбину

¹ Михаило из Острвице. Гласн. XVIII, 90.

своју. Може бити да су чули и топот од коња, на коме је у бесном трку дојурио у Токат татарин царски. Сутра дан, осмога Маја 1441 год., Балабан паша прочита им заповест, коју је са порте добио, и одмах их даде — усијаним гвожђем ослепити! У нашим летописима помиње се ова катастрофа с ово неколико речи: „въ лѣто 6949—1441 съвеза царь Моурат на всьврьсенне Грьгоурх и Степана, по том ослѣпн ихъ Маниа 8-ог.“¹

Није дуго постојало пошто је она грозна и нечовечна операција извршена, кад стиже и други Татарин, који донесе Балабан-паши султанову заповест, да сматра ону прву као и да не постоји! Али је сад већ све позно било. Оповивање оне прве свирепе заповести, сад је само загорчило још више зао удес, који снађе ова два млада витешка принца. Била су то тврда срца, која су могла да сузу не пусте над жалосном судбом два деспотовића. И сам султан жалио их је. Михаило из Острвице прича, да је султан заповедио те су ослепили и онога Татарина, који се онако сатански журио, да црну заповест у Токат однесе.²

Деспот је Бурађ на сву прилику још у Дубровнику чуо за овај страховити удар. Историја се чисто устручава да прислушкује болу срца његовог. То је био нежан отац. Видећемо га мало позније, у часу кад се с ослепљеним синовима својима састаје. Али ледајући га, како га у овој години зла коб страшно гони, гледајући га како се под теретом ужасних катастрофа, које једна за другом долажаху, истина

¹ Šafarik, 78; — Нов. 278. — Григор. 54; Јаркн. 104. — Турски извори у Lewenclaw, Historiae Mussulmanae 558.

² Михаило из Острвице, 91.

повија али не прелама, гледајући га како кроз све те несреће које би обичне људе давно до очајања довеле, старац овај не очајава, и како кад је јасно да је све изгубио, он опет почиње да ради, да све поврати, историја не може а да не изнесе на видик необичну јачину карактера овог човека.

У нашој прошлости ретко је кад корист, коју народ има од своје владалачке династије, тако јасно на видик излазила као ове за Бурђа и народ српски толико несрећне године 1441. Србија је већ фактички постала санџаком турским. Земља од Дунава до Сталаћа — Кучево и Браничево — чинила је санџак Смедеревски и дошла под управу „војводе“¹ од Смедерева. Сва друга деспотова земља ван Зете састављала је санџак Алаџа-Хисар, и стојала под управом војводе од Крушевца У градове српске и у утврђене паланке дошле су посаде од Азапа и Јаничара; са прквених кула викали су мујезини, и на судовима кадије изрицаху правду по алкорану.² Србија је не само била попаљена, поробљена, опустошена него је изгледало као да ју је змај османски канџама својим тако докопао, да је већ никоја сила избавити не може. Бурађ је имао поред себе своје големо благо. Он је могао да се склони у господски Цариград или у вилинске Млетке или ма куда у сјајну и раскошну Италију те да проведе своје старе године како је најбогатији човек онога доба на најлепши начин провести могао. Па ипак од свих Срба онога доба, а слободно се може рећи више него сви други Срби онога доба, стари је деспот Бурађ радио

¹ Турци су тим именовом називали војне управнике санџака у XV XVI-ом веку.

² Lewenclaw. на ист. м.

на васкрнућу Србије. Није жалио ни блага свога, ни старе дане своје, ни децу своју ни пријатеље своје. Непрекидно, неуморно, никад не очајавајући Ђураћ је радио да се поврати у Србију, што је другим речима значило толико, да се Србија опрости турских окова па да дође до колике толике политичке самосталности. Проста и обична амбиција није могла никада на такав колосалан рад покретати. Династички мотив јесте могао, у колико се у њему јака лична амбиција проникла и прочистила најузвишенијим осећањем дужности према земљи и народу, и у колико се владалац крепио убеђењем, да му је провиђење онај задатак поверило, задатак тежак, али који му треба јуначки до краја вршити.

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА.

НЕПОСРЕДНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПАДА НОВОГ БРДА. — ОДНОШАЈИ ДЕСПОТА БУРЂА К ВЛАДИСЛАВУ КРАЉУ ПОЉСКОМ И УГАРСКОМ. — САВОР ОД 9 ЈУНА 1443
ГОД. 1441—1443.

Докле се држало Ново Брдо с његовим „окресним градовима”, дотле је још могло бити наде да ће се деспот Бурђа, било помоћју са стране, било споразумом с Портом, вратити да влада бар неким остатком своје државе. Падом Новог Брда и коначним покорењем Србије Турцима, као да су пале све оне наде. То се види по понашању Дубровника, Млетака и кнеза Стефана Косаче.

Дубровник је пре свега имао потребу да се извини султану, и да му објасни, што му није могао испунити захтеве његове што се тиче Бурђа Бранковића. У исто време имао је потребу да у новог господара Србије осигура себи користи, које је трговина дубровачка у земљи тој дотле уживала. Дубровник је био први, који је султана за фактичког господара од Србије признао. Између других побуда политичке природе имао је он за то, и на сву прилику у *првој линији*, побуде врло јасне материјалне природе. Дубровнички су трговци имали небројно својих

дужника по српској земљи. — Било је пуно препродаваца који су еспапе од Дубровчана на кредит узимали, пуно властеле и госпде која им је новце на залогe или и без залога дуговала. Ваљало је дакле постарати се, да се капитали дубровачки од пропасти осигурају. Но и ако су се Дубровчани пожурили да признаду султана за господара од Србије, ипак није им намера тако лако за руком пошла. Преговори су се отезали преко јесени и зиме год 1441 и тек у Фебруару 1442 потписа султан ферман на српском језику, којим регулиса одношаје дубровачке у својој држави.

Ради примера каквим су се српским језиком и каквим стилем служили у Једрену на порти, — и у каквом је без сумње написана била и клетва султанаова, да ће с Ђурђем пријатељ бити, кад оно уговараше женидбу своју Маром Бранковићевоm, — нека послужи овај увод у онај ферман :

«Ја, велики господар и велики амира султан Мурат бег, син много нарочитаго и великаго господара амир султана Махемет бега, заклинам се, тако ми Бога, ко је створио небо и земљу, и тако ми великога пророка Махамета, и тако ми седам мусафи, што верујемо ми Мусромање, и тако ми сто и двадесет и четири пророк божјех. и очеву душу и дедову и душу моју и у сабљу, чим се опасују, и у главу моју, како од данашњега дне напредја заклек се честитому кнезу и властелом дубровчаном зашто честити кнез и властеле и опкина дубровачка послаше на порту господства ми почтене даре и своје поклицаре Никољу де Гоци и ш њим Пијера де Прјемо, за то поставих ш ними праву веру и љубов намесну и на свакому човеку и трговцу њих, тко

се назове дубровчанин, вијеки вијека да моја ријеч и ови мои запис на мање не доиде”.

Што на прво место долази одредба: — „да град и них. владаније стоји у својех законех и у слободах, и људије свакога језика по мору и по суку да могу к ним доходити и стојати и походити како све у слободни град и у владање његово, да не имају за то ни једну забаву од господства ми, ни од кога мојега чловјека, ни тко ми харач дају”, — то има нарочитога значаја кад се узме у обзир захтев портин од Јула 1441, да јој се Бурађ преда.

А што се тиче капитала које су Дубровчани имали на дугу међу Србима, ево како је наређено: „За све дугове, које имају, или од ново учине дубровчане у сриској земљи, али у бугарској али у Сребрнице, тер им дуожник, удр у бах, да се закуне дубровчанин сам трети¹ своје дружине и да му се то и плати.“²

Дубровчани су тим ферманом добили све властице које су и под Ђурђем имали, али је и опет између новог стања и оног под Ђурђем огромна разлика била. Ова се најбоље исказивала у томе, што је сваком Дубровчанину, остављено да при спору с Дубровчанином не морз примити суд дубровачки већ „ако ли кои од њих изиште, да поиде прјед кадију да им кадија суди, ... тер како је божје повељење тако и да им се суди.“³ Алкоран је дакле постао закон, по коме се царев суд у хришћанској Србији хришћанима изрицао.

¹ «Сам-трети». то јест да даде два сведока и он сам трети да се закуне.

² Цео текст у Mon. Serbica. 409—411.

³ На ист. м.

Друга је непосредна последица паду Новог Брда била у борби између Стевана Косаче и млетачке владе око земаља деспотових у Зети. Деспоту је Ђурђу као што знамо припадало све приморје од међе града Котора па до изнад Бара; од доње Зете још му је остао Дриваст, Бар, и неки део десне обале Бојанине; од горње Зете још је држао био Будву, Паштровиће, Ђурашевиће, Његуше и још неки део Црне Горе. Оно, што је он од Горње Зете држао, граничило је на север земљом и приморјем Хумским. Хум је географски, а онда и политички по имену, био саставни део краљевине босанске, али су њиме већ поодавна доста независно владали кнезови из дома Храњића. Од год. 1435, које године умре славни војвода Сандаљ Храњић, владаше том земљом синовац Сандаљев, дрски, окретни и властољубиви Стефан Вукчић, назван Косача, који ће мало после да се први прозове *«Херцег од Светога Саве, господар Хумски и приморски и велики војвода русага босанскога кнез Дрински.»*¹ Он је ожењен био Јеленом, ћерју последњег Балшића Балше III-ћег, а унуком госпође Јеле, кћери кнеза Лазара, жене Ђурђа Срацимировића Балшића, а по другом браку жене Сандаља Храњића. Госпођа је Јела била дакле у исто време и стрина Стефану Косачи и баба жени његовој. Хранићи су још из раније тежили, да прошире своју земљу на југ, и нарочито су претендовали на Котор.² Сад кад је падом Новог Брда и других рашких градова изгледало, да је Србија коначно Турцима покорена, и да деспот нема више никакве могућности да задржи и оно нешто земље

¹ Mon. Serb. 441. 443 и на више других места: — в. в. Спом. Арх. Дубров. II, 115.

² Acta Arch. Ven. II. стр. 93.

у Зети, Стефан Косача нађе да је згодна прилика и са свим у реду, да као зет куће Балшине заузме онај део Балшине државе, који је дотле признавао Ђурђа Бранковића за свога господара.

Он дакле ступи у преговарање с браћом Ђурашевићима, који су у име деспота Ђурђа управљали већим делом горње Зете, и већ га у Октобру 1441 видимо, где с војском улази у ту земљу.¹

Влада млетачка није могла равнодушно да гледа да власт Стефанова, која је допирала до северне међе Боке Которске, обухвати ову и са истога и са југа; још мање, да се власт та простре на приморје зетско до ушћа Бојане. У писму кнезу и капетану од Скадра она јасно каже, да јој се оно, што кнез Стефан чини ни мало не свиди, да она не ће да он она места задобије, и да има са свим правична узрока да му то не да (*„quae quidem nobis minime placent, nam nollemus ipsum comitem Stephanum eadem loca habere, et iustissimam causam habemus ad hoc obviandi”*²). Кнез од Скадра добије заповест, да одмах похита у Бар, Будву *„и друга места Арбаније, која су припадала господину деспоту”* те да тамошње становнике охрабри и посаветује, да остану верни и постојани, и да им каже да ће он сам у посабини своје владе отићи кнезу Стефану, да га позове да одустане од онога, што је предузео, које ако учини тим боље, а ако не учини онда ће градове и земље деспотове влада млетачка узети под своју заштиту.³

¹ *„Sensimus a comite nostro Catari, quod comes Stefanus pretendit occupare loca Albaniae, quae supposita erant domino despoto Rsiae. jamque concurs est et intelligentiam habet cum Jurascvich et ingressus est Zentam superiorem”* Писмо млетачке владе кнезу Скадарском од 28 Октобра 1441. *Acta Arch. Ven. II. 328.*

² *Acta Arch. Ven. 323.*

³ *Acta Arch. Ven. II, 324.*

Наставлење, које су Млѐци дали кнезу и капетану скадарском као својим поклицарима к Стефану, врло је занимљив производ млетачке дипломатске вештине пун финоће, окретности, али и пресудности и снаге. „*Кад изађете пред кнеза Стефана, реците му да га ми сматрамо као свога доброга сина и пријатеља, и по томе што год је он већи и силнији, то нам је све милије, у колико се то само с нашом чашћу узмогне сложити. Али као што је и сам могао чути, ми смо закључили били мир с покојним старим деспотом (Стефаном), који нам је мир и садањи господин деспот потврдио, па је ту између осталог нарочитим једним чланком уговорено: да смо ми дужни војском нашом притећи у помоћ местима његовим у Арбанији, ако би та места кад год у неприлику какву дошла. Па почем намеравамо да, као што смо свагда чинили, веру и задану реч нашу непоречном одржимо, тражимо од његове сјајности и молимо га, ако му је стало до пријатељства и љубави наше, као и да би nestало сваког повода распри, нека изволи земље поменутога господина деспота оставити на миру, и ако је кога од поданика господина деспота већ узео под своју власт, нека га ослободи, јер као што напред рекосмо, не можемо друго чинити, већ с војском и силом нашом местима оним у помоћ притећи.*”

„Ако кнез Стефан на то пристане, онда добро; опростите се с њим и вратите се у Скадар а нас о свему извештајте. Ако ли се пак кнез Стефан стане измињавати и не хтене одустати од улажења у поменуто земље Арбаније, хоћемо да му кажете, да такав одговор од њега нисте очекивали, и да ми не можемо друго него да вршимо уговор, који с поме-

нутим господином деспотом имамо, и да оним местима помоћ дамо. И кад се с његовом сјајношћу опростите, споразумите се с нашим кнезом од Котора па у име божје узмите под власт и заштиту нашу поменута места господина деспота, и за сигурност и обраму њихову учините све што можете, а нас о ономе што извршите известите што је могућно брже писмима у дуплику и у триплику.»¹

Из протокола тајнога већа млетачког види се, да је мањина предлагала, да се са Стефаном учини компромис на основи, да овај задржи оне земље, које је у горњој Зети већ фактички заузео, али да се обвезе, да у остатак деспотових земаља не ће дирати.²

Тако се отпочела дипломатска борба око остатка деспотове државе у Зети. Она се доста дуго водила дипломатским оружјем. Званична кореспонденција по тој ствари, у колико је се сачувала у млетачком архиву, споменик је окретности али у једно и бесавесности ондашње млетачке дипломатије. Она једнако митом и новцем ради. Бурашевићима обећава по 100 дуката годишње, ако пристану уз Млетке (20 Марта 1442).³ Алај-бегу, који је командовао на међу Зетској и који као да је по налогу портином држао страну Стефану Косачи у том питању, нуди 500 дуката годишње.⁴ Порти а и саме Стефану она је објашњавала своје гледиште овако: „кнез Стефан тврди да су то земље биле некада Балшине, и да по томе њему припадају (по наслеђу женином); али је отац Балшин

¹ Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 101. Acta Arch. Ven. II. 325

² Acta Arch. Ven. II. 326.

³ Тамо стр. 327.

⁴ Тамо стр. 328.

Ђурађ уступио био нама Скадар и Дриваст. Балша без повода са наше стране и без законитог узрока хтео је да нам те градове одузме; ми смо се тада с њиме заратили и у праведном рату отели смо му сву земљу његову; за тим нам је деспот Стефан одузео неке градове, „но деспот Ђурађ био је вољан, да нам их поврати, а и сами тиј градови желе да се врате под нашу власт”.¹

Не можемо да са гнушањем не погледамо на један доказ покварености међу властелом српском у Босни, на који у преписци о овом питању наилазимо. Кнез Стефан послао је био с пролећа 1442 два своја посланика у Млетке да бране његово гледиште и његове интересе. Из једне одлуке тајнога већа од 10 Априла видимо да се и један и други од ова два посланика нуде Млецима, да им помажу противу свога господара, ако би се с њиме заратили!² И у самој ствари један је од њих, по имену кнеза Иван, три месеца позније у очи самог рата дошао у Млетке да се стави на расположење влади млетачкој, која га оправи у Котор да одатле противу Стефана ради.³

Да се не би дуго задржавали на догађајима у Зети помињемо овде само главније фазе њихове.

Као што се види из разних настављења млетачке владе својим комисарима у Зети, она је желела, да сву доњу Зету с Дривастом и Баром добије под своју власт, а осим тога и Будву (која је очевидно спадала

¹ Despoto Georgius illa nobis restituere voluit, et ipsa loca sub nostro dominio redire volunt« Acta, II, 328.

² Acta, II, 332.

³ Acta II 339. Одлука тајнога већа од 24 Јула 1442.

у горњу Зету) и још *„оне кланце који из горње Зете воде у доњу, те да се тако ова осигура”*.¹

У горњој Зети од четири браће Бурашевића, најстарији, Стефаница, пристао је уз кнеза Стефана и помагао му живо, а три млађа брата, од којих се један звао Којчин, прешла су на страну Млетака. Један се од ових у самом почетку 1443 помиње као мртав.²

У доњој Зети главни град Бурђев Бар већ се почетком лета 1442 изјаснио био за кнеза Стефана и развио његову заставу.³ Војска Стефанова опсади Дриваст, али је Дривастанци, како се чини под командом Андреје Ангеловића једним жестоком испадом разбију и растерају.⁴

Срећа је ратна била промењлива. Најпре је била пошла на руку Стефану, те је напредовао, али пред свршетак Јула 1442 видимо га где се повлачи натраг из доње Зете.⁵ Августа те године Дриваст се предаје Млечима, а и Бар преговара о предаји, тако и неколико племена горње Зете.⁶ Будва је ступила под њихову заштиту још у Јулу месецу под условом, да јој Млечи потврде *„све повластице и уговоре које су Будванци имали с дотадашњим својим господарем десиотом*

¹ Acta 341 — 348; настављење од 27 Јула 1442, и друго од 7 Августа исте године.

² У настављењу кнезу и капетану од Скадра од 8 Јануара 1443 Млечи наређују да се у уговор о миру стави да се синовима овога трећег Бурашевића поврате све баштине њихове, које је Стефаница заузео био. Acta 351.

³ Acta II 335. На одлуке тајног већа од 11 Јуна 1442 власт се, да је Бар тала већ био у власти Стефановој.

⁴ Fatti illustri de Georg. Castr. liv. III, 111.

⁵ Acta II 340.

⁶ Acta II, 343—349.

Вурђеве“ *судрѣжани* (Burdunij, privilegia et pacta que cum olim domini suo despoti Georgio habebant, per nos confirmant).¹ Под зиму исте године врати се Стефан к њихом војском у Зету и продре до на три хиљаде кораџаја до под сам Скадар.² Али с почетка 1443 бар изјави да драговољно ступа под заштиту млетачку и изјави пуномоћници дођу у Млетке, где им Дужде Франческо Фоскари 19-ог Маја потврди уговор и условима, под којима су се предали.³ Како су Млечани напали на Стефана и од севера, упавши од Сплета и отевши му Подлице и Омиш,⁴ то је он морао са свим напустити доњу Зету и још се само у неким крајевима горње Зете држао. Нарочито на прилику знамо да је још и у год. 1444 држао био Медун и околину.⁵

Док се тако намеђу Млетака и Стефана Косаче заподјевала, развијала и свршила Млечима на корист борба око остатка Вурђеве државе у Зети, сам Бурађ радио је у Утарској на задатку, за који би се готово могло рећи, да је безнадежан био. Није могао да одбрани Србију од Турака, изгубио ју је потпуно, истрошио је највећи део свога блага, сва му је војска пропала, и опет уао је да ради да истера Турке из Србије!

Видели смо га како је о крајем Јула (или почетком Августа) 1441 оставио Дубровник и преко Средина отишао у Утарску. На сву прилику станио

¹ Матше, X, 6.

² Неко мало млетачко кнезу Скадарском од 3 Јануара 1443. Acta II, 301.

³ Acta II, 302.

⁴ Acta II, 303.

⁵ Acta II, 300.

се за време у некоме од својих градова у Срему, или још по најпре у Шиклушу. Ту му је прва брига била да организује обрану ових градова од напада турских пљачкашких чета, јер Турци му ни ту не дадоше мира, већ покушаваху не би ли га како ухватили.¹ Из Срема опреми свечану посаобину у Будим, да поздрави краља Владислава Јагелонца, Пољака на престолу угарском.²

Секретар краља Владислава оставио нам је спомен о тој посаобини. Најпре су, вели он, деспотови посланици *«лепим говором поменули, онако као и босански посланици, како је народ српски од једнога рода и племена с Пољацима, и како им је и говор сродан.»*³ Рекоше за тим како господар њихов моли краља да га извини што, како би требало, сам лично дошао није, него преко посланика подноси своја уве-

¹ Ово се види из овога, што по Калимаху посланици Бурђеви говоре краљу, као и из једнога места беседе коју је Бурђа у угарском сабору у Јуну 1443 говорио. Види ниже.

² Калимах, који нам је забележио садржину узајамних поздрава, каже да је посаобина Бурђева дошла да поздрави краља Владислава, по доласку овога у Будим још год. 1440. Али краљ је стигао у Будим, долазећи из Пољске, у почетку Јуна 1440 год. а деспот који није ни могао на сигурно знати да ли ће и кад ће Владислав у Будим доћи, налазио је се тада на путу из Сења у Бар. Може се замислити да је деспот из Бара послао посаобину која је краља поздравила кад је се по своме крунисању вратио у Будим с концем Јула 1440. Али ова беседа његових посланика сведочи, да је овај поздрав дошао много позније иза поздрава других великаша, као и да је се у време тога поздрава деспот налазио на земљишту угарске краљевине, а ово последње тврди и сам увод Калимахов у опис Бурђевог посланства. А Бонфиније каже изреком да је Бурђа, вративши се из Дубровника у Угарску на добра, која му је краљ Жигмундо дао, послао посланике да Владиславу честита и да му своју поданост изјави. Bonfinius, Des, III, lib. V, 310.

³ «Itaque ante omnia oratores ejus (Despotae), magno verborum ambitu, commemoratis prope eisdem, quae Bossinensis, de cognatione originum at linguae cum Polonis» etc. Callimachus, De Rebus a Vladislao Polonorum atque Hungarorum Rege gestis, u Schwandtner, Scriptor. rer. Hung. I, 457.

равања и честитања. Он је се већ био и спремио на пут, али га Турци спречише, те лично не дође. У осталом и сам је сумњао о својим надањима, која надања, од како је државу изгубио и од како су му синови одведени у ропство, сад тек први пут почињу да оживљавају. Њему, који је изгубио положај својих родитеља и прародитеља, кога су не само из државе и отаџбине, него и из куће и са огњишта свога прогонили, њему који се изван своје земље потуца и о туђој милости живи, сад је тек опет засјаила нека зрака наде, да ће не само до бољег стања доћи, него да ће и своје старо достојанство и стару своју моћ повратити. Што добру срећу обећава то је што се сложила и сјединила снага два непобедна народа, којима што се тиче војне дисциплине и срчаности нема равна на земљи. Чини му се да већ очима гледи како страх овлађује Турцима како бегају, како се ватром и мачем руши држава њихова, и чини му се да већ и себе гледа како седа на престо својих старих (*se vero ad majorum sedem restitutum*). С тога радост његова превазилази сваку људску радост. Он честита Владиславу, који ће славом својих дела надвисити не само све владоце садашњег века, него и све старе. Да је он (Деспот) у својој некадашњој сили и моћи, он би се понудио да Владиславу буде садруг и помоћник; али сад, кад већ није више оно што је био, и више обећава. Он се нуди и предаје се, да краљу послужи као драговољац, готов на све опасности и на све тешкоће¹.

Калимах, испривавши беседу, каже да је судбина деспотова, као и ова овако скромна беседа, потресла Владислава и све око њега¹.

¹ Callimachus, 457.

Краљ је одговорио посланицима, нека однесу деспоту поздрав, да се не тешка што лично дошао није; биће доста прилике да се њих двојица састану и узајамно честитањем поздраве; нека деспот остане само и даље постојан, и нека се јуначки држи. А што се самог њега (Владислава) тиче, он ће у најближем времену потпуно оправдати очекивања и наде, које деспот у њ полагаје.¹ Шта је управо Владислав тиме мислио види се из његова одговора босанским посланицима, којима рече да ће „чим се само ствари у Угарској смире, одмах свима силама предузети поход противу општег непријатеља”.

Охрабрен оваким пријемом своје посаобине, деспот Ђурађ у брзо после ње дође и сам лично у Будим.² Краљ га Владислав сјајно дочека (a Vladislao exsertus magnifice)³ Ту су, како Бонфиније тврди, њих двојица „закључили савез вечне дружбе“ („isto perpetuae societatis foedere”). Наш историк Бранковић помињући ово деспотово бављење на двору будимском каже како је „краљ Владислав заволео деспота и обећао му помоћи”.⁴ И он по ново казује, како су и краљ и остали великаши указивали деспоту највећу пошту. Много се онда међу господом угарском говорило о победи, коју је Јован Хуњад под Београдом одржао над Исак-пашом. На име, Исак-паша који је постао санџак-бегом смедеревског санџака, покушаваше преко лета те 1441 г. не би ли изненадним нападом отео Београд. Али га Хуњад тако

¹ Callimachus, 458.

² Bonfintius, Dec. III, lib. V 3'0,

³ На ист. м.

⁴ „Rex Vladislav inamoratus est in Giurg Despotam, et studuit ei ferre auxilium malisque eius mederi». Бранковачев летопис. Arhiv, III, 20.

разбије, да је коњица угарска гонила војску његову до под саме зидине Смедерева.¹ Деспот је са своје стране нарочито на овој победи почео да оснива своје наде, да ће помоћу угарско-пољског краља повратити себи своју државу.² Прилика је да је те јесени и сам Јован Хуњад долазио у Будим, да прими личну захвалност свога краља, па се тада и с деспотом састао и присно спријатељио. Што је у тај мах донело деспоту велику омиљеност у угарске господе било је не толико његова лична симпатичност и његова трагична судбина, колико глас о његовом великом благу и његова готовост да троши своје новце на организовање војске и спрему ратну противу Турака.

Што је деспоту могло дати нове наде било је, што је видео да краљ Владислав заиста озбиљски мисли на поход противу Турака. Са жаром једног младог витеза и са хришћанским ентузијазмом једног Пољака, Владислав је веровао да му је сама виша промисао поверила поносан задатак, да протера Турке из хришћанских крајева. Усред свакојаким унутрашњих неприлика у Угарској, борећи се с присталицама краљице Јелисавете, коју је потпомагао и нови цар немачки Фридрих III, Владислав је сматрао за своју главну дужност, да се спрема за крсташки поход противу Турака. Онај одговор његов посланицима српским и босанским нису биле само прости лепе речи. Онај одличан и срдачан пријем који је деспот у Будиму нашао имао је једну од својих побуда у жудњи Владислављевој да се стави на чело новом крсташком походу. Већ пред свршетак 1440 г. видимо га, где формално позивље Млетке у савез противу Турака. «Познато

¹ Thurocz, 2.8. — Bonfinins, 308. — Callimachus, 456.

² Bonfinius, на мст. и.

је целога свету”, одговорише му тај пут Млеци, „с коликом смо штетом нашом и с коликим проливањем крви ми ратовали с Турцима, и нико нам не помагаше; па видећи да смо сами, бесмо тако рећи принуђени, да с њима мир закључимо, који сад не можемо да нарушавамо, а временом можда ћемо моћи.”¹ Напред смо већ споменули његово настојавање код пољског сабора да овај дозволи, да пољска војска војује противу Турака. Сад је опет послао нарочиту посаобину сабору пољске краљевине, јављајући му између осталог за своје одношаје према господару српском и краљу босанском и апелујући на Пољаке да пошљу војску и новаца у помоћ противу Турака „Част имена хришћанског у вашим је рукама“, говораше посланик Владислављев пољској господи; — „толики народи упиру очи на вас; толике земље с пуно очекивања погледају на вас; ви сте сад као на позорници целога рода људског”²

Деспот је провео зиму 1441—42 организујући себи нову војску од добровољаца свију народа и племена, а нарочито од Срба, који су се из Србије разбегли били, и њему у Срем притицали. На сву прилику радећи и да обнови старе и веже нове свезе с пријатељима старим и новим. Без сумње је преко својих ухода сазнао да порта намерава да предузме нов поход противу Угарске. Да су у Будиму за ово знали то тврди и секретар краљев, Калимах.³ У самој ствари и ако су Турци мислили да необично раним упадом у Сибињ изненада Угре, нашли су их овај пут спремне.

¹ Одлука тајног већа од 17 Децембра 1440. Acta II, 321.

² Callimachus, 470.

³ Callimachus, 469

Беглербег од Румелије, Мезид-бег, већ је почетком Марта 1442 опсађивао Сибињ, 18 Марта разбио војску владике од Лепеша, кад га три дана после те победе Јован Хуњад из ненада нападне. Битка је била страшно крвава. Сам Мезид погине заједно са сином својим. Турска војска буде до ноге потучена и распршти се у дивље бегство преко румунских Карпата к Дунаву. Хуњадова их је коњица гонила преко равница влашких, па преко Дунава све до у саму Бугарску. Плен, коју су победиоци задобили, била је велика и богата.¹ Било што је деспот Ђурађ својим саветима, било што је давши Хуњаду у помоћ нешто својих драговољаца, помогао и допринео к овој сјајној победи, свакојачко Хуњад је одмах после ове победе дао један особити доказ своје захвалности према деспоту. Дао је велика једна кола натоварити задобивеним оружјем, заставама и другим трофејама тако, да је ваљало упрегнути десет коња да их вуку; горе на гомили ових трофеја дао је ставити главу Мезидову и главу сина Мезидовог, а између њих је посадио заробљеног једног седог Турчина, коме је заповедио, да поздраву деспота беседом предавајући му дар победночев. Бар тако прича Бонфиније, који је близу тим догађајима живео.²

Ово је била прва сјајна, велика и потпуна победа угарске војске над турском у петнаестоме веку. Њезин је утисак био огроман. Све је хришћанство зајечало од радости. Весело и хвалисању међу Маџарима не могоше се доћи крају. Народ српски прену

¹ Thurosz, 250; — Bonfinius, 311; — Chalcochodylas, V, 134; — Sead-eddin, §. 114. — „Въ лѣто 6950—1442, оуби Іѣнокѣ Мезит - бсга на Власехъ Марта .не. Летописк, ђаf. 78. Нов. 267.

² Bonfinius. Dec. III, lib, V, 311.

новом надом и жудним погледом тражаше деспота. Кнез влашки и кнез молдавски, који су дотле били васали султанови, на мах прогласише да пристају уз Угарску. Папа Евгеније тек после такве победе осећаше и дужност и згоду да позивље све народе европске да се дижу. Грмљавина ове победе хришћанске одјекнула је чак преко мора у земљу Караманску, и њезин султан Ибрахим узде премишљати није ли ово згодан тренутак, да се опет устане противу Османлија!?

Ваља нам споменути, да је се Исак паша користио одласком Хуњадовим у Сибињску и његовим бављењем тамо преко лета 1442 г. те заузео последњи вис рудничког планинског ланца према Дунаву, — брдо Жрновањ. Диже сав народ у околини на кулук, и још те исте године сазида на самом врху брда оног град, који народ у оно доба називаше именом самог брда — Жрновањ,¹ а који Турци прозваше — Авала. Посада београдска није у стању била да спречи зидање тога града, јер је мало било, почем је Хуњад одвео собом у Сибињску што је год војске могао.

На порти се нису ни мало варали о великом моралном дејству, који ће победа Хуњадова да врши на све стране на корист хришћанску, а на штету муслуманску. Тамо су били убеђења, да се само једном брзом и еклатантном победом може опрати част османског оружја и отклонити штетне последице Мезидове погибије. Изда се заповест да се одмах нова војска искупи код Софије. И сам султан дође

¹ „То же лето (којег „уби Јанкул Мезит-бега на Власех Марта 25“) быст вшаа нождь Бѣлградомъ и съзида градъ Жрнованъ (Жрнованъ, Жрвокаанъ) Летоп. Нов. 267. Најстарији извори угарски пишу то име „Sarnow“.

у Софију¹, имајући намеру да сам предводи војску, која ће да освети пораз Мезидов. Али на наваливаће везира својих напусти он ту своју намеру и повери главну команду новом беглербегу од Румелије Евнух Шехабедин паши. Свршетком лета те исте године Шехабедин се крене са 80.000 војника пут Сибиња. Да охрабри војску, која као да беше прилично деморалисана пропашћу војске Мезидове, Шехабедин се хвалисаше, како ће ђаури да загребу и не дочекавши га, чим само виде из далека турбан његов.² У самој ствари на Порти су тако сигурно рачунали на успех ове Шехабединове експедиције, да су у исто време у које је војска продирала к Сибињској, послали у Будим посланика, да у име султана тражи од Угарске Београд.³ Али 6-ог Септембра Хуњад, само са 15.000 војника, нападне велику турску војску, по угарским изворима код Вашапа,⁴ а по нашим «на Јаловници на влашкој земљи»,⁵ и још је страшније разбије но војску Мезидову. Шехабедин погине у боју, поред њега и с њиме и цвет турских јунака, међу којима су Турци нарочито за Осман Челебијом, унуком славног Тимурташа, жалили. Пет хиљада Турака буде заробљено, две стотине застава задобивено⁶.

¹ Sead-eddin s. 115.

² Neshri, 187; — Hammer, I, 451.

³ Callimachus, 480; — Bonfinius, Del. III, lib. V, 320.

⁴ Thurocz, u Schwandt. I, 252; —

⁵ Въ лето 6951 — 1442 Септемвриа .s. вон вистъ на Яловницъ на влашкои земљи Янкоуцъ и Хадомъ бани, и башу оуби. Летописи, Safar. 77; Нов. 267.

⁶ Bonfinius D. III, l. V, 312; — Callimachus 235; Engel, Ung. Gesch. III, 54.

Утисак ове нове још сјајније победе Хуњадове која је тако у брзо за оном првом дошла, не да се описати. Европа је сва листом усклицавала. Чинило се да сам Бог обележава победама правац, којим је хришћанским државама ваљало да пођу. Папин легат Јулијан Чезарини радио је с већом ревношћу а и с већим успехом но икада, да измири угарске партије и да их сложи око краља у крсташко предузеће противу Турака. Настојавао је да се и цар немачки Фридрих не само измири с Владиславом, него да и сам пристане у савез крсташки. Фридрих је пристао да држи мир с Владиславом за 3 године, али се нередима у Чешкој извињаваше, што не може поћи у рат против султана. Папа Евгеније налажаше да је дошао час да искупи реч своју, којом је цару и владикама грчким и другим претставницима источнога хришћанства на сабору у Флоренцији обећао помоћ западног хришћанства противу силе муслманске. С концем Јануара 1443 он шаље онај свој славни позив на све хришћанске државе, којим их позивље да притеку истоку у помоћ, и у коме онако живо црта пропаст Бурђево Србије и страховите патње робља хришћанског.¹ Напред смо видели извод из тога нацрта, али је у њему пуно занимљивих места а докуменат и ван историјског интереса има још и књижевног значаја као споменик ондашњег риторског стила. «Ни само детињство» описујући суровост турску вели Евгеније, «није кадро да изазове у Турцима сажаљење; они кољу безазлену децу, која тек што су настала да живе, и која се у безазлености својој осмехују на целате своје у тренућу, у коме им ови смртни ударац задају. И као што су некада Атињани

¹ Raynaldus, XXVIII, 415.

цвет своје омладине слали чудовишту критском као данак, тако је и свака хришћанска кућа у потчињеним крајевима принуђена, да синове своје даје османској царевини. На име, султан пошље у освојену земљу своје слуге те од сваке хришћанске фамилије узму по једног здравог младића, који им се види способан за војну службу и преводе их у безбожну мухамеданску веру, отимљући их из наручја матера, које се у сузама гуше. *Куд год Турци ногом продру тамо поља, као да је на њих проклетство пало, више не рађају, а по градовима нестаје реда и радиности.* Куд год они продру, тамо хришћанска вера нема већ више ни слугу ни олтара; а човечанство не налази тамо више ни заштите ни прибежишта. И кад сву ту невољу погледам, не могу а да не уздахнем и да сузе не пролијем!¹ Папа за тим наставља како је, да би се бар што учинило, послао кардинала Јулијана да дејствује на споразуму међу Пољском и Угарском, а Кристифора владикау коронског да ради у Литванији, Молдавији, Влашкој и међу кнежевима и општинама Арбаније. Позивље на послетку све владоце да притеку истоку и да шаљу помоћ у Род, Кипар и нарочито у Цариград; архиепископе, владике и игумне позивље да савесно принесу десетак од прихода цркава и манастира на цељ рата с Турцима, као што и сам од својих прихода даје петину.

Живо заузимање папино види се и из писама његових, које је по истој ствари писао 18 Фебруара 1443 владици Брешком, своме нунцију у Француској.¹

Али ма да је се народ хришћански на западу радовао победама Хуњадовим, владе четири велике

¹ Raynaldus, XXVIII, 428.

силе западне: Шпаније, Француске, Енглеске и Немачке, нису биле у стању ништа озбиљно да предузму, које због својих неприлика на дому, а које што су се крсташки походи прилично компромитовали. На име владоци су горким искуством дошли били до уверења, да су крсташке војне средства, којима папе ојачавају свој политички уплив на штету световних влада; властела је опет мислила, да има основа подозревати, да је права цел крсташким походима, да се владоци отресе по гдекојих противних им елемената; на послетку, маса народа на коју су свештеници и владоци толико пута апеловали да даје новчане прилоге на рат противу Турака, видела је већ толико пута, како се ти прилози троше на нешто са свим друго. Тако је поред све радости услед победа над Турцима, онај реторски манифест папин доста хладно на западу примљен. Осим Млетака и Генове, који су имали важних материјалних интереса на истоку, само се још једина Фландрија нешто као спрема да пошље војску и флоту противу Турака.¹

Не знамо да ли услед самих догађаја год. 1442, или услед настојавања Бурђа деспота и цариградских пријатеља његових, тек свакојако значајно је, да је пред свршетак 1442 или почетком 1443 године дошао краљу угарском посланик један од Ибрахима, султана од Караманије. Као што Нешрија тврди, овај је закључио уговор за савез између краља угарског, Бурђа Бранковића и султана караманског, по коме је ваљало сви троје заједно и у исто време да се на Османе дигну. Цел је уговору била, да се Турци прогоне не само из Европе, него и из Анадолије, а по свршеном

¹ За све ово види Michaud, Histoire des Croisades III, 136.

успешном рату турско би се царство имало овако поделити: Бурађ Бранковић добио би своју државу натраг, Румелија би припала краљу Владиславу а Анадолија султану Ибрахиму¹

Ибрахим се заиста и дигао на оружје преко лета 1443 године.² Његов је устанак овај пут тако озбиљан био, да је сам султан Мурат нашао за потребно, да к војсци својој у Малу Азију пређе.

Политичко се земљиште у Угарској знатно рашчистило изненадном смрћу краљице Јелисавете 24 Декембра 1442. С малим изузетком све њезине присталице пређу на страну краља Владислава, који их искреном радошћу прими. Кардинал Јулијан и деспот Бурађ живо су радили, да краља и великаше Угарске државе побуде да без даљег одлагања рат предузму. Из онога што о томе прича Калимах види се, да је Јулијан гледао нарочито да разбуди славољубље у младога краља,³ а деспот је обраћао пажњу како је очевидно боље не чекати да Турци у Угарску дођу, већ напасти их у самој њиховој царевини. Уз то је он износио на видик своју злу судбину не би ли заплашио господу угарску.⁴

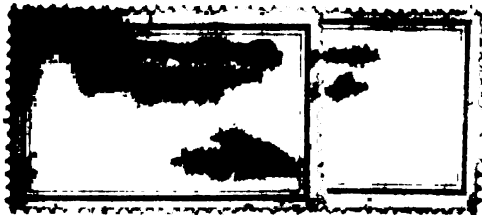
Има неколиких знакова, по којима изгледа да је деспот Бурађ задобио Јована Хуњада за своје

¹ «Simul uberrium Regi fructum Victoriae demonstrans: Evropeam Rumeliam, inquit (legatus principis Caramaniae), tuis ipse regnis adiciet. Anatoliam sibi princeps meus occupabit, nec minus ejectis Vulco-glii regno Turcis id principi suo restituetur: quibus rebus effectis Osmanos e medio nostrum radicibus extirpabimus». Lewencl. 556.

² Sead-eddin § 117, — Lewenclaw. 511 и 558. И Дука каже, да је заузео неке своје градове које је пре морао уступити султану, али је то по њему било у исто време кад су „Јанко и Деспот“ војевали на Балкану. Ducas, XXXII, 219.

³ Callimachus, 487.

⁴ Callimachus, 488.

планове. У по гдекојој сувременој хроници каже се, да је деспот узео «Сибињанин Јанка у најам под плату».¹ У једном нашем родослову каже се, да су Ђурађ и Хуњад пред рат везали присно пријатељство тиме, што је Ђурађ за свога сина Лазара обручио унуку Хуњадову.² По Длугошу опет постојала је међу њима двојицом погодба, по којој се деспот обвезао, да Хуњаду уступи градове, које је од краља Алберта и краља Владислава добио био, ако помоћу његовом поврати себи своју државу.³ Факат је да је после у Јулу 1444 деспот уступио Хуњаду град Вилагош као накнаду за трошкове, којима је се изложио поводом рата.⁴ Овим не мислимо да кажемо да је деспот у неку руку митом задобио Хуњада за рат с Турцима, јер Хуњад је сам собом био оличена идеја хришћанске борбе с Муслуманима, већ хоћемо да изнесемо на видик, како је деспот поглавиту важност полагао на потпору и пријатељство човека, какав је био Хуњад, и да је се он, ценећи велики уплив његов у Угарској, трудио свима срествима да у првој линији задобије њега за своје цели.

По настојавању кардинала Јулијана, деспота Ђурђа и Јована Хуњад, краљ Владислав сазове сабор угарски у Будим на дан 9 Јуна 1443, а у

¹ Marin Gondola, Annali, Макушева стр. 332. Исља.

² По Георгиј презвикач въ Шиклеоуши, ождица времена коємаго, обрѣуиъ за сима юєсинаго Лазара дштеръ дштери Юдма Гоуємиди. Трѣношац, Гл. V, 103. Пре ће бити да је реч била о сестричини Хуњадовој, о кћери војводе Секуле.

³ Dlugosz у Катона, 308. Само што Длугош вели да је тај тајан уговор (conventio occulta) закључен међу њима тек после рата а у очи мира Сегединског.

⁴ Види ниже.

јавној цели, да одобри да се одмах предузме рат с Турцима¹. Полете краљеви курири и у оближње земље, да јаве шта се намерава и да затраже помоћи. Немачки ритери из Пруске, на које као да се много са њихове ратоборности рачунало, извине се исцрпаношћу своје снаге услед бораба с Литванијом.² Кнезови од Молдавије и Влашке обећају послати помоћ. Видели смо напред како владоци Немачке, Француске, Шпаније и Енглеске не пристајаху на такво предузеће. Али и у Француској и у Немачкој нашло се међу простим народом по доста драговољаца, који се искупише у гомилу па метувши на се знак крста пођоше путем у Угарску,³ да се бију «за Христа против Мухамеда.»

9 Јуна отвори се сабор с великим црквеним свенаностима, које је краљ Владислав јако љубио. Записници о радињи његовој изгубили су се, али су остале неколике белешке од Калимаха, који је тада у Будиму био, и од Бонфинија, који је од очевидаца слушао шта се збијало.

Онога дана, у који је ваљало да се реши питање о рату, први је беседио папин легат кардинал Јулијан. Турке називаше «правом кугом», рат противу њих «светим делом». Помињаше како се у папе и у кнежева италијанских разгрејала нова нада, кад Угри изабраше Пољског краља Владислава себи за краља. Помињаше шта је све као папин легат урадио у Угарској уталожавајући унутрашњи раздор и мирећи партије. Сад кад је испало за руком умирити земљу дошло је време да се учини нешто што захтевају и

¹ Engel, Ungar. Gesch. III, 61.

² На ист. м.

³ Callimachus, 488, — Bonfinius, Dec. III, lid. V, 321.

земаљске користи, и част и слава и спасење и бесмртност, нешто што је достојно и Владислава и угарског јунаштва: да се то јест нападне на царевицу турску, и да се на далеко одбаци онај јарам који се спремао Угарској. Кардинал за тим говори о великим изгледима да рат противу Турака срећно испадне. Није ли Хуњад с једном шаком људи поразио онако силну војску турску? А шта ли ће бити сад, кад се око краља искупе Пољаци и Угри, кад има и искусних и знатних војсковођа и храбрих војника, „а и новаца, — овога живца сваког рата, — који се од прилога по целом хришћанству прикупише.” Свачега има што је потребно за успех, само још треба добра воља. Ласкаше угарској господи, како сад сви хришћански владоци упиру очи на краља њихова, како су у њ положили све своје надежде, и како се од њега очекује, да постане „ослободиоцем Европе.” Кардинал заврши своју беседу риторски преклињући их, да једногласну одлуку донесу: да се рат одмах предузме.¹

После кардинала устао је деспот Ђурађ. Личан, леп човек. Марцијалне облике старог, на бојним пољима опитованог, војника, пробијаше мирна озбиљност мудрог једног државника, достојанство једног владоца, који је не само по наслеђу него тако рећи од саме природе имао право на титулу височанства. Његова је појава обично изазивала у других драговољну симпатију и поштовање. У томе тренутку, у коме се, страшним несрећама обременени некадашњи господар Србије дигао да беседи угарској господи за рат с Турцима, он је изазвао тишину, која је на себи носила карактер религиозне свечаности.

¹ Callimachus, I, 489; Bonfinius, Dec. III, lib. V, 321.

Као човек од осећања Ђурађ се и сам потресао величином историјског значаја и свечаношћу тога тренутка. У првом делу своје беседе он је живим бојама цртао суровост и свирепост турску, како грозним мукама Хришћане муче, секу по пола. живе претестеравају, живе закопавају, са живих кожу деру „и још о другим начинима смрти причаше, које страшно беше слушати.” Помнишаше том приликом и како су му синове ослепили, и говорећи о њима старац се заплака. У другом делу говораше о своме некадашњем положају и богатству, о гонењу које је претрпео од Турака, који му нигде не дадоше на миру се станити па ни по повратку из Дубровника у Угарску. У трећем делу, позивљући се на слике, које им је напред нацртао, говораше угарској господи нека туђом патњом мудри буду. Нека се не варају, да је непријатељ далеко „мачем и ватром упада он дубоко у краљевину, и да није јуначке деснице Хуњадове, да није среће, и пре свега да није било благослова Христовог, и Влашка и Сибињска биле би за Угарску сасвим изгубљене.” Бура се још једнако врзе око граница угарских. Боље је да Угарска буде осветник туђе несреће, него своје сопствене. Ратна је срећа непостојана! треба је употребити док је ту. Немојте пропуштати сад ову прилику, немојте да се немарношћу вашом прекине отпочети низ победа. У последњем делу Ђурађ апеловаше на краља и на магнате, „да одговоре очекивањима, које су разбудили.” Са своје стране обећаваше „не малу суму новаца на ратне трошкове,” као и да ће он сам лично свима за пример послужити!.¹

¹ Bonfinius, 321; — Callimachus I, 489. који само у кратко помње садрж беседе деспотове.

Разуме се да ово није све оно, што је Ђурађ том приликом заиста изговорио. Ово су тек само одломци од његове беседе, а већ се и по њима познаје, да је Ђурађ вешто и речито говорио и да је потпуно оправдао славу своје слаткоречивости. Господа су угарска и онако већ дошла била са срцем, које су ванредне победе Хуњадове високо ратоборношћу затегнуле. И они, који су били највећи мекушци међу њима, за чудо су сада храбро увијали бркове и пуштали да им сабља по калдрми звецка, и за чудо су громко „Vivat” узвикивали. На сваки начин с великим се одушевљењем одлучи, да се одмах предузме рат с Турцима.

Краљ изда заповест, да се главна сила искупи најдаље до Св. Илије те године у Будиму. Духовници и властела похитају дома, да војску купе и опремају. Кардинал Јулијан позиваше драговољце под крсташку заставу папину. Чеси су онда били на гласу војници и много их се стече под ту заставу. И немачки драговољци записиваху се у платне спискове папиног Легата. Јован Хунад скупљао је војску у тамишком банату.

Наш деспот Ђурађ похитао је у Срем, где га је војска његова већ чекала, и на глас, да је рат решен, без сумње с усклицима дочекала.

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА.

ПОХОД НА БАЛКАН 1443—1444.

Као што видесмо по угарским изворима Бурађ је обећао *«не малу суму новаца на ратне трошкове»* као и да ће сам лично примером својим свима предњачити.

Он је сјајно и, шта је много пута више но сјајно, он је поштено реч своју одржао.

Дука вели, да је о деспотовом трошку прикупљено и издржавано 25.000 војника, које коњаника које пешака стрелаца.¹ Видећемо мало после како он и Хуњаду даје накнаду за трошкове, које је овај учинио прикупљајући војску под своју заставу. Нису Дубровчани који су о Бурђевој радњи у опште тако добро обавештени, у своје летописе без основа записали, да је деспот узео Јована Хуњада у своју службу под плату.² Како се у опште извори слажу да је сва хришћанска војска, која је ове године пошла на Турке, имала свега на 40.000 људи, то је

¹ «Erat enim (Georgius) praedives; itaque equitum et sagitariorum millia viginti quinque sumptibus suis conscribit.» Ducas, XXXII, 217.

² Essendo venuto in Ungheria, tolse a soldo Janco Vojevoda con molti Ungheri e venne nel suo paese, guerigio col Turco e ricupero il suo. «Летопис Ступића. То исто и у Аналима Марина Гундулића код год г. 1443 Макушев, Нусљадов. 327, 333.

ако не више а оно бар половина те војске издржавана о трошку деспотову.

С великом је енергијом Ђурађ радио, да што већу силу противу Турчина изведе. Али онако дубоко побожан човек какав је он био, и у онако страховито озбиљним данима какве је те године живео, Ђурађ Бранковић није полагао сву своју надежду само у оштриц мача и у број мушких мишица. Чусмо га на сабору угарском где говори, како је пре свега и преко свега за успех војни потребан благослов божји. Кад би кроз историјску ноћ од четири стотине и толико година могли да погледамо не само у дане него и у ноћи, које је онда Ђурађ проводио, видели би где овај горостасни потомак краљева и царева српских, — овај ретки човек кога најцрње и највеће несреће не могу да повију, — клања и метанише пред иконама и моћима светаца, рвући се с Богом у молитвама као нови Јаков и као нови Јов, благосиљући га поред свих несрећа, којим га провиђење гањаше. Што са свим на сигурно чујемо то је јака звона, која се разлеже по кестеновим шумама око манастира Св. Павла на св. Гори, јер се ове исте 1443 године довршила темељна оправка тога манастира о трошку Ђурђевом.¹

Краљ Владислав кренуо се из Будима с кардиналом Јулијаном и пољском и угарском војском одмах по светом Илији 1443.² Војска је ова маршовала десном обалом Дунава. Врло се споро мицала, јер је

¹ Аврамовић, Опис. Древн. Св. Горе, 73.

² О времену, кад је се Владислав кренуо с војском, влада међу изворима велика неслога. Калимах, очевидно погрешно, каже да је то било почетком Маја I, 490. Иванић каже да је било месеца Августа. Schwandt, II, 16, По Длугошу на Марвију Магдалену, у Катона II 278. Сам Катона мисли да је било почетком Јула. Енгеа, 22 Јула. Gesch. v. Ung. III, 62.

краљ хтео да даде могућност четама многих прелата и властела, који су се били опознили, да га стигну.¹ И због неспретности коморе војска је врло споро ишла у напред. Сами Пољаци, којих није могло бити више од 5 до 6 хиљада, имали су на 2000 кола свакојаког пртљага! У осталом на сву прилику имају и неки други узроци ванредној спорости ове војске. Могућним начином да је краљ Владислав очекивао да види, не ће ли настојавања његових посланика код страних дворова уродити практичким плодом, те да још која хришћанска војска суделује на великом задатку. А још по најпре биће, да се марш његов отезао што је северној Угарској, самој престолници Будиму и леђима операционе војске претила опасност од Гискре и његових чета. Владислав је послао своје људе да преговарају с Гискром о миру, али је овај тек 1-ога Септембра 1443 потписао примирје на годину дана. Тек око половине Септембра могао је Владислав сматрати, да су му северне границе сигурне и могао се слободно удалити доле на југ.² Право покретање војних колона предузело се дакле у Септембру 1443.³

¹ Bonfinius, Dec. III, lib. V, 322.

² Ово је мислим најприродније објашњење онога до сада довољно не објашњеног питања: За што се преко два месеца оклевало с преласком војске у царевину султанову? За примирје с Гискром вид. Енгела, Фелера и друге.

³ Посматрањо у тексту слаже се с оним, што Турочије каже, да је војна трајала пет месеца. Како знамо да се она свршила у Јануару 1444, то је јасно, да се она отпочела у Септем. Thurocz, cap. XXXVI, у Schwandt. I, 252. С тим се слаже и како наши летописи ствар претстављају. Они кажу: „**Во лето 6952 изведе деспотъ крали Владислава и Илкоула и козикаше до Златниъ, Нокмкрин .г.**“ Или: „**Во лето 6952 изведе деспотъ Гюраг съ Оугъри, Доумлаъ прѣшѣдъ, на Златицоу.**“ Летоп. Нов. 267; Стат. VI, 22. Како се година 6952 почела 1 Септембра 1443, то је очевидно да се и војна практички отпочела после 1 Септ. 1443.

Калимах, који је као секретар краљев и сам учествовао у овом походу, каже да се код Сланкамена краљу придружио деспот са својом војском.¹ Није забележио кад је то било, али на сву прилику било је негде у другој половини Септембра. Код Сланкамена је сва ова војска прешла Дунаво.² На Тисиним обалама логоровали су три дана очекујући да им стигну чете, које су биле заостале.³ Одатле наставе марш правцем ка Ковину. Хуњад долазећи од Сегедина придружи им се са својим Власима, сибињским Сасима и другим драговољцима. У војном савету уреде ближе појединости операционога плана који је већ пре тога у главним својим цртама био утврђен. Деспот је и по своме војном искуству и по познавању земљишта и турске тактике најприроднијим начином и заузео место шефа главног штаба а Хуњад је имао да извршује операције.

Целу војску поделе у три кора, од којих је први водио Хуњад, други Бурађ а трећи сам краљ тако, да је он с кардиналом Јулијаном остајао управо у резерви. Још изгледа, да су пре него што ће у Србију прећи ове три колоне тако преорганизовали, да су у колону Хуњадову, која је ваљало да иде као авангарда, дошли све по избор војници из војске деспотове и краљеве.⁴ Наравно да им је ово преустројавање однело не мало времена. Једва најпосле буду сасвим готови и негде око средине месеца Октобра

¹ Callimachus, quo in loco (ad Salsum lapidem) Despothns cum suis regio exercitui se coniunxit. I, 489.

² Callimachus, на ист. м. — Bonfinius, 322.

³ Bonfinius, ib.

⁴ Thurocz, у Schwandt. I, 253.

под управом самог Ђурђа¹ сва војска срећно пређе Дунаво код Ковина.²

О маршу савезничке војске (Срби, Пољаци, Маџари, Власи!) кроз моравску долину немамо за сада поузданих података. У нашим народним песмама сачували су се спомени, по којима би се дало закључивати, да је војска патила од болештина.³ Овим би се објаснила и односна спорост којом се она даље мицала. Тек од почетка месеца Новембра почињемо да јој с већом поузданошћу следујемо.⁴

Некако пред свршетак месеца Октобра савезници су отели од Турака Крушевац, којом је приликом већи део вароши изгорео.⁵ Ту као да је се искупила сва савезничка војска, те улогоровала ради одмора. Ту су врховној команди стигли врло важни гласови о покретима турске војске. Код Ниша је стојао Исак паша с мало војске, с бригом погледајући кад ће да му стигне помоћ. А помоћ та није била далеко и долажаше му с две стране. Од Македоније хиташе брзим маршевима војска под командом Турахан-паше. Од Румелије долажаше војска под командом самог беглербега румелијског Казим-паше. Оба ова кора била су стигла већ с ову страну Балкана. Ваљало је само још неколико дана па да се

¹ Hammer, I, 452. Engel, Gesch. v. Serw. 387.

² Callimachus, Boufinius на ист. м.

³ Српска Нар. Песма: «Слибињани Јанко и вилас. Вуково изд. II.

⁴ Већина угарских и немачких историка у кривој је забуни и о догађајима од почетка Новембра па на даље. Енгел напр. прича као да је први бој био на Златици а ову ставља у Србију; Цинкајзен одот несли да су савезници најпре освојили Соенију па онда се вратили на запад преко Мораве а онда узели Ниш! Engel, Gesch. v. Serw. 387; Zinkeisen, Gesch. des Osman. Reichs I, 162

⁵ Sead-eddin, 108, — Neshri, 187. Hammer, I, 453.

све три војске — Тураханова, Казимова и Исакова — састану под зидинама Ниша. Судски по осведоченој спорости хришћанске војске Исак паша могао је да с доста поузданости рачуна, да ће му оне две колоне још за времена стићи, те да с изгледом на успех прими битку. Али и у главном стану хришћанском знали су, да се изгледи на успех несравњено смањују, ако се пусти, да се оне три турске војске саставе. Ваљало је дакле гледати, да се то одмах у колико је могућно спречи.

Коњичке патроле јаве да с ону страну Мораве, путем к Нишу, (на Мрамору?!) има једно оделење од 2000 Турака, које на сву прилику имађаше задатак да брани прелаз преко Мораве. Хуњад са својим корпусом од 12.000 све по избор војника, 2-ог Новембра пређе Мораву па пред сами мрак нападне војску Исак-пашину. Напад је дошао тако из ненада и био је тако силан, да су Турци у скоро у великом нeredу бегали к Нишу. Савезничка се коњица за њима натури и по месечини с њима заједно уђе у Ниш. Дрвене зграде око града и у самоме граду букну у пламен и при црвеној светлости ватре од кровова и усред прскања читавих млазева од варница с лупњавом, тутњавом, звеком и виком, одушевљени војници Хуњадови клаху се с Турцима по улицама града Ниша — и пљачкаху.¹

С остацима од своје разбијене војске бегаше Исак Паша правцем к Цариброду. Али отуда већ излажаше у долину Нишавску авангарда Казим-пашине војске. Њоме командоваше млад један команданат, коме турски извори не ће име да кажу, а о коме ми с

¹ Ово каже сам Хуњад у својем писму Ујлаку од 9 Новем. 1443 године. Катопа, XIII, 251.

друге стране дознајемо. да је се звао Искендер-бег. И Казим паша није био далеко с главном силом својом. Аван-гарда његова прилично се већ била деморализовала оним, што је о „Јанкулу” слушала од Турака. који се спасоше бегством од погибије но-ћашње. И кад коњица Хуњадова у јуначком заносу од радости услед јучерање победе сложено и силно на њу удари, не могаше се дуго држати. Разбегнуће њезино доведе у наред и друге колоне Казимове, које излажаху на бојиште. Узалуд се најславније војводе турске напрезаху да ред и поуздање међу своје људе поврате, узалуд се признати јунаци турске војске, — један Али-бег Тимурташевић, један Балабан од Токата, један Дауд-бег војвода од Ситнице, један Омер-бег војвода од Софије, Синан-бег војвода од Куманова, па и сам Махмуд Челебија брат великога везира Халил-паше и зет султанов, и други излагаху лично да примером својим охрабре Турке. Победа је била обгрлила Хуњадове заставе и Казимова војска бегаше путем, којим је и дошла била.

И тек што се она повукла, а стизаше на бојиште и војска Турахан-пашина. Али војници Хуњадови не осећаху умор тога дана. За њих који су у не пуно 24 сахата разбили две турске војске није сад било тешко да у последњем часу разбију и Турахан пашину авангарду, која је уморна била од пута, и коју је сам поглед на разбојиште са све-доцбама Казим пашине пропасти, већ поразио био¹. Очеvidци су причали, да је Турака пало тога славног

¹ Thurocz, 254; — Callimachus, 490; — Aeneas Sylvius, 252; — Bonfinius, 322. Најпоузданији је извор за догађаје тога дана, писмо које је Хуњад писао своме пријатељу Ујлаку 9 Новембра описујући му своје победе од 3-ег тог месеца. Катона, XIII, 251.

дана (3 Нов. 1443) на 30.000, и да их је четири хиљаде живих заробљено.¹ Међу Србима особито се тога дана одликовао војвода Ђурађ Мрњавчевић с киме ћемо се мало ниже боље упознати.

Може се замислити како је огроман био утисак ове ванредне победе хришћанског оружја на сву Европу, и пре свега на саме народе балканскога полуострва. Што се ових последњих тиче најбоље га описује сам Хуњад простим речима у писму, које је 9-ог Новембра писао своме пријатељу Ујлаку, војводи сибињском. «Наша се војска», вели Хуњад, «налази добро, једва чека да се бори, и множи се сваки дан с Бугарима, Бошњацима, Арбанасима, и Србима, који нам са свих страна притичу, и који се неизмерно радују што смо дошли. Хране имамо изобила; што смо собом понели то још ни дарнули нисмо, јер народ из околине доноси нам на пијаци све што нам треба, а и време је, да га бољег пожелети не можемо.»² А Калимах казује, да је народ хришћански, на глас да се приближује савезничка војска, устајао те растеривао Турке и турске гарнизоне, отварао капије градовима, и с весељем неописаним, дочекивао војску краљеву и нарочито Пољаке поздрављао као браћу своју.³

Оно је писмо Хуњад писао «из логора краљева код Скароне према разореном градићу Балрану» (in descensu regali Scaronensi ad oppositum castris rupti Balran)⁴ Ово је без сумње хтело да се напише ла-

¹ Callimachus; на ист. м. Bonfinius на ист. м. Енеј Силвије помиње неко писмо кардинала Јулијана, у коме се каже, да је пало 6000 Турана, што је без сумње ближе истини. Сам Силвије каже да је пало 2000 Турака. De Evgora, 237.

² Katona, на ист. м. — Вид. и Fessler, II, 480.

³ Callimachus, на ист. м.

⁴ Katona, на ист. м.

тинским писменима Шахрој (Schahrkoј?) па је погрешно испало, или може бити и погрешно прочитано. Према Шахроју, што је турско име за Пирот, видео је Брокијер на десет година пре Хуњада на брду развалине од градића неког. Из Пирота као да се расписиваху по свој Европи тачније вести о великој победи хришћанској. На сваки начин осим оног Хуњадовога писма има и писмо од краља Владислава о истој ствари и од истог дана дужду млетачком Франческу Фоскарију.¹

Још кад су се савезници код Пирота бавили дознали су, да се Турци на нов отпор спремају. *«Цар је Мурат само три дневна марша далеко од нас; сукоб је неизбежан; шта ће бити сам Бог зна, у чијим смо рукама; нека буде воља његова, а један пут се умире, па бар нек буде за веру»*, писаше Хуњад своме пријатељу.² Сам Мурат истина није био тако близу, али се Казим паша напрезаше да прикупи што већу војску, па да брани прелазе преко Балкана.

Савезничка се војска крене из Пирота у другој половини Новембра. Споро, али срећно, пролажаше кроз кланац Царибродски. Почетком Декембра видимо је где се бије с неком турском војском пред Софијом и где задобивши нову победу заузимље и спаљује ту варош. Од кардинала Јулијана имало је једно писмо од 4 Децембра писано „код Софије“, а којим он јавља дужду млетачком о великој и славној победи *«коју је Бог прострвши десницу своје неизмерне милости подарио војсци хришћанској.»*³ Калимах каже изреком, да су Софију спалили по заповести

¹ Raynaldus. IX, 416.

² Katona, 253.

³ Acta Arch. Ven. II, 395.

краљевој, који мишљаше да је место то *«лакше отети него одбранити»*¹ У самој ствари ово резонување краљево значило је, да је војни савет одлучио био, да не смањује јачину операционе војске остављајући гарнизоне по местима, какво је Софија била.

Кад се у Европи чуло да је и Софија у рукама хришћанске војске, онда су већ и хладнокрвни и неповерљиви државници млетачки налазили да има озбиљна изгледа на могућност, да се Турци из Европе протерају. Као што се види из сумарног извода писма, којим је млетачка влада одговорила на оно писмо Јулијаново од 4 Децембра, она је почела да опрема галије *«које ће отпловити у мореуз галипољски да неверним Турцима са свим сирече прелазак из Азије у Европу, и већ су наименовали били и команданта тим галијама.»*² Но пре него што су ове галије могле да се крену, стигао је Млечима глас да се хришћанска војска са Балкана повратила.

У самој ствари најтежи део задатка за хришћанску војску настајао је тек после заузећа Софије. Ваљало је усред зиме отети кланце балканске од Турака, па се дохватити Пловдива (Филипопоља) и пута у Цариград.

Кад се из Софије хоће да пређе Балкан најпречом линијом, може се то учинити пролазећи кланцем који се зове *Маркова капија*, а у Турака Капицик-дервент, и који је и старим Римљанима познат био под именом Сукци (Succi) или Трајанова капија, А може се проћи и једним кланцем, који лежи мало само на исток од онога првог, и који се по речици, која

¹ Callimachus, 489.

² Acta, на ист. м.

кроза-њ протиче, зове *Златица*. Оба ова кланца Турци су затворили дрвљем и стењем. Испред џиновских ових барикада подигну у пољу шанчеве, набацају на њих снега и прелију водом. Пред Божић савезничка се војска почне размештати у бојни ред, не без брига погледајући на ледене шанчеве, на које јој је ваљало ударити.

Неколико дана понављаху савезници нападаје на ове страховите позиције. Али само узалуд крв проливаху. Турци се упорно брањаху и одбијаху их свагда с великим губитцима. Изгледаше једном као да се положај турски нит може обићи нит с лица узети. Како је јака хладноћа била настала и како хришћанска војска имађаше хране изобила, то се у главном стану хришћанском одлуче да причекају који дан, не ће ли Турци, који су горе на висовима већма били изложени непогоди времена а и хране не имаху, сами напустити те позиције, па се повући. Прође неколико дана у таком чекању, али се Турци не помицаше. Опасно би било и даље у нерадњи очекивати и чамети у оном леду и снегу. И нарочито опасно што се проносило, да је Мурат, погодивши се са султаном од Караманије о миру, прешао у Европу и скупивши војску похитао војсци балканској у помоћ.¹ Одлуче се да покушају једно војно лукавство. Иза логора хришћанског била је пространа једна пољана, по странама које пружаху се густе врбови шипрази. Ове шипраге заузму Пољаци наоружани дугим копљима. За тим се изда заповест да

¹ Да је султан учинио мир с Ибрахимом па похитао војсци својој у Европи у помоћ, то каже, и Нешрија и Сеад-ед-дин. Lewenclaw, 558; — Seadeddin, 110.

се сав логор дигне, и да војска отступа са својих позиција. Турци видећи да Хришћани отступају, и то не баш у најбољем реду, мишљаху да је то озбиљно отступање услед бескорисног напрезања од последњих дана, па оставив своје позиције пођу у великој маси за њима. Хуњад дошав с војском својом докле је хтео на брзу руку формише бојни stroj на облик полумесеца, оснаживши му рогове најбољим својим четама. И Турци се уставе и одмах оборе кишу од стрела. Савезничке колоне без одлагања предузму напад мачем и копљем. Турци се овоме нису били надали, па се збуне, а још већма кад им Пољаци из врбових шипрага у бокове упадоше. У великом нeredу Турци узму бегати к својим утврђеним позицијама. Махмуд-Челебија сусретне их с новим одморним четама и поведе с нова у бој. Борба је била врло крвава и упорна. Тек кад један Пољак убије коња под Махмуд Челебијом и овога зароби, Турци се даду у бегство. Хришћани гонећи их и сами изиђу на неке од утврђених висова. Али како је већ ноћ наступила била, то Хуњад даде сву своју војску натраг у логор довести. Како су се Турци упорно борили види се и по томе, што је се тога дана и сам краљ, учествујући у борби, у руку ранио. За деспота Ђурђа и Хуњада Калимах прича да су облетали по најопаснијим местима, те својим присуством и својом речју војску храбрили;¹ а то су и Бонфинију причали војници, који су у борби оних дана учествовали.

¹ Callimachus, 49i; — Beheim, 110; — Bonfinius. 325; — Fessler, II, 482. Бонфиније је прикупљао податке од војника који су у томе рату под Хуњадом служили и у бојевима на Балкану рана допали, али је очевидно смењо причања о боју на Златци и о боју на Куповници.

Те ноћи (у очи бадњег дана) дође деспот под шатор Хуњадов да се споразуму о борби, коју је сутра ваљало наставити. Пред шатором је горела велика ватра и око ње се грејаху неколики одличнији Турци, које тога дана заробише. На једноме од њих оставише се погледи Ђурђеви. Проговори с њиме неколико речи на турском језику („јер је деспот, које због суседства које због саобраћавања с Турцима тај језик знао”, вели Бонфиније), и познаде човека. Рече му да га сажаљева и тешаше га. Окренув се за тим Хуњаду замоли га, да му тога заробљеника прода. „Ја сам га купио за четрдесет дуката,” одговори му Хуњад, а за њ не тражим ни више ни мање од четрдесет хиљада дуката!” и деспот одмах рече да пристаје да му толико плати, и онда заповеди да се отлично и с поштовањем према заробљенику томе поступа, али у исто време да се још боље чува. Од тога је часа зет султанов, брат великога везира Халила, Махмуд Челебија био заробљеник деспота српског.¹

Овом причању савременик Бехајм са своје стране додаје карактерну једну допуну. Он каже да је деспот Ђурађ из освете, што му је султан синове ослепио, намеравао да све заробљене Турке ослепити даде. Хуњад га од тога одврати. Али прва реч коју Ђурађ управи на заробљенога пашу била је: „како је с мојим синовима?” — „Здрави су!” одговори паша! Како је брига нежног оца пробијала оклопе и панцире срећног војводе и у самом часу сјајне једне победе!²

¹ Bonfinius, 325.

² »Der Tyspot fragt Halan pascha: »Wy es stünd umb sein zwän sün da?» Sprach er: «Sy wern gesunde!» Beheim, 138—140.

По једном казивању краљ је Владислав у војном савету те ноћи био мишљења, да се не удара на висове на којима су Турци остали, већ да се војска, која је због зиме и оскудице у храни (нарочито за коње) незадовољна, а која је сад и уморна, врати. Али деспот и Хуњад увераваху краља, да војска није тако уморна, да не би могла наставити победоносну борбу, и да на сваки начин треба ону турску војску на висовима потући, *„те тако погасити са свим жеравицу, која би се иначе могла да разгоре у велику ватру.“* Ово је деспот за то тако говорио, вели Бонфиније, што је се само од рата надао ослобођењу своје државе.¹ Краљ прими њихове разлоге, и нареди се што треба за сутрашњу борбу.

Сутра дан, — на Балњи дан 1443 — око осам сахата из јутра почне се страшна борба око висова што владају кланцем од Златице На Марковој капији правила се више маневра, но што се предузимао енергичан напад; али се на Златицу свом снагом и свом збиљом нападало. Савезничка је војска имала да савлађује огромне тешкоће. Имала је да се бори не само о најбољом, најфанатичнијом војском оног времена, — и још тада силно огорченом услед последњих пораза, — него је имала да се бори с војском таком у положајима, који су од природе били тешко приступни, а које су Турци били готово неприступним учинили. Па ипак ствар је и тога дана пошла доста добро. На један вис, који су Турци сматрали да је од природе неприступан па га нису ни заузели били, успуља се једна чета одважних Хришћана. За њима дођу и друге чете, те почну да бију Турке на нижим висовима у само теме. Турци буду принуђени да

¹ Bonfinius, на ист. м.

неке висове напусте и да се на друге повуку. Пола дана је било превалило, кад Хришћани гонећи Турке дођу на откос једне дубоке јаруге. С ону страну јаруге стојале су густе чете Турака, који се бацаху облацима од стрела на хришћанске колоне. Хуњад заповеди те се на онај вис изнесе с надчовечним напрезањем неколико топова. Али и кад их горе извукоше не помогоше много, јер Турци полегаше по земљи, те им камење из топова мало штете нанесе. Неколике се чете спустише доле у јаругу да из ње пођу уз брдо на коме су Турци. Али многи попадаше од стрела турских при том дрском предузећу. Ноћ већ наступаше. Очевидно је постало, да се тога дана одсудан успех не може да постигне. Краљ изда заповест, да се војска опет повуче са зузетих висова натраг у стан¹

У војном савету, који се за тим држао, краљ је живо наваљивао, да се прекину сваке даље операције, па да се војска врати у Угарску. Нису ли ванредна, управо надчовечанска напрезања јуначке војске савезничке доказала, да се кроз балканске кланце при оноликој маси турске војске и при онакој обрани њиховој, проћи не може? Нису ли настали строги мразеви и нису ли толики војници последњих дана промрзли? Хране за коње већ нема, а хране за људе нестаје, јер услед снегова и сметова донос хране из села у оне врлетне крајеве са свим је престао био. Узалуд би било даље напрезати се и крв лити, а даље оклевати и задржавати се у ономе царству леда и мразева било би и опасно, јер се већ чује роптање и незадовољство у војсци. У томе су

¹ Bonfinius, 325.

смислу ишла разлагања краља Владислава и оних, који су у војном савету узањ пристајали.¹

Деспот је Бурађ био одсудно противног мишљења. „Зар сад,” говораше он, „и пошто смо толике сјајне победе задобили, да се дома враћамо не осигуравши себи плодове тих победа? Кажете да је јака зима! Ако је зима нама, зима је и Турцима. И још су се Турци родили под топлим небом, и нису јој се обвнкли, а ми јесмо, а особито јесте ви Маџари, Пољаци и Немци, који живите на северу и који се обично хвалите вашом чврстоћом! Кажете нема хране! Ево пред нама леже бугарска села у којима има пуно хране. Треба ли новаца да се она набави? Ја ћу вам одмах избројити сто хиљада дуката, па да је набавимо!” „Тако је”, вели секретар краља Владислава, „тако је говорио деспот, коме је све друго милије било, и који би сваку другу тегобу лакше сносио, само да се тај рат не прекида!”² Други један савременик, Пољак Длугош, каже, да је деспот молио и нудио 100.000 дуката ако краљ пристане, да с војском пође освајати српске градове.³ На сву прилику је деспот хтео бар да покуша Ново Брдо савезничком војском освојити, кад се већ није могло или хтело продрети преко Балкана.

Бурђа су с почетка помагала његова два пријатеља, Кардинал Јулијан и Хуњад Али се при даљем већању од њега одвоје, тако да је он остао ако не сам а оно у незнатној мањини. Одлука војнога већа погрузила га је у дубоку тугу. После толиких жртава, после толике патње сад кад се пото-

¹ Bonfinius и Callimachus, на ист. м.

² Callimachus, 498.

³ Dlugoss, на ист. м.

цима крви искупљивао изглед на ослобођење Србије, да се по ново све стави на коцку и под питање?! Краљ Владислав видећи га толико потресена и погружена обећа му свечано, да ће се првих дана пролећа вратити у Бугарску, да доврши започето дело ослобођења. Али ипак и поред оваког обећања, Бурађ је на Божић 1443 био у таквом душевном расположењу да може лако бити, да је истина што Халкохондил по турским изворима тврди, да је он још са Балкана ступио с портом у договарање о миру¹.

Наредба да се војска савезничка враћа била је што се каже од судбоносног значаја. Турска царевина у Европи дошла је била на ивицу пропасти. Сад јој се опет давала могућност, да се с нова подигне и утврди на векове. Нико у ономе савету војном није могао ни да замисли оне недогледне несреће, које су исток услед онаке одлуке постигле. Једини Бурђе као да их је слутио. С тешким срцем издао је својима команду, да се крећу натраг.

Повлачење савезничке војске било је скопчано с великим тегобама и опасностима. По распореду, који су учинили, напред је ишла комора с пртљагом и многобројним трофејама, у средини су марширали пешаци кардинала Јулијана и војска краља Владислава, за овим Хуњад, а за овим деспот Бурађ са српском коњицом. Због рђавих путова у оно зимње доба и због гломазне коморе мицаху се врло споро. Комора је управо чинила и онако зле путове скоро непроходним за војску, која је за њом марширала. Често их је закрчивала товарима, које уморна и гладна стока није била у стању, да из глибова или из танко залеђених потока и речица, извуче. Нај-

¹ Chalcocondylas, 167; — В. и Sead eddin. 111. —

после су морали велики део пртљага уништити, спалити а од чести и закопати, само да се лакше у у напред мичу. А за све то време запињања и спорога кретања Ђурађ је имао муке да одбија срчане нападе турске коњице, која је пошла за хришћанском војском у потеру. Аријер-гарда имала је дан и ноћ да се бори бранећи се. С муком и изгубивши много људи, велики број теглеће стокe и коња и највећи део пртљага, стигне војска хришћанска у клисуру Куновицу.¹

Већ су авангарда и средсредне колоне прошле кроз Куновицу и деспотова војска улажаше у њу кад Ђурђу јавише, да је на догледу велика једна војска турска која брзим маршем хита, да у самој клисури стигне војску српску.

И заиста, спорост, којом је се хришћанска војска у повратку покретала, дала је Казим-паши времена, да привуче к себи што више војске, с којом пошав за савезницима стигне им аријер-гарду на самом уласку у Куновицу. Још док су били у Пироту савезницима је стигао глас, да је главна сила турска, и то под командом самог султана, ушла у Софију.²

Хуњадова је војска била у додиру с деспотовом па се лако могла уставити и овој припомоћи. Али је краљ с кардиналом Јулијаном био са читавим дневним маршем измакао у напред³. Деспот Ђурађ и Хуњад, који су могли мислити да ово сад на њих наступа главна сила турска, коју је сам султан из Анадолије и Македоније довео, били су се веома

¹ Опис велике патње при повратку у Callimachus, 1, 425. Dlugosz, 265; Bonfinius, 326; Beheim 250—255.

² Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 92.

³ Bonfinius, 324.

узнемирили.¹ Наш Михаило из Острвице прича: „Над деспоту стигну поуздане вести, да Турци иду за њим врло журно, он се окрене натраг на супрот њима и чекаше их, а краљу Владиславу јави, како Турци силно за њим хитају и поручиваше му: „Изволите све пешаке оставити код возова, а сами, са овом осталом војском, окрените се и пођите к нама”.²

Али пре него што је краљ Владислав стигао био, бој се одлучео. И угарски и наши извори тврде, да је ту била страшно крвава битка.³ „Ту је,” вели наши Михаило, „тако велика битка била, да су Турци до ногу потучени, и да су многа велика господа турска изгинула а друга се опет заробила; и један царев сродник, који је у том боју био и у војсци турској цара заступао, погинуо је, као што се и данас још налази знамење на његовом гробу у вароши једној, која се зове Таманичах”.⁴ А по угарским изворима пораз је турски био тако потпун, да је и сам врховни заповедник ове војске, Казим паша, пао у ропство.⁵ Заробили су га српски коњаници под командом Ђурића Мрњавчевића, који се и у овом боју веома одликовао.⁶

После овако одлучног пораза Турци већ више и нису озбиљно узнемиравали повлачење савезничке војске.⁷ Изгледа као да је Ђурађ радио не би ли

¹ Бонфиниц на ист. м.

² Михаило из Острвице, на ист. м.

³ Таманич и Бонфиниц на ист. м.; Михаило из Острвице.

⁴ Михаило, 93.

⁵ Бонфиниц и Хунд у једном писму називају беглербег од Румелије Хасаном: турски и грчки извори Касимом. Вид. Наншер, I. 651.

⁶ Kugel, Gesch. v. Serw. 389.

⁷ Михаило, 93.

побудио краља, да остане с војском преко зиме с ову страну Саве и Дунава у Србији, јер се проносио био глас као да је краљ заиста и намеравао „да презими у рашкој земљи, па да на лето опет са божјом помоћи против турског цара пође”¹ Али у самој ствари од тога не би ништа. Само српска војска оста у Србији² (на сву прилику у Добричу),³ а друга војска се сва испуни код Београда у другој половини Јануара 1444, проведе ту неколико дана на одмору, па се онда крене пут Будима где стигне почетком Фебруара.⁴ Народ дочекиваше краља и војску с великим одушевљењем. Грађани града Будима изашли беху са свештенством литијама и заставама далеко у сусрет војсци па с усклицима поздраве победиоце. Уз радосно кликтање народа, уз громко узвињавање војске, уз звуку труба и јеку свих звона уђе краљ Владислав пешице (по завету који је био учинио) у своју престолницу, праћен деспотом Ђурђем, кардиналом Јулијаном и војводом Хуњадом. Прво сврате у цркву Св. Богородице где се отпоји свечано благодарење и где оставе заставе које су од Турака у бојевима задобили. Да ода јавно признање заслугама оних, који су главне улоге при победама имали, краљ је наредио, да се израде велике слике кардинала Јулијана, Хуњада и деспота, па да се чувају у истој цркви за спомен потомству.⁵

¹ »Der kung zog hin gen ofen, die Reczen bliben in Sirvei«, Beheim, 258.

² Михаило из О. каже да се сва војска била испунила она пољу Добојица у рашкој земљи, што мислим да је погрешно место Добрич.

³ Михаило на ист. м.

⁴ Callimachus, 498. Katona, 245—270; Zinkeisen, I, 621.

⁵ Callimachus, 499 и даље.

Тако се свршио овај славни заједнички поход Срба, Маџара, Пољака и Влаха на Балкан. Славан по огромним тешкоћама, које је војсци савезничкој ваљало савлађивати, славан по читавом низу сјајних победа. И опет у практичком погледу изгледаше почетком 1444 године, да је војна та без икаквих непосредних стварних резултата. Турци су још једнако владали свом земљом од ушћа Марице у море, до ушћа Мораве у Дунав. Српски и бугарски народ, који је с толиком радошћу дочекао био војску савезничку, сад је морао опет по збеговима да тражи спасења. Што је можда најгоре било, Турцима је дато било времена да се приберу и да се користе горким искуством од године 1443.

Али ипак није могло да буде да толике и тако сјајне победе не уроде плодом.

Пре свега, као што смо већ напред чули, народ је на многим местима устао, протерао турске посаде и држао неке градове у својим рукама. По гдекојим нашим старим листинама помињу се борбе деспотове војске с Турцима на „Жеглиговским пољима“, источно од Куманова, и борбе „под Момином Клисуром“ испод Татар-Пазарџика.¹ Из врло оскудних података наших летописа види се, да је Ново Брдо већ с почетком 1444 год. било у рукама српске војске, али да га је мало после (по једном извору 14-ога Фебруара исте год.) Дауд-бег, без сумње добивши знатну помоћ од султана, опет освојио, „разорио, поробио и исе-

¹ „1444 Деспот изиде и расниа Турцие на Жеглиговскихъ пољехъ, ка своји земљи; и побѣже Скендеръ вѣгъ и ражди яго деспотъ под Момином Клисуромъ зовоми турски кѣзь Дерѣбендъ подѣлѣ Татаръ Пазарѣжика“. Летопис дечански, М. С. Милојевића Путопис, III, 42.

као.¹ По свирепости, којом су Турци поступили с Новим Брдом, може се мислити да су хтели, да се освете становништву његовом, што се противу њих дигло било. Дауд бег је имао још да се бори и са српском војском у отвореном пољу на Ситници. И ако ју је потукао, ипак сам тај факат по себи, што је у пролеће и преко лета 1444 било једне српске војске на Ситници, с којом је Турцима ваљало да се боре, значајан је као знак како је дух у народа српског с нова оживео био доласком савезника у Србију.

Какав су утисак победе савезничке учиниле на народе и владе хришћанске то ћемо мало ниже видети, као што ћемо видети и морално дејство њихово на султана и порту његову. Овде ћемо само да поменемо још једну знамениту последицу војне од год. 1443.

Међу командантима турске војске у битци пред Нишем од 3 Новембра 1443 поменули смо име Искендер-бега. То је био млад човек један, који је својом великом мушком лепотом и ванредним јунаштвом као и именом својим потсећао на идеал балканског јунака, Александра Македонског. О борбама његовим с циновским пеливанима татарским, персијским и ана-

¹ Ђе лето 6952 — 1444 Ферхадра .дл. ауторитетних плени Тоуџа Изгубореник и пороби и искуе Ного Брџдо.“ Друга верзија: „Оборише Тоурци Ново Брџдо и плени него Тлоуџа и искуе конскоу срџьскоу на Ситницџ.“ Летописи, Нов. 267. Šafarik, 78, Питање је да ли је Згуровић војвода Ђурђа Бранковића (као што г. Димитријевић мисли, Gyurgye Brankovič. 69), или је Згуровић презиме потурчењаку Дауд-Бегу?? По нашим летописним верзијама пре ће ово друго бити. Ја мислим да је Згуровић презиме Дауду, и да овај Дауд Згуровић наших летописа

долијским, о личноме јунаштву његовом кад са засуканим рукавима и обнаженом десницом улети међу непријатеље, о срећи његовој кад као војвода запоједа, о мудрости и правичности његовој кад као старешина управља и суди, причаху се по ордијама јаничарским чудеса. Знано се о њему, да му је отац некаки кнез српски, који владаше неким крајем од Арбаније. Причало се о њему како му је мати, пред порођај свој с њиме, сневала да је змаја родила. Знано се да су га као малено дете с браћом његовом довели на двор султанов у таоце; знано се да су му једнога дана сву браћу поклали а њега потурчили. У осамнаестој својој години већ је постао санџак-бегот. У двадесетој већ је био војвода на гласу. Овда и онда видели би се око његова чадора на бојноме пољу или око његова конака у Једрену по неки тајанствени људи из Арбаније. Да је ко прислушкивао чуо би где му тиј људи говоре: „Дођи, сва Арбанија чека само на реч твоју!” Искендер би мрдао главом па одговарао: „Зарад неколико часова слободе, не треба метати на коцку целу будућност народну!” Онај млад јунак, који се ничега на бојном пољу бојао није, страховао је да с покушајем ослобођења свог народа не преухитри. Налазио је да још треба чекати и чекајући згодан час султана служити. Аријанит Комненовић Големи, бавећи се у Једрену и долазећи с њиме у саобраћај, очевидно га није могао задобити за план устанка арбанашког од год. 1435. Аријанит је био старији и искуснији човек, али се Искендеру чинило, да још није време. У служби сул-

није нико друго него онај „Арбанасин потурчењак“ Згура-паша, кога цар Мурат после победа код Варне поставља беглер бегот од Анадолије. Hammer, I, 466. Zinkeisen, I, 805.

тановој он је од 1438 војевао противу Србије; многе је градове он сам освојио и свагда се у војном савету султановом одликовао саветима својим, основаним на познавању земље и народа.¹ И сада у битци пред Нишем видимо га, где му је поверено, да Авангардом Казим-пашине војске командује.²

Пре него што ће битка да се започне, Искендер је позвао к себи свога синовца Хамза-бега,³ те се с њиме нешто тајно разговарао. Кад су Турци већ битку изгубили били, па се у највећем нeredу повлачаху к Пироту, Искендер дохвати Реис-ефендију, тајног секретара Беглербеговог, па му са голом сабљом над главом заповеди, да онога часа напише ферман и печат царски удари, да се Ак-Хисар у Арбанији даје Искендер бегу у управу. Сиромах Реис-ефендија дркћући написа ферман и удари печат на њ, и сави га у зелену свилену кесу, — последњи ферман који је рука његова написала. Према цени, коју је у тим тренутцима тајна за Искендер-бега имала, ништа њему скупо није било, а глава једног хаџиба зрло јефтина.⁴ Искендер, Хамза и 300 Арнаута, све вер-

¹ «Scanderbeg, consilio operaque in ea expeditione (contra Georgium) potissimum usum fuisse Amurathem dicunt, quoniam pluribus antea bellis feliciter gestis, locorum et regionis perior erat». Barletius, Vita, XV.

² По тврђењу неких сувременника то је било у битци на Морави. Fatti illustri di Signor Scanderbegh; Sansovino, 272. Али у самој ствари битка на Морави и битка пред Нишем биле су у савези.

³ Хамза бег је зранило, сав Станише старијег брата Скендербеговог. В. Barletius XVI. U Hopf, Chroniques Graeco Romains, 583.

⁴ Сувременници су тај крвави акат измињавали тиме, што су уверавали да је Искендер најпре нудио реис-ефендију да пође с њиме и да за њ веже судбину своју. Реис-ефендија је се упорно томе противио те га Искендер рад сопствене своје сигурности уби. Fatti illustri del Signor Giorgio Scander-

них и опробаних јунака, винуше се коњма у седла па појурише, не к Софији за другом војском турском, већ правцем к Приштини и к планинама миридитским.

Једнога дана у другој половини Новембра безбрижна посада турска у Ак-хисару гледала је са високих градских зидина, како преко равнога поља јуре ка граду три коњаника. По свему би човек рекао да су чауши каквог везира. Мало потраја па пред конаком бега од Ак-хисара, одјаха Хамза, претстави се као ћата Искендер-бега и јави да његов господар долази да по заповести царевој предузме управу Ак-Хисаром. Није дуго потрајало па дође и Искендер. Стари бег прочита ферман, целива га с пуно поштовања, и предаде одмах управу новоме заповеднику. Искендер је још те исте вечери имао тајан разговор с отменијим грађанима. Око пола ноћи са свих страна града диже се усклик: „Да живи слобода! да живи Ђурађ Кастриотић!“ Звека сабаља, бесомучна вика људи, који крв око себе проливају, очајно запомагање Турака, које арнаутски ножеви у сну изненадише, разлегало се те ноћи по граду. Зора није затекла ни једног Муслуманина у старој Кроји, турском Ак-Хисару. Али је затекла множину Арбанаса, где пред конаком беговим усклицава новоме господару од Кроје Ђурђу Кастриотићу Скендербегу.

Ђурађ се одмах дао на посао, да организује савез свих арбанашких и српских поглавица од Бојане па до Арте. Највећи ауторитет међу тим поглавицама, Аријанит Комненовић Големи, први је дигао свој глас, да се сви искупе око Иванова сина

и да под његовом управом Арбанија брани себе од Турака.¹ А међу првима који обећаше потпору Скендербегу беше Стефан Црнојевић војвода од Горње Зете.²

Овај општи устанак у Арбанији, који је се пуних двадесет година држао, био је најважнија непосредна последица онога марша савезничке војске на Балкан

---

¹ За скицу ову главни нам је извор *Marini Barletii Scodrensis De Vita et Rebus gestis Scanderbegi*, Argentor. an. 1537. Осим тога: *Fatti illustri del Signor Scanderbegh*, d'incerto Autore у Саисовина, 272. Још и *Historia della casa Musachia*. у *Chroniques gréco-romains de Hopf*, 295 и дал-с.

² *Barletius, Vita*, XXII.

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА.

СЕГЕДИНСКИ МИР И ПРВО ОСЛОВОБЕЊЕ СРБИЈЕ. 13 ЈУЛ И 22 АВГУСТ 1444.

Усред бурнога весеља у Будиму у Фебруару 1444 нико се од меродавних лица није варао да се победама, које су толико славили, права цел̑ још ни из далека постигла није. И краљ Владислав, и деспот Бурађ и Хуњад били су убеђени, да, чим огране лето, ваља рат с већом силом и већом енергијом наставити.

У самој ствари у том истом месецу Фебруару 1444 Срби су се већ тукли с Турцима у басенима Горње Мораве и Ситнице. Као што већ споменусмо, наши летописи бележе како 11-ог Фебруара те године: *«оборише Турци Ново Брдо и плени јего Таут, и исјече војску српску на Ситниције.»* Овај је Таут без сумње потурчени Арбанасин Дауд Згуровић, кога ћемо мало после видети у битци код Варне. На сваки начин значајно је да се борба међу Србима и Турцима г. 1444 тако рано отпочела.

Да одржи реч, коју је дао Бурђу, краљ распише позив, да се сабор земаљски састане у Будиму у почетку месеца Априла.

Било је основа бојати се, да присталице Јелисаветиног сина Владислава, који су добар део северне

Угарске у својој власти држали, својим демонстрацијама не помету и краља и сабор, те да, из призрења на унутрашњу несигурност, напусте сваку даљу мисао на нов крсташки поход. Да би се ово избегло краљ, по савету деспота Бурђа и Јована Хуњада¹ позове све знатније присталице Владислављеве а нарочито вођа њиховог Гискру, да слободно дођу у Будим на световање, јемчећи им својом краљевском речју, да ће личном својом слободом бити потпуно сигурни, ма да су противници краљеви.

У ужем савету краљевом већина госпoде пристајаше уз овај предлог, али противу њега живо устајаше Кардинал Јулијан и то с тога, што је Гискра Хусит и по томе јеретик. Али га брзо заћутка бан Франко, брат славног Матка Таловца, рекавши: «на угарском се сабору не ће решавати црквена питања већ питање о рату с Турцима, а да се Хусите могу да бију с Турцима томе је најбољи сведок сам Кардинал, који је примао Хусите драговољце у своје чете, и плаћао их новцима папиним!»² Кроз ове речи говори не само државник већ и Дубровчанин Србин са здравим разумом и широким срцем.

Осим овога рада око измирења партија³ и сазива сабора, радило се и другим начинима на спреми за рат. Хуњад је за рачун деспотов врбовао много већу

¹ Engel, Gesch. v. Ung. III. 66.

² Callimachus, 499.

³ О раздору и о покушајима да се партије бар привремено измире, јављао је и млетачки посланик својој влади у извештајима својим од 26, 27. 28. Априла, на што му ова 12 Маја између осталог одговара: *Piacet nobis, quod tam per medium rev. domini cardinalis legati, quam aliter bonam informationem acceperis de conditionibus ac de divisionibus illarum. partium, libenterque vipere vellemus, quod deveniretur ad illas treugas, de quibus facis in tuis litteris mentionem*», Acta Arch. Ven. II, 377.

војску, но што је била она коју је лане саставио. Без сумње је сам деспот то исто чинио.

Међу тим од доласка краљевог у Будим у Фебруару, па до састанка сабора у Априлу, двор је будимски имао читав низ свечаности. Једно за другим долажаху сјајне посаобине из Шпаније, Француске, Енглеске, од Херцега Бургундског Филипа, од Херцега Миланског, од Флоренције, Генове, Млетачке и од папе. Сваки је од ових посланика по ондашњем обичају био примљен на свечаној аудијенцији, па читавом поплавом од речитости узвишавао сјајност победа краљевих, и поднашао честитања свога владоца. Осим тога посланик херцега бургундског јављаше, да се његов господар спрема да пошље војску, која ће с Угрима и Пољацима противу Турака да војује. А посланик папе Евгенија казиваше, како папа спрема о новцу, које је добровољним прилозима од добрих Хришћана добио, флоту, коју мисли да пошље у Хелеспонат, те да се не да војсци турској ни из Азије у Европу ни из Европе у Азију. У том је смислу говорио и посланик Генове.¹

У настављењима, које су Млеци своје посланику Јовану Регвардату дали под 6 Мартом а допунили под 23 Мартом 1444, има један део, који се нас ближе тиче, а који је и иначе добар израз ондашњег расположења у Европи према источном питању.

„Хоћемо”, вели влада млетачка у том настављењу, „ако се при твојем доласку у Будим тамо буде налазио сјајни господин деспот од Рашке, или ако би он за твога бављења тамо дошао, да ти отидеш к њему, па да му, — пошто му поднесеш наша акре-

¹ Callimachus, 493. Dlugosz. y Katona 272.

дитивна писма, и пошто му учиниш пристојне по-
здраве и поклоне, — претставиш, како смо ми вазда
били задахнути према његовој прејасности особитом
наклоношћу и љубављу, и како нам је искрено и
врло много жао било кад слушасмо о несрећама,
које га постизаваху. А кад за тим дознасмо, да је
исти сјајни господар с нова заузео добар део своје
државе („quando nuper sensimus ipsum illustrem do-
minum recuperasse bonam partem sui status“,) било
нам је на велику утеху душевну и веома смо се
радовали успесима његовим, које успехе, почем га
љубимо као најмилијега брата свога, сматрамо као
своје. (Даље хоћемо да му кажеш) како ми држимо
и тврдо смо убеђени да ће, што се тиче прекинутога
предузећа, **поступању и настојавању његове сјај-
ности** испасти за руком те да се учини, да преуз-
вишени господин краљ Пољске и Угарске, још овог
лета, које сада долази, пође са истим сјајним госпо-
дином деспотом а са силном војском противу не-
верника Турака, те да се ови истерају из земаља
хришћанских, а исти господин деспот васпостави и
буде сигуран у својој држави, а за такву смо цель
ми свагда били и јесмо, у колико до нас стоји, нај-
боље расположени. Па ако исти пресветли краљ и
господин деспот са моћном војском пођу, као што се
говори да хоће, онда ћемо и ми непремено (infallanter)
послати галије наше, које се овде (у Млецима) на
име папино оружају, у мореуз од Галипоља да по-
менути Турцима спрече прелаз из Азије у Европу
и обратно, те да се у овом светом делу (in hoc tanto
opere) постигне цель, коју од свег срца желимо. А и
о ономе што је наређено за оружање поменутих га-
лија, даћеш господину деспоту обавештења онако.

како ти је казано у члану настављења шта да говориш пресветломе краљу."¹

Јован Регвардат је добро познат био с деспотом Ђурђем и господом српском, још од год. 1435, кад је као секретар посланика млетачког Николе Мема долазио у Смедерево.² Сад је нашао деспота у Будиму на двору краљевом, и испоручио му поруку своје владе, као што се даје закључивати из одговора млетачког тајног већа на његове извештаје од 26, 27 и 28 Априла.³

И изванредни посланици дубровачке општине — Никола Мариновић Кабожић, Блаж Рањина и Лудовик Рестић — добише налог да после краља поздраве и деспота Ђурђа. У једном настављењу нарочито им се препоручује да испричају деспоту како, по вестима које Дубровник има, *народ српски са жудњом ишчекује свога старог господара*. На листини, којом је краљ Владислав поменути посланицима потврдио старе слободштине дубровачке 22-ог Фебруара те 1444 год. пред свом осталом световном господом спомиње се као сведок томе и *„светли кнез Бурађ деспот од Рашке“*.⁴

У првој половини Априла састала су се била господа угарска у Будиму на сабор. Дошао је и Чех Гискра. Човек дивног карактера. На наваљивање па и на претње угарске господе, која га хтеде принудити да се одрече странке Владисављеве па да се поклони краљу, он усред Будима и усред пријатеља

¹ Secr. Cons. rog. lib. XVI, ck, 74. Acta Archivi Veneti II, 368.

² Bug. напреа Главу X, стр. 224.

³ Acta II 375.

⁴ Matkovic, Spomen. za Dubrov. povjest, Starine, I, 159.

и оданих слугу краљевих изјави, да је принцу Владиславу дао реч своју да ће му веран бити, па нема те силе на свету, која би учинила да реч своју погази. У слепој и горкој раздражености својој Мацари га хтедоше убити. Али племенити краљ брањаше Гискру и преко ноћ даде га под јаком заштитом Пољака коњаника извести из Будима и одпратити у Раб. Ово племенито понашање краља Владислава потсећа на племенитост, коју је деспот Ђурађ показао пред Голупцем према отпаднику Јеремији.

Види се да питање о рату, поред свих ванредних околности које га препоручиваху, није било врло популарно међу господом угарском. Уместо њему да поклоне главну своју пажњу, сабор узе занимати се унутрашњим финансијским и административним питањима. 18-ог Априла краљ потписа читав један низ одлука саборских о тим питањима. И на томе је документу пред свом осталом световном господом, пред палатином краљевим Хедерваром и пред војводом Хуњадом, потписан деспот 'Ђурађ.'

Тек после решења ових унутрашњих питања преузму већање о томе, да ли да се рат настави. И ако су посланици цара грчког Јована с великим одушевљењем примљени, и ако су се с чудом слушања њихова причања — како се у онај исти дан у који су савезници потукли турску војску пред Златицом и Махмуд Челебију заробили, појавио пред македонском капијом Цариграда диван младић у бело одевен на прекрасном коњу — по тврђењу Византинаца без сумње анђео небесни који хтеде јавити за хришћанску победу! — и ако су ратоборне беседе посланика херцега од Бургундије, папиног сублегата

¹ Engel Gesch. v. Ungarn, III str. 69.

владике млетачког, и кардинала Јулијана с бурним одобравањем поздрављане, — и ако је млетачки посланик Регвардат развијао велику ревност (што се види и по његовим учестаним извештајима влади његовој),¹ — ипак право се одушевљење за нов поход није могло да изазове. Маџарима беше изговор један у несигурноме стању ствари у северној Угарској, а други без сумње и у јавно познатом затезању од стране Пољака. На име пољска је властела, чим је чула да је се Владислав повратио у Будим, послала му депутацију, која га је у име целе земље молила да се одмах у Пољску врати, да је осигура од опасности које су јој с поља од Татара и од Болеслава херцега Ополског претиле, као и да уреди друге унутрашње одношаје, који се услед његовог одласка у правом хаосу налазе. Тек кад се све то у ред доведе, моћи ће се мислити на рат с Турцима.²

Али како папа, Млеци, Генова и Бургундија наваљиваху и обећаваху велику помоћ, то сабор поглавито услед ревносног заузимања од стране деспота Бурђа и Јулијана,³ одлучи : да се још истога тога лета предузме нов поход на турску царевину, но с тим да уз краља и с краљем не мора ићи сваки прелат и властелин, него да је на вољу свакоме, те да иде ко хоће, а ко не ће да може и дома остати ! Од прелата само тројица даду реч, да ће поћи с краљем (владика од Ерлаве Симон Розгоњ, владика од вел. Варадина Јован и титуларни владика од Босне Рафаило). По најзнатнији од госпoде угарске изјаве, да

¹ Помињу се нарочито његови извештаји од 26, 27 и 28 Априла вид. напрел.

² Callimachus, 498.

³ Dlugosz, 279. В. и Zinkeisen, 1. 654.

мисле да овај пут остану дома (Палатин Лоренц од Хедервара, кнез од Пожуна Ђорђе Розгоњ, Симон Палоције, Михаил Орсаг де Гут и други.)¹ Очеvidно је било, да ће главну силу војске угарске чинити најамници, које Хуњад на рачун деспота Ђурђа скупи.

Овакав изглед пунио је бригом и деспота Ђурђа и самог Хуњада.² И њима и краљу морало је јасно бити, да управо главну узданицу сад ваља положити у помоћ, коју друге европске државе пошљу. Да ову осигурају, краљ оправи са своје стране посланике свима дворовима европским.

Сабор се угарски закључи почетком месеца Маја, споразумевши се с краљем у томе, да се око средине Јула опет састану у Сегедину. Тамо је ваљало до тога рока да се искупи и сва војска која ће ићи с краљем на Турке, као и војска, коју су очекивали на име помоћи из разних држава европских.

Да оставимо за један час краља Владислава, деспота Ђурђа и Хуњада да се спремају за нов поход, зловољно погледајући на немарност угарске властеле, и са зебњом изгледајући хоће ли се од куд помолити каква од обећане помоћи из Европе

Да погледамо на отоманску порту.

Халил паша, велики везир, који је поред све своје ненаситљиве грамжљивости, био озбиљан и хладнокрван државник, обраћаше пажњу султанову на читав низ несумњивих и ако непријатних фактова.

¹ За све вид. Engel, Gesch. v. Ung. III 72.

² «Den Enthusiasmus der päpstlichen Gesandtschaft theilten nur Georg von Serwien und der nach Siebenbürgen abgereiste Hunyad nicht; der letztere weil er sah wie sich seine Mitbaronen und der grösste Theil der Prälaten, dann der gesamte Adel persönlich mitzuziehen, weigerten». Engel на ист. м.

Од год 1440 турско оружје нема среће. Хришћани год. 1440 одбише самог цара са силном војском од зидина београдских; г. 1441 разбише Исак пашу код Београда; г. 1442 разбише и убише беглер-бега Мезита у Сибињу; исте године разбише и убише и другога беглербега Шахабедина; год 1443 разбише Исак пашу, Казим пашу и Турахан пашу под Нишем; пред Златицом разбише одабрану војску турску и заробише зета султанова; у Куновици разбише трећу једну велику војску и заробише беглербега Казим пашу! И ово све с војском коју је чинило неколико хиљада Срба, Маџара, Пољака и Влаха! Шта ли ће бити сада, кад се очевидно сва Европа у радосном усхићењу и у ратоборном одушевљењу покреће? Шта ли ће бити сада, кад је из толиких крајева српских народ протерао турске гарнизоне, кад је сва Арбанија устала на оружје, и кад се и у Караманији нагомилавају подозриви знаци?! Да ли је порта сигурна, да ће моћи саставити довољно многобројну војску да се одбрани од војске, коју ће да саставе све хришћанске државе европске? И ако је састави, да ли је сигурна да ће та војска, после оноликих и онаких пораза, које су претрпеле и веће и боље војске, имати довољно јак дух јуначан да се ухвати у коштац с војскама хришћанским, које ће да предводи страховити „Јанкул“?! И да ли је сигурна са својим пашама, да ће противустати оним неодољивим начинима, којима стари Вукоглија уме да подиђе?! Не виче ли сва војска, да су сви они порази дошли, што је Бранковић поткупио паше и бегове? Није ли сам султан послао Турахан-пашу у Токат у тамницу, што је се нашло основа подозрењу, да је примио мито од деспота, те с тога напустио Казим-пашу да про-

падне?¹ Не говори ли се и за самог Казим-пашу да га је деспот „неизмерним даровима” подмитио био. да за њ код султана ради?² Није ли Искендер-бег, онај кога је султан свагда толико одликовао, са разбојишта, на које је изашао као везир царев, отишао у Арбанију те се одметнуо као бунтовник царев? Није ли на највишим положајима у царству велики број потурчењака, који кад угледају пред собом непрегледне редове хришћанских оклопника и заставе крсташке, могу лако да пођу трагом Скендербеговим?!

Са гледишта турских интереса без сумње је у онаким приликама најбоље било гледати, да се избегне рат, па да се дође до неколико година мира, у којима би се царевина с нова и морално и материјално ојачати могла. А било је и других узрока који су султана Мурата душевно располагао за мир. Сестра његова, коју је он много пазео, а која је била удата за Махмуд-Челебију, не даваше му мира преклињући га, да јој мужа из ропства избави.³ Па онда стиже му глас из Мале Азије, да му је најстарији и најмилији син, Ала-един, умро у Амезији.⁴ Глас га је тај у дубоку тугу погрузио. Меланколија, нека суморност и душевни умор овладају њиме. Султан Мурат жуђаше за миром како из државних рачуна тако и из личних неприлика својих.

Деспоту дођу опуномоћници портини, да преговарају о откупу Махмуда Челебије и друге турске

¹ Quasi secreto magnam cum Vulcoglio coleret amicitiam, remque Turcicum hac pugna, desertis fuga suis perdidisset. у Lewenclaw, 560.

² «Cassimam bassam beglerbegum Rumelie immensis sibi Vulcoglius donis conciliavit». На ист. м.

³ Sead eddin, Lewenclaw, 559.

⁴ Hammer, I, 456; — Zinkeisen, I, 648.

господе, која ропства допаде. Али су они имали и тајну мисију, да гледају задобити деспота, да посредује за мир међу султаном и краљем пољским и угарским. Били су овлашћени, да му понуде врло примамљиве услове. Као што нам Калимах тврди, деспот је најпре с великим неповерењем слушао њихова прва саопштења, бојећи се да га лукава и препредена порта не навуче на танак лед.¹ Али кад они озбиљно и свечано понављаху своје понуде, *«онда деспот узне размишљати, и нађе да је боља извесна добит, него неизвесна победа.»* *«Осим тога.»* наставља Калимах, *«деспот је као отац желио, да што пре прекине патње својих ослепљених синова, које је султан у тамници држао.»* Упоређујући оно што му Порта нуди с изгледима и приликама, у којима се нов поход спрема, деспот је нашао, да би боље било, ако се може миром осигурати она корист, коју се надаше дотле ратом да постигне.

Он саопшти поверљиво Хуњаду, шта му Турци нуде. Хуњад је, вели Калимах, истина имао пуно уздања у победоносност хришћанске војске и имао је вере, да ће од европских држава доћи помоћ како морем тако и сувим; али с друге стране и сам је врло добро знао, да је унутрашњи, грађански рат одложен тек само до боље прилике, знао је да је цар немачки Фридрих, која је толико сретстава имао на својој руци, био пун зле воље према Угарској, и на послетку да би случајни неуспех предузећа противу Турака имао за непосредну последицу, да

¹ *«Despot se dolo, atque astu, a perfido hoste tentari primum ratus, oratorum verba diffidenter audiebat.»* Callimachus, 499. — Ducas, 122, такође вели, да је султан понудио мир Ђурђу Chalcondylas, 167 на против мисли да је иницијатива за мирње од деспота проишла. Тако и Sead-eddin 111: Lewenclaw, 570.

се краљ Владислав отера из Угарске.¹ И кад му поврх овога, што је он сам врло добро увиђао, деспот Бурађ разлагаше како је могућно, да се миром задобију веће користи него оне, које би се могле задобити и најсрећнијим ратом, као и да се на име откупа за Махмуд Челебију може добити 50.000 дуката, онда и Хуњад нађе да ваља покушати ако се може миром да постигне цел, да се Турци одбију далеко од граница Угарске краљевине.²

Њих двојица — деспот и Хуњад — предложе дакле краљу, да с погледом на стање ствари у Угарској и Пољској, и с погледом на несигурност помоћи од европских држава, пристане у начелу, да преговара с Турцима о миру. А да би се што већи претисак чинио на турске пуномоћнике световаше му да гледа да на сабор у Сегедин дође са што већом војском. Краљ је, као што нам је његов секретар забележио, баш тада био у великој бризи због стања у Пољској.³ А био је у бризи и са колебљивих изгледа на помоћ са стране. Гласови о спреми сувоземне војске у Европи нешто су се ућутали били. Из званичних саопштавања од стране посланика млетачког и бургундског знао је, да су се за рачун папин а о новцу добровољних прилога оружале галије у Млечима, и да су се за рачун херцега бургунског опремале у Млечима четири а у Ници три галије.⁴ Али му је без сумње познато било што је влада млетачка писала под 25 Мајем папином сублегату у Будим. Она се на име жали:

¹ Ово последње Калимах изреком каже. Callimachus, 500.

² Callimachus, 500.

³ Callimachus, 501.

⁴ Настављења Регвардату од 12 Маја. Acta Arch. Ven. II 376.

„да папа не води бузгу о наоружању галија, које ваља да иду противу Турака, него је на новце, које су на ту целъ покупиене, метуо руку па их троши, не без штете за своју сопствену част и част Млетачку, и не без опасности по цело Хришћанство”.¹ Истина почетком Јула он је већ знао да су галије млетачке под командом млетачког адмирала Аловиза Лоредана отпловиле пут Хелеспонта још 17 Јуна;² али сувоzemна се војска ни од куд не помаљаше. У једном свом писму од 4 Јула управљеном на Скендербега, Владислав се жали, што европске државе не шаљу обећану помоћ.³ „Пламен општега пожара” вели Владислав, „дохватио нас је све, још док је сваки од нас помишљао. да ваља да ватра та до њега ни допрети неће. Какав нам жалостан призор претставља царевина грчка?! Па какво је стање Срба?! па моји сопствени губитци?! Ко ће испричати све оне беде, које смо већ претрпели, и оне које нас још очекују сваким даном. Толике храбре и честите кнежеве (владаоце), који беху заштита и одбрана Угарској изгубисмо! Толике нам силне војске пропалоше, тако да у овој краљевини већ сад нема више ни једне фамилије, и нема госпође, која црно не носи. И све то и још горе, чују кнежеви хришћански, па опет толика беда пријатеља и савезника њихових не може да их покрене! Остављају нас на све стране иложене беснилу општега непријатеља: као да смо ми осуђени да будемо жртва која се подноси за то, што им

¹ Acta, II, 378.

² Да су се галије те кренуле 17 Јуна 1444 из Млетака вид. Acta, II, 378. Да је краљ почетком Јула о томе знао види његово писмо Скендербегу.

³ Engel, Gesch. v. Ung. III, 72. — Zinkeisen, I, 660. —

свима опасност прети. Изузетак чини само Евгеније, суверен и пастир цркве и Филип херцег од Бургундије.¹

Из овога што се Владислав жали Скендербегу, већ се опажа да је се у начелу склонио, да прими мир под згодним условима. Ствар тада наравно, још није била коначно уређена, али су претходни преговори давали маха нади, да ће се срећно свршити. У томе је погледу знатно, што деспот Ђурађ, потписујући 5 Јула званичан докуменат, којим у име своје и свих својих уступа Јовану Хуњаду град Вилагош и још нека своја места и земље у Угарској, изреком каже, како се *„на потпуно задобиће краљевине Рашке и Арбаније, ако само буде воља божја, несумњива надежда има.“*²

Некако тих првих дана Јула искупљала се господа угарска на сабор у Сегедину. Краљ дође с великом и сјајном свитом, и већ застане ту деспота Ђурђа, војводу Хуњада и посланика султановог, некаквог потурчењака родом Грка, који је дошао био у пратњи од стотину спахија.³

На сабору је била врло занимљива дебата о томе, да ли да се мир у начелу прими. Кардинал Јулијан био је томе противан, али као да своје гледиште није бранио с великом ватром, без сумње знајући, у напред да успети не ће. Деспот Ђурађ и Хуњад разлагали су користи, које би се миром добити могле.

¹ Barletius, Vita Scanderbeghi, LV; — De Lavardin, Histoire de George Castriot, 66.

² ... nec non totali recuperatione praedictorum regnorum Rasciae et Albaniae, in quorum reoptentione, divina clementia (annuente, spes indubia creditur.) Fejer; X, 75. ■

³ Hammer, I, 455. Zinkeisen, I, 625 Engel. Gesch. v. Ung. III, 74.

Које они, које друга господа угарска помињаше како је под царем Жигмундом огромних жртава стао покушај да се Голубац добије, а сад је султан готов да и тај град уступи поред осталих градова. Наводише како нема никаквих вести, да ће помоћ са запада заиста приспети. Помињаху несигурност краљевине угарске од стране немачког цара Фридриха, и у опште поцепаност хришћанских држава услед раздора црквеног. Не би ли боље било да се добије времена, да се уталочи раздор у Хришћанству и да се дође до поузданог мира између Угарске и Фридриха, као и до потпуног реда у самој Угарској, па онда да се сложено једног дана устане, те са још сигурнијим изгледима пође да се Турци истерају ?!

Не треба изреком ни спомињати, да су магнати и прелати угарски желели мир. Где је онакав јунак какав је био Јован Хуњад говорио за мир, ту се ни најмалодушнији међу члановима сабора није устручавао, да за њ гласа. Него опет, да се спасе част, одлучи се, да се у начелу пристаје сада на мир у цели, да се добије времена за потпунији и сигурнији поход на Турке. Идеја се крсташког похода није напуштала, само се као у цели сигурнијег успеха одлагала.¹

Око појединости преговори су у неколико и запињали. Са стране Угарске захтевало се, да султан напусти не само Србију, него и Влашку и Бугарску. Са стране портине захтевало се не само да се Бугарска не напушта, него да се и знаменит део Србије, нарочито пак Ново Брдо с његовим сребрним рудницама, остави у рукама турским.² Деспот Ђурађ

¹ Thurocz, 255; — Callimachus, 502; — Engel, на ис. м.

² Callimachus, на ист. м.

опет са своје стране наваљивао је не само да му се цела Србија поврати, него да се она у неку руку прогласи *неутралном државом између турске царевине и угарске краљевине*. Најпосле постигне се споразум око ових услова.¹

1. Бугарска остаје и даље провинција султанова.

2. Влашка се враћа под сузеренство круне св. Стефана, али кнез влашки да султану шаље годишњи данак.²

3. Деспоту Ђурђу враћа се сва његова држава Србија и Зета са свима градовима, које су Турци освојили били. На име враћају му се: Смедерево, Голубац, Жрновањ (град Авала), Крушевац, Ковин, Северин(?) Сребрник, Острвица, Козник, Копријан, Прокупље, Лесковац, Зелени град, Ново Брдо и *«сви други у Србији, и у оном делу Арбаније коју је деспот држао.»*³ Деспот да плаћа Порти данак, и да шаље известан контингент војске султану кад овај то затражи.⁴

¹ Сам текст уговора није нам се сачувао. По сувременим изворима услови су овн растурени, и прикупивши их са разних страна излажемо их у целини.

² Ducas. 122: — Chasochondylas. 167.

³ Длугош помиње по именце неке градове које је деспот по уговору натраг добио: „Golubiecz, Smiderow, Zarnow (Жрновањ—Авала), Kussowierz (Крушевац) Kowin, Seworin Norochurdow (погрешно м. Ново Брдо); Srebrnik, Ostrwiza, Surzin(!) Koznik, Koperhan. Prokorpa, Liaskowicz. Ziolonigrad atque toti Rasciae et illi parti, quem Despotas tenebat Albaniae». Dlugosz, у Katona, 312. Султан је уступио и Ниш, по Хамеру и Пирот Србији. Hammer I, 455. Што Длугош не помиње Ниш то је за то што је Ђурађ, као што ће се мало даље видети, био принуђен да га неком другом уступи.

⁴ Chalcochondylas, 167 каже да је се деспот обвезао да плаћа на име данка *иоловину* од свих прихода земаљских! пре ће бити да је остало да се плаћа колико и пре, као што је то и код Влашке учињено било. Што се тиче контингента Хгак. не помиње ништа, али ће се на позицији догађаја видети, да је деспот био обвезан да га шаље.

4. Угри се обвезују, да не ће прелазити Дунав да упадају у турску царевину; а Турци се обвезују да не прелазе Дунав те да упадају у Угарску.¹

5. За свог зета Махмуд Челебију султан плаћа на име откупа 50.000 дуката.² Синове деспота Ђурђа и синове Дракула војводе влашког султан враћа родитељима. Остало робље да се поизмења.

6. Турци се обвезују да предају српских градова деспоту одмах отпочну и у најкраћем року изврше.³

7. Мир да се држи десет година.

Уговор се овај напише у два екземплара и на два језика (латински и српски?!). Сабор га одобри једногласно. Калимах каже да се ни кардинал Јулијан противио није.⁴ Краљ Владислав, деспот Ђурађ, Јован Хуњад и сви знатнији великаши потпишу га својеручно. По ондашњој пракци ваљало је да обе стране положе заклетву, да ће уговор свето хранити. Том приликом деспот Ђурађ и Јован Хуњад обраћаху пажњу сабора на значај заклетве. *«Ваља пре заклетве да се добро размислимо шта чинимо, а кад се једном закунемо, онда ваља да држимо!»* говораше деспот Ђурђе.⁵ Посланик се султанов закуне на корану; краљ Владислав на еванђељу.⁶ То је било 13 Јула 1444 године.

¹ Ducas, 122; — Chalcochondylas 167.

² Callimachus, 501; Длугош каже 70.000 дуката. Dlugosz, 810.

³ Длугош каже у року од осам дана! Dlugosz у Katona, 813. По другим изворима до 1. Септембра, Majlath, Gesch. Ung.

⁴ Callimachus 503: *«pax in decenium conclusa non adversante etiam Juliano.»*

⁵ Zinkeisen, I, 674.

⁶ По неким а место краља заклео се на еванђељу Јован Хуњад. Engel, Gesch. v. Ung. 75. По Калимаку заклео се краљ. Callimachus. 503.

Стрпљива и постојана радња Ђурђа Бранковића крунисала се дакле сјајним успехом. Васкрснућем српске државе из турскога гроба политика пријатељства Србије са Угарском добила је свога пунога оправдања. Онога часа, у који је потписан уговор сегедински, деспот је Ђурађ проливао сузе радости и сузе благодарности промислу божјем. У томе часу у коме је политика његова узлетала на највишу висину своје успешности и основаности, он је славио први час нове једне епохе. Сви су се с њиме заједно надали, да ће то бити епоха среће и славе. Нико није могао знати шта управо лежи у будућности, која се тим узбуђења пуним часом почињала.

Али у томе истом часу триумфа српско-угарске алијанције посејало је се семе, којег је плод загорчавао на дуго време ту алијанцију и једној и другој страни. Кад је већ свршено било, да деспот Ђурађ добија од султана сву своју државу натраг и још неке градове које пре држао није, онда је краљу и сабору угарском поднео молбу војвода Ђурађ Мрњавчевић, тражећи да му се град Ниш с округом даде као прадедовина његова у баштину.¹

Ђурађ је пре свега доказао, да је он син Гојка Мрњавчевића, који је био син Марку Мрњавчевићу, а који Марко беше син великог војводе Гојка, брата

¹ Да је ово било на сегединском сабору и одмах пошто се уговор о миру с Турцима закључно види се из увода у диплому војводе Мих. Силађија Томку Мрњавчевићу од 1438 год: «кад је трудом великомоћног и силног мужа покојног Јована војводе од Сибињске, рођака и господина нашег као и влашћу пресветлог блаженопочившег краља Владислава, краљевина Рација од Мурата султана турског повраћена пресјајном кнезу Ђурђу, деспоту званом, онда је на молбу велемоћног Ђурђа Мрњавчића и с. д. и т. д. Ово се исто каже и у дипломи коју је Томку дао краљ Матија I Нов. 1459.

краља Вукашина Мрњавчевића. Доказао је дакле, да је био праунук великом војводи Гојку Мрњавчевићу. За тим је показао старим листинама, да је Ниш с целим округом још од старих времена био баштина фамилије Мрњавчевића. Изнео је листине од цара Никифора и цара Манојла претку Мрњавчевића, Станиши „архонти од Ниша;“ од цара Балдуина кнезу Страшмиру, који је био архонта од Ниша и сенатор царев; од цара Михаила Палеолога Репошију; од цара бугарског Самуила великом кнезу Твртку; од Стефана Немање Ловрину, отцу кнеза Мрњаве властелина краљевине Србије и т. д. Као год што је све ове листине неколико година позније признао за праве и истинске краљ Матија, — што он изреком каже у својој дипломи од 1 Новембра 1459 — тако их је признао и краљ Владислав и сабор сегедински. Ово у осталом са свим јасно каже Михаило Силађије у својој дипломи од 1458. Он вели на име да су краљ Владислав, војвода Јован Хуњад и сва остала господа на сабору „прелати, барони и племићи краљевства“ размотривши захтеве и наводе „војводе Ђурђа Мрњавчевића и синовца му Томка“ нашли: *да се град Ниш, стародревна очевина краљевске фамилије Мрњавчевића, са свима градовима, варошицама, селиштима, селима, са свима правима и преимућствима њиховим, као и свим оним, што им ма на који начин од старина припада, има у самој ствари предати на свагда поменутом кнезу Ђурђу и Томку синовцу његовом, тако да ни у које време и никад поменути пресјајни Господин деспот Ђурађ и његови наследници не могу имати ни тражити какво право на поменути град и оно, што к њему спада, већ да то*

на свагда остане у својини горе поменутих кнезова и њихових потомака.»¹

Сам деспот Ђурађ није могао да пориче изнесене повеље и факта. Нити је могао из политичких разлога да се одупре очевидној жељи краља, Јована Хуњада и целог сабора да сјајно награде Ђурђа Мрњавчевића за сјајне услуге његове у походу на Балкан. Михаило Силађије каже изреком, да је и деспот Ђурађ пристао на жељу од краља и сабора изражену, «те је она и делом постала»²

Деспот у оним тренутцима није могао да не пристане на то. Његова деликатност, његов такт и његова политичка мудрост упућивале су га да се не противи. Али га је одлука та болела. Тешко му је било, јер се таком одлуком створио опасан један председан за цепање српског земљишта. Лично га је она вређала, јер му се истављао доста опасан претенденат један на престо српски. Ђурађ, и ако је у сабору пристао да буде онако како су одлучили, није крпо како му је на жао учињено. Многи су сувременици његови тврдили да се од онога дана у који Хуњад неке српске градове и земље даде «својим пријатељима» а не деспоту Ђурђу, почиње онај несрећни раздор између деспота Ђурђа и Хуњада, и неслагање између Србије и Угарске, које је било на зло и једној и другој.³

Подневши и ту жртву, коју су његови прија-

¹ Kerchelicus Not. graec. 273. Превод у Летопису за 1846, књ. 72, I стр. 84.

² На ист. м. 85.

³ Aeneas Sylvius, De Europa, cap. IV, 234. — Barletius, cap. 61. Du Cange Familiae Byzant. c. V, §: 7.

тељи и савезници од њега захтевали, деспот Бурађ похита да прими градове и земљу од Турака.

„Н то жде лѣто (6952=1444)” веле наши летописи, „деспот Гюрьгъ прими опет Смедерево и Ново Брдо и вѣсоу сръбскоу земљу, и оулизе оу Смедерево Августа 22-ог”.¹

Можемо замислити радост народа српског, кад је опет чуо поздрав свога старог господара, и кад је на градовима својим опет угледао заставу народну. Можемо замишљати, како су Бурађ и Јерина тронути били, кад су се после толиког лутања и после толиких патњи опет нашли у „великој сали за аудијенције” свога белог двора на тихом Дунаву! На сваком кораку и при сваком погледу нова узбуђења потресаху она толиким несрећама искушавана срца. Највиши и најсвечанији моменат ових дубоких, и слатких и тужних потреса био је кад турски комисар Балта-оглу, који предаваше земљу и градове деспоту, доведе у Смедерево и оба сина његова, да му их преда.² Тешко је описати онај приказ. Кад је угледао своју ослепљену децу где посрћу пружајући руке жудно да оца загрле, Бурађ је рикнуо као рањени лав и стропоштао се у несвест.³ Гласно јецање била је прва песма која се запевала у двору Јеринином,

¹ Летописи Safarik 79. Нов. 268. Јагић, 99. По летопису Григоровића: „Н кѣ то лѣто врати се деспотъ у Сръблѣи и прими Смедерево Августа 23.“ — Тако и по Летопису, који је Ст. Нов. саопштио у Radu, VII, 20. По летопису Хиландарском: „Н тожде лѣто оумри ст деспотъ съ царемъ Августа 15. Григоровкнѣ, 54.

² Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 94.

³ О том приказу вид. Мауро Orbini. 331. по турским изворима. Вуг. и Трношац, Гласн. V. 104.

и горке сузе биле су прва сласт, којом су се Ђурађ, Јерина и деца њихова напојили при првом свом сас-танку после тако дугих и тако страшних дана.

Историја би била небеска књига кад би могла да на овако дуго време верно одјекује и бурном и нежном куцању срдаца српскога двора и српскога народа оних дана. Била би књига божанствена кад би могла данас да каже, шта су шапутале српске сељанке шта ли зборили српски сељаци, што у гомилама стојаху да виде старог господара Ђурђа и поноситу госпођу Јерину, кад први пут после дугог времена пролажаху са два млада слепа деспотовића у смедеревску цркву на молитву. Ако је госпођа Јерина плаховитом поноситошћу и неодољивом самовољношћу својом грешила народу своје није ли провиђење тешко казнило жену и матер Јерину?!

А док негда побеђени, прогнани, гоњени Ђурађ Бранковић узлажаше опет на степенице престола српског и уз усклицаванье народа и са сузама у очима предузимаше опет да влада, негдашњи победилац његов, први освојник Србије, цар Мурат, остави престо предавши га своје 14-стогодишњем сину Мехмеду, а сам отиде у Магнезију да у друштву неколико старих верних слугу, међу којима беше познати Исак-паша Арваназовић, и у друштву у кострет одевених дервиша, размишља како је ништава и како непостојана слава овога света.¹

---

¹ Neshri, 98; — Sead-eddin 120; — Ducas, XXXV, 223. Hammer, I, 458. Zinkeisen, I, 648.

ПРИЛОЗИ.

I.

Листина краља Жигмунда од г. 1426.

Nos Sigismundus etc. Memoriae comendamus tenore praesentium etc. quod: quia fidelis noster illustris Stephanus Despotus Rasciae prudenter attendens et in acie suae considerationis diligenter revolvens ipsum Regnum Rasciae cum omnibus juribus et pertinentiis suis nobis et sacri nostro diademati, ac dicto Regno nostro Hungariae semper et ab antiquo subiectum fuisse et esse, ac ad ius et proprietatem nostrae Maiestatis sacraeque Coronae ac dicti Regni nostri Hungariae semper et ab antiquo et regno nostrorum praecursorum nullo medio spectasse et pertinuisse ac spectare et pertinere etiam de praesente; ac cupiens ut ipsum Regnum Rasciae temporum in processu ad manus non deveniat alienas, per universos et quoslibet suos Barones Maiestati nostrae, nec non Praelatis, Baronibus et proceribus ipsius Regni nostri Hungariae, de fidelitate et obedientia nobis et sacrae nostrae Coronae successoribusque nostris Regibus Hungariae, nec non Praelatis, Baronibus et Proceribus Regni nostri praedictis, et eidem regno nostro, per ipsos in perpetuum observandum iuramentum praestare fecit fidelitatis; — et insuper fidelem nostrum

magnificum Georgiùm, filium Wlk, filii Brank, nepotem ut pote suum, in coetum et consortiùm dictorum eiusdem Regni nostri Hungariae Baronum aggregari instanti prece a nostra obtinuit Maiestate; — pro eo nos tum praemissorum consideratione, tum vero recensitis et diligenter permeditatis fidelibus et fidelium obsequiorum eximiis attollendisque meritis et sinceris complacentiis ipsius Stephani Despoti, quibus idem in cunctis nostris et praedicti regni nostri arduis expeditionibus prosperis sed et adversis, res et personam, cunctaque sua et suorum bona ad laudem et honorem nostrae sublimitatis fortunae casibus exponens summa constantia, pervigilique cura et sollicitudine indefessa sub diversitate temporum et locorum se nostrae claritatis obtulibus reddidit gratum pariter et acceptum; nec minus etiam petitionibus ipsius Stephani Despoti nobis superinde oblatis, inclinati delectationique nostrae, quam in regimine et gubernatione eiusdem Regni Rasciae habere possemus, commodum et utilitatem ipsius Stephani Despoti praeponentes, ac volentes ex singulari nostrae Maiestatis benevolentia eidem Stephano Despoto in ipso regno Rasciae de suo sanguine facere successorem, animo deliberato et ex certa nostrae Maiestatis scientia Praelatorumque et Baronum nostrorum ad id accedente consilio praematurò; eundem Georgium filium Wlk et suos masculinos haerces legitimos per eum procreatos vel procreandos ad dictum Regnum Rasciae in veros et legitimos eiusdem Stephani Despoti instituimus successores et praeferimus in haeredes; eisdemque Georgio et suis masculinis haeredibus legitimis, casu, quo memoratum Despotum absque haeredibus masculini sexus ab hac luce migrare contigerit, iam dictum Regnum Rasciae omniaque et singula iura et iurisdictiones eiusdem demtis, exceptis et penitus se-

chusis castro Thysnitza et pertinentiis eiusdem in tenutis Ozaz habitis, item Castro Zokol in contrata Polaneh habito, in qua scilicet contrata quondam Dominus Hervoya castra Brodar et Zonized fecit aedificare; item terris et tenutis quondam Dragisa et Halap penes praedictum castrum Zokol habitis per defectum seminis eorundem ad Maiestatem nostram regiam devolutis; item castro Macho vocato et suis pertinentiis, unde Banatus Machoviensis denominatur; item terris et tenutis quondam Ladislai filii Chaztha similiter per defectum seminis eiusdem ad Maiestatem nostram regiam devolutis; item districtu Bythwa vocato, in quo alias castrum habebatur; item tenutis et districtibus Felsewatna et Alsowatna vocatis; item districtu Radio vocato penes Abna existente; item contrata seu districtu Neprichow vocato, item districtu Ligh vocato juxta et penes eundem districtum Neprichow existente; item districtu Rabas appellato; item districtu Collubara appellato, item castro Belastena appellato cum suis pertinentiis universis; item item districtu Ub vocato; item districtu Tamlavamelek vocato; item castro Nandoralbensi appellato cum suis pertinentiis universis; item castro Galambaz appellato cum suis pertinentiis universis; aliis etiam castris, provinciis, terris, civitatibus, oppidis, item villis, quae per Serenissimum quondam Principem Dominum Ludovicum, Regem Hungariae, socerum nostrum carrissimum, felicitatis reminiscendae, ac per alios etiam in tempore ad hoc regnum nostrum Hungariae tenta forent et possessa, quae omnia et singula cum omni iure et iurisdictione praenotato Stephano Despoto absque haeredibus sexus masculini, quod absit, ab hoc saeculo migrante pro nobis ac pro Corona et Regno nostro Hungariae praedicto duximus reservanda et reservamus

in effectum; de gratia speciali prout digne possumus, valeamus ex nunc, prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus, et pleno iure conferimus eo modo, quo baronibus regni nostri Hungariae donationes facere consuevimus, per ipsos et suos haeredes praetactos tenenda et possidenda, ita videlicet, quod idem Georgius filius Wlk, et haeredes sui praedicti nobis et sacro nostro regio diademati nostrisque successoribus regibus Hungariae, fideles semper et obedientes esse, mandatisque nostris et eorundem nostrorum successorum incunctanter obedire, ac Maiestatem et curias nostras regias, successorumque nostrorum eorundem instar caeterorum baronum ipsius regni nostri Hungariae personaliter visitare et ipse Georgius consiliis interesse debeant et teneantur. Volumus insuper, quod, dum et quando imminente necessitate Maiestas nostra aut successores nostri praedicti saepedictum Georgium filium Wlk aut suos haeredes praenotatos ad hoc requisiverint, ex tunc ipse sive ipsi et eorum quilibet in partibus sibi et dicto Regno Rasciae vicinis, cum tota potentia et gentibus suis exercitibus iuxta possibilitates eorum exigentiam nobis ac Coronae ac Regno nostro praedictis toties quoties necesse et opportunum fuerit, semper et ubique fideles exhibeant famulatus; eo specialiter declarato, quod in casu quo et ipsum Georgium filium Wlk sine haeredibus masculinis decedere contingat, ex tunc omnia praetacta per nostram Maiestatem eidem data et collata iterum ad Majestatem nostram coronamque et regnum nostras praedictas integraliter redundent et revolvantur. Harum nostrarum, quibus nostrum secretum sigillum est appensum vigore et testimonio literarum mediante, quas dum nobis in specie repraesentatae fue-

rint, in forma privilegis nostri redigi faciemus. Datum
in oppido nostro Tata, anno Domini Millesimo cccc
vigesimo sex ot—

Féjer, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasti-
cus ac civilis, Tom. X, vol. VI, 809. — B. u Engel,
Geschichte von Serwien und Bosnien, Halle, 1801,
370 — 372.

П р е в о д.¹

Ми Жигмундо и т. д. предајемо успомени садржајем овога писма и т. д.

Почем је верни наш, Светли Стефан Деспот од Рашке, — (паметно погледајући и у оштрини свога разматрања прилежно расуђујући да је исто краљство Рашко са свима својим правима и припадностима свагда и од старине било, као што и сада јесте, потчињено нама и освећеној нашој дијадеми, и да је свагда и од старине, а не тек од какве позније владе наших претходника, припадало и припадало, као што и сада још припада и припада, праву и својини нашег величанства и освећене круне и поменутог краљевства нашег Угарског; — и желећи да краљство Рашко временом не допадне туђих руку), — учинио, да сваки властелин и сва властела његова положи заклетву верности и покорности нашем величанству, као и прелатима, властелима и великшима истог нашег краљевства угарског, коју ће заклетву верности према нама и освећеној нашој круни и наследницима нашим, краљевима угарским а и према напред поменутиим прелатима, властелима

¹ Превод Томе Модуна, професора латинског језика у гимназији београдској.

и великашима краљевства нашег и према истом краљевству нашем, они на свагда имати да чувају; —

почем је уз то живом молбом тражио од нашег величанства, да се наш верни, сјајни Ђурађ, син Бука сина Бранкова, као његов сестрић, уврсти у сталез и у друштво поменуће властеле истог нашег краљевства угарског; —

то Ми, — не само размисливши о стварима напред наведеним, него и претресавши и помњиво размотривши верне, одличне и похвалне заслуге верности, покорности и искрене усрдности истог Стефана деспота, којима је он исти у свима нашим и поменутог нашег краљевства мучним војнама, срећним и несрећним, дивним постојанством, опрезном бригом, и неморним старањем под свакојаким приликама и на разним местима излагао случајима среће и имање и личност и сва добра своја и својих на хвалу и част наше узвишености, те се тако учинио угодним и пријатним погледима славе наше, — даље, наклоњени поднесеним нам молбама истог Стефана деспота, и наслади, коју би могли имати у владању и управљању истим краљевством Рашким, претпостављајући угодност и корист истог деспота Стефана, и хотећи да из особитог благовољења нашег величанства поставимо истом деспоту Стефану наследнике на краљевство Рашко од његове крви: — *чилиим духом и са пуном свешћу нашег величанства, по зрелом савету и пристанку наших Прелата и властела, признајемо Ђурђа, сина Вукова, и његове законите мушке потомке које је родио или које ће и изродити, за праве и законите прејемнике деспота Стефана и постављамо их за наследнике поменутога краљевства Рашке и истоме Ђурђу и његовим мушким*

законитим наследницима, у случају да се догоди да поменути деспот Стефан са овога света премине без наследника мушкога рода, напред поменуто краљевство Рашко са свима правима и областима његовим изузевши, одузевши и одвојивши: град Тишницу, с његовим припадностима које има у жупи Ожах (?). град Сокол у жупи Пољане, у којој је некада господин Хрвоја дао сазидати градиће Бродар и Зонизед, даље земље и баштине почившег Драгоше и Халапа, које су близу поменутог града Сокола, и које су услед оскудице наследника прешле на наше краљевско величанство; даље град Мачов названи и његове припадности, по коме се граду Мачвански банат прозвао; даље земље и баштине поч. Владислава сина Костиног које су такође, како он не имаде порода, прешле на наше краљевско величанство, даље жупу Битву, у којој је некада имао град; исто тако и баштине и жупе које се зову Фелсевабна и Алсовабна; исто тако жупа која се зове Рађо која постоји код Обне; исто тако жупа која се зове Непричев, тако и жупа Љиг која је покрај жупе Непричевске; исто тако жупа звана Рабас; тако и жупа звана Колубара; исто тако град Бела Стена са свима припадностима; даље жупа Уб; исто тако жупа Тамнава, исто тако град Београд (Nandor Albensis) са свима његовим припадностима; исто тако град који се зове Голубац, са свима његовим припадностима; и још и други градови, покрајине земље, вароши, села и засеоци, које су уз ово наше краљевство Угарско држали и притежавали пресветли поч. владалац Господин Лудовик краљ угарски предраги наш таст славног споменућа, и други и ако за неко време, — што све скупа и свако за се са

свим правима и свом облашћу нађосмо да — ако би с овога света, што не дао Бог! напред поменути Стефан деспот без наследника мушког рода преми-нуо, — треба задржати и у истини задржавамо за нас и за круну и за поменуто краљевство угарско; — *из особите милости, као што нам достојанству и приличи, (нека нам буде на добро и од сада као и до сада!) радосно поклонисмо и уделисмо и у самој ствари дајемо, поклањамо и удељујемо на онај начин, којим смо уобичајили поклоне давати властелима нашег краљевства угарског, с тим да он (Ђурађ) и његови горе поменути наследници имају све оно уживати и притежавати но то тако, да исти Ђурађ син Вуков и његови напред поменути наследници буду свагда верни и послушни нама, освећеној нашој краљевској дијадеми и нашим наследницима краљевима угарским. као и да буду дужни неодложно покоравати се заповестима нашим и истих наших наследника и лично долазити нашем величанству на краљевски двор наш као и на двор наших наследника како што чине и остали властели истог нашег краљевства угарског, као и да исти Ђурађ буде још дужан и долазити на саветовања (саборска).*

Још хоћемо да, чим и кад, услед појављених потреба, наше величанство или наши горе означени наследници буду од више пута помињатог Ђурђа или од његових горе означених наследника захтевали, он исти (Ђурађ) и они исти (његови наследници) буду дужни да у крајевима суседним њему и краљевини Рашкој са свом својом моћи и с целом војском својом колико узмогу прикупити, укажу свагда и свугде услуге верности нама и горепоменутој круни и краљевини нашој кад год буде нужно и згодно.

Но ако би се случајно десило, да исти Ђурађ син Вуков умре без мушких наследника, онда да се све горе наведено, што је њему наше величанство дало и поделило, опет поврати нашем величанству и нашој напред реченој круни и краљевству.

По сили и сведочанству овог нашег писма, на коме је наш висући тајни печат, које чим нам буде поднесено у оргиналу, наредићемо да се у облику наше привилегије уреди. Дато у вароши нашој Тати, године Господње 1426.

II.

Деспот Бѹраѣ потврђује повластице које Дубровчани у Србији имају.

14 Декембра 1428 год. у Некудиму.

† По неизреуенномъ многосрѣдню уловѣколюбѣѣ владѣнки моего, сладкаго ми Христа, и по неизреуенномъ и всемногостивномъ его призренію еже на господство ми, шкоже и на прѣвѣнхъ свѣтѣнхъ и православнѣнхъ царь и господь такоже владѣодать прѣскетаго своего дѹха и на господство ми излѣа, и постави ме наследника родителѣмъ монѣмъ, господина сръблѣемъ и поморѣѣмъ и подѹнавню, тѣмже и азъ, въ Христа бога благовѣрнѣи господнѣмъ сръблѣемъ, Гюрьгъ, пишеть господство ми въ свѣдѣннѣмъ вѣсѣмъ, кѣко прѣидоше к господствѹ ми ѿ владѣцѣаго града Дубровника, кнеза, владѣтель, и ѿдѣ все ѿпкнѣмъ поуѣннѣи владѣтель и добри наинѣи прѣмѣтелѣе, кнезь Марнѣмъ Растнѣмъ и кнезь Живко Гѣндѣанкѣмъ, и принесоше к намъ записанѣе благоуѣствѣаго и христѣлюбѣвѣаго свето поуѣвѣшега господина и родителѣа моего, деспота Стефана, що нѣмъ ѣ бѣмъ записаль и мнолость вѹннѣмъ, да нѣмъ ѿнози господство ми потврѣди. ми же любѣе радѣи тѣхъ и прѣмѣтельства еже къ господствѹ ми благоволи господство ми проснѣое тѣмъ испѣлннѣи, тѣмже и потврѣждѣмъ нѣмъ господство ми мнолость и записанѣе свето поуѣвѣшега господнѣмъ и родителѣмъ ми, деспота Стефана, що нѣмъ ѣ записаль за живѣотѣа свога, шже свѣтъ сѣа, що свѣ нѣмѣли ѣ прѣвѣе госпѣде сръбске и ѣ цара Стефана и ѣ господина свѣтаго кнеза Лѣ-

зарл н ъ свето поунвше госпоге курь Ефросини н ъ свето
 поунвшега господина н родителл ми, деспота Стефана,
 како нмъ ѡе втврѣднл н запислв скето поункшии господинъ
 н родителъ ми, деспоть Стефанъ, ако се чунни комъ пра
 мегю дѣбровуани н мегю сръблн. да се постави половинна
 сѣди дѣбровѣкнхъ а половинна сръблъ. да се прѣдъ нмн
 пре; н да ѡесть порота дѣбровуаниннѣ дръжинн негока, кон
 сѣ ѡндези, нли кон се нлгю дѣбровуане ѡ нанканжинемъ
 мѣстѣ; ако ли ѡсхоте ѡкон свѣдожеѣ, кон се пре, да по
 ставе половиннѣ дѣбровуанъ а половиннѣ сръблъ, н ѡд ѡнѣхзи
 свѣдожъ да нѣ кольнѣ побекн нн ѡеднѣ; ако ли ѡзнимлю
 кою прѣ сасн з дѣбровуани, токопере да се сѣде како н
 сръблнѣ: половинна сасъ сѣди а половинна дѣбровуанъ, а да
 не познѣа сръбннѣ дѣбровуанинна никамо нл сѣдъ тѣмо
 прѣдъ ѡнѣхзи сѣдїѣ, такопере н сасн да се пре прѣдъ ѡнѣ
 хзи сѣдїамн, а да се не мѣѣе прѣдъ господство ми нн
 прѣдъ кїефалїѣ; н ако кон дѣбровуаниннѣ кзпн конѣ. н ѡно
 ган конѣ ако ѡхватн сръбннѣ нли сасннѣ, н рѣѣе: ѡкраден
 мї ѡе нли хвшенъ, да се ѡтѣкнѣ дѣбровуаниннѣ, како нѣ
 свѣдѣа ѡномѣн коню нн хѣсе нн тѣдѣ. нѣ га ѡе кзпнлѣ:
 ако бѣде драго сръбннѣ нли сасннѣ ѡзетн свога конѣ, а
 що бѣде далъ дѣбровуаниннѣ злѣ ѡноган конѣ, този да мѣ
 врати, а конѣ лнѣнога да нѣ вольнѣ ѡдрѣжати; н гдѣ стане
 дѣбровуаниннѣ нл станѣ, ако бѣде ѡнѣ прегнѣ стошлѣ на
 ѡномѣхзи станѣ, да нѣ вольнѣ сръбннѣ ѡнде стошти безъ
 негока хотѣнїа; н кон годѣ дѣбровуаниннѣ ндѣ с трѣгоѣмъ
 своимъ нли с тѣгнѣмъ по трѣговехъ н по земан господства
 ми, како ѡе бнлѣ законъ прегнѣ ѡ прѣве господе, ѡ царѣ
 Стефана н ѡ господина скетаго княза Лазара н ѡ свето
 поунвше госпоге курь Ефросини н ѡ свето поункшега го
 сподина н родителл ми деспота Стефана, такози да нмъ
 ѡесть н нлпрѣда ѡ господства ми; н що бѣде дѣбровуаниннѣ
 сръбннѣ своѣ нманїѣ ѡ вѣрѣ далъ, що мѣ заблнн сръбннѣ,

и реуе: не си ми даль, да реуе дѣбровуаннинъ своимъ вѣрѣомъ и дѣшомъ, що му је даль добнтка, да мѣ плаакт; и кудѣ нѣдѣ дѣбровуане по земли господства ми с трѣгомъ, гдѣ га зѣние хвса, или кога покрадѣ з сѣлѣ, да нмѣ ѡколна плаакт, що нмѣ узме хвса, и що нмѣ се зкраде: ако ли не плати ѡколна, да нмѣ плати господство ми, що нмѣ се узме; и да нѣ намѣта дѣбровуаномъ з трѣговехъ господства ми; и кон се је дѣбровуаннинъ зѣмцининъ з градоу господства ми з Новомъ Брѣдѣ, тѣзи да зиги града и да увѣл: кто ли сѣ гостіе, и не сѣ се забацининъ, да нмѣ је на нхъ воле, и како нмѣ годе; и ако се разбїе древо дѣбровуко з приморїѣ, з ѡбласти господства ми, кон ієсть бнль законъ за този з прѣве госпде и з цара Стефана и з светлю кнеза Лазара и у свето поунише госпиге кѣрь Ефросини и з свето поунишега господина и родитѣля ми, деспота Стефана, тѣзи законъ да нмѣ ієсть и сѣда; и кто люи нз земли господства ми ити з Дѣбровникъ или срѣбниъ или влѣхъ или уи годе уловѣкъ на кѣпю, всакъ да гредѣ свободно, да га не зставля господство ми ми кѣфалїа господства ми; а що је бнль законъ при царѣ Стефанѣ и при господинѣ светомъ кнезѣ Лазарѣ и при свето поунишон госпиги кѣрь Ефросини и при свето поунишемъ господинѣ и родитѣлю ми деспотѣ Стефанѣ до днѣсь, този да нмѣ ієсть и з господства ми; и за трѣгове поморске, кон сѣ з владанїѣ господства ми, и сланице, бѣдѣ сѣ били трѣгове и сланице з прѣве госпде и з цара Стефана и господина светлаго кнеза Лазара и з скето поунише госпиге кѣрь Ефросини и з свето поунишега господина и родитѣля ми деспота Стефана, тѣдѣзи да сѣ и сѣда, а нндѣ нигдѣ да не бѣдѣ; и що се при мегю собомъ дѣбровуаннинъ, или се бѣдѣ зунинло з срѣблїехъ или з Дѣбровникъ, да се при прѣд кнѣзѣломъ дѣбровукинмъ и прѣдѣ нхъ сѣдїамн, и що сѣди кнѣзѣль и нѣгове сѣдїе.

на томъ да стою аки ли би не хотель дзверовуанннъ сто-
 яти на томъзи сздѣ, да ю вольнъ кзисзель и ннгою сздѣ
 ѿноган сvezати и дрѣжати, докль плаати, що ю ѿсвѣнъ
 а да тоган законъ нъ вольнъ потворити ни кнѣфлаїа го-
 сподства ми ни владдальць; и ако се слыти сьмрѣть кому
 дзверовуанннъ ѿ земан господства ми, що ю ннгова нма-
 нїа, да за този не нма посла ни господство ми ни кнѣ-
 флаїа господства ми ни ннъ кто въ земан господства ми,
 тькмо да юсть ѿнолнн, кому га даа ѿнзи на сьмрѣти,
 или дзверовьуко; и да нъ дзверовуаномъ посланога длаа ни
 взетїа ннога безъ ннхъ волюе, тькмо да си стою и гредѣ
 всьдѣ свободно свонмъ трѣомъ; и ѿще хокюе господство
 ми, ако ю колю кон дзверовуанннъ дльжнъ или унмъ крнвѣ,
 да се ннре нстыць, а да на нномъ дзверовуанннъ нъ вольнъ
 пнтати, тькмо кто ю дльжнъ или унмъ крнвѣ, ѿнзи да
 плаакъ и плати, а за ннога на дрѣгомъ да нъ прьвзма; и
 ако би се слынуло господствъ ми, да се свазю з дзверѿв-
 ннкомъ, да нмъ принове господство ми преге тога на
 шестъ мѣсець, како да си нздѣ вси дзверовуане с нма-
 нїемъ нзъ земане господства ми свободно, по томъ да нхъ
 ратюе господство ми; и ѿще въспоменнше господствъ ми
 кнше реуеннїи поуеннн властель, що нмъ нсть бнло
 записано ѿ свето поуенннѣга господина и роднтеля ми
 деспота Стефана, за здакѣ, и за тозї нмъ сьтвори ми-
 лость господство ми, да нсть здакѣ на дзверовуанннъ ни
 ѿть кога. сїа вса кнше писанна върою и повелнїемъ
 зтврѣжднеть господство ми, шко да прѣбнвалютъ тврѣдъ и
 непрѣложна въ вса лѣта жнвота господства моего и си-
 новъ господства ми, до гдѣ сѣ господствъ ми и снновомъ
 господства ми кнзѣ и властель и вса ѿпкнна града дѣ-
 зровннннъ ѿ правомъ и нстнннѿмъ прнштелствъ и любе к
 господствъ ми и снновомъ господства ми. и молю егоче
 нзволанть богы по насъ прнемнннкъ бнти господства срьб-

скога или коѡо ѡть синовъ монахъ или коѡо ѡть рода моего или илюго коѡо, сіемъ нашемъ записанію не потворенъ бити нъ пауе потвержденнъ, шкоже и азъ прѣде мене вившїихъ господъ не потзорихъ, нъ пауе потвердихъ. зтверднше се и записаше въ лѣто .ꙗꙗꙗꙗ., декемвриа .ꙗꙗ., в Меквднмъ, индіктїонъ .ꙗ. и семзи записанію мнлостыници коювода Радославъ и уелникъ Раднѹъ и протовистїарь Богданъ и лѡгофеть Вонхна.

Оригинал, с печатом који виси, у ц. к. архиви у Бечу. Препис штампан у Миклошића «Monumenta Serbica», 352—355.

Реверс дубровачке општине о примљеном благу Бурђевом.

Ва име отца и сина и светога духа аминь. ми кнезь
 властеле и вса ѡпкнина властехъ владѣщаго града дубров-
 ника прѣмисмо ѡдъ много славнога господина деспота
 гюргѣ господара српскон земли и к томѣ прѣмисмо ѡ по-
 хранѣ ниже реуено именовано благо. илипрво злата ѡ
 верьгахъ .1. сакъль .а сакъль верагъ .ѣ.е. потеже .р.а.
 антръ .1. знауъ .д. аѣаге. сакъль .в. верагъ .пз. антръ .рв.
 антре .г. знауъ .д. аѣаге. сакъль .в. верагъ .ѣ.д. потеже .р.а.
 антре .н. знауъ .е. аксаги. сакъль .д. верагъ .ѣ.с. .рл. антре
 .ѡ. знауъ .е. верагъ .ѣ.с. .рл. антре .ѡ. знауъ. сакъль .е.
 верагъ .ѣ.е. потеже .р.в. антре .в. знауъ .в. аѣаге. сакъль
 .с. верагъ .ѡ.н. и коматникъ .л.н. и плауа .а. и закови г..
 и прѣстени .г. потеже .р.а. антре .е. знауъ .г. аѣаги. са-
 къль .з. верагъ .о.в. потеже .р.в. антре .в. аѣага. сакъль
 .н. верагъ .н.н. потеже .р.а. антръ .ѡ. знауъ сакъль .ѡ.
 верагъ .ѣ.д. потеже .р.в. антре .д. аѣаге. сакъль .1. верагъ
 .ѣ.в. потеже .р.а. антръ .1. знауъ .г. аѣаги. сума злата
 1018 антръ .9. знауъ .б. аѣаги.

и сребра гламскаго два сакъль. сакъль .а. плауе .е.
 и неколико зрънь финѣ потеже .с.л.а. антръ .ѣ. аѣага. са-
 къль дрзги финѣ л.с. антре .в. знауъ и панка .о.г. антре
 .н. знауъ које рекоше да је гламско пеуакено пеуатию го-
 сподина деспота гюргѣ .340. антръ .11. знауъ и аѣага.

И СРЕБРА БЕЛА .К.Ф. САКЪЛЪ. САКЪЛЪ .А. .Р.Г. АНТРЕ .В.
 ЗНУЕ. САКЪЛЪ .В. .Р.В. АНТРЕ .Ф. ЗНАУЪ. .Г. САКЪЛЪ .Р.Г. АН-
 ТРЕ .Н. ЗНАУЪ .Д. САКЪЛЪ .Р.А. АНТРЕ .С. ЗНАУЪ. .Е. САКЪЛЪ
 .Р.Д. АНТРЕ. .С. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .А.Г. ЗНАУЪ .Г. АХАГЕ .З.
 САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .Г. ЗНУЕ. .Н. САКЪЛЪ .Р-В. АНТРЕ .Е. ЗНАУЪ.
 .Ф. САКЪЛЪ .Р.Д. АНТРЕ .Д. ЗНУЕ. .И. САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .С.
 ЗНАУЪ. .А.И. САКЪЛЪ .Р.Д. АНТРЕ. .К.И. САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .Ф.
 ЗНАУЪ. .Г.И. САКЪЛЪ .Р.И. АНТРЕ .Ф. ЗНАУЪ .Д.Г. САКЪЛЪ. .Р.Д.
 АНТРЕ .Е.И. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .Ф. ЗНАУЪ .Г. АХАГЕ. .С.И. САКЪЛЪ
 .Р.Г. АНТРЕ .В. ЗНУЕ. .З.И САКЪЛЪ .Р.Д. АНТРЕ .З. ЗНАУЪ .Г.
 АХАГЕ. .Н.И. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .И. ЗНАУЪ. .Ф. САКЪЛЪ .Р.Г.
 АНТРЕ .Н. ЗНАУЪ .Г. АХАГЕ .К. САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .С. ЗНАУЪ .Г.
 АХАГН .К.А. САКЪЛЪ .Р.Д. АНТРЕ .Д. ЗНУЕ. .К.В. САКЪЛЪ .Р.Г. АН-
 ТРЕ .В. ЗНУЕ .Г. АХАГЕ. .К.Г. САКЪЛЪ .Р.Д. АНТРЕ .В. ЗНУЕ .Г.
 АХАГН .К.Д. САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .Н. ЗНАУЪ .Г. АХАГЕ. .К.Е. СА-
 КЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .Е. ЗНАУЪ .К.С. САКЪЛЪ .Р.В. АНТРЕ .Д. ЗНУЕ.
 .К.З. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .Н. ЗНАУЪ. .К.Н. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ
 .З. ЗНАУЪ. .К.Ф. САКЪЛЪ .Р.Г. АНТРЕ .Д. ЗНУЕ .Г. АХАГЕ СВМА
 СРЕБРА 2997 АНТРЕ .Б. ЗНАУЪ .З. АХАГЕ.

И АСПРЪ .А.К. САКЪЛЪ А ФДЪ НИХЪ .К. САКЪЛЪ Ъ ВСАКОМЪ
 .А. АСПРЪ .С. САКЪЛЪ Ъ ВСАКОМЪ .М. АСПРЪ .В. САКЪЛЪ Ъ ВСА-
 КОМЪ ПО .Л. Е. ТИСЪКЪ АСПРЪ .В. САКЪЛЪ Ъ ВСАКОМЪ. .К.
 АСПРЪ. СВМА ТИСЪКЪ ТИСЪКЪ АСПРЪ. КОМУ ТЕГЛЕ 3533 АНТРЕ И
 ДВЕ ЗНУЕ И ПО.

И В СВДОВЕХЪ ЗАТЕХЪ КЪВЪ С ПОКЛОПИИ ЦЕЛЕХЪ ТЕГЛЕ
 .Н.И. АНТАРЪ .С. ЗНАУЪ .Г. АХАГЕ. .Е. УАШЪ ТЕГЛЕ .С. АНТАРЪ
 .А.И. ЗНАУЪ .В. АХАГЕ. .А. РОМЕНУА ГОЛЕМА ДРУГА МАЛА ТЕГЛЕ
 .С. АНТАРЪ .З. АХАГН. .А. БЛЮДА ТЕГЛН .Д. АНТРЕ .З. АХАГА,
 .А. ПОЖСЪ ТЕГЛН .Д. АНТРЕ .Д. ЗНУЕ .К. АХАГА. КОВЪ СРЪБРЪНИ
 .Ф. КОНДНЕРИ ПОТЕЖЕ .С. АНТАРЪ .В. ШАМЪДАНА ГОЛЪМА ПО-
 ТЕЖЕ .К.Д. АНТРЕ .Ф. ЗНАУЪ. .В. ШАМЪДАНА МАНЪ ПОТЕЖЕ .Д.И.
 АНТАРЪ .В. ЗНУЕ. .А. СВЕТИНКЪ ПОТЕЖЕ .С. АНТАРЪ .Н. ЗНАУЪ.
 .Г. БЪКЛА ПОТЕЖЕ .А.З. АНТАРЪ И ЗНУЪ. .А. АНКАНЪ ПОТЕЖЕ

л.н. антре .з. знауь .а. рѣкомѣа потеже .е.і. антарь .д.
 змѣе .а. андага потеже .і. антарь .з. знауь .а. нмѣбрнхъ
 знауь .а. нмѣбрнхъ потеже .з. антарь .і. знауь .н. тежи
 потеже .к.а. антре .г. змѣе .в. роменуе фелане потеже .і.
 антарь н змѣуь .к. роменуе фрѣшке потеже .н. антарь .ф.
 знауь .в. вндрьце потеже .ф. антарь .н. знауь .н. уашь
 писане н позлакене все потеже .н.г. антре .с. знауь .н.
 кѣпа згарьсцехъ потеже .к.с. антарь .н. знауь .к.а. кѣпа
 потегоше ске .ѣ.в. антре .ф. знауь н аѣагь .д. роменуе
 носате с поклопци потеже .і. антарь .с. знауь .д. аѣаге.
 .д. роменуе безъ поклопциъ потеже .е. антарь .з. знауь н
 аѣагь .в. роменуе фелане с поклопци н барѣдакъ потеже .
 і. антарь .з, скетнникъ ѣдань ѡдь нихъ непозлакень н две
 нози ѡбръаге ѡковане потеже .і. антарь .д. змѣе .г. ка-
 лежи .с. кѣкѣма н днскогь н зъзвезднца потеже .н. антарь .
 .д. кадланце .в. позлакена а два непозлакена тегле .в.і.
 антарь .с. знауь .г. аѣаге .в. кондрнка потеже .с. антарь
 н змѣуь. кѣнфетнкъ потеже .д. антре .г. змѣе .е.і. сланницъ
 потеже .н. антарь .з. знауь .к.н. лажницъ н .ф. бадалккъ
 потеже .г. антр .а.і. знауь .д. тежие .а.і. антарь н .ф. аѣага.
 .в. тежие латннѣске формѣ .ф. антарь .н. знауь н аѣагь.
 .с. лѣуницъ .к. салцнера .г. лѣжнице санѣане потеже .с. ан-
 тарь безъ аѣагь .г. поѣси згарьсци н ѣстнри на тканнице
 потеже .л. антарь .і. знауь .г. аѣаге .г. поѣси згарьсци
 непосакени потежъ .к. антарь .е. знауь .г. аѣаге .в. ѡраха
 ѡкована ѡдь нихъ ѣдань безъ поклопца .н. ѣзникъ змае-
 вехъ ѡкованехъ тегле .г. антре .з. знауь .в. аѣага. крѣш
 кѣпа н .г. лажнице ѡковане потеже .г. антре .г. змѣе.

а подь ѡван зветь внше реуено балго ѡстави гѡспо-
 динь деспоть гюргъ з двѣровникъ а ми властеле прѣмнсмо
 до где ѣ жнкъ гѡсподинь деспоть гюрагъ гюргъ що реуе
 ѡнь за свога жнкота за внше реуено нманѣ а по него-
 кон самрѣтн що реуе госпога ерѣна госпога гѡсподина

ДЕСПОТА А ПО НЕ СМРТИ НЕГОВЕМЪ ТРЕМЪ СИНОВОМЪ НА ТРИ ДЕЛА НАН НИМЪ ЗАЈЕДНО ВЪЗЕТИ НАН ВСАКОМЪ НА СЕ КАДА ПОИЩЕ СКОН ДНО ДА МЪ СЕ ДА. И ОСТАВИ В НАСЪ ГЪСПОДИНЪ ДЕСПОТЬ ОВАКНИГЕ ЗАПИСЪ И НА НЕМЪ ПОСТАВИ СКОН БЕЛЕГЪ С ПЕЧАТЮ ТВО ДОНЕСЕ ОДЪ ГЪСПОДИНА ДЕСПОТА КНИГЪ СЪ ОНОМ ПЕЧАТЮ КОЮ ИЕ В НАСЪ ОСТАВНО НА СВОМЪ ЗАПИСЪ ДА МЪ СЕ ДАВА ЦЮ БУДЕ ПИСАТИ А КНИГА ДА СЕ ДРЪЖИ НА РАЗЛОГЪ ПОСЛАДНИ И ДА БУДЕ ВЕРОВАНО КАКО И ЗАПИСЪ КОН МЪ СМО ДАЛИ ВЕЛИКИ ЕРЪ МЪ ТАКОИ ВУНИНСМО ЗА НЕГОВЪ ЛЮБАВЪ И ЗА НАШЪ ДА ЦЮ ВЪСХОКЕ ВЪЗМАТИ ДА ВЪЗМА А МИ ДА МЪ ДАВАМО А ЗАПИСЪ ВЕЛИ КОН МЪ СМО ДАЛИ ДА НЕ ПОСЛА БОЖКИ СЕ ДА НЕ ЗАГНИЕ НА ДАЛКИ ПЪТЬ. А СЕН СЕ ПИСА ВА ИЗБРАНОН ПОЛАУЕ И ВЕКНИЦИ БОГОЛЮБИМАГО ГРАДА ДЪВРОВНИКА ВЪ ЛЪТО РОЖАСТВА ХРИСТОВА НА 1441 НА .26. ДАНЪ МЪСЕЦА ЮЛІА А ПОВЕЛЕСМО ГА ПЕЧАТИТИ НАШОМЪ ЗАКОНОМЪ ВЕЛИКОМЪ ПОДЪВЪСЪКУ ПЕЧАТЬ. А ВПИСА НАШЪ ЛОГОФЕТЬ НИКОЛА ЗВЕЗДИКЪ.

На страни стоји латински забележено да је 9 маја 1443 Никодим митрополит рашки примио од кнеза дубр. Николе Журковића деспотовог поклада дванаест хиљада аспри и да је написао свједу признаницу; да су 10 марта 1450 Аловизио Растић и Дмитар Радојевић деспотови посланици примили од кнеза дубр. Жуља Калитанића пет стотина литара сребра; да је 20 Августа 1450 Паскоје Соркочевић чесоник деспотов примио од кнеза дубр. Никше Ивова Пуцића за потпуно намирење остатка постављеног сребра 2497 литара 6 унача 3 аксаге сребра а за потпуно намирење постављених аспри 900 аспри; да су 4 Јулија 1452 Јакша од Брезника војвода и Аловизио Растић деспотови посланици примили кутију са књигама; да је 3 октобра 1455 Аловизио Растић деспотов посланик за потпуни повратак сребра гламскога примио у пликама 109 литара и 10 унача а

у ртеис 231 литру и унчу, и да је такођер примио злата у вергама три сакуља 300 литара; да је 22 новемб 1455 Дамјан Жуњевић Журковић деспотов посланик примио у пет плика 509 литара и 1 унчу злата; да је 2 новемб. 1446 Манојло војвода Радић посланик деспота Ђурђа примио све посуђе сребрно; да су 18 новемб. 1457 игуман Јевросије калуђер и Стјепан Ђећић (?) посланици Гргура Ђурђева сина примили све што је било његова дела, и да је 29 Новемб. 1457 Дамјан Жуњевић Журковић посланик деспота Лазара и Степана Ђурђевих синова примио од кнеза дубр. Јакова Журковића потпуно њихов део остатка од поклада деспота Ђурђа.

Вид. Пуцића Спомен. Дубров. Архива, књ. II, 97.

XVIII
ИЗДАЊЕ ЧУПИЋЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ

БЕОГРАД

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1882

ДЕСПОТ
ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ

ГОСПОДАР СРБИМА,
ПОДУНАВЉУ И ЗЕТСКОМ ПРИМОРЈУ.

ДРУГА КЊИГА:

ОД ПРВОГ ОСЛОВОЂЕЊА ОД ТУРАКА ГОДИНЕ 1444

ДО СМРТИ ЂУРЂЕВЕ ГОДИНЕ 1456

НАПИСАО

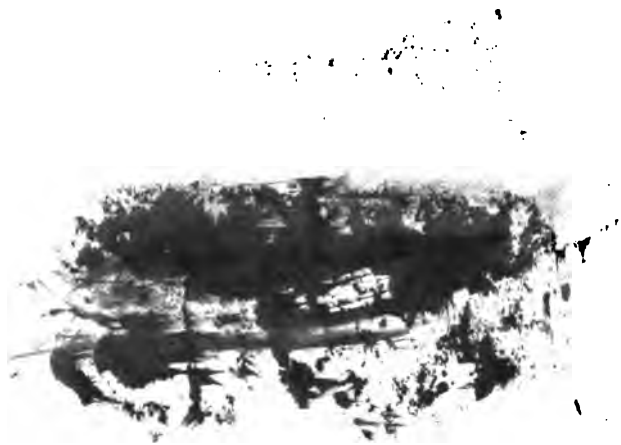
ЧЕДОМИЉ МИЈАТОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1882

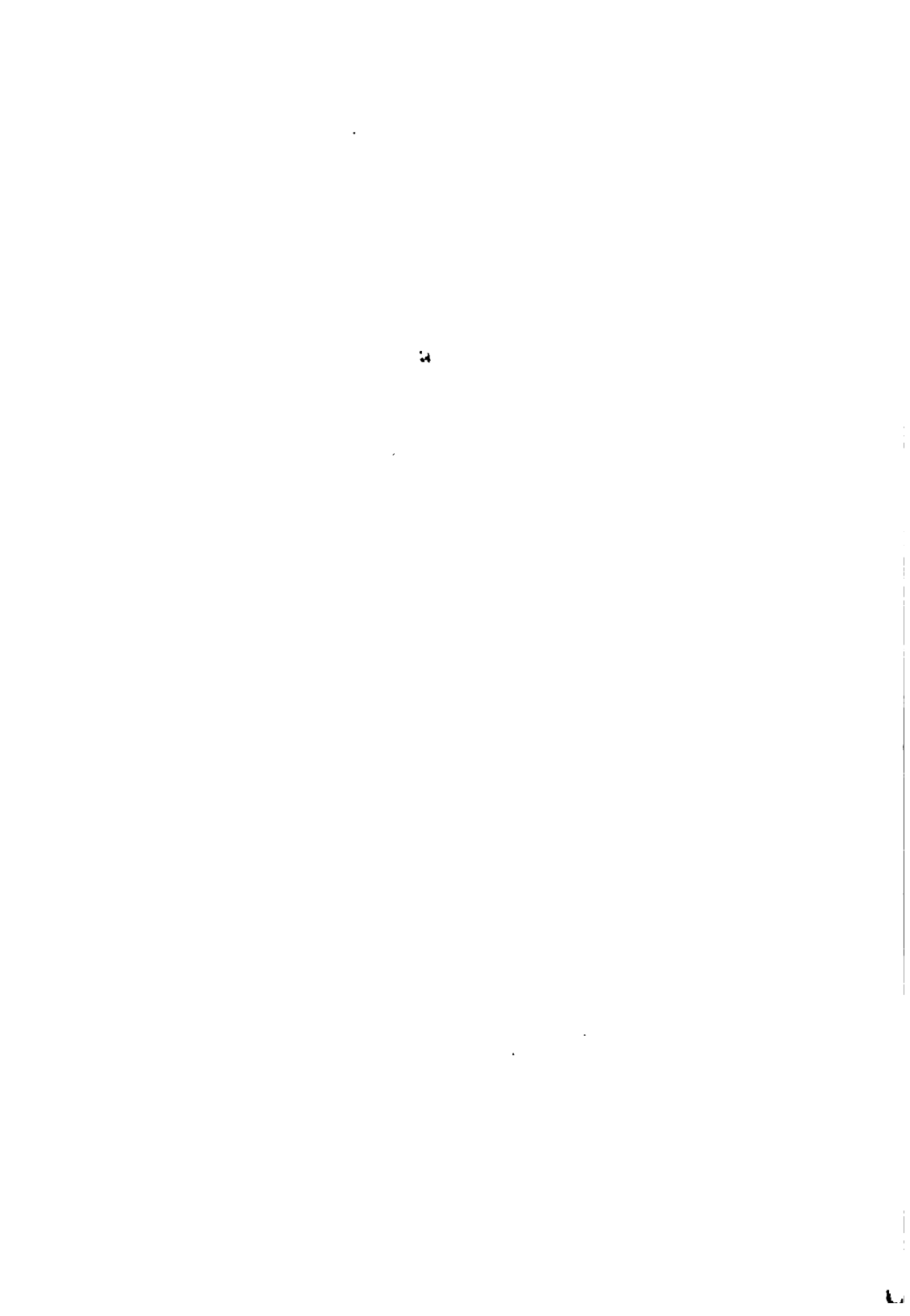
Издање ове друге и последње књиге о деспоту Ђурђу Бранковићу задржало се дуже него што сам и сâм желео. Намера ми је била да рукопис још једном прегледам и бар у стилистичком погледу исправим. Али ми је од ово годипу дана то услед мојих других дужности са свим немогућно било. Жељи, која ми је са више страна и у више прилика изражавана да и ову другу књигу што скорије јавности предам, могао сам одговорити тек само услед тога, што је мој књижевни пријатељ г. Ђорђе Поповић био добар да се прими да коретуру држи, за коју пријатељску услугу остајем му искрено захваљан.

31 Декембра 1881
у Београду.

Чед. Мијатовић

САДРЖАЈ

	СТРАНА
Глава прва.	
Бој код Варне. — Смрт краља Владислава	1—4
Глава друга.	
Од пропасти угарске код Варне до пропасти угарске на Косову год. 1448 Унутрашња политика Ђурђева, ...	48—64
Глава трећа.	
Спољашња политика. — Одношаји с Млечима.	65—87
Глава четврта.	
Одношаји к Угарској до погибије Јована Хуњадије на Косову	88—113
Глава пета.	
Хуњадијина погибија на Косову 17—20 Октомбра 1440 год.	114—128
Глава шеста.	
Хуњадија на бегству са Косова и као заточеник у деспота Ђурђа.	129—144
Глава седма.	
Пренос светог Луке у Србију	145—158
Глава осма.	
Нови заплети с Угарском и ново измирење год. 1449 до 1452.	159—178
Глава девета.	
У очи опсаде париградске од год. 1451 до Априла 1453	179—201

Глава десета.	
Пад Цариграда. 29 Мај 1453.	202—211
Глава једанаеста.	
Дипломатисање и ратовање. — Год. 1454.	220—235
Глава дванаеста.	
Још једна година искушавања. год. 1455.	236—254
Глава тринаеста.	
Дивље сцене на Дунаву. год. 1456—1456	255—266
Глава четрнаеста.	
Опсада Београда. год. 1456	267—287
Глава петнаеста	
Убиство грофа Цељског 11 Новемб. 1456.	288—315
Глава шеснаеста	
Смрт деспота Ђурђа. 24 Декембар 1456.	316—

ГЛАВА ПРВА

БОЈ КОД ВАРНЕ. — СМРТ КРАЉА ВЛАДИСЛАВА 10 НОВЕМБРА 1444

Понашање кардинала Јулијана при преговорима и одлуци о миру у Сегедину било је тако неодређено и несигурно, да се може објаснити само тиме, што он тада још није био добио из Рима настављења како да се влада. И обратно, она нагла промена у његовом владању у брзо по одласку деспота Турђа и турске посаобине из Сегедина, она његова пресудност, јасан и сигуран говор, дају мислити, да су му тада — у другој половини Јула — већ стигла била упуства од папе.

Каква су та упуства била, то би се могло погодити по дотадашњој радњи папе Евгенија. Он, који је од толиких година радио на крсташком походу противу Турака, и који је веровао да га је већ довео до практичног остварења, није могао одобравати корак, који је сав тај рад његов узалудним чинио. Флорентинац Камбини каже, да је папа писао легату своме да онај мир, закључен без његова знања и одобрења, не вреди и да је готово као заповедао, да краљ Владислав с нова рат пред-

узме.¹ Још се сигурније види смисао тих настављења по фактичној радњи папиног легата.

Него мало би што вредиле папине инструкције, да нису приступиле друге прилике.

На неколико дана по одласку Бурђеву стиже у Сегедин писмо од врховног команданта савезне флоте, кардинала Франческа Алберта Кондолмијера.² Он јављаше: «да је флота стигла у мореуз од Галипоља; да је по извешћима, која су они тамо добили, Мурат прешао у Азију, а за њим је отишла готово сва војска, да савлађује нов устанак карамански, тако да сад у Европи готово и нема турске војске; савезна флота биће у стању да предуреди, да се ни један турски војник из Азије у Европу не превезе. Нека се дакле не губи овако драгоцену прилику, већ нека се војска одмах крене преко Дунава. Сад се могу Турци без по муке из Европе прогонити. Нека краљ не заборава шта је владоцима хришћанским обећао, и како су се ови побринули да своја обећања, њему задана, испуне.»³ У исто време дошла су и некој господи угарској приватна писма од неких официра са флоте, који живо описиваху згону, да се Турци протерају са свим. Судећи по томе, што је и сам Калимах забележио, као да је пред Галипољ дошло 70 галија, види се да су о сили савезничке флоте оптицали претерани гласови. У самој је ствари под командом кардинала Франческа било свега 25 галија.⁴

1 Cambini, Dell' Origine de' Turchi, Sansovini, 145, b.

2 Marin Sanuto, Vite dei duchi, Muratori, XXII, 1114.

3 Callimachus, 504, Dlugosz, Katona, II, 317, Bonfinius, Delavardin, 64.

4 Ducas XXXII, 123. — Има једно писмо дубровачкога кнеза кнеза од 31 Јула 1444, којим они јављају краљу Владиславу, да се 10 т. мес. код Крпа испунила флота хришћанска, на име: 8 папних галија, 2 ду-

По турским изворима стигла су била у Сегедин и писма од султана од Караманије. «Ево сад је време,» писаше Ибрахим, «Алах је узео памет Мурату, те предаде царевину Мехмеду детету од 14 година, а сам ено где с дервишима у Магнезији клања». По Сеадедину овако је Ибрахим поручивао не само краљу Владиславу него и деспоту Ђурђу.¹

Осим тога стизали су све веселији и све радоснији гласови о великој победи, коју је Скендер-бег одржао пре кратког времена над Али-бегом Арваназовићем.² На сву прилику и гласови о спремама које чини цар грчки Јован Палеолог. Мало доцније стигло је од овога цара и писмо, потписано у Миситри 30 Јула 1444. Палеолог писаше како је чуо да се посредовањем деспота Ђурђа преговара за мир. Ако то буде истина, он преклиње краља, нека се за љубав целоме хришћанству тргне од тога натраг, јер ово је сад једина згодна прилика да се Турци са свим истребе. Султан од Караманије, рачунајући на нову војну турско-угарску, опет је устао на оружје. Мурат не сме да га на отвореноме пољу напада, него настојава не би ли га мирним начином склонио, да се не бију. Али кад султан карамански само чује, да су хришћани заиста опет завојштили на Турке, он се неће мирити.

бровачке, 5 млетачких и 4 херцега од Бургуније, свега данле 19 галија и да су се 13 Јула олате кренуле пут Галипоља. — *Lettere e Commissioni, Rad, VII, 216.* Оној су се елати после придружиле и неколике галије ђеновљанске. Једном је дубровачком галијом командовао Жупан Бунић, а другом Марин Ђорђић. — *Летоп. Студина, Макушев, Исџелов. 328.*

¹ Lewenclavius, 560.

² «*Movit tamen omnes in tanti belli apparatu Scanderbegi fama recensque de barbaris victoria.*» Barletius, LV.

Даље писаше цар о својим спремама за рат, како с великом енергијом мисли да потпомогне свако предузеће противу Турака, како је многу своју господу изложио великим опасностима, радећи преко њих да хришћанске народе, који су под Турцима, спреми на устанак и како сви ти народи очекују краља Владислава,¹ да дође да их спасе од несносног јарма турског, као што оно некад свети оци очекиваху Христа.

Без сумње се проносило на све стране причање о дубоком утиску, који су победе хришћанске учиниле на турско становништво на балканском полуострву. Многи су грађани и трговци из самог Једрена почели да се селе преко мора у Азију; други из градова ближе хришћанској граници бегали су к Једрену. На кратко Турцима је овладао био страх.²

Сви ови гласови правили су доста јак утисак на духове у сегединском сабору. Особито кад прочиташе писмо кардинала адмирала, краљ и господа угарска што се каже ником поникоше, погледаше на земљицу црну, или како очевидац Калимах пише: „на један пут све духове обузе као нека погруженост”.³ Не могаху да прикрију осећања, која их обузеше; — осећања стида и туге, и у најблажу руку осећања, да је сумњива вредност онога што учинише, и да су по свој прилици са закључењем мира и сувише похитали.

¹ Цело је писмо штампано у Dlugosz, Katona, II, 318. Види и Hopf, Griech. Gesch. II, 111.

² «Sie woren (Turci) so verruchte und vorchtsam als ich euch peudeut, wann nichtig purger und kaufleut dy lagen auf der fluchte, etlich gefahten woren snel vor Andrinopel, und gelibel uber mer, sy her kamen.» Beheim, ст. 270—275.

³ «Subito quidam quasi languor omnium animos occupavit.» Callimachus, 507.

Највећи душевни заплет, највећа душевна борба била је у тројице главних лица на оном сабору — у краља Владислава, Јована Хуњадије и кардинала Јулијана. Част је захтевала, да се уговор поштује, верозаконско је осећање захтевало, да се света заклетва свето храни; — на другој страни опет бејаше изглед на славу и материјалну добит, бејаше задана реч савезницима, од којих неки већ заузеше своја места (флота пред Галипољем!) и још поврх свега долазаше и грмљавина од стране Рима.

Ваљало је наћи какав такав изговор да се уговор погази. Кардинал Јулијан показао је сву своју софистичку изученост. Он је узео пре свега доказивати, да онај уговор сегедински од 13 Јула управо и није уговор, него тек само листина, на којој су немарљиво и небрижљиво разбацане речи о миру и о пријатељству. Оно није уговор ни по томе, што краљ Владислав и сабор сегедински нису ни имали права да га закључују. Док је се Угарска сама с Портом борила, дотле је могла сама и мир закључивати; али од кад је Угарска ступила у сvezу с другим хришћанским државама, па с њима уговорила да ратује с портом, Угарска очевидно није имала права, да сама на своју руку мир закључује, и по томе уговор сегедински не може бити пуноважни и пуноправни докуменат који народе везује. Још мање је он то кад се узме у поглед, да се папа није ништа о њему питао, нити се има од њега одобрење и благослов. Али све да је то пуноважан уговор, опет он је сваку своју обвезљивост изгубио, почем Турци са своје стране своје обвезе испунили нису. На име, и ако је уговорено да у

року од осам дана предаду деспоту Голубац и Смедерево, та два града они још предали нису!¹ А и у опште је велико питање да ли ће султан хтети, да услове онога мира испуни. Доста је очевидно, да он хоће само времена да добије, да се боље спреми. Кажете: краљ је узео на се обвезу према султану Мурату, да држи мир? Али краљ је узео на се обвезу према владоцима хришћанским, да завојшти на Турке! Која обвеза треба да има већу силу? Зар обвеза према људима, којих су обичаји, вера и цео живот тако противни нашим? Зар обвеза према људима, којима задати тврду веру већ је по себи кривица, а држати задану реч, још већа?! Расудите и сами хладно, шта вам ваља чинити. Ако будете држали уговорени мир с Турцима, онда су вам узалудне све оне с оноликим жртвама испуњене победе, ви се покривате стидом и срамотом, и пропутивши ову згодну прилику дочекаћете да се, остављени од свију пријатеља, усамљени на вашем земљишту браните са сумњивим успехом. А ако онај мир с Турцима погазите, онда ћете стећи несамртну славу и уз све оно што сте миром тим уговорили, постићи ћете још и то, да Европу са свим од Турака ослободите. На послетку има и то да изјави, да га је папа опуномоћио да прогласи јавно и свечано: да онај мир не вреди, да га ваља сматрати да и не постоји, и да формално разрешава краља и све оне, који су при потпису уговора учествовали, од обвезе и заклетве, коју су положили.²

¹ Callimachus, 507. — Katona, 331.

² Цела беседа Јулијанова у Callimachus, 505—507. — Главне мисли и у Dlugosz, Katona II, 276. Турција вели, да је главна мисао беседе Ју-

Јулијан је заиста вешто говорио и чинио је све што је могао, да својим софизмама забашури кретања савести у многих, којима се чинило, да није поштено уговор газити. Живо га је потпомагао својим говорима сублегат папин, млетачки вице-канцелар Франческо Венетус ; а врло су ратоборно говорили и два капетана са флоте, један Француз (Бургундац) и један Млечанин.¹ Дубровачки посланик Рањина као да није наваљивао ништа, али је желио да се једном на чисто реши, хоће ли војска сувоземна потпомоћи операције флоте хришћанске која је пред Галипољ отпловила.² Млетачки посланик Регвардат није на сабору говорио, али је он без сумње ван сабора радио у смислу својих инструкција од 12 Маја те године. У тим инструкцијама млетачка влада јасно каже : *«по нашем убеђењу ако се ове године не изврши оно свето дело, за наше времена таква се згода и све прилике тако добро удешене, не ће наћи»*.³

Краљ Владислав по мекости и колебаљивости свога карактера, први је био да пристане да уговор погази, па да се одмах с војском крене. Али тешко је било окренути и задобити Хуњадију. Он је подсећавао сабор на оно што је само пре сво-

лијанове била: *«quod promissa fides infidelibus servari debere minime.»* Thugosz, Ch. P. IV, с. XLII. Да је то заиста било глељаште римске курије, најјасније се види из писма, које је папа Евгеније те исте године 1444 у Октобру писао Аријаниту Комненовићу у Арбанџу, ослобођавајући га од заклетве на верност султану, *«јер»*, вели папа, *«наисурдно је да се свето поштовање задане речи и заклетва, које треба да служе на славу божју, искрену на штету вери и на уреду Богу.»* Raynaldi, Annales Ecclesiast. XVIII, 430.

1 Engel, Gesch. von Ung. III, 77.

2 Lettere e Commiss. Rad, VII, 246.

3 Acta Arch. Ven. II, 376.

јих 20 дана деспот Бурађ говорио : «Промислимо се добро пре него што се закунемо, а кад се већ једном закунемо, онда да заклетву држимо!» Али нешто писмо кардинала Франческа, а нешто беседа Јулијанова занесоше већину сабора. Да савладају и последње колебање Хуњадијно, на предлог Јулијанов краљ изјави да је готов да одмах потпише хрисовулу, којом се Јовану Хуњадији даје краљевина Бугарска у наследну управу.¹

Ова је мисао имала свог дубљег значаја, нарочито што изгледа, да је Хуњадија сам говорио, да је пореклом својим од некуд отуда, као што се у неким дипломама и називаше сродником фамилије Мрњавчевића.² На саметање са свих страна најпосле и Хуњадија пристане, да се уговор с Турцима погази и рат огласи. Само је постављао за услов своје пристанку, да се не улази у рат одмах и непосредно, него тамо тек од 1. Септембра, како би се дало времена да Турци све градове српске предаду деспоту Бурђу као и да се у цара Фридриха изрази потврда примирја с Јискром, како би с те стране били сигурни.³

Краљ и сабор са своје стране пристану на овај захтев, и тако се 4-ог Августа 1444 донесе одлука: да се уговор о миру између Порте и Угар-

1 Callimachus, 508. Dlugosz, 324. Шта више, по њима краљ је заједно с неким од најзнатнијих прелата и барона био и потписао такву хрисовулу.

2 У дипломи од 20 Дек. 1448, коју је Хуњадија дао Бурђу Мрњавчевићу, називље овога «драгим сродником својим» (carissimi consanguinei nostri). А Мухамед Силађија у дипломи од г. 1458 помиње краља Вукашина, деспота Угљешу и војводу Гојка као пријатеље по женинби (affines) Хуњадији. Kercselich, Not. p. 273.

3 Engel, Gesch. v. Ung. III, 77.

ске од 13. Јула те године сматра као и да не постоји, и да се до 1-ог Септембра сва војска испуни и спреми за прелазак преко Дунава.¹

Кардинал Јулијан бојао је се превртљивости и непостојанства како краља Владислава тако и угарске властеле и духовништва. С тога напише страшну једну заклетву, којом се сви они заклињу спасењем својих душа, светом Тројицом, Богородицом, и патронима краљевине Угарске св. Стефаном и св. Владиславом, да ће се сви најдаље до 1-ог Септембра састати код Оршаве или на којој другој тачци на Дунаву, која се одреди, те прећи реку и свима силама настојати, да се још те године Турци са свим из Европе протерају (ut isto anno Turci expellantur de partibus Christianitatis ultra mare). Писмену ову заклетву потписали су и печатима својим утврдили скоро сви магнати.² Хуњадија је поред свога имена ставио само ту предохрану, да он можда не ће моћи да стигне до 1-ог Септембра на Дунаво, али да 4-ог или 5-ог Септембра доћи ће на сигурно.

И још се одлучи, да се копија тога документа пошље кардиналу адмиралу савезничке флоте пред Галипољем, и свима хришћанским кнежевима, савезницима краља Владислава, ради знања и управљања.³

Краљ пошље по нарочитим посланицима препис оних одлука Бурђу деспоту с позивом, да се и сам на нову војну спреми.⁴

1 Callimachus, на нав. м. Dlugosz, на ист. м.

2 Цео тај документ штампан је у Katona, II 325; и у Fejér, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, 58.

3 Callimachus, 508.

4 Михаило, Глазник, XVIII, 100.

Деспот је истом неколике градове од турских комисара примио био. Смедерево и велики део земље српске још су једнако били у рукама турским. Можемо замислити у каквом се тугаљивом положају нашао, и како је се силно изненадио, кад сазнаде, шта се тамо у Сегедину за оно неколико дана, од како га остави, учинило. Михаило из Острвице, који ове догађаје са много јасне, готово очевидне, унутрашње основаности прича, каже изреком, *«ди је деспоту врло тешко било кад је сазчао, шта се хоће.»*

Од Косова па овамо таласи политичких догађаја заносили су Србију у теснаце и у вртлоге, из којих се тек највећим напором њезиних државника спасавала. Али тако страشان моменат још није никад имала. Сад је тек брод српске државе — заиста не кривицом српских државника — запао у узину измеђ Скиле и Харивде. Ако се пристане уз одлуку сегединског сабора — цепа се без икаква повода свечан један уговор и гази недостојним начином света заклетва, даје се извесно за неизвесно, народ српски, страшним несрећама и натчовечним напорима од последњих година толико изнурен, без одмора води у нова искушења, и сва будућност његова везује за коцку једног новог војног похода, који ни из далека нема поуздане изгледе на успех.

Ако ли се с друге стране Србија не придружи Угарској, онда би јој се могло пребацити, да не испуњава своје обвезе, које према Угарској има, и то би послужило за повод, да се раскопа темељ, на коме је српска политика почивала, темељ на

коме је она ушла у политичку заједницу с хришћанском Европом, ради одбране од Турака. Победе ли Угри, пошав без Срба, онда ће они без Срба да решавају и судбом народа између Дунава и егејског мора. Пропадну ли, сав ће свет повикнути, да они можда не би пропали, да су им Срби прискочили у помоћ. Осим што би пропашћу угарском Србија остала за дуго сама и без савезника на супрот победоносним Турцима. Тако на коју се год страну пошло тражећи излаза из овог фаталног питања, свуда се налазило само на највеће неприлике.

Што су се деспот Ђурађ и његови саветници питали било је: 1) је ли добро, је ли достојно хришћанских, поштених људи, да без повода газе свечану заклетву; па и ако би се преко тога могло прећи, онда, 2) да ли је народ српски у стању да одмах сад опет принесе нове недогледне жртве и да чини нове непрорачуњиве напоре; па кад би и све то могло бити, онда, 3) да ли би се гажењем свечаног уговора без провокације и новим крајњим напрезањима народним могле постићи сигурно веће користи, него оне, које су се постигле сегединским уговором о миру.

Хришћанско осећање и у опште лични карактер Ђурђев бунио је се противу мисли да се заклетва тури. Ова побуда моралне природе већ је по себи довољна била да одреди којим ће правцем Ђурађ да иде. Али је за тај правац било још и других побуда. Да је се народ био до крајњости исцрпао, о томе једва да је могло сумње бити. У неким крајевима српским наступила је била права

дезорганизација друштвена. У једном писму папе Евгенија IV од г. 1443 каже се, како «*по неким крајевима Арбаније и Рашке и суседних земаља, које је на жалост Турчин под свој јарам ставио, има људи, који под грозним претиском турским да би се сачували још од већих беда, дају Турцима од сваког свог дома по неки број верних; а има их и таквих који хришћане по извесну цену продају истим Турцима, или им их још и поклањају; неки се опет по знању а неки по незнању жене у трећем или четвртом ступњу сродства не тражећи благослова више духовне власти; други опет чине свакојака друга злочинства, преступе и иступе и т. д.*»¹ Види се, а и појимљиво је, да је било хаотичко стање.

А и на оно треће питање није се могло друкчије одговорити него одричући. Сегедински се мир и потписао с тога, што су се сви били уверили да европске државе нису биле спремне, да озбиљним делима искупе красноречиве беседе својих посланика. Турска је била сувоземна сила првога реда, једина сила која је имала преко сто и педесет хиљада добро организоване и дисциплиноване сувоземне војске. Та се сила не може сатрошити под ударцима једне далеко мање сувоземне и слабо организоване војске, каква би у најбољем случају оне године могла следовати заставама краља Владислава.

На кратко, деспот Бурађ и његови саветници нађоше, да нит' је лепо нит' корисно, да се уговор сегедински гази.

¹ Raynaldus, XXVIII, 417.

Имају још две прилике, воје као да су вршиле неки уплив на одлуку српских државника оних судбоносних дана.

Турски комисари као да су и сами чули били за промену политике у Сегедину, па су стали с предавањем земље и градова српских. Деспот је Ђурађ наравно желео, да што пре види сву Србију у својој власти. Али међународни докуменат, на основу кога је ваљало то да буде, подераше кардинали у Сегедину. Је ли могао Ђурађ да између 4. и 15. Августа 1444 пристане на непрорачуњену политику, којој би прва последица била да Србија и даље остане у власти турских гарнизона?! Ово што је још једнако већи део Србије био у рукама турским, вршило је не мали притисак на одлуке деспота Ђурђа и његовог савета.

Није без уплива било и то, што су и Ђурађ и његове војводе дошли из Сегедина доста горко раздражени на понашање угарског сабора у питању Мрњавчевићевих претензија. У ондашњем савременом свету ван Србије управо тој личној раздражености деспота Ђурђа према Јовану Хуњадији приписиваху одсудан уплив на деспотову одлуку за неутралност.¹

Како му драго било, тек несумњив је факат да је деспот Ђурађ нашао, да интереси његови и његове земље ишту, да не пристане у нов рат противу Турака. А како се сегедински уговор поцепао, то Ђурађ потпише с турским комисарима 15-ог Ав-

¹ Aeneas Sylvius, de Europa, c. IV, 234.

Barletius, LXI. «... quaedam Serviac oppida, quae Hunniades in virtuti mercedem retinuerat, non reddita sibi, aequo animo perferre non poterat.» — И Диорен каже, да деспот није сву своју земљу натраг примио, јер је неке градове Хуњадији задржао, а неке дао у награду онима, који су се у рату одликовали. Dufresne, Car. V. § 7.

густа 1444 године сепаратан мир између Србије и Порте. Не знамо за сад у коме је месту то било, као ни шта је права садржина тога уговора. Али се на то односи она белешка у нашим летописима: „И тожде љето одмири сз деспотъ сь царемъ мѣсеца Азгоуста 15-ог.“¹ Види се само толико, да је Порта одржала све оне концесије које је Ђурђу обећала миром сегединским; а Ђурађ са своје стране да је обећао строгу неутралност.

Деспот је толико полагао на добре свезе с Угарском, да је се надао да ће искрено и мушки изложивши право стање ствари моћи још успети да је одврати с пута, који се њему чинио опасним не само за Србију, него и за Угарску и за општу хришћанску ствар. Он није хтео по угарским посланицима поручивати краљу свој одговор, већ му опреми као ванредног посланика Дмитра Радојевића Бранковића, свога сродника, који је у исто време био и један од најзнатнијих војвода српских. За овога Дмитра Михаило из Острвице каже, да је био „пријатељ деспоту Ђурђу“ и „знаменити господин“.² По другим изворима он је био „од племена княза Радича Бранковића“³. На сву прилику он је већ у овој години био «велики војвода», у којој ћемо га дужности мало позније наћи.

¹ Летописи, Ст. Нов. 267.

² Михаило, Гласник XVIII, 99.

³ «Свѣд Димитриѣ былъ сътъ племѣне князя Радича Бранковича, вогоже сродствѣнъ въ западноѣ Дукляскоѣ странѣ обретаѣтъ сѧ и взѧ Бихоръ въ Загорю.» Рајић, III, 226. У старим листинама читало се његово име «Бранковић» што је на сву прилику погрешно место «Бранковић». Даничић, Рјечник из књ. старина код те речи. У пољском оригиналу не пише ни Крајковић ни Бранковић, већ Карловић, а тако су се презивали пот. мци госп. дара од Драча и сев. Арб није Карла Толције. Незпознати

Михаило из Острвице саопштава нам садржину посланице, коју је војвода Дмитар предао краљу Владиславу од стране деспота Ђурђа. Ако и не можемо узети да је оно што Михаило наводи, са свим речимице текст писма Ђурђева, опет тон и главне мисли тако одговарају и карактеру Ђурђеву, и правцу и духу политике, коју је дотле водио, као и самим стварним приликама оних дана, да њих можемо узети за истините. У опште цео приказ у двору краља угарског, како га Михаило црта, носи на себи печат истинитости.

«Милостиви краљу,» вели Михаило да је деспот поручивао¹, «ја сам се био поуздао на прву реч, на којој је ваша краљевска милост на послетку са мном остати изволела; и рекла ми је била ваша краљевска милост да без мога савета ништа противу поганика почињати не мислите. И тако не знам сад како је то ваша кр. М. заборавила! Нити знам чије ли је савете В. Кр. М. послушати изволела кад тако журно и без праведнога узрока мислите у рат ступити, и још нарочито кад је с њима учињено примирје. Али нек изволи ваша краљевска милост то знати, да ја никаквим начином не могу за то време за бој спреман бити. (Ово ће без сумње бити одговор на позив краљев, да и деспот буде до 1-ог Септембра готов.) Ваша краљевска милост изволеће

животописац Скендербегов причајући како су г. 1443 на позив овога дошан у Љеш на састанак Аријанит Комнен, Дукагини, Шпањи, Црнојевићи, Карловићи, каже за ове последње: «i figliuoli di Musachio Topia, chiamati da molti i Carlovich, i quali in lingua schiavona, dinotano figliuoli di Carlo perche discessero della casa di Francia.» *Fatti illustri*, 274.6.

¹ Текст одступа од текста превода Шафарикова. Ја се служим преводом који је мој пријатељ Стојан Новаковић, имајући у рукама пљески оригинал, био добар да за мене преведе.

знати, да сам ја ушао у земљу опустошену и порушену, те морам неке градове из нова зидати а за неке се журим да их и осталим потребама снабдем. За то вашу краљ. милост покорно молим, бисте изволели тај рат напустити бар до оног времена, до ког сте с њима примирје учинили. А ја ћу за то време вашој краљ. милости за част и помоћ спремити педесет хиљада добрих људи, и своје ћу поостарело грло уз вашу краљевску Узможиост ставити супрот поганицима. К томе сам готов чим год узмогу помоћи вашој краљ. мил. из моје ризнице. Тако сам с божијом помоћу намислио да за тај час спремим сто хиљада дуката вашој кр. узможности. Али у овај мах ни на какав начин ништа не могу учинити, и саветујем вашој краљевској милости да бисте се за овај мах те војне оставили и да не бисте кршили примирја, које сте с њима учинили. И по други пут саветујем и молим: прођите се те војне а ја ћу, као што сам и изнајпре казао, вашој краљ. милости за онај мах бити готов да будем и отац и повољан служабник и с божјом помоћу мислим тако саветовати, да ваша краљ. милост победи поганике.»

Овако је заиста мудри и родољубиви деспот Ђурађ говорити могао. Знатно је што се међу савременим Србима — којих је преставник Михаило из Острвице — знало, да је деспот Ђурађ и у ономе часу, кад је 15. Августа 1444 потписао сепаратан мир с портом, радио на великом плану хришћанског ослобођења од мухамеданског јарма, и да је с независним духом једног дубоко увиђавног и бистрог државника одбијао саучешће у рату, о коме је веровао да у ондашњим приликама далеко пре може да озбиљно компромитује остварење

оног великог плана, будућност и Србије и Угарске и сигурност свега хришћанства. Још се у оном писму доста добро огледа свест Бурђева о ауторитету, који му његова старост и искуство дају, као и срдачност његових осећања према младоме словенском краљу Угарске.

И један други историјски извор потврђује значајан факат, да је се деспот Бурађ трудио, да одврати краља Владислава од оног рата. Византинац Халкохондил казује: «Деспот српски Бурђе никако није хтео ни да чује да пристане у онај рат, говорећи да је гадно, да се газе заклетвом утврђени уговори, као и да се почну крњити без повода за то. Он се до душе надао, да ће, ако би се ствари добро окренуле по Владислава и Угре, ове лако новцем успокојити моћи. Али ипак није престајао да Владиславу испод руке доказује, како не ваља да се тако лакомислено упушта у рат с Турцима, јер сила је ових толика, да је се треба и сувише бојати, нити се они могу тако лако савладати, на сваки начин не силом саме Угарске. У самој ствари деспот је добро увиђао, да је војна спрема њихова и сувише слаба, да може из Европе прогонити Турке, којих има ту толики број и који су сви добри ратници, очврсли и вични да живе у пољу под шаторовима, и који не знају себе хлебом да хране другим каквим занатом или другом каквом радњом него оружјем. Осим тога, то су људи, који, тек кад их доведете у крајност, показују своје превасходно јуџи наштво. Све је то деспот Бурађ износио пред очи краљу Владиславу.»¹

Краљ је Владислав примио деспотовог посла-

¹ Chalcondilas, lib. VI, 140.

ника на поверљивој аудијенцији. С њиме је било неколико од најзнатнијих државника и војвода пољских и угарских; међу овима и Јован Хуњадија. С добродушношћу и колебљивошћу Владислављевом већ смо се у неколико прилика упознали. И овај пут разлочи деспотови јако су га потресли. Михаило из Острвице вели, да је Владислав, саслушав поруку деспотову, «хтео да прими савете његове». „Али“, додаје наш извор, „војвода Јанкул (Хуњадија), стојећи уз краљевску узможност, разгневивши се обрати се речју к посланику: *Господине Дмитре, твој је господар весео што се на сухо извезао!*“ У овим речима, а још више можда у подсмешљивом тону, којим су исказане, лежало је пуно ироније. Војвода је Дмитар осетио жаоку. „Господине Јанко“, рече он, „ако се савет мога господара не учини добар његовој краљевској милости, нека то буде препоручено Господу Богу: али господар мој верно и право саветује његовој краљевској милости, а и на те нити тече нити капље!“¹

У овоме одговору дркти достојанствена срдња; раздражен тон увређеног поноса.

Владислављев је одговор био колебљив као и све његово држање. Рекао је војводи Дмитру: „Ако пођем на ову вртњу, то ћу се на сваки начин, но не с многима, сратити у Смедерево да се с деспотом лично састанем, те да се о свему договоримо.“²

Требало је да је сва војска стигла на Дунаво између 2. и 5. Септембра. Али је се ње тек врло мало искупило кад краљ Владислав од прилике у то исто време дође у Сегедин. Ваљало је слати

¹ Последња је реченица и у пољском оригиналу истим глаголима и речима казана.

² Михаило из О. Гласн. XVIII, стр. 100

веснике на све стране па наваљивати да властели и прелати што пре дођу и доведу војску. Краља је поразило, кад је видео, како је мало војске. Тешка туга овладала беше њиме. Длугош је забележио у својим мемоарима, како је краљ пред полазак свој из Сегедина на неколико дана врло невесео био и често сузе проливао.¹ Као да је испуњен био неком злом слутњом,² о чему у осталом има спомена и у старим народним песмама нашим.³

Сва је прилика да су тада (у Септембру) по ново с угарске стране покушавали, да деспота Ђурђа у рат увуку. Михаило из Острвице прича, да је краљ Владислав заједно с Хуњадијом лично долазио у Смедерево и одсео «на брду под чадорима», које је деспот спремио био. Између осталих чадорова деспот је, вели, спремио и један „не велик, али изредан и леп, скупоцен, изнутра искривен ликовима изведеним златом и бисером“, који је чадор деспот поднео краљу на дар поред других поклона у коњима, лепим стварима и у новцу. „Деспот је,“ наставља Михаило, «дао краљу педесет хиљада дуката и молио га жалостиво, да се с тим врати кући, и да се остави тога рата. Али Јанкул (Хуњадија), који је ту био, рекао је деспоту: „не мислимо у табору лежати, већ хоћемо да идемо на цоганике.“ Краљ је погледао на деспота, а деспот

1 Dlugosz, u Katona, 334.

2 Zinkeisen, Gesch. d. osman. Reiches, I, 677.

3 «Малахно се бијажу од Гулпма олмакнули,
Коњ се краљу потиче у све н'ге у четири.
Он поче дозиват слугу Анка војеводу,
Тере смућен у срцу поче овако говорити:
«Јоша ти ми коња ладе у овему дугу путу,
Али познам по коњу, да се не ћу завратити.»

Ст. Новаковић, Archiv fur slav. Philol. II. 649.

опет на краља жалостно, јер су оба видела, да не може друкчије бити, него по речима Јанкуловим. И тако се опросте и разиђу,»¹ По Тронушцу Угри су се толико на Бурђа расрдили што није пристао с њима, да „јему и земли јего всјакија пакости творјаху, наипаче отац обрученија отроковици за сина јего Лазара, не даваше дштери својја.“²

Краљ је се кренуо с војском из Сегедина 20. Септембра.³ У Оршави су се 3. Октобра превезли на десну обалу Дунава.⁴ На сву прилику тада су краљ Владислав и деспот Бурјађ имали онај састанак, о коме Михаило прича, да је био код Смедерева. Деспот је јасно увиђао да изгледа за успех нема, па је не само остајао постојан при одлуци својој да Србију не увлачи у нов велики ризик, него је, као што из причања Михаиловог и Халкохондиловог видесмо, наваљивао и чинио све што је могао, да краља одврати. Краљева невеселост показује да је и он сам већ зебао од вероватних последица своје пренагљености. Али сад већ није имао куд. Чврста воља онако одсудног карактера, какав је био Хуњадија, није му дала да мрда. Хуњадија, као што смо видели, у почетку се и сам бојао да загази, устезао

¹ Михаило, 101.

² Тронушац, Гласник V, 104.

³ Callimachus, 509; — Dlugosz, 331.

⁴ Callimachus, на ист. м. Из једне одлуке млетачког сената од 19. Октобра 1444 види се, да су тамо чули бли, да је војска «20. Септембра прешла Дунаво.» Сенат одлучује да се о томе и пиша извести. Acta Arch. Ven. II, 380. Угарски извори кажу, да је војска прешла Дунаво код Оршаве; а Сеад-еддин и низ Михаило из Острвине велу, да је то било код Београда. Sead-eddin, 120; Михаило, 100. — Бежајм, по причању његова пријатеља који је у походу учествовао, каже да се војска превезла код Оршаве, а кола с пртљагом код Северина. Beheim, 291—295.

се и колебао се; али кад се већ једном одлучио, онда је ишао безобзирце напред, и не допушташе већ више, да мудрији савети завладају краљем. Противници ће његови мало после овом његовом наваљивању, да се не напушта војна, подметати недостојне себичне побуде.

Деветога Октобра ударе на Видин и оплене га и спале.¹

Сећајући се оних скоро несавладљивих тегиба, с којима су се сусретали при покушају да пређу Балкан с крајем Децембра 1443, вође овог похода одлучиле су, да иду обалом Дунава а после обалом Црног мора, те да истим путем заходним, али много сигурнијим, обиђу Балкан и сиђу на Хелеспонат.²

Дошав пред Никопољ авангарда нападне на предграђа, оплени их и спали. На сам град нису нападали, које што нису имали по већих топова, које што краљ није хтео да излаже војску своју узалудним губитцима.

Пред Никопољем су остали три дана. Ту је дошао у хришћански логор и кнез влашки Дракул, са својим сином и 4000 Влаха.³ Кад је видео да с

¹ Callimachus, 509; — Микхајло, 101. — По Бекајму 8-га дођоше под Видин а 11-ога узеше и спалише. Beheim, 315—320.

² Божур хвали овај план као врло мадар са стратегијског гледишта. «La marche de Ladislas à travers la Bulgarie est un modèle à proposer à tout général qui voudra franchir le Balkan pour marcher sur Constantinople. Au lieu de s'engager imprudemment dans les hautes passes de la chaîne moesique, Ladislas chercha à la tourner sur son flanc oriental, occupa ses principaux contreforts sur la mer noire, pour mieux éclairer sa marche et longea la côte, sa gauche appuyée à la mer et sa droite couverte, selon l'ancienne coutume des Scythiens, par un rempart de chariots.» Beaujour, Voyage militaire dans l'Empire Othoman, Paris, 1729. Vol. I, 461.

³ Callimachus, 510; — Dlugosz, 338. — Халкох идија каже да је Влаха било на 10.000, Chalcohydylas, VI, 171. Бекајм каже 7000. Beheim, 320.

краљем нема више од 15.000 коњаника, Дракул, који је био искусан војник, запрепастио је се. И Дракул узде озбиљно и искрено световати краљу, да се врати и махне рата, кад нема већу војску. „Зар ви не знате,“ говорио је Дракул у војном већу, „да султан, кад само у лов полази, води са собом већу свиту, него што је сва ова војска?! Ја сам се напатио сâм, па знам како је страховита сила у Турака. Кад се хоће већ да почне борба с њима, онда нека се почне бар с једнаким силама. Боље би било, да ову војску причувамо до друге боље прилике!“

Значајно је, да је и Дракул говорио готово у оном истом смислу, у коме деспот Ђурађ. Види се, — што је у осталом и природно било — да су владаоци источних народа боље процењивали фактичне одношаје, но њихови западни суседи.

Кардинал Јулијан мишљаше, да боље зна. «Никаквој плашњи нема места,» говораше он; «велике какве војске турске у Европи нема; султан је Мурат у Азији; у Европу прећи не може од хришћанске флоте, која је у Хелеспонту; нама ће доћи помоћ и са севера и са југа; цар грчки Јован изаћи ће нам у сретање с војском својом, чим чује да смо на јужној падини Балкана, а та јо можемо и ваћи а да мача из корица не извадим!»

Хуњадија, који је поред свег свог високог положаја имао просте манире једног у логору образованог човека, а од нарави био прек и уочљив, раздражен овим новим покушајем да се војна поквари, гњевно нападаше на савете влашкога кнеза. Између њега и Дракула долазило је том приликом и до хватања за сабљу. По некима Хуњадија је дао за-

творити Дракула, те се овај после новцем одкупи.¹ По другима Дракул је, видевши већину војног савета на страни Јулијановој и Хуњадијиној, пристао, да влашки помоћни кор пође под командом сина његова с краљем, али је додао: „да Бог да, да се не преварите у своје рачунању на ону помоћ, којој се толико надате.“ Осим тога преклињао је краља: „да за сваки случај“ прими у своју свиту два млада човека, које му он препоручује, а који врло добро познају земљу, путе и странпутице, као и да прими од њега на поклон два добра брза коња, које нека свакада при руци има!² Ове зле слутње искуснога кнеза Дракула поражавале су младога краља Владисава, али не имаде сад већ куд.

Продирући даље некако средином између Дунава и Балкана, Угри, и нарочито Јулијанови крсташи са запада, нису ни мало штедели бугарска села и вароши, кроз која пролажаху. Бежајм описује како су «пљачкали и палили, убијали и људе и жене и децу и што год су Турака где нашли.»³ Сам Калимах прича, да су се војници понашали дивљачно, пленили и спаљивали цркве православне и чинили сваку силу, премда је се краљ свакојако трудио да одржи најстрожији ред и дисциплину.⁴ На гориншту једног тако попаљеног села бугарског,

1 Engel, Ung. Gesch. III, 79.

2 Callimachus, 510, 511; — Dlugosz, 338.

3 Sy zugen all in ainem hauff, in dy rechten Turkey mit rauben und ach prande. Man, weib und kind erslugen sy, waz sy von Turken funden etc. Beheim, 395.

4 Callimachus, на ист. м.; Dlugosz, 396.

устала је сѣда баба једна, те, погледајући на покор око себе, љуто клела војску краља хришћанскога. У онај се мах мислило, да ће се клетва она изгубити у грохоту веселих војника, у топоту коња јуначких и у прштању сагорелих зграда села бугарског. И опет се кроз сав тај шум и кроз толике векове чује клетва старе Бугарке!¹

Војска је ишла даље к мору. Неке градове доби предајом турских гарнизона на веру; неколике оте јуришем (Балцик, Суганлик).² Није мило било краљу, да јуришањем на градове троши своју и онако не велику војску. Са жудњом изгледаху, кад ли ће се појавити војска Ђурђа Скендербега, и чуђаху се што је већ нема. Нешто су се подозрито заћутали били и Византинци. Услед дубоке јесени владала је око главнога стана хришћанског нека суморна мајина. Да се обазremo за час Ђурђу Скендербегу.

Ђурађ Скендербег по своме обећању прикупио је војску од својих десет до петнајест хиљада људи. По споразуму, који је имао с краљем Владиславом, ваљало је да ту своју војску сајузи с краљевом било код Видина, било код Никопоља. Он се од прилике у првој половини Октобра кренуо из Арбаније. Не знамо за сада којим је путем изашао на Ситницу, али види се, да му је намера била, да из Ситнице пређе у долину Топличку, па одатле да изађе у Ниш, а после већ како буде требало у Видин или Никопољ.

¹ Dlugosz, 338.

² Hammer, I, 461. — Бехаји ређа после Видина ове градове: Шилтерн, (?) Рахауг, (Рушчук?) Јенипазар, Шемле (где се турска посада јуначки бранила), Ташхисар, Петруш, Михалич, Варна. Weheim, 405—594.

Питање је за српске државнике било : могу ли пустити Скендербегову војску да посред српске државе прелази идући на султана, а да се тиме обећана неутралност не повреди и Србија не изложи најгорим последицама ?

Деспот Ђурађ и његови саветници нађоше, да интерес земаљски захтева, да се то не допусти. Ако се потврди, да је Скендербег заиста Мрњавчевић, и то још унук краља Вукашина, онда би се разлозима општег државног интереса, придружили били и разлози династичног интереса, тим више што је Ниш с округом већ у власти једног Мрњавчевића био.

Као многе друге непријатне мере, које је Ђурађ овде и онде у невољи био да предузима, тако се и ова мера одликује простотом, потпуношћу која осигурава цел, и добрим тактом.

Дошав до једнога места, које се зове «Беле цркве», што је у околини било некаквих пет цркава,¹ и одакле се згодно улази у долину Топличку, Скендербег нађе да је кланац утврђен брвнима и да је у њему војска српска.

Војвода, који је том војском командовао, јави Скендербегу како има заповест да никога тим кланцем не пушта, да сам не напада, али да се брани ако би га ко напао.

¹ *Milicesis Chronographia Patriarchatus Ipekiensis*, Летопис Мат. Срп. 1843. I, 57. Куспинијан који је писао с крајем XV в. о путовима којима војска може да маршира у турску царевину, каже да један од главних путова иде : на Београд, Островицу (*Osterniza*), Крушевац, Белу Цркву (*Dehunc [од Крушевца] ad Basilicam Albam et Appenini montes Mysiam separans*). *Cuspiniani, de Turcoarum origine etc. Deinde viis per quas Christ. Principes Turcas invadere facile possent. Antverpiae '541.*

Скендербег је оставио ту своју војску и покушавао не би ли лепим начином добио дозволу, да онуда проћи може, јер, како непознати животописац Скендербегов пише, сви пролази беху тако утврђени, да Скендербег «без великог губитка не могаше никако у Угарску проћи.»¹ Како војвода српски није имао власти да то реши, ваљало је Скендербегу слати нарочите поклисаре к деспоту Ђурђу те искати оно одобрење. Животописац Скендербегов наводи, да је он у поруци својој деспоту нарочито ударао гласом на то, како ни мало не жели да се с њиме завађа, већ на против да жели да му буде вазда добар сусед и пријатељ; напомињаше како није политично да се — не пропуштајући арбанашку војску Угрима у помоћ — у исто време завађа и с Угарском и с Арбанијом, те да за свагда има непријатеља с лица и с леђа; и још му на послетку помињаше како је без сумње доста прилике имао да се осведочи о перфидности Муратовој и о пријатељству угарском.²

Скендербег је остао с војском својом пред Белим Црквама чекајући одговора од деспота Ђурђа, а краљ Владислав маршираше с војском својом к Варни.

Узели су били и Варну и већ су се кренули даље к југу, кад долете један весник и донесе краљу Владиславу писмо од кардинала адмирала Франческа. Овај јављаше да је Мурату испало за руком, да се с азијском војском превезе у

¹ Giorgio Vucovich.... fece strettamente serrare li passi del suo paese; «Onde ritenne Scanderbegh di sorte che non potea senza gran danno della sua gente, in modo alcuno passare nell' Ungaria.» Fatti illustri, 276.

² Barletius, LXI; — Fatti illustri, 276. — Lavardin, l. II, 73.

Европу, и да брзим маршевима иде војсци хришћанској на сусрет.

Глас је овај пао у стан хришћански као гром из ведро неба. И сам Хуњадијџ силно се потресао. Како је могло бити да поред толике флоте хришћанске у мореузу од Галипоља читава једна војска у Европу пређе! Нико не могаше себи то да објасни. Краљ сазове велики војни савет да виде, шта да се ради.

Овде нам се ваља повратити нешто мало у ову историју.

Кад су у Једрене стигли први гласови да је хришћанска војска прешла Дунаво, овлада портом у први мах велика забуна. Нико је није боље описао него сам султан Мехемед у једној изјави својој о којој ћемо на другом месту више говорити.¹ Турци су већ озбиљно помишљали, да може бити, да ће Маџари у Једрене доћи. С бригом је сваки од њих погледао на османски престо, на коме је седело неискусно момче од својих 15 година. Ова стрља и забуна међу Турцима најбоље сведочи, да није истина, што по гдекоји страни писци беде Бурђа да је Турцима за рана проказао, да се Угри на њих спремају;² јер да су Турци о томе за времена извештени, они би се спремили и спремни дочекали хришћанску војску негде на Дунаву. Али је поред престола служио као велики везир стари, искусни и лукави Халил-паша. Слушајући тутањ од буре, која се са запада дигла, и на сву прилику замишљајући је страшнијом него што је била, Халил опреми по-

¹ Види главу осму.

² Engel, *Gesch. v. Serb.* 39; — *Gesch. v. Ungarn* III, 78

уздане своје људе у Магнезију к староме султану Мурату с поруком, у којој му црташе стање ствари, и којом га преклињаше да остави дервише, руже и лалета, па нека се опет једном покаже пред јаничарима и азапима те да царевину спасе. Мурату је, по ондашњем стању његових живаца, добро дошла била прилика, да из дремежљивога мира прене у хаотичко клокотање државног рада у часу велике опасности. Било је ванреднога чара у оном покрету, којим му је са круте асуре лењога дервиша ваљало винути се у вито седло војсковође који командује хиљадама јунака. Мурат заповеди, да се одмах прикупи на брзу руку што се год може више војске. Позва к себи све своје војводе што се налажаху у Анадолији. Заповеди да се пусти из тамнице Токатске Турахан паша. Ваљало је овоме војводи дати прилику, да поправи што је погибијом на Балкану и пред Нишем на своме имену помрчио. Заповеди, те се паше његове у брзо погодише о миру с Ибрахимом од Караманије. Онај суморни и троми Мурат развијаше у овим часовима опасности страховиту енергију.

Главну му бригу задаваше питање, како да преведе војску из Азије у Европу. Турска је скела била на Галипољу, али је флота хришћанска море запремила. На срећу турску а на несрећу хришћанску адмирални савезне флоте или не помишљаху на могућност да Турци на самом Боспору пређу, или остављаху да тамо стражари грчка флота. На самоме уласку из црнога мора у Боспор а на страни анадолијској, имали су Турци градић Анатоли-хисар. Ту се затекоше галије неких Геновљана. Султан их даде питати, би ли му превезли војску и по коју

цену? Господари од галија искаше дукат на војника. После три дана непрекиднога рада Геновљани су весело бродили дома са 40.000 цекина, а четрдесет хиљада Анадолија хитало је брзим маршевима у Једрене.¹

Што је Мурат најпре похитао у Једрене, томе су била два узрока. Страховао је да га хришћани освојењем Једрена не предваре, а осим тога знао је, да је у тој престолници настала била читава анархија. Страх од хришћана био је међу мухамеданцима врло велик, тим већи, што су се проносили свакојаки гласови како су хришћани не само у Арбанији него и по Македонији на многим местима устали па Турке поклали, и што се није видело да влада предузимље какве озбиљне мере за одбрану. У самом Једрену појавио је се био један дервиш, родом Персијанац, па јавно на улицама и пијацама проповедао, како је ево дошло последње време изламу и како ће хришћани да предузму царство. Он је предузео да проповеда нову неку веру и из дана у дан повлачио је за собом све већу масу светине. Халил паша могао је само мерама крајње сурове енергије покрету томе у онако опасним часовима на пут да стане. Дао је затворити на некаких седам

¹ Овако, што се тиче места и превозника, казује Барлегије, Vita Scanderb. 27. Тако и Cambini, De l' origine de' Turchi, Sanssovin, 146. А с њима се полудара и казивање султана Мехмеда II у писму о коме напреа помисласмо. Калимах каже, да су се Турци, заваравши пажњу хришћанске флоте, превезли негде испод Галипоља. Callimachus 512. Другош вели да су се превезли ноћу на лађама геновљанским и млетачким. Dlugosz, 344. По Халикохондиду (VI, 173) велики једна бурза ратурна је флоту хришћанску, и док се ова скупила на широком мору пред уласком у мореуз од Галипоља, Турци су се превезли. — Семедани каже, да су се Турци превезли на својим лађама под заштитом батерије коју је Халил паша дао наместити на европској страни. Seaded. 122.

хиљада људи, присталица оног новог пророка. Велики број од њих на мукама даде уморити. Али тек кад стиже султан Мурат у Једрене, сталожила се велика раздраженост и узнемиреност становништва турског.¹

С војском, коју је у Једрену већ прибрану за-текао, и оном, коју је собом довео, и која је овако сложена могла износити на 100.000 људи, султан Мурат по врло кратком одмору крене се пут Варне.

Хришћански смо стан оставили у тренутку, у коме је краљ Владислав, на глас да су Турци прешли у Европу и да му брзим маршевима иду на сусрет, сазвао велики војни савет. Било је људи који су световали, да се одмах врате од куд су и дошли, не дочекујући Турке. По једној старој народној песми и сам је краљ Владислав био тога мишљења.² Али је већини било живо пред очима, с каквим су се опасностима имали да боре при повлачењу своје са Балкана. Други је предлог био, да изберу какво згодно место, па да га претворе у утврђени логор и ту дочекају Турке. Овај се предлог у начелу прими.

По савету Хуњадије војска остави брдовито земљиште, на коме се налазила, кад су оне вести стигле, и заузме пољану једну, која се пружала између високе једне планине и неке баруштине близу Варне.

Ноћу у очи дана у који ће хришћани да по-

¹ Marin. Sanut. Vita dei Duchi, Murator. Sic. XXII, 1116; Raynaldus, XXVIII, 431. Цитат у Zinkeisen, Gesch. d. Osman. Reiches, I, 638.

² Али краљу Владиславе Угрин Анку олговара:

«Да што ћемо ми, Анко, од нашега зла живота ?

Ход'мо, Анко, бјежати ка Вудиму бјелу граду !»

Ст. Новаковић, Arch. f. sl. Phil. III, 650.

строје свој логор код Варне, виделе су се правцем к југу велике ватре и пламени стубови по висовима. Јасно је било да турска војска није далеко. Сутра дан 9 Новембра у јутру хришћанска се војска распоредила у логору. У само вече тога истог дана изађоше турске колоне на пољану, која је лежала пред логором хришћанским.¹ У самом том логору изда се заповест да се страже удвоје, да се коњи држе опремни и да војници не скидају оклопе ни оружје.²

Била је дивна месечина. Хришћански команданти могоше с оближњих висова лепо прегледати војску турску. Влашки кнежевић изашао је у рекогносковање и пред саму зору врати се с извештајем да је сила турска са неколико пута јача бројем од хришћанске.³ Овај факат испунио је леденом зебњом срца старим искусним војницима. У јутру рано позову се сви знатнији главари у шатор краљев на савет. Кардинал Јулијан, неколике владике као и неки магнати угарски и пољски опет световаху да у утврђеним логору чекају напад турски. Сиромах кардинал Јулијан поткрепљаваше то своје мишљење још и тим разлогом, што док се они тако бранили буду може приспети војска са флоте, те да Турцима удари са леђа. Усред овог забринутога збора Хуњадија је готово једини био добре воље и пун уздања. Он се слатко смејаше кардиналовој нади, да ће морнари доћи да ударе Турцима са леђа. Морнари,

1 Callimachus, 513.

2 Beheim, 620.

3 Beheim, 620. Он у осталом каже да је влашки кнежевић донео извештај да Турака има на 300.000!

говораше Хуњадија, вреде на суву од прилике онолико, што коњица вреди на мору. Признавајући факат да Турака има више но хришћана, Хуњадија доказиваше, да друга спасења нема, него дрским и брзим нападом на Турке у отвореном пољу повисити јуначко поуздање у својој а понизити га у непријатељској војсци. Краљ пристаде са свим уз назоре Хуњадијине и како већ нико више не устајаше да их обара, то се одлучи: *да се још тога истога дана, који је освитао, нападне на Турке.*

Команданти похитају сви на своја места. Распоред бојнога строја остао је онај исти, који је Хуњадија извршио заузимајући положај, у коме су се тога дана 10 Новембра затекли.

На левом су крилу хришћанске војске стојали Власи са пет бандерија Маџара. Крило се то наслањало на некакву баруштину, која се пружала к мору, тако да му непријатељ с бока заићи није могао. Десно се крило ослањало на планину једну; тешко би било и њега обићи али тек то није било немогућно, те су с тога на то крило ставили најодабранију војску, Хрвате, Пољаке, Маџаре и крсташе. На томе је крилу предузео команду сам Хуњадија, а с њиме су били и кардинал Јулијан и бан Франко Таловац који је командовао над Хрватима и који је носио велику државну црну заставу краљевине Угарске. У центруму, а иза прве линије, стојао је краљ Владислав, окружен лично својом гардом од 500 племића угарских и пољских, а под заставом св. Ђурђа с црвеним крстом у белом пољу коју је носио Стеван Баторија. Резервом, која није била друго до најнужнија стража око коморе и пртљага, командовали су пољски властели Јован од Тарнова и

Леско Бобнић, синови јуначкога Завише, који је код Голупца г. 1428 онако славно погинуо. Многбројна кола од коморе и пртљаг били су у осталом тако размештени, да су за случај нужде могли чинити прсобран војсци, која би се иза њих потукла.¹

На страни турској на десноме је крилу заузео положај нови беглербег од Руменлије, Турахан-паша; на левоме беглербег од Анадолије Караца; у центру Мурат окружен јаничарима иза шанца једног кољем утврђеног. Испред шанца стојала је једна колона спахија, а испред њих опет једна колона азапа. Једно одељење лаке коњице са црвеном заставом облетало је по пољу између две војске, заповедајући кавгу с предњом линијом хришћанском. Пред првом линијом турском султан даде побити у земљу високо копље једно. О њему а на догледу обе војске висила је листина, на којој је сегедински уговор о миру између Угарске и Турске потписан био.²

По обичају мусломанских царева Мурат је се, пре него што ће битку да почне, молио Богу за

1 Распоред војске у Callimachus, 515; Thurocz ap. Schwandtner I, 255 Dlugosz ap. Katona, 346. Калимах прича да је и деспот српски био на бојишту код Варне и често помиње његово учешће у борби. Ту се секретар краља Владислава помео. Може бити да је влашког кнежевина, син Дракуловог, који је командовао Власима, узимао погрешно за деспота српског; а није немогућно, и баш је сва прилика, да је с угарском војском код Варне био и војвода Бурађ Мрњавчевић, кнез од Ниша, који између других својих титула имађаше и титулу «старосте краљевине Рашке.» Није немогућно, да је се Калимах помео те место «Georgius, starosta Regni Rasciae» писао «Georgius, despota Regni Rasciae», а још пре може бити, да су познији преписивачи погрешно прочитали његово писање, те место starosta читали despota.

2 О распореду турске војске, Chalcocondylas, 175.

победу.¹ У молитви је, како сами Турци причају, призивао и Исуса на помоћ, говорећи: «Ако си ти прави пророк божји, то помози данас, да казним оне, који се твојим именом куну, па заклетву газе!»²

Више од сто хиљада Турака стојало је на супрот војсци хришћанској од највише двадесет и пет хиљада војника!³

Већ је било у велико свануло. Био је леп ведар дан. Море је слало своје јутарње мирисе, те у очи смрти оживљавало неиспаване људе у обе војске.

Сиви се Балкан маглио у даљини. У један пут се диже вихор ветар, понесе у ковитлац прашину, узлепрша заставама угарске војске, неколике поцепа, неколике обори доле. Било је у хришћанској војсци јунака, који су кадри били да смешећи се гледају смрти у скелетно лице, али које као кладан талас пролажаше нека зла слутња, кад погледаше, како се вије о јаничарском копљу уговор на коме је некада десница њиховога краља почивала док усне краљевске казиваху страшну заклетву. По неко се чело намрштило, кад оно заставе угарске ветар обори. И још би се више мрштила она велика и добра деца, да су знали, како се јутрос, кад се краљ опремаше, сребрни шлем његов измаче из руку младога слуге, и паде на земљу.⁴

1 Mouradja d'Ohsson, Tableau de l'empire Ottoman, I, стр. 223.

2 Hammer, I. 463.

3 Вехајм каже да је било свега 12 застава, под сваком по 2000 људи. Веheim, 359.

4 О томе, како је расположење духова било врло пријемљиво за зла предсказивања, прича Калимах, Callimachus, 515.

Али је ипак онај свежи ветар, напојен морском паром, чисто разведрио војску, однео са очију и са мишица умор од напрезања прошлих дана и последње ноћи. Краљ прође на коњу по војсци поздрављајући војнике добром срећом јуначком. Кардинал Јулијан иђаше од колоне до колоне, даваше благослов и у име папе опрашташе грехове. Славом увенчани војвода Јован Хуњадија облеташе све позиције, те својом појавом, својим оком и својом топлом речју подизао дух и храброст у војника својих. На један пут зајече трубе и ударе бубњеви,¹ оба крила хришћанске војске груну напред и крвава се битка отпочне.

Не само хришћански, него и сами турски кроничари признају, да су Турци, под првим силовитим ударом хришћанским, дошли у неред, и да су на оба крила морали уступити. Власи су, потискујући Турахан-пашу, дошли већ међу чадоре турске, и почели да се по њима растурују пленећи. Хуњадијино десно крило ваљало је у назад колоне беглербега од Анадолије. Јаничари у центруму брзо осете, да их крила хришћанске војске почеше дохватати по ребрима. Мурат се препаде, да га коњица хришћанска не опколи и не зароби, па окрете коња да бега. У оном тренутку у коме беглербег Караца виде шта султан хоће, он прискочи па дохватив коња султанова за узду не даде му бегати. У другом тренутку севну једна сабља и Караца паде мртав. Халкохондил каже, да га је Маџар један посекао. Пре ће бити, да је то била сабља јаничар-

¹ Weheim, 639. Он каже да је 16.000 Турака уларило на хришћанске линије па их хришћани одбише и онда пођоше за њима.

ска, јер се ага јаничарски, Јазици Тоган, оштро обречуо на Караџу што се усудио да падиши на пут стаје!

Краљ и одабрана свита његова с раздраганошћу гледаху, како војска напредује. Видоше да су се турска крила доста далеко натраг повила, видоше да је у центруму турском наступио неки неред. Пре него што ће се битка отпочети, Хунџадија је молио краља да се никауда са свога места не миче. Али зар су млади кавалери око краља могли, да не зажуде, да у овој победи, која је ето већ са свим сигурна, не поберу коју лаворику?! Навалише на краља који и сам беше млад човек (тек му је 20 година!) са витешким срцем. Неколико тренутака позније Владислав са својих пет стотина гардиста, све младих господичића из првих властелинских кућа Угарске и Пољске, улети међу Јаничаре, који Мурата окружаваху. Неколико тренутака усклицавања, неколико тренутака звекe од сабаља и штитова, и за тим вика од рањених јунака и вриштање рањених коња. Многи јаничари попадасе. Бесни коњи маџарских и пољских кавалера газише их продирући напред. У оном живом клупчету од људи и коња, гвожђа и крви, један јаничар потеже секиру, те најближега коња удари по нози. Коњ посрну и паде. Коњаник његов у сјајном оклопу маче се да се предигне, али у том тренућу јаничар Коца-Хизар¹ снажним ударом димискије одсече му главу, и подиже је високо на коњу. Јаук од препасти пронесе се кроз хришћанску војску, јер она глава на коњу јаничаревом

¹ Sead-eddin, 127.

беше глава краља Владислава. Неколике верне слуге и пријатељи покушаше да краљево тело отму из руку јаничарских. Не моглоше га отети, већ изгибоше. Ужас је заледио срца у јунака и хришћанска војска, до тога часа напредна, пови се натраг. Узалуд се Хуњадија труђаше да је устави и у ред доведе. Од одступања она у скоро пређе у беганье.

Турци је нису далеко гонили већ се на против и сами повуку у свој логор. Ноћ је била наступала, па су се бојали, да оно одступање хришћана није каква маневра да се увуку у замку.¹

Јован Хуњадија и Власи бегали су целу ту ноћ (између 10 и 11 Новембра) пут Дунава, гледајући да се дохвате Влашке. Поједине чете распрштале су се на све стране и онако на добру срећу тражиле пут у Угарску. Било их је, који су дуго после ове погибије искрсавали у Арбанији код Скендербега, те их је овај преко Дубровника слао у Угарску.² Без сумње јављало их је се доста и у Србији код деспота Ђурђа. А неки су се спасли на лађама низ Дунав па црним морем у Цариград.

Најгоре је прошла резерва. Њојзи су се придружиле неколике чете и неколико знатнијих лица, која се спасоше из окршаја. Међу овима и Баторија, краљев заставник, владика од Барадина, још неколике владике, а како неки мисле, и сам кардинал Јулијан. Нису знали куда по мраку да се крену. Нису знали где је Хуњадија. Рачунали су да ће он

¹ Callimachus, 517; Длугош каже да су у исто време обе стране одступиле са бојашта јер је свака од њих сматрала, да је битку тога дана изгубила. Dlugosz, ap. Katona, 357. Beheim, 791. Упореди и Pbrantz, 199, Chalcocondylas, 178.

² Barletius, III, 63.

негде у околини прикупити растурену војску, па доћи да се сајузи с резервом. С тога одлучише да остану на месту где су, и само ради веће опрезности, да се обграде барикадама од кола, да ту дочекају да сване те да виде шта даље да се ради. Страшну су ноћ они људи провели у непосредној близини стана победом опијених Турака. Већини је то била последња ноћ.

Сутра дан рано зором Турци, видевши како ствар стоји, нагрну на овај остатак хришћанске војске, па га на сабљама разнесу. Тешко да се ко год могао спасти. Ту је на сву прилику погинуо и кардинал Јулијан. О његовом скончању има више казивања. Бехајм је чуо да су га Турци заробили, у Једрене одвели, тамо најпре шибали па му после живом кожу одрли.¹ Длугош прича, да је Јулијан бегајући дошао на Дунаво, ту ушао у један чун да се превезе у Влашку, но како је имао уза се ћемер с много новаца, чун од тежине толико потоне да то возарима падне у очи те га убију и опљачкају.² А Калимах опет казује, да су га други дан после боја видели у једној шумици поред пута где лежи наг у тешким ранама. Мисле да су га његови људи убили као узрочника целој несрећи. Кажу да је један, који се противио гажењу уговореног мира, бегајући и сам из погибије и прошава поред рањеног Јулијана рекао: «Сад се види, да оно, што се учинило противу задане речи и заклетве, није била воља божја!»³

¹ Beheim, 917.

² Dlugosz, 360.

³ Callimachus, 518.

Тоба дана, пошто је и остатак хришћанске војске изгинуо, султан Мурат изађе да лично разгледа разбојиште. Поље је било покривено мртвацима. Око 5000 хришћана и до два пута толико Турака пало је.¹

Ваља да је за кржаве очи јаничарске била неописана наслада, да гледају грозну слику, коју је демон рата нацртао згрченим прстима и модрим ноктима људи, који насилном и тешком смрћу помреше.

Султан загледаше у лица изгинулим хришћанима. «За чудо!» рече својој пратњи од везира, паша и бегова, «за чудо! све сами млади људи! Нема међу њима ни једнога старца!» — «Да је међу њима била старијих људи, не би они ни чинили, што су учинили!» прихвати један од пратилаца.

Султан заповеди те главу краља Владислава однесу у Брусу и тамо је на копљу пронесу по улицама на радостан урлик муслуманске фукаре. Тело краљево Бугари сахране у једној оближњој својој црквици.² У Мисир пошљу 12 потпуних гер-

¹ Длугош каже да је од прилике пети део хришћанске војске на бојишту пао. Dlugosz, 362. Де Рева каже 5000. De Reva, Schwandtner II, 666. — Хришћански извори претерују губитке турске: Рева на 30.000. Бехајм чак на 70000! Хаакохондла на сву прилику није далеко од истине кад их ставља на 6000. Chalechondylas, 179.

² Веheim, 913. Тобожњи надгробни натпис о коме Петар Рева пише да је гласио: »Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi. — Discite mortales non temerare fidem. Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus, Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum* (Petrus de Reva, Schwandtner II 665), на сву је прилику намишљен. Zinkeisen, Gesch. des osm. Reich. I, 702.

манских оклопа, да тамошњи султан види, какве је челичне људе Мурат победио.

Захвалан промислу на онакој крвавој победи султан је Мурат заповедио још и то, да се на разбојишту подигне мраморни стуб, у који да се златним словима уреже како је «правовернима» Бог помогао. И још један други споменик оставио је тамо, споменик грозан, какав весели срца сурових дивљака. Заповедио је да се телеса изгинувших хришћана не закопавају. Многе и многе године после боја оног лежале су по ономе пољу код Варне хрпе сунцем и ветром избељених костију људских, хришћанских војника, који у оној страшној сечи изгибоше. На сто година позније Раби Јосиф Бен Јосуа Бен Меир пишући своје кронике вели: *«И Мурат подиже тамо висок стуб за спомен, и исписа на њему све како је било, и даде хвалу Богу. И до овога дана налазе се тамо суве кости као знак, који сведочи, противу синова устанка!»*¹

Ђурађ Кастриотић Скендербег још је се бавио с војском својом пред Белим Црквама, кад у стану његовом искрснуше први весници, који донеше поуздане гласе, како се крсташки поход од те године несрећно свршио код Варне. Тешко је описати тугу и гњев човека какав је био Скендербег. Заповеди да се одступи натраг к Арбанији, а пу-

¹ Rabbi Joseph Ben Joshua Ben Meir, The Chronicles, I, 272. Од прилике то исто и у исто доба вели и Павле Јовије: *«E fin' adesso si vengono i cumuli dell' ossa, che dimostrano la strage essere stata grandissima.»* Informatione di Paolo Giovio Vescovo di Nocera, a Carlo Quinto imperadore» у Зборнику Сансовинову, стр. 229.

тем да се попале и оплене сва отворена места деспота Ђурђа, који војсци арбанашкој не даде проћи да се придружи краљу Владиславу.¹

Глас о пропасти угарској на Варни брзо се распрострљо по Европи. Потресао је дубоко и запрепастио сав хришћански свет. Сјајне победе, које је последњих година Хуњадија једну за другом задобијао, и нарочито велике победе пред Нишем, на Балкану и у Куновици пре не пуно годину дана, занеле су биле хришћанску Европу уздањем, да је већ ту неизбежан крај турској влади на балканском полуострву. Вође целог оног покрета биле су на чисто већ и с питањем, како да поделе земље турске царевине. Видели смо већ како су Бугарску као васалну краљевину круне Св. Стефана наменили Јовану Хуњадији и како је Дубровник тражио за себе Авлону с Канином. Тешко је веровати, да Млеци и Ђенова нису условили какве накнаде у земљи за ризик и трошак свој.

Али ево сад се од један пут лист окренуо. Победом код Варне Мурат је крвљу збрисао све оне лепе наде, које су хришћани сликали себи на листовима последњих својих победа. Турци су овом победом с нова и то знаменито утврдили свој положај у Европи. Морално је значај њихов био огроман. Може се слободно рећи, да је се 10 Новембра 1444 године код Варне решила судбина балканског полуострва на неколика столећа.

На онима, који су узрок тој катастрофи, лежи неизмерна одговорност. Али је врло тешко тачно

¹ Barletius, lib. III. 63.

и на сигурно одредити, на коме је та одговорност: да ли на нерасудности и лакомислености краља Владислава и оних који га навукоше на онако предузеће, да ли на немарности и небрижљивости оних који су требали да спрече прелазак турске војске из Азије у Европу, да ли на нелојалности грчке владе, која наваљиваше да се овај рат предузме, обећаваше војску и општи устанак међу хришћанима, а која не посла ни једног војника у сретање војсци крсташкој, да ли на послетку на фаталној лојалности српског деспота Ђурђа, који упорно остајаше при том да уговор не треба газити?!

Ово је један од оних историјских феномена, где катастрофа наступа не за то само, што је било на некој страни слабости, погрешака, лудости, порока, него и за то, што су и јачина, и мудрост, и врлина допринели, да плод грешнога семена сазре.

Сувременици нису умели себи да објасне онај пораз друкчије него издајством. Пољаци и Хрвати говорили су, да је Хуњадија издају учинио. Доводили су сад многе појединости, које су на сву прилику невинога значаја, у свезу, те састављали доказе да је Хуњадија с предумишљајем радио, да упропасти краља Владислава. Нарочито су помињали како је се он тврдоглаво одупирао наваљивању деспота српског и кнеза влашког, — људи који су боље од њега познавали стање ствари, — да се војна ова не предузимље. Пољак Длугош, који је се начинио органом Хуњадији непријатељских казивања, тврди изреком, да је Хуњадија, уместо да гледа да спасава краља из оне гомиле јаничара у

коју је упао, гледао само своју сигурност па побегао с бојишта с већим делом војске.¹ И наш Михаило из Острвице приписује пропаст краљеву Хуњадијином издајству. «Јанкул је, вели он, «наговорио краља Владислава, да удари на Турке, који су се повукли били иза некаквих пружем и шибљем покривених јаркова; јер, говораше, коњаници су турски и тако већ разбијени, па нека он (краљ) сад славу стече. Али је тим својим саветом управо и упропастио краља, а то за то, да би сам могао заповедати у краљевству.»² И мало ниже: «Војвода Јанкул, који је имао код себе 10.000 људи, повукао се натраг без каквог узрока, јер су поганици били разбијени, и није имао ко да га гони.»

Позније у политичкој борби око намесништва противници Хуњадијини јако су се служили причом да је Хуњадија из себичних и властољубивих целих хотимично краља Владислава упропастио.

А Хуњадија, његови лични пријатељи, као и сви они који су били световали да се у рат уђе, који су дакле бар до некле били одговорни за велику несрећу, трудили су се, неко пре, неко после, да набаце, и бацали су сву одговорност на деспота Ђурђа. Сваки је од њих говорио, да би све то друкчије испало, да је се Ђурађ хтео придружити угарској војсци, или бар да је пропустио Скендербега! Сувремени свет није хтео да се упушта да испитује побуде које је Ђурђе за онаку радњу имао. Сувремени свет, и по преимућству католички свет, узимао је само у обзир факат, да деспот Ђу-

¹ Dlugosz, 356.

² Михаило из О. Гласник, 103.

рађ није хтео пустити Скендербега да са знатном војском пређе преко његове државе у помоћ краљу Владиславу, и после факат да је хришћанка војска код Варне пропала поглавито с тога, што је била малобројна наспрам велике силе турске. Да је се Скендербег са својих 10 до 15 хиљада војника могао на време сјединити са војском краља Владислава, све би можда друкчије бмло. Можда! На сваки начин, деспот Ђурађ, који је дотле и међу самим католицима имао врло добро име, изгубио је од један пут све симпатије њихове и навукао на себе право презирање и мрзост. Како се у католичкоме свету о њему мислило и говорило, добро показује онај страсни тон, којим Барлетије пише о «перфидноме деспоту Ђурђу.»¹

«Несрећни догађај код Варне», пише Византинац Халкохондил, «дао је повода многим и многим пребацивањима и многим правдањима. Деспота од Србије Ђурђа сматрали су као главног и првог виновника свима несрећама. Не давши Скендербегу слободу, да са својом војском пређе преко његова земљишта, те да се сајузи с војском угарском, он је одсекао од ове јаку помоћ. Хришћани су га оптуживали, да је учинио издајство. Деспот је са своје стране одговарао, да није хтео да ради про-

¹ Barletius, III, 63. Carredo резимује мишљења западних кроничара над вели: «Malitia non a bastanza dannabile di Vucovichio Despoto di Servia, il quale non solamente assoggelti la libertà ad Amurat ma l'honore ancora, datagli Miliza sua figliuolla di riguarde.ole aspetto per disfamare la sua libidine . . . Di concerto col barbaro il Serviano occupo il passi piu angusti, e ne traverso il congiungimento, divertendo con la piu nera e dissaprovata azione un soccorso valente a contrapesare le forze e a divertire la tragedia.» Sagredo, Memorie istoriche, Venezia, 1679.

тиву своје савести. Почем је већ уговором узео био на себе неке обвезе према Мурагу, учествујући у томе уговору заједно с Владиславом као страна интересована, он је сматрао за своју свету дужност, да заклетви својој веран остане.»¹

Могућно је, да је овакви објашњења деспот Ђурађ послао свима владоцима европским, с којима је више или мање у политичким одношајима стојао. Онима, с којима је био у приснијим везама, могао је он у поверењу саопштавати и оне политичке разлоге, које га видесмо да саопштава краљу Владиславу преко војводе Дмитра.

У формалноме погледу понашање је Ђурђево било правилно. Као лојалан човек и побожан хришћанин он је казао јасно да не ће да гази заклетвом утврђени уговор. Као државник од великог искуства и познавајући скроз одношаје на истоку он је налазио, да би крсташки поход у онакој констелацији био преухитрен и да би далеко пре компромитовао и у опасност довео будућност хришћанске слободе, него што би дао изгледа, да је оствари. Он је јасно казао да по његовом убеђењу рат у онаким приликама не само да је опасан по Србију него да је опасан и по општу хришћанску ствар и да из тога разлога он неће у њему да учествује. И не само да је јасно казао да не ће, него је наваљивао и чинио све што је могао, да одврати краља Владислава од кобне оне мисли. Он је јасно казао, да ће Србија да буде потпуно неутрална. Може ли му се пребацити што је неутралност

¹ Chalcohydylas, 118.

ту строго вршио, вршећи је строго стао на пут проласку Скендербегове војске кроз Србију?! Ко је тај који би могао доказати, да би се Турци из Европе прогонили оном приликом, да је Ђурађ пропустио Скендербегову војску?! Војска та највише ако је износила 10 до 15 хиљада војника, и пре 10 но 15 хиљада. Да ли је то довољно било да пресудно реши победу на корист хришћанске војске код Варне у борби с турском војском од преко 100.000 војника?! Да је Ђурађ пропустио Скендербега да проведе војску кроз сред Србије, тиме би се наравно изглед хришћанске војске поправили, али још једнако би вероватност победе, већ по бројним одношајима, била на страни турској. И што би било од Србије кад би после пораза угарског победоносни султан потражио одговора, што је она погазила неутралност? Кад се Србија већ одлучила да не пристаје у рат, она није могла да пропушта војску Скендербегову, просто што би то пропуштање могло да има за њу оне последице, којих је се бојала и које је хтела да избегне не ступајући у рат.

Испитујући одношаје ондашње са сваке стране, разум не може да не призна следственост, енергију, прозорљивост и мудрост Ђурађу Бранковићу у оним тежким данима од године 1444. И опет свата мудрост и следственост његова и ако је продужила за 10 до 15 година државни живот Србије, хранила је и народ српски и самог деспота Ђурађа горким плодовима.

Ђурађ је сачувао себе и земљу од моментане

напасти од Турака, али је и себе и њу изложио не само горким прекорима него и новим напастима са друге стране.

Од пропасту угарске на Варни почиње се читав један низ тешких неприлика у одношајима између Србије и Угарске.

ГЛАВА ДРУГА.

ОД ПРОПАСТИ УГАРСКЕ КОД ВАРНЕ ДО ПРОПАСТИ УГАРСКЕ НА КОСОВУ.
ГОД. 1444 — ГОД. 1448.

I. Унутрашња политика Ђурђева.

Чули смо какав су поздрав донели деспоту Ђурђу посланици дубровачки с јесени год. 1443, како народ српски са жудњом ишчекује долазак његов, те да му искаже верност своју и поврати државу.¹

Видели смо за тим очајничка напрезања народа српског да стресе јарам турски.

Видели смо како су се миром сегединским добиле народу српском знамените користи, и како је одмах за тим деспот имао да прође кроз нова страшна искушења.

Видели смо како су се бојажљива предвиђања Ђурђева грозном погибијом код Варне по несрећи испунила.

У времену између битке код Варне од г. 1444 па до битке на Косову год. 1448, Ђурђева политика

¹ Вла. напред, Прва књига, стр. 372. Rad, VII, 244.

у опште носи на себи толико знакова поузданости и снаге, да је доста јасно, да је он у тој периоди био владалац од велике моћи и уплива.

Народ је његов чврсто, можда чвршће но икада, стајао уза њ. Привезан му је био двогубом захвалношћу, прво, што му је својом неуморном енергијом и државничком вештином помогао ослободити се од Турака; друго, што га је мудрошћу и јачином своје воље сачувао од учешћа у новоме походу, који је се тако несрећно код Варне свршио.

Тешка времена, кроз која су прошли заједнички и народ српски и владар његов, приљубила су их једно другом још тешње. Седи Ђурађ није никада у очима свога народа тако велик био, као одмах после славног похода на Балкан, који се свршио ослобођењем Србије; — никада тако mudar, као кад је уморноме своме народу мудрошћу својом уштедео нове огромне напоре, па га још сачувао од нове катастрофе, од које се на сву прилику никако више не би ни предигао.

Поред ове јачине првога реда, коју владоцу може дати само оданост народа његовог, Ђурађ се у оној периоди јавља као моћан човек још и услед других прилика.

У самој Угарској већина сабора била је уз Јована Хуњадију и с њиме непријатељски расположена према Ђури. Али је била знаменита једна мањина ту, — мањина састављена од људи, који су и сами били противни гажењу мира, или који су иначе из личних обзира били противници Хуњађини, — мањина, која, бивши сведоком напрезању Ђурићевом да одврати краља од несрећне оне војне,

сматрала је сад деспота за свога моралног главара. И ако дакле уплив његов у Угарској није био пресудан, опет био је он доста знаменит.

После победе код Варне отоманска је порта потпуно завладала политичком ситуацијом на истоку. Грчка је царевина, тако да кажемо, дрктала од бриге за своју најближу будућност. Влашка је изјавила, да раскида своју сvezу с Угарском и да се ставља под сузеренство султаново.¹ Босна је стрепила; и сами великомоћни Млечи, и ако су наставили оружати се,² дали су се у озбиљну бригу. Једини Ђурађ Кастриотић Скендербег уздао се још у *Бога и срећу јуначку*. Србија није могла бити без тешких брига, али тек она онако силна отоманска порта постала је дужник њезин. Наравно да се од турске захвалности није могао да прави сталан капитал. Нико то боље знао није од деспота Ђурђа. Али тако одмах после победе код Варне Турци нису могли превиђати, какву им је услугу — било то сад хотимице или нехотице, — указао Ђурађ Бранковић. И заиста има знакова, који јасно доказују уплив Ђурђев на Порту. Један је од првих у томе, што, чим је Ђурађ, умољен од Дубровника, учинио у Једрену преко свога логофета Боглана представку, — порта одмах пристаде да с нова потврди све повластице, које је дубровачка општина од пре имала, ма да је и она учествовала у савезу противу царевине, но с тим, да у напредак место 500 плаћа 1000 дуката годишњег данка.³ На порти је ова нова листина потписана 5 Априла 1445.⁴

¹ Luccari, 95.

² Hopf, Griech. Gesch. II, 111.

³ Luccari, 95. — Да је г. 1445. Боглан био логофет, в. Mon. Serb. 436.

⁴ Hopf, Griech. Gesch. II, 111. Luccari, на нав. и.

С оваким условима снаге и уплива предузео је деспот Ђурађ да опет руководи политиком српске државе.

Питања унутрашње и питања спољашње политике погйбала су једнаком тежином сѣду главу његову. Мије могло друкчије бити, него да и једнима и другима у исто време бригу и енергију своју поклања.

Ми ћемо овде, ради лакшега прегледа, погледати најпре на његов унутрашњи рад, на после на његове спољашње одношаје.

У оној поруци својој од Августа г. 1444 краљу Владиславу Ђурађ је изложио програм своје унутрашње политике. *«Ја сам ушао у земљу опустошену и порушену, те морам неке градове из нова зидати, а за неке се жури да их и осталим потребама снабдем.»* *«До рока у који истиче примирје с Турцима, (т. ј. до 1454) ја ћу спремити 50 хиљада добрих људи и још имати сто хиљада дуката да дадем вашој краљевској узможности.»*

Јасно је, а и лако се даде разумети, да је Ђурађ и сада унутрашњу политику потчињавао великом и главном питању спољашње политике. Србија је се примирила с Турцима само да дахне душом и да се спреми на нову борбу с њима.

Можемо дакле као сигурно узети, да је народ истом вративши се из збегова на огњишта своја, већ почетком 1445 имао да сноси не мали терет око оправљања бар неколиких од знатнијих обрушених градова. Међу овима је без сумње на првоме месту било Ново Брдо.

Потреба да се снага народна употреби на оправку градова, и потреба да се снага та колико год може бити штеди од других напора, на сву прилику била је једна од побуда, из којих деспот није хтео, да прима оружани сукоб с Ђурђем Кастриотићем, већ је дипломатским путем тражио, и то преко порте, да му Кастриотић накнади било у природи било у новцу, оно што је војска арбанашка попленила враћајући се од Белих Цркава. Животописац Скендербегов каже да је порта писменим актом од 17 Јула 1445 а и преко нарочитог посланика Хајредина између осталог тражила, да се деспоту српском тај плен накнади.¹

Да је радио да увећа дохотке својој благајни, види се по томе, што је у први мах на повратку своме оптеретио био извоз сребра из Србије новим неким дажбинама, као и што је завео царине на неким местима, на којима се пре нису наплаћивале. Мало ниже видећемо како већ почетком год. 1445 Млечани протестују противу таквих новачења и отешчавања.² Дубровчани, који су први и непосредно осетили тај нови терет, нису одмах протестовали, јер су најпре хтели да се послуже његовим посредовањем на Порти те да добију нову потврду својих повластица. А кад то постигоше (Априла 1445) онда се одлуче да деспоту чине представке по томе. С тога му рано с јесени 1445 г. послаше нарочиту посаобину. У листини једној, писаној 17 Септембра те године у Смедереву, Ђурађ сам казује, како му дођоше кнез Никша Тамерић и кнез Ан-

¹ Barletius, l. III, 67. Lavardin, 81.

² Acta Arch. Ven. II.

друшко Бобаљевић и поменуше о «сребрничком закону» који су имали за деспота Стефана, «а када примих Сребрницу што им је било отимало и учинило господство ми други закон.» Даље наставља деспот како «рад љубави и њихова пријатељства» наређује, да буде закон као и пре, «и за куповање сребра и трговање по земљи господства ми освјетн Смедерева, и износити свободно у Дубровник, за този који су закон имали пређе за свето почившега господина и родитеља ми деспота Стефана, и у господства ми, и синов господства ми Гргура, Стјепана и Лазара; — и царине гдје нису биле пре, да не буду ни сада».¹ На овом су акту потписати као милосници: велики челник Михаљ (Богојевић Анђеловић) и челник ризнички Паскоје (Соркочевић) и логофет Богдан.

Тога је истога дана Бурађ потврдио Дубровчанима с нова све старинске повластице. Документат је тај готово речимична копија оне листине, коју је деспот потписао био Дубровчанима 13 Децембра 1428 у Некудиму. Сва је разлика у томе, што се у оној првој листини, кад год је реч о закону «који је бил пређе у прее господе», помиње изреком цар Стефан, кнез Лазар, госпођа Ефросина (царица Милица) и деспот Стефан, а Вук се никако не помиње, док у овој новој листини од 17 Септембра 1445 свуда се одмах иза цара Стефана меће «господин и родитељ ми Вук», па онда кнез Лазар и за тим деспот Стефан, а Госпођа Евросина се никако не помиње.²

¹ Monum. Serbica, 437.

² Mon. Serb. 434.

Друго је, чиме се ова нова листина разликује од оне старе, што сад Ђурађ не потврђује привилегије сам собом, него заједно са синовима својим: *«Ва Христа Бога благовјерни господин Србљем деспот Ђурађ и синове господства ми Гргур и Стјепан и Лазар, пишет господство ни ва свједјеније всјем, како придосе ка господству ни от владуштаго града Дубровника кнеза, властел и все опћине почтени властеле и добри наши пријатељије кнез Никша Тамерић и кнез Андрушко Бобаљевић, и принесоше к нам записанија господства ми што им је било записало и милост учинило господство ми, да им онози господство ми и синове господства ми Гргур и Стјепан и Лазар потвердимо.»*

Види се јасно, да је деспот предузевши с нова да влада Србијом, једним више или мање свечаним актом придружио себи сва три своја сина. Из ове исте год. 1445 има једна листина, коју је у Новоме Брду потписао: *ва Христа Бога благовјерни кнез Стефан.*¹ Ђурађ је дакле дозволио синовима својим да носе и титулу као савладаоци његови. За ово је имао он на сву прилику више побуда. Хтео је да покаже да тиме, што су Гргур и Стефан ослепљени, не губе они ни у колико својих права на државну управу. Хтео је дати јавнога задовољења и утехе, знак свога признања оној двоцији младих принчева, који су оданост своју к оцу и к отаџбини платили драгоценошћу очију својих. Хтео је да сву тројицу не само дубље посвети у свакодневне појединости државне управе, него да их обавикне да заједнички и у слози владају. Њему

¹ Мџн. Serb. 438. — Аврамовић Олжс. дрвн. Св. Горе. 79.

као да је већ тада лебдила пред очима намера, да престо српски остави братској љубави својих синова. Тако су се осећања једног доброг и осетљивог оца и рачун државног резона сајузили, да на прву степеницу престола, на коме је седео стари Ђурађ Бранковић, изведу три млада деспотовића.

У осталом деспот је се пожурио да даде јавних знакова свога признања и другима, који су се одликовали верним и ревносним услугама у оној периоди страшних искушавања, кроз која су Србија и њезин господар прошли. Заповедио је да се имена и грбови оних, који су се тако одликовали, урежу у камен једног градског зида српске престонице, те да се спомињу бар докле траје Смедерева града. Неке је награђивао богатим поклонима у бащинама. Тако се на прилику зна, да је Дубровчанину Паскоју Соркочевиху, своме ризничком челнику, дао земље у Топлици, које је овај неколико година позније продао једном српском властелину за велику суму новаца.¹

Деспот је још у тој г. 1445 почео да ради на једноме акту династичке политике по превасходству. И не само на једном акту династичке, већ и добре унутрашње политике. Налазио је да му ваља женити најмлађега сина Лазара.

Између других побуда једна је била и у томе што је двор српски имао дужност да буде храм чистоте моралне. Старац Ђурђе био је беспрекорни углед моралности у приватноме животу. Али мо-

¹ За ове вид. Мауго-Орбини, 330. Он каже да је у његово доба (почетком 17-ог в.) још једнако у зидани града Смедеревског стојао камен са грбом Соркочевихим, који му је деспот Ђурађ подигао.

рална чистота оних око њега, као и у опште ондашњег вишег реда друштвеног, као да није била беспрекорна. Србија и двор српски од последњих двадесет и више година имали су потребу од људи, који хоће да гину, који хоће хладној смрти хладно у очи да погледају. Србија, а по преимућству нова престолница српска Смедерево, постале су тако рећи логором војничким који се никад не диже. Каквих ли људи није било у најамничким четама деспота Ђурђа — и Француза, и Италијанаца, и Маџара и Немаца, и Грка и Арбанаса. Људи, којима је занат да иду да гину, радо хоће да — кад год се може — добро повуку из пехара сладости земаљских. У петнајестоме веку нема много оних, које висока морална начела проничу те постају витези од бистрине горског кристала. У петнајестоме веку многи од јунака, који су се славно с Агарјанима борили, носе на прсима амајлије с честицама од часнога дрвета и моћију каквих чудноватих светаца. Али у прсима носе и топло срце, које ватрено куца природним покретима. Многе од оних очију што хладно могу да у ледену смрт погледају, обично се лако разгревају кад виде витки стас какве «танке Шумадинке», или кад траже да ухвате стидљиви поглед девојачки.

У нашим народним песмама сачували су се неколики дражно застиђени одјечи оргија љубави и вина. И још дивнији одјечи прекора, које је чистота морала и осетљива пристојност простог народа чинила својој господи. Један је такав одјек у песми „Што ј' град Смедерево вас дан затворено, — Вас дан затворено, сву ноћ отворено?!“ У другој једној

песми народној копрена, што застуре прозаичност и ругобу стварности, дивно је, нежно и деликатно израђена. Заслужује да се овде цела испише већ и као сведоџба народног сећања на времена после оних великих ратних таласања; «Тужила девојка на Ђурђеви врати, — Тужила се јадна Ђурђу господару: — «Твоје ми војводе башту похараше, — Башту похараше, ружу потргаше.» — Њој говори једној Ђурђе господару: — «Изађи, девојко, граду на капију, — Куд пролазе редом све моје војводе; — На коме ти познаш цвет румене руже, — Поклонићу теби коња и јунака». — Девојка изађе граду на капију. — Ту пролазе редом Ђурђевоје војводе: — Ни на ком не позна цвет румене руже, — На Ђурђевоу сину венац од ружица.»¹

У другој једној народној песми има прозаичан спомен о догађајима, које народ, из својих антипатија према госпођи Јерини и својих симпатија за ослепљене деспотовиће, тумачи на свој начин. Јерина жели да упропасти Гргура и Стефана, шаље их у Једрене цару османскоме, где је већ наместила сплетку у коју ће деспотовићи да се ухвате, и још им даје савет како ваља на путу да се владају. По томе савету: — «Отидоше двоје деце лудо, — Двоје деце два деспотовића, — Они иду земљом Шумадијом. — Они кољу велике волове, — Они пеку велике овнове, — Они љубе танке Шумадинке, — К'о што их је мајка сетовала, — Хватише се уз Уруменлију, — Они кољу Урумске волове, — Они пеку велике овнове, — Они љубе

¹ Милићевић, Кнеж. Србија, 157.

Урумке девојке, — Док дођоше у Стамбола града»
итд. итд.¹

Имају и спомени да су на двору и око двора смедеревског познавали и љубили игре коцкарске. У једној старој песми пева се како је најмлађи син деспотов Лазар, играјући тако са Матијашем, сином Хуњадијиним који као талац очев стајаше у Смедереву, изгубио на 300 дуката.²

Јавни морал као да није био врло висок ни пре великог турског нашашћа од год 1438. Али је очевидно тек услед петогодишње окупације турске он јако посрнуо. Призори по друмовима, по којима је робље српско ишло, призори по трговима, на којима се робље продавало, парајући срца пунило их је очајањем, и за цело не увек узвишеном свешћу о моралном достојанству човековом. Људи су почели да заборављају Бога, јер им се чинило да их је Бог заборавио. Турци су страховитим практичним начином проповедали материјализам. Најлепша жена, која је до јуче у господскоме Смедереву само појавом и погледима својим изазвала у хришћанског витеза куцање најплеменитијег и најчистијег одушевљења, заносила га да у њој гледи не само створ пун дивоте, већ одблесак анђела серафима, — данас обнажена лежи на скопљанском тргу робља пред ногама једне гомиле Арабистанлија, Мисирлија, Ана-

¹ Два деспотовића, српска народна песма, збирка Благоја Стојадиновића I, 156.

² «Ту мч к њима доходи млад Лазаре Деспотовићу,
И ш њима ти отиде играти на лора игре,
Ма му бјеше Матијаш триста дукат задобио,
Матијаш их питаше, Лазар их не дадијаше.

Богишић, Народне Пјесме, I, 33.

долија, похотљивих надметача у цени, којом ће у њој да купе најлепшу животињу. Петогодишња окупација Србије турском војском имала је у неколико у моралном погледу оне последице, које је појав црне куге у средини четрнајестог века у Италији имао. Она неколика места из писма пале Евгенија од г. 1444 и ови неколики одјечи што су се сачували у народним нашим песмама, симптоми су почетне дезорганизације друштвене.

У таквим стањима пример двора и ако не може све да учини, може много. Његова морална чистота не само да светли по себи и за себе, него пушта светлост на сву своју околину, износи на видик ругобу порока, те се овај повлачи у далеке мрачне кутове.

И са гледишта тога добро је било што је се деспот Ђурађ журио, да ожени сина свога Лазара. О томе као да је било речи још док се двор српски у Угарској у бегству бавио. Видели смо напред, како неки наши извори кажу, да је деспот, у очи великог похода на Балкан, обручио ћерку или сестричину Хуњадијину за сина Лазара. Од ове комбинације, — ако је у опште ње и било — није се дошло ни до каквог практичког резултата. Ђурађ је запросио за свог сина Јелену, кћер деспота Томе, и добио ју је

Тома је четврти син цара грчког Манојла II Палеолога и царице Јелене, кћери деспота Константина Драгаша,¹ унука или бар нећака Душановог. Кад му најстарији брат Јован седе на очев престо (г. 1425), он на скоро за тим доби Мореју у упра-

¹ Phrantzes, *Annales*, I, с. XIV.

ву као деспот њезин (г. 1428). Год. 1430 у Јану-
ару венча се с Катарином, ћерју последњег норман-
ског кнеза од Ахаје, Центуриона II Захарије, и с
њоме у мираз доби Ахају. По женидби премести
столицу своју у Кларенцу, главно место од Ахаје.
Ту му се год. 1431 или 1432 родило прво дете, кћи
Јелена. После ће већ да добије и више деце, од
којих најмлађа кћи Зое временом ће да пође за
руског цара Ивана III-ћег, и да руском народу у
грб донесе двоглавнога орла византијскога.¹

Ову дакле најстарију кћер деспота Томе, Је-
лену, — којој је 1446 г. највише 15 година могло
бити, и у жилама које је потицала крв од царских
лоза грчких Палеолога и српских Неманића поме-
шана с крвљу францускога високога племства, —
испросио је деспот Ђурађ за сина Лазара.

Значајно је, као доказ да Ђурађ ни у оним
данима није био туркофил, да је баш у то време
деспот Тома врло рђаво стојао на порти. У самој
ствари порта се спремила да завојшти на њ. Какав
је уговор правило Ђурађ с деспотом Томом и царем
грчким Јованом, стрицем невестиним, то за сада
не знамо. Види се само толико, да је уговорено
било, да Лазар добије сџн деспотски. По грчким
изворима Ђурађ је још обећао да пошље помоћ де-
споту Томи да се брани од Турака. Може бити да
је он том приликом обећао, да учини неку помоћ
ради утврђења цариградских зидина. Без сумње се
одмах после венчања Лазаревог почела да зида она
кула и кортина у јужној зидини Цариграда (између

¹ Норџ, Griech. Gesch. II, 536. Карамзин, Историја Государства Рос-
сійскаго, VI, 59.

Кум-капије и Јени-капије), која се године 1448 довршила и у којој и данас стоји цигљама узидан натпис: «*Ανεκασθη οὗτος ὁ πύργος καὶ ἡ κορτινα ὑπὸ Γεωργίου δεσπότης Σερβίας. Ἐν ἔτει 6956.*»¹ (Сазида се ова кула и кортина од Бурђа деспота Србије, године 6956 = 1448.)

У октобру 1446 стигли су српски сватови у Кларенцу да невесту воде. По грчким изворима као да је и сам Лазар тамо ишао,² што је на сву прилику у самој ствари и било, премда се наши летописи изражавају тако, као да је Лазар дома дочекао своју невесту. Међу господом у Кларенци много се говорило о спремама које је Турахан у Епиру чинио купећи војску. Српска господа соколише господу грчку нека се не боје, Срби ће им доћи у помоћ.³

Децембра 18-ог стигли су сватови у Смедерево. «*в лето 6955 (= 1446) Децемврија 18 (27-ог по другој верзији) донесоше госпожду Јелену от Мурије Лазару и вјенчаше ју и саном деспотства*», пише у нашим летописима.⁴ По другим верзијама те се године «*ожени деспот Лазар и остави се деспотом*». (Оне две верзије о датумима долазе могућним начином отуда, што је Јелена по свој прилици приспела у Смедерево 13-ога а венчала се 27-ог Децембра на св. Стефана, па летописи и њезин дола-

¹ A. D. Mordmann, Belagerung und Eroberung Constantinopels, 132. — Monum. Serb. 441.

² Hopf, Griech. Gesch. 114. Phrantzes, Annales, II, с. XIX.

³ Hopf, на нав. м.

⁴ Šafarik, 78. Новак. 268.

зак и њезино венчавање стављају у један дан. 18-ога се она није могла венчати већ ни због поста. А госпођи деспотовици Јерини без сумње је мило било да јој се син венча у исти дан, у који се и она сама пре 33 године венчала.

Са сватовима је дошла у Смедерево и посаобина од грчкога цара. Њу је предводио опет онај исти владика Ђорђе Филантропен, који је већ једном год. 1436 долазио у Смедерево. Он је донео Лазару од цара грчког знакове деспотскога сâна и великом црквеном свечаношћу венчао га је за деспота.¹ Изгледа да је та свечаност имала висок политички значај. Као да је била свечана прослава вазобновљења српске државе и српске династије. Франца каже да је Филантропен од стране цара грчког том приликом и деспоту Ђурђу «пошту учинио»,² а наш Рајић вели: «деспот Мисијскога Краљевства обладатељем постављајет сја в љето 1446.»³ Може бити да су од те године и они новци сребрени, на којима долази натпис: «господин Ђурађ и Лазар»⁴ али то није сигурно.

У ономе акту од 17 Септембра 1445 којим је Ђурађ потврдио привилегије Дубровчанима, на крају

¹ Anno 6955 Octobr. Glarentza discessit Helena domini Thomae Despotae filia, ut in Serviam profisceretur et Lazaro, filio Georgii Despotae nuberet ut etiam nupsit. Quare et despotam et ipsum Lazarum imperator Johannes propter Georgium Philantropenum honoravit.» Phrantzes, Annales, на нав. м.

² На нав. м.

³ Рајић, III, 204.

⁴ Ljubić, Opis jugosl. novca, 179, табл. XIII, бр. 26. Ја бих готово пре веровао да је тај новац из времена кад Ђурађ још није био деспотом и кад му је брат Лазар жив био, а.кле из времена пре 1413.

вели он: *«и мољу, јегоже изволит бог по нас пре-
јемника бити господства србскога, или от синов
господства ми или кого от сродник господства ми или
инога кого, сему нашему записанију не потворену
бити и т. д.»* Колико је било стварнога основа за
ону несигурност у престолонаследству, то је тешко
сад казати. Да то није била тек празна фраза,
може се мислити, јер босанска краљевска династија
није напуштала своје претензије, а сад је већ у
Нишу господарио један Мрњавчевић који је имао
пуно пријатеља у највишим круговима угарским.
Формалним венчањем Лазара на сан деспотски, до-
биле су се неке гаранције да ће по смрти Ђурђе-
вој остати на престолу српском опет један Бран-
ковић. Сва је прилика да су се представници срп-
ске властеле и српског духовништва 27 Децембра
1446 поклонили младоме деспоту Лазару подневши
му израз своје верности. Грчка је царевина тога
истог дана већ самим оним свечаним актом, који је
Филантропен извршио, признала наследственост пре-
стола српског у лози Бранковића, а на по се у
лицу младога зета двора царског. А има неког о-
снова мислити, да је тада и Porta дала неку изја-
ву, којом је признала Лазара за савладаоца Ђурђу
и наследника престола српског. Кад је неколико
година позније (г. 1451) султан Мехемет изјавио,
да ће поштовати независност Србије док је жив
деспот Ђураћ и деспот Лазар, он је тиме само по-
новио изјаву, коју је још његов отац у овој год.
1446 учинио. Може бити да је и ово признање од
стране порте био један од задатака, које је лого-

фет Богдан имао у својој мисији у Једрене с пролећа год. 1445.

На сваки начин, последњих дана год. 1446 Смедерево је видело великих весеља. Пило се у здравље династији, за коју се мислило да се оним актом утврдила. Пило се у славу будућности Србије, за коју се мислило, да се оним утврђењем династије осигурала. И опет и једно друго висило је тако рећи о танкоме концу пауковом — о лојалности турских царева да поштују своју реч, о животу једног тешко искушаваног старца и о животу једног младог човека, кога смо мало час видели како у Смедеревској цркви стоји пред олтарем пред младе као капља девојке од царскога рода — њих двоје средсреда неописаном разнобојном и разновидном блеску једном — али и младог човека, који је већ тада носио у себи обележје ране смрти.

Да ли је било кога онда, који је могао веселим сватовима и господским гостима деспота Ђурђа да каже колико свега изнесе она «многаја љета», што су се одушевљено појала уз малвасију и смедеревска вина? Ко би могао онда да верује, да ће млади Лазар само са две године да надживи старога Ђурђа, и да будућност српске државе износи ни мање ни више од — тринајест година?!

ГЛАВА ТРЕЋА.

ОД ПРОПАСТИ УГАРСКЕ КОД ВАРНЕ ДО ПРОПАСТИ УГАРСКЕ НА КОСОВУ.
ГОД. 1444 — ГОД. 1448.

2. Спољашња политика. Одншаји с Млецима.

Доста се јасно опажа цељ деспотове политике. Желео је да држи мир с Турцима све дотле, док Србија унутрашњом својом снагом, — опремљеним градовима, добро уређеном повеликом војском и богатим финансијама — и спољашњим алијанцијама не буде готова, да велику борбу на живот и смрт успешно предузме.

Тешко је било један народ, страшном борбом исцрпен, довести у брзо до нове снаге, тешко је било у кратком времену опоравити га. Нити је мање тешко било навезати оне жице алијанција међу хришћанским државама, које су под катастрофом код Варне попуцале. Црна сенка некаке несрећне фаталности све се оштрије показује у свима појединостима ондашњега источног питања.

Испало му је за руком да своју државу осигура од напада турског за неколико година. Испало

му је за руком да с грчком царевином утврди свезе приснога пријатељства. У Угарској, где му је положај услед унутрашњих догађаја у тој краљевини постао врло тежак и тугаљив, владао се врло мудро, о чему ћемо мало ниже имати прилике да се из ближе уверимо.

По несрећи, са западним својим суседима, деспот је имао да на чистину изведе врло мутне, тешке и опасне одношаје. Фаталност управо и лежи у томе, што су и суседи Ђурђеви, као и Ђурађ сам, увиђали врло добро да спасење лежи у алијанцији; међу тим сви су давали маха питањима другог реда да не допусте да она идеја заједничког и сложног рада сазре у практични резултат.

Сви западни суседи Ђурђеви користили су се несрећама његовим, да заузму нешто од његових земаља.

Не зна се за сад с пуном поузданошћу, шта је био прави повод сукобу Србије с Босном у периоди о којој овде говоримо. Познате су нам старе, сад већ традиционалне тежње босанских краљева, да од Србије одузму земље, које је на левој обали Дрине имала. Изгледа да су Бошњаци захватили били неке земље деспотове на Лиму. На босанском сабору у Коњицу год. 1446 учествовале су и неке владике, којих су дијецезе и пре и после спадале у државу Ђурђеву. На одлукама тога сабора потписан је на пр. Теофан митрополит Рашки. Осим њега долазе ту и потписи, који сведоче ако не о фактичној окупацији неких српских земаља, а оно о претензијама круне босанске. Тако су се потписали: Павле Кубретић, војвода од Зворника и Мачве,

Никола Алтомановић, „војвода од Ваљева и намесник у краљевим земљама у Србији“, Велимир Јамометовић, „војвода и намесник у Рашкој.“¹

Видели смо напред како је Стефан Вукчић Косача радио да заузме све што је од Зете Бурђу остало било. Видели смо како је то изазвало акцију млетачке владе, која се свршила тиме, што су Млеци заузели Дриваст, Бар, Будву и сву доњу Зету, оставивши неки део горње Зете у власти кнеза Стефана Косаче.

Није лак посао био повратити те земље од њих. Са свима њима борити се у један пут и у исто време била је ствар по све немогућна. Шта више, могло је бити питање: да ли не ће они сви троје устати сложено на Бурђа, ако би он ма само једнога од њих напао. Политика коју је деспот у онаким приликама предузео била је врло измерена. Он је показао да превасходно уме да споји гипкост с великом енергијом, кад је за то тренутак долазио.

Пре свега деспот се поравнао с кнезом Стефаном, или управо херцегом Стефаном, јер је он те исте год. 1444 посредовањем папе Евгенија добио од цара немачког Фридриха IV титулу „Херцега од Светога Саве“. Херцег Стефан, осим сродствених свеза с деспотом Бурђем, имао је потребу да буде пријатељ с Бурђем већ и са запмета, који му је управ с оне нове титуле с Босном предстојао. Још не знамо све појединости оног поравнања. Знамо

¹ Најпре се сумњало у аутентичност оне листине на којој су се наша одлуке сабора у Коњицу. Али се аутентичност њезина потврђује самим догађајима, који су у Босни следовали. Штампана је у Kerchelich, Notitiae praelim. 271. Farlati, Illug. Sacrum I, IV, 68. — R. Schimeck, Pol. Gesch. d. Koenigr. Bosnien, 119.

само толико поуздано, да је Стефан повратио де-споту град Медун у Зети.

Краљ босански Стефан Томаш (почео владати с концем 1443 † 1461), сазнавши за то поравнање, јавља за њ дужду млетачкоме у Фебруару г. 1445. Још додаје, „да су се и «кнез Стефан» и деспот Ђурађ сложили и споразумели на штету Млецима“, па са своје стране нуди дужду свој савез противу Стефана.¹

Млеци су понуду ту одбили. Страхујући да их Турци не нападну, и спремајући се на могући рат с њима,² Млеци су наравно морали избегавати сукобе на другим странама. Осим тога по традиционалној политици њиховој са свим им је говела сепаратистична тежња новог херцега од Св. Саве. Малена херцеговина, која имађаше нешто излаза у Боку Которску и на јадранско море, мање им је опасна била, него босанска краљевина у којој би она херцеговина чинила саставни део. Све се то разуме и разуме се што су Млеци одбили понуду босанску. Али је тешко разумети онај иронични тон који звучи у целоме одговору млетачкоме на претставку краља босанског.

На доставу његову о савезу међу Стефаном и деспотом Ђурђем, као и о непријатељском карактеру тога савеза према Млецима, влада млетачка одговара: «Хвала вам што нам јављате, али с деспотом

¹ «... Comitem Stephanum Bossine dedisse Despoto Rasciae quoddam castrum situm in partibus Albaniae nuncupatum Medon, et cum eo Despoto concordem esse et se intelligere ad damna nostra», Acta Arch. Ven. II, 382.

² Hopf, Griech. Gesch 114.

Ђурђем ми држимо и имамо пријатељство и љубав и верујемо да ће он хтети да је и даље одржи;¹ а кнез Стефан послао нам је поклицаре и као да жели да с нама у љубави живи; а у осталом ми ћемо се постарати да нам не може нахудити баш ни да хоће.“

Што се тиче заједничке радње противу Стефана, то Млеци у томе предлогу виде један нов доказ, како је краљ босански из дана у дан све већи пријатељ њихов; али, почем се с мора врло мало може кнезу Стефану нахудити, а са сува од стране босанске може, то нека краљ ако хоће и наплада са сува!²

На послетку и између осталог краљ је босански изјавио жељу, да Млеци пошљу к њему сталнога свог посланика. На ово млетачка господа одговарају: «истина ми желимо да свагда и у свачему учинимо по вољи његовој узвишености, али — не видимо узрока, за што да пошљемо нашег посланика, нит видимо шта би имало тамо да се ради, нит би се нашао какав наш властелин, који би хтео тамо да иде, нити би знао шта тамо да ради.»²

Одговор је овај дат 4-ог Марта 1445 посланику и канцелару краља босанског кнезу Павлу од Јајца. Тешко да лукава сињорија није доставила до знања деспоту Ђурђу што је предлагао и какав је одговор добио његов династички супарник.

Са Ђурђем је она ступила у дипломатске сношаје још с почетком те године и покушала да ди-

¹ Cum prefato domino despoto bonam habemus et tenemus amicitiam et benevolentiam, quam tenemus eum conservare velle.» *Secr. cons. rog. Lib. XVI, ch. 152. Acta Arch. Ven. II, 383.*

² На нав. м. 385.

пломатским путем расправи нека питања која није могућно било избећи.

Јануара 17-ог дужде Франческо Фоскари пише деспоту својеручно те му изјављује радост, што се васпоставио у држави својој и што је опет заузео своје земље и градове.¹ Па онда одмах прелази, да каже, како је влади млетачкој гувернер града скадарског јавио, да се у Горњој Зети у име деспота Ђурђа заводе нека новачења, која нас заиста у неколико зачуђавају кад узмемо у поглед, колико смо усрдно одани вашој сјајној личности и колико вас братски љубимо. Јер, ако смо у рату, што га имадосмо, а и сад имамо, с вашим и нашим непријатељем кнезом *Стефаном војводом* (quod si de manibus comitis Stephani Vaivode publicis hostis vestrae illustris magnificentiae et nostri etc.), и заузели нешто, што је ваше било, мислимо да смо тиме учинили што је и за вас добро и угодно. Нити је потребе било, да се одмах приступа к новачењу каквом; него ако је по вољи вашој сјајној великости, као што је по вољи нама, да пошљете кога к нама, ми смо вазда готови да се споразумемо на оно што је прилично и поштено.» На свршетку писма моли се деспот да и оне новштине укине.²

¹ «Ad notitiam nostram diversis modis deductum est, vestram illustrem magnificentiam terras et loca sua recuperasse et in dominio suo restitutam esse, de quo profecto ex singulari et antiquissima affectione nostra ad vestram excellentiam ingentem animi consolationem accepimus, cum omnem bonum statum honores et comoda vestra propria reputemus.» Acta Arch. Ven. II, 381.

² Acta Arch. Ven. II, 381.

Као што ће се из познијих преговора видети, новачења, на која се Млеци жале, у томе су, што је деспот својим поданицима у Горњој Зети забрањено, да одлазе у Скадар по со и другу купљу, и што је у опште затворио путове млетачкој трговини по Србији. Знатна је она листина дуждева и по томе што сведочи да се с јесени г. 1444 власт деспота Ђурђа већ признавала у Горњој Зети.

Деспот се одлучи, да пошље нарочиту посаобину у Млетке. Својеручно писмо његово, које су посланици његови однели дужду, потписато је било 30 Априла 1445. Сам оригинал тога писма до сада се није нашао. Али по ономе, што је дужде на њ одговорио,¹ слободно нам је закључити, да је оно било више формалнога садржаја, захваљујући на честитању од 17 Јануара, препоручујући посланике, и још као да је била у њему једна реченица, да Млеци делима докажу, да им је честитка она од срца ишла.

Посаобина је стигла у Млетке негде око 10 Маја, јер већ 14-ог истог месеца дужде саопштава сенату, какву му је изјаву посланик деспотов учинио. Из тога саопштења види се, да је Ђурђево посланик од прилике овако говорио:

«Кад се оно колебала држава и стање мога узвишеног господара, он је командантима градова и земаља, које има у Арбанији, издао оваку заповест: ако вас притесни каква невоља, предајте градове и земље у руке дужда млетачког, мога доброг брата и пријатеља, јер знам да ће ми их он опет предати, кад се у државу вратим. Па како се по

¹ Концепат у Secr. cons. rogat. Lib. XVI. ch. 192. Acta, II, 392.

божјој милости ево сад у државу своју повратио, то моли дужда, да му изволи повратити земље и градове,»¹

На ово је сенат одлучио, да се деспотовом посланику овако одговори:

«Чули смо и разумели све што нам је тако мудро разложио од стране свога узвишеног господара, кога смо свагда сматрали за свога најљубавнијег брата, кога и данас тако сматрамо и кога да сматрамо хоћемо и у напредак. И докле га год у невољи гледасмо вагда нас је заиста болело, и труђасмо се сваком приликом да чинимо оно, што би његовоме превасходству мило и угодно било. И кад је по ново задобио своју државу, ми смо се с њиме заједно зарадовали као с најбољим братом и истинитим пријатељем нашим. И хоћемо да његово превасходство знаде ово: кад је кнез Стефан, наш и његов непријатељ, упао непријатељски у Арбанију и заузео Бар, и кад је војвода од Дриваста већ пошао био к поменутоме кнезу Стефану да му и тај град преда, тада је наш заповедник у граду Скадру на брзу руку скупио војску нашу, па са великим нашим новчаним трошком и другим губитцима отео Бар од кнеза Стефана, а то се готово исто може рећи и за Дриваст и за остало, јер би се све непременно њему предало било. Молимо дакле братски његово превасходство поменутог господина деспота, да узме у призрење, што смо ми онолики трошак и онолике жртве око оних места поднели, и што смо их узели из руку кнеза Стефана, па нека његово превасходство буде задовољно, да она места

¹ Виап увол у Secr. cons. Rogat. lib. XVI, c. 180. Acta II, 394,

ми и даље држимо, као што је то и право и поште-
но, а и нека помишља, да кад су у нашим рукама,
то је као да су и у његовим.»

Сенат је још истога дана донео тајну одлуку:
ако се посланик деспотов с онаким одговором не
задовољи, онда, пошто се већ сва убеђавања са
тога гледишта исцрпе, нека се пристане, да се де-
споту врати, што је од горње Зете заузето, а све
друго да остане Млецима.¹

Изгледа као да је српска посаобина, добивши
онакав одговор, тражила из Смедерева нових настав-
љења. У почетку Јуна већ су их добили били, јер
видимо да дужде 9-ога тога месеца извештава се-
нат, «да српски посланици, саслушавши онај одговор
владе млетачке, изјављују да ипак остају при томе,
да Млеци на леп начин поврате деспоту земље ње-
гове.»

Сенат се сагласи, да се опет одговори с пуно
ласкавости за личност деспотову, с пуно уверавања
о љубави к њему и о жељи, да с њиме одрже ср-
дачне одношаје, али и да се опет каже, да градове
не могу никако повраћати, прво што су их узели
не од деспота, већ од млетачког и деспотовог не-
пријатеља кнеза Стефана. а друго и поврх свега
Млеци су се грађанима оних градова заклели, да их
никоме предавати не ће.²

Овај је одговор био врло учтив, врло јасан и
одсудан. Као да се рачунало, да ће деспот наишав
отпор, с обзиром на исцрпаност свога народа, по-

¹ За текст јавне и тајне одлуке види *Secr. cons. Rogat. Lib. XVI, ch. 180. Acta, II, 394.*

² *Secr. cons. Rogat. lib. XVI. ch. 180. Acta, II, 395.*

вући се натраг и дићи руке од свега. Али српски посланици одговорише :

*„Над не можемо да добијемо други одговор, то обзнањујемо влади млетачкој, да ће се наш господар деспот постарати, да своје земље задобије на онај бољи начин, на који узможе.“*¹

У овом одговору има пуно дипломатске финоће. Изгледа врло природан, логичан и јасан, и опет у самој ствари није јасан. Шта мисли деспот с оним «бољим начином на који узможе?» Је ли то рат, којим се озбиљно прети, или је празна фраза, којом се повлачење згодно покрива?

На сваки начин занимљиво је видети какав је утисак такав одговор учинио на господу млетачку. У томе се утиску огледа значај, који је Србија у оној констелацији политичкој имала, а огледају се и неколики тајни покрети у борби која је се водила о супрематији на јадранском море.

Дужда је одговор српске посаобине са свим изненадио. Чинило му се да из њега проговара нека необично велика поузданост деспота Ђурђа, која може да је с великом опасношћу за Млетке скопчана. Пожурио је се да одмах сенат извести. Српска је посаобина учинила ону изјаву дужду деветога Јуна, а десетога већ видимо како сенатори млетачки већају шта да се чини. Тек из тога њиховога већања и из одлука, до којих су дошли, види се, какву је панику и за што она српска изјава учинила.]

«Из оних речи», вели се у мотивацији сенатских одлука од тога дана, «јасно се може видети, да ће деспот да покуша, да оружаном руком

¹ На ист. и.

завузме оне земље у Арбанији. И узевши у поглед, да се поменути деспот помирио и свезао с кнезом Стефаном, нашим јавним непријатељем, који је сусед нашим земљама и нарочито општини Которској, у заливу које он има град Нози, где су ове године пристајале и стајале галије краља Арагонског, ради споразумевања, које, као што се говори, има између њих; — и узевши у поглед, да је поменути деспот моћан владар (*dominus potens*), и да нам не би ишло у рачун, да се с њиме у оним крајевима заратимо; — и узевши у поглед, да нема другог бољег пута, да се предупреди, или бар одложи зла намера, коју има, или на коју се подстрекава, него да му се пошље наш нарочити посланик, који ће онај наш частан и правичан одговор код поменутог господара оправдати, и који ће наш посланик без сваке сумње наш одговор много боље објаснити, него што ће то учинити посланици истог деспота; — узевши осим тога у поглед, да ће наш посланик кад тамо буде, моћи видети и чути о покретима и спреми поменутог деспота, па ће моћи доставити то до знања нама и нашим командантима у Арбанији, као што ће с друге стране може бити успети, да отклони или бар одложи злу намеру, ако какву деспот има, а можда ће и какву корисну погодбу с њиме учинити моћи: — одлучује се: да се тајним гласањем избере један посланик, који има ићи деспоту, који се има изјаснити (прима ли мисију или не) одмах или најдаље сутра до 3 сата, и који се тога посланства не може одрећи без глобе од 500 дуката.¹ Даље су одлучили, да се посланику даде

¹ Secr. cons. rogat. Lib. XVI, ch. 187. Acta Arch. Ven. II. 389.

на пут 200 дуката, да му се дозволи да поведе собом једног секретара, једног дворбеника и шест чељади; на послетку, и да се српски посланици известе, да млетачки посланик полази к деспоту.¹

Шта се збило између часа, у коме је под очевидним претиском страве од заплета са Србијом одлука она донесена, и једног познијег часа тога истог дана, не знамо. Али је тек у тајним протоколима сенатским забележено, да је истога дана сенат одлучио, да се избор посланика, који има ићи к српском деспоту, одложи док се види, шта ће у српских посланика израдити секретар дуждев Јован Регвардат.

Регвардат је био окретан дипломат. Видели смо га год. 1435 у Смедереву као секретара у посабини Николе Мема. За тим г. 1444 као млетачког посланика на двору угарском у Будиму и у Сегедину, којом је приликом имао да извршује разне поруке своје владе деспоту Бурђу. Он је очевидно имао доста прилике да се упозна с политичким одношajима Србије као и да веже познанство са српским државницима.

Отишао је к српским посланицима заједно са својим другом Јеронимом Никуолом, који је био други секретар дуждев. Из извештаја њихова поднесеног сенату види се, да су имали разговор о политичким стварима и да је тада један од посланика српских — кнез Стефан, преко тумача између осталог рекао, како је од пресветлога господина дужда лепо виђен и господски почашћен био,

¹ На ист. м. 390.

тако да намерава за свагда бити добар слуга наш^о (млетачке) државе па чинили господари (дужд и деспот) између себе шта хоће.»¹ Даље је кнез Стефан изјавио, како се нада, управо не сумња, да ће се ствар лепо уравнати и удесити само кад његов «светли господар деспот» чује одговор дуждев, а господар његов «доброг је срца, праведан и правичан» (addens quod predictus dominus suus erat bonae conditionis et iustus ac rectus)

У сенатским протоколима стоји даље записано: «Почем из оваких речи доста јасно излази, да би одлазак нашега посланика к деспоту пре био нама на штету него на корист, то се већином гласова одлучује: да се посланик никако и не шаље.»² Из једне белешке види се да је за ову нову одлуку гласало њих 51, а 38 сенатора дали су свој глас да се остане при оној првој одлуци те да посланик иде у Србију.³

Шта је ово? Каква је то чудновата промена ситуације?! Ономад проста али мушка, достојанствена реч; ономад тешка брига на челу дужда млетачког, забуна у палати у којој сенат млетачки већа. Данас главни српски посланик чини до земље поклоне дужду, говори како ће се све лепо уравнати, уверава како ће да служи ову сјајну господу млетачку, која су га тако одлично почастила и у

1 «Comes Stefanus, unus dictorum oratorum, inter cetera per interpretem dixit, quod fuerat bene visus et humane tractatus a serenissimo domino duce, adeo, quod faciant domini quidquid vellint, intendebat semper esse bonus servitor nostri domini.» Secr. cons. rog. Lib. XVI, ch. 189. Acta Arch. Ven. II, 391.

2 На ист. м. стр. 392.

3 На ист. м.

које му је тако лепо било. Данас је забуна на нашој страни. Кнеже Стефане, шта ли ти је памет занело? Каквим су те мађијама опили лукави Латини, те у зао час заборави, како ће о твојем говору, — можда о непотпуним одломцима твога говора, можда о нетачном преводу твога говора — да једнога дана суди, према господи својој суревњиви и подозриви народ српски? Каква ли је ватра растопила кремен срца твога, који јуче, онако хладан, прамен варница сипаше? Да ли златна жеравица од цекина, да ли сјај дивно извежених панцера, или скрлетни пламен мекане кадиџе, да ли свила, да ли зибелини и мекши и скупљи од свиле, да ли златни паси и коласте аздије? Да није чаробност оне јаве што је као вилински сан, кад се звезде трепћући узму огледати у смарагдовом огледалу великог канала, кад сребрна месечина падне на пијацу светог Марка, поспе мраморно лице дуждеве палате, поспе кубета и сводове цркве Маркове, те све трепти као да је од мекане срме, док евангелисгов лав крилати на високом стубу стражу чува? Или је чаробност, силнија од сваке друге, чаробност млетачке виле какве, са заторусом косом, црним очима, млечним образима, малим устанцима, витким стасом као у видре, једне од оних вила, које се рађају у овим мраморним позлаћеним дворовима што су као из мора израсли? Ономад си говорио као Самсон у пуноћи снаге своје; данас као Самсон, коме је хитра Далила власи подсекла. Оној сладоstrasној атмосфери у престолници светске трговине, ономе блеску од процеђене раскоши, може бити да многи и многи од твојих потомака не би

могао да одоли. Али баш што смо слаби и грешни људи, волимо да се смејемо твојој слабости, и волимо да држимо строги суд над грешношћу твојом.

Посланици српски кренули су се из Млетака у другој половини Јуна. Понели су собом својеручно писмо од дужда деспоту, потписано 18-ог Јуна. То је био одговор на деспотово писмо од 30 Априла. Пада у очи што у уводу свога писма дужде с великом пресудношћу потврђује, да му је оно прво честитање (од Јануара исте год.) заиста од срца ишло. Што се тиче предмета саме посаобине, то ће му, наставља дужде, његови посланици без сумње казати, какав су одговор добили, а тај одговор не може бити, да га не ће задовољити, јер Млеци никад не ће ништа, што није право и поштено. На послетку изјављује, како Млеци желе не само да се братство и најпотпуније пријатељство између њих и деспотове државе сачува, него ако је могућно, да му се још нешто и дода, те да се добро бољим замени.¹

Наши извори за сада ту пресушују.

Између времена, до кога напред помињате листине допиру, па до времена, од којег опет имамо аутентичне споменике о одношајима између Србије и Млетака, стоји кратка периода од не пуне две године. То кратко време можемо без страха испунити логичном последицом онога, што је претходило, и логичном непосредном претходником онога, што је следовало. Очеvidно је да су одношаји између њих у г. 1446 и 1447 били што се каже у

¹ Secr. com. Rogat. lib. XVI, ch. 192. Acta Arch. Ven. II, 393.

запетом стању По млетачкоме понашању за деспота је Бурђа постало доста јасно, да или му се ваља оставити Бара, Будве и Дриваста, или апеловати на оружје. Одмах у рат с Млецима ступити било је готово немогућно, јер је у опште народу и благајни деспотовој требало нешто времена да се опораве. А може бити да је се оружан сукоб с Млецима одлагао био и због свадбе деспотовог сина Лазара, као и са потребе, да се сачека с «одрешеним рукама» развитак политичког врења у Босни, у којој се у г. 1446, као што споменусмо, држао знаменити сабор у Коњицу.

Без сумње је деспот обнављао своје покушаје, да се мирним путем споразуме с Млецима. Али се до свршетка г. 1447 с тим успело није. Почетком г. 1448 деспот је предузео да покуша шта се оружаном диверзијом учинити може.

Четрдесет осма година петнајестог века у опште је знаменита са велике бруке источних хришћана. У место да се хришћанске државе: млетачка, босанска, угарска, српска и арбанашка, сложе противу Турчина, оне се кољу између себе.

Скендербег удара на млетачке градове у Зети, тражећи по некаком наследном праву Дањ за себе.

Хришћанска влада млетачка тајном одлуком од 4 Маја 1448 наређује, да се обећа пензија годишња од стотину дуката некоме Зећанину, који се нуди да убије Скендербега.¹ А 27 Јуна одлучују, да гледају свима средствима, да побуде Турке, да напагну на Скендербега, да га упропасте «и не само из Арбаније, него са овога света протерају.»²

¹ Secret. cons. rogat. L. XVII, ch. 221. Acta, II, 402.

² «Ut dicte gentes Theucri cito conducantur in paisinm Albaniae ad ruinam illius Scanderbeghi, dando illis omnes favores possibiles, quibus men-

Док су Млечани збуњени борбом са Скендербегом, Бурађ предузимље диверзије противу њих. А док се он тиме бави, Бошњаци дижу војску противу Србије.

Док се Срби и Бошњаци туку, Угарска купи војску да удара на Турке и полазећи на њих, Хуњадија плени Србију као земљу непријатељску!

Тешко да су кад год симптоми хаотичног стања у источном хришћанству јасније на видик излазили, као те год. 1448, симптоми стања, које објашњава, како је могло бити, да једна хордија турска покори толике царевине!

Да се вратимо на сам ток догађаја.

У лето г. 1448 већ се опажа покретање српске војске у Горњој Зети. Од 27 Јуна т. г. имамо настављења, која је влада млетачка, — дознавши «*да је деспотова војска заузела кланце Бурашинске у Зети и да се приближила Котору*», — издала команданту скадарском. Налаже му да гледа, да се састане с деспотом, ако би он сам дошао у Зету или у крајеве близу Арбаније, или пред Котор, а ако не дође, онда нека се састане с војводом, који командује војском деспотовом. Препоручује му, да гледа да убеди деспота, да је право, да Дриваст Бар и Будва остану у власти млетачкој; али ако у томе не успе, онда нека пристане, да се деспоту поврате ти градови под условом, да накнади Млечима сав трошак, који су око њих имали, «*јер најпосле*», вели се у том настављењу, «*боље је да му те градове с миром повратимо, него да пу-*

diantibus dictus Scanderbegho non modo de Albania, sed de mundo ejiciatur.»
Acta, II, 407.

стимо, да их сам силом отме, и да с њиме ратујемо.»¹

Даље се из тога настављења види, да је једна спорна тачка између деспота и дужда била и у томе, што Млеци нису хтели да положи деспоту доходак скадарски (т. ј. по 1000 дуката годишње) за оне године, за које је био без државе. Они се брањаху тиме, што се онај доходак скадарски обећао под природном претпоставком, да трговина иде и да поданици деспотови долазе у Скадар и у Котор по со и другу купњу. А како најпре због ратних прилика поданици његови нису долазили ни у Скадар ни у Котор, а сад опет не долазе што им је он то забранио, то наравно царина скадарска нема никаквог дохотка од трговине са Србијом, па по томе ни деспоту нема дохотка од царине. «Али, ако никакви разлози не помогну,» говори се даље у настављењима, «онда, почем имамо **намеру**, да због садашњих прилика мир држимо, неки је провизору Арбаније капетану од Скадра² слободно, да деспоту обећа: Бар, Дриваст и Будву, а на име неплаћенога дохотка скадарског једну до три хиљаде дуката, које да се исплате у року од две године, но све то под условом: да он своје поданике шаље у Скадар и у Котор по со, и да путове отвори трговини.¹»

Ако провизору од Арбаније не испадне за руком да се с војводом, командантом деспотове војске погоди о миру на основу горњих концесија, онда му се препоручује, да сам отиде к деспоту у том послу. Значајно је што му још на срце међу

¹ Secr. cons. rog. lib. XVIII, ch. 14; Acta, II. 409.

² На нав. м. Acta II, 409—413.

да гледа, ако може како да задобије и Србе противу Скендербега, па му се даје слобода, да, *«ако му се види нужно»*, може обећати по што год *«саветницима и другима, који се око деспота, или око команданта његове војске нађу»*.¹

Јасно је, да је млетачка влада с крајем Јуна 1448 била готова да задовољи захтевања Ђурђева. Андреја Венерије, ново наименовани провизор од Арбаније, пошао је с врло јасним настављењима у томе погледу. Да је Ђурађ имао среће, он би на миру дочекао долазак Венеријев, и ствар би се на корист њему и Србији решила. Али пре него што је се овај могао састати било с деспотом, било с војводом, који је командовао у Зети, војска се српска сукоби с млетачком, и изгуби битку.

Не знамо за сад поуздано, где је и кад је то било. Сва је прилика да се десило некако између 10 и 20 Јула, јер већ 29 Јула сенат млетачки издаје нова настављења Венерију. *«Услед онога, што смо, пре вашег одласка из Млетака, дознавали о војсци деспотовој, ми смо вам дали слободу, да деспоту обећате земљу и динаре. Али сад, чувши о битци и о поразу, који је по божјој милости, војска његова претрпела, и почем се више не може сумњати о томе каква је сила његова у садашње доба, одлучили смо: да, почем је срећа деспоту противна (cum fortuna ipsi despoto adversa et contra-*

¹ *«Valde placeret nobis, quod in causa, quo tu cum Scanderbegho non fecisses pacem, praeceperes et procures inducendi gentes predictas, quod ad illius Scanderbeghi ruinam et destructionem veniant; et si videretur opus, ... promittere aliquid consiliariis vel aliis, qui apud illum despotum vel capitaneum suum reperiantur, damus tibi libertatem poscendi id fecere.»* На ист. м. 413.

ria est), с њиме закључите мир и обновите пријатељство, али под другим условима и у другој форми, него што стоји у првом настављењу које вам је дато.»

Главна је мисао новог настављења да Венерије закључи мир с деспотом на основи, «in statu quo reperitur», — на основи стања у каквом су се затекли. Најпосле, ако баш не може друкчије бити, онда нека му се обећа, да му се у напредак даје годишњи доходак од 1000 дуката од царине скадарске, но то под условом: «да не дозвољава, да војска каква преко земље његове пролази идући на млетачку област, а караванима трговачким да допусти, да слободно могу долазити у земље и градове млетачке, као и да допусти да поданици његови долазе по со.»¹

Што је српска војска у Зети битку изгубила, томе је по свој прилици поглавити узрок диверзија, коју је босански краљ Стефан Томаш учинио. Деспот се нашао у нужди да концентрише што више војске на границу босанску, а наравно услед тога војска његова у Зети није могла велика бити.

Не знамо за сад како се почео тај рат. Можемо само замислити, да су се одношаји између Босне и Србије погоршали од Коњичког сабора (24 Јун 1446) на овамо, у колико се у смислу облика тога сабора предузела оштра гонидба Патаренаца и православних.² Чинило се да католичка пропаганда никада није

¹ Secr. cons. Rogat. lib. XVIII, ch. 27; Acta, II, 414.

² Farlati, Illyr. Sacrum, IV, 68; Engel, Gesch. v. Serw. 394. Schimek, Pol. Gesch. von Bosnien, 117.

веће триумфе у Босни славила него 1446-1448. Нови краљ босански Стефан Томаш, ванбрачни син краља Остоје Христића, захвалан што је папа Евгеније IV са два потеза пера претворио незаконитост његову у законитост,¹ постао је био слапо оруђе у рукама папиног легата и генерал-инквизитора Томазинија.² Питање о граници између деспотовине Србије и краљевине Босне никако још није било решено. Наравно да су се под утицајем католичке пропаганде и одношаји између деспота Ђурђа и краља Томаша од зла на горе окретали, док се не дође до правога рата.

Ствар мора бити да је била озбиљна. Из писма које је провизор Венерије из Скадра писао дужду 29 Августа 1448 год. видимо, да је се сам деспот Ђурађ лично бавио с војском у Босни.³ А о томе имамо и сведоцбу једног нашег домаћег извора, о коме ћемо ниже помињати и више.⁴ С босанском је војском био сам краљ Томаш.

Неколико само дана после датума оног Венеријевог писма дошло је између српске и босанске војске до одсудне битке. Србима је командовао брат Јеринин војвода Тома Кантакузен; Бошњацима краљ Томаш. Не знамо за сад на коме је се месту битка била, али знамо дан, јер сви наши летописи једногласно пишу: *«в лето 6957 (1448) Септемврија шестог разби Тома краља босанског Томаша.»*⁵

1 Theiner, Vetera Monumenta, I, 388.

2 Schimek, на исг. м.

3 Acta. II, 419.

4 В. даље главу шесту о преносу св. Луке.

5 Šafarik, 78; Гласник XI, 144; Новаковић, 268 има «Септемврија 16-ог». Види Rad jugoslavenske Akademije, V. 179.

Пораз босанске војске био је тако потпун, да се Ђурађ није имао више бојати озбиљне опасности са те стране за ту годину. Он је сад могао опет да поклони више пажње стварима у Зети. У Млецима су почетком Октобра већ чули били, како се српска војска спрема да удара на млетачку област, и како јој је за команданта одређен најмлађи син деспотов, деспот Лазар.¹

У осталом влада је млетачка живо желела да до мира дође. Ово нарочито од како је чула, да је турска војска одступила од Кроје не свршивши ништа озбиљно противу Скендербега. С овим су истина 4 Октобра у Лешу мир потписали; али су се бојали да он, ослобођен од опасности од Турака, с нова не удари на млетачке градове. У настављењу, које је 10 Октобра 1448 послала Венерију, она каже изреком да налази, *«да је боље да живимо у миру са суседима владаоцима, него у непрекидним ратовима, због којих од оне провинције (Зете) никакве користи не вучемо, него шта више власт нашу у оним крајевима излажемо очеvidној опасности.»*² Из тих побуда пишу даље гопода млетачка, *«са жудњом изгледамо да чујемо шта си учинио с деспотом и како си се с њиме погодио. У осталом, кад узмемо у поглед дубоку старост деспотову, стање његових синова, пораз који је у Зети претрпео од наше војске, а и рат, у који је се заплео са пресветлим краљем босанским, онда се уздамо, да ћеш се с њиме о миру погодити, или ако се не погодиш, а оно да не ће*

¹ Secr. cons. Rog. lib. XVIII, ch. 53; Acta, II, 421.

² Acta II, 422.

бити велике разлике.» Провизор се овлашћује да понуди деспоту годишње по 1500 дуката, а да градове више не тражи. Ако на то не пристане, онда провизор нека не прекида преговоре, него нека јави у Млетке шта деспот захтева, па нека чека даља настављења.

Кад је ово настављење од 10 Октобра стигло пуномоћнику млетачком, деспот је већ био обуста-вио свако непријатељско покретање према млетачкој држави. Нова једна изненадна неприлика појавила му је се од Угарске. Јован Хуњадија марширао је моравском долином. Пошао је на Турчина, пленио је Србе.

Време је да погледамо на одношаје између Србије и Угарске.

ГЛАВА ЧЕТВРТА.

ОДНОШАЈИ К УГАРСКОЈ ДО ПОГИБИЈЕ ЈОВАНА ХУЊАДИЈЕ (СМВЊАНИН ЈАНКА) НА
КОСОВУ

1444—1448.

Спасавши се бегством из погибије код Варне, војвода Јован Хуњадија стиже у Угарску, киван да се освети Турцима, доста горак на оног мудрог упорног старца у Смедереву, још више на оне суседне хришћанске владоце који обећаше да пошљу помоћ, па је не послаше¹. Али пре свега и више свега обузеле су га блпе две велике бригае: једна да Турци не нападну на Угарску, — друга, како ће се у самој Угарској окренути унутрашње ствари.

¹ У писмима, која је писао после катастрофе код Варне, — бар у онима која су се до данас пронашла, — Хуњадија се не жали ни мало на Бурђа, а жали се на оне друге који обећаше помоћ па реч не одржаше. «Multi etenim circumvicini principes, puta, utriusque Walachiae, item de Bulgaria nonnulli, caeterum de Albania quam plures, ac de Constantino-poli, plurima undiquaque armorum pollicebantur subsidia, invitabantque nos, pennatis, ut aiunt, advolare pedibus, caetera omnia itidem provisae esse.... Omnium quasi frustrasi auxilio, et omni provisione vacui, vidimus insperatam rerum faciem, vidimus quoque supratactorum Principum in hac re optima, pessimam nobis plecti amicitiam, vidimus deinceps pollicita nobis subsidia, e regione in insidias convolasse.» Писмо Хуњадијино папи од 11 Маја 1445. *Johannis de Zredna Epistolae, y Schwandtner, Script. Rer. Hung. II, 18.*

Као сви велики људи, и Хуњадија је имао велику слабост људску, која се зове властољубље. Као сви истински велики људи, Хуњадија је имао у срцу своме поред живог обилатог извора љубави за пријатеље своје, још и горак извор мрзости за противнике своје.

Јасно је било да на престо, смрћу краља Владислава пољског упражњени, нико нема законитијег права од детета Ладислава, сина краља Алберта и краљице Јелисавете, кћери цара Жигмунда. Јасно је да би ваљало да сталежи угарски изберу намесника, који ће за малолетства краљевог, државом управљати. А ко је имао природнијег права и више практичног изгледа да као намесник уз краљевско дете поред круне стане, него ујак дететов, сродник цара Фридриха, зет деспота Ђурђа, моћни властелин у Хрватској и Славонији, гроф Улрих Цељски?

Али је тога ујака краљевског мрзио војвода Јован Хуњадија. Маџар Хуњадија мрзио је Немца Улриха. Хуњадија, са племићским грбом од ономадне, мрзио је грофа Цељског са кнежевским грбом од старица. На гласу војник, који је са сабљом у руци улетао у турску војску и побеђивао је, мрзио је препреденог политичара и политичног интриганта, који се својом духовитошћу радо разметао око свилених фистана великих госпођа. Поштенији, али и суровији, Хуњадија мрзио је углађеног, али мање поштеног Цељскога. На послетку, претендат на намесништво краљевског достојанства, мрзио је на претендента за намесника достојанства краљевског. Осим подједнаког властољубља и подједнаке уза-

јамне мржње, ова два човека нису имала ништа заједничко.

Од године 1444 борба Хуњадије с грофом Цељским иставља се на дневни ред унутрашње политике угарске. Борба та има у себи врло много себичнога, али ипак и нешто патриотичнога. Узајамна мржња она два човека постаје јавна фаталност. Она носи на себи печат неког проклетства. Не знамо који ју је ветар и одакле као крилату отровну сенку донео, нити где је прва клица пробила. Цељијевци су иронично причали, да је то било још у оно доба, кад је Јован Хуњадија као коњушар служио у шталама грофова Цељских. На сваки начин, тај некадашњи коњушар спречио је у оним великим догађајима знаменитој години 1444-ој, да грофови Цељски не седну на престо краљева босанских.¹ Ове године отровна стабљика њихове мрзости већ је висока, али још није развила цвет. Цвет ће тај да буде крвав. Заиста, историја не може да не застане у правој чуду. Усред урнебесног крхања на балканском полуострву, усред буре, која је силно ускомешала вековима сталожаване слојеве народно-државних створова, усред хаоса, који је гутао државе и претио да прогута народе и расе, — истискује се пред историју ис-

¹ Год. 1428 краљ босански Твртко, учинио је тестамент, да по смрти његовој на престо босански дође гроф Херман Цељски, унук његов по кћери Катарини. Кад је Твртко године 1443 умро, Хуњадија, само да Цељски грофови не дођу на босански престо, навално је не краља Владислава да призна Томаша Остојића, ванбрачног сина краља Остоје, за краља босанског. Schimeck, Pol. Gesch. von Bosnien. Краљ Томаш из захвалности према Хуњадији листином једном од Јуна 1444 из Вобовца обвеза му се на вечно пријатељство, на давање годишњег поклона у 3000 дуката и на помагање противу свих непријатеља. Fejér, Codex diplom. Hung. X, 59.

точных народа породична драма једна. Јован Хуњадија и Улрих Цељски, који се мрзе; — мудри старац Бурђе, који се напреже да их у интересу Србије и Угарске, у интересу своје куће, измири; — двоје деце, Јелисавета Цељска, унука Бурђева, и Матеја, млађи син Хуњадијин, деца која треба да се љубе и љубављу својом да засладе горчину родитеља својих; — и опет се све свршује као права трагедија страшном једном катастрофом, мучким убијством Улриха Цељског и умирањем Владислава Хуњадије, брата Матејиног, на јавноме губилишту. Није ли то опет она фатална црна сенка, која као да верно прати руку Бурђа Бранковића, кад год се она макне да што подиже, обнавља, измирује, сачува и спасава!

Да се вратимо к самим догађајима. После смрти краља Владислава (10 Новембра 1444) привремено је угарском краљевином управљао палатин Хедерварија, пријатељ Хуњадијин.

У Фебруару 1445 састану се у Стојном Београду највећа господа угарска да се посаветују о положају и потреби земље. Ту се договоре, да сазову велики земаљски сабор на Бурђев дан те године, а међутим, — да би се предупредила анархија у земљи, — поделе ову у неколико војничких округа, којима управнике поставе сами између себе. Том је приликом Хуњадија добио у управу земљу између Тисе и Дунава, а наш стари познаник Матко Таловац земљу између Саве и Дунава с нарочитом препоруком, да добро пази на покретања грофова Цељских у Славонији и Хрватској.¹

¹ Engel, Geschichte von Ungarn, III, 86.

Принц Ладислав Албертовић био је тада у Бечу, у свога татора цара немачког и херцега од Тиролске и Штирије, Фридриха IV. Тамо се бавио и Улрих Целски.

Страх да ће с Ладиславом доћи у Угарску уплив немачки, а нарочито уплив његовог ујака Улрика, био је тако велики, да се, с погледом на сабор, који је предстојао, у велико говорило, да би готово најбоље било, да се за краља избере Маџар, а ако то не може, онда да се Угарска прогласи републиком. Разуме се да су цар Фридрих, грофови Цељски (Улрих и отац му Фридрих), Јискра, Никола Ујлакија, Владислав од Горе бан Мачвански, рођак деспота Ђурђа, на сву прилику и сам деспот Ђурђе, радили да се осигура избор Ладислава.

Нарочито је велику ревност за Ладислава развио даровити Енеј Силвије, који је тада био секретар цара Фридриха, а после неколико година ће да постане папа Пије II. У писму своме на примаса угарског кардинала Дионисија, Силвије се труди да докаже апсурдност идеја, да се Маџар бира за краља или да се краљевина прогласи републиком. *«Шта?»* пише он, *«зар ви (великаши угарски) збиља мислите, да би краљ босански, деспот српски и други великаши, који једва признаваху за краљеве Лудвика и Жигмунда, тргели за господара једнога кога би ви из ваше средине изабрали?!»*¹ На другом месту вели: *«Мислите да прогласите републику? Зар не знате да се у таквој држави на плећство с подозрењем гледа, да се простаци на висину издижу и да они земљом владају, и што год*

¹ Epistolae Aen. Sylvii, 78; Klein, Feaslers Gesch. von Ung. II, 497.

*је боље и одличније то одсецају? Погледајте само на државе, у којима је република; у власти тамо нема ни једног племића већ све сами трговци. Ја не верујем да би ма ко од вас већма волео да служи мајсторима, но краљевима.*¹

Партија која је се бојала Ладислављевог ступања на угарски престо, није била доста јака да спречи његов избор на сабору од 26 Априла 1445, али је тај избор везала на извесне неке услове и нарочито под резерву, да се најпре пошље депутација у Пољску да се увере, да није од куда тамо жив дошао краљ Владислав, о коме се истина мисли да је код Варне погинуо, али о коме се од времена на време тек пронесе глас да је жив у Пољску дошао?!

Избор намесника није се предузимао, очевидно што партија маџарска под Хедерваријом и Хуњадијом није се осећала доста јаком; да на сигурно успе. Волела је да избор одложи до бољих прилика.

Што се тиче рата с Турцима, то повере Хуњадији као врховном војводи, да се побрине да организује војску и одбије Турке, ако би нападали на угарску земљу.²

Хуњадија није себи реализовао прави утисак, који је погибија код Варне на духове учинила. Жудећи нестрпљиво да спере сенку, која је пала на његову славу, мислио је да је могућно одмах још те исте године 1445 подићи сву хришћанску Европу. Видимо где пише узбудљива писма папи Евгенију и свима

¹ Engel, Geschichte von Ungarn, III, 95.

² Потпуни текст одлука сабора од 26 Априла 1445 у Kovachich, Suppl. II, 9. Цитат у Engel, Geschichte von Ungarn, III, 87.

владаоцима западне Европе, наваљујући на њих, да помоћ пошљу. У томе је смислу оно његово напред помињато писмо папи од 11 Маја 1445, у коме између осталог о себи каже, да *«не ће мировати, докле ране отаџбини не залечи, и срамоту њезину не спере.»*¹ Послао је био у Рим као сталног свог посланика Блажа, каноника цркве Варадинске.

Папа је до душе учинио што је онда могао. Јула 7-ог исте г. издао је булу на све хришћанство, којом обећаваше потпуни опроштај грехова свима и свакоме, ко би лично учествовао у војни противу Турака.² Али се нико не одазва.

Преко лета те године Хуњадија је упао у Влашку, да казни кнеза влашког Дракула, који је одмах по погибији код Варне отпао од Угарске и поклонио се султану. Влахе је потукао, Дракула с престола збацио а поставио за кнеза влашког Дана, приврженика круне угарске.³ С војском је својом сишао до на обалу дунавску према Никопољу и ту се састао с кардиналом Франческом, адмиралом северне флоте хришћанске, и с Готфридом Де Вери, командантом ескадре бургундске, који су ради тога састанка на галијама уз Дунав до Никопоља били допловили.⁴ Ту су се њих тројица, како сам Хуњад каже, *«дуго разговарали и световали»* о изгледима нове једне крсташке војне противу Турака. Видели су да за

1 Ivanich, ap. Schwandtner, II, 19.

2 Raynaldi Annales ecclesiast. XVIII, 458.

3 Thurocz, cap. XLIV, 258.

4 Хуњадијино писмо о томе састанку папи Евгенију, од 30 Новембра 1445. Schwandtner, II, 20. Види и белешке савременика Павла Иванчића (Paulus de Iwanich) 73-ће писмо. На ист. м.

тај мах не може да буде ништа; али су се обећали један другом, да најживље настојавају, да се хришћанство за ту мисао задобије и што скорије на оружје дигне.¹

Пред свршетак г. 1445, Хуњадија је послао опет једног нарочитог посланика, маистра Вићентија, у Рим, одатле у Француску ка краљу Карлу VII-ом, у Бургундију к херцегу Филипу и још к другим неким владзацима. Обишавши тако дворе, изговоривши своје латинске беседе, доказујући како треба да се предузме крсташки рат противу Турака, магистар Вићентије, почастивши се добро, врати се у Угарску *«не донесав собом ништа друго осим речи»*, како сувремени поп Иванић вели.²

Него све то није довело Хуњадију, да напусти своју агитацију; још мање да очајава. Он је и даље писао и позивао да се устаје противу Турчина, и да се помоћ Угарској шаље. Нарочито нам се сачувало једно такво његово писмо, писато 20 Фебруара 1446 Дубровнику.³ Мимогред нека је речено, док Хуњадија наваљује 20 Фебруара на малену општину дубровачку, да пристане и припомогне у рату противу Турака, велика, богата и силна република млетачка 23 Фебруара те исте 1446 г. потписује мир с портом!⁴ Да л' је могло што озбиљнога бити

¹ Писмо Хуњадијино, кардиналу Франческу, кад је овај, по оном састанку, стигао у Рим. Schwandtner II, 124.

² «Sed nihil reportaverat praeter verba.» P. de Iwanich, Schwandtner, II, 21.

³ Iwanich, Schwandtner, II, 30.

⁴ «Marini Sanuto, Vita dei Duchi, Muratori, Scriptores Reg. Ital. XXII, 1120. — По Хопеу је млетачко-турски мир потписан 23 Фебруара 1445, а ратњенован у Септембру исте год. Hopf, Griech. Gesch. II, 111.

од крсташке војне при тако несложноме поступању у политици хришћанских држава?!

Ова ревносна агитација, да се спере љага с оружја хришћанскога, ово његово дописивање с папом и с владоцима европским, није могло а да се не повиси морални значај Јована Хуњадије, да га с нова не изнесе високо на видик народу угарском, који се премишљаше, кога да избере за намесника краљевскога достојанства.

Било је по више кандидата, и ако је било управо само две политичке групе, које су се око избора бориле. Партија, коју би могли назвати «народном маџарском», поделила се око два кандидата: Јована Хуњадије и поноситог Николе Ујлакије. Партија, коју би могли назвати словенском, имала је такође два кандидата: Владислава од Горе, бана Мачванског и — деспота Ђурђа.

Деспот Ђурђе, који је у интересу опште ствари искрено желио, да се у самој Угарској учини крај анархији и одношаји консолидишу, пожурio је се, те је још прошле 1445 г. био један од првих, који је писмено изјавио цару Фридриху, да као магнат угарски признаје Владислава Албертовића за законитог краља угарског.¹ Може лако бити, да је тада први пут у младо срце детета Владислава пало семе симпатије, које је он позније као краљ према деспоту засведочавао.²

Пресудних изгледа на успех деспот није могао имати, најпре што није, било за веровање да ће католички прелати гласати да се управа католичком

¹ Крстич, Историја Српског Народа, 116.

² М. Dimitrijević, Gyurgye Brankovich, '7.

краљевином угарском повери православноме Ђурђу Бранковићу, а после, што потпора, коју су кандидатури његовој чинили цар Фридрих и гроф Цељски, није јој у угарске господе, — толико суревњиве према упливу немачком, — на препоруку служити могла. А што је ипак, поред обе те несавладљиве неприлике, Ђурађ био озбиљан, званично признати кандидат за намесника краљевског достојанства у Угарској;¹ то само сведочи, како је тамо било доста људи од уплива, који су високо ценили личне врлине, способности и карактер Ђурђевог, као и значај његовог политичног положаја на истоку.

Да осигурају себи успех, вође мађарске партије предузму две добро смишљене мере. Најпре се Хуњадија и Ујлакија измире и сложе, да један другом не кваре избор, већ да раде заједнички да се обадвојица изберу. За тим је ваљало сломити уплив грофа Цељског у Угарској и оружаном руком понизити га. У тој цељи Хуњадија с пролећа 1446 дигне војску, упадне у Хрватску и Славонију, које су земље грофови Цељски самовласно били заузели, па у њима самодржавно, независно од круне угарске почели да владају. У неколико бојева разбије цељског војсковођу Јована Витовца и принуди грофове да признаду суверенство круне угарске за земље, које су у Хрватској и Славонији држали.²

С оваким условима успеха Хуњадија дође на народни сабор, који је се искупио био на пољу Ра-

¹ Thuróczi, Chron. cap. XLV, 258. Bonfinius, Dec. III, lib. VII, 338. Витковић (Критични поглед на прошлост Срба у Угарској, Гласник, XXVIII стр. 41) каже да се и у актима сабора угарског од 1446 деспот помиње као кандидат, али у зборнику саборских аката ја то не могло наћи.

² Thuróczi, cap. XLV, 259. — Bonfinius, на нав. м.

кошу код Пеште пред Духове г. 1446. Ту се он измири и с кандидатом Владиславом од Горе. Овај, видевши како су изгледы његове партије пали, пристане да гласа за Хуњадију, који му обећа за то дати достојанство «бана од Славоније», на место Матка Таловца, који је умрљо негде пред свршетак год. 1445.

Практички је остало било да се бира између деспота Ђурђа и Хуњадије.

На први дан Духова, 5 Јуна 1446, сабор угарски прогласи Јована Хуњадију за «Губернатора краљевине» (Gubernator Regni).¹

Овај је избор начинио врло немио утисак у Бечу, где је уплив грофова Цељских превлађивао. Само на неколико дана по свршеном избору стигло је сабору писмо од цара немачког, који се тужаше на понашање Хуњадијино приликом војне његове противу Цељских. Између Угарске представљане у лицу њезиног губернатора, и цара Фридриха, татора изабранога краља угарског Ладислава, отпочео се један дуги низ нецприлика, које су овда и онда сазревале у оружане сукобе, на штету општих интереса хришћанских. Нарочито се Фридрих није дао склонити, да круну угарску, која је у њега стојала у залози за зајам који је краљици Јелисавети учинио, и краља Ладислава преда Угрима, пре него што му се дуг не плати и пре него што Ладислав не постане пунолетан.

И у Смедереву је, по свима знацима избор Ху-

¹ Engel, Geschichte von Ungarn III, 105. Klein, Fesslers Geschichte von Ungarn II, 513.

њадије за губернатора учинио са свим неповољан утисак. Бурађ је још од сегединског сабора имао основа да се жали на Хуњадију. Као што смо помињали, савременици тврде, да је Хуњадија задржао за себе или дао и пријатељима својим неке деспотове баштине у Угарској. Тешко је било очекивати, да ће губернатор Хуњадија дати задовољења тужбама противу незаконитости војводе Хуњадије! Па онда овај Хуњадија, који је сада добио врховну власт краљевине угарске и своје руке, показао се велики пријатељ Мрњавчевићима. У очима деспота, без сумње је он највећма одговоран био за несрећну последњу војну, која је тако силно компромитовала ослобођење истока од Турака. Нити је могао деспот равнодушан бити према мрзости којом је Хуњадија гонио Улриха Цељског. Мимо све то, врло је за веровање, да је се деспот избором Хуњадије осетио увређен у своме личном поносу. Како? зар сталежи угарске краљевине претпостављају срећног једног капетана од незнанога рода, човеку, који је владар простране државе, вођ једног славног народа, човеку у којег жилама тече старинска плава крв царева српских и царева византијских?! Бонфиније каже изрично, да деспот Ђурђе није могао да прегоре, што су његову кандидатуру одбили, а Хуњадију изабрали, и *«да је он сматрао себе да је достојнији много веће части но да под Хуњадијом служи.»*¹

¹ «Sed virum (Despotem) livor magis incesserat: aegerrime namque ferebat, data sibi repulsa, Corvinum Gubernatorem fuisse creatum. Sub pudore quoque se Despotem ac Mysiae regem, imperatoris genere natum, sub Gubernatoris ductu et auspiciis militare, multoque majore se honore esse censebat etc.» Bonfinius, Dec. III, lib. VII, 338.

Према приликама какве су у Угарској завладале, и према захтевима своје унутрашње политике, деспот је као нашао, да ће најбоље бити, да се у Угарској и према Угарској држи политике уздржавања, неке врсте политике пасивности, све док траје намесништво Хуњадијино; то време употребити на јачање своје земље и свога положаја, па кад краљ Ладислав предузме владу, онда с већом спремом и бољим изгледима латити се опет активне улоге. Овака политика, не стварајући му никакве озбиљне неприлике са стране Угарске, дозвољавала му је, да слободније поклони пажњу унутрашњим питањима у својој држави и расправљању спорних питања између ње, Млетака и Босне.

Није нам потребе да пратимо развитак догађаја у Угарској од Јуна 1446 до Септембра 1448. Довољно је да знамо само неколико главнијих црта, на име да је суревновање великаша према Хуњадији почело да расте, да су му већ на сабору од 1447 прилично власт ограничили, да је с Фридрихом дошло до рата, који се поглавито по Штирији и Крајињској водио, да је на посредовање папиног легата Јована Карвахала кардинала од Св. Ангела (Johannes Cardinal St. Angeli) долазило у неколико пута до конференција између обостраних пуномоћника, али да се до коначног споразума дошло није, и је-два се 8 Јуна 1447 посредовањем Улриха Цељског и поменутог кардинала закључило примирје на две године (до 8 Јуна 1449); да је даље Владислав од Горе постао палатином краљевства, на његово место Јован Секула, сестрић Хуњадијин, баном од Славоније, а Никола Ујлакија војводом Сибињским, —

да су Турци 1446 упали у Влашку, збацили кнеза Дана а васпоставили Дракула; да је 1447 Хуњадија упао у Влашку, ухватио Дракула и сина његова, обојицу дао погубити јавно у Трговишту, а Дана опет за кнеза поставио.¹

У свој овој големој и многостручној радњи Хуњадија није ни за један час сметао с ума оно, што је сматрао за прави задатак свог живота, — борбу с Турцима у цели, да се извојује победа Хришћанству над изламом на европском земљишту. Чисто је из дана у дан све већма горео од нестрпљивости, да се освети за погибију код Варне. Видели смо напред, како је у год. 1445 а од чести и у г. 1446 неуморно радио да побуди Европу, да пошаље Угарској помоћ у војсци и новцу ради рата с Турцима. И ако је глас његов јечао кроз Европу као глас онога, који вапије у пустињи, опет је Хуњадија сматрао за дужност, да и даље у истом правцу ради.

Може се рећи, да је већ почетком г. 1447 Хуњадија тврдо наумио био, да у најскоријем времену употреби прву zgodну прилику, да на Турке завојшти. У својим писмима од те године он говори с великом сигурношћу *«о рату који предстоји.»* По несрећи, папа Евгеније IV, који је се толико заузимао за крсташку војну, умре 23 Фебруара 1447. На његово место ступи на столицу папску кардинал Тома од Сарцане под именом Николе V, — човек, који је више љубио књиге и књижевнике, него ратове и ратнике. Честитајући му ступање на онако

¹ Види за све Engel, Geschichte von Ungarn, III. Klein, Fessler's Geschichte von Ungarn, II, 512—514

високо достојанство по нарочитом посланику Николи Декану, Хуњадија мољаше новог папу да дејствује, да му европски владаоци пошљу што скорије помоћ. Априла 6-ог 1447 папа изда проглас, којим свима онима, који пођу на Турчина, обећаваше *«најјотпунији опроштај грехова, онако као да иду да се боре за свете земље и гроб господњи.»*¹ У Августу 1447 папа настојаваше, да се дође до мира између Угарске и цара Фридриха, поглавито да би се сложено противу Турака поћи могло.² Мало позније, на сву прилику с пролећа, послао је папа Хуњадији титулу «кнеза» и знатне инсигније тога достојанства на дар, на што се Хуњадија у писму из Будима од последњег Маја 1448 не без ироније папи захваљује, и моли да му се пошље помоћ без које му и не вреди да се кнезом зове.³ У самој ствари он није за целога свог живота на једном хтео да се служи том титулом.

Исте је године послао нарочитог посланика у лицу кнеза Сењског Стефана Френгепана краљу од Арагоније и Сицилије, Алфонзу.⁴ Писао је опет краљу францускоме, а тако и Млецима и маленој републици словинској Дубровнику.⁵ Једино од Дубровника доби позитивнога одговора: да ће му дати на

¹ Raynaldus Annali Eccl. XVIII, 522.

² Raynaldus, XVIII, 518. Zinkeisen, I, 715.

³ Epistola XXXIII, Schwandtner, II, 49.

⁴ Види писма Хуњадијина краљу Алфонзу од 28 Маја и 24 Јуна 1447. Schwandtner, II, 45, 47.

⁵ Klein, Fessler's Geschichte von Ungarn, II, 514.

помоћ противу Турака 2000 дуката онога дана, у који пређе Дунаво.¹

У Мају 1448 састао се сабор угарски у Пешти. Протоколи се његови до данас још нису нашли, али зна се да је одлучено, да се још те исте године нападне на Турке. Још у Априлу дошао је од краља Алфонза нарочити посланик, Бернардо Лопес, који је остао у Пешти за сво време саборовања, и који је, вративши се 28 Маја, понео собом план Хуњадијин за операције противу Турака. У Јуну видимо да долази Хуњадијин посланик из Напуља од краља Алфонза, да чини нека саопштавања, и да се опет 24 Јуна враћа краљу арагонском. Види се жив саобраћај између Арагоније и Угарске и мисли се, да се тицао споразумевања за заједничку акцију противу султана.² На сву прилику и јесте се тицао рата противу Турака, као што се то види из Хуњадијиних писама; али се тицао он и још другога. Почетком Марта 1448 краљ је босанки послао два посланика у Млетке те јавио, како му краљ арагонски поверљивим путем тражи град Неретву, *«да би одатле имао лакшега приступа у краљевину Угарску, за којом тежи, и са неким баронима с којима има споразумевања»*, и како је даље молио, да се даде слободан пролаз кроз Босну његовим посланицима *«који иду у Угарску, почем је с неким баронима у споразумевању да добије то краљевство.»*³

1 Писмо дубровачког већа од 1 Травња 1447. Liber cons. rogat. vol. a. Rad, VII, 246. Српња 30 1448 веће одлучује, да се Паскоју Соркочевићу и Дамјану Ђорђевићу [Дубровчанима у служби деспота Ђурђа] преда 2000 дуката, да их положе Хуњадији. На ист. м.

2 Engel Geschichte von Ungarn III, 131.

3 «Dominus Rex Bossinae nos advisat, quod dominus rex Aragonum per medium duorum fratrum minorum, facit instantiam habendi Narentam.»

Кад се оно Хуњадија састајао на Дунаву код Никопоља с командантом бургундске ескадре, јако се по Угарској проносио глас, да он ради да син херцега бургундског прими круну угарску.¹ Истина је сам Хуњадија те гласове порицао, али бојазан његове партије мађарске, и антипатија њихова према принцу од немачког рода, кога су једном већ мимоишли били, доста јасно на видик излази и чини да је за веровање, да је покушавано, да га на престолу угарском замену каквим другим владоцем. Наравно може бити, да је ово кокетовање с краљем Алфонзом било само у цели, да се на цара Фридриха изврши претисак, те да попусти захтевима сталеза угарских.

Месеце Јун, Јул и Август, провео је Хуњадија у енергичном раду оћо прикупљања и опремања војске и у ревносном дипломатисању, не би ли још у последњим данима нашао себи поузданих и моћних савезника.

Политичка је ситуација била врло неповољна за велики предузетак, о каквом је Хуњадија сневао. Свака од европских сила ондашњих имала је пуно посла код своје куће. Ни једна није озбиљно мислила на велики крсташки поход те године. На самом балканском полуострву ствари су стајале за сложну акцију десператно. Услед пораза, који су деспот Тома, пријатељ Бурђев, и деспот Константин Драгаш, у брзо по одласку сватова Лазара Бранковића из Кларенце претрпели (у Новембру и Декембру 1447), Грци су веома клонули духом. У Влашкој услед честих промена сузерена и суверена после-

¹ Engel, Geschichte von Ungarn, III.

дњих година, и услед оружаног упадања на изменце час угарског час турског, стање је било врло ровито и непоуздано. Србија је била у распри с Босном, Босна у завади са Србијом и с младом Херцеговином. Велика хришћанска република, Млетачка, трудила се свима средствима своје веште дипломатије да подигне турску војску на Скендербега, и подигла ју је. У самој Угарској претио је нов грађански рат, јер већи део Славоније и данашње Хрватске не хтеде да призна Јована Секулу за бана свога, већ признаваше Улриха Цељског. Али ништа није могло да одврати Хуњадију од његове једном већ предузете намере. Он као да није ни хтео да рачуна, већ у недржавничкој нестрпељивости срљао је да с нова покуша војничку срећу своју.

У Јулу и Августу нарочито је Хуњадија наваливао да побуди деспота Бурђа, да му се придружи¹. Наш Мијајло од Острвице каже, да му је Хуњадија послао нарочите поклицаре у тој ствари, а то каже и угарски историк Бонфиније². По овоме последњем Хуњадија није само позивао, него молио Бурђа, да се придружи *«овој светој експедицији.»* Представљаше му како су врло сјајни изгледи за успех, и како, кад би се само он — деспот од Србије, — који је тако пун искуства и од тако великог уплива, — придружио угарској војсци својом лакоом кавалеријом, ништа не би остајало, што би се желети могло.³

¹ Engel, III, 132.

² Михаило XVIII, 105. — «Per legatos hortatur et orat, ut saepe a se rogatus, ad sacram expeditionem veniat.» Bonfinius, c. 338.

³ Bonfinius на ист. м. — Mauro Orbini. 334.

Деспот се налазио у не малој забуни кад му је ова посабина дошла. Бавио је се негде „у Босни» или на босанској граници.¹ Ми сад већ знамо како је он према Хуњадији лично расположен био, знамо и политичку ситуацију у Европи у опште, и на балканском полуострву на по се. Је ли могућно било очекивати, да искусни старац Ђурђе, човек који је боље него ико познавао одношаје на истоку, да Ђурђе пристане у онај непрорачуњени, неблагоприятни предузетак ?!

Ево шта наш Михаило из Острвице каже, да је деспот одговорио Хуњадији :

«Знате добро, да смо уговорили били примирје с царем турским Муратом за седам (треба : десет) година. Он је нама обећао био, да нас за то време не ће узнемиравати, а и ми смо то њему обећали. Али ви наговористе краља Владислава, славног споменућа, да се с Турцима уговор тај не држи. Отказасте примирје *бз мога знања и савета*. Скуписте војску и пођосте на Турке. Ја нисам тако брзо готов могао бити, и морадох остати, и не пођох с краљем. Колико сте тиме задобили, свима је познато, а мени је то доста жао, особито на овака времена. С тога вам, Господине Јанко, дајем на знање, да ја без краља не ћу да полазим на Турке, нити мислим то чинити. Него гледајте, да добијемо међу себе краља, а кад га добијемо, ја ћу бити готов да са стима мојима идем поред краљевског величанства врло радо и без сваког изгозора. *Пођте ли ви и противу овог мог савета на Турке, онда знајте, да ћете ме помињати*

¹ Види напред цитат на докумената илетачке архиве.

онде, где вам мој савет већ више ништа по обли не ће.»¹

И овај је одговор занимљив својом унутрашњом политичко-психолошком основаношћу. Доиста је деспот Ђурађ у Јулу или Августу 1448 год. могао тако говорити Ту опет налазимо доста дипломатске окретности и финоће, и опет одсудности и самосталности Помињући злокобне последице непромишљености и пренагљености, деспот одвраћа Хуњадију од нове пренагљености и непромишљености. Он се не одриче ни сада обвеза, које је на себе према Угарској узео, али одбија да један војвода, који је случајно добио привремену управу једном земљом, може опстанак те земље, па још и опстанак и будућност и других савезних јој земаља, на коцку да ставља. *«Дајте нам краља међу нас, па ћу врло радо са свима мојима поћи!»*

Да је један од разлога, из којих је Ђурђе одбио позив Хуњадијин, био у томе, што то није краљ који на војну позивље, види се и из сувремених угарских извора, који само то у друкчијој светлости показују. Тако Бонфиније вели, да се деспот није хтео придружити Угрима, *што је сматрао, да је испод његовога достојанства, да он — потомак српских царева — служи под губернатором Хуњадијом.*²

Него и по уверавању угарских извора, деспот је навео више разних разлога, из којих није могао да пристане у рат. Тако је, веле, говорио, да у

¹ Михаило, 106.

² Bonfinius, Dec. III, lib. VII, 338. — Engel, Geschichte von Serbien, 396; Geschichte von Ungarn, III, 132.

опште није саветно предузимати рат тако позно у јесен у оним планинским крајевима, у којима су се, већ једном тако ратујући, онако страшно напатили. Осим тога, по његовоме уверењу, војска, коју Угарска у бој извести може, није довољна да Турке победи.¹ Он — деспот — истина би имао зашто да жели, да се Турцима, који су му синовџ ослепили, освети; али, кад добро промотри, налази, да му се ваља више бојати Турака но Маџара. А поврх свега, «од Маџара је он толико пута имао да подноси узреде, да не може ни имати велике воље, да им буде пријатељ и помоћник.»²

Очевидно је, да су се државнички резони и лична осећања потпомагала, те се деспот Ђурађ тако пресудно ставио на гледиште, да не треба да пристаје у ову војну.³ Али је очевидно и то, да баш без икакве примесе личних побуда, сви државнички резони поцрпани из самога стања ствари, говорили су одсудно противу Хуњадијиног предузећа. Па да и резони опште политичке ситуације нису за то говорили, опет Ђурађ због заплета с Млецима и Босном, не би могао пристати и на војну противу Турака.

Може се већ у напред знати, какав је утисак овакав одговор деспотов морао учинити на плахо-

¹ Ово каже и Халкохондил, долажући, да је он то тако видео «као човек мудар и искусан у пословима светским». Chalcohydylas, lib. VII, 188.

² Bonfinius; Engel, на нав. м. — Chalcohydylas на нав. м.

³ О побудама личне природе види и Thurocz, у Schwandtner I, 259; Chalcohydylas, 188.

витог, наглог Хуњадију. Срдњу своју, да, гњев свој, није ни мало покривати хтео, као што у опште у овога ватреног војника никада није било много политичких обзира ни политичког такта. По његовом схватању деспот од Србије, који угарској круни одриче помоћ у војсци у рату, који се с Турцима а на границама Србије води, не испуњава обвезе своје, и није ништа мање од бунтовника и издајника. Наредио је, да се сва добра деспотова у Угарској конфискују, и ако је тиме закон прекорачио, који му није давао да *без сабора* проглашује кога велеиздајником.¹ Још је јавно претио, да ће деспота узети на одговор чим само победи Турке. *«Ако само Бог помогне мени одржати победу над поганицима, наћи ћу ја вас у Смедереву!»* вели Михаило из Острвице, да је Хуњадија поручио деспоту.² А Бонфиније прича, да је Хуњадија рекао: *«Ако се вратим с војне као победилац, ја ћу сам својом руком одсећи главу томе најнеблагодарнијем човеку, а држасу ћу српску дати једноме, који је од њега много достојнији!»*³ Ова изјава деспота јасно потврђује, да је деспот Бурађ имао једнога или и више супарника претендената на престо српски. Хуњадија је, оно рекавши, на сву прилику мислио на Бурђа Мрњавчевића, кнеза од Ниша. Може бити и на краља босанског, Томаша.

Него није то био само деспот Бурађ, који је увиђао, да је војна на Турке те године без правога

¹ Види одлуке сабора од г. 1447. Kovachich на нав. м. Engel, Geschichte von Ungarn, III.

² Михаило, 106.

³ Bonfinius, Dec. III, l. VII. 333.

рачуна предузета. Почетком Септембра Хуњадија је већ био с нешто војске на Дунаву код Ковина, кад му дође писмо од папе Николе, којим се одвраћаше да не полази на Турке. Папа налажаше, и то са свим умесно, да ствар још није довољно спремна, и да би најбоље било, да се војна одложи до на годину, када ће и он моћи помоћ да пошље. У осталом није немогућно да се једнога дана нађе, да папином кораку први покретачи леже у самоме Бурђу, јер папа је Никола јако поштовао мишљење Енеја Силвија у питањима источним, а Силвије је био добар познаник с грофом Цељским и деспотом Бурђем.

У писму, које је Хуњадија 8 Септембра из логора код Ковина писао папи, доста се добро огледа велики војник и јунак «Сибињанин Јанко». Не мање се кроз-а-њ види како су слаби били политички резони овој војни. *«Ваша Светост»,* пише Хуњадија, *«мисли да сам се ја при овој мојој одлуци више дрскошћу но обавривошћу руководио, па се труди да ме наговори, да упад мој у непријатељску земљу одложим до на годину, и са тога В. С. као да не одбија да ми пошље помоћ, за коју сам молио, него само хоће да је одложи. Ја бих волео, кад бих могао, да послушам В. С., и да учиним по савету и опомени вашој.* Али онај смртни наш непријатељ цар турски, охрабрен неколиким поразима хришћанским, приближио се с великом силом по суву и по води нашим границама, и већ је покушавао на више места у земљу нашу да продре. Услед тога учинило нам се да је целисходно да се и ми брзо оружја латимо, и да се великој оној сили одупремо, те да

случајно не би нас неспремне и ненаоружане оружани непријатељ згњечио. Јер и ако с овим непријатељем и нисмо свагда у отвореној борби, опет свагда нам ваља бојати се његовога подмуклога напада, који може из ненада да нас задеси, као што је то често случај био. Ми смо дакле на рат ратом принуђени. Ми се у име божје дижемо. Не ћемо време и прилику да пропустимо, да се њоме непријатељ на нашу штету користио не би. Невоља нас гони, да одлуци нашој верни останемо и да војну, коју смо предузели, наставимо. Потреба је да наш напад буде брз и силан; јер онај, који напада, свагда има на својој страни више духа и надежде, него онај, који се брани. С тога јављам Вашој Светости за ову нашу одлуку и невољу нашу, јер видим да је дошло време не речима, већ делима. Осим свега, ако би сада ову војну одложили, ја не бих могао добар стојати, да ћемо на годину имати оволику јачину и оволико срца, да дело с нова отпочнемо. Рат је свагда једнак, само је време друкчије.¹ Предузимљем дакле ово свето дело, коме се под гвожђем и оружјем посвећујем, и у коме пре волим погинути, него ли и даље беду нашега народа гледати. Потомство ми славу одрећи не ће (*non expers futurus gloriae*), било да се хвали судбина моја као победιοца, било као човека, који је јуначки погинуо.»²

Ово је писмо, као што спомену смо, писао Хуњадија 8 Септембра у логору код Ковина. Од 19

¹ «*Quamobrem non belli sed temporis ratione mutata.*» Schwandtner, II, 51.

² Ил нав. и.

Септембра има једно писмо његово дужду Фоскару, којим јавља за свој предузетак и препоручује свога посланика Николу Декана, који враћајући се у Рим имао је да сврати у Млетке. Писмо је то Хуњадија потписао: «*in descensu nostro exercituali, in terra Rasciae, prope vadum Danubii, quod vulgo lapideum dicitur*», «на војном походу нашем, у земљи Србији близу брода на Дунаву, који се просто Камени зове.»¹ На том је месту остао по више дана, јер отуда пише дугачко и занимљиво писмо папи под 17 Септембро : , молећи га по ново за помоћ.²

Изгледа да је Хуњадија најпре имао намеру, да пређе Дунаво код Ковина. Прешао га је у самој ствари негде код Северина.³ Што је онако дуго остао с војском код места Каменице, није нам за сада јасно. Могућно је да је одатле поновио своје покушаје код деспота српског и чекао од њега одговор, као што смо видели да је понављао своја наваљивања код папе и дужда млетачког.

Деспот је заповедио, да се преласку Хуњадијине војске нико и ничим не одупире. Заповедио је, да народ не показује никакве зле воље према војсци угарској; на против, нека јој свуда с добром вољом на сусрет изађе, и ако она затражи, нека јој и храну даје.⁴

¹ Johannis de Zredna, Epistolae, Schwandtner, II, 5. То ће на сву прилику бити данашња Мала Каменица, у срезу Клаучком окр. Крајинском, 3 и по сахатају од Кладова.

² На ист. м. 52—54.

³ Thurocz, II, 286, — Klein, Fessler's Geschichte von Ungarn II, 315. Боненије мисли да је војска угарска прешла Дунаво код Ковина. Bonfinius, III, VII, 338.

⁴ Михаило, на шав. м.

Ако је Хуњадија од Каменице у другој половини Септембра доиста понављао своје кораке код деспота Ђурђа, одговор који је од овога добио, само га је још већма раздражио. Он заповеди те се војска крене на даљи пут 28 Септембра,¹ секући народ, палећи и пленећи српска села, као да пролази кроз непријатељску земљу. И не само то, него као што савременик Туроција каже, Хуњадија се понашао, као да државу српску заузимље.²

У онај пехар горчине, којом је Хуњадија од неког доба појио старог деспота Ђурђа, долио је он сада још и горких суза невиног једног народа, који је и по срцу своме и по заповести свога господара спреман био, да војсци хришћанској, која на Турке полази, изађе на сусрет с хлебом и сољу.

Хуњадија је дао нов и ватрен доказ своје личне мрзости према Ђурђу. Да ли је могао очекивати од овога доказе љубави?!

---

¹ То сам Хуњадија каже у писму на свога заступника у Риму. J. de Zredne Epistolae, Schwandtner II, 56.

² «Regnum Rasciae... eo quod dominus illius, expeditionem ad eandem vocatus non accesserat, severo incursu pertransiens... hostiles se gessit in terras, illasque in igno et ferro domitabat non ut praedam acturus, sed ut regnum occupaturus, transibat.» Thurocz, Schwandtner, II, 259.

ГЛАВА ПЕТА.

КУЊАДИЈИНА ПОГИБИЈА НА КОСОВУ

17—20 Октобра 1448.

Вративши се с победе код Варне у Једрене Мурат II по ново се одрече престола, па се врати у Магнезију к мирним уживањима.

Млади султан Мехмед II ни мало није симпатисао са старим, лукавим и искуоним Халил-пашом, многогодишњим великим везиром оца његова. Брат Халилов, Махмуд Анђеловић, — онај што је био заробљеник у деспота Ђурђа, — и некаки Саганос-паша — као да су били овладали новим султаном.¹ Халил, видећи да губи власт и уплив а тиме и прилику да сити ненаситљиво среброљубље своје, намести те се јаничари побуне, начине nerede и у срдњи на султана изађу из вароши па се улогоре испред Једрена. Халил одмах тајно јави у Магнезију за те nerede, нацрта опасност страшнијом него што је, и преклињаше султана Мурата да дође те

¹ За Махмута Анђеловића види Летописо Студинџа ad ann. 1443. Макушев, 327.

да с нова предузме владу и царевину од анархије спасе. Њему се придружи и нови беглербег од Романије, Дауд Згуровић, — родом Арбанас, онај исти, који се борио са Србима око Новог Брда, и кога је Мурат у награду за храброст његову у боју код Варне поставио беглербегом.¹ Мурат похита у Једрене, уђе уз клицање јаничара у престолницу и предузме по трећи пут владу. Халил је умео да намести, да млади султан Мехмед тог истог дана у јутру, ништа не слутећи, изађе у планину у лов. У вече кад се врати, нађе у Једрену свога оца где влада као султан. Ову замку није Мехмед могао никад Халилу да опрости.²

Промена се ова извршила на крају јесени године 1445.

Преко лета г. 1446 Мурат је у Серу прикупљао војску и спремао се, да нападне деспота Тому и Константина Драгаша у Пелопонезу. Док су сватови Лазара Бранковића водили невесту из Кларенце у Србију, из Сера је 60.000 Турака марширало пут земљеуза коринтског. После неколико дана бомбардања Турци јуришем 3. Децембра 1446 освоје утврђења, која су затворајући земљеуз од једног мора до другог, бранила улаз у Пелопонез. Први јаничар који се попео на зидине Хексамилiona (тако се звало оно утврђење) био је родом Србин.³

1 З1 Згуровића, кога грчки извори зову «Згурос», а турски «Узгур», в. Hammer, I, 466. Zinkeisen, I, 705.

2 Chalcocondylas, VII. Sead-eddin, II, 104; други турски писци у Hammer, I, 467.

3 Chalcocondylas, VII, 107. Халикохондла је те године ишао као посланик деспота Константина к султану у Сер, где су га Турци затворили.

Године 1447 један корпус турски под командом Мустафа-паше нападао је на Скендербега, али је пропао са свим, тако да му је и сам команданат пао као заробљеник у руке јуначкоме кнезу од Арбаније. Још с јесени исте године султан је предузео велике војне спреме. Него није се управо знало, шта он с тиме намерава. Неки су мислили да ће да иде да се освети Скендербегу; другима се опет чинило да се предузимљу несразмерно огромне спреме за поход противу Арбаније са њезиних 15.000 бораца, и мислили су, да ће пре бити да султан намењује спреме своје Угарској. Овако се од прилике мислило међу самим угарским државницима,¹ и то мишљење управо је и помогло Хуњадији да изради одлуке за оружање у Угарској и поход на Турке. У осталом, као што већ сад знамо, Млеци су се са своје стране трудили да побуде султана, да удара на Скендербега. И заиста с крајем Јула или почетком Августа² г. 1448 преко 100.000 Турака, под командом самога султана, упадне у Дибру.³

Турска војска није брзо напредовала. Цео Август и већи део Септембра бавила се она освајајући неке мале градиће по Дибри. У другој половини Септембра, и то ближе к свршетку тога месеца, стигоше у турски логор весници, који јавише, да је И други један историк служио је у исто време у деспота Константина — Борђе Франца.

1 Оно се прилично огледа и у писму Хуњадијном папи од 8 Септ. 1448, које види напред.

2 У настављењу од 29 Јула 1448 млетачка влада пише како је разумела, да ће Турци да нападну на Скендербега: «quod gentes Theucrigi descendunt ad damna Scanderbeghi.» Acta, II, 115.

3 Барлеттије каже, да је султан имао под собом 120.000 војника, према се говорило да има и на 150.000. Barletius, Lib. IV, 67.

угарска војска прешла Дунаво. Халкохондил каже, да су ти весници дошли од деспота Ђурђа,¹ а Бонфиније прича, да је деспот јавио султану за јачину угарске војске, и да је после редовно извештавао га о напредовању њезином² Турски извори не само што то не потврђују, него још кажу: «Тек је султан хтео да побере користи од својих победа у Арбанији, кад му стигне глас, да преко Београда (!) иде на њ велика сила угарска; казиваху да се из Угарске дигло и мало и велико, и да већ нико код куће и није остао; које кад султан Мурат чу, прво што је рекао било је: да је тај напад ђаволска пакост Вукоглијева смислила и израдила.»³ Ова се два казивања могу измирити тако, да је први глас стигао султану од његових пограничних санцак-бега (на пр. онога из Видина), а одмах за тим да су дошли и весници деспота Ђурђа.

Султан је одмах оправрио татаре на све стране да узбуне царевину. Санцак-безима је заповедио, да журно војску купе, и да је воде право к Софији.⁴ Изгледа, да су Турци рачунали, да ће Угри потегнути право преко Балкана у Једрене; али су се уздали, да ће војска код Софије моћи уздржати их

¹ Chalcocondylas, lib. VII. стр. 188. Види и Mauro Orbini, 334. Цинк-ајзен је добро приметно, да је чудно, што сам Хуналпа о томе ништа не спомиње. Zinkeisen, I, 721.

² Bonfinius, III, VII, 339.

³ «Quibus auditis Sultanus Murates, a diabolica Vulcoglii malitia totam hanc expeditionem esse profectam.» Lewenclavius, 562. Султан је послао неког мартолоца Догана да уходи угарску војску. Овај је јавно био: «да пред војском ђаурском иле један бан пољски, бан чешки, бан Вук и бан Секула.» На ист. м.

⁴ Sead eddin, II, 141.

с фронта, док им војска која хита од Арбаније, у бок или са леђа не упадне. Спахије, које су држале царске тимаре и зијамете, надметаху се ко ће пре да стигне војсци царевој¹

Што је сигурно, то је, да су последњих дана месеца Септембра млетачке власти у Зети знале и својој влади могле јавити, да су Турци прекинули своје операције у Арбанији, и да су се повукли некуда, оставивши у заузетим градињима малене посаде.²

Хуњадија је међу тим марширао источним крајем државе српске к Нишу. Дошав ту (или можда на границе нишке области?!), сазна, да је Мурат с војском у Арбанији, и да хита правцем к пољу Косову. И ако је његов први план био да продре у Романију,³ сам се окрене на десно и пође к пољу, које је посвећено славном смрћу толиких јунака. У народу нашем има предање, да је Хуњадија, идући на Косово, сишао у топличку долину клисуrom, која се по његовом имену и у спомен оног прелаза зове и данас «Јанкова Клисура.»⁴

Угарска је војска стигла на Косово 17-ог Октобра⁵ и одмах се улогорила на левој обали Си-

¹ Chalcocondylas, VII, 189.

² «Intelleximus quod Turchus ab oppressione Scanderbeghi se levavit, dimissis Turchis L. pro quolibet fortificio occupato etc. et nulla cum ipso Scanderbegho pace vel treugua facta.» Настављење прозивору Арбаније од 10 Октобра 1448. Acta, II, 423.

³ «Quia Gubernator putabat se habiturum pugnam cum Turcorum imperatore in Bulgaria, vel in Romania.» Ivanich, Schwandtner, II, 37.

⁴ Милићевих, Кн. Србија, стр. 767.

⁵ Ово каже сам Хуњадија у писму на Николу Декапа, опсењујући своју погибију. Schwandtner, II.

тнице.¹ Турска је војска већ била у логору код Приштине. Већ тога првог дана било је живе борбе међу појединим коњаничким четама на предњим линијама. Том приликом предстраже ухватише једног Турчина и одведоше га Хуњадији. Врховни војвода заповеди те га по целој станици провеоше. Показаше му топове и показаше му пушке и веселу срчаност хришћанских војника. Очеvidно је било за свакога, да је све оно што се Турчину показивало чинило на њ дубок утисак. Дадоше му слободу да се врати међу Турке те да исприча шта је видео.

Зна се и из других извора, да је се Хуњадија силно поносио војском, коју је на Косово извео.² Заиста, ретко је кад до тада Угарска саставила толику, тако добро опремљену, и толико срчану војску. Туроц нам казује, како су представници најславнијих фамилија угарских пошли с Хуњадијом.³ Научивши се горким искуством у битци код Варне, Хуњадија се сада постарао те је понео собом и доста топова и 2000 Чеха извезбаних артилеријста. Главну масу војске чинило је 24000 војника, већином коњаника, прикупљених у самој Угарској, и 8000 Влаха под командом кнеза Дана.⁴

Истог дана је једно јако одељење Турака прешло Ситницу и маневрисало према угарској пози-

¹ Klein, Fessler's Geschichte von Ungarn, II, 515. И по народном предању које је Милош Милојевић слушао од људи на Косову, угарска је се војска разместила на западној страни Косова и Ситнице, а турска на источној код Грачанце. Путопис Праве Србије I, 216.

² Epist. Aeneae Sylvii, ap. Katona, VI, 2, 10. Zinkeisen, I, 721.

³ Thurocz, cap. XLVI. Schw. I, 620.

⁴ Zinkeisen, I, 720. — Klein, Fessler, Geschichte v. Ung. II, 515.

цији. Шта је била права намера тој маневри, то је тешко с поузданошћу погодити. Може бити да маскује покретања Турахан-пашине коњице, која је имала задатак да обиђе положај угарски те да му с леђа упадне. Може бити да има неког скелета ономе причању народном, по коме је Хуњадија, по савету Срба мештана загатио Ситницу код Браголинског моста, те је ова потопила у неколико логор турски.¹

Што се Турци вратише натраг преко Ситнице, то је дало повода командантима хришћанске војске да мисле, да су Турци слаби да предузму нападања. У овој фаталној мисли утврдио се Хуњадија и његове војводе, кад стиже посаобина турска, која од стране султана Мурата нуђаше мир. Султан толико жели мира, да је готов да Хуњадији одмах положи сто хиљада дуката на име накнаде ратних трошкова. Ово је Енеји Силвију причао млађи гроф Цељски (Улрих), коме је о томе као и о другим новостима писао таст његов, деспот Ђурађ.²

Кад се ови моменти узму у поглед заједно с познатом већом тајном Хуњадијине стратегије: да ваља бити дрзак и нападати, онда можемо разумети, што је изашла заповест да војска угарска пређе Ситницу и нападне на Турке.

Код Браголинског моста пређу Ситницу. Неколики сељани из оближњег села гледаху тај прелаз. Стара бака једна плачући предсказиваше да доброга бити не ће, јер Угри пређоше реку у један дан, а Турака је толико да је три дана прелажуху! Ако ништа више, ова прича казује, да је народ на Косову

1 М. Милојевић, Путепис, I, 216.

2 *Epistolae Aeneae Sylvii ap. Katona*, на нав. м.

ценио, да је Турака три пута више било, но што је било војске у Хуњадије.

На сами дан св. Луке 18 Октобра предузме се главна битка.

Угарска је се војска распоредила под 38 застава, под сваком из којих било је у средњу руку до 900 војника. У центруму се наместе најбоље пешачке трупе, топови и тешка оклопничка кавалерија — «*витезови хусари*,» како их Халкохондил зове. На десноме крилу узме позицију лака коњица, од Мацара и Секлера; на левоме се наместе осам хиљада Влаха. У целој предњој линији стојали су оклопници. Центрумом је командовао бан од Хрватске Јован Секула, сестрић Хуњадијин; десним крилом Венедикт Лошонција; левим кнез Дан; резервом бан Франко Таловац.

На турској страни, као обично кад се ратује у Европи, на десно су се крило ставиле трупе прикупљене на балканском полуострву под командом беглербега од Романије Дауд-Згуровићем; на лево крило трупе азијске под командом беглербега анадолијског. Јаничари заузму положај у центруму, који још утврде једним шанцем, иза шанца низом камила, а иза ових читавом оградом од штитова.

Пред само подне отпочне се битка наступањем Хуњадијиног левог крила на турско десно крило. Пуна три сахата беснила је битка на обема крилима без приметна резултата. Мацарској кавалерији под Лошонцијом испадне у неко доба за руком, те потисне азијску војску на левом крилу турском. А и редови беглербега романијског почну се колебати и уступати пред Власима.

Султан заповеди те из резерве и центрума одједе јака одељења одморних спахија обема крилима у помоћ.

Маџари и Власи, борећи се већ четврти сахат, беху прилично посустали. Спахије их оставише у напредовању. Бесном нападу ове турске коњице, Маџари и Власи не моглоше за дуго одолети. Оба крила Хуњадијина повукоше се к линији, на којој је стајала артилерија и пехота ватреним оружјем наоружана. Жестоком ватром дочека Секула масу спахијске кавалерије. Сила их попадало, сила их је се расприштало. Ово као да је био први сјајни напад кавалерије на ватрена ждрела топовска, сјајан неустрашивошћу којом коњ и јунак лете у огњену чедљуст смрти, грозан гомилама жртава, које је победа хладне технике над топлим срчаношћу људском смрти принела. Из причања сувремених писаца види се, да је она мирноћа, којом су топције и пешаци чешки дочекивали холој спахијски, правила дубок утисак на све очевидце.

Султан је видео да је у лудо јуришати сабљом на онај «зид од гвожђа, који ватру сипље.» Заповеди да се коњица тргне натраг ван домашаја непријатељске ватре.

Пешаци, оружани тешким и неспретним пушкама онога времена, нису били за онда род војске, који се тако лако кретао. Још је мање, наравно, то случај био с топовима. Хуњадији није готово ни остајало друго, него да опет кавалерију напред пошље.

Призор који људи Хуњадијини мало час видеше, подигао је био дух у њима. Њиховој одушевљеној

навали не моглоше се већ више одупирати трупе турске које су у борби биле. Они одступаше до у сами логор, где их нова и одморна војска прихвати. Сад је опет ред био на хришћанску војску, да се повуче до потпора својих.

Тако су се ови призори, крвави и узбудљиви, понављали у неколико пута, док се тамна ноћ није спустила, да непријатеље раздвоји. Резултат тога дана био је, да су обе стране остале на својим позицијама, и да је поље међу тим позицијама било покривено мртвацима и тешким рањеницима.

Овај резултат није ни мало задовољавао Хуњадију. Она војска, којом се он толико поносио, најлепша и најјуначнија коју је Угарска икада извела, и која је заиста заслужила највећу хвалу чинећи чудеса од јунаштва тога дана, та војска није у стању била да потисне Турке с њихових позиција. Па онда она неисцрпљивост турских потпора и смена уморних чета одморнима, задавала је тешку бригу врховном војводи. Њему и доглавницима његовим постало је сад са свим јасно, да је турска сила неколико пута јача од њихове. Питање је било у војноме савету: шта да се ради?

Међу командантима, који су се на већање искупили, био је и Дауд Савецџија. То је био син Мустафа-ефендије, сина Бајазид султана. Мустафа је био један од оно мало Турака, који су у хришћанских суседа тражили заштите противу насиља портина и потпоре за своје претензије. Султан Мурат II дао га је као опасна претендента ослепити. Ослепљени Мустафа побегао је на двор цару Жигмунду. Године 1435, кад се оно под Аријанитом Големим

разбуктао устанак у Арбанији. видели смо га где као покушава да се и сам у Арбанију искрца и међусобни рат у турској царевини заподене. Предузеће није пошло за руком; Мустафа-ефендија остави своје кости негде у Коринтији, и ево сад сина његова где у Хуњадијином војном већу седи на Косову.

Дауд, с инстинктом правог Турчина, световаше, да се одмах још те исте ноћи предузме из ненада јуриш на центар турски. Јаничари на сву прилику и не помишљају на такав удар са стране Маџара, услед великих напора онога дана толико уморних. Може испасти за руком да се поремете, те да се центар турски пробије. Хуњадији се ова мисао учини спасоносном. Он је живо прихвати и по његовоме настојавању војни је савет усвоји.

Око по ноћи Хуњадија се сам стави на чело најбољој својој коњици и као страшан вихор спусти се на турски центар. Јаничари се заиста томе надади нису. Од прве њихове линије начини се прави русвај. Покољ је био страшан. Крајњим напрезањима Хуњадија је наваљивао, да се продире све дубље и дубље. Али се грмљавина од топота коњског, јека од звек сабаља и оклопа, од вриске коња и вике јунака, хорила по Косову. Њојзи се одзивала гласна вика Алах ил Алах од јаничара, азапа и спахија, као кад се ломи талас морски о мраморну обалу, одзивљући се хуком бури, која је таласе са пучине морске к стењу потерала. Сва се војска турска на ноге дигла. Узаман су Хуњадији сва очајничка напрезања његових јунака. Центар се турски није дао пробити. Султану је истом стигла била

нова једна потпора од Софије. Хуњадија заповеди, да се даде знак за повратак на позиције.

Грување из топова и чаркање на предњим линијама није већ ни престајало целу ноћ. Рано зором отвори се по ново жестока битка на целој линији. Лево је турско крило почело опет да уступа, кад се појави Турахан за леђима Хуњадијиног левог крила. Један део угарске војске беше сад у невољи да окрене фронтом према непријатељу који долазаше са зади.

И војводе и војници угарски бораху се дивно; али положај постајаше од часа на час за њих све очајнији. Бан Секула, у блиставом панцеру, чинио је чудеса од храбрости. Њиме је привукао на себе пажњу најчувенијих турских јунака. Један од њих, стасом својим прави цин, налете на њ, и једним ударцем димискије одсече му десну руку, панцер два пут пресекавши. Пад Секулин означио је тренутак, у коме се решила погибија угарска на Косову.

Команданат влашке војске, кнез Дан, виде да већ нема ништа од угарске победе. Од минута на минут осећаше, како се око њега стеже ланац турски. Без даљег оклевања посла своје поверенике великом везиру Халилу и понуди, да с војском својом под извесним условима капитулише. Султан прими те услове. Пред вече, док је борба још у пуном јеку трајала, пронесе се на Косову глас, да су Власи прешли к непријатељу. Паника овлада угарском војском. Један део кавалерије распршти се одмах у бегство. Немачке и чешке топције и пешаци држаху се још у свези. Хуњадија виде да је битка изгубљена. Покуша да топције и пешаке са-

бије у што чвршће колоне, и заповеди им, да пођу напред обарајући ватру на непријатеља. Топције и пешаци вршише до некле ту заповест његову; али видећи да немају ни деснога ни левога крила, и изгубивши и врховнога војводу са погледа, у сами мрки мрак повуку се у логор утврђен барикадама од кола и пртљага.

Два дана страховите борбе није уморило ове храбре људе. Сву ту ноћ, под непрекидном ватром турских топова, утврђиваху се и спремаху на последњу борбу, кад бледа јесења зора сване. Без сумње спомињаху јунаке који тога дана изгинуше, Секулу, Франка Таловца, Бачфију и Лошонцију. Без сумње се питаху, шта ли би од врховног војводе губернатора Хуњадије? Многи је јунак те последње ноћи на Косову веровао, да је и Хуњадија погинуо. Неки опет, који су се хвалили да боље знају, храбрили су дружину своју, казујући, да је Хуњадија отишао с нешто кавалерије, да Турцима за леђа зађе.

И заиста је Хуњадија отишао био.

И далеко од овога логора, који ће сутра да се претвори у циновски гроб један, јурило је неколико коњаника к изданима Конаоника који се к Ибру спуштају. Мрак Октобарске ноћи скривао их је од оштрих погледа пријатеља и непријатеља. Али мрак тај не може од историје да сакрије Јована Хуњадију. Нити мрак онај може да покрије неверство, што га Хуњадија учини оној храброј чети јунака, које остави на Косову да изгину, неверство које је Хуњадија самом свом имену бегством од славне смрти учинио.

Сутра дан, 19-ог Октобра у суботу, навале Турци са свих страна на онај остатак угарске војске. И Немци и Чеси бранили су се иза барикада од кола и пртљага са постојанством, које осим смрти никоја друга сила саломити није могла. Бранили су се дивно, искупише крв своју скупо, и јуначки изгинуше до последњег човека.

Тако се свршила друга велика и славна битка међу хришћанима и Турцима.

По угарским изворима свега је у она три дана борбе пало: 9000 Маџара, до 2000 Чеха и Немаца и до 30.000 Турака. По свој су прилици то претерани бројеви, и још бројеви, којима су Угри хтели у неколико себе да поутеше. Халкохондил, који је имао званичан положај у деспота Константина, вели: *«У колико сам се ја могао извести (без сумње од деспота Константина, с којим је деспот Бурађ као с пријатељем кореспондовао) пало је на разбојишту око седамнајест хиљада хришћана, које Маџара које Влаха, и до четири хиљаде Турака, јер господар од Србије дао је по свршеној битци мртве пребројати. Тешко није било распознати Турчина од Хришћанина, јер су Турци обрезани и брију главу остављајући на врху само перчин, а Маџари имају чудну моду да носе врло дуге курјуге и лепо намештене. Мурат је дао издвојити турске мртваце и погребати на обали Ситнице.»*¹

Има историка који тврде, да је султан заповедио, да се побију и сви они Власи, који су се били предали, не хтевши од њих да прими оружје, које су они готови били да положи, да му се не би пре-

¹ Chalcocondylas, lib. VII, 161.

бацило да је поубијао ненаоружане људе, који не би имали чим да се бране.¹ По свој прилици између двадесет и двадесет и пет хиљада људских живота угасило се у она три дана на Косову. Ситница се била загатила мртвацама. Дуго и дуго становници косовски не могоше окусити рибе из ње. Косово се на широко и на далеко посуло гомилама од људских телеса и коњских лешина. Дуго и дуго је било тешко поорати поља по Косову од костура људских и од разломљенога оружја.² И колико је дуго и колико стотина хиљада срдаца цвилело од Београда па до Златног Прага за костима оних четрдесет хиљада јунака!

Наши летописи помињу Хуњадијину катастрофу на Косову. *«Ва љето 1448 разби Мурат Јанкула на Косову; створише бој три дни и три ношти, сасекоше Турци Угре и Чехе Окт. 19.»*³

У некаквој књизи у Грачаници на Косову има запис: *† 1448 мјесеца Октомврија дан 18, у Петак днеш, множаство језик восточних и западних стран скупише се; начелници угарском у језику бист Јанко, агаранском у Мурат, и бист бој под Приштином и зјело множаство труцов чловјечаских паде.»*⁴

На ту се погибију односи и народна узречица: *«Пострадао као Јанко на Косову.»*

1 Chalcohydylas, lib. VII, 161.

2 ....quare Sitnizae fluminis accolae diu ejus piscibus abstinere... In Saxorum morem campus adhuc ossibus opertus est, terra coli citra crebram armorum inventionem, ullo pacto nequit. Bonfinius, Dec. III, lib. VII, 41.

3 Летоп. Нов., Старине IX, 80.

4 М. Милојевић, Путопис, I, 216.

ГЛАВА ШЕСТА.

ХУЊАДИЈА НА БЕГСТВУ СА КОСОВА И КАО ЗАТОЧЕНИК У ДЕСПОТА ВУРБА.

Новембар и Децембар 1448.

Ово што иде није роман већ неколико дана из живота великог једног човека.

По предању у нашем народу Хуњадија је на Косову тако пострадао, да је се отуда избавио само са 12 људи.¹ По казивању Михаила из Острице спасао се он «самдруги», то јест он и још један с њиме.²

По угарским изворима, он је се — видећи да је битка изгубљена — уклонио са Косова само с неколицином својих највернијих пријатеља. Целу ону ноћ — између 18 и 19 окт. — јахали су онако у гомили. Али њих је било одвећ мало, да би се од непријатељских чета, које на далеко облетаху, бранити могли, а сувише много, да би се провући могли, да их Турци не опазе. Смисле да је најбоље, да се

¹ Вук Караџић, Нар. срп. пословице, 93.

² Михаило, 107.

растану, па да сваки за себе гледа, како ће се дохватити угарскога земљишта.

Други дан је јахао Хуњадија сам на уморноме коњу своме. Ваљало му је ударити врлетима, не би ли сигурније прошао. Истога дана мораде оставити коња свога, који се услед ванредних напрезања последњих дана истрошио. Људска симпатија не може хладно да прође поред оне живе групе, у којој се војвода један, погружен пропашћу своје војске, остављен од среће, остављен од људи, прашта с убојним коњем својим, верним живинчетом с онако паметним очима и онако храбрим срцем.

Хуњадија је наставио пут пешице. Из шуме једне, поред које пролажаше, испале чета Турака. Два Турчина полетеше на њ.¹ Дохватише га и прогласише га робом својим. Дружина им отиде даље, а њих двојица остадоше, да деле што се у роба нашло.

Све лепо делише и поделише, док дођоше код златног крстића, који је Хуњадија о врату испод кошуље носио. Ту нешто запеше. Реч по реч, све жешћа од жешће, док се као прави пеливани не дохватише у коштац. Хуњадији севну једна мисао кроз главу. У тренућу трже сабљу једноме од оне двојице, удари једнога од њих жестоко, који паде доле, што кад други виде, утече у шуму. И Хуњадије нестале негде у планини.²

¹ Халкохондиз наже да су то била два Србина, али сам Хуњадија наже, да су били Турци. Chalcohydylas, Lib. VII, 162. — Schwandtner, II, 289.

² О свему овоме Хуњадија сам у својем писму Декану Николи од 30 Децембра 1448. Schwandtner, II, 57. — Тако прича и Thurcoz, I, 262.

Кад је деспот Бурђе видео да Хуњадија још пре него што је победио Турке почиње да оствара претњу своју, палећи и робећи села и заузимајући му градове, он изда заповест, да се путови, који са Косова кроз Србију у Угарску воде, засеку, да се војска дигне да их чува, и да никога не пушта без дозволе у земљу. Ако би ко силом хтео да продре, онда нека се сила силом одбије.¹ Ако би кога од госпoде угарске ухватили, њему одмах да доведу. Као што Троношац вели, намера му је била, да сачува земљу, да је угарска војска при повратку не разорава.

Хуњадија бегајући са Косова могао је и видети а и од људи чути, како се путови српски чувају, и какву заповест имају страже српске. Пуно је узрока имао да се чува да не падне у руке деспоту Бурђу. Путовао је пешице и прерушен.

Наш народ прича, да је он са Косова путовао долином Ибра. Враћајући се сам самцит преко планина и врлети, причају да је једно вече стигао у данашње село Властелицу (у Драгачеву) на конак једном тамошњем сељанину. «То је било у очи св. Врачева, који падају 1-ог Новембра. Домаћин је био свечар. Јанка (Хуњадију) као путника прими он како је боље могао, и ако није знао ни ко је, ни од куда је. За вечером дође време и здравицама. Између многих других, гости напију «и за за здравље војводи Сибинанин Јанку, где је да је, нека му је Бог помоћник, да сатре силу турску!» То је Јанко

¹ «Георгиј же во внутрeнаја Расији пошел обаче по всјех тверанх местах зазидал и засипал пути, да би пакнi возвращајуште сја воинство. унгарскоје, не разорали земли; и поведел бити сја, и аште којего от первых может ухватити, и нему да привелут.» Трoношки Летопис, V, 104

и слушао и гледао, али се није хтео казати. Сутра дан пође да иде. Домаћин га поведе, да га као непозната човека упути. На растанку Јанко се важе ко је и шта је било с његовом војском. «Него хвала ти на дочеку.» рекне он домаћину, — «и да Бог да ти се власт никада не укратила, него да си богат и властан до века!»¹

Кријући се Хуњадија је доста срећно приспео до близу Кладова. Видео је Дунаво и равнице угарске с ону страну његову. Али су глад и умор — јер последња два дана ништа није јео — почели, да савлађују челични систем Хуњадијин. Виде где неколико сељака на једноме пољу ору. Назва им Бога и замоли да му даду што да се прихвати. Српски гостољубиви сељаци изнесоше уморноме путнику све што им се у шареницама од јестива затекло — погаче и црнога лука. Хуњадија је позније често својим пријатељима причао, да у целом свом животу никада није тако слатко јео, као оно парче погаче и црнога лука из торбе српских сељака.

Из разговора са новим својим познаницима Хуњадија је сазнао, да се нико без знања српске власти преко Дунава превести не може. Халкохондил који је на употребу имао аутентичне изворе — можда сама писма из двора Бурђева двору деспота Томе или деспота Константина — прича, да су српски они сељани рекли Хуњадији: «Ето, брате, једи колико ти је воља и поодмори се, па ћемо те по-

¹ Милевић, Кнеж. Србија, стр. 699. Онај се човек прозове Властелица, а познји потомци његови Кнежевци, а име Властелица остале селу.

сле одвести у град нашем начелнику, да те види ко си!» Опавише ваља да како то не би мило странцу, те наставише: «Не мој да помишљаш што зло; не ће теби тамо ништа бити, знај заиста. Власт ће само да те испита ко си шта си, па ће те пустити својим путем, као и толике друге. Никога не задржавају, само што, како ми чујемо, траже да ухвате Хуњадију.» Није му сад друго остајало, него да великим обећањима побуди најстаријега сељака да га, обилазећи српска повећа места, проведе странпутицама до Београда. Чича онај, који као да беше старешина задруге, и који добро познаваше путове, пристане, да га у Београд одведе. Договоре се да сутра зором пођу на пут, а ту ноћ да се путник испава у једној чичиној колеби ту близу поред једног пласта сена, око којег је полегало и стадо оваца и друга стока старчева.¹

Један од сељака оних отиде у Кладово, те јави старешини, да има такав и такав бегунац са Косова у колеби на салашу старчевом. Старешина, о коме један савременик каже, да се звао Стефан Штамовић, познавао је на сву прилику из раније Хуњадију бар из виђења, јер чим је саслушао казивање сељаково, одмах је с оружаним људима похитао на онај салаш. Нађе Хуњадију сакривена у једном пласту сена, прогласи га својим заробљеником и спроведе у Смедерево.²

¹ За целу ову сцену в. Chalchoondylas, lib. VII, 162.

² Михаило, 106. — О начину на који је Хуњадија пао у руке српској власти, има више версија Туроц каже, да га је онај сељак довео у Смедерево, где га познадоше и затворише. Thurocz, I, 262. — Лукарић каже, да је Хуњадију ухватио војвода Раде Облачић при прелазу преко Мораве, па га одвео деспоту, који га хтеде дати утопати у Ресави. Лус-

Тако је «намесник краљевског достојанства и губернатор краљевине угарске» дошао у власт деспоту од Србије и господару од Арбаније.

Нико нам није оставио података каквих, по којима би могли нацртати приказ у смедеревском граду, кад пред Ђурђа доведоше Хуњадију. Све што о Ђурђевом карактеру знамо, даје нам основа замишљати, да је његов дочек био пун блакости, штедње, може бити с нешто тихог прекора, с тужним поменом на она срећна времена, кад је Хуњадија волео да се називље сином старог Ђурђа, и још на она славна времена, кад су војвода Хуњадија и деспот Ђурађ усред снежних сметова на Балкану, задобивали сјајне победе над Турцима. А све што знамо о Хуњадији допушта нам, да га замишљамо пуна горчине, ускиптела једом. шкрипећи зубима и морално пиштећи под благим погледима старог деспота. Хуњадију је, наравно, страшно бодела погибија косовска. Кад год су му пред очи изилазиле сенке сестрића Секуле, Франка Таловца, Банфије и других пријатеља и јунака, он је клео не себе и своју нестрпљивост и пренагњеност, већ онога седог старца, што је хладно рачунао.

Историја мора да даде за право рачуну Ђурђевом.

Али не може и не треба да без саучешћа гледа оног човека, који је поред свих својих махна опет велики човек, — јунак који и после двогубе катастрофе остаје јунак, са неколико тамних пега, али у целини светао.

саги, 96. По једној старој народној песми Јанко је помоћу војводе Дамјана Шахиновића дошао у Смедерево, а ту га слуге деспотове ухватише. Богшић, Народне песме, 32.

У Смедереву је Хуњадија стављен под стражу. Халкохондил прича како је он успео да капетана те страже сјајним обећањима подмити те је овај начинио заверу, која је радила да начини буну у граду, у којој би се Хуњадији дала прилика да утече. Али неко од завереника отиде те прокаже деспоту, шта се кује. Завереници се похватају и смрћу казне¹

Изузевши то што је Хуњадија био под стражом, иначе се у опште с њиме у Смедереву лепо поступало. То кажу наши и турски извори.² Да је ружно с њиме поступано, то не кажу ни угарски извори, који иначе сам акат интернације Хуњадијине осуђују као акат неблагодарности од стране Бурђеве. Да је с њиме ружно поступан, то би највише и најгласније у свима појединостима целе ругобе изнео на свет сам Хуњадија, ако не другом приликом, а оно бар у писмима оним, која је о целој тој ствари у пуној опширности писао папи.

Што Хуњадија у једном таквом писму казује, да је деспот намеравао да га Турцима преда, то је прилично очевидно да он то у пароксизму гњева говори. У осталом могућно је да је деспот, да би склонио Хуњадију на формално и свечано измирење, претио му и таквом евентуалношћу.

Деспот је желио не само да пречисти своје личне одношаје с Хуњадијом, него да међународним уговором расчисти сва она питања, која су у по-

¹ Chalcochondylas, на ист. м.

² «А овај исти деспот обладио је Јанка и с чашћу отпустио у Угарску, али не своје зло.» Михаило, 107. — «*Optimam ei benevolentiam exhibere volebat.*» Lewenclavii, Hi t. Musulmanae, 522.

следње време тако опасно замутила одношаје између Србије и Угарске. Деспоту се хитало да ту ствар сад уреди, јер како којим даном све се више бојао, да не искрсну какви чауши султанови с формалним захтевом, да им се Хуњадија преда.¹ У самој ствари, чим су пограничне паше и бегови дознали, да је у Смедереву, одмах су га искали; а знајући да га Ђурђе не ће драговољно предати, наваљиваху на Порту, да им допусти, да сами с војском отиду до Смедерева те га ухвате.²

Могућно је дакле да је деспот, и сâм под претиском невоље да ствар брзо свршава, претећи Хуњадији, да ће га предати Турцима, вршио претисак на његово познато упорство. Хуњадија је — као што је после и сам писао папи — најпосле увидео, да до слободе може доћи само тако, ако пристане на онакво решење спорова, какво Ђурађ предлаже.³

Међу тим чим се у Угарској пронео глас, да је војска хришћанска на Косову пропала, властела и духовништво похита у Сегедин на сабор и прогласи се у стању непрекидности.⁴ Чувши да је Хуњадија у Смедереву у затвору, сабор оправи одмах своје пуномоћнике, да од деспота израде, да га пусти. Ко

¹ Ово готово речимаце каже Михаило из Острице. «Деспот није ни хтео губернатора код себе дуго задржати, да не би за њ дознао цар Мурат.» 107.

² Lewenclawii. Hist. Mus. 524.

³ «Ex quo idem gubernator provide tunc considerans, quod ab hujusmodi captivitate aliter liberari non poterat, cum despoto praefato ad nonnullas conventiones et pacta devenit.» Raynaldi. Annal. Eccles. XXVII, 549.

⁴ «Praelati, baroni, ac communitas Regni, celeriter fuerant in Szege-dinum congregati, et abinde tractaverunt liberationem ipsius gubernatori.» Ivanich, ap. Schwandtner, I, 58. — Thurocz, I, 262.

су ови пуномоћници били по именце, то за сад не знамо; на сву прилику Владислав од Горе и Никола Ујлакија, које мало после у том карактеру налазимо у Смедереву. Владислава од Горе могли су изабрати већ и са његових личних пријатељских и сродствених свеза с Бранковићима, па дакле и са његовог личног уплива у двору смедеревском.

Него ови посланици нису имали неограничену власт, да у име сабора закључе што за добро нађу. Ваљало им је извештавати сабор о захтевима деспотовим и очекивати упутства. Отуда верзија, да је сам *«сабор преговарао о ослобођењу губернатора.»*¹ Услед тога наравно да се преговарање, поред све хитње и с једне и с друге стране, доста дуго отегло, тако да је Хуњадија остао у Смедереву готово два месеца дана, од почетка Новембра па до пред Божић.

И општина дубровачка као да се служила својим упливом код деспота Ђурђа, а преко својих властела Паскоја Соркочевића, Дамјана Ђорђића и Рестића, да светује измирење.²

Најпосле се споразуму и напишу уговор. Оригинал његов није нам се сачувао. Него се сачувало једно писмо папе Николе V од 1 Априла 1450, у коме се у кратком изводу казује све оно, што је Хуњадија опширно о тој целој ствари јављао римској курији.³ По њему ово су биле тачке смедеревског уговора о измирењу:

1 Види напред попа Иванчића.

2 Luccari, 96.

3 Писмо је то у целом пространству штампано у Raynaldus, Ann. Eccles. vol. XXVIII, 549.

1. Хуњадија изјављује, да све што је било предаје потпуној заборавности; све оно што је намеравао да што зло или пакосно или што на штету деспота Бурђа, његове жене и деце њихове, чини, — па ма из каквих било узрока или разлога да је то намеравао — све то одбаца и напушта са свим, нити ће икада ма шта на њихово зло или на њихову штету предузимати¹

2. Обвезује се да ће их — наравно са „Regni Hungariae salva maiestate“ с предохраном интереса круне угарске, — бранити и помагати противу њихових противника, па ма који то бил.² Мисли се ваља да не само Турци, него и претенденти Мрњавчевић и краљ босански.³

3. Ако би време донело да се Угарска зарати с Турцима, Хуњадија се обвезује, да не ће допустити да угарска војска преко деспотових земаља прелази. Но наравно *изузимље се случај, кад би он сам Хуњадија, или негов син, или у опште војска цараца долазила деспоту у помоћ противу Турака.*⁴

4. Обвезује се, да све градове, села и баштине, које су некада биле деспотове па их сада он —

¹ «Quod preteritus Gubernator omnem rem contra preteritum Despotam eduxit, actum et factis ex quibusvisque causis etiam casualibus peractis a se et a suis successoribus, in futurum, et successoribus suis omnibus, prout preterite remissit, nec aliquid in eorum malum sine animo iurandi nec auctoritate. На акт. и.

² «Quocumque Regni Hungariae salva maiestate, in casibus quibusvisque et ad eventus, prout a se habuerit. На акт. и.

³ «Nec a quo exheredam, quocumque, cum alicuius ex illis Theodoris alicuius contingere, per regem auti despoti transire rem, necesse regem, auti vel eius filium, prout animo benevolenter in ipsum despotum, et in veniet, sui exheredam in heredi, auctoritate prout habere. На акт. и.

Хуњадија — држи, поврати деспоту потпуно, осим оних, које држи по уговору о венчавању његова Владислава унуком деспотовом а ћерју грофа Цељског, и оних, које држи по уговору које је међу њима закључио кардинал Јулијан, који градови да остану и даље у власти Хуњадијиној. Све писмене прогласе, које је у оним градовима и баштинама противу деспота, жене и деце његове издао, да с изјавом свога кајања касира, а све писмене исправе, које се на те баштине односе, као и облигације сврх неких новчаних сума, као и неке свечане писмене уговоре које је код себе држао, да деспоту врати. Но ово с тим, да оно *што је уговорено о женидби Хуњадијичега сина Владислава, ћерком грофа Цељског, а унуком деспотовом, остане у цуној снази.*¹

5. За накнаду штете, коју је војска угарска пролазећи кроз Србију починила, губернатор угарске краљевине обвезује се, да плати деспоту *сто хиљада дуката.*²

6. Хуњадија на послетку свечано изјављује, да ће све оно, што је напред, верно испунити, и да не ће тражити ни покушавати, да се ма којим начином то било ослободи ма које од горњих обвеза. За већу тврђу, на уговор ће се не само ударити печат његов, него ће га он још и свечаном заклетвом утврдити. А на сваки начин син његов Владислав има доћи у Смедерево, да на двору деспо-

¹ «Обрученују внуку сину јего да даст.» Трношац, V, 107.

² И наши извори знају, да је нека новчана накнада уговорена била. «За разореније землеј два милиона злата да пошлет.» Трношац, на ист. м.

товом остане неко време, да се с погледом на своју будућу женидбу, боље обвикне својим новим пријатељима.

Ово је садржина уговора, како се она у помемуте писму папином огледа.

Хуњадија заиста потпише такав уговор и закуне се на њ. Потпишу га, како папа вели, «и неки од велике властеле краљевине угарске,»¹ то јест они, који су у Смедереву преговоре водили. Стигла је и ратификација сабора угарског. Стигао је у Смедерево и млади Владислав, красан дечко, син а сада и талац Хуњадијин. Све сад већ беше готово, и на три или четири дана пред Божић крену се Хуњадија из Смедерева.

Ђурађ га је испратио с великим почастима. Дао му је и велику господску пратњу, која се с њиме одвезе преко Дунава и пропрати га мало и по угарском земљишту. Кад је већ дошло да се растају, онда ће тек неко од госпде српске поминути Хуњадији, како би од њега врло лепо било, кад би он овде на слободној угарској земљи и сам слободан, од своје драге воље по ново положио свечану заклетву деспоту на смедеревски уговор, те да се не би могло после казати, да она заклетва у Смедереву не вреди, почем је учињена под претиском силе у градским зидинама. Хуњадија, у писму своме о томе папи, вели да је одмах прозрео, да се то њему помиње, или управо од њега захтева, по наредби деспотовој, па «из страха да деспот не убије таоца Владислава, или и њему самом — Ху-

¹ «Nonnullique ex Regni Hungariae baronibus etc.» Raynaldus, Annali Eccl. на нав. м.

њадји — *какво зло не учини*», — закуне се по ново да ће уговор смедеревски *«како у целини тако и у свима његовим појединостима испу- нити.»*¹

Овај читав систем мера предосторожности, за који Бурађ мисли да је потребан, те да осигура извршење уговора, већ по себи не слуги на добро.

Зла су то времена, кад не само добра реч поштена човека није довољна, кад се не само у потписе и печате не верује, него кад се тражи заклетва поврх заклетве, па се опет јемства нема. Бурђева подозревања и захтевања правдала су се оним жалосним сегединским доказом, како се у Угарској од стране самога краља, највишег духовништва и властеле, мало поштује заклетва на еванђељу. А и у опште као да су Маџари у петнајестоме веку били на рђавоме гласу са своје непоузданости и вероломности. Ово још и пре године 1444, јер Бертрандон дела Брокијер, описујући своје бављење у Будиму год. 1433 вели: *«да се Маџарима у опште чини прекор, да се у њихова о обећања не може вере имати.»*²

Бурђева предвиђања и његове зебње оправдале су се догађајима, који су оним свечаним заклетвама с ову и с ону страну Дунава, следовали.

1 Raynaldus, на нав. м.

2 «Палатин ме прими с великим одликовањем јер ме по одећи мојој држаше за Турчина. А чим чу да сам хришћанин, постале хладнији. Рекоше ми да је то човек на којег се реч не може много полагати, и да не треба имати вере у његова обећања. У осталом ово се у неколико у опште свима Маџарима пребацује. Што се мене самог тиче, ја признајем, да по ономе како сам их ја познао, ја бих пре веровао Турчину него Маџару.» Bertrandon de la Broquière, 314.

Хуњадија је приспео у Сегедин на сами Бадњи дан 24 Декембра 1448.¹ Народ и господа саборска дочекали су га с бескрајним усклицима.

Бура од мушког усклицавања живо утиче на живце људске. По неког под њом језа хвата, а не-коме се тек по жилама ватра проспе. Хуњадија, коме су последњи догађаји нервни систем тако силно потресали, који је у себе сабијао осећања понижења, туге, гњева и горчине, сад је прекипео био. Он је хтео одмах да се одрече свих својих обвеза према Бурђу, и да на овога завојшти. Његова тадашња осећања огледају се у дипломи којом је 28 Декембра кнезу Бурђу Мрњавчевићу дао Кучево и Браничево. *«Кад смо после битке с Муратом турским султаном, на пољу Косову,»* вели Хуњадија у тој листини, *«враћајући се у Угарску допали роштва у деснота Бурђа, владоца од Србије, који заборави бесмртна добротинства која му указасмо, тада се трудом и особитим јунаштвом многомоћнога кнеза Бурђа Мрњавчевића Нишког, — свагдашњег кнеза од Звоника, и старосте краљевине Рашке, господара од Војнице, драгог нам сродника, који је у својој области јаку чету војника прикупио, к Смедереву, где су нас држали, долетио и поменутог кнеза Бурђа у велики страх бацио — избависмо и т. д.»*

Још више се она његова осећања огледају у самом факту, што је овом дипломом дао Мрњавчевићу мало не сву земљу између Мораве и Тимока, Дунава и Ниша, најмање четвртину Бурђеве државе.

¹ То он сам каже у писму на Николу Декана од 30 Дек. 1448. Schwandtner, II, 57.

«Поклањамо му,» вели, «све оне вароши, градове, села и баштине, које је нама пресветли краљ Владислав од пре даровао у кнежевинама Кучеву и Браничеву, а нарочито варошице с њиховим градовима: Јагодну, Ражањ, Ломницу, Стражу, Константиново, Пострану, Бокоњску (?), Гвозденицу, са самим главним местима Кучевом и Браничевом, и другим мањим варошицама, селиштима, селима и засеоцима, и свим оним што им припада, с планинама, ливадама, шумама, рекама, речним коритима и виноградима, од Мораве па до Дунава, и оданде до земаља области града Ниша, старинске дедовине породице Мрњавчевића.»¹

Ова диплома на сву прилику није имала никаквих практичних последица. Али је занимљива као доказ раздражености Хуњадијине противу Ђурђа.

Међу тим на сабору у Сегедину било је и озбиљних људи, који су хладно процењивали стање ствари, и који су поимали да Угарска тако рећи сутра дан после страшног пораза на Косову, и са непрекидним заплетима и нередима на својој северној граници, не може с коришћу заматати нову кавгу на југу. И сам ангажован ратификацијом смеревског уговора, сабор не даде овај пут Хуњадији да следује само покретима својих личних осећања. Шта више навали на њ да се у смислу оног уговора, а у интересу мира и реда у земљи, измири с грофовима Цељским, што он, и ако преко воље, заиста и учини.²

¹ «Presertim vero oppida cum suis arcibus: Jagodnam, Raxgnum, Lomniczam, Strazam, Constantinovum, Postranam, Bokonskum, Guosdanicame etc. Fejér. Codex Diplm. X, 135.

² Engel, Gesch. v. Ungarn, III, 142.

30 Децембра 1448 Хуњадија писаше своме агенту код папе, Николи Декану краковском. Описује му погибију на Косову, како се из ње спасао, како је пао у руке деспоту, и како је дошао у Сегедин. Врло високим тоном казује, како је на сабору нашао слогу, и у место жалости, *«још већу вољу да се бију с Турцима, нити ће ови дуго мира уживати, јер је сабор опет њему — Хуњадији — поверио, да брани веру и отаџбину.»*¹

Фактично је стање било у противности с овим фразама. Усклицавања *«Vivat Gubernator»* *«Pergeat Turchus»* — «да живи Губернатор», «доле с Турчином» — било је урнебесних и бескрајних. Али практичне могућности, да се што озбиљно противу Турчина ради, није било.

У самој ствари сабор је одредио палатина Владислава од Горе и војводу Николу Уљакију, да опет отиду у Смедерево, те да гледају да посредовањем деспота Ђурђа с Портом мир закључе.²

¹ Joh. de Zredna Epistolae, Schwandtner, II, 58.

² Engel, на нав. м.

ГЛАВА СЕДМА.

ПРЕНОС СВ. ЛУКЕ У СРБИЈУ

г. 1449.

С крајем лета а почетком јесени г. 1448 деспот Бурађ Бранковић бавио је се на босанском земљишту код војске своје. Тада изађе преда њ непознат један човек из далеке земље, да му се поклони. На сву прилику калуђер некакав из Епира. Он причаше деспоту, како се «због грехова наших» турска сила шири и утврђује у земљама из којих је дошао; како православне светиње немају више никакве сигурности, како у маленоме граду Рогусу леже целокупне моћи св. Луке апостола и еванђелисте, како се Латини труде — до сада узалуд — да их од Турака одкупе. Не би ли добро, право и богоугодно било, да их тако православни владар тако православног народа под своје руке добије? Турцима је по готову са свим све једно, лежао светац у Рогусу или у Смедереву, а није им све једно, да ли да учине или не учине по вољи староме Вукogliји. Православноме народу у Рогусу не ће бити

противно, да се светац пресели на сигурније место у православљу. Тако бар увераваше онај непознати тајанствени човек. Шта више, он као да говораше, као да су га Рогушани, или неки други Грци, и послали, да замоли деспота Ђурђа, *«да од амира агарјанскога било искупи, било измоли»* тело свецево.

Није тешко разумети, да је се стари деспот, пун топле и потпуне вере у светитеље и чудеса светитељска, усхитио при помисли, да у државу своју, да, у сами свој нови двор на Дунаву, донесе тако великога свеца. Ако у светим стварима може да буде извор за душевну радост, за усхићење, за снагу и крепост, какав ли извор благослова по схватању Ђурђевоу не би Србија, народ српски и српска владалачка кућа добили у моћима једнога од највећих светаца цркве хришћанске?! Не почиње ли се историја славе млетачке од дана, у који у Млетке положише моћи св. Марка и на заставу млетачку истакоше крилатога лава његовог? Не ће ли с моћима св. Луке доћи и Србији благослов те да се све на боље окрене?! Не ће ли Србију обасјати нови сјај, друкчији од црвенога сјаја ратне славе, што се кроз мутне облаке од последњих сто година на њу просипаше, — друкчији, али на коме се као на некој сребрној месечини заустављају погледи и уздаси свију оних, који жуде за надземним идеалима а осећају немоћ своју, да их постигну?! Не ће ли се и значај Србије да уздигне, кад из свију крајева хришћанскога света почну долазити у српску престолницу поклонници, да се поклоне ономе, који је писао «добру вест» за спасење рода људског?!

Али деспот Бурђе није био само ентузијаст за црквене светиње и православље још од ране младости своје. Он је имао и практичне погледе мудрог и искусног човека. Знао је да има читава трговина с лажним моћима и другим реликвијама. Ваљало му је дакле пре свега, да се поуздано извести, да ли су оне моћи које у Рогусу леже, заиста моћи св. Луке или не?¹

О бризи и радњи његовој да се најпре увери, да су оно праве моћи св. Луке, прича нам занимљиве податке у једном писму од 25 Августа 1463 г. унука његова, по сину Лазару, последња краљица босанска Мара.

У томе писму пише: *«Господин деспот питаше патријарха српског: „Знаш ли ти поуздано, да је то тело св. Луке, или је то некаква друга света ствар?!»* А патријарх му одговори: *«Ва истину је то св. Лука! Него да ти је још сигурније, пошаљи господину проту од св. Горе. Тај зна најпоузданије, јер тамо су књиге свих светих великим делом, а тамо има и старих калуђера и браће, који знају све како је од почетка.»*

«И господин деспот,» наставља унука Бурђева, *«посла владику од Смедерева господину проту од св. Горе и поручиваше му: Игумане свети оче, знаш ли ми поуздано по књигама и по казивању старих калуђера казати, је ли оно свети Лука или није?»* А господин прото знајући на сигурно да је оно заиста свети Лука, знајући где лежи и место где је скривен, дође к деспоту и све му каза. *И господин деспот обрадова се тиме много (el signor despoth fò molto alegro de questo).»²*

¹ Рукписи ватиканске књижнице, бр. 3921 л. 64—65, штампано у Radu jugosl. Ak. I, 161.

² Писмо краљице Маре војводи Иваншу Влатковићу, штампано у Radu jugosl. Akademije, I, 160.

Разбивши дакле сваку сумњу о истинитости св. Луке, деспот оправи «једнога од својега синклита», т. ј. једног од својих државних саветника, у Једрене с многим даровима. Он је истина гада на Порти стојао тако добро као никада, али се тек није дао обићи обичај, да се султан и паше поздраве богатим поклонима. Наш извор изриком каже како је деспотов посланик *пришао в Адријанопољ дари убо Амирје и саграпом јего принесав.*¹ Унука Ђурђева каже, да је деспот потрошио преко 30.000 дуката, док је тело свечево добио.²

Цар одмах заповеди, да се напише заповест на војводу турског у Рогусу, да људима, које деспот Ђурађ пошље, преда свечево тело. Наш је извор запазио и забележио како султан у заповести оној страшно прети војводи, ако не испуни тачно што му се налаже. Кад ту царску листину донесоше у Смедерево, «*деспот јој се с целим двором много обрадова.*»³

На скоро затим оправи митрополита призренскога и једнога од светских великаша с многим слугама, да цареву заповест однесу у Рогус и свеца у Србију донесу.

Посаобина је ова путовала 26 дана, док је у Рогус стигла. Војвода турски прими оно парче царског пергаментa са свима знацима највећег страхопоштовања, али не сакриваше своју бригу, како ће

¹ Пренос св. Луке, рукопис Манастира Раковачког, штампан арх. Иларионом. Летопис Мат. Срп. књ. 117, стр. 118.

² Писмо краљице Марије, на горњ. м. — Извештај сплетског кнеза Андреје Венерија влади млетачкој од 15 Септембра 1463. Rad, I, 162.

³ Летопис. Мат. Срп. На ист. м.

се од Рогушана одузети светац. Није ли он био њихов главни лекар? нису ли у њему гледали јемца за добар род земљишта? нису ли у њему гледали моћну светињу, која брани поља њихова од града и холује, а куће њихове од куге и краста? Није ли он онај што хиљаде сељана и стотине далеких путника привлачи, те ситним трговчићима маленога Рогуса осигурава трг добар? Није ли им светац њихов извор за неисказану утеху душевну, за велики понос грађански, и за не малу шпекулацију трговинску? На кратко, турски војвода, који је очевидно добро познавао своје људе, није се надао да ће пустити од своје драге воље, да им се светац однесе.

Узалуд се српски поклисари позиваху на изјаву, коју је непознати онај човек давао деспоту као од стране самих Грка Рогушана. Распитиваху по граду за тога човека. Али нико ништа о њему не знађаше, нити је ико од Рогушана икада посаобину такву коме поверавао.

Него то није ни најмање збуњивало српску посаобину. На против, неки од њезиних калуђера нађоше у томе нов темељ за наду, да ће се срећно свршити посао. Кад онај човек, који први помену деспоту, о овом предузећу, не може да се нађе, онда зар није могућно, да оно нико други није ни био већ — сам св. Лука?! Није ли света Гора све обрасла у приповедањима «старих калуђера, који су знали све како је од почетка», о јављању светаца међу људима?! У ономе тренутку у коме је та мисао засијнула у чудеса пуној глави првог калуђера, постала је она дубоко и ватрено убеђење

његово, од кога ће пламен да се пренесе и на друге чланове деспотове посаобине, а од ње после на лако запаљиву веру у чудеса у души простог народа српског.

Међу тим је турски војвода мислио и мислио, како да изврши цареву заповест и на једно се смилио.

Поверљивим и необично тајанственим начином позва к себи све главније грађане. «Мени је добро међу вама», говораше им војвода, «и сад је ево дошла прилика, да вам покажем како сам вам пријатељ. Ево су стигле царске харачлије, који хоће све да вас попишу па да некаки нов данак од вас наплате. Него склоните се за који дан из вароши, док их ја даље не оправим!»

Рогушани се захвалише честитом ефендији, и не чекаше да им се два пута каже, да се склоне од харачлија. Већ сутра дан град Рогус изгledаше као да је пао у један од оних дугих чаробних сано̀ва, о којима се у причама казује. Турски војвода изнесе кивот св. Луке и предаде га посаобини српскога деспота.

Српски је народ у деспотовини имао да види нов један призор велике помпе. Каквих се призора већ није нагледао нараштај који је живио под Ђурђем! Свадба царице Маре, поход султана Мурата на Смедерево, пролаз две стотине хиљада сужњегга робља српског, повратак старогга деспота на престо, долазак ослепљених синова његових из тамнице турске, долазак норманско-византијске невесте Лазареве из Кларенце, свадба Лазарева и венчавање његовим деспотским венцем из Цариграда, и ево сад

литија, која се пружа с једнога краја Србије до на други, непрекидно брујање звона по црквама и манастирима, појање слаткогласних певаца, које се отпочело кад је литија наступила на земљу српску па ће да се заврши тек трећи дан кад се у Смедерево стигне. Српски народ и српска држава дочекивали су свеца са сјајношћу, каква се само замислити дала. Како је дубок утисак ова православна ревност народа и владалачког дома чинила на све који су јој сведоци били, види се из високопарног увода у сувремене описе те свечаности: «Јако свјетло настојештеје тржаство јављајет се богољубија вашего славноје пришаствије и многонородноје стеченије, усрдија же и таштанија величаство; зру бо државније с умиленијем многим прједстојеште, послушно јеже вси друг друга трудољубијем прјевазити ретеште се. И дивљу се вашеј ревности огња топљејшој, и не вјем что реку, или что вазглагољу, что вас нареку: сјеме авраамље, чеда исаакова, синове јаковље, нови израиљ, људи христоименитије, царскоје свјештеније, језик свет.»

Спровод је ишао преко Косова. У манастиру Грачаница остали су који дан ради одмора, а ваља да, да се многобројном народу између Мораве и Дрина, Копаноника и Царе даде прилика да свеца целива. У летописима је забележено да је те године, и то с јесени, *«умрѣо екзарх и митрополит грачанички Доситије, а св. Лука апостол би донесен у Грачаницу.»*¹ Сам патријарх пећски Никодим, због

¹ Извод из Бранковићева летописа, Архив, III. А у самом оригиналном рукопису Бранковићевом на стр. 721 стоји: «Неци саписатели глагољут, јако ва та времена принесени бише мошти светого Луки апостола ва митрополију Грачанску.» Илар. Руварац, Rad V, 178.

болести није могао чинодејствовати при тим свечаностима.¹

Деспот је Бурађ са сином Лазарем и сјајном свитом изашао пуних осам дана спроводу свечевом у сретање. Последњу ноћ пута провели су у некакоме селу. Сутра у јутру дигоше се даље, па чим угледаше спровод, још из далека побожни деспот одјаха од коња, што по примеру његову и сва свита његова учини, те пешице пођоше пратњи свечевој у сретање.

Отворише кивот, поклонише се и целиваше тело *«си страхом и љубављу»*, вели сувремени писац, *«и од многе радости сузе проливаху и говораху: „Данас и нама и држави нашој би спасење пришапћем твојим Апостоле Господњи!»* и *хваљаху Бога говорећи: „велики си Господе и чудна су дела твоја, јер посла к нашој смерности и нашем недостојанству свога апостола, благо, за којим више жудимо и које нам је милије од злата и бисера и многоценог камена.»*²

Преноћише у истом селу, у коме је деспот већ прошле ноћи ноћио био. Сутра дан наставе даље пут к Смедереву. Напред су носили свеће, а око кивота ишли су духовници појући песме апостолу. Људи су се стицали на пут, једни дочекујући, други испраћајући свечев спровод.

Међу тим се у двору смедеревском «благочастива деспотица Јерина» спремала за дочек свеца строгим постом ништа не једући. И још боље да

¹ «Патријарху же тогда бољезнију садржиму и почти немощну сущту. послајет киврос свој с всяким украшенијем првовним, јакоже обичај јест в литијях исходити.» Врђинчки рукопис. Rad, V, 183.

² Исто, стр. 184.

покаже своју побожност, веру и љубав, она изађе из града с децом својом и свим дворанима те пуних пет папришта иђаше пешице свецу у сретање.¹ Спустише кивот на земљу и отворише га, те го спођа Јерина и сви који с њоме дођоше, целиваху тело апостолово с «умиљењем и сузама.» Пођоше за тим даље. Деспот Ђурђе, деспотовица Јерина, с децом и двором својим, иђаху пешице одмах за кивотом.

Испред Смедерева чекаше их мноштво народа, свештеника, инока, ђакона, људи богатих и убогих са женама и децом. Сваки је држао запаљену свећу те изгледаше, «као да су звезде напаладе.» По заповести деспотовој примише кивот свештеници који из Смедерева дођоше, и окружише га носећи «позлаћене светњаке, кандила, кивоте и рипиде.»

Народ, који је пред Смедеревом чекао, навали сад ка кивоту. Отимаху се ко ће пре само да га се дотакне, верујући да ће тиме стећи себи спасења. Може се замислити, каквог је гњечења ту било. *«Толико утјесненије бист, јако не мошти јеј (раци) напрјед носити се,»* вели сувремени описивалац. Деспот, видећи то заповеди, те дворске слуге — ваља да оружане гардисте — окруже свештенике и отвараху спроводу пут.

Тако уђу у град и положи кивот најпре у придворној цркви, а пред вече га пренесу у саму «па-

¹ «Јако граду петих папришт приближише се, усрјетајет благочастива деспотица Јерина с чеди их богодараними и свјени домовници; и от многога благоговјенства вјери же и љубве жажденија оставаше, и пјеши шаствујуште к свјештеној раци придоме.» На ист. м. По једном запису у типнику митрополнје призренске, који је саопштио М. Милојевић, једно паприште има 6000 стопа, или како се онда казивало «нога.» Паприште је лакше око 1000 хвати. М. С. Милојевић, Путпис, III, 180.

30 Декембра 1448 Хуњадија писаше своје агенту код папе, Николи Декану краковском. Описује му погибију на Косову, како се из ње спасао, како је пао у руке деспоту, и како је дошао у Сегедин. Врло високим тоном казује, како је на сабору нашао слогу, и у место жалости, *«још већу вољу да се бију с Турцима, нити ће ови дуго мира уживати, јер је сабор опет њему — Хуњадији — поверио, да брани веру и отаџбину.»*¹

Фактично је стање било у противности с овим фразама. Усклицавања «Vivat Gubernator» «Regeat Turchus» — «да живи Губернатор», «доле с Турчином» — било је урнебесних и бескрајњих. Али практичне могућности, да се што озбиљно противу Турчина ради, није било.

У самој ствари сабор је одредио палатина Владислава од Горе и војводу Николу Улакију, да опет отиду у Смедерево, те да гледају да посредовањем деспота Бурђа с Портом мир закључе.²

¹ Joh. de Zredna Epistolae, Schwandtner, II, 58.

² Engel, на нав. м.

ГЛАВА СЕДМА.

ПРЕНОС СВ. ЛУКЕ У СРБИЈУ

г. 1449.

С крајем лета а почетком јесени г. 1448 деспот Ђурађ Бранковић бавио је се на босанском земљишту код војске своје. Тада изађе преда њ непознат један човек из далеке земље, да му се поклони. На сву прилику калуђер некакав из Епира. Он причаше деспоту, како се «због грехова наших» турска сила шири и утврђује у земљама из којих је дошао; како православне светиње немају више никакве сигурности, како у маленоме граду Рогусу леже целокупне моћи св. Луке апостола и еванђелисте, како се Латини труде — до сада узалуд — да их од Турака одкупе. Не би ли добро, право и богоугодно било, да их тако православни владар тако православног народа под своје руке добије? Турцима је по готову са свим све једно, лежао светац у Рогусу или у Смедереву, а није им све једно, да ли да учине или не учине по вољи староме Вукоглији. Православноме народу у Рогусу не ће бити

противно, да се светац пресели на сигурније место у православљу. Тако бар увераваше онај непознати тајанствени човек. Шта више, он као да говораше, као да су га Рогушани, или неки други Грци, и послали, да замоли деспота Ђурђа, *«да од амира агарјанскога било искупи, било измоли»* тело свецево.

Није тешко разумети, да је се стари деспот, пун топле и потпуне вере у светитеље и чудеса светитељска, усхитио при помисли, да у државу своју, да, у сами свој нови двор на Дунаву, донесе тако великога свеца. Ако у светим стварима може да буде извор за душевну радост, за усхићење, за снагу и крепост, какав ли извор благослова по схватању Ђурђевоу не би Србија, народ српски и српска владалачка кућа добили у моћима једнога од највећих светаца цркве хришћанске?! Не почиње ли се историја славе млетачке од дана, у који у Млетке положише моћи св. Марка и на заставу млетачку истакоше крилатога лава његовог? Не ће ли с моћима св. Луке доћи и Србији благослов те да се све на боље окрене?! Не ће ли Србију обасјати нови сјај, друкчији од црвенога сјаја ратне славе, што се кроз мутне облаке од последњих сто година на њу просипаше, — друкчији, али на коме се као на некој сребрној месечини заустављају погледи и уздаси свију оних, који жуде за надземним идеалима а осећају немоћ своју, да их постигну?! Не ће ли се и значај Србије да уздигне, кад из свију крајева хришћанскога света почну долазити у српску престолницу поклонници, да се поклоне ономе, који је писао «добро вест» за спасење рода људског?!

Али деспот Ђурђе није био само ентузијаст за црквене светиње и православље још од рâne младости своје. Он је имао и практичне погледе мудрог и искусног човека. Знао је да има читава трговина с лажним моћима и другим реликвијама. Ваљало му је дакле пре свега, да се поуздано извести, да ли су оне моћи које у Рогусу леже, заиста моћи св. Луке или не?¹

О бризи и радњи његовој да се најпре увери, да су оно праве моћи св. Луке, прича нам занимљиве податке у једном писму од 25 Аугуста 1463 г. унука његова, по сину Лазару, последња краљица босанска Мара.

У томе писму пише: *«Господин деспот питаше патријарха српског: „Знаш ли ти поуздано, да је то тело св. Луке, или је то некаква друга света ствар?!»* А патријарх му одговори: *«Ва истину је то св. Лука! Него да ти је још сигурније, пошљи господину проту од св. Горе. Тај зна најпоузданије, јер тамо су књиге свих светих већим делом, а тамо има и старих калуђера и браће, који знају све како је од почетка.»*

«И господин деспот,» наставља унука Ђурђева, *«посла владикау од Смедерева господину проту од св. Горе и поручиваше му: Игумане свети оче, знаш ли ми поуздано по књигама и по казивању старих калуђера казати, је ли оно свети Лука или није?»* А господин прото знајући на сигурно да је оно заиста свети Лука, знајући где лежи и место где је скривен, дође к деспоту и све му каза. *И господин деспот обрадова се тине много (el signor despoth fò molto alegro de questo).»²*

¹ Рукописи ватиканске књижнице, бр. 3921 л. 64—65, штампано у Radu jugosl. Ak. I, 161.

² Писмо краљице Марe војводи Иванкишу Влаатковићу, штампано у Radu jugosl. Akademije, I, 160.

Разбивши дакле сваку сумњу о истинитости св. Луке, деспот оправи «једнога од својега синклита», т. ј. једног од својих државних саветника, у Једрене с многим даровима. Он је истина гада на Порти стојао тако добро као никада, али се тек није дао обићи обичај, да се султан и паше поздраве богатим поклонима. Наш извор изриком каже како је деспотов посланик *пришао в Адријанопољ дари убо Амирје и саграпом јего принесав.*¹ Унука Бурђева каже, да је деспот потрошио преко 30.000 дуката, док је тело свечево добио.²

Цар одмах заповеди, да се напише заповест на војводу турског у Рогусу, да људима, које деспот Бурађ пошље, преда свечево тело. Наш је извор запазио и забележио како султан у заповести оној страшно прети војводи, ако не испуни тачно што му се налаже. Кад ту царску листину донесоше у Смедерево, «*деспот јој се с целим двором много обрадова.*»³

На скоро затим оправи митрополита призренскога и једнога од светских великаша с многим слугама, да цареву заповест однесу у Рогус и свеца у Србију донесу.

Посаобина је ова путовала 26 дана, док је у Рогус стигла. Војвода турски прими оно парче царског пергаментa са свима знацима највећег страхопоштовања, али не сакриваше своју бригу, како ће

¹ Пренос св. Луке, рукопис Манастира Раковачког, штампан арх. Иларионом. Летопис Мат. Срп. књ. 117, стр. 118.

² Писмо краљице Марије, на горњ. м. — Извештај сипетског кнеза Андреје Венерија влади млетачкој од 15 Септембра 1463. Rad, I, 162.

³ Летопис. Мат. Срп. На ист. м.

се од Рогушана одузети светац. Није ли он био њихов главни лекар? нису ли у њему гледали јемца за добар род земљишта? нису ли у њему гледали моћну светињу, која брани поља њихова од града и холује, а куће њихове од куге и краста? Није ли он онај што хиљаде сељана и стотине далеких путника привлачи, те ситним трговчићима маленога Рогуса осигурава трг добар? Није ли им светац њихов извор за неисказану утеху душевну, за велики понос грађански, и за не малу шпекулацију трговинску? На кратко, турски војвода, који је очевидно добро познавао своје људе, није се надао да ће пустити од своје драге воље, да им се светац однесе.

Узалуд се српски поклисари позиваху на изјаву, коју је непознати онај човек давао деспоту као од стране самих Грка Рогушана. Распитиваху по граду за тога човека. Али нико ништа о њему не знађаше, нити је ико од Рогушана икада посаобину такву коме поверавао.

Него то није ни најмање збуњивало српску посаобину. На против, неки од њезиних калуђера нађоше у томе нов темељ за наду, да ће се срећно свршити посао. Кад онај човек, који први помену деспоту, о овом предузећу, не може да се нађе, онда зар није могућно, да оно нико други није ни био већ — сам св. Лука?! Није ли света Гора све обрасла у приповедањима «старих калуђера, који су знали све како је од почетка», о јављању светаца међу људима?! У ономе тренутку у коме је та мисао засијнула у чудеса пуној глави првог калуђера, постала је она дубоко и ватрено убеђење

његово, од кога ће пламен да се пренесе и на друге чланове деспотове посаобине, а од ње после на лако запаљиву веру у чудеса у души простог народа српског.

Међу тим је турски војвода мислио и мислио, како да изврши цареву заповест и на једно се смилио.

Поверљивим и необично тајанственим начином позва к себи све главније грађане. «Мени је добро међу вама», говораше им војвода, «и сад је ево дошла прилика, да вам покажем како сам вам пријатељ. Ево су стигле царске харачлије, који хоће све да вас попишу па да некаки нов данак од вас наплате. Него склоните се за који дан из вароши, док их ја даље не оправим!»

Рогушани се захвалише честитом ефендији, и не чекаше да им се два пута каже, да се склоне од харачлија. Већ сутра дан град Рогус изгledаше као да је пао у један од оних дугих чаробних санонова, о којима се у причама казује. Турски војвода изнесе кивот св. Луке и предаде га посаобини српскога деспота.

Српски је народ у деспотовини имао да види нов један призор велике помпе. Каквих се призора већ није нагледао нараштај који је живио под Ђурђем! Свадба царице Маре, поход султана Мурата на Смедерево, пролаз две стотине хиљада сужњег робља српског, повратак старог деспота на престо, долазак ослепљених синова његових из тамнице турске, долазак норманско-византијске невесте Лазареве из Кларенце, свадба Лазарева и венчавање његовим деспотским венцем из Цариграда, и ево сад

лителија, која се пружа с једнога краја Србије до на други, непрекидно брујање звона по црквама и манастирима, појање слаткогласних певаца, које се отпочело кад је лителија наступила на земљу српску па ће да се заврши тек трећи дан кад се у Смедерево стигне. Српски народ и српска држава дочекивали су свеца са сјајношћу, каква се само замислити дала. Како је дубок утисак ова православна ревност народа и владалачког дома чинила на све који су јој сведоци били, види се из високопарног увода у сувремене описе те свечаности: «Јако свјетло настојештеје тржаство јављајет се богољубија вашего славноје пришаствије и многонородноје стеченије, усрдија же и таштанија величавство; зру бо државније с умиленијем многим прједстојеште, послушно јеже вси друг друга трудољубијем прјевазити ретеште се. И дивљу се вашој ревности огња топљејшој, и не вјем что реку, или что вазглагољу, что вас нареку: сјеме авраамље, чеда исаакова, синове јаковље, нови израиљ, људи христоименитије, царскоје свјештеније, језик свет.»

Спровод је ишао преко Косова. У манастиру Грачаница остали су који дан ради одмора, а ваља да, да се многобројном народу између Мораве и Дрина, Копаноника и Шаре даде прилика да свеца целива. У летописима је забележено да је те године, и то с јесени, *«умрѣо екзарх и митрополит грачанички Доситије, а св. Лука апостол би донесен у Грачаницу.»*¹ Сам патријарх пећски Никодим, због

¹ Извод из Бранковићева летописа, Архив, III. А у самом оригиналном рукопису Бранковићевом на стр. 721 стоји: «Неци саписателя глагољут, јако ва та времена принесени бише мошти светого Луки апостола ва митрополију Грачанску.» Илар. Руварач, Rad V, 178.

болести није могао чинодејствовати при тим свечаностима.¹

Деспот је Бурађ са сином Лазарем и сјајном свитом изашао пуних осам дана спроводу свечевом у сретање. Последњу ноћ пута провели су у некакоме селу. Сутра у јутру дигоше се даље, па чим угледаше спровод, још из далека побожни деспот одјаха од коња, што по примеру његову и сва свита његова учини, те пешице пођоше пратњи свечевој у сретање.

Отворише кивот, поклонише се и целиваше тело *«с страхом и љубављу»*, вели сувремени писац, *«и од многе радости сузе проливаху и говораху: „данаас и нама и држави нашој би спасење пришашћем твојим Апостоле Господњи!»* и *хваљаху Бога говорећи: „велики си Господе и чудна су дела твоја, јер посла к нашој смерности и нашем недостојанству свога апостола, благо, за којим више жудимо и које нам је милције од влата и бисера и многоценог камена.»*²

Преноћише у истом селу, у коме је деспот већ прошле ноћи ноћио био. Сутра дан наставе даље пут к Смедереву. Напред су носили свеће, а око кивота ишли су духовници појући песме апостолу. Људи су се стицали на пут, једни дочекујући, други испраћајући свечев спровод.

Међу тим се у двору смедеревском «благочастива деспотица Јерина» спремала за дочек свеца строгим постом ништа не једући. И још боље да

¹ «Патријарху же тогла боъезнију садржиму и почти немоштну сшту. послајет кѣпрос свој с всаким украшенијем приовним, јакоже обичај јест в литвѣх исходити.» Врлички рукопис. Rad, V, 163.

² Исто, стр. 164.

покаже своју побожност, веру и љубав, она изађе из града с децом својом и свим дворанима те пуних пет папришта иђаше пешице свецу у сретање.¹ Спустише кивот на земљу и отворише га, те го спођа Јерина и сви који с њоме дођоше, целиваху тело апостолово с «умиљењем и сузама.» Пођоше за тим даље. Деспот Ђурђе, деспотовица Јерина, с децом и двором својим, иђаху пешице одмах за кивотом.

Испред Смедерева чекаше их мноштво народа, свештеника, инока, ђакона, људи богатих и убогих са женама и децом. Сваки је држао запаљену свећу те изгледаше, «*као да су звезде напаладе.*» По заповести деспотовој примише кивот свештеници који из Смедерева дођоше, и окружише га носећи «*позлаћене светњаке, кандила, кивоте и рипиде.*»

Народ, који је пред Смедеревом чекао, навали сад ка кивоту. Отимаху се ко ће пре само да га се дотакне, верујући да ће тиме стећи себи спасења. Може се замислити, каквог је гњечења ту било. «*Толико утјесненије бист, јако не мошти јеј (раци) напрјед носити се,*» вели сувремени описивалац. Деспот, видећи то заповеди, те дворске слуге — ваља да оружане гардисте — окруже свештенике и отвараху спроводу пут.

Тако уђу у град и положи кивот најпре у придворној цркви, а пред вече га пренесу у саму «па-

¹ «Јако граду петих папришт приближише се, усрјетајет благочастива деспотица Јерина с чеди их богодарованими и свјечи домовними; и от многога благоговјенства вјери же и љубве жажденија оставаше, и пјеши шаствујуште и свјештеној раци придоме.» На ист. м. По једном запису у типнику митрополије призренске, који је саопштио М. Милојевић, једно паприште има 6000 стопа, или како се онда казивало «нога.» Паприште је дакле око 1000 хвати. М. С. Милојевић, Путпис, III, 180.

лату», где се целу ноћ држало бденије, на коме су били до саме зоре и деспот и државни достојанственици.¹

У јутру однесу мошти опет у цркву. Ту се најпре одслужи свечана служба, па после с литијом понесу кивот те обиђу с њиме по целој граду. По заповести Ђурђевој сам деспот Лазар носио је кивот својим рукама. Пред кивотом су опет носили свеће, светњаке, кадионице са слатким мирисима («кадиллом благовоним»), крстове, дискосе, пехаре, књиге и друге црквене утваре и украсе. Око кивота ишли су као свечева почасна гарда архијереји, епископи, игумани и други виши духовници. За кивотом је корачао старац деспот Ђурађ праћен сјајном свитом двора свога и земаљских великодостојника. Тако је пролазио по граду великолепан спровод, у коме се величанствена помпа православне цркве и световно сјајно господство двора српског преткивају у један приказ, коме је земља српска мало равних видела.

Пошто обиђу свуда по граду једнако појући *«стјени града да утврдет се и непоколебими пребудут»*, однесу кивот и положи у митрополијску цркву, *«коју је деспот с нова саздао и украсио»*,² с десне стране поред двора.

¹ «Првје је ва црков ползгнужу внесена бист (рака), таже вечеру приспјевшу в полату вносят се, вмјештенја ради државнаго синклита, множаство бо бје; в всеноштноје шјеније начанше божаставније пјесни с сладостију васпјеваху се, државни убо прједстојаху с радостију в умиленијем многим даже до свитајуштега дна.» На ист. м. стр. 185.

² «Сяце град прошалше ва митропољ прилаше, иже државними нововаздану и украсену. Стр. 185. Ово на сву прилику значи да је саборна црква смедеревска при опсади и бомбардању г. 1439 од Турака порушена била, те је Ђурађ по повратку у државу с нова оправио.

Деспот је као ненаким формалним актом предао тело свечево митрополиту Смедеревском и још једном епископу на чување.¹

За овим је деспот давао у своме двору велику част духовницима и властели, која је из далека дошла на ову необичну светковину. По обеду обдарио је кога је и како требало и отпустио дома.² Можемо замишљати, да деспот Бурђе, веран традицијама двора српског што се хришћанског милосрђа тиче, није тога дана ни сиротињу заборављао.

Пред вече је деспот предао митрополиту Атанасију хрисовулу коју је тога дана потписао и којом је учинио разне завете и дао баштине и приходе светоме Луци. Ову су хрисовулу запечатали и затворили у кивот положивши је на само тело свечево.³

Свет је једнако врвео гомилама, да се свецу поклони и моћи му целива. Тога се дана у околини смедеревске митрополије могло видети и најлепше и најружније што је у Србији. Поред кавалера деспотовога двора, који су се блистали у срми и кадифи, и поред младих лепотица, које су и младошћу и лепотом засењавале и срму и кадифу, утискивали су се у цркви и око цркве људи, покривени прашином далекога пута, носећи између себе какав жив

1 «Државни же деспот Митрополиту убо градскому и епископу повељев сију (раку) с отаством бљусти, в палату вазврати се.» 185. Митрополит је Смедеревски био Атанасије. Ко је онај епископ не знамо. Могућно је што г. Руварац вели, да је то ваља да био дворски епископ или и викар митрополитов.

1 «В палату вазврати се и празник радостан створ васјех учрјели в их же полобаше дари почт ва своја отпусти.» Стр. 185.

3 На ист. м.

скелет, или какву наказу или богаља, или и вукући са собом усплахирана у гвожђе окована каква бесомучњака, који, ричући и пенушећи се, отимаше се да не уђе у цркву. Страшно је било погледати на по гдекоје групе које с муком, с бригом и опет с неком надом на моћ свечеву, труђаху се да приведу ка кивоту суманутог или бесомучног сродника или пријатеља свога.¹

Него у оној гомили као да је било и младих кицоша, трговчића и господичића, који су можда ишли до града Будима, до Дубровника и до Млетака, и који су кипели од досетака сврх калуђера и онога простога народа, оне добре пастве која у гомилама с безазленом вером слушаше приче, како се сам св. Лука појавио господару Ђурђу те га потстакао да учини ово што је учинио. Наш извор помиње такве људе, «малодушне, у срцу којих беше неверије.» Они би помишљали да онај мирис што се као од тела свечева распростираше, долази отуда, «*јакo њека аромата в кивот светаго влагајут се.*» Али је ове невернике светац саплетао, јер није само један мирис и једнаком јачином излазио, већ «*многа же и различнаа благоуханија от раки исхождаху, овогда убо јакo миро многоцјено, овогда же јакo ливан, овогда же јакo крин, иногда же јакo цвети различни и јабљко благовоно; и овогда црков та-чију исмиљаше, овогда же и всю ограду црковну,*

¹ «Множаство же народа приходаше недужније приносеште и от дух лукавих садржимије привозеште испцељенија различна пријемаху ка-ждо по својој вјерје....» Мучими же от дух нечистих риканија различнаа и неназнаменатељније гласи испуштаху јакo многим устрашити се, бјесом свија в њих дјејствујуштим и к земљи и к каменију тјех приражајуштим и никакоже внити тјех в раце светаго остављајуштим.» На ист. м. 186.

овогда же и ван оградѣ исхождаше, и овогда мало благоуханије прјестааше, овогда же множише држааше.»¹

Многи од млађих људи, који су тога дана са страхопоштовањем и с патриотским надањима целивали свеца, дивили се блеску свечаности, коју је богати старац деспот с толико укуса приредити умео, од свега срца помагали појати *«стјени града да утврдет се и непоколебими прјебудут»*, — кроз не пуних 10 година доживели су са свим други призор, о коме онога срећног дана нико у Смедереву ни сневао није.

Само је још десет година раздвајало Србију деспотову од коначног пада њезиног под Турке. Али се још једнако деспот Ђурађ надао, да ће се спасти земља и будућност њезина. Никада та нада није била већа, него онога дана, у који је наредио, да се унапред сваке године 12 Јануар празнује свечано у спомен доноса тела светога Луке у Смедерево.²

1 На ист. м. 185.

2 Сачувале су се неколике листине из гол. 1463, из којих се до неке види, шта је било с телом св. Луке по смрти Ђурђевој и Лазаревој. Млетачка је влада наложила кнезу од Сплета Андреју Венерију, да се извести о историји и о истинитости моштију св. Луке, које је краљица босанска нудила Млецима преко војводе Иваниша Влатковића на пролају. Венерије у званичном извештају од 15 Септембра 1463 јавља како се извештавао, и како је између осталог говорио и с пресветлом бившом краљицом босанском и са Николом Живатовићем, Јованом Бабичем и Јованом Кукићем господом Смедеревском дворанима њезиним.» (Inter cetera parlato con la illustrissima regina olim de Bossina, et con Nicola Chivatovich, Jovan Babich et Jovan Cuoich, zentilomeni di Smeder, suoi servidori), па је од њих чуо: да је оно заиста право и истинито тело св. Луке, да је из Цариграда пренесено на земљу господе од Санта-Мауре, олате не зна се којим поводом донесено у градић Рогус, који је градић за тим пао у руке

Турцима. Деспот је Бурађ откупио свеца од Турака, и мисле, прем да нису сигурни, да је платио за њ 30.000 дуката, и донео га је у Смедерево. А кад је краљ Томаш босански хтео да преда Смедерево Турцима, даде однети свеца у градић Телцач (? Telzsch), а кад и тамо дођоше Турци, онда Томаш пренесе свеца у град Јајце. Rad, I, 162. Толико Венераје. Од 7 Децембра 1461 има једна була од папе Пија II, којом даје опроштај грехова свакоме, ко о празницима Госпођиним походи капелу св. Луке у Јајцу, «о којој капели, како ми краљ босански Стефан пише, народ мисли да се у њој храни тело св. Луке,» додаје папа. Кардинау, II, 511. Arkiv, II, 32. Даље се из једнога писма дубровачког већа од 13 Јула 1463 види, да су католички калуђери реда св. Фране по предаји града Јајца Турцима понели тело свечено у Дубровник, али их у Стању остави војвода Иваниш Влатковић, па по наредби краљице Маре однесе га у Млетке и тамо понуди на продају. Дубровник је жељео да свеца у свој град лобије, па у Јулу 1463 писаше по тој ствари и непосредно војводи Иванишу, и настојаваше у њ преко свога поклисара Николе Мар. Гундулића. (Оригинална писма у ватиканској књижници, бр. 3921, л. 65 и 66; штампана у Radu, I, 159 и 160). Из писма краљице Маре од 15. Авг. 1463 види се, да се Млечи устежу, да купе тело свечено, сумњајући да л' је истинито, да с друге стране краљ угарски Матеја обећава јој дати за њега три или четари града у баштину за вечна времена. Rad, I, 161. Шта је било после с телом св. Луке не знамо.

ГЛАВА ОСМА.

НОВИ ЗАПАВТИ С УГАРСКОМ И НОВО ПЗМИРЕЊЕ

год. 1449—1452.

Владислав од Горе и Никола Ујлакија бавили су се с пролећа 1449 као пуномоћници угарски у Смедереву, те преговарали о миру с Турцима. По уверавању Шимека, који је оригиналну листину с печатом деспотовим,¹ видео, деспот је Бурађ био опуномоћеник портин при тим преговорима. Ако можда и није то био, он је на сваки начин имао важну посредничку улогу у тим пословима, и без сумње вршио на закључење уговора пресудан уплив.

У месецу Мају постигне се споразумљење о миру на овим основима:

Мир да траје седам година. За то време ни турска ни угарска војска да не сме наступити на земљиште Србије, Босне и Влашке.

И Србија и Босна и Влашка да плаћају порти данак, и да шаљу помоћне војне контингенте.

¹ Schimek, 122.

Но с погледом на то, што су и Србија и Влашка последњих година услед ратних догађаја страдале много, плаћаће оне у напредак само половину дотадашњег данка и слаће само половину војног контингента.

Босна, која није од ратова оних страдала, плаћа цео данак и даје цун, још раније одређени контингент. Од суме, коју на име неколиких неположених данака порти дугује, један јој део султан опрашта, а ресто да положи у роковима на призаницу портину. Ако краљ босански на ово не пристане, он нека гледа како ће да се с Турцима свепартно погоди, или о њих брани.¹

Краљ босански Томаш, који се одликовао католичком ревношћу гонећи у својој држави православне и патаренце, и који је имао дакле нека права на потпору римске курије, обратио је се био за времена у Рим с молбом, да му папа својим упливом у Угарској помогне противу непријатељских мера српског деспота.²

Кад се месеца Јуна т. г. састаде сабор угарски у Пешти, стиже му занимљиво једно писмо од папе Николе. Глава католичке цркве изјављиваше угарскоме сабору своје саучешће у жалости, која је Угарску услед катастрофе косовске снашла. Световаше Угре — да сад буду мирни и паметни, па да се само бране, ако би их Турци нападали, али сами да не предузимљу за сада противу њих војне походе. Папа даваше разумети, да Грци, који су

¹ Оригинална се листина чува у бечкој дворској архиви. На њој има печат деспота Ђурђа, који је Винек ошмио и литографисао. Schimek, 123.

² Engel, Gesch. v. Ung. III. 145.

се одрекли својих изјава и обећања учињених у Ферари и Флоренцији 1436 г. приликом свечаног прогласа јединства цркве, управо и не заслужују, да се католичке силе за њих заузимају. И још папа топло препоручиваше сабору да брани интересе католичког краља босанског на супрот владоцу од Србије.¹

Сачувао је се одговор на то писмо папино. Потписали су га «Gubernator, Praelati, barones et proceres Regni Hungariae» 24 Јуна 1449. У њему изјављују, како су се малко зачудили, што чују папу где им препоручује дефензиву, па му разлажу војне користи од офензиве. *«Што се тиче ствари господина краља босанског, то смо одлучили, да се она распра, која између њега и деспота од Србије постоји, реши путем судским, па ћемо помоћи оној страни, која буде више право имала, о чему смо и посланицима обе стране, који су овде код нас на овом сабору били, извесне изјаве учинили».*²

Посланици босанскога краља протестовали су противу мира с Турском онаког, како су га у Смедереву деспот Ђурађ, Владислав од Горе и Ујлакија закључили. Краљ Томаш писао је и Хуњадији по тој ствари у смислу у ком је писао и папи.³ Нов

1 «Preterea, de facto domini regis Bosnae, protectioni nostrae commendati, grata nobis et placidissima verba.» Писмо Хуњадијино папи од 24 Јуна. Schwandtner, II, 62. — Engel, Gesch. v. Ungarn, III, 144. — Zinkenisen, I, 732.

2 «In facto domini Regis Bosnae, differentiam illam, quae inter ipsum et Despotum Rasciae viget, per viam iudicii sedare deliberavimus, assistemusque tandem parti, quae plus iuris habitura est, prout super his, oratoribus ipsarum partium, qui apud nos in hac congregatione fuerant, certa avisa menta dari fecimus.» Schwandtner, II, 63.

3 Engel, на нав. м.

ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ, св. II.

папин легат Валентин, који је дошао на овај сабор у Пешту, без сумње је имао настављења, да енергично потпомаже босанског краља и његове посланике. И саме Хуњадији и још по гдекојој господи угарској није се свидело, што се од Босне, Србије и Влашке прави један појас од области, у који не само Турци, него ни Угри не смеду да захватају. На сваки начин, поглавито под утицајем Хуњадиним, сабор угарски не хтеде, да ратификује смеревски уговор од Маја те године.¹ Судаћи по писму, које је Хуњадија 4 Јула т. г. писао посланику угарском у Риму, један је мотив за то био и у томе, што су се господа угарска још као надала, да ће се папа моћи склонити, да нешто озбиљно противу Турака предузме. Услед тога желели су да добију времена не везујући се. Деспоту Ђурђу препоруче, да гледа да код порте изради друге, боље, услове.²

Мора бити, да је се деспот нашао у неприлици услед овога одбацивања уговора, који је он потписао. Природно је да је његов уплив у Угарској, који је био до сада један елемент његове снаге у одношајима према Порти, сад на Порти изгледао врло компромитован. Порта је наравно видела, да уплив Ђурђев у Угарској не вреди тако много, кад га сабор угарски у важном и свечаном једном акту тако потпуно дезавуише. Ово је без сумње тешко падало Ђурђу. Још теже, што је она одлука угар-

¹ Писмо Хуњадијино Николи Декану од 4 Јула 1449, Schwandtner, II, 66. Енгел мисли, да се ова реченица у томе писму: «geruntur apud nos adversa non modo patriae sed et fidei nostrae» — односи на уговор смеревски од Маја. Engel, на нав. м. 146.

² Engel, на ист. м.

ског сабора била за њ очевидни доказ победе босанскога уплива над његовим. Добио је нова повода, да с неповерењем гледа на угарску политику, или тачније, на онога, који јој је правац давао.

Ипак примио је се, да у име Угарске нове преговоре с портом води.

Може се разумети, да су ови нови преговори у приликама, какве су се створиле услед одбијања већ једном удешеног уговора, наилазили у Једрену на врло велике тегобе. Турци су и онда имали изванредну вештину, да ствари развлаче. А у овоме развлачењу угарска је влада гледала опет доказ, или да Бурђеу уплив на Порти није онако јак, како су га замишљали, или да Бурђе не ради с добром вољом и добром вером. Од 20 Октобра те исте 1449 године има једно писмо, које је по налогу Хуњадијину писао Иван Витезовић, владика од Варадина, пријатељ и повереник Хуњадијин. Казујући како се губернатор спрема на рат противу Хусита, који су узнемиравали северозападне крајеве угарске, Витезовић наставља: *«а што се тиче Турака, са те стране рат траје и не траје; јер и ако је с погледом на време и прилике целисходно било, да предузмемо с њима преговоре о миру, опет ни до чега не дођосмо, јер онај, којим се до сада по несрећи служимо, да нам посредује за тај мир, противан му је, почем се исти посредник боји да, како се каже, нашим миром, себи рат не навуче.»*¹

¹ «Quantum vero de parte Turcarum, durant bella restantque. Nam, licet considerata qualitate temporis, visum nuper fuerit, treugas pacis tractare cum eis ac suscipere. Sed adverso, ut ita dixerim, mediatore hactenus perperam usi, rem infectam retulimus, is etenim mediator, uti dicitur, nostra pace sibi bellum timebat conficere.» Epist. XLIX, Schwandtner, II, 68. Поп Ива-

Види се дакле, да је већ с јесени 1449 у највишим круговима угарским завладало неко неповеравање према Бурђу. То су већ биле тамне сенке мутних догађаја, који су наступали.

У првој половини Новембра исте г. видимо угарског бана од Мачве, Ивана од Корођа, где се у босанском граду Добору састаје с краљем босанским па уговарају како да се заједнички од Турака бране. 12-ог Новембра у истоме граду Добору, краљ Томаш потписује један докуменат, у коме обећава, да ће бити вазда пријатељ губернатору Хуњадији, и са знањем и одобрењем све своје властеле за даје поштену реч, да ће с краљевима угарским верно мир чувати, да им не ће ни у чем невере учинити, нити се непријатељски према њима показати; да Турке противу њих дражити не ће,¹ и да овима ни под каквим изговором помагати не ће. Даље обећава, да не ће дозволити да Турци, који су се већ пружили од Дрине до Украине, воде ове прелазе те да на Угарску нападају. Ако би се пак десило, да Турци у Босну упадну, а он сам не узможе границе своје бранити, он ће о томе одмах, било писмено или преко посланика, известити губернатора краљевине угарске или краља угарскога.²

Ово везивање тесног пријатељства између Хуњадије и краља босанског није слутило доброга

них, код речи *mediatore* прави белешку: *iste mediator erat Georgius, Despotus Rasciae*. На чет. м.

¹ «*Quod nullas faciemus infidelitates neque inimicitias inferimus et neque Turcos adversus ipsum regnum Hungariae introducemus etc. etc.*»

² Оригинална се диплома потписала «*Datum in Dobor in festo B. Martini Epri et Martyri an. Dom. 1449*, чва се у бечкој дворској архиви. Шимек је литографисао Томашев печат који је на њој. Schimek, стр. 124, табл. Нр. 4.

по Бурђа. Хуњадија, имајући потпору у источном суседу деспотовом — Мрњавчевићу, кнезу од Ниша, — и потпору у западном суседу његовом, краљу босанском, — могао је сад да с више изгледа изврши план, који је очевидно једнако у срцу гајио, на име: да се у опште ослободи обвеза, које је уговором Смедеревским на себе узео. Нарочито изгледа, као да је желео, да се опрости обвезе, да не плати уговорену накнаду.

Изгледа као да је већ пред свршетак г. 1449 Хуњадија изјавио Бурђу да или не може или и да не ће да плати уговорену накнаду. На оваку изјаву Бурађ као да је дао одговор срдит и поносит, који је Хуњадију силно раздражио. У самој ствари не знамо како је се отпочела ова нова нова распра међу Хуњадијом и деспотом Бурђем, не знамо са свим поуздано шта је се збивало од Јула па до свршетка Децембра 1449, осим оног симптома неповерљивости од 20 Октобра, и оних босанско-угарских алијанција од Новембра.

Што знамо поуздано то је, да су се у Јануару 1450 г. прелати и велика властела састали у Будиму као на некаки ужи државни сабор, па да су између других одлука на представку Хуњадијину решили: да, — с погледом на то, што је Хуњадија ухваћен и затворен у Смедереву, што је тај акат био акат насиља, и по томе не може послужити за темељ никаквом правном акту, па по томе никаквој правној обвези, — обвезе смедеревског уговора од Децембра г. 1448 немају никакве правне силе.¹

Деспот је на ову одлуку одговорио писмом на

¹ Engel, Gesch. v. Serw. 400.

Ивана Лекеша де Кало (Johannes Lewkes de Kalló), у коме између осталог вели, да смедеревски уговор није толико с Хуњадијом, колико с баронима угарске краљевине закључен, и да «они барони, који су уговорили откуп, нису били у затвору¹, нити су под каквим претиском оно закључивали.»

Изгледа као да деспот није у почетку 1450 г. мислио, да ће се из оног покушавања Хуњадијиног, да се ослободи од плаћања, изродити велике и озбиљне тегобе. Ово изгледа по томе, што је почетком те године деспот поновио у Млечима дипломатске кораке, да себи поврати Дриваст, Бар и Будву.² У Априлу видимо тамо посланике првога херцега Стефана Косаче, који између осталих својих задатака, говоре и о стварима деспота Ђурђа, очевидно нудећи се да посредују.³

Али заплет с Угарском поквари све.

Хуњадија обратио је се био папи с једним мемоаром, у коме је изложио, шта је све претходило уговору смедеревском, па га молио да благословом својим разреши и њега и остале бароне од заклетва, које су на тај уговор положили били.⁴ Као

¹ «Ceteros barones illud, quod fecerunt de emanatione expeditorie, non in vinculis fecisse. Цитат у Енгела, не нав. м. из Conf. Kovachich Supplem. ad vest. Com. Т. II, 113.

² Commissiones et Relationes Venetae, Tom I, 3.

³ «Ad factum tangens res despoti Rasciae quod semper singulariter dileximus ipsum dominum despotum et omnia commoda status et rerum suarum tamquam propria reputavimus, neque unquam alieni reperietur a rebus, quae honeste et convenientes sint, pro complacendo et satisfaciendo requisitionibus illius domini.» Одлука млет. сен. од 17 Априла 1450. Acta, II, 427.

⁴ «Pro parte ipsius gubernatoris nobis fuit humiliter supplicatum, ut suo et dictorum obligatorum baronum statui et indemnitati super praemissis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Була папе Николае од последњег Апр. 1430. Féjer, X, 549.

побуде за такво разрешење наводио је не само некатоличност деспота Ђурђа и неблагодарност његову, него још и друге практичне незгодѣ и штете по Угарску, кад би се сви услови онога уговора испунили. Нарочито је обраћао пажњу папину на ону обвезу, по којој угарска војска не сме улазити у Србију ни кад хоће на Турке да завојшти. Ако уговор мора да остане у снази, онда шта ће да буде «од намере да се скорим с новом војском противу неверника, а за славу вере хришћанске, пође!»¹

Као што смо већ имали прилику да видимо, папа Никола није ни мало марио за рат противу Турака. Али је имао више разлога да гледа да задовољи Хуњадију и Угарску, нарочито у овој 1450 години, када је се у Риму славио јубилеј, приликом којег је он очекивао и од «апостолске краљевине угарске» велики поклон у новцу.² Свакојако, последњег Априла год. 1450 он потпише булу, којом промашавајући дела и поступке српског деспота Ђурђа као «непоштена, нечовечна, нерасудна и недостојна» (*iniqua, inhumana, irrationabilia et indigna*), разрешава и Хуњадију и угарске бароне од положене заклетве.³

Ова је була стигла у Угарску око средине Маја. Одмах видимо Хуњадију, где почиње да деспотове градове у Угарској заузима и да управнике и друге чиновнике, које је Ђурађ поставио, збацује.⁴ Помиње се изреком да је тада (почетком лета 1450)

1 На ист. м.

2 Интересна је преписка Хуњадијина с послаником угарским у Риму о поклону, који је папа очекивао. *Epistola*, LXIV, Schwandtner, II, 85.

3 Fejér, на нав. м.

4 Engel, *Gesch. v. Serw.* 400.

Хуњадија заузео ове деспотове градове у Угарској: Мункач, Сатмар Немети, Асоњпатак, Дебрецин, Бесермињ и Тур.¹

Пре него што ће се састати сабор угарски, нека су се господа трудила, да начине какав компромис међу Хуњадијом и деспотом. О томе као да је се много говорило, и то као о покушају, који ако већ потпуно за руком испао није, на сваки начин има пуно изгледа на успех. У Дубровнику су почетком Јуна већ слушали, да је оно измирење свршена ствар, и кнез и веће дубровачко писмом од 2 Јуна те 1450 г. честитају Хуњадији, што се «с деспотом и с Турцима» измирио.² У самој ствари Иван Лекеш де Кало нудио је се Ђурђу, да посредује за њ на сабору. Али је Ђурђе пун индигнације отписао, да њему не требају никакви посредници код угарског сабора, и да он не ће да има никаква посла више са *«перфидним, вероломним Хуњадијом.»*³ А самом сабору, који је се почетком Јуна састао у Будиму, Ђурађ је послао једну изјаву, у којој је одбијао са себе сваку одговорност за последње догађаје, доказивао да је његово држање са свим правилно према сегединском уговору 1444 год. и да је свему злу, које је Угарску постигло, прави узрок у томе, *што она сама уговор онај поштовати није хтела.*⁴

У очима беспристрасних судија и право и правда биле су на страни деспота Ђурђа. Али се овај пут

¹ Engel, на ист. м.

² Lettere e Commissioni, Rad, VII, 246.

³ Engel, Gesch. v. Serw. на горњ. м. — Gesch. v. Ung. III, 155.

⁴ Kovachich, Suppl. ad Vest. Comitior. Tom II, '14. Цитат у Horvath, Gesch. der Ungarn, I, 309. — Engel, Gesch. v. Serw. 400.

Ђурађ парнично са судијама својим. *Од судија својих трижио је он, да му плате сто хиљада дуката.* И да није било оне папине буле од првога Априла те године, већина угарске господе нашли би на сву прилику, да не морају платити што су дужни. Овако сад, с благословом папиним у празноме цепу, било им је јасно ван сваке сумње, да Ђурађ нема право.

Али се Хуњадија није тиме задовољавао. Он опише Ђурђа сабору као човека, који одбија од себе васалске дужности према круни угарској, и који се држи Турака. Онаки докуменат, какав је 12 Новембра 1449 краљ босански потписао, Ђурађ не хте да потпише, што је очевидно доказ, да је у споразуму с Турцима! И тако на наваљивање Хуњадијино већина сабора реши: *да смедеревски уговор од Децембра 1448 не вреди, да се деспот Ђурађ сматра за издајника, који је с Турцима у споразуму, да му се с тога сва његова добра у Угарској узаште, и на послетку: да се Србија силом оружја принуди, да призна сузеренство круне св. Стефана.*¹

Ова је одлука донесена с крајем Јуна г. 1450.²

Не знамо да ли има какве унутрашње за сада још невидљиве свезе с политиком, коју је Хуњадија према Ђурђу предузео, али је вредно запазити, да је у том истом месецу Јуну стигла краљу босанскоме Томашу из Рима була, којом папа Никола хвали краља што ратује «противу Турака и јере-

¹ Horváth, на нав. м. — Engel, Gesch. v. Serw. 400. Geschichte von Ungarn, III, 155.

² Engel, на нав. м.

тика Манихејских, па даје опроштај грехова свима и свакоме, који у војсци краља босанскога противу таких непријатеља служи.¹

Хуњадија је за тим ловршио заузимање деспотових градова у Угарској, па онда упао с војском и у Србију и почео да пали и плени.²

Политика Бурђева није хтела да прими отворену борбу с Угарском. Оно што смо чули, да је Бурђе једном приликом рекао, «*да се више боји Турака но Маџара,*» имало је врло дубок смисао и била је очевидна истина. Бурђе је даље знао, да се Турци не боје толико ни Срба ни Маџара засебице, али се боје српско-угарске алијанције. Главна је цел српске политике још једнако била, да се одбрани од Турака и да од њих поврати српске земље. Још једнако је јасно било, да се та цел постићи може по најпре и по најсигурније у сајузу с Европом, коју је у првој линији Угарска представљала. Угарска су се господа показала као нелојална и неполитична: нелојална, јер су најсвечаније уговоре страшним заклетвама утврђене газили без повода, — неполитична, јер и сами у опасности од Турака и сами упућени на алијанцију с хришћанским државама на балканском полуострву, сад су из врло простих, себичних побуда, у краткови-

1 Raynaldi, Annal. Eccles. XXVIII, 554.

2 Post hæc Dominus Gubernator ingratitude Despoti non minus, quam suae captivitatis calamitatem ponderans: resumtis armis et milite, Despoto ab eodem, ejus delicti condignas exigere poenas, processit; invectusque forti in manu ejus dominii in agrum, magnas in illo edidit vastitates, omnibusque castris et dominiis illius, quae Regni Hungariae ambitus cingebat, illum spoliaravit. Thurocz, Schwandtner, I, 262. — P. Ranzani, Epistome Rer. Hungaricarum, Schwandtner, I, 382. — Engel, Gesch. v. Ung. III, 155.

дности својој наметали неправедни рат природноме савезнику своме.

Деспот није примао рат с Угарском, који му је Хуњадија наметао. Није га примао, јер би њиме рушио темељ српске политике од Косова, рушио и грађу, коју је и сам на том темељу а са толиком муком од ово 23 године подизао. Може бити и још из каквих специфичних узрока ондашњих прилика, које данас јасно не видимо.

Особито је деспот Ђурађ после 5-ог Фебруара 1451 морао желети, да се с Угарском измири. Тога је дана умро у Једрену султан Мурат, који је нарочито у последње време давао нека јемства, да ће мир са Србијом лојално да држи, а ступио је на престо честољубиви младић Мехемед II, о коме нико није могао у напред на сигурно казати, којим ће путевима да пође. Оно што се о њему дотле знало, није ништа доброга слутило.

На сваки начин факат је да је деспот с пролећа 1451 налазио, да је и паметно и мудро, да се с Хуњадијом измири, и да је готов био, да рад те цели пристане на какав правичан компромис.

Спомени на ову перипетију српско-угарских одношаја одржали су се у предању народном, а наине у народној песми «Смрт војводе Каице.» Ту се пева како су се деспот Ђурађ са својим војводама, и Сибињанин Јанко опет са својим састали негде с ону страну Дунава, како је Јанко гледао да заметне кавгу и предлагао свакојака надметања војничка, на што му деспот Ђурађ одговара: «Брате Јанко, будаласта главо! — За нас није вика ни скакање! — Већ је за нас вино и ракија — II го-

сподство да господујемо, — Мудра памет да паметујемо!»¹

Како угарски извори говоре, деспот је се обратио на неку угарску господу с молбом, да посредују за мир.

На страни Угарске налазило се по више момената, који су препоручивали мир. И њој је било потребно, да се, с погледом на промену владе у Једрену, спреми на све евентуалности. И било да млади султан не завојшти одмах на Угарску, опет имала је она невољу да обрати своје погледе на север, где је Јискра опет упао и заузимао земље и градове.

Независно од ових државних разлога општега интереса, већина господе угарске врло је суревњиво гледала на јачање богатства, моћи и уплива Хуњадијина, па је већ из тога узрока готова била да устави његов даљи освојачки и отимачки марш. Осим тога, управ у последње доба обра овалз се у сабору угарском једна партија, која је оптуживала Хуњадију, да хотимице у договору с царем Фридрихом оставља младога краља у власти његова татора, само да би он што дуже на столици намесничкој остао, па времена и прилике добио, да себи и својој фамилији пут к престолу отвори.² Зна се, да су вође те партије Владислав од Горе и Никола Ујлакија намеравале, да доведу ствари докле, да Хуњадија даде оставку па се у приватан живот повуче, а они да дохвате у своје руке највишу власт поред краља Владислава. У тој су цели гле-

¹ Вук, Срп. Народне Песме, II, 482.

² Engel, Gesch. v. Ung. III, 157.

дали, да ступе у алијанције с деспотом Ђурђем, с грођовима Цељским и Јискром.¹ А поврх свега, било је на сву прилику у угарском сабору и таквих људи, који су и сами оцењивали неопходну потребу слоге и пријатељства са Србима. На њихово наваљивање Хуњадија стане с даљим нападањем на Ђурђа. Ово тим више, што је Ђурађ, да би засведочио своју добру вољу, послао му натраг таоца, сина Владислава, обдаривши га богато.²

Не знамо за сада кад је управо наступио овај моменат помирљивости и с једне и с друге стране. Зна се само, да је се у Мају месецу 1451 Хуњадија бавио у Тамишвару с војском, која као да је имала да пође на Србију,³ да се у Јулу месецу исте године преговори за мир у Смедереву воде.⁴

У уводу документа о миру сâм деспот Ђурађ каже, како су се, «по заједничком пристанку његовом и Хуњадијином» («ex nostri ac ejusdem Domini Joani Gubernatoris pari consensu et voluntate») а и по препоруци сабора угарског, владика варадински Иван (Витезовић), Ладислав од Горе, палатин краљевине угарске, Никола Ујлакија војвода од Сибиња, и кнез Ладислав Палоција, врховни судија (Judex Curiae Regiae), примили да посредују за мир и слогу између њих двојице («nec non et deputatione

1 На ист. и.

2 «Et amplius illius laborasset in destructione, nisi Despotus, filium ejus ipsi incolumem restituisset Hungariaeque primores, tumentum ejusdem domini Gubernatoris in vindictam animum per Despotum petiti, non compeissent.» Thurocz, Schwandtner, I, 262. — Engel, Gesch. v. Ung. III.

3 Engel, Gesch. v. Ung. III. 159.

4 То се даје извести отуда, што је 1 Августа мир већ дефинитивно потписан.

aliorum dominorum Praelatorum et Baronum dicti Regni Hungariae, sese inter nos et eundem dominum gubernatorem pro concordia et pace partium interposuerant»¹. За тим казује, како су та господа посредници (*ipsi domini mediatores*), желећи не само оно, што су њих двојица (деспот и губернатор) један другом починили, него и да уклоне сваки даљи повод мрзости и распрама и сукобима међу њима, нашли, да ће најбоље то постићи, ако их опријатеље и сроде посредством брачне свезе деце њихове.

Ђурађ веома свечаним начином уверава да је све предао забору што му је тешко било учињено и обећава искрено пријатељство и срдачну љубав за у напред Јанку Хуњадији. Да та своја осећања запечати, даје Хуњадијином млађем сину Матеји за жену *«светлу и благородну девицу, Јелисавету, унуку нашу, кћер пресветлога господина Улриха, божјом милошћу грофа од Цеља, Ортембурга и Загорја, рођену од кћери наше госпође Катарине, која се девица, по пристанку њезиних родитеља, под нашим старањем, чувањем, располагањем и под нашом влашћу налази.»* Но како је њојзи сада тек десет година, па се има чекати да дође време *«кад се по закону венчати може»* (*ad tempus copulandi legitimum*), то се уговара, да венчање буде истом на Св. Николу, 6-ог Декембра године 1453.²

Ако би он пре тога рока умро, онда ће ово, што се уговара, извршити његови, који после њега остану. Као што уговор овај све њих, у колико их се тичати може, везује, и «жену његову госпођу

¹ Fejér, Genus et incunabula etc. 150—157.

² На ист. м. 151.

Јерину, и синове његове Гргура, Стефана и Лазара, и госпође супруге синова његових («dominae consortes filiorum nostrorum,» дакле је осим Лазара тада бар још један син његов ожењен био!) и кћери његове поменути госпођу Катарину Цељску и Маргариту (царицу Мару), и девице: поменути Јелисавету Цељску и Маргериту, кћер сина му Лазара као и све друге.»¹

Ово је први пут, да пред историју излази кћи Лазара Бранковића и Јелене Палеологовице, Маргарета или Марија, којој је суђено да буде *«последња краљица босанска.»*

Православни старац с великом бригом и великом јасношћу даље говори: *«Али хоћемо, да, кад и ако воља божја буде те се поменути девица Јелисавета, учука наша, доведе у кућу господина гувернатора, она остане у својој вери православној, и да свагда с њоме и у њезиној свити буде свештеника православне вере, и племића и госпођа дворанка, које ми, или које наши синови, на ту цел пробрали будемо.»*²

Ако би се десило, да због каквих непредвиђаних узрока, било световне било црквене природе, или што сама девојка Јелисавета не би хтела, да за Матеју пође, — *«јер немамо намеру,»* вели Бурађ, *«да њезину вољу на овај брак присиљавамо,»* — ако би се дакле ма из каквих узрока десило,

¹ На нот. м. 152.

² «Volumus tamen, ut dum et quando volente Domino praefata puella Elisabetha neptis nostra, in demum dicti Domini Gubernatoris traducetur, ipsa in ritu fidei Graecorum permaneat, et semper cum ea et in ejus obsequiis stant presbyteri ex Graecorum ritu, ac nobiles et etiam dominae et puellae, quos nos et filii nostri ad hoc eligere voluerimus et voluerint. Тамо, 152.

(осим наравно случаја смрти), да се Јелисавета на уговорени дан не венча с Матејом, онда сви градови и све баштине деспотове у Угарској имају припасти Хуњадији и његовим синовима.

Деспоту се враћају његови градови: Купиник (Kölpény), Митровица на Сави (Szava Szent-Demeter), Земун, Сланкамен, Бечеј, Бечкерек, Ершомљо и Вилагош. А градови његови: Мункач, Немети-Сатмар, Асоњпатак или Нађ-бања, Дебрецин и Бесермињ,¹ *«које поменути господин губернатор и синови његови с извесног и основаног разлога држе»*,² да њима и даље остану са свима дохотцима, правима и т. д.

Деспот се обвезује, да ће у својим угарским баштинама и градовима постављати за управнике и у опште за званичнике, само она лица, која су угарски племићи и људи који имају своје баштине (nobiles scilicet et possessionati Hungari homines).

Ако би се десило, да од венчања Јелисавете с Матејом не буде ништа због смрти једнога од њих двоје, онда опет, да се искрена љубав и срдечно пријатељство негује између њихових фамилија.

За тим деспот обећава врло свечано, позивљући се на Бога, богородицу и све свете, *«да ће одбавити сваку срдњу, мрзост, сваку зловољност и неслогу, која би ма по каквом поводу или услед ма каквог основа за жалбу до сада у души и срцу његовом била или се замисљала, и да ће правим и*

¹ Ови се градови помињу у листини, коју је Фејер штампао, али Енгел додаје к њима не знам по чему још и Токај и Тур. Engel, Gesch. v. Ung. III, 160.

² «Nunc erga manus praefati Dom. Joannis gubernatoris et filiorum suorum certa et rationabili ex causa habitae.» Тамо, 153.

чистим срцем неговати искрено, истинито, постојано, срдачно и непрекидно пријатељство, слогу и добру вољу према истоме господину губернатору Јовану и синовима његовим, не мање и према свима племићима и слугама његовим — осим ако би ко од ових, преко воље господина губернатора и синова његових, противу нас знатно огрешио или противу нас радио.“¹

На све ове своје обвезе и обећања деспот је се заклео на евангелију, у присуству владике варадинског Витезовића, палатина Ладислава од Горе и дворана Хуњадијиних Ладислава од Орбова и Јована Вуковића од Беренда.

За већу сигурност исправности оне листине, дао је, поред свога печата, „којим се обично служи“, ударити и печат «високопреосвећеног оца господина Атанасија, митрополита Смедеревског. Листина је датирана: «у Смедереву, у Суботу пред празник светога Лаврентија Мученика, год. 1451.»

Нису то биле малене материјалне жртве, којима је деспот Бурђ овај пут — Србија већ по други пут искупљивала пријатељство оних, који Угарском владају. Нити су мање биле жртве моралне, које је поносити двор деспота Бурђа и госпође Јерине чинио, кад је пристао, да се Бранковићев лав, који се за звезде маша а кроз кринове шета, дружи сада с црним гавраном Хуњадијиним.

Јавна политична саблазан услед српско-угарског раздора и борбе, која је, како сам деспот у

¹ «Sinceram, veram, stabilem, cordialem et perpetuam amicitiam, unionem, benevolentiam ipsi Dom. Gubernatori Joanni ac filiis ejusdem nec non omnibus nobilibus et familiaribus suis, — nisi aliquis ex iis praeter voluntatem ejusdem Dom. gubernatoris et filiorum suorum contra nos notabiliter excederet, vel nobis adveneretur — recto et purificato corde observabimus.»
Тамо, стр. 157.

уводу поменуте листине вели, већ више од три године трајала,¹ била је тако дубока, да је ваљало давати особито свечане и видљиве доказе, да јој је крај. Такав је један доказ био сребрни динар, који су за спомен овом измирењу ковали, и који је као новац оптицао по градовима и земљама деспотовим у Угарској. На њему, по опису Љубићевом,² «на претку (avers) деспот, пунолик, под отвореном круном, седи на столици, у десници држи голи мач, у левици земљокруг, над којим се диже двоструки крст, напис на околу тече, почев горе десно: *DESP — O GVRG*; а на затку (revers) у жем равном округу грб Јована Хуњадије, управитеља Угарске; напис тече на околу, изван ужега округа, почев горе по среди: † Johannes D. Gr. R. Ungari» (Johannes Dominus Gubernator Regni Hungariae, Јован, господин губернатор краљевине Угарске).

Али ма како да су биле велике материјалне и моралне жртве, које је српски владар лично поднео, политичка корист од таког измирења није се мало ценила. Деспот је Бурађ у Августу 1451 већ слободније могао да погледа к Једрену на високу Порту новог султана.

1 «Quod quamvis a tribus circa vel paulo ultra annis inter nos ex una et magnificum Joannem de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris etc. parte ex altera nonnullae dissensiones, disturbiae et differentiae subortae sint, pluraque gravamina hinc inde procreata fuerint et commissa.» Тамо, 151.

2 Ljubić, Opis, 168; слика на таб. XIII, бр. 27.

ГЛАВА ДЕВЕТА.

У ОЧИ ОПОРАКЕ ЦАРИГРАДСКЕ

од г. 1451 — Априла 1453.

Кад је Мурат II. 5-ог Фебруара 1451 у Једрену умрѐ, син његов Мехемед налазио је се у Магнезији у Малој Азији. На вест о смрти очевој он похита тако, да је већ 10 Фебруара стигао у Једрене и владу примио.¹

Византијски извори кажу, да је цар грчки Константин Драгаш послао поклицаре у Једрене да новоме султану честита ступање на престо и добије потврду мира. У исто су време и у истој цели дошли били и поклицари српског деспота.² На сву прилику то је било у Марту 1451.

Тога је пролећа, као што смо напред видели, деспот био у опасности, да на њ у исто време нападну и губернатор Угарски и краљ босански. Валао му је постарати се, да га нови султан, који

¹ Hammer, I, 500.

² Chalcohydylas, lib. VII, c. XI, 163.

према њему никаквих обвеза имао није, не нападне са треће стране. Осим тога, познавајући турске обичаје, имао је узрока хитати, да кћер своју, царицу Мару, што пре из једренских сараја извуче.

Мехемед је при ступању на престо заповедио удавити свога по оцу брата Ахмеда. Матер овог злосрећног султановића, принцезу од Синопе, кћер Исфентијареву, даде за жену Ишак паши, беглербегу од Анадолије.¹ Имао је врло велику вољу да и царицу Мару даде за жену једноме од својих љубимаца (Саган-паши?!), али просто није смео. Бојао је се да тиме не увреди деспота Ђурђа, те овога можда још и на рат не подигне.²

Он прими лепо деспотове посланике, закуне се да ће држати мир са Србима «*док је год жив деспот Ђурађ и син му Лазар,*»³ с тим да му шаљу на помоћ по 1500 коњаника и плаћају годишњи данак 15.000 дуката.⁴ За тим је с великим одликовањем и почашћу⁵ испратио царицу Мару оцу њезином «*знајући, да ће му тиме учинити велику радост,*» а у исто време одредио јој на уживање, «*доста велику земљу, која се граничила са земљом деспотовом,*» како вели Халкохондил,⁶ а како вели наш Михаило из Острвице, «*две области, Топлицу и Глубочицу.*»⁷ Мара је последње године живота свога

1 Chalcohydylas, на нав. м. — Ducas, XXXIII, 139.

2 Ducas, 233.

3 Михаило из Острвице, гл. XXVI, 108.

4 На ист. м.

5 Phrantzes, 212.

6 Chalcohydylas, на нав. м.

7 Михаило, на нав. м.

провела већином у Жежеву код Сереза, у Бањи (ху-стендилској) и Кратову, где је на сву прилику и сахрањена.¹ Могућно је да је она осим Жежева добила, ако не и саме вароши Бању и Кратово, а оно бар велике баштине у тим областима, и онда би се Халкохондилова «земља која се граничи са земљом деспотовом» разумела, почем је кумановска област, која је се граничила с кратовском, припала деспоту.

Тек је царица Мара изашла била из султановог сараја, па већ постаде предметом политичких рачуна. Занимљиву светлост баца на политичке одношаје на истоку, а на сваки начин и самој је Мари могло поласкати, што се на трима удаљеним политичким тачкама и готово у исто време, о њој мислило.

Нови цар грчки, Константин Драгаш Палеолог, који је већ од више година удовцем био, намеравао је да из државно-политичких разлога ступи и у трећи брак.² Његов лични пријатељ и повереник, а по звању протовестијар, први коморник Франца, путовао је почетком г. 1451 са сјајном пратњом по истоку, да тражи по тамошњим дворовима добру прилику за свог господара. Не успевши ништа на двору цара од Иберије он с концем Фебруара стигне на двор цара од Трапезунта, Јована Комнена, који је имао кћер на удају. Овај је цар имао за жену Јелену Кантакузину, рођену сестру наше

¹ Лукарџи каже с великом поузданошћу, да је сахрањена у Кратову у први Арханђела. Lussagi, lib. III, 103.

² Друга његова жена, Госпођа Катарина, кћи кнеза од Лесбоса кпр Луке Нотаре, умрла је била још г. 1442. Phranzes, 195.

Госпође Јерине.¹ Бивши у сродственим свезама, двор Комненов и двор Бранковићев, стојали су без сумње и у преписци међу собом. На сваки начин Франца у својим мемоарима прича, како га је цар Јован једног дана (он вели «6 Фебруара,» што је немогућно) предусрео с речима: «Посланиче, шта ћеш ми дати, да ти кажем веома повољну вест?!» Франца се дубоко поклони па рече: «Нека Бог даде вапшем величанству дуг живот, а у мене нема ништа, што би вас достојно било!» Тада му цар каза, како су му стигла извешћа, да је султан Мурат умрo, да је султан Мехемед II на престо ступио и да је овај царицу Мару с почастима повратио к родитељима њезиним.² Врло је могућно да је писмо, које је цар Јован добио, било управ од деспота Ђурђа.

Франца је бар по чувењу знао за лепоту, даровитост, памет и госпоштину Маре Бранковићеве.³ Његовом се државничком погледу отворише на мах погледи на велике политичке користи, које би могле доћи од још тешње свезе цара његовог с богатим и искусним деспотом од Србије. Како се тих дана кретала галија једна из Трапезунта за Цариград, Франца оправи једног човека из своје свите да однесу цару Константину један званичан извештај о радњи његовој на двору трапезунтском и једно тајно писмо. Препис тога тајног писма свог оста-

¹ Spandugin Cantacuzino, у Саясовина, 189. — Du Cange, *Familiae Augustae Byzantinae*, 195.

² Phrantzes, III, 211.

³ «On the fame of her beauty and merit, he was recommended by the ambassador as the most worthy object of the royal choice,» вели о Мари слави историк «Пропасти римскога царства.» Gibbon, *Decline and fall* etc. III, 701.

вио нам је у својим мемоарима. Оно је гласило овако :

«Ја сам срећно приспео у Трапезунат, и овде од цара дознадох, да је умр'о султан, и да је се султанка повратила у дом својих родитеља. До-знавши све то, ја дођох на мисли, да би из мно-гобројних узрока било корисније и са сваке стране zgodније, да ваше величанство ступи у брак са султанком, него ли да се ожените ма којом било прин-цезом одавде. По моме мишљењу, противу овог брака (који он предлаже) могло би се само четири раз-лога навести. Прво, султанка по роду своје стоји испод вашег достојанства; друго, црква би могла забранити тај брак, јер сте у сродству; треће, први јој је муж био Турчин; на послетку, четврто, њојзи је 50 година (?!), а она још није имала деце, и према томе, како лекари уверавају, не ће их ни имати. Но на све се то може одговорити. Удова султанка родом својим не стоји ниже од ваше ма-тере.¹ Ако гледамо на сродство, црква ће забранити и брак ваш са принцезом од Трапезунта, ако не об-дарите духовнике, сиротињу и невољне, а брак с кћерју српскога владоца црква ће тим пре разре-шити, што је она сама (Мара) свагда ит'едро на-грађивала јеромонахе, монахе и сав клир. Још је од мањег значаја разлог, да је она била супруга Турчину; јер и ваша је баба, царица Евдокија (же-на цара Јована V-ог) била најпре жена турског је-дног владоца, и то врло незнатнога, па још и деце

¹ Мати је Константинова била кћи нашега деспота Константина Драгаша, који је на сву прилику био унук цара Душана по кћери. Франца на сву прилику хоће да каже: Мара је истина кћи српског једног владо-ца, али и ваша мати није била друго већ кћи српског једног диваства!

с њиме имала, а кћи српског владоца била је супругом тако одличном и изредном султану и, како се говори, остала је у девичанском стању не имавши деце с њиме. На послетку, што се тиче оног четвртог разлога, може бити да би Бог дао, да она постане матером и у годинама, које се већ приклањају к старости, па за то нека се ваше величанство ослони на вољу божју, особито, ако нађете да су она моја прва три разлога основана. *Родитељи њезини радо би пристали на такав брак.* С тога Вам светујем, да пошљете кога од поузданих људи, било јеромонаха или монаха, да уговоре ту ствар, и то да пошљете одмах без одлагања.»¹

Ово је писмо стигло цару Константину гек пред свршетак Маја месеца (1451). Франца у својим мемоарима даље прича, да је се цар веома обрадовао био писму његовом. Ово нарочито с тога, што је (по уверењу Францином) сам деспот Ђурађ *већ био предложио* Константину, да узме Мару за жену, обећавајући му *«големи мираз и још друге разне користи за будућност,»* па се Константин још није био одлучио шта управо да ради. Он је лично жељео да пристане на тај предлог; него га одвраћаше неки од дворана, а поглавито *«велики доместик (μῆυας δομεστικός) који је мрзио на господара од Србије.»*² Под упливом тога човека Константин се колебао. Али кад доби оно писмо од свога верног пријатеља Франце, он се одмах одлучи да формално иште руку царице Маре. Том мисијом оправи он у

¹ Phrantzes, 213.

² Phrantzes, 221.

Србију Мануила Палеолога, сродника Кантакузенима, дакле и госпођи Јерини.

Него од свега тога не би ништа. Мара с пуно достојанства даде одговор царевом посланику, да се не може преудавати, *«иочем је учинила завет да себе посвети на службу Богу.»*¹

На сваки начин значајно је, да се с пролећа и преко лета г. 1451 радило и са српске и са грчке стране, да се владоци њихови још ближе сроде. Да је Мара постала царицом грчком, може лако бити, да би Цариград бар још за неко време спасен био. Ово не само с тога, што је султан Мехемед сам лично имао врло високо поштовање према Мари, него и што би тако присно сродство она два двора, давало порти мислити, да међу њима има и политичка алијанција за обрану, па се не би тако лако одлучио да се у исто време бори и с Грцима и с Србима. Али историјска судбина није допуштала да Мара пође за цара Константина. Ваљало је да Цариград падне.

Не зна се да ли је деспот Ђурађ што од те своје радње саопштио сабору српском, који је се у Мају или Јуну те исте 1451 год. састао у Смедереву. Али му је наравно саопштио, како је с новим султаном обновио старе уговоре. Михаило из Острвице има занимљиву једну белешку о томе сабору.

Ваља знати, да је оно што би се могло назвати *«јавним мњењем онога времена»*, сматрало да је велика срећа што је умрљо онај мудри државник и искусни војсковођа, Мурат II, а дошао на престо

Мехемед II, младић, који је «због своје осведочене неспособности» већ два пута с престола збациван. Видели смо из Франциног причања мало напред, како се цар Комнен радовао промени владе у Једрену. Како се о томе у Италији, а и у Грчкој мислило, види се најбоље из мемоара, који је публициста Франческо Филелфо у Фебруару 1451 (дакле одмах по смрти Муратовој) писао краљу француском Карлу VII-ом о источном питању. Филелфо који је познат био са својих сродствених свеза с Грцима, са свога знања грчког језика, те у опште сматран као ауторитет у питањима која су се Грка и Турака тичала, трудио се да побуди краља француског да се стави на чело новом једном крсташком походу противу Турака. На једном месту у свом мемоару он даје израза оном јавноме мњењу о новом султану говорећи: «Победа би нам била сигурна, јер не само да је турска војска слаба и да је у ратовима с Угрима најбоље своје војводе изгубила, него к томе ваља додати и немоћ њиховог султана, *слабуњавог и будаластог једног дечка, који још никад оружја понео није, нити има знања нит искуства, и који само троши свој живот поред вина и жена.*»¹

Наравно државници какав је био Франца, и нарочито какав је био Бурађ, који су били добро обавештени о личним одношајима султановог сараја и високе порте, са свим су друкчије мислили.²

¹ Francisci Philelphi Epist. Paris, 1513, L. VIII, fol. 159—173. Извод у Zinkeisen, I, 803.

² Phrantzes, 212.

На сабору српском било је људи који су веровали у неспособност Мехемеда, али без сумње и таквих који су слушали о великој даровитости и енергији његовој. И једнима и другима чинило се, да политика, којом је деспот пошао према новом султану, није најбоља *«Кад су Срби чули (да је деспот закључио, «примирје» са султаном,»)* вели Михаило из Острвице, *«било им је противно, јер су добро знали, да турски цар не ће верно испуњавати то примирје и да му га не ће одржати. За то су дали знати деспоту, да не утерђује такво примирје с њим, јер он тим мисли само вас или неког другог преварити, па пошто другог покори, одмах ће доћи и на вас.»*¹

Види се да је деспот онај акт једренски од те године (Март 1451) представио сабору као «примирје,» и да сабор о њему као о таквом и мисли и говори. Види се, да је мисао о ослобођењу од Турака непрекидно пред очима српских државника оног времена.

Према ономе што већ знамо о стању ствари у Србији и у Угарској и о одношајима ове две земље једне према другој, могло би се у напред погодити, да су побуде ономе једренском акту са стране деспота Ђурђа, лежале управ у стању ствари у Угарској и у природи његових одношаја према онима, који су угарском краљевином тада управљали. А ево шта каже Михаило, како је Ђурађ ону своју политику бранио :

«Деспот је својим поданицима Србима одговорио : „Ја морам тако да чиним за време, док један пут

¹ Михаило, 109.

краљ Ладислав не почне у Угарској да влада, јер ја Јанку не верујем, а ни краљевско величанство нема у њему поверења. За то морам тако оставити до воље божје.“

Давно је прошло било оно време, кад је Србија могла сама својом снагом да се хвата у борбу с османском царвином. Њезина су се удања сад концентровала у општи крсташки поход хришћанске Европе, или бар на заједничку акцију Угарске са суседним хришћанским народима. Бурађ је очевидно рачунао да ће кроз једну или две године предузети владу краљевином угарском Ладислав, сестрић зета његовог Улрика. Знало се да је Улрик већ тада вршио велики уплив на младог Ладислава, па се природним начином могло мислити, да ће тај уплив само још порасти кад Јанко Хуњадија положи једном своје регентство, те се поред младог неискусног краља нађе као први саветник, можда и као палатин краљевине, ујак његов.

Без консолидовања унутрашњих одношаја у Угарској није се могло мислити на велику и успешну акцију противу Турака. Да се ти одношаји консолидују, ваљало је пре свега осигурати Угарској мир од стране турске. То су осећале све партије у Угарској. То је увиђао и деспот.

Бурђа су и Угри и Турци молили, да им посредује за мир, Турци већ и с тога, што је се султан карамански — ваља да и сам верујући у неспособност Мехемедову — одметуо био. На сваки начин, у Августу 1451 турски посланици посредовањем деспотовим закључише у Смедереву «примирје на три године.»²

¹ На ист. м.

² Дукас, с. XXXIII.

Врло је значајно што је деспот само на тако кратак рок примирје међу Турцима и Угрима закључио. Као да се мислило, да ће се већ кроз три године моћи довршити сва потребна политичка и војна спрема за велику акцију.

Још је значајно што Франца прича у свези с преговорима о том примирју у Смедереву. С турском посаобином дошао је био и некаки хришћанин, ваља да као тумач њезин. Он говораше деспоту, да не наваљује да се примирје закључи међу Угрима у Турцима, јер ће ови, чим га закључе, ударити на Цариград. «Деспот,» вели даље Франца, «није придавао никакву вредност том говору, нити је хтео да размисли о њему.»¹

Не може бити, да деспот није размишљао о тако знаменитој могућности. Али сва његова размишљања почетком Августа могла су га само утврдити у мисли, да напад турски на Цариград не предстоји тако непосредно, и да примирје турско-угарско, у колико тежи на консолидовање стања ствари у Угарској, иде на праву корист хришћанску. Није ли се султан тек пре 3—4 месеца свечано закleo да држи мир с Цариградом?! Није прилике да ће он тако скоро без повода своју заклетву погазити, а није ни прилике, да ће му Грци са своје стране повода дати, да је погази. Осим тога, баш и да нема те заклетве и тога мира, није ли султан у послу око савлађивања нове караманске буне? Па и да те буне није, опет није било за веровање да ће се тако скоро Мехемед решити да нападне Цариград, јер није ли он за свог главног

¹ Phrantzes, IV, с. 2.

саветника и великог везира задржао оног истог старог Халил-пашу, пријатеља Бурђевог и пријатеља грчких царева, државника мудрог који зна да би се преухитреним и неподешеним нападом на Цариград могла ускорити не катастрофа старог византијског царства, већ катастрофа османског царства у Европи? На сваки начин деспоту се чинило да није ни мало за веровање, да ће у течају прве три године султан хтети и моћи на Цариград да удара, а по истеку примирја од три године биће могућна општа акција источних Хришћана.

Све ово резонованье било је према приликама у месецу Августу 1451 и природно и логично. Али трагичност историје балканског полуострва а народа српског на по се, управ и јесте у томе, што факта, која није могућно било предвидети, искршњавају са свим неочекиваним начином, те се смеју мудрости и здравој логици наших државника. Баш то, што је било многих околности, које су не само у Смедереву него и у самом Цариграду давале мислити, да није вероватно да се султан на Цариград крене, баш та логична закључавања о моментаној безопасности за грчку царевину, навела су Грке на један корак, који је са свим непредвиђеним начином ускорио катастрофу.

Финанција је цариградска била у врло рђавом стању. По неколико месеца није се издавала плата државним слугама и војсци. Гласовити тополивац, Маџар Урбан, с тога је био и оставио службу цара грчког па ступио у службу султанову. Неко од саветника Константинових дође на злосрећну мисао,

да би се она тренутна забуна султанова у Караманији могла корисно употребити, да се од султана изради повишица оне суме, коју је он пре 3—4 месеца обећао давати годишње на издржање у Цариграду интернованог Урхан-Челебије, некаквог претендента на престо османски.

Велики везир Халил запрепастио се био, кад је чуо од грчких посланика, како свој захтев да се она субвенција усвоји, прате још којекаквим претњама. Непромишљена дрскост њихова, којом изазиваху султана не мерећи ни слабост своју ни јачину његову, испунила је старог пријатеља њиховог праведном срдњом. Одговор Халилов грчким посланицима у више него једном погледу занимљив је. Он већ наговешћује, да је са свим нова ситуација могућна и вероватна. Обраћаше им пажњу да нови султан није ни из далека онако благ и правичан какав је био султан Мурат, и да ће бити чисто непојмљива срећа ако се Цариград од њега спасе, па за тим Халил настављаше:

«Будале једне! још се није осушило мастило на уговору о пријатељству, који сте с нама потписали, а већ сте дошли, да нас с вашим обичним бауком плашите. Нисмо ми неискусна и немоћна деца, да се дамо плашити. Ако мислите, да можете што чинити, то слободно чините. Хоћете Урхана да прогласите царем од Романије? па прогласите га! Хоћете да позовете Угре из преко Дунава? па позовите их и нека дођу! Хоћете ли да покушате, да повергнете себи земље, које сте изгубили? па покушајте! Али знајте да од свега тога ништа вам

*за руком испасти не ће, него ћете још изгубити и оно, што вам је још остало!*¹

У овом говору Халиловом одјекује убеђење, које је почело да овлађује Портом, на име: да се судбина византијског царства навршити може, пре него што би му западна Европа у помоћ притекла. То истина није било лично убеђење старог великог везира, али је било убеђење турске војничке партије којој су на челу били: Исак-паша, онај стари крвник српски, и још Заган-паша, таст султанов, брат Халилов Махмуд и други. На њему је Мехемед II основао своју дрску и успешну освојачку политику.

Мехемед, још једнако у рату с Караманијом, савлада у оном тренутку свој гњев, и обећа посланицима грчким, да ће гледати да тражбину њихову задовољи, кад се у Једрене врати.

А кад по свршеном рату, крајем лета 1451, у престолницу своју дође, прво му је било да откаже свако даље давање помоћи на издржавање Урханово. Заповеди уз то: да се грчки цариници, који су у серској области наплаћивали дохотке на име оног издржавања, отерају, — да се велики топови лију, и да се спреми материјал, да се на самом Босфору, онде где је он најужи, а у непосредној околини Цариграда, зида нов један град.²

¹ Ducas, XXXIV, 132. — Хамер добро вели, да је овај говор тако са свим у карактеру Халиловом, да може лако бити, да га је Дука чуо из уста самих оних грчких посланика, који су пред Халила изашли били. Hammer, I, 504. Ја бих још додао, да је онај говор и са свим у духу ондашњих политичких прилика.

² Ducas, 237. — Critobulus, l. I, c. 6. — Chalcocondylas, 380. — Мухамед на Острвице, 110; и др.

У Цариграду су се упренастили на ове вести. Видели су јасно, да султан хоће да заподене непријатељства.

Влади је грчкој најближа мисао била, да јави за ову опасност западној Европи, и да заиште помоћи. На сву прилику већ у Септембру 1451 г. обратио је се био цар Константин с таквом молбом у Рим, јер из Октобра исте године имамо писмо папе Николе, којим одговара, да *пре свега Грци ваља практички и у самој ствари да изврше сједињење своје цркве са западном, па тек онда да римска столица покреће запад њима на помоћ.*¹

Онакав одговор природним начином метуо је грчким државницима на срце жељу, да покушају не би ли се погодбом са самим султаном она опасност избегла. И заиста преко целе зиме Константин је слао једну посаобину за другом у Једрене, да моли султана, да одустане од зидања онога града. Узалуд представљаху како је природно што се становништво цариградско узбуњује и на сам глас да се зида град тако рећи пред самом капијом цариградском и на оном узаноме путу воденом, којим се са црнога мора престолници византијској доноси свакидашњи хлеб. Узалуд апеловаху на заслуге византијских царева за царевину турску и узалуд помињаху лојалност и пријатељство оца и других предака Мехемедових према Цариграду.² Узалуд на послетку представљаху, да оно земљиште, на коме

¹ Цело је писмо штампано у Raynaldi, *Annal. Eccles.* vol. XXV, 564—566.

² Све ово по византијским изворима. Phrantzes, III, 3, 233. — Ducas, 133. — Chalcocondylas, 380.

хоће да зида, и није његово, него *франачко*, те би тиме могао доћи у сукоб не само с Византијом, него и са Франкистаном !¹

Све те посаобине ништа не израдише. Првих дана Априла² стиже султан с војском на Боспор на место, које је одабрао за град, и на коме се већ прикупио огроман материјал и више хиљада мајстора. Последњи пут дође му посаобина од цара Константина, те га преклињаше да се махне оног посла. Одговор султанов занимљив је, што зидање онога града навезује на догађаје, који се свршише катастрофом код Варне. По уверавању Дукином султан је од прилике овако одговорио :

«Од вашег града ја ништа не узимам. Земља, на којој град подижем, није ваша него моја, јер ви изван зидина вашег града и немате шта да тражите. Знате ли ви у каквој је неприлици био мој отац, кад се оно ваш цар веза с Угрима? Док Угри сувим наступаше, франачке галије прођоше кроз Хелеспонат, затворише море пред Галипољем и не дадоше оцу моме превести се. Ваљало му је тада отићи у град, који је још отац његов на Боспору сазидао, те се одатле с божјом помоћју на чамцима превезе у Европу. С божјом помоћју, велим, јер су и тамо галије вашег цара чувале стражу, да му не даду превести се. Ја сам онда још управо дете био, и очекивах свакога часа, да Угри, који већ око Варне опустошаваху, у Једрене дођу. Ваш се цар тада радоваше, јер Муслуманима бејаше невоља, а ђаурима добро. Мој је се отац, превезавши се с

¹ Sead-eddin, 136.

² Critobulus, I, 10, 60. Кренуо се 26 Марта, а пуговао је 7 дана.

толиком опасношћу, заветовао у ономе часу, да ће према граду, који је Боспору на истоку, сазидати град и на западној обали његовој. Он не стиже да завет свој испуни. Ја ћу га божјом помоћу испунити. Шта хоћете ви?! Зар да ме спречите?! Зар ја да не могу на мојој земљи да чиним што хоћу?! Идите и реците цару вашем, да садашњи султан није какав беху претходници његови. Што они не моглоше, то се њему и брзо и лако може; што они не хтедоше, то он хоће.»¹

Главни карактер овог казивања Дукиног потврђује се и оним што Критовул прича. И он каже да је султан као главни разлог што град зида, наводио: дужност своју да се брине за сигурност своје царевине, и жељу своју да не допусти, да се старе опасности понове, а правдао је своје поступање и тиме што је она земља, на којој је град зидао, његова. Султан је, по њему, на послетку врло значајно приметно, да Константин, ако жели мир сачувати, треба да се не меша у туђе послове.²

Међу тим, не успевши својим дипломатским корацима код султана, цар Константин се опет окрене к западу. Ова привидна колебања грчке политике, основана у нужди и невољи стварних неприлика — кадра су да баце светлост и на оне појаве у колебању српске оновремене политике, које су до сада приписивали тобожњем непостојању личног карактера Ђурђевог.

¹ Ducas 238—240. — Упореди и турске изворе у Cheirullah, 58.

² Critobulus, I, 8, 59. — Наш Михаило из Острвице казује, да је се Мехемед, зидати онај град, врло лукаво понашао, пријатељски објашњавао цару грчком погребу, да се има тај град, да би се трговина бранила од каталанских гусара. Михаило, 110.

Већ почетком г. 1452 видимо где нарочита посабина цара грчког одлази у Млетке и у Рим. Изгледа као да је се обратио био и писменом молбом на све владоце хришћанске молећи за помоћ. Известно је, да је у исто време послао својој браћи у Пелопонез, деспоту Томи и деспоту Димитрију, посланике да их подигну на диверзију према Турцима.¹ Мислио је да још с подаривањем великих баштина и звучних титула привуче к себи честољубиве ритере западне Европе и да придобије људе од великог уплива. Потписао је хрисовуљу, којом губернатору Угарске Јанку Хуњадији даје Месембрију у баштину и титулу херцега од ње. Краљу од Сицилије и Арагоније Алфонзу нудио је у баштину острво Лемнос, само ако дође да помогне. Маркизу Ђовану од Карета који обећа послати помоћ, даде земљу и титулу «херцега од Салмидеса.» Мало позније, кад у Цариград дође Ђовани Ђустинијани с' четом Италијанаца, цар му даде поменуто острво Лемнос у баштину.² И другим повластицама трудио је се сиромах Константин, да придобије помоћ са запада. Тако је нарочито Млечанима дао повластицу, да њихови људи не плаћају више таксу за посредничке послове и за трговање с робљем, као и да имају слободан извоз вина из грчке царевине и т. д.³

Млеци и Генова, две прве трговачке државе ондашњег света, имале су врло великих својих ин-

¹ Phrantzes, III, 223.

² За све в. Hopf, II, 115.

³ Romanin, 4, 245, not. 3; Heyd, Gesch. d. s. Levantehandels, II, 303.

тереса на црном мору, а нарочито баш на Боспору и у Цариграду. Њима је на мах јасно постало, како велика опасност прети Цариграду, а кроз њега и свој Европи.

Већ под 24 Фебруаром те исте 1452 г. дужде млетачки пише папи Николи, цару Фридриху, краљу Алфонзу од Сицилије, Јанку Хуњадији губернатору Угарске, те им описује у каквој је великој опасности Цариград и моли, да са што већом и што одабранијом помоћју притеку, да се град онај сачува.¹ У исто време издаду заповест своме гувернеру на Криту, да о млетачком новцу прикупља драгоцене из грчких земаља, па да их с неколиким галијама у Цариград пошље.²

У Генови је у седници сената 13 Марта Гаврило Дорија обратио пажњу, како трговачким интересима прети велика опасност од онога града, што га султан на Боспору зида.³ Не знамо за одлуку сенатску том приликом. Али изгледа као да се Генова ограничила поглавито на молбенице, које је и сама слала страним дворovima молећи их, да притеку Цариграду у помоћ. Сачувало нам је се једно такво писмо, писано краљу Алфонзу.⁴

У самом Риму папа лепо прими посланике цара грчког, који сад већ изјављиваше, да влада цариградска пристаје да оствари сједињење источне цркве са западном. Него папа Никола не хтеде сакри-

1 Acta Arob. Veneti, II, 455.

2 На ист. м.

3 Atti della soc. lig. 13, 222; патар у Heyd, II, 303.

4 Raynaldi, Aunal. Eccles. 605.

вати од грчких посланика, да он сам по себи не може дати велике помоћи. По његовоме савету они пођоше те обиђоше све западне двореве.¹ Свуда их лепо дочекиваше, свуда «они са сузама преклињашу да се помоћ пошаље,» али се ипак повратише у Рим без икаквих стварних резултата, тек само утешавани лепим речима и обећањима, да ће се гледати што се може.² «На срамоту нашу!» вели Енеј Силвије, «глуво ухо и слепо око беше у наших кнежева!»³

Из Угарске одговорише, да не могу никакву озбиљну диверсију противу Турака предузимати док не истече рок примирју, за што је требало чекати још 1¹/₂ годину.⁴

Цар немачки Фридрих III кренуо је се у Децембру г. 1451 из Беча за у Рим, повевши собом и младога Ладислава. На жив захтев угарске господе, да им краља њихова једном испод свога турског отпусти, и на сваки начин да га бар не води у Италију, цар одговори, да он иде у Рим не само ради свога крунисања, него још и да тамо на корист Угарске уговори општи поход хришћанства противу Турака. Он позиваше Угре, да и сами по-

¹ Ово прича сам папа Никола V у своме тестаменту. Muratori, Scriptores Reg. ital. III, p. II 935. Навод у Zinkeisen, I, 831.

² «At cum oratores non nisi generalia responsa retulissent, infecta iterum ad nos rediere.» У тестаменту папе Николе на нав. м.

³ «Graeci diffidentes suis viribus, ad Latinorum opes confugerant, lacrimis auxilia expectantes. Surdae, pro pudor! nostrorum principum aures fuerunt, caeci oculi etc.» Raynaldy, XXV, 609.

⁴ Engel, Gesch. v. Ung. III, 175.

шљу своје пуномоћнике у Рим ради преговора и договора о рату противу Турака.¹

И заиста је Фридрих одмах после свога крунисања (у Марту 1452) чинио у Риму неке кораке и покушаје за поход крсташки. На свечаном састанку кардинала под председништвом самога папе, секретар царев, владика Енеј Силвије, говораше сјајну политичку беседу. Он описиваше беду и несрећу, која је Хришћане снашла од Турака; помињаше и жигосаше немарност и хладноћу, којом европски владоци гледаше и пушташе турску моћ, да се на штету хришћанства шири. *«На жалост,»* говораше Силвије, *«вели је жар у Сарацени у њиховом неверију, него ли ревност наша у вери. Гледамо напаст на Хришћане, па ћутимо; насиље се чини вери нашој и хоће да је ијарме, а ми очи окрећемо на другу страну!»*²

Али све и прође само на лепим беседама. Цар Фридрих условљаваше своју акцију акцијом папе, а папа не смеде ништа позитивно да обећа, док најпре не сазна жеље и намере осталих хришћанских дворова. Европа није у стању била да се узвиси до правих државничких погледа и да се сложи у једну истински велику и сложну радњу.

Грци већ видоше да се великој помоћи од европског запада не могу надати, па замолише папу да бар он пошаље војске колико може. Папа понови са своје стране да ће чинити све што год узможе, али тражаше да Грци пре свега свечано и званично

¹ Engel, Gesch. v. Ung. III, 164.

² Цела беседа у Aeneae Sylvii, Opera, и у Raynaldi Annal. Eccles. XXV, 590—593.

признаду главарство римске столице и уједињење обеју цркава. На ту жељ пошље у Цариград као свога ванредног легата кардинала Исидора, родом Грка, бившег московског Митрополита, који је г. 1437 заступао руску цркву на сабору флорентијском и који се због тога што је на унију пристао, није смео више враћати у Русију.

Кардинал је довео у Цариград (почетком Новембра 1452) неколико стотина драговољаца, које је на путу своје по разним острвима архипелага прикупио био.

О хаотичком стању које је Исидор у Цариграду затекао, о општој сиротињи и забуни, о немоћи владе, о раздражености и горчини народа, о тужној свечаности 12. Децембра 1452, којом је у св. Софији у присуству цара и дворанства проглашена унија обеју цркава, о нередима којима је светина давала протест свој против тога, о свему томе опширније овде говорити не би било место. Доста је да се зна да су већина народа и вође њезине били одсудно противни унији, и да су јавно говорили да је милије и Турке у Цариграду гледати но Латинце.¹

А какво је стање ствари било у највишим круговима у Цариграду, каква оскудица патриотизма, каква духовна анархија, то најбоље карактеришу речи, којима се цар Константин у Новембру те исте године жалио своје поверенику Франци. *«Осим тебе,»* рекао је цар, *«овде нема човека с киме бих се могао посаветовати; сваки ти то само свој интерес гледа. Док си се ти на страни базио мати*

¹ О свему томе види моју студију «Пад Цариграда» у Голишњич III, 107—110.

ми је умрла; за њом је умрво и Кантакузен, који је беспристрасно судио; Лука Нотара јавно казује да само он зна шта треба радити, и да је управо само оно добро и корисно што он говори и ради; велики се челник расрдио на Србе и ради заједно с Јованом Кантакузеном; с киме могу да се советујем? Зар с калуђерима или људима који су као они?! Та они ништа не разумевају од државних послова. С властелом? Но од ње опет сваки припада овој или оној странци, и издао би другима тајну, коју бих му позерио!»¹

У таквом духовном раздору, моралној анархији и материјалној немоћи опсадна је војска султана Мехемеда ел Фатије затекла Цариград с пролећа год. 1453.

---

¹ Phrantzes, l. III, c. 22, 221.

ГЛАВА ДЕСЕТА.

НАД ЦАРИГРАДА

29 Мај 1453.

Не може бити задатак овој историји да улази у све појединости оне грандиозне драме, која се свршила јуначком смрћу последњег цара грчког и премештајем престолнице османскога царства у Цариград.

Ми ћемо изложити овде само оне моменте, који бацају светлости било на силу турску, с којом је и српски народ имао да се бори, било на политичко стање турске царевине, балканских земаља и целе Европе, с којим је стањем и српска политика имала да рачуна, — било на утицање Срба у оној великој трагедији на обали Боспора.

Покретања турске војске из Једрена према Цариграду почела су се већ у Фебруару 1453. Сам султан кренуо се у петак 23 Марта.

Од прилике у то исто време јахало је друмом који од Пловдива у Једрене води 1500 српских коњаника. Команданат им је био Јакша од Брезника,

на гласу српски војвода, о коме Михаило из Острвице каже да је поочим Дмитру и Стефану Јакшићу. Војска је та јездила у Једрене као одред (контингент) који је Србија по уговору с Портом дужна била да на захтев султанов шаље турској војсци у помоћ. Као да ни сам војвода Јакша није знао, а сигурно војници његови нису знали, на коју је страну султан мислио да завојшти. Као да су веровали, јер тако се и говорило, да ће султан некуда преко мора у Караманску. А кад стигоше у некакво место с ону страну Балкана, чуше да је турска војска већ пала пред Цариград и да с њима ваља тамо поћи да помогну султану освојити га. На тај се глас запрепастише српски војници и војвода њихов. У првом часу срдње и гнушања Јакша хтеде да се у Србију врати. Али кад се о свему дубље и хладније размисли нађе, да би тиме изложио своју земљу и свога господара прекору, да Србија није одржала свечану једну обвезу свога уговора с Портом, а да би тиме дао султану врло згодан повод да и на Србију завојшти. Осим тога, хришћански пријатељи у ономе месту рекоше Јакши, да тешко да би га Турци пустили да се натраг врати. С тужним срцем и невеселим оком настави Јакша са својим коњаницима свој неславан пут к Цариграду у ордију турску.¹

А турска је војска стигла пред Цариград 6-ога Априла; седмога је већ свака трупа заузела своје у напред назначено јој место. Колико је ње на број био, о томе се савременици и очевидци не слажу. Халкохондил је цени чак на 400.000 људи, Дука на

¹ За све то в. Михаило из Острвице, Гласник XVIII, 102.

265.000, Франца на 258.000, Леонардо из Хиоса на 300.000, Грк, који је у патриотској елегији опевао пад Цариграда, на 217.000. Међу тим што Евлија Челебија каже да је султан поделио плен цариградски на 170.000 војника добро се подудара с тврђењем Млечанина Барбара који каже да је бораца било свега 160.000, и с тврђењем Флорентинца Тоталда, који истина вели, да је било у војсци султановој 200.000 људи, али који додаје «*да је међу њима било 40.000 које терзија, ашчија, свакојаких трговаца и занатлија, које других људи, који пођоше с војском да што добију или упљачкају.*» Што се тиче самих бораца, овај очевидац тврди да је од прилике тек четвртина била једнообразно и како треба наоружана а с осталима је било свакојако, — «*по неки беху наоружани по француски, по неки по бугарски, други опет на друге начине; по неки су имали гвоздене клобуке, по неки лукове и стрелике; други су опет били без друга оружја осим што су имали штитове и криве сабље.*»¹ Ова слика о турској војсци, коју нам даје један интелегентан Италијанац очевидац, у многومه подсећа на слику, коју по народној песми Иван Косанчић црта о турској војсци пред царем Лазарем и српском господом на Косову.

Одред коњаника српских без сумње је заузео место негде на левоме крилу турске војске, које се

¹ «Aucun en y avaint armez à la guise de France, aucuns à la guise de Bulgarie; autres en autres façons; aucuns avaient chappeaux de fer, et aucuns avaient circs et oranequins: les autres gens de faict estoient pour la plupart sans armes, exceptés qu'ils avoient targes ou targettes et sauveterres ou cimenterres etc. — Information envoyée etc. par Jehan Blanchim et Jacque Totaldi ou Tedardi, Florentin etc. штампано у: Chronique de Charles VII, roi de France, par Jean Chartier, Tome III, 20—35.

пружало од центрама (према капији св. Романа) к златноме рогу и даље обухватајући Галату. На томе су крилу у опште биле све европске трупе, док су десно крило образовале трупе анадолијске.

Како је левим крилом командовао зет султанов Заган-паша, то је под њим стојао и коњанички одред војводе Јакше. Да су под њим стојали пионери, и то *«рудари вични рудокопци злата и сребра с којима је он почео да поткопа зидине града на 14 места,»* то каже напред поменути Флорентинац. Да су људи који су поткове градили били рудари по занату, то каже и други један очевидац Убертин Пускул.¹ А трећи један очевидац, архијепископ Леонардо из Хиоса, вели изреком да су ти рудари били *из Новог Брда у Србији.*² Франца опет прича, како су Турци радосно и светећи се довикивали Грцима на зидинама градским: *«Ево и Срба да се бију противу вас!»*³

У осталом значајно је да ова радња поткопима, и ако је концентрована била противу Калигарије, најслабије стране зидина цариградских, никаквог успеха имала није. Не мање је значајно да је први потказ о правцу поткопа дошао кир Луки Нотари,⁴ који је из ранијих времена морао бити познат српским старешинама у ордији турској.

Има једна ствар коју није могућно муком прегутати, јер и сувише оштро карактерише труло

1 Ubertini Pusculi Constantinopoleos, lib. IV, 745—750.

2 Lionardo da Scio. Lettera sulla presa di Constantinopoli, 319.

3 Phrantzes, Lib. IV, cap. 2, стр. 326.

4 B. Barbaro, 41. — Phrantzes, 241.

стање друштва на балканском полуострву, моралну и политичку пометеност хришћанских држава и земала онога доба Песник пропасти Цариградске казује да је у султановој војсци, која је на град нападала, *било до 30.000 најаника Хришћана!*¹ То осим контингената, које су Србија, Влашка, Молдавија и Босна слати морале! И Флорентинац Теталди, каже, да је у турској војсци било *«много Хришћана из Грчке и од других народа.»*² А архиепископ Леонардо узвикује: *«Али ко је опсадио град, и ко је поучавао Турке војничком реду ако не Хришћани? Ја сам очевитац да су се Грци, Латини, Немци, Угри и људи од сваке друге хришћанске народности помешали с Турцима па на град ударали!»*³

Видели смо како је деспот по невољи морао да пошље султану један коњички одред и неки број новобрдских рудара да му помажу Цариград освајати. Видели смо да ови српски помагачи баш нису много помогли, и да је сва прилика, да је њихова помоћ хотимично тако јалова била. Но да ли је могло бити да деспот Ђурађ ништа позитивнога чинио није да Цариград спасе?

Пре свега пада у очи да је његов стари пријатељ, среброљубиви Халил-паша велики везир, чинио све што је могао да одврати султана да се на Цариград не напада. Халил је у томе тако далеко ишао, да га је сам султан при једном славном ноћ-

¹ *Ἐχεν... φραζίδες Χριστιανούς κακούς τριακτα χιλιάδες. - Θρησκ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως, XIX, 752, стр. 209.*

² *Informacion, 30.*

³ *Lionardo da Scio, Presa di Constantinopoli, 258.*

њем призору опоменуо «да се не даје омекшати хришћанским сребром», већ нек му помогне Цариград освојити. Халил је ипак следствено све до самога свршетка опсаде сваком згодном приликом покушавао да султана побуди да се тргне натраг, и најпосле је ту своју радњу платио насилном смрћу у тамници. Катастрофа Халилова и рат Мехмедов на Србију долазе тако једно за другим, да ништа није вероватније него да има нека свеза међу њима. Ништа није вероватније, него да је Халил за злато Ђурђево радио, да одврати катастрофу цариградску, па сву не одвратно, а само своју као и катастрофу Србије ускорио.

Осим тога одмах првих дана по отвореном пуцању на Цариград (11 Априла) стижу у стан турски посланици од Јована Хуњадије, онога којег је само име већ задавало страх Турцима. Хуњадија поздрављаше султана и јављаше како је сву власт и управу краљевином угарском предао младоме краљу Владиславу Албертовићу, како он више није одговоран за одлуке угарске, те с тога враћа султани докуменат на коме је са стране порте Угарској у Смедереву год. 1451 подјемчено примирје, и моли да му султан поврати докуменат на коме је он — Јован Хуњадија то исто порти подјемчио.

Ово другим речима није ништа друго значило него да Угарска изјављује, да уговор о примирју — које је имало да тече још 14—15 месеца — њу више не везује, и да враћајући султани слободу делања према Угарској, сматра и себе за потпуно слободну према њему. Ово је дипломатском копреном покривена претња.

Сва је прилика да је и иза овог дипломатског корака деспот Ђурађ. За тако фино смишљене по-
тезе војвода Јован Хуњадија није био створен. Али
је Хуњадија, који је тек ту недавно обновио своје
некадашње пријатељске одношаје према Ђурђу, —
могао да послуша савет старог, дипломатски окрет-
ног господара од Србије. А Ђурађ не само да је
као владар од Србије имао најживљег политичког
интереса да спречава да Цариград не падне, него
је он и мимо тога имао праву моралну дужност да
дејствује, да се сад факат смедеревског примирја
поништи. Видели смо напред да се у грчким кру-
говима деспоту јако замерало што је посредовао
за оно примирје између Порте и Угарске. Ако је
примирје заиста подигло султана на Цариград, онда
је прилика да ће га отказ тога примирја од Цари-
града вратити. То је била права целъ Хуњадијиног
посланства у табору турском.

С овом угарском посаобином везана је једна
ситна прилика, која карактером својим подсећа на
фаталност што обично прати кораке Ђурђеове. Угар-
ски посланици дођоше да помогну Цариграду, али
видевши како су Турци невешти у пуцању из то-
пова — научише их како треба зидине цариградске
рушити! Грчки државник и историк Франца каже,
да су угарски посланици то чинили што су желели
да Цариград што пре падне, верујући да ће се
обистинити што је некаки пустињик Хуњадији про-
рекао, да ће се Хришћанство ослободити Турака
тек пошто ови Цариград освоје!¹

¹ Phrantzes, 239. — За све види моју студију «Пад Цариграда» у
Голдшвајц III, 124.

Априла 18-ог предузели су Турци први покушај да јуришем град освоје, а 20 Априла имали су прву битку на мору с неколиким хришћанским бродовима. Обе су те борбе несрећне за Турке испале. Халил је и ту прилику одмах употребио да светује да се султан с чашћу од Цариграда повуче у толико лакше што је сам цар Константин молио за мир, и у толико пре што могућност није искључена била да једнога дана искрсну војске хришћанске турској с леђа и с бокова. Противу Халилових разлога енергично су устали били султанов зет Заган-паша и шеик Ак-Шемседин-ефендија. Султан пристане уз њих, те се одлучи да се борба настави а цару да се одговори, да мира може бити само тако, ако преда Цариград, у коме случају султан му подјемчава мирно уживање Мореје као самосталне државе.

Борба се дакле наставила с великом енергијом са стране силне војске турске, с великим хероизмом са стране оне шаке људи, која је старе зидине Цариграда бранила. Стање је града из дана у дан све критичнијим постајало. Пред свршетак Маја већ је јасно било да се катастрофа не да дуже одлагати. Турци се с великим весељем спремаху за последњи општи јуриш.

Тада, управ на три дана пред пад Цариграда, стигоше нови посланици из Угарске. Дођоше да објаве султану ступање Владислава Албертовића на престо краљевине угарске, да га у име његово замоле да од Цариграда одступи, а ако не усхте, онда да му попрете објавом рата са стране Угарске. Прилика је да је и ова посабина оправљена

по упливу деспота Ђурђа којег је зет гроф Улрих Цељски тада баш руководио одлукама младога краља угарског. Још је даље сва прилика да су ти посланици угарски прошли кроз Смедерево путујући к Цариграду, па се лично видели с деспотом Ђурђем.

Свакојачко долазак угарских посланика дао је повода не малој ускомешаности у турском стану. Људи Халилови растурише по војсци глас да велика једна војска хришћанска под командом «проклетога Јанкула» маршира пут Једрена, и да велика флота латинска тек што се на обзору мора забелила није. Узеше дражити војнике да ропћу, што онај млади и самовољан султан не ће да послуша мудрог и искусног великог везира, већ ову велику и јуначну али сад већ прилично заморену војску хоће да и ложи лудо ризику да пропадне нападнута непријатељем са свих страна.¹ Узрујаност је у војсци била тако велика и жагор незадовољства тако озбиљан да је се и сам султан Мехемед тешко забринуо. По његовој заповести 27-ога се Маја испуило велико веће да размотри и одлучи шта ваља да се ради с погледом на угарску посаобину и на опште стање ствари. Разлози и једне и друге партије на томе већу не само да бацају светлост на два главна правца по којима су се турски државници разликовали, него и побуде, које су одређивале политику Мехемедову према Србији. Добро је дакле да овде у кратко поменемо шта је на ономе већу било.

Халил-паша је тога дана изиграо своју последњу карту. Дође цару на диван невесео; чисто се погнуо од тешке бригае. Изгледаше као човек који

¹ Phrantzes, 326.

у пуној свести о својој моћи очајава како ће да извуче државу из крајње несрећног положаја у који је будалаштинама и лакоумношћу неискусних људи запала. Говораше пред царем и пред осталом господом како по свему што сазнаје сва се Европа диже да Цариграду у помоћ притече, и како се хришћанска војска, кад већ једном стигне, не ће задовољити само да их са свим из Европе протера. Завршујући своју беседу Халил се обрати непосредно на султана: *«Ја сам ти, Господару, често претказивао шта ће да буде резултат нашег предузећа и често сам ти то понављао, али ме ти никада до сада не хтеде послушати. Ево те сад на послетку још једном молим: Одступимо те да не буде и црње и горе!»*

Видело се да је говор Халилов учинио дубок утисак на младог султана. Заган-паша, као шеф ратоборне партије и који је иначе мрзио на стару мудру лију Халила, осећаше да се љуља положај његов и његових пријатеља, јер одступити од Цариграда значило би за њих све ако не «гајтан» а оно «сургун.» Осим тога, Заган је био турски патриота и очевидно човек не само јаког карактера, него и познавалац стварних одношаја у Европи. Она партија у говору његовом, која се тиче европске коалиције, истинито је огледало ондашњег стања: *«Што се тиче тога,»* говораше Заган, *«да ће савезници са запада притећи Цариграду у помоћ, ја то просто не верујем. Нити мислим да би се флота из Италије овамо појавити могла, како то неки говоре и како то нарочито Халил-паша терди. Ти сам, Господару, врло добро знаш, да поце-*

паност Италије и поцепаност других хришћанских држава чине те су оне са свим немобне. Никад се оне међу собом сложити не могу. Кад после многих напора и дугих преговора западне државе нај-после и закључе између себе мир, то не бива на дуго, и заклео бих се да би га кроз кратко време нарушили. И кад су везани уговором о савезу то им ни најмање не смета да један савезник од другог савезника земљу отимље. Вазда су они у послу око својих интрига, и највише се један другог боје. Истина јест, у њих се много размисља, много тумачи и говори, али се врло мало ради. Што с вечери реше, то с јутра разреше. А кад и одлуче да нешто предузму, онда опет оклевају да приступе к делу; управо изигравају време. А допустимо да баш нешто и отпочну, опет не могу да раде како треба, јер се не слажу у назорима. И то још особито у ово наше време, кад има међу њима нов раздор. С тога, не треба их се бојати. У осталом, све да се и појави флота из Италије, каква нам опасност отуда предстоји, кад сва њихова војска не изнеси не половину, него ни четвртину војске наше?! С тога, Господару, не губи надежду. Немамо узрока бојати се опасности какве, мањ ако нам је сам Алах пошље. Буди јунак, па заповеди да јуриш предузмемо!»

Султан и овај пут пристане уз Заган-пашу. Посланици краља угарског замоле се да причекају који дан за султанов одговор. Војсци се с нова изда заповест да се спрема за јуриш. После поноћи између 28 и 29 Маја 1453 јуриш се тај пред-

узме. Кад је дан 29 Маја већ огрануо, Турци су постали господари од Цариграда.¹ По једном извору то је био Србин један који донесе те предаде султану главу Константина, последњега цара грчког.²

После неколико дана султан, нови цар од Цариграда, повове преда се угарске посланике па им с великом поноситошћу каза, нека однесу краљу своме поздрав, да му се од стране Порте оставља на слободну вољу, да мир чува или рат објави, како год сам за добро нађе. У овоме је одговору јечао тон гордости, силе и презирања.

Кад се султан у Јуну (по Дуци 18-ога) врати у Једрене, дођоше му ванредне посаобине од свих васалних држава хришћанских, да му честитају тако ванредан прираст силе и славе, да му поднесу дарове и обнове «капитулацију мира» (*la capitulatione della pace*), како се у талијанском преводу Сеад-едина каже). И Сеад-един и Дука и Критовул помињу међу њима изреком посаобину деспота Ђурђа.³ По првом и по другом султан је показао како је незадовољан с понашањем Ђурђа Бранковића.

По Дуци се то незадовољство могло видети по томе што је султан самовољно погазио одредбе капитулација о миру са Србијом, изјавивши посланицима српским, да очекује да о првом року Србија

¹ За све види моју студију «Пад Цариграда». Годишњица, ⁵III, 152—165.

² Повѣст о Цариграду, чтење И. И. Срезневскога. Ученик Записки втораго отдѣленія импер. Академ. наукъ, I, 1854; стр. 122.

³ Ducas, 58^a. — Sead-eddin, II, 166. — Critobulus, lib. I, c. LXXIV, 190.

плати већи данак. Он помиње и суму — 12.000 дуката

По ономе што Сеад-един прича, изгледа као да су Ђурђеви Срби покушавали да праве неку диверзију у корист Цариграду тиме што су нападали на неке градове које су Турци на граници српској држали и што су прекидали свезу међу знатнијим стратегијским тачкама на којима су биле турске посаде. Сеад-един изреком помиње да саобраћај међу Приштином и Скопљем због Срба сигуран није био. Неке су градове турске на граници већ и узели били, друге опет разорили.¹ Може бити лако да је одјек ових догађаја на граници између Србије и Романије дао повода једноме од оних узнемирљивих гласова, који су како помињасмо узрујавали војску турску пред Цариградом. Свакојако знатно је што Сеад-един каже да се деспот Ђурађ, чувши за успех отоманског оружја пред Цариградом, препао и напунио стравом тако да је по посланику, кога је оправдио да султану победу честита, послао и кључеве од већине оних градова и молио султана да извини и опрости за све што се десило.² Султану то није било доста већ је тражио да му се предаду и кључеви и од осталих градова.³

По једном другом савременом извору султан је

¹ Sead-eddin, на нав. м.

² «Il principe di Servia, Vallach, ... intesa la vittoria e li felici progressi dell' armi ottomane, si riempì di paura e spedì un suo uomo per passar l'uffitio di congratulatione, e mandò le chiavi della maggior parte delle sudette città e ricoverandosi sotto il manto della Real clemenza, supplicò al Re per il perdono delle sue colpe passate.» Sead-eddin, II. 167.

³ На ист. м.

тражио ни мање ни више већ — град Смедерево и Голубац!¹

Деспот је већ знао шта ти захтеви значе. Непријатељски значај њихов био је за њ несумњив, у толико више што је пријатељ Ђурђевић, стари Халил-паша велики везир по заповести султановој бачен у тамницу и 10-ога Јула удављен, «због доказаног његовог шуровања с Хришћанима,»² дакле готово у оно исто време, у које је и српска посабина онакав одговор добила. За деспота је било јасно да има да бира: да ли да без рата преда главне позиције земаљске Турцима, или да прими рат па да се изложи свима добрим и злим могућностима његовим.

Капитулација мирним путем није доносила собом никакве трајашне користи, а била је пуна понижења и скопчана с позитивним штетама. Она би раскинула сvezу Србије са хришћанским државама, и с једне стране усамивши је а с друге предавши главне позиције у Србији Турцима, стратегијски и политички отешчала ослобођење Србије. Таква капитулација била би грозно порицање целе политике којом је Србија од првих дана Ђурђевићеве владе ишла. Осим тога народ је српски баш услед пада Цариграда у неку ратоборну узбуђеност дошао. Њојзи ћемо наћи стварнога доказа у догађајима

¹ «Imperator Teucrorum a Georgio despote petit ut duo oppida sibi tradat: Columbac et Smedrevo, oppida munitissima, ex quibus facilimus aditus in Panoniam est.» Писмо Трогиранина Соботе своме пријатељу у Флоренцу од 21 Јула 1453. Rad I, стр. 152.

² Турски историк Османзаде каже 10 Јул. Hammer, II, 5. По Кригову било је у исте дане у које су се разне посабине од вазалних кнежева у Једрену бавиле. Critobulus, lib. I, LXXVI, 103.

почетком г. 1454. А о готовости српскога народа да пристане на крсташки поход противу Турока говори и Флорентинац Тедалди, очевидац цариградске катастрофе, који је у једном писму политичког карактера разлагао користи и вероватност успеха општег једног европског рата ради ослобођења Цариграда.¹

Осим ратоборности у самом српском народу, у средини лета 1453 г. ствари су тако стојале да је изгледало да непосредно предстоји велика европска коалиција противу Турака. Флога, састављена од убојних галија млетачких, папиних, напуљских и бургундијских, која пошав Цариграду у помоћ противним ветровима би задржана у Хиосу, још се налазила у архипелагу. Гласу да је Цариград пао, одјекнуо је кроз сву Европу, кроз све дворове и тако рећи кроз све колибе, јаук препасти, узвик индигнације. И у Риму, а нарочито у Млечима, не само да се пад Цариграда осећао и жалио с дубоком тугом као страховита несрећа, него су се у први мах спреме за рат још с већом енергијом настављале. Папа је живо радио на организовању општег крсташког рата, и у тој је цели послао младоме краљу чешком и угарском Владиславу Албертовићу као нарочитог посланика владику од Павије Јована Кастилију.²

¹ Information envoyée par Francisco de Traves à très Rev. père en Dieu Monseigneur le Cardinal d'Avignon etc. par Jehan Blanchin et Jacques Totaldi ou Tedardi, florentin, de l'entreprise de Constantinople etc. à laquelle le dit Jacques estoit personnellement, штампано у Chroniques de Charles VII par Jean Chartier, Tom III, 33.

² Engel, Gesch. d. R. Uugarn, III, 175.

Све је то могло бити а без сумње и било познато деспоту, јер је саобраћавање међу дворовима хришћанским одмах после пада цариградског јако оживело. Деспот је нарочито морао желети да се обавести о намерама двора угарскога. У Угарској су се већ после оног одговора султановог морали решити да буду спремни да се бар бране ако не и да нападају. Ратоборна је струја и тамо, нарочито по народу, ако не и по вишим редовима, дубоко и живо заструјила. У самој ствари краљ Владислав је само мало позније, (у Октобру те године), формално обећао папи, да ће сазвати саборе краљевине Чешке и краљевине Угарске, те да одлуче што је потребно за рат с Турцима.¹

На кратко, стање духова у Србији и ван Србије било је такво, да се деспот Ђурађ није дуго колебао. Почетком Августа, ако не и пре, он се одлучио био да султанове захтеве одбије, другим речима да прими рукавицу рата.

У Августу видимо опет његове посланике у Једрену где предају порти данак. Овај се обично у том месецу предавао, једно можда што је то био онда последњи месец календарске године која се са 1-им Септембром почињала, а друго можда и што је у Августу био закључен последњи уговор, којим су регулисани одношаји између Порте и Србије, што се дакле у Августу навршивала рачунска година за плаћање данка Порти. Дука каже да су српски посланици донели онај повишени данак који им је султан затражио био, и да су у име свога господара и деспотице Јерине чинили Хришћанима

¹ Engel, на нав. м.

велике милостиње. Изреком даље помиње да су из робља откупили 100 калуђерица и повратили им слободу, а осим тога дадоше многим Грцима од вишег реда новаца те се из турскога робља откупише.¹ Милосрђе и богаство српскога двора никада се у Једрену на сјајнији начин показало није. Ослобођено је робље благосиљало штедру руку деспота Ђурђа и деспотице Јерине. Нити су без утиска на порту прошли ови нови јавни докази великога богатства господара од Србије

Може бити да је деспот већ преко ове посао-бине у Августу г. 1453, испунивши један део султанових захтева (о повишењу данка како Дука вели, или о накнадном измирењу заоставших данака о којима Критовул помиње), изјавио слободно и пресудно да не може испунити оне који се тичу извесних градова. Сеад-един каже да је Ђурађ одбио захтев да градове уступи, да је у томе смислу послао на порту *«безобразан одговор, и своје дрске руке подигао на границе српских и испадајући на јавне друмо е почео зло да чини; и још је нарочито затворио друм који води из Скопља у Приштину, тако да ни послани (званично) ни путници не могуше ни тамо отићи ни отуда доћи са дрскости његове.»*²

Сва је прилика да је деспот у исто време кад је преко посланика изјавио да захтеване градове уступити не може, наредио да се граница постави у ратно стање ради одбране од каквог изненадног

¹ Ducas, 314, 21.

² Sead-eddin, II, 167.

напада. Сувремени су Турци ово узели као дрско изазивање, те је тај утисак изашао на видик и у Сеад-едина.

С јесени 1453, — или, како се онда рачунало, почетком 1454 године, — већ је скоро извесно било да ће на пролеће рата бити. Порта се спре-мала великом енергијом. Без сумње и Србија.

ГЛАВА ЈЕДНАЈЕСТА

ДИПЛОМАТИСАЊЕ И РАТОВАЊЕ

у год. 1454.

С јесени и преко целе зиме 1453—1454 године у Једрену су се чиниле велике војне спреме. Оче-видно је било да султан намерава да завојшти на неку страну. Саски и Сибињски трговци, који су трговином ишли до Цариграда и до Солуна, опазили су те спреме и јавили за њих краљу Владиславу.¹

Деспот је Ђурађ без сваке сумње имао још сигурнијих обавештења о правом обиму оне спреме и о правим намерама портиним. Судаћи по ономе што Михаило из Острвице прича, међу српском је се господом, још пре него што је султан на Цариград и завојштио, веровало, да ће се он послужити првом приликом, да и Србију заузме.² Знамо већ да је султан одмах чим је Цариград освојио, тражио од деспота да му уступи Смедерево и Го-

¹ Engel, Gesch. v. Serw. 404.

² Михаило из Острвице, гл. XXVI, 109.

лубац, како би одатле у Угарску упадати могао. Ово је захтевање султаново тако познатим постало, да је Трогиранин већ с крајем Јула 1453 о томе, као о позитивној новости, писао своме пријатељу.¹ Посаобином и даровима својим у Августу 1453 Ђурађ је за онај мах опасност отклонио. Али се нико у Смедереву није варао надеждом, да се султан на ту ствар вратити не ће. Деспот и његови саветници оне зиме (1453—54) живели су дане пуне тешких брига и великих напора. Узроци тих брига и последице ових напора сасвим јасно излазе на видик с пролећа године 1454.

Чим је грануло пролеће деспот је са госпођом Јерином и синовима² прешао у Угарску. Ми за сад не знамо да ли се под оним «синовима» мисле сва три или само она два старија које је Мурат ослепио. Доказа немамо никаквих, али би по другим доказима о Ђурђевој осећању шта дужност захтева, рекли да је сва прилика, да је Лазар остао у Смедереву. Али да је деспот мислио да лако може бити да ће Турци, ако само ударе, и Смедерево освојити, најбоље се види по томе што је он дао све своје благо из Смедерева у Угарску пренети. Трогиранин пише своме пријатељу, како људи причају, да су пуних 15 дана превозили пртљаг и благо деспотово на ону страну Дунава.³

Деспот је рачунао да ће својим личним ауторитетом и непосредно далеко сигурније подејство-

1 Listine u Radu, I 152.

2 «Se, liberos, conjugem, humana et divina Panonibus commendavit.» Трогиранин, Listine у «Radu» I, 153.

3 Listine. I. c.

вати на краља и великаше угарске да подигну војску те да Србији у помоћ притеку. Кад је у Августу те године Трогиранин већ своме пријатељу писати могао, како је деспот молио и преклињао Угре и краља угарског да не штеде ништа, и да не чекају да Турци пређу Дунаво па да их код кућа потраже, — кад је то већ Трогиранин могао знати, онда можемо закључивати, да је прилично познато било у коме смислу и шта ради деспот у Угарској. Може лако бити, да је на немачки сабор, који се у Априлу месецу те 1454 године састао у Регенсбургу, поред угарске посаобине предвођене владиком варадинским Јованом Витезом, дошла била и посаобина деспота Ђурђа. На сваки начин, на томе се сабору живо наваљивало на немачке сталеже, да дигну војску противу Турака. Него немачка господа одлуче, да се та ствар одложи до другог сабора, који ће се састати 29 Септембра исте године у Франкфурту.

Угарски се сабор састао с крајем Маја или почетком Јуна. Деспот је успео да угарској господи живо представи опасност, која за угарску краљевину наступа ако Србија подлегне Турцима. На Павлов дан краљ потписује декрет да се води рат с Турцима, назначује Јанка за војсковођу и наређује како да се војска искупи.¹ Само је на жалост при ондашњој војној организацији и при политичком стању земаљском требало бар три месеца да се угарска војска мобилизује.

Док је деспот у Угарској наваљивао и преклињао да се са помоћју што пре ускори, у Србији је рат већ у велико бесно.

¹ Декрет је штампан у Raynaldi Annali Eccles. XXIX, 5.

Тек је деспот био оставио Смедерево, а стиже један чауш са Порте. Упрепастило га је кад не нађе деспота на двору. Упрепастило га је, јер му је у Једрену казато да ће главу изгубити, ако најдаље кроз 25 дана не донесе одговор деспотов на поруку султанову. Сувременик, византијски државник и историк, Дука, сачувао нам је бар смисао њезни, ако не ћемо да верујемо баш и у речимичну тачност текста. Она је од прилике гласила овако:

«Србијом је по праву признатом од стране султана, владала династија Лазарева (Лаз-Оглије). Последњи је представник те династије преминуо у лицу деспота Стефана. (Било је правило у освојачкој политици турској свагда најпре покушати не ће ли се земља, коју султан заузети намерава, мирним путем потчинити. По неки су се кнежеви заиста таким путем и потчињавали. Нарочито је ово случај с многим оним династама по Македонији, Тесалији и Албанији, који се појавише после распада Душанова царства. Таквом се у неку руку медијатизованом династу остављао један део државе у баштину и има примера да су се такве баштине дуго задржале у фамилији такога династе.)¹ Деспот Ђурађ није Лаз-оглија, већ је Вук-оглија. Право Ђурђа Вукоглије да влада земљом Лазоглије није ни мало јасно за Порту. За њу је јасно, да османска династија има нека права на ту земљу, јер је с династијом Лазоглија, била у женидбеним свезама. Свакојако, султану та земља треба. Он је формално од деспота иште. Пристане ли овај да му је

¹ Н. пр. Још у год. 1566 помиње се кнез Дмитар, који је држао Крагово с његовим рудницама у баштину. Jireček, Heerstrasse 81

на леп начин уступи, онда му султан даје на мирно уживање старе земље Вук-оглије (Косовску равницу с Приштином) и још варош Софију. Не пристанели, онда је тим самим са стране Порте Србији рат оглашен.»¹

Српска господа, која су земљом у одсуству деспотову управљала, рекоше чаушу да му сами од себе никаква одговора дати не могу, него нека мало причека повратак њихова господара, кога и сами сваким даном очекују. На тај рачун чауш је остао пуних 30 дана у Смедереву, само што је још за времена послао весника у Једрене, да извести порту шта га задржава. Али кад ни тридесетог дана деспот не дође, онда чауш царев, који се дотле без сумње добро проводио, срдито остави Смедерево.²

Међу тим се турска војска почела кретати пут Србије.

Још се никада пре тога толика сила на Србију дигла није. Трогиранин у Августу те исте године јавља своме пријатељу «да је од људи, који су знали шта је и како је, чуо, да је на деспотову државу напала толика сила турска, о каквој још никада читао није. Осим обичне своје војске султан је најмио био десет легиона³ својевољаца, људи од сваког рода и дрских до крајности. Још су неки причали, да он вуче са собом три стотине топова, да бије српске градове! А видећи толику и тако

¹ Текст посланице у Ducas, с. XLII, 178. — О истојме види Hammer, II, 10. — Engel, Gesch. v. Serw. 405. Pejachevich Historia Serviae.

² Engel, на нав. м.

³ Судећи по неким местима у Бунџинију, у легион је ишло 1000 људи.

опремну војску око себе и сећајући се како је срећан био прошле године кад оно узео Цариград, султан је се толико понео и осилио, да му се чини, да може цео свет освојити!»¹

Срби су се користили с оно месец дана, што их чауш султанов проведе у Смедереву чекајући повратак деспотов, те у колико се могло доврше своје војне спреме. Изгледа као да су градови били у прилично опремном стању. Деспот је метуо у њих одабрану посаду. Заповедио је да се сав народ са села и отворених места повуче у градове и ту нека се сви бране што дуже могу, јер ће он у брзо с великом војском из Угарске у помоћ доћи.² У исто време образовала су се два српска корпуса ради оперисања у отвореноме пољу. Један је од њих заузео положај на Глубочици у југоисточном куту тадашње српске државе. Прилика је да је њиме заповедао кнез Никола Скобаљић. Други је заузео положај на Ситници. Не знамо за сад ко је њиме управљао. Могућно стари војвода Дмитар Радојевић Крајковић, кога ћемо мало позније видети под Сребрицом. У Смедереву је било на посади шест хиљада одабраних војника, на сву прилику под командом старога, искуснога и толико пута већ срећнога војводе Томе Кантакузина, брата деспотице Јерине.

Из речи Михаила из Острвице види се, да су она два корпуса састављена била поглавито од војника, које је дала јужна половина ондашње Србије, то јест она земља, коју ми данас називљемо старом

¹ Писмо Јована Соботе од 6 Августа 1454 год. У Radu, I, 153.

² Ducas, XLII, 179. А у овом смислу говори и Михаило из Острвице.

Србијом. Даље се види, да су команданти њихови осећали своју бројну слабост, па су се обраћали у Смедерево, да им се са што више војске у помоћ притече.¹

Какав је био прави план Ђурђев, можда ће се осветлити тим занимљивом фактом, што је Сибињанин Јанко, без сумње по наваљивању деспотову, доста рано послао нешто војске, те је прешла Дунаво негде око Свиштова и упутила се к Балкану.

Кад је султан стигао са својом војском у Софију, имао је оваку војну ситуацију: с левога бока турског стојале су две српске војске, с деснога бока продирала је угарска једна колона потискујући малене турске посаде пред собом и заузевши већ и Трнову на подножју Балкана;² с фронта је могло свакога часа да се очекује деспот Ђурађ с војском, која се у Угарској скупљала! При таквом стању ствари султан се одлучи да пошље један корпус на исток да сузбије угарску војску преко Дунава, други један корпус на запад да растера ону војску српску на Глубочици. Док се то не изврши, главна маса турске војске зауставља се у Софији, шаљући одатле коњичке колоне да пленећи продиру у Србију докле узмогу.

О даљим догађајима на десноме боку турске војске немамо никаквих података. По даљем покретању султановом можемо закључивати, да је се опасност за њу с те стране у брзо отклонила.

¹ Михаило из Острвице, 115.

² Ducas, на нав. м. — Pejachevich, 356. — Engel, 405. — Hammer, II, 11.

Онај корпус, што је пошао на српску војску, заузео је и опленио Кислину¹ и ту се наместио према Глубочици. Ту је остао ништа не предузимљући по уверавању Михаила из Острвице пуне четири недеље! «Тада.» прича Михаило, «она српска војска што је била у Глубочици, удари на турску војску па је разбије. Много Турака и много турске госпде изгине том приликом. Него после дође сам цар са својом војском, те крај једне воде, која се зове Трепања, разбије ону српску војску. Сами Турци приповедају, да од како за себе знају, још никада нису чули, да се онака једна шака људи противу онако велике силе тако храбро борила. И (сами Турци) кажу, да би Срби ту за цело цара разбили, само да су се оне њихове две војске сјединиле биле! А овако је њих јадне цар надбио. Неки су од њих изгинули, неки су се разбегли, а једнога су господина, по имену Николу Скобалића, као и стрица му, Турци живог на колац набили!»²

Последица ове турске победе била је, да су се Турци слободно у напред помицати могли. Топличка долина стојала им је отворена. Султан је се осећао толико јак, да је наредио да се од један пут и у исто време опседну сви знатнији градови српски. Трогиранин каже то изреком у једноме своме писму.³ Ова стратегијска погрешка турска била је права добра срећа за Србе. Растуривши своју силу Турци

¹ Ово осим Михаила из Острвице помињу и по гдекоји цароставници. Види у Јагића стр. 96.

² Михаило из Острвице, 116. Да су Турци Скобалића ухватили то се помиње и у цароставнику. Jaguh, Annalistik, на нав. м.

³ Listine, Rad, I, 153.

нису могли постићи никаква особито сјајна успеха. У брзо се сав интерес ратни склопио око Острвице и око Смедерева. На Смедерево је отишао сам султан са Иса-бегом Арбаназовићем и 20.000 најодбраније војске. Острвицу је опсађивала друга једна војска с много топова. Један кор од 20.000 коњаника летио је по Србији пленећи, робећи и палећи. Острвица је била на гласу као један од најтврђих градова деспотових. На вису једном стојао је град готово неприступан и дотадањим оружјем готово неосвојив. Али како ли је се изненадила посада, кад из турских положаја испод града, и можда и из положаја који се из града ни видели нису, почеше долетати огромна зрна гранитна као да из неба падају! Лаоник Халкохондила опширно описује аван-топове и њихово дејство, и говори тако, као да их је сам султан Мехемед изумео, те се у овом походу на Србију њима први пут служио.¹ Малена посада острвичка бранила је се јуначки изгледајући не ће ли се одкуда појавити деспот с његовом великом војском из Угарске! И не само да се упорно бранила иза зидова градских, него је и храбро испадала на положаје турске.² Али су турске батерије јако обрушиле куле и видине острвичке и видело се јасно да је близу крај. Посада затражи да капитулише под условом да се свима поштеди живот, слобода и имање. Турци обећају све што се од њих тражило, и још се закуну на то, па поврх тога, кад се Острвица 30-ог Јула предаде, оплене

¹ Chalcochondylas

² Hammer, II, 11.

је, спале и поруше а све становнике и браниоце у робље одведу.¹

Међу тим је сам султан Мехмед опсађивао Смедерево са корпусом Иса-беговим. Срби су храбро бранили варош, али су је најпосле услед великог дејства турских аван-топова морали напустити и повући се у град.² У турскоме су стану рачунали с поузданошћу да ће и град у скоро пасти. Султан је мислио да може слободно с једним делом опсадне војске да пође да положај Београда рекогноскује. Ово је или сам опазио команданат смедеревског града, или му је јавио ко год из турског стана. Одмах се у Смедереву одлуче да покушају да се користе добром срећом. С ону страну Дунава, — без сумње из деспотовог града Ковина, — превезе се у глуво доба ноћи неколико чета српских, па, — као што Трогиранин пише своме пријатељу, — «ванредним јунаштвом ударе на Турке, запале им стан, и заметну страшну битку. И ако се за неко време једнаком ратном срећом борило, опет најпосле непријатељи буду принуђени, да окрену леђа. Оставе сав пртљаг, војничке заставе, запаљен стан и потраже спасења у бегству. Деспотови војници одушевљени овом сјајном победом гонили су

¹ «Въ лѣто 6962 оузе царь Мехмедъ Топлацу, и тожде лѣто пороби Сръбѣѣ и расипа Остръвицу мѣсеца Юлія 30» Летоп. Срп. Господъ и Царей у В. Григоровича, стр. 54. Види и Цароставинке у: Stajine, VI, 22. — Јагића Annalistik, 105. — Engel, 406. — Hammer, II, 11. Турски историк Нешрија зове Острвицу «Смирнице-хисар», а Едриси «Смирник-сар», 16.

² Engel, 406. — Ово што је султан заузео био варош дало је без сумње основа гласу, да је Смедерево сасвим пало у руке Турцима, те је тако и Дука веровао да је султан Смедерево освојио био. Ducas, XLII, 179. — По њему и Rejachevich, Hist. Serv. 356.

их жестоко и далеко. Непријатељи, које бегством које бојем растурени и збуњени, као каква стока поскачу у реку. Причају да је се Иса-бег спасао само са четири војника»¹

Ова је српска победа начинила међу Турцима праву панику. Султан је мислио да су они Срби, који разбише Иса-бега, тек авангарда оне велике војске деспотове, о којој се толико причало. Стога је издао заповест да се одмах напусте све опсаде па да се војска прикупи у једно између Пирота и Софије. У исто време искуством под Смедеревом поцрпљеним научен заповедио је, да се у напредак друкчије удесе предстраже, и да се и дан и ноћ најбрижљивије чувају топови и други материјал.² Све ове наредбе дају мислити да су Срби, који ноћу ударише на стан турски, били у договору с неким јаничарима српскога срца, који су ватром у самоме стану помогли, да се начини забуна што већа.

Све ово што испричасмо десило се у течају месеца Јула. Грдна је штета што деспот није имао 40 до 50 хиљада људи да потпуно исцрпи панику турску. Али по несрећи у Угарској су тек почели да прикупљају војску. О томе што се у оно време у Угарској радило и какво је било јавно осећање имају две верзије. По једној Угри су се живо потресли оном новом опасношћу (Турци под Смедеревом, поје коње на Дунаву на догледу Београда!) и радо су се уписивали у војнике; «по народу су се растурили прогласи, да сад нема друго него ва-

¹ Иван Собота Трогиранин, Rad, I, 153.

² Трогиранин на ист. м.

ља бирати : или да заборавимо на војничку славу за свагда па да навучемо најгрђи јарам турски, или ваља устати на оружје па у борби за државу и живот не уступати непријатељу, ни у јунаштву, ни у стрпљивости, нити у војничкој дисциплини.»¹ По другој једној верзији «међу Угрима влада велика борба о власт, и као беспослене жене седе па се свађају.»²

И за једну и за другу верзију било је нека основа. Деспот је свима својим силама, преко својих пријатеља и по својим градовима дејствовао у смислу оне прве верзије, и у маси простог народа — која има тако да кажем зверски инстинкт да осети кад и од куд опасност долази — било је и воље да се устаје. Али међу господом угарском — међу прелатима и баронима — питања унутрашње политике, питања која ће партија да дохвати крму унутрашње земаљске управе, — потискивала су назад питање спољашње политике. Многима се чинило да опасност није баш тако непосредна, јер и «ако је кућа нашег суседа у пламену, наша још није!» И у самој ствари по Хрватској су се целога тог лета тукли Јован Витовац, који је био у служби Цељскога, и Тома Секула сестрић Јанков.³

Последица ових супротних струја била је та, да су деспот и Сибињанин Јанко тек у другој половини Септембра прикупили толико војске, да су

¹ Трогиранин на нав. м.

² На ист. м.

³ Chronic. Cilley. bei Hahn II, 716, у Engel Gesch. des Ungar. Reiches III, 186.

вати на краља и великаше угарске да подигну војску те да Србији у помоћ притеку. Кад је у Августу те године Трогиранин већ своме пријатељу писати могао, како је деспот молио и преклињао Угре и краља угарског да не штеде ништа, и да не чекају да Турци пређу Дунаво па да их код кућа потраже, — кад је то већ Трогиранин могао знати, онда можемо закључивати, да је прилично познато било у коме смислу и шта ради деспот у Угарској. Може лако бити, да је на немачки сабор, који се у Априлу месецу те 1454 године састао у Регенсбургу, поред угарске посаобине предвођене владиком варадинским Јованом Витезом, дошла била и посаобина деспота Ђурђа. На сваки начин, на томе се сабору живо наваљивало на немачке сталеже, да дигну војску противу Турака. Него немачка господа одлуче, да се та ствар одложи до другог сабора, који ће се састати 29 Септембра исте године у Франкфурту.

Угарски се сабор састао с крајем Маја или почетком Јуна. Деспот је успео да угарској господи живо представи опасност, која за угарску краљевину наступа ако Србија подлегне Турцима. На Павлов дан краљ потписује декрет да се води рат с Турцима, назначује Јанка за војсковођу и наређује како да се војска искупи.¹ Само је на жалост при ондашњој војној организацији и при политичком стању земаљском требало бар три месеца да се угарска војска мобилизује.

Док је деспот у Угарској наваљивао и преклињао да се са помоћју што пре ускори, у Србији је рат већ у велико бесно.

¹ Декрет је штампан у Raynaldi Annali Eccles. XXIX, 5.

Тек је деспот био оставио Смедерево, а стиже један чауш са Порте. Упрепастило га је кад не нађе деспота на двору. Упрепастило га је, јер му је у Једрену казато да ће главу изгубити, ако најдаље кроз 25 дана не донесе одговор деспотов на поруку султанову. Сувременик, византијски државник и историк, Дука, сачувао нам је бар смисао њезин, ако не ћемо да верујемо баш и у речимичну тачност текста. Она је од прилике гласила овако:

«Србијом је по праву признатом од стране султанâ, владала династија Лазарева (Лаз-Оглије). Последњи је представник те династије преминуо у лицу деспота Стефана. (Било је правило у освојачкој политици турској свагда најпре покушати не ће ли се земља, коју султан заузети намерава, мирним путем потчинити. По неки су се кнежеви заиста таким путем и потчињавали. Нарочито је ово случај с многим оним династама по Македонији, Тесалији и Албанији, који се појавише после распада Душанова царства. Таквџм се у неку руку медијатизованом династу остављао један део државе у баштину и има примера да су се такџ баштине дуго задржале у фамилији такога династе.)¹ Деспот Ђурађ није Лаз-оглија, већ је Вук-оглија. Право Ђурђа Вукоглије да влада земљом Лазоглије није ни мало јасно за Порту. За њу је јасно, да османска династија има нека права на ту земљу, јер је с династијом Лазоглија, била у женидбеним свезама. Свакојако, султану та земља треба. Он је формално од деспота ниште. Пристане ли овај да му је

¹ Н. пр. Јџш у год. 1566 помише се кнез Дмитар, који је држао Крагово с његовим рудницама у баштину. Jireček, Heerstrasse 81

на леп начин уступи, онда му султан даје на мирно уживање старе земље Вук-оглије (Косовску равницу с Приштином) и још варош Софију. Не пристане ли, онда је тим самим са стране Порте Србији рат оглашен.»¹

Српска господа, која су земљом у одсуству деспотову управљала, рекоше чаушу да му сами од себе никаква одговора дати не могу, него нека мало причека повратак њихова господара, кога и сами сваким даном очекују. На тај рачун чауш је остао пуних 30 дана у Смедереву, само што је још за времена послао весника у Једрене, да извести порту шта га задржава. Али кад ни тридесетог дана деспот не дође, онда чауш царев, који се дотле без сумње добро проводио, срдито остави Смедерево.²

Међу тим се турска војска почела кретати пут Србије.

Још се никада пре тога толика сила на Србију дигла није. Трогиранин у Августу те исте године јавља своме пријатељу «да је од људи, који су знали шта је и како је, чуо, да је на деспотову државу напала толика сила турска, о каквој још никада читао није. Осим обичне своје војске султан је најмио био десет легиона³ својевољаца, људи од сваког рода и дрских до крајности. Још су неки причали, да он вуче са собом три стотине топова, да бије српске градове! А видећи толику и тако

¹ Текст постанце у Ducas, с. XLII, 178. — О истоме види Hamer, II, 10. — Engel, Gesch. v. Serw. 405. Pejachevich Historia Serviae.

² Engel, на нав. м.

³ Судећи по неким местима у Баницији, у легион је ишло 1000 људи.

опремну војску око себе и сећајући се како је срећан био прошле године кад оно узе Цариград, султан је се толико понео и осилио, да му се чини, да може цео свет освојити!»¹

Срби су се користили с оно месец дана, што их чауш султанов проведе у Смедереву чекајући повратак деспотов, те у колико се могло доврше своје војне спреме. Изгледа као да су градови били у прилично опремној стању. Деспот је метуо у њих одабрану посаду. Заповедио је да се сав народ са села и отворених места повуче у градове и ту нека се сви бране што дуже могу, јер ће он у брзо с великом војском из Угарске у помоћ доћи.² У исто време образовала су се два српска корпуса ради оперисања у отвореној пољу. Један је од њих заузео положај на Глубочици у југоисточном куту тадашње српске државе. Прилика је да је њиме заповедао кнез Никола Скобаљић. Други је заузео положај на Ситници. Не знамо за сад ко је њиме управљао. Могућно стари војвода Дмитар Радојевић Крајковић, кога ћемо мало позније видети под Сребрницом. У Смедереву је било на посади шест хиљада одабраних војника, на сву прилику под командом старога, искуснога и толико пута већ срећнога војводе Томе Кантакузина, брата деспотице Јерине.

Из речи Михаила из Острвице види се, да су она два корпуса састављена била поглавито од војника, које је дала јужна половина ондашње Србије, то јест она земља, коју ми данас називљемо старом

¹ Писмо Јована Собоге од 6 Августа 1454 год. У Radu, I, 153.

² Ducas, XLII, 179. А у овом смислу говори и Михаило из Острвице.

Србијом. Даље се види, да су команданти њихови осећали своју бројну слабост, па су се обраћали у Смедерево, да им се са што више војске у помоћ притече.¹

Какав је био прави план Ђурђев, можда ће се осветлити тим занимљивом фактом, што је Сибињанин Јанко, без сумње по наваљивању деспотову, доста рано послао нешто војске, те је прешла Дунаво негде око Свиштова и упутила се к Балкану.

Кад је султан стигао са својом војском у Софију, имао је оваку војну ситуацију: с левога бока турског стојале су две српске војске, с деснога бока продирао је угарска једна колона потискујући малене турске посаде пред собом и зауевши већ и Трнову на подножју Балкана;² с фронта је могло свакога часа да се очекује деспот Ђурађ с војском, која се у Угарској скупљала! При таквом стању ствари султан се одлучи да пошље један корпус на исток да сузбије угарску војску преко Дунава, други један корпус на запад да растера ону војску српску на Глубочици. Док се то не изврши, главна маса турске војске зауставља се у Софији, шаљући одатле коњичке колоне да пленећи продиру у Србију докле узмогу.

О даљим догађајима на десноме боку турске војске немамо никаквих података. По даљем покретању султановом можемо закључивати, да је се опасност за њу с те стране у брзо отклонила.

¹ Михаило из Острвице, 115.

² Ducas, на нав. м. — Pejachevich, 356. — Engel, 405. — Hammer, II, 11.

Онај корпус, што је пошао на српску војску, заузео је и опленио Кислину¹ и ту се наместио према Глубочици. Ту је остао ништа не предузимљући по уверавању Михаила из Острвице пуне четири недеље! «Тада.» прича Михаило, «она српска војска што је била у Глубочици, удари на турску војску па је разбије. Много Турака и много турске господе изгине том приликом. Него после дође сам цар са својом војском, те крај једне воде, која се зове Трепања, разбије ону српску војску. Сами Турци приповедају, да од како за себе знају, још никада нису чули, да се онака једна шака људи противу онако велике силе тако храбро борила. И (сами Турци) кажу, да би Срби ту за цело цара разбили, само да су се оне њихове две војске сјединиле биле! А овако је њих јадне цар надбио. Неки су од њих изгинули, неки су се разбегли, а једнога су господина, по имену Николу Скобалића, као и стрица му, Турци живог на колац набили!»²

Последица ове турске победе била је, да су се Турци слободно у напред помицати могли. Топличка долина стојала им је отворена. Султан је се осећао толико јак, да је наредио да се од један пут и у исто време опседну сви знатнији градови српски. Трогиранин каже то изреком у једноме своме писму.³ Ова стратегијска погрешка турска била је права добра срећа за Србе. Растуривши своју силу Турци

¹ Ово осим Михаила из Острвице помињу и по гдекоја цароставници. Види у Јагића стр. 96.

² Михаило из Острвице, 116. Да су Турци Скобалића ухватили то се помиње и у цароставнику. Јагић, *Annalistik*, на нав. м.

³ Listine, Rad, I, 153.

нису могли постићи никаква особито сјајна успеха. У брзо се сав интерес ратни склопио око Острвице и око Смедерева. На Смедерево је отишао сам султан са Иса-бегом Арбаназовићем и 20.000 најодабраније војске. Острвицу је опсађивала друга једна војска с много топова. Један кор од 20.000 коњаника летио је по Србији пленећи, робећи и палећи. Острвица је била на гласу као један од најтврђих градова деспотових. На вису једном стојао је град готово неприступан и дотадањим оружјем готово неосвојив. Али како ли је се изненадила посада, кад из турских положаја испод града, и можда и из положаја који се из града ни видели нису, почеше долетати огромна зрна гранитна као да из неба падају! Лаоник Халкохондила опширно описује аван-топове и њихово дејство, и говори тако, као да их је сам султан Мехемед изумео, те се у овом походу на Србију њима први пут служио.¹ Малена посада острвичка бранила је се јуначки изгледајући не ће ли се одкуда појавити деспот с његовом великом војском из Угарске! И не само да се упорно бранила иза зидова градских, него је и храбро испала на положаје турске.² Али су турске батерије јако обрушиле куле и зидине острвичке и видело се јасно да је близу крај. Посада затражи да капитулише под условом да се свима поштеди живот, слобода и имање. Турци обећају све што се од њих тражило, и још се закуну на то, па поврх тога, кад се Острвица 30-ог Јула предаде, оплене

¹ Chalcochondylas

² Hammer, II, 11.

је, спале и поруше а све становнике и браниоце у робље одведу.¹

Међу тим је сам султан Мехмед опсађивао Смедерево са корпусом Иса-беговим. Срби су храбро бранили варош, али су је најпосле услед великог дејства турских аван-топова морали напустити и повући се у град.² У турскоме су стану рачунали с поузданошћу да ће и град у скоро пасти. Султан је мислио да може слободно с једним делом опсадне војске да пође да положај Београда рекогноскује. Ово је или сам опазио команданат смедеревског града, или му је јавио ко год из турског стана. Одмах се у Смедереву одлуче да покушају да се користе добром срећом. С ону страну Дунава, — без сумње из деспотовог града Ковина, — превезе се у глуво доба ноћи неколико чета српских, па, — као што Трогиранин пише своме пријатељу, — «ванредним јунаштвом ударе на Турке, запале им стан, и приметну страшну битку. И ако се за неко време једнаком ратном срећом борило, опет најпосле непријатељи буду принуђени, да окрену леђа. Оставе сав пртљаг, војничке заставе, запаљен стан и потраже спасења у бегству. Деспотови војници одушевљени овом сјајном победом гонили су

¹ «Въ лѣто 6962 оузе царь Мехмедъ Топлацу, и тожде лѣто пороби Сръбѣѣ и расипа Остръвцу мѣсеца Юлія 30» Летоп. Срп. Господь и Царен у В. Григоровича, стр. 54. Види и Цароставине у: Stajine, VI, 22. — Јагића Annalistik, 105. — Engel, 406. — Hammer, II, 11. Турски историк Нешрија зове Острвцу «Сивриче-хисар», а Едриси «Сиврихисар», 16.

² Engel, 406. — Ово што је султан заузео био варош дао је без сумње основа гласу, да је Смедерево сасвим пало у руке Турцима, те је тако и Дука веровао да је султан Смедерево освојио био. Ducas, XLII, 179. — По њему и Rejachevich, Hist. Serv. 356.

их жестоко и далеко. Непријатељи, које бегством које бојем растурени и збуњени, као каква стока поскачу у реку. Причају да је се Иса-бег спасао само са четири војника»¹

Ова је српска победа начинила међу Турцима праву панику. Султан је мислио да су они Срби, који разбише Иса-бега, тек авангарда оне велике војске деспотове, о којој се толико причало. Стога је издао заповест да се одмах напусте све опсаде па да се војска прикупи у једно између Пирота и Софије. У исто време искуством под Смедеревом поцрпљеним научен заповедио је, да се у напредак друкчије удесе предстраже, и да се и дан и ноћ најбрижљивије чувају топови и други материјал.² Све ове наредбе дају мислити да су Срби, који ноћу ударише на стан турски, били у договору с неким јаничарима српскога срца, који су ватром у самоме стану помогли, да се начини забуна што већа.

Све ово што испричасмо десило се у течају месеца Јула. Грдна је штета што деспот није имао 40 до 50 хиљада људи да потпуно исцрпи панику турску. Али по несрећи у Угарској су тек почели да прикупљају војску. О томе што се у оно време у Угарској радило и какво је било јавно осећање имају две верзије. По једној Угри су се живо потресли оном новом опасношћу (Турци под Смедеревом, поје коње на Дунаву на догледу Београда!) и радо су се уписивали у војнике; «по народу су се растурили прогласи, да сад нема друго него ва-

¹ Иван Собота Трогирагин, Rad, I, 153.

² Трогирагин на ист. м.

ља бирати : или да заборавимо на војничку славу за свагда па да навучемо најгрђи јарам турски, или ваља устати на оружје па у борби за државу и живот не уступати непријатељу, ни у јунаштву, ни у стрпљивости, нити у војничкој дисциплини.»¹ По другој једној верзији „међу Угрима влада велика борба о власт, и као беспослене жене седе па се свађају.»²

И за једну и за другу верзију било је нека основа. Деспот је свима својим силама, преко својих пријатеља и по својим градовима дејствовао у смислу оне прве верзије, и у маси простог народа — која има тако да кажем зверски инстинкт да осети кад и од куд опасност долази — било је и воље да се устаје. Али међу господом угарском — међу прелатима и баронима — питања унутрашње политике, питања која ће партија да дохвати крму унутрашње земаљске управе, — потискивала су назад питање спољашње политике. Многима се чинило да опасност није баш тако непосредна, јер и «ако је кућа нашег суседа у пламену, наша још није!» И у самој ствари по Хрватској су се целога тог лета тукли Јован Витовац, који је био у служби Цељскога, и Тома Секула сестрић Јанков.³

Последица ових супротних струја била је та, да су деспот и Сибињанин Јанко тек у другој половини Септембра прикупили толико војске, да су

¹ Трогиранин на нав. м.

² На ист. м.

³ Chronic. Gilley. bei Hahn II, 716, у Engel Gesch. des Ungar. Reiches III, 186.

могли мислити на озбиљнију какву операцију. С крајем Септембра пређу Дунав код Смедерева.¹

Султан је међу тим давно већ извршио концентровање своје војске у Софији. У Крушевцу је оставио Фериз-бега с 32.000 људи с налогом, да преко јесени и преко зиме град тај утврди, како би се на пролеће одатле могао предузети напад на северну половину деспотове државе. Дао је поделити међу војнике велику и богату плен и 50.000 лица обојега пола, робља из Србије. Четири хиљаде Срба, што је по подели њему самом припало, султан је дао населити у пуста села око Цариграда.²

О великој војсци, коју ће деспот из Угарске довести, говорило се целог лета, а војска се та ни од куда не помаљаше. Није чудо што је било људи, који су веровали, да је то све само скаска и да деспот не може да оствари своје жеље. Овако је мислио и сам Фериз-бег безбрижно оправљајући видине Крушевца.³

Другога Октобра претисла је била густа магла Крушевац и моравску долину. Мало по мало магла се диже и сунце обасја онај дивни предео око старе престонице кнеза Лазара. Турским стражама отеше се очи на светлуцање неко, што од Мораве долазаше, светлуцање као кад по копљима, сабљама и оклопима сунчани зраци муњевито облећу. На своје велико чудо опазише да велика једна војска на

1 Bonfinius, Dec. III, lib. VII, 343.

2 Thurocz, у Engel Gesch. v. Serw. 405. — Hammer, II, 11.

3 Бонфиније прича (по Туроцу) да је Феризбег прикупио био са свих страна велики број мајстора зидара, па живо на грађевини радио. Dec. III, lib. VII. 343.

Крушевац наступа. Познадоше заставе српске и заставе угарске. Фериз-бег даде ударити у бубњеве и таламбасе. Усред велике журбе и вике труђаше се да војску своју на брзу руку у бојне редове стави. Али српска и угарска војска брзо и силно ударе. Редови турски пређу у неред, неред у панику. Савезници под командом самог Сибињанин Јанка, без великих својих губитака разбију турску војску до ноге и поред других многих Турака заробе и самог Фериз-бега.¹

Савезна је војска гонила Турке до самог Ниша. Град овај као да нису нападали. Али се помиње да су Пирот спалили па се одатле повратили на Видин који такође спале.² Сибињанин Јанко остави Србију предавши све турско робље деспоту Ђурђу.³

Што се савезна војска већ од Пирота повратила, биће да је с тога, што су нашли, да даље к Софији стоји размештена велика војска турска и да је кланац између ова два места јако утврђен. Сибињанин Јанко, поред све своје природне дрскости очевидно је налазио да није паметно упуштати се у одсудну борбу са непријатељем бројно далеко надмоћнијим. Налазио је да је далеко паметније стрпети се, док не би стигла и помоћ из Немачке, у којој се баш тада (у Октобру) састајао државни

1 «Въ лѣто 6963 оухвати Янкуль Фериз-беговика оу Крушевцу в. октсмеріа.» Летоп. у Григорјевића, 54. Види и Летописе у Јагѣћа 96 и 105. — Bonfinius, Des. III, lib. VII, 343, који између другога вели да је савезна војска пошав од Смедерева четвртог дана стигла пред Крушевац. — Угарски извори пишу као и наши «Феризбег», а турски «Фирузбег.» Hammer, II, 11.

2 Bonfinius на нав. м. Engel, Gesch. v. Serw. 406.

3 На ист. м.

сабор у Франкфурту. Јанко је заиста и писао цару Фридриху престављајући му потребу, да што ско-рије помоћ пошље, јер је услед пропасти Фериз-бе-гове дух у војсци турској клонуо, па би се сад од ње и Бугарска и Романија могле отети са сразмерно мањом силом.¹

На оном сабору у Франкфурту много се гово-рило како би требало да се с Турцима ратује. Од стране цара Фридриха говорио је пуно два сахата Енеј Силвије, владика Сенијански, трудећи се да побуди сталезе немачке на рат. После њега гово-рио је легат папин, Јован, владика од Павије. Он је пре свега објавио, како је папа Никола V-ти, прогласом од 30 Септембра наредио, да се по Не-мачкој проповеда крсташки поход противу Турака, и како је проповедање то поверио Јовану Капи-страну, калуђеру од реда св. Фрање, који је већ стекао био гласа као човек ватрене и неодољиве речитости. Говор папиног легата значајан је још нарочито с тога, што он изреком каже, *да ће Угри, ако им се захтевана помоћ не учини, принуђени бити да с Турцима закључе мир под условима, под каквима се узможе.*² Ово су по свој прилици речи, које је деспот Ђурађ те исте године на са-бору у Будиму говорио. Речи су те одјекнуле као угарска изјава на сабору у Франкфурту 1454 го-дине, а одјекнуће и у стварним уговорима између деспота и султана у години 1455.

¹ Ово пише Јанково помиње Engel, Gesch. des Ungr. Reiches, III, 186.

² «Hungari de causa auxilium postulavere contra Turcas, quod nisi obtenerent, protestati sunt se pacem a Turcis petituros quibuscunque possint conditionibus.» Raynaldi Annali Eccles. Tom. XXIX, 4.

Даље се из дебата на ономе сабору види, да је краљ Владислав обећавао да ће, које у Чешкој које у Угарској, дићи 10.000 коњаника и 30.000 пешака, ако и Немачка са своје стране толику исту помоћ пошље. По његовом уверењу, или управо по уверењу искусних људи у Угарској, кад би Италија послала 25 галија у Хелеспонат да праве диверзију, онда би се с оноликом савезном војском (20.000 коњаника и 60.000 пешака!) могли Турци лако из Европе прогонити («facile Turcos Europa pellendos»)¹. После дужег дебатовања сабор одлучи да се Угарској пошље у помоћ 15.000 коњаника и 32.000 пешака.²

Али ово је била тек само одлука на артији.

¹ Raynaldi Annali, на нав. м.

² Engel, Gesch. des Ungr. Reiches, III, 186.

ГЛАВА ДВАНАЈЕСТА.

ЈОШ ЈЕДНА ГОДИНА ИСКУШАВАЊА

год. 1455.

Почетком године 1455-те изгледи су за српску ствар били врло смутни. И што је још горе, изгледи су се ти сваким даном све већма замућивали.

Као што смо напред видели, стање је ствари било такво, да је све зависило од тога, хоће ли Немачка *дићи и послати* на Дунаво војску, коју је обећала. Да би се с тиме као ускорило, цар је Фридрих, — по наваљивању Угарске, а нарочито по наваљивању папе Николе V-ог — сазвао сабор немачки у Најштат на дан 2-ог Фебруара 1455.¹

И на овај су сабор долазили посланици угарски. И опет су наваљивали нестрпљиво, да се час пре озбиљна помоћ учини. И опет су се владике у сабору надметале сијањем у риторским фразама, зачињеним доказима о класичкој начитаности. Чисто изгледа као да је поплава турска јурила к Ду-

¹ Engel, Gesch. des Ungr. Reiches, III, 187.

наву, само да се хришћанским владикама и игуманима даде прилика, да пишу беседе по класичким узорима. Сиромах деспот српски с грозничавим је нестрпљењем очекивао, да види резултат свега тога

Чим видимо Бурђа Бранковића да полаже много на онај резултат, онда већ можемо да слутимо да ће резултат тај опет да буде — преварена надежда. У самој ствари, још док се већало да ли да се помоћ одмах шаље или не, стиже глас да је — папа Никола умрљо (24 Марта 1455). Немачка господа одмах нађоше да ваља одлуку одложити, док се не види ко ће постати папом, и какав ће се правац из Рима после избора дати. Сам Енеј Силвије, који је се пре показивао толико одушевљен за рат, сад је говорио посланицима угарским: «ако хоћемо рат с Турцима, то ваља да ту ствар одложимо за други пут, кад за то боље прилике буду. За сад гледајте, ако може бити, да се с њима погодите!»¹

У Угарској је партијска борба између Хуњадијеваца и Циљијеваца беснила готово горе но икад. Како је Цељски задобио одсудан уплив на младога краља Владислава, то су Хуњадијевци и према овоме самом почели приметно да хладне. Јасно је било да Угарска сама није у стању рат да предузме, или бар да то није у стању, докле се год њезине партије искрено не измире. Ово је тако јасно било, да се почетком 1455 год., по истоку разнео био глас, да се међу краљем угарским и царем турским закључио мир на три године. И кад Трогиранин у писму своме додаје, да по његовом мишље-

¹ Pray ad an. 1455.

њу глас тај није сасвим на празно, то без сумње он има пред очима стање ствари у Угарској.¹

И не само да је било раздора у Угарској, него је по несрећи још било и раздора између Босне и Србије и између Босне и Угарске.

Не знамо за сада по танко природу онога раздора између Босне и Србије. Али је без сумње он потицао из познатих нам одношаја династија босанске и српске, и из познатих нам претензија босанских краљева на неке делове деспотове државе. Изгледа као да су се Бошњаци хтели да користе одласком деспотовим у Угарску и великом забуном која је у Србији завладала услед нове турске навале, те да оружјем у руку заузму оне деспотове земље за којима су одавна толико жудели. Рано с пролећа војска њихова под командом војводе Петра Ковачевића заузме град Бихор у Загорју. И данас има срез Бихор између Лима и Вате, између Белог Поља и Сенице. Град Бихор имао је онда од прилике ону стратегијску важност коју данас има Сеница: затварао је пролаз из Ситнице у Босну и обрратно осигуравао излаз из Босне на Косово и у Топлицу. Од Бихора се босанска војска крене на Сребрницу. Ту се 5-ога Маја отвори битка у којој српска војска под командом старог војводе Дмитра Радојевића Крајковића, тако потуче босанску, да је том приликом и сам војвода Ковачевић погинуо.²

Да је у исто време био неки раздор и између Босне и Угарске види се отуда, што је нови папа

¹ Rad, I, 154. Писмо је од 9 Јануара 1455.

² «И тогле лѣто (6963 = 1455) оуби Дмитръ Радоѣвиць Петра Ковачевића подъ Сребръницомъ Маія 5.» Цароставник у Григоровића стр. 55.

Каликсто III — (Шпањолац Борца, изабран 8 Априла 1455) — послао нарочитог легата у Угарску, да краља Владислава и Сибињанин Јанка измире с краљем босанским, па да их све противу Турака сложи.¹

Од 3-ћега Маја исте године има једно писмо папе Каликста краљу босанском Томашу, које лако може бити да има нека односа на онај крвави догађај од 5-ог Маја под Сребрницом. У томе писму папа обећава краљу две врло важне ствари: најпре да ће радити да се и са сува и са мора на Турке удари, те хришћанске земље ослободе, а после да ће ићи на руку да краљ босански под своју власт уједини све земље, на које он право полаже. Из самога текста доста јасно провирује, да се нарочито мисли Херцеговина и Србија.²

Порта је без сваке сумње врло добро знала за ове жалосне одношаје међу хришћанским државама. На сваки начин војска се турска искупила рано с пролећа 1455 у Скопљу, које је до пада Цариграда служило као друга резиденција султанима у Европи.

Већ у мају месецу султан је с великом војском дошао пред Ново Брдо. Иса-бег, команданат турске војске — онај исти, што је прошле године под Смедеревом пострадао — позове команданта града, да се преда. Овај одбије позив, изјавивши да сматра за своју дужност према земаљском господару своме, да град брани.³

¹ Raynaldi, Ann. Eccl. XXIX, 33.

² «Dominia, civitates, castra, terras etc. a nonnullis baronibus (Стеван Косача!) ac aliis finitimis (Ђурађ Бранковић!)... hactenus occupata.» Raynaldi, Ann. Eccl. XXIX, 32.

³ Hammer, II, 14. Само што се ту погрешком помиње као господар земаљски — краљ босански.

Турци отпочну страшно бомбардовање, које је без прекида трајало пуно седам дана. У граду, најбогатијем и по свој прилици најпитомијем у деспотовој држави, било је пуно жена и деце. Становништво је издржало страховите дане и страховите ноћи. Седмога су дана зидине градске зјапиле већ на све стране. Изгледа није било да ће ма са које стране стићи толика помоћ, да може разбити Турке у отвореноме пољу. Нити је изгледа било да ће сама посада моћи, да од провала у зидинама градским одбије оне непрегледне масе турске војске. У таким приликама команданат се одлучи да капитулише под условом, да султан обећа становницима сигурност личности и имања. Да пустимо овде нека говори један очевидац, који је ту скоро и добегао с браћом својом из злосрећне Острвице у Ново Брдо, мислећи, као и толики други, да ће у томе тврдом и многољудном граду по најсигурнију заштиту противу Турака наћи.

«Ново се Брдо предаде цару тек пошто уговорише како то да буде Цар је обећао, да ће становнике оставити сваког на својој баштини, и да не ће узети ни женског ни мушког чељадета. А кад се Ново Брдо већ предало било, и кад су Турци већ унутра ушли, онда цар заповеди да се све градске капије позатварају, и само једна врата да се отворена оставе. И тада се заповеди свима кућним старешинама, да сваки сва своја добра остави код куће, па да са свом својом чељадом с мушкињем и женскињем, изађе кроз она врата из вароши на поље на шанац. Тако је и било, те су ишли све један за другим. А сам цар стојао је пред оним

вратима, па је одбирао момке на једну страну, људе на другу, а женске на трећу страну. Оне, који су међу људма били најодличнији, заповедно је посећи. Остале становнике пустио је натраг у варош, нити су дирали што у њихова добра и имања. Момака пак 320 на број и женских до 100 раздао је међу своје поганике; младиће је узео к себи за јаничаре и послао их преко мора у Анадол, онамо где се они одхрањују. И мене, који сам ово списао, заробили су у томе месту заједно с мојом браћом, па су нас у једној гомили терали они Турци, којима су нас предали били.»¹

При ономе призору на калији Новог Брда, био је уза султана без сумње и његов нови велики везир Махмуд-паша. Некада је и он као малено дете с мајком својом бегao из Новог Брда, да се од Турака спасе. И он је једном слушао врисак и гледао очајање своје матере, кад га бесне и дивљачне делије отргоше из наручја њезиних. Негдашње турско ропче, у жилама којег је потицала племенита крв српске и грчке господе, у Мају 1455 године већ је први везир султана Мехмеда и као такав он ватром и сабљом руши земљу, која му је негда отаџбина била и коју је већ у томе часу бранио брат његов — Михаило Анђеловић Богојевић — иначе Абоговић.²

Ново је Брдо пало 1-ога Јуна 1455 године. Страшан је то удар био за деспота Ђурђа. Деспот

¹ Михаило из Острвице, 117.

² Халкохондзла каже за Махмуда, да је по матери Србин а по оцу Грк. Lib. VIII, стр. 137. — Османзале есендија у животописима везира вели зањ да је Хрват. Вилл Наммер. II, 13.

је одмах оправио весника једног у Ђур, да сабору угарском, који се тамо састао, јави за ову велику несрећу, која је постигла Србију, и не само Србију, него и хришћанску ствар у опште. Весник је тај стигао у Ђур, 11-ог Јуна, а мало за њим стигао је тамо и сам деспот да моли за што журнију помоћ.¹

Пад најјачега и најмногљуднијега града подејствовао је, те је клонула срчаност у браниоцима других мање јаким градова. Наши цароставници бележе страховитом краткошћу, да је цар Мехмед освојио Призренац 9 Јуна, а стару престолницу Призрен 21 Јуна. Не означавајући дан помињу и пад Мораве (сада Гиљане) и Вихора у власт Турцима.² За град Мораву може бити да је пао још пре Новог Брда. По предањима у Косову Приштина се бранила од Турака пуних шест недеља.³ Спомен о вандализму турском остао је у предању да је у самој једној планини Црној Гори том приликом 70 манастира попаљено и опљачкано.⁴ Почетком Августа султан је имао већ све градове Ситничке у својој власти.⁵ Заповеди да се осим гарнизона у освојеним местима, сва остала војска искупи на поље Косово; ту подели међу њу необично богату плен, распусти спахије дома, а јаничаре врати на њихова обична места.⁶

1 Engel, Gesch. von Serw. 407. — Gesch. des Ungr. Reiches, III, 191.

2 Летоп. Дечански, у М. М. М. III, 43.

3 Ibid.

4 Ibid.

5 «И тожде лѣто (6963 = 1455) прими Мехметъ царь Ново Брдо месеца Јунија 1-ога, и все градове Ситничке.» Цароставник у Григоровича стр. 55.

6 Hammer, II, 13.

Тако су Турци војним походом од год. 1454 заузели Глубочицу и Топлицу, а овом војном у 1455 заузећем Ситнице и Дримског басена довршили освојење старе Србије. Што су се операције већ у Августу обуставиле, томе ће бити да је главни узрок, што се чума или куга појавила била. О помору, који је завладао те несрећне године помињу, и византијски и наши извори.¹

Док је овако турска војска заузимала један град српски за другим јужно од Мораве, дотле је деспот Ђурађ у Ђуру чинио све што је могао, да Угарска пошље помоћ Србији. Обећавао је са своје стране да опреми и издржава 10.000 војника, Херцег од Бургундије поручивао је да ће послати десет хиљада коњаника и десет хиљада пешака. И Сибињанин Јанко обећаваше да о своме трошку сакупи десет хиљада коњаника. Али све то скупа није било доста. Из писма које је Јован Капистран писао 21 Јуна из Ђура папи Каликсту, и из кога узимамо ове податке, види се да је Јанко тражио сто хиљада војника па онда да јамчи да за три месеца истера Турке из Европе. И не само из Европе него и из Јерусалима!² Али је по несрећи све запињало о то, што је ваљало да краљ Владислав дигне у Угарској бар 20.000, а цар немачки у својим државама бар 30.000 војника. Цар немачки у оним данима (средина године 1455) није ни хтео да диже војску, јер се завадио био с краљем Владиславом. Краљ Владислав и да је хтео није могао

¹ Ducas, XLIII, 185. — Chalcocondylas, Lib. VIII, 148. — Михаило из Острвице гл. XXIX.

² Fejér, Codex Diplom. X, 218.

да дигне у Угарској војску, јер се у овој краљевини борба између Цељијеваца и Хуњадијеваца издана у дан све већма заоштравала. Цељски је тражио да се Јанко не само по имену него и фактички и практички задовољи с голом титулом грофа Бистричког па да власт а с њоме и све градове преда краљу Владиславу. Јанко је опет изјављивао да би то управо значило предати угарске градове немачкоме грофу Цељском и немачким гарнизонима, и још се јавно жалио, да му Цељски замке плете и о глави ради. У залуду се Капистран трудио, да обе стране измири. У залуду је без сумње и деспот Ђурађ у томе правцу радио. Хуњадијевци су на томе сабору још једнако били у већини, те се тако донесу одлуке, које би се данашњим парламентарним језиком могле назвати изразом поверења за Јанка, а неповерења за Цељског.¹ Наравно да у таквим приликама ни таст Цељског, деспот Ђурађ, није могао да нађе одзива својим невољама, нити готовости да се од стране Угарске Србији помогне.

Какав је одговор добио, можемо судити по писму, које је тај исти сабор писао 21 Јула 1455 папи Каликсту. Угри му се жале на немачког цара, који оклева да помоћ пошље; жале се и на сабор немачки у Најштату, којег је резултат био само што се изгубило и толико време и готово сва надежда. На сваки начин Угри изјављују «*да хоће своје силе да чувају за своју одбрану,*» нити ће се кретати противу Турана пре док им не стигне толико обећавана помоћ папина!²

1 Engel, Gesch. des Ung. Reiches, III, 192.

2 Engel, на нав. м.

И онај неумориви старац од деведесет година као да још очајавао није!

Из Бура од господе угарске, која хоће своју снагу да чува за себе, деспот је српски отишао у Беч, где се тада бавио краљ угарски Владислав с грофом Цељским.

Има основа мислити, да је деспот у Бечу у првој линији радио да измири Цељскога и Јанка. Без измирења партија Угарска није могла да мисли на озбиљну акцију, а без те акције у ондашњем стицају прилика Србија није имала изгледа да се од Турака спасе. Ја сам у великом искушењу да верујем, да за поравнање, које је у Новембру те исте 1455 г. потписато између Јанка и Цељског, и ако не сва а оно велика заслуга припада деспоту Ђурђу.¹

Него непосредне какве практичне користи деспот није ни у Бечу постигао. Краљ је Владислав поклонио био највећу своју пажњу своме новоме сукобу с царем немачким и тражио је међу кнежевинама немачким алијанције не противу Мехемеда него противу Фридриха.

Све што је краљ угарски могао обећати деспоту српском било је: да ће наредити да се одмах почетком године 1456 састане сабор угарски, да одлучи што треба за рат противу Турака.

Жалосна и горка искуства научила су деспота, да таквим обећањима не придаје већ више никакве практичне вредности. Султан Мехемед већ је у Ав-

¹ По томе поравнању Сибњанин Јанко обвезао је се да Будим и све градове преда краљу и да свога сина Матију остави као таоца на двору краљеву. Даље је пристао да се задовољи с управом тамешког баната, а Цељски да носи достојанство бана од Хрватске, Славоније и Далмације. Engel, III, 192.

густу 1455 године заузео био далеко бољу и богатију половину деспотове државе, а краљ угарски три месеца позније истом намерава да расписује позиве да се тек почетком нове године састане сабор, који ће имати да одлучи хоће ли се ратовати или не! Док се тај сабор састане и док донесе своје одлуке, Турци би могли заузети и онај остатак српских земаља.

Сиромах стари деспот хтео је да иде до на крај. И у Бечу је дошао до на крај и видео да нема ништа. Ја налазим, да се деспоту Ђурђу тек у Бечу неоодољивом силом наметала мисао, да покуша да се сáм са султаном непосредно измири како може, кад већ на толика његова наваљивања и преклињања Европа помоћи не да. Оно што је тога пролећа говорио Енеј Силвије Угрима, говориле су сада фактичке прилике Ђурђу Бранковићу.

Ако икоји тренуци у животу Ђурђевом заслужују људске симпатије, то заслужују они дани изгубљене надежде, које је у Бечу живео. За Ђурђа изгубити надежду у деведесетој години значило је у неку руку изгубити вечну будућност. И још више, зањ је то значило изгубити у неку руку и сву прошлост, јер се ево сад у последњем критичком часу показало, да је на песку темељ, на коме је скоро 30 година са ванредним напорима и надчовечанским стрпљењем зидао своју политику спасавања отаџбине. И из тих дана велике душевне боље у старога деспота, имамо забележен један призор, у коме Ђурађ говори с пуно достојанства, као човек, који и у најтежим несрећама остаје светао племенитом независношћу духа свога. Не могу про-

тивустати искушењу да испричам ту епизоду. На сваки начин Стару Србију чини њезин народ, а у њезин народ спадао је и господар земаљски, старац Бурађ Бранковић.

Као сви прави пророци, Јован Капистран је веровао у своју пророчку мисију. Веровао је да је сам Бог небесним пламеном додирнуо усне његове, те је ватреним речма својим могао да растопи каменита срца. Успеси, које је својом речитошћу постижавао, били су заиста сасвим ванредни. Слушатеље је своје умео очарати, занети и одвести куд је хтео. Признате пустолове и разнежене похотљивце доводио је да се опасују гвозденим веригама, појасима од гвоздених клинаца, да се одевају у костретне расе и бију скорпијским бичевима, кајући се за грехе. Кад је Капистран говорио, људи су плакали а жене кидале бисер и златан накит са свога врата и својих груди те бацале пред ноге сувоњавог малог калуђера. На његове проповеди стицале су се десетине хиљаде људи и сви су одлазили дубоко потресени.

Капистран је се упознао с деспотом Ђурђем у Угарској. Деспот је привлачио људе необичношћу своје племените појаве. Око овог високог крепког старца с правилним, лепим цртама у лицу, о коме један славан римски папа, који га је лично познавао, вели «да је достојан дубоког поштовања,»¹ необичне несреће, с којима је имао да се бори и које га још обориле нису, начиниле су читаво једно светло коло као око каквог живог мученика. Капистран је лично симпатисао са старим Ђурђем.

¹ «Dignus veneratione.» — Aeneas Sylvius, потоњи Папа Пије II.

И наравно као ревносног католика болело га је, што овај дивни човек, — који је уз то још и старешина једном не мање дивном народу, — што овај човек и овај кнез није католик! Одавна је желео да добије прилику, да с њиме говори о томе нежном питању, које се и за једнога и за другога сводило на питање о вечном блаженству душе. Сад су се нашли у Бечу. Бурађ је био погружен својим политичким неуспесима у Угарској и у Бечу и несрећама, које су Србију постигле. Провиђење обично великим потресима и великим несрећама спрема срца људска за велике реформе. Капистрану се могло чинити да види прст божји, који му показује да иде да закуца на усколебано срце старога господара српског. Он је затражио и добио дозволу од деспота да му једнога дана дође на разговор о верозаконским питањима.

Вредно би било да имамо ближих података, да по танко нацртамо призор, у коме стари калуђер од реда св. Фрање стоји пред старим деспотом Бурђем. Нису били сами, јер Енеј Силвије изреком каже, да су се преко тумача разговарали. Капистран је најпре разлагао у чему је суштаствено учење католичке цркве. За тим се деспот упустио с њиме као у неку расправу разних спорних питања. Судаћи по његовоме заузимању за црквену књижевност можемо претпостављати, да је деспот у тој књижевности био доста начитан. У једном се летопису изреком каже, да је Бурађ сатрпо био Капистрана. Како му драго било, Капистран је мислио да је дошао одсудан тренутак. Ватреном је-

дном беседом почне он апеловати на Ђурђа да одбаци учења источне цркве, па да пригрли исповест католичку!¹

Деспот је био поражен. — не речитошћу већ дрскошћу овог покушаја. За неколико тренутака био је занемео од чуда и од срдње. Али је на крају тих неколиких тренутака стари вулкан већ прегорео био. И кад је «најпослед»² (као што Енеј Силвије вели) свој одговор дао, одговор је тај био пун достојанства и заслужује да буде славан. «Ја сам ево већ деведесет година проживео и вазда сам веран био закону мојих предака. Народ мој верује да сам мудар ма да среће немам. А ти сад тражиш од мене да учиним нешто по чему би мој народ помислити могао, да сам у старости памећу помео! Та волим и у беди умрети, него да веру мојих отаца напустим!»³

«И то рекавши одмах је од Капистрана отишао,» додаје Енеј Силвије, који нам је онај говор и забележио.

Оне речи и сам онај напрасни одлазак од Капистрана, сведоче да је се стари деспот силно узбудио. Узбуђење се то пренело и на целу свиту његову, а од ње и на цео народ српски. Свуда се причало о призору оном. Нити је чудо што се у

1 — aut errorem suae gentis relinqueret magnopere cohortatus est.» — Aeneas Sylvius, De Europa, cap. V, стр. 235.

2 «Ille hoc denique responsum dedit.» На нав. м. — Ово «denique» мени открива оно неколико тренутака занемелости, која опет показује запрепашћеност Ђурђеву.

3 Aeneas Sylvius на нав. м. — Енејево «cives mei» ја преводим у тексту са «народ мој.»

једно с причом о њему раширило и тумачење, као да су од деспота у Бечу тражили да најпре с целим народом пређе у католичку веру, па тек онда да му се пошље помоћ противу Турака. Што помоћ из католичке Европе Србији не дође, народ је објашњавао просто узроком, што деспот не хте да прими католицизам. У самој ствари, историјски нема никаквог доказа, да је се Ђурђу промена вере стављала као услов за помоћ у онима приликама. С друге стране фактички су одношаји у Европи оне године били такви, да Србија не би могла добити ниједнога католичког војника у помоћ, све да је Ђурађ прешао к римској цркви. Цела је ова ствар била покушај једног фанатички ревносног католичког мисионара, без свезе с политичким држањем Угарске и Немачке наспрам Србије.

Деспот је се вратио из Беча у Смедерево с убеђењем, да му сад ништа друго не остаје него или да непосредним преговорима с Портом спасе што се спасти може, или да себе и остатак свога народа спреми на самртну борбу на пролеће, на борбу, о исходу које није могло сумње бити. Он је се наравно одлучио за оно прво.

Одмах је опремио посланике у Једрене. Ови су предали порти по уверавању једног сувременог византијског писца 30.000 дуката, а по уверавању турског једног писца 3,000.000 аспри¹ што би значило 300.000 дуката, почем се из других извора

¹ Nesohri, л. 200. — Hammer, II, 544. — Ducas, XLII, 179. По о-воме Engel, Gesch. v. Serw. 406. — Него сви они стављају ово мирње Ђурђево с Портом још у годину 1454, што не може бити, кад се зна да је султан с пролећа и преко лета 1455 војевао на Србију.

знаде да је оних година у 1 дукат ишло 10 аспри.¹ Кад једну нулу одбијемо на дару турском претеривању, онда опет излази да су деспотови посланици донели и предали 30.000 дуката, што је без сумње данак за године 1454 и 1455, јер је од ступања султана Мехмеда на владу Србија плаћала годишње по 15.000 дуката.

Посланицима деспотовим испадне за руком да закључе с Портом мир. Услови су били тешки али тек *једини могући* у оним приликама. Што се земљишта тиче узето је за основу начело «*uti possidetis*,» што ко фактички у својој власти држи. По томе све јужно од српске и бугарске Мораве припало је султану, а само земља северно од Мораве остала је деспоту. Деспот је признавао и за даље сузеренство султаново, плаћао данак за који не знамо управо колики је био, и на послетку обвезао се, да пусти, да турска војска, ако би хтела ударати на Београд или на Угарску, може без запреке кроз Србију проћи.²

Тако се несрећним једним миром завршила ова несрећна 1455-та година.

Србија је у њој на двоје преполовљена и она већа и богатија половина постала је турским паша-луком. Колико ли је се племенитих живота том приликом угасило, колико ли је се силно благо развукло, колико ли је нежних срдаца препукло, колико

¹ Види белешку у Hammer, II, 584.

² Михаило из Острвице изреклом каже да је цар Мехмед узео од деспота сву рашку земљу до Мораве, и само му је оставио оно од Мораве до Смедерева. 117. — Да је и онај трећи услов завета уговорен био, види се из онога што се у самој ствари збило у год. 1456.

ли је доказа о образованости, о укусу, о питомости и о срећи пропало! Историја данас нема још начина ни средстава да процени ону страшну несрећу! Она види и бележи, како под топотом турским пропадају стари градови, у којима је радиност и трговина од 250 година нагомила велика богаства. Она види како под хијенским ноктима турских пљачкаша опустошавају стотине цркава и манастира, које је побожност српске господе и српске сиротиње окитила сребром и златом, а вредноћа калуђера напунила сликама и књигама. Она чује врисак жена, које Турци ланцима окивају. Да, историја види, да синови те питоме српске земље не штеде крви своје на Глубочици и на Трепањи, да завичај свој одбране од силе турске. То је већ доста и довољно јасно да покаже, како је то диван народ био, који 1455 постаде турским робљем. Али нам је Михаило из Острвице забележио још један пример о томе, какав је патриотски дух владао у Старој Србији у оне дане у које потпаде под Турке. Михаило нам казује овај догађај:

«Кад је већ са свим освојио Рашку, цар је дошао у Дренопоље и ту је од оних младића (које је из гомиле српскога робља пробрао) узео осморицу, да га у двору служе. Ови се младићи договоре да једну ноћ убију цара, рекавши: *«Ако тога пса турског убијемо, избавићемо цело Хришћанство; ако ли нас ухватите, постаћемо мученици и пред Богом и пред људима!»* И кад је већ ноћ настала сви су се били спремили. Сваки је од њих имао нож код себе. Цар већ хтеде поћи у собу где ноћива. Тада

један између њих, по имену Димитрије Томашић, изађе те као непоштен издајница прописа цару све што је имало бити.»

«Цар заповеди да се похватају и преда-њ доведу. Кад у свакога виде нож, запита их: *«ко вас је наговорио те се на тако што одважисте?»* А они одговорише: *«Нико други, царе, него једино наша велика туга за милним родитељима и пуцјатељима њашим!»*

Михаило даље прича, како је султан казнио ову јуначну Српчад. Заповедио је те су им јајима у пепелу зажареним испекли потколеничне жиле, па их тако начинише богаљима. За тим их «везане» одведоше некуда «у Персију» у тамнице. После годину дана опет их је дао довести у Једрене, видео их сам лично и заповедио да се посеку. Међу сведоцима оног крвавог призора било је пуно младих јаничара српске крви, а међу њима и — Михаило из Острвице. *«Нас неколицина,»* прича Мићаило, *«узесмо њихова тела ноћу и сахранисмо их код једне пусте цркве!»*¹

Она ноћ, — она пуста порушена црква, — оно старо гробље око ње, — оне сенке од црквених зидина, што су по гробљу пале, — они млади цареви јаничари, — него они млади синови Србије што на глави јаничарске сарколе а у грудима срп-

¹ Михаило из Острвице. Гласник XVIII, 118. — Што се тиче Димитрија Томашића, Михаило о њему прича, да је постао великим човеком у двору царевом, али га је Бог за његово проневерство казнио, налуштивши на њ суху болест, од које је и умрло. Услед самог оног догађаја султан није хтео више узимати Србе у непосредну службу око своје личности.

ска срца носе, и што по помрчини у глухо доба кришом доносе и на старом гробљу поред старе цркве сахрањују седморо младе српске деце, — и ова млада деца што у заносу љубави која очајава хтедоше да убију цара који им отаџбину зароби, — цела та необична и суморна слика историјски је табло којим се завршује историја о паду Рашке земље под власт султанову.

ГЛАВА ТРИНАЈЕСТА.

ЛИВЉЕ СЦЕНЕ НА ДУНАВУ

1455—1456.

Нова катипулација Србије с Портом од средине г. 1455 било је дело крајњег очајања.

Половина Ђурђево државе, и то боља и бога-тија половина, — управо срце «српскога господства», — постала је непосредна провинција турска. Друга, ако не мања а оно сиромашнија половина, остала је да услед великих напора изнурена, под великим финансијским теретима живи дане неизвесности, под политичким небом, које се натуштило тешким црним облацима. Доста се јасно осећало да се ноћ хоће да спусти на земље српске.

Од деспота Ђурђа па до последњег сељака, све је то било погло главу, не од стида, — јер сви су ти људи радили што је човечански могло бити, — већ погибаше главу од туге и од горчине.

Горчина се та поглавито окретала против Угарске. Није ли Србија већ толико пута допадала

беде, није ли и сад један од главних разлога портиних за рат са Србијом била свеза њезина с Угарском? И шта је Угарска озбиљнога учинила да Србију спасе? Народи, као и приватна лица, кад пострадају радо хоће да налазе, да они сами томе нису криви, већ да је кривица на неком другом. Без сваке је сумње народ српски у средини г. 1455 сматрао да је за његову несрећу крива католичка Европа, а у првој линији католичка Угарска, која га је напустила турској сили. Назор тај није био са свим без основа. Можемо разумети дакле да је побеђена и располовљена Србија с горчином погледала на Угарску и на све што је угарско. Ово тим више, ако су се — што је веома за веровање — распрострла причања о призору, који је деспот имао с Капистраном, причања која су се тако лако и тако природно могла да тумаче као доказ, да је католичка Европа тражила да српски народ најпре веру промене, па да му се тек онда помогне.

С друге стране угарским политичким људима и државницима није право било што је деспот српски изгубио стрпљења, па новом капитулацијом ве зао себи бар донекле руке, и укрестио планове угарске. У самој ствари мир Србије с Портом отворно је турској војсци пут у Угарску. Господи би угарској без сумње далеко пријатније било да се 150.000 војника султанових још једнако кржаве око српских градова, него да та велика и извезбана војска мирно чека да чује заповест султанову хоће ли на Сибињ или на Београд. Стара подозревања и старе мрзости имале су и за што да се разбуди у чисто мацарским прсима Хуњадијеваца. У томе и лежи фа-

талност што су и Срби и Маџари налазили узрока за узајамно неповеревање у часовима у којима им је узајамно поверавање од животне потребе било.

На сваки начин од средине г. 1455 као да су се обновиле горчине, којима су се Угри и Срби гледали, кад год их политичка промисао тако да кажем силом нагонила не би, да једно другом пруже руке те да за више цељи у часу страшном заједно постоје и заједно гину. Заиста, цела историја петнаестог века показује, да савез Срба с Угрима није имао своје темеље у срцима та два народа, у њиховим узајамним симпатијама и узајамном поштовању, већ их је, — мимо сву оскудицу таквих осећања, — налазио у самој природи ондашњих стварних прилика и неприлика, стварних али и више мање моментаних.

При оваком стању духова требало је само да од некуда падне једна варница па да се пожар начини. За том се варницом није дуго чекало.

Команданат београдског града, шурак Хуњадијин, Михаило Силађија (Силађевић или Свилојевић народних песама), почео је да зида неку тврђаву негде не далеко од Смедерева, и то на земљишту о коме је ако ништа више а оно бар сумњиво било чије је. Сва је прилика да је то било негде на међи ондашњег београдскога и смедеревскога округа. С каквом је цељу Силађија почео да зида ту тврђаву не знамо за сад поуздано; по свој прилици с погледом на могућни и вероватни напад турски на Београд.

У Смедереву нађоше да би та тврђава могла да буде опасна деспотовој престолници. Осим тога

нађоше да је Силађија подиже на земљишту, које не припада угарској већ српској области. Без сумње су најпре известили Силађију о своме гледишту, као и о жељи својој да престане с даљом радњом на тој грађевини.

Михаило Силађија био је Маџар од чисте воде: врло патриотичан, врло поносит, плаховит, одважан, човек који давши све своје срце своме племену, није имао срца ни за што, што је ван племена његовог. Уз то проста једна војничина, без правог витештва и без икаквих политичких обзира. То није био човек који би се хтео обазирати на учтиве представке од стране смедеревске владе; још мање ако је у њима осетио дрктање срдње и раздражености.

Није нам за сада познат ток којим се ова зађевица ваљала низ брдо као грудва снега. У историји се она јавља тек кад је сазрела у катастрофу. Деспот није био човек који је волео да одмах к насилним мерама приступа, али није био ни човек који би се, -- пошто би исцрпао тихе, чисто бојажљиве начине мирољубиве политике — устручавао да се и насилних мера лати. Он је издао заповест својима да силом спрече угарске намере на подизању оне тврђаве, и да ову, у колико је већ саграђена, развале. Чета Срба — а још по најпре чета најамника од сваке вере и народности, што као војници од заната беху у служби деспотовој — затече на оној грађевини и Михаила Силађију и брата му Владислава, који тек дођоше из Београда у колима, праћени катанама. За час се борба отвори. Михаило Силађија видећ надмоћност на другој страни, дохвати се коња па утече пут Београда, а брат му

Владислав остане и погине. Деспотови људи расте-
равши оружјем у руци Силађијине раденике и вој-
нике, разоре грађевину његову до темеља.¹

Има писаца који тврде да је ово убијство
Владислава Силађије учињено по нарочитом налогу
деспотовом.² Ничим се то не доказује. Са свим је
појимљиво што је наредио да се ма и силом спречи
даље грађење угарске тврдиње на српском земљи-
шту. Непојимљиво би било да је наредио да се један
и други Силађија ухвати или и убије. Осим тога,
да је између Бурђа и Силађијиних из каквих нама
за сада непознатих узрока била у ономе времену
самртна мрзост, да је Бурађ заиста наредно био
да се они ухвате или убију, онда би се овај мудри
и искусни старац без сумње мало друкчије чувао
од онаквог човека какав је Силађија био.

Деспот је имао о томе догађају објашњавање
и са Михаилом Силађијом и са двором будимским.
Та његова објашњења била су таква да су пот-
пуно задовољила и двор будимски, па и самога
Силађију; овог последњег бар како се он сам пре-
творно издавао и показивао. Деспот је имао потребу
да на скоро после оне несреће остави Смедерево
и да отиде на своја добра у Срем. Сва је прилика
да је он тај план имао и пре онога догађаја на

¹ Pejačević, *Historia Serviae*, 357. — Engel, *Gesch. v. Serbien*, 411. — Engel вели да су Угри онај градић хтели да подигну да би ола-
гле лакше могли једнога дана Смедерево изненадити и узети. Ни тај мо-
тив није немогућан, али ми се, по целини онашњих одношаја, чини да
није врло вероватан.

² Види цитат у М. Dimitrijevič, Georg Brankovič, 90. И Мајков
вели да је деспот по наговору грофова Цељских уложио на живот Сила-
ђијиних и да су апоследњи лани деспотови обележени убијством једнога
Силађије. Мајков, *Историја Српског народа*, 114.

Силађијиној грађевини. Као обазрив човек он није хтео да ступи ногом на угарско замљиште пре него што је добио од Хуњадије па и од самог Силађије свечана уверења, да он може тамо доћи и бавити се без икакве опасности.¹ Та уверења, — без сумње дата писменим документом, — један су доказ више, да у меродавним круговима угарским нису сматрали, да је деспот одговоран за смрт Владислава Силађије.

Не само то, него и факат, да је деспот отишао из Смедерева у Срем с маленом пратњом, показује како је он веровао да се њему лично не може приписати никаква одговорност за смрт Владислављеву, и по томе да нема за што да преза од какве личне освете.

Међу тим извесно је да је Силађија дисао гњевом и жудњом за осветом смрти братовљеве и још више жудњом да се њоме што може више материјално користи. Он је послао своје шпијуне у Смедерево да мотре на кораке деспотове. Једнога дана око средине Децембра 1455 ови му јаве, да је деспот оставио Смедерево пошав на своја добра у Срем.²

17-ога Децембра већ се смркло било а деспот са својом пратњом још не беше стигао у Купиник. У један пут из заседе искоче многобројни коњаници мађарски под командом Михаила Силађије те га опколе. Храбри старац од деведесет година дохвати сабљу своју, да њоме прокрчи пут кроз Силађијине

¹ Михаило из Острвице, Гласн. XVIII, 119.

² Упореди Aeneas Sylvius, De Europa, c. V, 23^a, и Rabi Joseph Ben Joshua, I, § 372.

катане. У крвавој борби, у којој је малобројна свита деспотова морала да подлегне већој сили, мацарска сабља дохвати деспота по десној руци и одсече му два прста. Обливен крвљу Бурађ Бранковић испусти сабљу своју и поста заробљеник Михаила Силађије.¹

Београд, славни град деспота Стефана високог, поста тамница сестрића његовог. Силађија, који је своје име већ оним мучким нападом на Бурђа окаљао, наружио га је још и условима, под које је просто продао слободу рањеноме и затвореном деспоту. Понашање његово просто је понашање једног разбојника, који уцењује главу богатога једног властелина. Ругоба себичности једнога човека показује да је Силађија радио сам од себе и за себе, и да за његов мучки напад и ниско понашање према Бурђу није одговорна ни сама партија мацарска којој је он припадао, још мање Угарска. Деспот је морао да потпише докуменат којим се обвезао да за своју личну слободу плати Силађији 100.000 дуката у новцу и још да му уступи у баштину своје две вароши у Угарској: Шомљов и Бечкерек. Док он тај откуп не састави и не положи, да у бео-

¹ «Cui (despoto) dextrae manus duos digitos amputavit, cum se gladio defenderet.» Aeneas Sylvius, на нав. м. — «Ивиће Силоод Михаљ из Београда са неколико стотина коњаника и удари на деспота ноћу, и ту му је одсекао два прста с десне руке.» Михаило из Острвице. Гласн. XVIII, 119. По овоме као да је већ деспот био у Купинциу па Силађија ноћу на то место ударио и деспота заробио. По причању Енеја Славја, као и по причању Кривоулову, деспота су Мацари напали на путу. Critobulus, lib. II, с. XX, 116. — По Трношцу Мацари су судили Бурђа, па по пресуди одсекли му «три перста ему начална деснија руки.» Гласн. V, 107. — Раби Јосиф зна само да се деспот у десну руку ранио. Rabi Joseph Ben Joshua, I, § 372, 284.

градском граду стоји као талац — госпођа Јерина.¹

По причању Спандуцина Кантакузена изгледа да је Силађија том приликом покушавао, не би ли добио и град смедеревски у своје руке. Држећи деспота у граду београдском, он је послао једно одељење војске пред Смедерево и тражио да му војвода Тома Кантакузен, заповедник смедеревског града, преда деспотову престолницу. Војвода Тома никако не хте тога учинити па ни онда, кад Маџари изведоше сина његова, кога су с деспотом пред Купиником ухватили, и прећиху да ће га погубити на догледу маџарској војсци и смедеревској посади, ако Тома капије градске не отвори.² Ако је у истини тако било, нека је слава војводи Томи! Не може бити сумње да је на први глас, да је Силађија мучки деспота заробио — можда већ и убио! — у Смедереву настала велика узрујаност, и да је војвода Тома предузимао мере да брани град од могућнога напада угарског.

По казивању нашега Михаила из Острвице, деспот је дошао у Смедерево, оставив Јерину у граду београдском. Саставивши откуп поручио је Сила-

¹ Енеј каже да се деспот откупио «*magno auri pondere*». На нав. м. — Да је на име откупа дата велика сума у злату, вели и Кригову4, *Critobulus*, I, XX, 116. — 100,000 дуката изреком помиње Михаило из Острвице, који и за Јерину прича да је из Смедерева дошла у Београд да буде талац. Гласник, XVIII, 120. — Сам краљ Владислав у писменом једном документу од г. 1457 каже изреком да је Силађија држао деспота у граду све докле, «*quousque magnam ab eo rescuniae summam per eundem Michaellem extorqueret*». Праг, II, 363. Она два града по угарским изворима у Engel, *Gesch. v. Serw.* 417. — Други помињу 3 града, и то: Бечеј, Торонтал и Шомљев. *Kaprinay, Hung. Diplomatica* II, 196. Gebhardi, II, 305.

² Spandugino Cantacusino, *Delle origine dei Turchi etc.* Sansovino, 271.

ђији да пошље по новце. Силађија оправи некаквога маџарског витеза, по имену Балвања. Балвањ поведе собом неколико стотина коњаника, које остави негде на путу близу Смедерева, а сам са неколико пратилаца отиде у град и прими новце. «Међу тим,» наставља Михаило из Острвице, «Срби жалећи свога господара, скупише се без знања његовога и без знања његовога сина Лазара, изађу поменутоме Балвању на пут, прстигну га, ударе најпре на његове коњанике које је у заседи оставио, разбију их, за тим нападу на Балвања, убију га, одузму му све оне новце и изстане их тако, да нико није знао куд су се дели..... Срби су молили свога господара деспота да им опрости што су оне новце узели на траг без његовога знања. Али се Лорао и сам краљ (угарски) и кнез Цељски за њих заузети, да им буде опроштено. После тога донели су оне новце и вратили их деспоту. Деспот их хтеде послати краљу Владиславу, али краљ не хте примити рекавши: «Господине деспоте, ми немамо никакво право на те новце!» Нег о ипак је деспот послао краљу 50.000 дуката, а краљ опет са своје стране даде деспоту замак један у Угарској.»¹

У овоме казивању Михаиловом има много шта што носи на себи печат истинитости. Огорчење које су Угри изазвали међу Србима не пославши им озбиљне помоћи да се од Турака одбране, огорчење које је дошло до високог ступња услед причања о покушајима чињеним да се деспот приволе да к римској цркви пређе, природним начином прекипело је у јарост кад се чуло какво су ново насиље Угри

¹ Михаило из Острвице, 121.

старцу Ђурђу, — можда највећем пријатељу угарском међу Србима — учинили. Ништа није већма за веровање, него да су Срби Смедеревци у онаквом душевном расположењу без знања деспотова, — јер лојалност његова у свима приликама позната је била свакоме — али по свој прилици са знањем, можда и под покретом и управом каквога од војвода српских, — излетели на пут да се освете за насиље учињено деспоту и за увреду нанесену целом народу српском. Цело то казивање добива у вероватности не само тиме што Михаило изреком помиње и име Силађијиног изасланика, него и што са свим правилно означаје станиште, које су краљ Владислав и гроф Цељски у тој ствари заузели. Краљ је у осталом, чим је чуо шта се десило и да је Јерина у београдском граду остала као талац свога мужа, одмах издао заповест Силађији да Јерину пусти слободну.¹ Сва је прилика да краљ није хтео ратификовати ни уступање она два или три места Ђурђева у баштину.

Може бити лако да на послетку Ђурђева материјална штета из свега тога није била велика. И формални одношаји Србије и Угарске нису се много погоршали, јер је очевидно да је званична Угарска целој ствари придавала карактер приватног сукоба између деспота Ђурђа и Михаила Силађије, и осуђивала је. Али осим ране коју је Ђурађ на десној руци добио и од које је он, поред свег напрезања најискуснијих лекара у своме домашају, озбиљно и тешко и дуго² боловао, — нову и дубоку

¹ Михаило из Острвице, 120.

² Летописи у Šafarik, 79.

рану добило је и онако с муком натезано пријатељство између српског и угарског народа. Узалуд је двор краља угарског осуђивао дело Силађијино. Народ српски није могао а да у томе делу не види нову једну потврду ономе онда доста распрострањеном мњењу о непоузданости, превртљивости, себичности и неискрености, да не кажем нелојалности, маџарског народног карактера.¹ Без сумње такав суд није био са свим праведан, али је после свега што се дешавало био појимљив. И без сумње су осећања, којима су се многа српска срца испунила услед оних дивљих и хаотичних призора на Дунаву при свршетку године 1455, одјекнула у неколико и у догађајима од год. 1459, кад велики део српског народа пре пристајаше да постане рајом турском, него ли да ступи у тешњу сvezу с угарском краљевином.²

¹ Види шта Бертрандон дела Брокијер каже о ондашњој репутацији Маџара, приликом свога бављења у Будиму 1433. Broquiere, 314. — Даље шта Немац Бехајм о њима каже опсеујћни као очевитац догађаје од 9 Новембра 1456 у Београду. Zehn Gedichte Michael Beheim's zur Gesch. Oesterreichs und Ungarns etc. v. Th. G. v. Karajan, 64.

² Догађаји ови далеко би zgodније пристајали под јесен и у зиму г. 1456. После 9 Новембра 1456 лакше би се разумео напад Ђурђевих људи на Силађију, тако и напад Силађијин на Ђурђа, као и сама смрт Ђурђева, ако је истина, што по неки извор каже, да је дошла услед тога, што лекари не могуше зауставити крв из ране на руци његовој. У самој ствари савременик Ђурђев, Кривоул, прича о њима као да су се десили после опсаде Београда, дакле под јесен 1456. Critobulus на пом. м. Што Лукари каже да је деспот умр'о од ране, коју му зададе Силађија, и то у неколико као да показује, да је сукоб између њих двојице био на скоро пред смрт Ђурђеву. У Клајновом поправљеном издању Феслерове историје угарске догађаји се ти заиста истављају у свршетак г. 1456. Fessler, Gesch. v. Ungarn, II, 569. Али поред свега тога догађаји ти припадају претпоследњем (убијство Владислава Силађије!) и последњем месецу гбд. 1455. Из писма, које је краљ Владислав писао у Марту 1457 год., и у ко-

ме о тим догађајима помиње, види се да су се збили за живота Јована Хуњадије, дакле пре Августа 1456. А сви наши до сада познати летописи стављају их у почетак године од створења 6864, дакле у почетак временог одсека од 1 Септембра 1455 до 31 Августа 1456. У летописима које је Шафарик саопштио наводи се 17. Декембар г. 6864 као дан у који је Силађија десиота заробљен, а опсада Београда и смрт Хуњадијина помињу се после тога као познији догађаји. Šafarik, 79. — Са свим је без критике што Мајков каже да је Бурађ по наговору грофова Цељских уложио на живот Силађијинима и да су смрћу једнога Силађије обележена последњи дани *Бурђеви*. 114.

ГЛАВА ЧЕТРНАЈЕСТА.

ОПСАДА Б ОГРАДА

год. 1456.

Код године 1456 има у нашим споменицима забележено: *«и в тоже љето истекоше двје звјезде опашатє, една од востока а друга од запада.»*¹

Прост је народ без сумње са стравом и чудом гледао те необичне појаве на небу. Свагда има стараца, које дуго искуство у стварима земаљским доводи у искушење да тумаче и ствари небеске. Ти су старци казивали народу да су то знамења великога рата, знамења невоље, беда, помора, глади и смрти велике госпoде. Историја године 1456 чудноватим је начином потврдила таква предсказивања старца и зле слутње народа.

Краљ Владислав, по обећању које је дао депоту Ђурђу, позове угарску госпoду да се састану на државни сабор у Будиму почетком Јануара 1456 г.

¹ .Летописи, Јагић, 105.

Многој од господа учини се врло незгодно да тако у брзо после Божића иду на сабор. Договоре се међу собом те сами својом вољом одложе дан састанка са још осам дана. На то ће опет краљ, да би колико толико сачувао своје достојанство, наредити да се сабор има састати тек почетком Фебруара.¹

По овоме ситном колебању види се какав је био тон одношаја између младога краља и угарских сталеза.

Краљ дође с грофом Цељским из Беча, те му по уговору који смо већ помињали, бивши губернатор Јован Хуњадија преда краљевски двор и град будимски. Што краљ прими палату и престолницу и што у њој отвори први државни сабор за свог краљевања то даде повода нашим кроничарима те забележише: «и тожде љето (6964 = 1456) вакрали се краљ Владислаз син Алберта краља, Марта 18.»² Значајно је, што је та белешка ушла у наше летописе.

Тек око средине Марта искупе се угарски прелати и барони и представници слободних градова у Будим. На сабор је дошао и папин легат, кардинал Јован де Санто Анцело. Преко овога човека, који је имао знамениту улогу у последњим часовима српске државе, папа је Каликсто озбиљно настојавао, да се крене крсташки поход противу Турака. Капистран је наравно дејствовао у истом смислу. Папа је уверавао да ће краљ од Арагоније на сигурно послати флоту под Цариград, и да ће

¹ Engel, *Gesch. des Ungr. Reiches*, III, 193.

² Летописи, Јану, 105. — Гругорович, 55. — Šafarik, 79.

херцег од Бургундије војску послати као и да ће нешто војске из Италије прећи у Арбанију ка Скен-дербегу, те да с њиме прави живу једну диверзију. Не можемо за сад ни приближно одредити је ли, као и колики и какав утицај на одлуке саборске вршило држање деспота Ђурђа и ситуација, које је Србија због европског оклевања допала.

Било је са свим јасних и одсудних разлога за рат. Али је у угарске госпoде за чудо мало воље било да на војну полазе! Једва најпосле одлуче, да истина треба на Турке завојштити, но за ово ваља пре свега да се покупи прирез један, — од свакога дома по 1 дукат, — па да се о томе новцу најми војска која ће да иде да се бије. Даље се одлучи, да се рат ни на који начин не почиње пре Августа. Ово су правдали тиме, што је, због велике оскудице у храни од прошле године како у Србији тако и у јужној Угарској, преко потребно било да народ најпре на миру храну с поља збере

Тек су с овим одлукама били готови, а стиже глас (7-ога Априла), да је се султан Мехмед с великом силом кренуо на Београд, и да је већ с ову страну Балкана у Бугарску стигао¹ Сувременик Туроц каже да је *«тај глас не само народ у Угарској, него и све суседне земље, и тако рећи цело Хришћанство у велике бриге и у велику узрујаност бацио.»*² На то се одлучи, да се одмах предузме да се војска скупља, па кад се скупи, да његово краљевско величанство само собом предузме главну команду.

¹ Engel, Gesch. d. ung. Reiches, III, 194.

² Thurocz, Chronica, cap. LV. ap Schwandtner, I 269.

Јован Хуњадија даде се свим срцем и свом душом на организовање одбране града Београда. За команданта градског постави свога пријатеља Михаила Орсага, а за под-команданта искусног Шпањолца Јована Бастиду. Са свих страна узме прикупљати храну и муницију а тако и лађе за пренос војске. Капистран је у исто време јурио по суседним католичким државама и с једнога краја Угарске на други те проповедао, да је дошао час да се за крст на оружје устаје.

Међу тим док су се у Угарској тек спремали да купе војску, султан је са 150.000 војника стигао на Мораву. Каравани од хиљаду и хиљаду камила и мазги заустављали су се у Крушевцу те стоваривали бакар, калај, без сумње и комађе од разбијених звона,¹ све то да се у старој Лазаревој престолници салију тешки топови за опсаду Београда.² Међу топовима, којима је Мехмед тукао Београд, (а кажу да их је имао на 300!) очевидци нарочито помињу 22 топа од којих је сваки имао у дужину 27 стопа!³ Овај огромни материјал султан

¹ Немац ритер фон Харџ, који је на 30 година позније путовао кроз бадканско полуострво на повратку из Јерусалима, прича да је у Једрену видео велике хрпе од разбијених звона са хришћанских цркава, и вели да је чуо да је обичај или управо дужност турских војника да са сваког војног похода у хришћанске земље донесу по који комад од разбијених звона за потребу топовнице. Ritter von Harff, Reise etc.

² Thurcoz, с. LV, ap. Schwandtner, I, 270. — Bonfinius, dec. III, с. 8. — Да је на камилама пренашан топовски материјал то вели и Лаоник Халкохондид, само што он вели да је 50 великих топова салпао пред самим Београдом. Chalcohydylas, lib. VIII, p. 231.

³ Tagliacozzo, у Katona XIII. 1068. — Engel, Gesch. v. Serw. 408. — Hammer, II, 22.

је дао нешто Моравом а нешто Дунавом (ваља да преко Видина) довести до под Београд.¹

По заповести деспотовој народ је турској војсци при пролазу кроз моравску долину издавао потребну храну. Кад је султан пролазио мимо Смедерева деспот је и њега и знатније паше почаствовао сјајним даровима.² Халкохондил, који ово прича, додаје да је деспот то чинио што се бојао да би га иначе султан по освојењу Београда, из Смедерева отерао.³ У осталом, како Критовул казује, деспот је са фамилијом и двором својим прешао у јужну Угарску, (у Дакију, вели Критовул), да тамо дочека исход борбе око Београда.⁴

13 Јуна 1456 г. стигла је турска војска пред Београд и шаторима својим прекрила онај про- страни амфитеатар који се као развучени полумесец око Београда тихо уздиже. Како сувременници уверавају, три стотине топова разместише по батеријама од Дунава до Саве. Дунав је прекрила флота од некаквих 200 лађа турских.⁵ Сто педесет хиљада војника једва је чекало да затутње бубњи на јуриш. Био је то приказ који је утиском своје силовитости могао да занесе осећања онога, који се сматрао за господара од свега тога. И причају за султана Мехмеда да се заиста погледајући сву ту

¹ Chalcohydylas, VIII, 221. — Hammer, на ист. м.

² «Triballorum dux hospitaliter et lenigne regem et duces tractavit, mittendo iis munera maxima.» Chalcohydylas, VIII, 221.

³ На ист. м.

⁴ Critobulus, lib. II, c. 18, 115.

⁵ На ист. м. Дука каже 70 лађа, Ducas, 337.

своју силу заносио поносом па говорио, да ће најдаље кроз 15 дана Београд освојити а кроз два месеца у Будиму вечерати. И још је Мехмед додавао: «*Као год што има само један Бог на небу, тако нека има и само један цар на земљи!*»¹

С крајем Јуна довршене су биле батерије и други турски шанчеви, и одмах се отпочело бомбардање града. Грмљавина топова чула се до самог Сегедина.²

Међу тим се угарска војска прикупљала код Сегедина. Кардинал Сан-Анцело доведе тако мало крсташа о папином трошку најмљених, да је Јован Хуњадија озбиљно страховао, да се и она војска коју је он сам скупио не поплаши, кад види како јој незнатна помоћ долази. Од толике господе угарске дођоше и доведоше нешто војника само њих двојица: Михаило Силађија и Јован Корођ, бан мачвански.

И још нешто црње и жалосније. Као што су утврдили били на сабору у Будиму тога пролећа, ваљало је да и сам краљ дође у Сегедин да предузме команду. О томе се свуда по краљевини говорило и нико није мислио да може како друкчије да буде Али једнога лепога дана почетком Јуна краљ изађе с грофом Цељским из Будима, да у околини лови, па с лова — отиде право у Беч.³ До душе пријатељи су објашњавали то тако да је

¹ Tagliacozzo, Katona XIII. 1070. — Thuröcz, Chronica, cap. LV, Schwandtner, I, 269.

² Thuröcz, c. LV.

³ Engèl, Gesch. des Ungr. Reiches, III, 195. Туроц каже да су ноћу Будим оставили. Thuröcz, Chronica, на нав. м.

краљ отишао да отуда доведе војску. Али је историјски факат, да је се његово краљевско величанство вратило у Угарску тек по што је се борба код Београда свршила.

Него онај малени и мршави старац калуђер чинио је чудеса. С папиним прогласом, којим се даваше опроштај свих грехова свакоме, ко Београду на помоћ у бој пође, а поглавито својом ватреном речитошћу, Капистран је повукао за собом фанатички одушевљену руљу од некаквих педесет хиљада људи! То није била војска, него једна непрегледна гомила људи свакојаког доба, сваког реда и занимања. Пуно је било младих ђака, калфи, шегр-та, мајстора, пуно сељака, а прилично и попова и калуђера «сиротиње и голотиње» («Arm und nackend leut, dy daz creuz heten gnumen.» Beheim). Мало је ко био оружан како ваља за бој. Поред сељака с кôсом, ишао је мајстор с чекићем или ножем или каквим другим по нужди смртоносним алатом свога заната. Уз њега је марширао калуђер с великом буцом, па ђак наоружан гвозденим ражњем; овде и онде тек видело би се по неко старо копље, али тек кôсе и кôље било је врста оружја, која је превлађивала у овој драговољачкој војсци. Појући стотину разних црквених песама на стотину разних начина и гласова следовала је војска та оцу Капистрану, који је носећи велики један дрвени крст, напред јуначки корачао.¹

Војска под командом Јована Хуњадије пређе од Сегедина у Сланкамен.

¹ За ову скицу види Thurocz, Chronica, Schwandtner, I. 272. — Beheim, 270. — Engel, Gesch. d. ung. Reiches, III, 195; и Gesch. v. Serw. 409. — Majlath, III, 26.

Турци су већ прилично порушили зидине, којима је варош испред града обграђена била, и сваким се даном очекивало да предузму јуриш. Главној команди хришћанске војске дакле требало је постарати се да што пре и што више војске у град баци. Турци су истина пропустили да сами пребаце преко Саве нешто војске те да се на заравњу од Земуна утврде, — мисао коју је султан Мехмед имао, но коју му његови везири разбише те је после на њих вазда жалио.¹ Али су ту погрешку Турци у неколико поправили тиме што су велики број лађа послали (ваља да дунавским рукавцем) те су запречили Дунаво између београдског града и Земуна те тако одсекли Београд од свезе с Угарском. Хришћанској војсци код Сланкамена није друго остајало него да битком на води пробије онај ланац од турских лађа па да отвори себи пут у град.

Хуњадија је већ прикупио био по већи број шајки. У Сланкамену даде на брзу руку начинити још неколике по велике лађе. Напуни их одабранијом и боље оружаном војском и отисне низ Дунав. Одмах се и сва остала војска крене из Сланкамена десном обалом Дунава. Капистран је опет ишао напред по самој ивици обале и од часа на час подизао свој дрвени крст у вис и махао њиме те тиме храбрио креташе који у лађама и шајкама низ Дунав пловљаху.

Хришћанска флотила срчано удари на турске лађе, које се, ради чвршћег отпора, повезале беху међу собом гвозденим ланцем једним. Турци се храбро брањаху. Него лађе њихове које због онога

¹ Михаило из Острвице, гл. XXX, Гласн. XVIII, 129.

ланца, које иначе по гламазности и величини својој, не моглоше да се мичу, док се лаке лађе хришћанске окретаху и овамо и онамо како им на згоду долазаше. Битку реше неколике лађе, које су Срби Београђани за време опсаде на Сави саградили, и којима сад притеку у помоћ лађама Хуњадијиним.¹ Неколике се турске лађе потопе, четири галије падну победиоцима у руке а друге се спасу низ Дунав тешко оштећене. Један део војске хришћанске с Јованом Хуњадијом на челу уђе у град београдски, а други део остане нешто у Земуну а нешто на острву савском према Београду. Ова славна хришћанска победа на Дунаву под зидинама београдским добила се 14 Јула.²

Од 14 до 21 Јула Турци су настављали жестоко пуцање из топова проламајући на више места зид око вароши. Бацали су читаве облаке стрела на град. Бехајм прича да је град њима као сламом застрвен био и да су нашли једног врапца прострелена са три стреле.³ Хуњадија је поглавито настојавао да од оне велике гомиле крсташа устроји колико толико праву војску. Наредио је био те су искусни војници предузели обучавати крсташе најосновнијим најпоглавитијим покретањима и правилима службе војне.

¹ Engel, *Gesch. v. Serwien*, 409. -- Гебхарди има од некуда белешку да је из пристаништа београдског прискочило Хуњадијиној флотили 40 лађа у помоћ. Gebhardi, *Gesch. v. Ungarn*, II, 283.

² Опште битке у Chalcohydylas, *Historia Turcica*, lib. VIII, 221. *Thurcoz. Chronica Hung.*, c. LV. Schwandtner, I, 271. — Tagliacozzo, у Katona, на нав. м.

³ Beheim, 305 — 315.

Међу тим као да је султан добио извештај да је флота краља арагонског заиста стигла у Хелеспонат па и нешто војске искрцала на обалу македонску.¹ Било с тога, било с каквих других узрока, на сваки начин у турском се војном савету одлуче да предузму општи јуриш 21 Јула. Наш Михаило из Острвице прича да је султан Мехмед лично био противан, да се јуриш већ тада предузимље, и да је био мишљења да зидине градске ваља тући још две недеље дана. Али је бујни команданат јаничара Смајил-ага умео својим разлозима да повуче већину чланова војног савета те и султан пристаде да се јуриша.²

У очи самога дана у који ће јуриш да се предузме, турска је војска претрпела велики губитак. Опсадом је управљао искусни и одважни беглербег румелијски Караџа. У очи онога дана и док је пуцњава непрекидно трајала Караџа је обилазио артиљерију по шанчевима. Зауставио се у батерији с циновским топовима и посматрао дејство њихово на зидине београдске. Једно велико топовско зрно од камена ударив великом силом о зидину распршти се у тучу од камења од којих се један одби натраг у шанац турски те уби Караџу, или како Сеад-един живописно каже: «Караџа-паша погођен зрном топовским, које се одби, испи шербет мученички.»³ Као што прича Михаило из Острвице,

¹ Gebhardi, II, 283.

² Михаило из Острвице, гл. XXX, Гласн. XVIII, 122. Халкохондла каже да је јаничарскоме аги било име Хасан. Chalcochondylas, VIII, 221.

³ Sead-eddin, II, 178. — Вилн и Chalcochondylas, VIII, 119. — Critobulus, XIX, 116. Михаило из Острвице, гл. XXX, 122.

султану је врло тешко било што таквог човека у таком важном часу изгуби.¹

У среду, 21 Јула, зором даде се у турском стану знак бубњевима и трубама. Асаби јурише на проломе у зидинама. Крвава је борба трајала за неко време. Турцима испадне за руком те продру у варош. Угарска се војска повуче у град, али у великом нeredу тако да мало што и Турци сами у град не уђоше. Једва великом муком и великим жртвама одбранише мост који из вароши у град вођаше. Паника је била већ почела да обухвата угарску војску, те се неке чете, које се из вароши у град тргоше, не хтедоше ни ту да зауставе, већ — одоше у Земун.

Турци су дакле тога дана заузели предграђа београдска. Михаило из Острвице зна да је том приликом неколико стотина јаничара погинуло а 400 њих се ранило.²

Пред вече наставе напад на сам град. Спусте се у ровове градске и покушају да се по лествицама успујају уз зидине.

Да поткрепи крајње већ уморену посаду градску Хуњадија даде довести у град гомиле крсташа. Капистран, који је тај дан поглавито у молитвама с калуђерима провео, изађе сада на градске зидине.

И с једне и с друге стране борило се с великим огорчењем. На једној тачци Турци се већ успужаше на зид. Један јаничар полете да побије заставу турску на кули која је ту страну зида бранила. Србин, Тит Дуговић, који на самоме крову

¹ Михаило, на пом. месту. Hammer, II, 21.

² Михаило, 123.

куле стражарише, дохвати се с Турчином у коштац и хрваше се с њиме. Не могаше један другог оборити. Тада се Дуговић причврсти уз Турчина па се онда баца са високе куле у дубоки ров, однесав у гроб снажним мишицама на јуначком срцу пригрљена непријатеља.¹

У рововима су гмизале густе чете Турака. Крсташи узму бацати на њих гужве од сувога грања и прућа, које су најпре у сумпор замакане биле па запаљене. Ровови се у брзо напуне загушљивим оштрим димом од сумпора, пламен дохвати и лествице и коцља па и по гдекоје димлије. Турци се не могуше дуго држати, те се из ровова градских и од зидина градских повуку у варош.

Крсташи охрабрани тим првим успехом изађу и сами из града и наставе борбу по вароши. Хуњадијина одабранија војска ударала је дунавском страном Београда а Капистранови крсташи куљали су поглавито из доњег града кроз савску капију, па потискивали турске масе на левом крилу њиховом.²

Тукли су се тако ту целу ноћ и цело јутро у четвртак до по дне. На по дне испадне хришћанима за руком те турке из вароши истерају.

Хуњадија, као искусан војник, побоји се да се овај успех не проигра каквом пренагљеношћу или несмотреношћу неискусних а борбом одушевљених крстаца. С тога изда заповест да се нико не усуди ван линије варошке излазити и на непријатеља ударати.

¹ Majlath, III, 28.

² Raynaldi, Annales Ecclesiastici, XXIX. 75.

Него Капистран и његови крсташи били су неочекиваним успехом тога јутра толико узбуђени, да им ни мало није било до тога, да слушају заповест врховног команданта. Крсташи су слушали само заповести калуђера Капистрана, а старац је с раширеним рукама у патриотском и верозаконском заносу погледао на небо и куцању свога срца и шапату своје душе прислушкивао као заповестима које му од Бога долазе.

Капистран у тренућу праве екстазе изда заповест да се звони у сва звона по свима црквама београдским, да се удара у све бубњеве и да се дува у све трубе, и да сви његови крсташи из свег гласа вичу: *«Помоз Боже и Господе Исусе!»* Заповеди даље да се све крсташке заставе развију а главни крсташки заставник Петар да са великом заставом пође напред. Он сам с крстом у руци стави се на чело крсташких легиона. И онда с громовитом виком, праћени грувањем звона, бубњавом бубања и јеком труба, на кратко ужасним трештањем испадну крсташи из вароши и насрну на турске шанчеве тога истог дана после по дне.

Било што су се Турци дугом борбом уморили, било што су уступањем од града и вароши духом клонули, свакојачко њихов отпор није био такав да је крсташе одбити могао. Ови упадну у турске батерије и заглаве велики број топова.

Султан Мехмед дође чисто изван себе од јарости. Срдите је речи говорио јаничарском Смајил-аги, који и сам очајаваше и увераваше султана да је толики број јаничара већ пао, а остатак

одриче послушност. Смајил-ага, примивши тешко к срцу прекор царев, полети с једном четом верних људи на крсташе и одмах погине. Сам султан дохвати сабљу и поведе спахије и остале јаничаре напред да истерају хришћане из шанчева. У оном очајничком окршају султан је сам својом руком посекао једног хришћанина, али и сам би рањен у бутину и мораде се повратити к шатору своме. Тек када стиже шест хиљада одморних коњаника, који су дотле на обали дунавској стајали, испадне Турцима за руком те крсташе одбију натраг у варош. Биће да је за време тога силног окршаја бачена ватра у велико сместиште точкова, кола, лафета, ужади и друга прибора за кретање топова, за које наш Михаило из Острвице каже да је изгорело у пепео те је султан јако жалио.

Губитак је турски био врло велики. Морални пораз још већи. Зло наоружани ђаци, калуђери и сељаци одбише од града највећу и најбоље опремљену војску каква је икада до тада на Дунаво пала. Па и то не би доста, већ је истераше из вароши, отеше јој и шанчеве, заглавише топове и мало јој и самога цара не убише! У оној великој забуни, у слепоћи од јарости, и у горчини од срамоте, Турци су и сами један на другог нападали и убијали се. Најмучније је било самоме султану. Чим се смркло изда заповест, да се одмах сва војска са тога места крене па да се врати у Софију. Што се год није дало лако натоварити на понети још те исте ноћи, то је заповедио спалити, а што се не да спалити то оставити.¹

¹ Aeneas Sylvius. Histor. Bohemiae, c. 63.

Сутра дан у Петак 23 Јула осванула су поља око Београда засејана мртвацима, и на турским шанчевима лежало је још једнако три стотине топова, — *machinae diabolicae*, «ђаволске справе,» како их Капистран зове, — али живог Турчина није ни где било видети.¹

Радост и весеље војске и становништва београдског лако је појмити, али тешко описати. Радост се та пронела по целој Европи. Победа код Београда изгледала је као нека освета хришћанска за губитак Цариграда. Први пут после оне катастрофе на Боспору, хришћански је свет чисто дахнуо душом. Свуда се на западу с великим свечаностима и с великим весељем славила хришћанска победа над Турцима. Кад се опсада Београда тек предузимала папа је наредио био да по свима католичким земљама на по дне звона зазвоне и сваки добар хришћанин прочита по једну молитву да би Бог помогао хришћанима код Београда. Сад је наредио да то тако остане за свагда за спомен на опсаду београдску,² а још за већу славу победе хришћанске наредио је да се од тада па у напре-

¹ Извори су за овај опис савременици: Critobulus, de Rebus gestis Mehemetis, II, lib. II, cap. XVII и XVIII, p. 114—116 у Car. Müller, Fragmenta historicorum graecorum. — Chalcocondylas, lib. VIII. 416—424, ed. Bonn. — Thurocz, Chronica Hungarorum, cap. LV. Schwandtner, I, 269—273. — Tagliacozzo, ap. Katona, Hist. critica, 1075—1076. — Михаило из Острвице, гл. XXX, Гласн. XVIII, 122—124. — Beheim, Von dem Turken ke ser Machamet wie grossen schaden er vor Griechisch Weissenpurg nam, у Quellen u. Forsch. für vaterländ. Geschichte, 51—65. као и писма, која су о битци тој писао Капистран и Јован Хуњадија, и која је штампао Катона у Historia critica Regum Hungariae, VI, 1102 и даље. — Саад един призиваје да је султан Мехмет под Београдом до ногу разбијен. Saad-eddin, II, 179.

² Тај се обичај по католичким земљама одржао све до данас.

дак празнује спомен преображења Христовог на дан 6 Августа, у који му стиже онако радостан глас.¹

Султан је пун горчине и стида отишао право у Софију. Ту је с муком зауставио војску која је од Београда у нереду бегала. У гњеву своме многе је од својих људи погубити дао. И дуго после овог свог несрећног похода на Београд, кад год би га се сетио, «*јарост би му ушла у носдреве.*»²

А што ли је према овом великом догађају код Београда осећао народ српски и његов стари господар?

За Србе, Београђане православне вере, већ смо по угарским изворима поменули, да су за време опсаде градили лађе, с којима су 14 Јула решили битку на Дунаву. Без сваке су сумње Београђани учествовали и у јуначкој одбрани града са сувоземне стране. Јунак Дуговић можда није био Београђанин, али је био Србин, и његова јуначка смрт обасула је светлошћу име српско.

Онај пожар, који је у турскоме стану прогутао сав прибор топовски, врло лако може бити да је подметнула рука српска

Кад се турска војска као права *разбијена* војска («*esercito disfatto e rovinatto*» каже се у италијанском преводу Сеад-едина о њој), враћала кроз Србију, много је ње на томе путу изгинуло од народа

¹ Hammer, II, 25. Ово је без сумње дао повода Боненију да мисли да је се победа над Турцима извојевала 6 Августа. Али писма Капцстрана и Хуњалије не дају места сумњи да је било 21—22 Јула. А и наши летописи код године 1156 кажу: «Дякоуль разби цара Мехмед-бега подъ Вѣаградомъ съ крестоуши Юла .кв.» Јагѣ. 97.

² Rabbi Joseph, Cronicles, I, 337.

српског. Рачунали су да је само на том повратку преко 20.000 Турака пропало.¹

Још је најбољи знак каква су осећања владала народом српским у томе, што је на одјек победе београдске становништво у Новоме Брду устало на оружје те нешто поклато, нешто растерало турску посаду и дигло заставу устанка противу Турака.² Султан је мало позније морао да пошље један нарочити корпус од 20 000 војника под Али-пашом да тај устанак савлада.³

Што се тиче самога деспота, ми који сад већ знамо главну мисао којом се сва његова политика руководила, и који знамо с коликом се муком бо-рио и како је тешко прегао да начини ону последњу своју погодбу са султаном, ми можемо у напред погађати, како се он искрено зарадовао овој победи хришћанској која је у првој линији њему самом отварала нове изгледе и нове надежде

Већ из првих писама која су из хришћанског стана код Београда послата на запад да јаве за велику победу, и нарочито из Капистранових писама види се, да између хришћанскога стана и деспота српског владају пријатељски одношаји. Али се то најбоље види из писма, које је Капистран послао папи Каликсту из Сланкамена 17 Августа. Попуњујући свој извештај о поразу турском и по подацима које му је деспот Ђурађ дао, Капистран за самога Ђурђа вели: *«Светли господин деспот, и*

¹ Zinkeisen, II, 93.

² Chalcohydylas, VIII, 443. — Sead eddin, II, 586, — Critobulus, XIX, 116.

³ На ист. м.

ако се што се вере тиче с нама не слаже, ипак што се тиче осећања према Турцима са свим је с нама.» Капистран даље пише како му је деспот јавио да је осим 24.000 Турака што је пред Београдом пало, још једном толико пропало на путу кроз Србију, «јер су се и међу собом убијали као Филистимљани у време Гедеоново». Јављао му је даље како су «његови људи у Рашкој где су му рудници злата, убили турскога војводу, кога је султан посташио био да оним земљом управља, и како се он (деспот) нада, да ће божијом помоћу и осталих пет градова, које тамо има, повратити.» Осим тога Капистран каже како им је деспот писао да је послао био четрдесет ухода (exploratores), да испитају и тачно сазнаду шта је са султаном, да је се четврти део тих ухода већ вратио па сви једногласно тврде да поред свега најбрижљивијег распитивања, не можаше ништа поузданог сазнати да ли је жив или није, те по томе деспот јако сумња да је султан у животу!¹

У истоме писму Капистран наваљује на папу врло живо, да одмах пошаље 10 до 12 хиљада коњаника па да се победа он експлоатише. «И сам господин деспот,» наставља Капистран, «најпресудније уверава (*vehementer affirmat*) да би у садашњим приликама могли са десет хиљада војника ствари хришћанској далеко више користити, а поганичкој ствари далеко више шкодити, него у другим приликама са тридесет хиљада.» Капистран се по-

¹ Raynaldi, Annales Eccles. XXIX, 81. — Katona, Historia critica, VI, 1102.

живље овде на деспота, очевидно као на признати аукторитет у питањима војним.

Али су у залуд били ти леви говори и сви ти леви докази о великој увиђавности. Практично се по њима у ономе часу ништа није могло чинити. Није могло већ ни с тога, што је управ тада и са свим неочекивано хришћанску ствар на истоку постигла једна велика несрећа.

На разбојишту две велике војске на пољима на којима се још пре неки дан борило преко две стотине хиљада људи, на оном великом гробљу, у које је на жестокој јулијској врућини сахрањено преко 30.000 бораца, у ономе граду, који се — како Хуњадија писао краљу, — услед дејства турског бомбардања *«и не може више звати градом него пољем»* (*«quod ipsum castrum non possum dicere castrum, sed campum»*)¹ — смртоносна зараза разапела је била свој црни шатор.

Огромна напрезања последњих дана, тешке бриге и велика узбуђења ослабила су онај иначе тако чврсти организам Јована Хуњадије. Епидемија се дотакне и њега, и поред свега усиљавања од стране лекара и поред свих молитава храбрих калуђера. Стари «Сибињанин Јанко,» и сам виде да је приспео последњи час. Боловао је у свом двору у Земуну. Хтедоше му донети причешће у кућу. Али славом увенчани војвода, некрунисани господар угарски, као да на самртном часу осећаше ништавост свега људскога. Не хтеде дозволити да му се у кућу доноси причешће, већ даде себе онако

¹ Писмо Јована Хуњадије краљу Владиславу, писано у Суботу преа св. Јакова 1456 у Београду. Fejér, Codex Diplomaticus, XI, 224.

болног однети у цркву и тамо га из руку Капистранових прими. Ту у цркви, окружен пријатељима, наслонив главу на прса Капистранова, светујући сина Владислава, да буде веран краљу, издахну Јован Хуњадија. Робац се његов изгубио у тихом једном хору од јецања пријатеља и од чатења калуђера.

Тако се тихо и тако изненадно 11 Августа 1456 године¹, угасио живот један, који је већ петнаест година сјајно знамење хришћанске борбе противу муслуманске навале. Тај светао ватрени стуб на обали дунавској који се видео из свих крајева хришћанства и из свих крајева изламства, затрептао је још једном на висини београдског града сјајношћу звезде прве величине, па се угасио. Угасио се онима, које је дотле као ватрени облак водио путем победе. Али је име Јована Хуњадије остало да блиста сјајношћу, која се никада не гаси.

И ако је Јован Хуњадија одговоран за многе тешке и горке дане у нашој прошлости, опет је с друге стране његово име неразднојно уплетено у најлепше славе наше петнаестог века. Народ му је српски дао високо место у срцу свом. Пева га као *свога* јунака. Историја не може да не види дубоки и трајашни уплив његов на догађаје у Србији XV-ог века, и да му поред свега променљивог тона тог уплива не да поштовање као човеку, који је истина у појединостима имао по доста махна, али који је у великој целини заиста велики човек.

Деспот је био први који је султану јавио, да је Хуњадија преминуо. Кажу да је се султан Мех-

¹ «И сам (Динкоуљ) тожде дѣто оумрѣ оу Вѣаградоу Августа аі.» Летопис у Јагича, стр. 97. У другом једном летопису погрешно «Априла еі.» стр. 105.

мед на тај глас дубоко замислио па онда рекао :
«*Заиста је то био један од најређих људи на свету!*»

И живахни онај старац калуђер, у наручју ко-
јега Хуњадија издахну, Јован Капистран, није дуго
свога пријатеља надживео. С ране јесени оболе и
већ 23 Октобра премине у Илоку. Католичка га је
црква под папом Александром VIII. год. 1690 про-
гласила за свеца, а кости му ено и данас почивају
у Стефановој цркви у Бечу.

ГЛАВА ПЕТНАЈЕСТА.

УБИЈСТВО ГРОФА ЦЕЉСКОГ

11 Новембар 1456.

Кад око средине Августа 1456 стиже у Беч званична вест да је Јован Хуњадија с одушевљеним францишканцем Капистраном разбио турску војску пред Београдом и да се султан, и сам рањен, повукао нагло у Бугарску, гроф Цељски и његово величанство нађу да треба да се врате у Угарску. Ово још више, кад неколико дана доцније стиже извештај, да је Јован Хуњадија после кратке болести у Земуну преминуо. Кажу да гроф Цељски ни мало није крио своју радост, што му смрт уклони с пута давнашњег, силног и страшног супарника.

Око средине Септембра краљ је већ био у Будиму. Да би се колико толико спасао од заслужених подсмеха, краљ се показивао као родољуб за рат силно одушевљен. Довео је неколике хиљаде крсташа најмљених у Чешкој и Немачкој. Расписао је позиве да сва властела дође на сабор који се има држати у Футогу, у месецу Октобру, и то

сваки да дође с потпуном ратном опремом, како би одатле сви заједно с краљем могли поћи противу Турака.

Било је истина искусних војсковођа, који су казивали како би сад требало само енергично поћи за разбијеном војском турском, па јој не дати да дође к себи од онога страшног пораза под Београдом. Капистран је писао папи, да је тога мишљења био и стари деспот Ђурађ Бранковић. Та је мисао у осталом тако природна била, да је прост народ српски, видећи гђе велика војска султанова у нареду бега, устајао сам од себе, па је тукао и гонио, а у горњем Поморављу, у Новом Брду и у околини, — које је крајеве султан од последње две године посео и јаким гарнизонима држао, — народ је устајао те клао и протеривао Турке. Да је само било сложне и енергичне акције од стране Угарске, хришћанска би војска још те исте године могла бити пред Цариградом, ако не и у Цариграду.

Али по несрећи главне политичке партије у Угарској нису ни мислиле озбиљно да наставе војну и да се послуже zgodним приликама. Дворска партија, са грофом Цељским на челу, гледала је како ће да се докопа на сигурно и на дуго власти у Угарској. Хуњадијевци, јако потресени смрћу свога старога и славнога вође, поплашили су се од очевидног напредовања грофа Цељског. Осећали су не само да им се власт и уплив измичу из руку, него и да се почиње да зуца, да ће се од њих тражити неки и неки рачуни. Све то бацало их је у велику бригу и распаљивало мржњу њихову на Немца Улриха Цељског, вођу дворске партије.

Главни стан Хуњадијеваца био је у Београду, где је Михаило Силађија, шурак Јована Хуњадије, био командантом града. С њиме је ту био и млађи брат његов и сестрић њихов Владислав Хуњадија.

Да ли су се они још тада одважили да по што по то спрече да управа угарском краљевином не пређе у руке Улриху Цељском, то је тешко пресудити. Јасно је да они покушавају да доведу младог краља у Београд, међу зидине града којим они заповедају. На првом плану стоји јасан рачун њихов. Кад би млади краљ дошао да походи Београд, где још све тако живо подсећа на јуначку борбу Јована Хуњадије, на бесмртну победу његову, где још нису у траву обрасли шанчеви турски и положаји за турске топове, где сваки камен прича славу Хуњадије првог, једва да то не би учинило дубок утисак на младу душу његову. Испунио би се с нова поштовањем према заслугама Јована Хуњадије, можда и захвалношћу и поверењем према синонима и пријатељима његовим! На сваки начин, ако би краљ дошао у Београд, нашли би се ови или они начини да се спречи, да мрски шеф дворске партије не дохвати државне узде у своје руке.

Млади Владислав Хуњадија формално замоли краља, да њему милост а Београду почасти својом походом учини.

На двору су већ фактички владали гроф Улрих и пријатељ његов Никола од Горе (de Gara). Провидели су намере Хуњадијеваца. Наравно, не моглоше световати краљу да по преко одбије позив, те да повреди тако драге и тако скорашње спомене и тако осетљиви понос већине народа угарског. Него

нађоше излаза. По њиховом савету краљ одговори да ће доћи да походи Београд, али — то тек пошто сабор сврши посао за који је сазват.

Посао, за који је сабор тај у самој ствари сазват, био је да повери највиша земаљска достојанства и места од највишег државног уплива грофу Цељском и Николи од Горе. Управо да и формално потврди фактичку победу грофа Цељског над Хуњадијевцима.

Истина су се по личном наваљивању младога краља вође партија противничких измириле. Истина је Улрих, примивши достојанство палатина угарског, по жељи краљевој пружио руку Владиславу Хуњадији, па још и пољубио га рекавши како га прима за посинка. Али ни један Хуњадијевац није могао да на лицу сакрије препаст и горчину на погледу успеха Улриховог. Још је мање млади, нетрпљиви и честољубиви Владислав Хуњадија и за једно тренуће могао да заборави, да се нови палатин зове Улрих Цељски. А Улрих, властољубиви пакосни, до суровости заједљиви гроф, није крио како ужива свој потпуни триумф. Више него икада правио је он своје пакосне досетке о Хуњадијевцима. Чешће но икада навалично се спотицаше при речи Хуњади и изговараше је «Хунд-јџди», додавајући како је очевидно да то име долази од немачке речи «хунд», и како ће он морати промислити како, да у брзо очисти земљу од тога «пасјега рода».

Гроф Цељски осећао се на врху своје моћи. Сва се његова тежња сад окретала како да је себи осигура на дуге и дуге године. Да ли ће му доста бити да влада десет, петнаест, двадесет година

угарском краљевином?! Он се губи зидајући планове за будућност, а не види да је она за њ — с ону страну гроба. Да, у ономе часу у коме је Улрих Цељски постао уз краља први човек у краљевини, провиђење је наредило да се ископа нов један гроб! И малко само даље, па још један!

Сабор се свршио и ваљало је да краљ испуни реч коју је Београду дао.

Гроф Цељски нашао је нову прилику да краљу даде доказ како се о његовој сигурности брине. Не треба веровати Владиславу Хуњадији и његовим пријатељима. Није ли то син онога Јована који је скоро кроз пуних девет година као «губернатор краљевине» владао земљом готово неограничено? Није ли тај даровити и очевидно властољубиви млад човек син онога Хуњадије, који кад постаде кнезом од Бистрице узеше себи за грб црвена лава, који се усправио на задње ноге па се предњим шапама маша — за златну круну?! Не проноси ли се по простом народу прича, како је некаки врачар или некаки пустињик, прорекао Владиславу да ће до круне доћи?! Да ли до круне краљевске или до круне мученичке? Ко зна! И није ли чудно што су Владислав и ујаци му Силађијевићи дали оправити и утврдити град београдски, па прикупили у њ некаке драговољце и најамничаре, а и не запитавши краља да ли одобрава то?! Ко може да јемчи, да Владислав не учини какву силу краљу и свити краљевској, кад их једном у граду београдском види, па иза њих затвори гвоздене капије градске?!

Све ово резонување није истицало само из пакости Улрихове. Оно је без сумње имало и нека

стварнија основа у симптомима незадовољства и горчине са стране Хуњадијеваца. На сваки начин краљ се нешто поколеба обузет сумњом о лојалности Владислављевој. Али бити тако близу толико славном разбојишту, па га не походити због неких можда и неоснованих сумњичења, то би значило да се лепо краљ огрне још једним плаштом и још ругобније срамоте. И опет Улрих нађе излаза. Нека Владислав пре свега даде свечану писмену изјаву, и нека је још и страшном заклетвом на еванђељу утврди, да ће краља у београдском граду примити и испратити онако како се верном једном поданику пристоји.

Владислав Хуњадија потписа листину и закле се, па онда похита да спреми Београд како да дочека краља.

Кад краљ стиже у Земун, опет се из за сада непознатих нам узрока појаве нова сумњичења. Дворанин и пријатељ краљев, угарски властелин Розгоњија световаше краљу да не улази у град београдски друкчије, већ у пратњи поузданих слугу и војника Чеха и Немаца. Бехајм, који је и сам у пратњи краљевој као крсташ служио, прича да је овај пут гроф Цељски са свим олако узимао савете Розгоњијине. Без сумње за то што је мислио, да су довољне мере обазривости већ предузете биле.

Најпре као да се превезла чешка и немачка гарда крајева те се упарила очекујући краља ван града. Пред само вече приспе и сам краљ са својим двором и великашима своје свите.

Владислав Хуњадија, који на обали савској краља дочека, предаде му кључеве градске. Поја-

хаше коње и упутише се на главној капији градској. На свима кулама и на свима капијама беху у парадном строју маџарске чете јаког градског гарнизона.

Кад већ хтеде ући на главну капију у град, краљ се немирно осврташе да види где му је чешка и немачка гарда, која нешто изостала беше. Кад краљ са својом непосредном свитом већ уђе под капију и кад се она његова велика војничка пратња од страних најемника управ спремаше да свечаним маршом и сама ка капији пође, на један пут зазвекташе ланци на колутима, мостови се шкрипом подигоше у вис, капије се лупњавом затворише и војничка пратња краљева оста на пољу пред градским ровом.

Краља пролете ледена струја страха и препастасти. Команданат града приђе те га успокоји рекавши му, да се капије затворише што закони угарски забрањују пуштати у град оружане странце.

Ове ситнице првих тренутака нису чиниле добар утисак ни на једној ни на другој страни. Са свим је јасно било да краљ преза од оних, који га с толико поштовања дочекаше.

Оних првих дана бављења краљева у граду београдском, узајамно подозревање расло је тако рећи од часа на час. Краљу је достављено било, да је команданат града издао заповест гарнизону да дан и ноћ на опрези буде и да на први знак на оружје скочи. А уз то још и да се у кући Владислава Хуњадије ноћу држе тајни састанци, на које имају приступа само знаменитије личности маџарске партије. Међу Маџарима се градског гарнизона опет

проносио глас да краљ хоће да град преда на чување Немцима и Чесима, пошто у Маџарима поверења нема, а све то чини по наговору Немца Улриха Цељског. А опет немачки и чешки најамници, који остадоше ван града, беху много зловољни што маџарске страже не пуштаху ни појединце с оружјем у град. Тако је политички ваздух постајао из дана у дан све загушљивијим. Ужасна мајина предсказивала је ужасну буру. Најмања стварка, једно зрно песка, могло је да изазове да катастрофа прсне.

Шпијуни, којима су Хуњадијевци окружили грофа Цељског, ухвате једно писмо, које је гроф писао своме тасту деспоту Ђурђу у Смедерево. Кажу да је у том писму била између другога и једна двосмислена реченица, којом Улрих јављаше Ђурђу да *ће му скорим послати две лопте, с којима ће му мило бити да се поигра.*» По уверењу горчином занесених Хуњадијеваца, те две лопте не могу ништа друго да значе већ -- главе Владислава и Матије, синова Хуњадијиних!

Ово се писмо ухватило 10 Новембра. Те исте вечери Владислав Хуњадија позове своје присне пријатеље на договор о том шта да се чини. Она фатална реченица дала је изговор за насиље, на које је по свој прилици и пре тога по гдекоје сурово а страшно срце међу Хуњадијевцима упућивало. Каква је страсна мржња — страсна до слепоће — завладала овим људима, који су у томе часу већ били сузаклетници, види се по речима, за које тврде да је том приликом изговорио владика варадински, славан научењак Јован Витез. *«Као духов-*

нику и слуги божијем,» веле да је рекао владика. *«била би ми дужност да вас светујем на мир и помирљивост; али ако би се извршило убијство грофа Улриха Цељског, ја то убијство худити не ћу.»*

Још те исте ноћи Владислав Хуњадија напише један билет грофу Улриху, којим га позове да му сутра рано на састанак у његову кућу дође, јер има да се објасне о једној ствари, која се тиче мира и спокојства њих обојице.

Те исте ноћи један маџарски властелин дође к Улрику Цељском потајно па му каза да му животу опасност прети. Није му хтео, или можда није му ни могао казати појединости те опасности; али наваливаше на њ да ни часа не часи, већ нека одма покуша да се бегством из града спасе. Тај му се Маџар још и понуди да га он сам тајним неким путем из града изведе

Гроф Цељски, пун подозрења према свачему што му са стране Маџара долази, не види у овоме пријатељском предлогу ништа друго већ замку. Чинило му се да Хуњадијевци раде да га поплаше, не би ли у страху учинио какву будалаштину, која би га у очима краља и у очима света направила смешним, то јест немогућним. Не без рачуна политика, али и с много урођеног му поноса он одговори: *«Ако је суђено да погинем, боље је и да погинем, него ли краља да оставим!»*

Сутра дан, 11 Новембра на св. Мрату, краљ по своме обичају отиде у цркву да одстоји службу божију. Гроф Цељски је међу тим добио онај позив Владислављев. Прва је мисао његова била да не иде. Али и храброст има своју сујету, као што и

зла савест има своју храброст. А Улрих Цељски колико је био рђав, толико је и храбар човек био. Ипак, за сваки случај, он навуче на прса фини један панцир пре него што се збуче у своје парадно руво.

Кад дође кући Владислављевој, виде на двору пуно момака потпуно наоружаних. У ходницима, кроз које пролажаше, читаве гомиле оружаних господичића — све то пријатеља младога Хуњадије. У соби пред оном, у којој га Владислав чекаше, види свога старог крвника, Михаила Силађевића, и неколике од познатих оданих пријатеља и слугу његових.

Улрих Цељски, — човек високог стаса, испучених прсију, коштуњав, мршав, танких голеница, бледог лица, крупних и нешто закрвављених очију, човек ретке енергије, који у часу у коме нешто смисли одмах и ради, који се у служби политичких амбиција и у служби страсне љубави никада не умара, — Улрих Цељски поносито корачаше мимо ових група од људи у панцирима, с мачевима, копљима и наџацима.

У соби за пријем нађе Владислава Хуњадију сама и — како Хуњадијевци причаху — ненаоружана.

Син Јована Хуњадије и крвни непријатељ његов поздравише се. Тешко да је Владислав и за тренут помислио, да је пред њим отац оне красне и опет јадне девојчице Јелисавете, коју је политика Ђурђа Бранковића најпре њему наменила а после свечаним и заклетвама утврђеним уговором предала млађему брату његовом Матији за жену, а која је још

као пола развијени пупољак постала невестом црнога гроба. Владислав је гледао пред собом само старог заклетог непријатеља свога оца, и Немца који од неколико недеља влада Угарском а од толико година презире угарску господу.

О првим тренуцима призора који је следовао, тешко да ћемо икада знати праву истину, јер смо за њих упућени на једнострана, и по свој прилици пристрасна, казивања само једнога од два сведока његова.

По ономе што је Владислав причао, он је после првих поздрава отворено рекао Улриху, како зна да је он вазда био душманин оцу његову па да и сада не престаје, да сплеткама и клеветама гони синове Хуњадијине, и о глави им ради.

По овим првим речима а без сумње још и том самом тону Улриху је Цељском могло јасно бити, да Владислав тражи да заметне кавгу. Али он није био човек да води рачун о гомилама оружаних пријатеља Владислављевих, који се мицаху око врата на соби у којој су њих двојица. У његовом одговору као да је било пуно поношљивости, упорства и мржње.

Владислав је наследно од оца плаховитост нарави. Како га један сувременик описује био је «брз на свађу и на гњев». Већ је сав успламтио био. Дркћући од узбуђења, извади једно писмо, показа га Улриху и питаше га, није ли то његово својеручно писмо?

Гроф Цељски баци један поглед на ону листину.

„Нисте ли, грофе, с те две лопте, које обећава-
те деспоту Ђурђу, мислили две главе два Хуња-
дијина сина?» питаше раадражено Владислав.

Улрих рече да то писмо није његово. Али уз
то доладе још неколико речи, које су као оштра и
отровна жаока раниле осетљивост Хуњадијиног си-
на. Кипећи гњевом, високим и заповедничким гла-
сом Владислав повиче: «Овога часа да сте се одре-
кли свију звања и достојанстава, којих сте се на
разбојнички начин докопали, и да одмах у пратњи
мојих људи Угарску за свагда оставите!»

По казивању Владислављевом, Улрих уместо
свака друга одговора тргне мач и замахне.

Владислав се залети на њ, извије се ударцу
мача његовог и викне за помоћ.

Врата се нагло и силно отворе. Унутра улети
ујак Владислављев Силађија а за њиме до четрде-
сет момака с голим сабљама и ножевима.

Улрих Цељски окрете се хитро према руљи.
Вешто и срећно одбијаше својим мачем силне удар-
це. Неколике сабље одлетише о панцир његов.
Гњевној вици нападача одговараше он клетвама
страшне ругобе. Била је то сцена дивља. После
неколико тренутака вике и звуке нечија сабља до-
хвати Улриха по глави. Он се заљуља и стропошта
на спод. Као дивљи зверови склептају се над њим
убијце те га сабљама и ножевима свега израђаве.
Под тешким ранама у крви својој издахне Улрих,
граф Цељски, палатин угарске краљевине, кнез рим-
ске царевине, ујак краља угарског и чешког, зет
деспота Ђурђа Бранковића.

Као што поменусмо, Улрих је био човек зао, пакостан, себичан, човек, који је страсно жудећи за лепим женама, сјајним златом и високом влашћу, презирао све дужности, сва права и сав морал. Гнусан је то човек био. Катарина Брашковићева, она којој папа Пије II (Енеј Силвије) даје сведоштво да је *«лепа и поштена»* била је анђео од жене, кад је могла до краја трпељиво да издржи тиранију таквог мужа. То је био човек који се родио на зло и беду многима, не само људима појединим, него на зло и беду народима и земљама. Да је природном смрћу умр'о, никала се за њим не би могло зажалити. Овако кад га гледамо насилном смрћу и мучким нападом уморена, грдним ранама покривена, — и то тек што је достигао цел свога грешног властољубивог живота, — не можемо да се не сажалимо над оваким свршетком једног човечијег живота, и да се не згрозимо на оно политичко злочинство.

Насилне смрти нису никада завршетци периода од призора неморалности. Оне обично бивају наказне белеге, од којих се почиње нов низ призора црних, грозних и гнусних. Демонске у часу кад се изврше, демонске су оне и у најдаљим својим последицама. Тако је било и овде.

Ово што иде подсећа на призоре из историје Цезара Борце и на слике, које нам је Макијавели оставио. Ми управо причамо догађаје из једне периоде, у којој се државна политика најобразованијих ондашњих држава проницавала претворством, лицемерством, лажју, неосетљивошћу и свирепом бесрдачношћу као корисним принципима. Мислио

се да се без тих елемената не може да влада у атмосфери, у којој је било пуно себичности, подмуклости, подлости, неверности и суровости.

Видели смо какав је човек био гроф Цељски, представник немачког господства и немачке културе. Видели смо и каква су прва господа маџарска, који се нимало не устручавају да политичкога противника домаме у своју кућу па да га ту сама мучки убију. Сад ћемо на овој крвавој позорници да видимо младог «лепог краља».

Још је Улрих Цељски лежао врућ у крви својој на споду двора Хуњадијиног, а већ се глас о мучкоме убијству пронесе потмулим шапутом запрепашћених усана. Краљу се одмах јави да му је јак убијен. Глас га је тај страшно потресао. Пребледео је и занемео. Али главно његово осећање није било туга за сродником и човеком о коме је убеђен да му је веран. Главно је његово осећање било у оном часу, препаст и страх за своју личну сигурност. Било по савету пријатеља и једномисленика Улриховог, Николе од Горе, било по својим сопственим нагонима, краљ мишљаше да му његово лично спасење лежи у понашању, једнога краља недостојном.

Владислав Хуњадија пријави се његовом величанству и исприча му убијство грофа Цељског као ствар, коју дубоко ваља сажалевати, али која је са свим случајно дошла и то услед плаховитости самога грофа.

Млади се краљ у томе часу показа као велики мајстор у претварању. Изгледаше и понашаше се

као да потпуно верује да је све онако како му Владислав Хуњадија прича.

«Видим», поче говорити Владиславу, «видим да је тако морало да буде! И треба да умре што за живот није... Грофу сад већ не можемо живот повратити... Њему је ваљада тако суђено било. Дај да се сад побринемо за нас, који смо остали да живимо. Сам Бог нека све на добро окрене!»

Можемо замишљати како су овакве речи узбудиле све оне, који беху око краља. Пријатељи убијенога грофа стресаху се и ником поникоше. Хуњадијевци се на мах разведрише и ослободише. «Господару», говораху они краљу, «ваше величанство тек од данас управо прима владу земаљску. До јутрос сте били дете под влашћу себичнога татора; сада сте тек у истини краљ, јер сте се ослободили грофа Цељскога!»

Први тешки тренутак, у коме су се око у око погледали, издржали су срећно и краљ и Хуњадијевци. Ваљало је видети како ће проћи кроз још једну ватрену пробу.

Знамо да је ван града у предграђима размештено било око четири хиљаде крсташа, већином Немаца и Чеха, све то најамника и приврженика грофа Цељског. Ови су се људи растурили били по разним правцима душевних и телесних забава. Многи су тумарали по турским шанчевима и турскоме стану; по неки одлазили у цркве богате чувеним реликвијама (мошти св. Петке! Икона богородичина од св. Луке! и т. д.); понајвише ових јунака с црвеним крстом на прсима весело је проводило време поред младих крчмарица, јефтине шарање рибе и

киселога вина по крчмама београдским. Него се на један пут зачуше сигнали војнички на збор. Крсташи похиташе на зборишта, на обалу савску код лађа, на којима су се довели. У гомилама њиховим опајало се велико узбуђење. Убијство, издајство, освета, љутито одјекиваху са свих страна. Дигла се велика вика. Ови прости људи не могоше да на свој начин не покажу како се гнушају оног мучког убијства и како осећају да имају дужност да освете смрт свога главног заповедника, грофа Цељског. Бехајм који је и сам био у оној узбуђеној руљи војника, описује нам тај моменат онаким немачким језиком каквим се онда говорило: «Es wart ein gross rumorn, den fürsten hoch geporn sie gern heten gerochen, von manchem wart gesprochen: Man soll zu sturme gan!» Али се разборитији међу њима присетише да овај исти град, на који раздражени и гњевни крсташи говораху да треба јуришати, само пре три месеца 150.000 Турака под командом освојника цариградског не могоше на јуриш узети. Нађоше да је најбоље да не одступају са свога места испред града, али и да ништа не предузимљу док не чују заповест краљеву. Неколике чете не могоше да не искале љутину ма на кога, те зађоше по приватним кућама и пљачкаше.

Ова узрујаност у најамничкој војсци била је предмет световања у новом политичком кругу, који се око краља у београдском граду начинио. По жељи нових својих саветодаваца краљ оправи к најамничкој војсци својој, два своја позната пријатеља и дворанина, чешке племиће Розенберга и Штернберга. Ови дошав међу узрујане најамнике об-

јавише гласно, да је краљева заповест, «да се војници оставе сваког напада, да одступе и да се врате своје завичају» («*sy sollten hand abtun und auch treten davun, und wieder ziehn heime*»). За команданта буде им одређен чешки властелин Вилхелм фон Лихтенштајн, који се пожури те их преко у Земун преведе.

Никада се краљ не показиваше Владиславу Хуњадији и ујаку му Михаилу Силађији милостивији и љубазнији, него од како се упрскаше крвљу ујака његова. Он је се могао вратити из Београда у Будим Дунавом. Али да потпуно умири Хуњадијевце о својим добрим намерама и о пријатељству које за њих осећа, сам им предложи да из Београда удари на Тамишвар, да походи матер њихову и двор старога Хуњадије.

У самој ствари тешко је казати ко је у чијој свити ишао, да ли синови Хуњадијини у свити краља Владислава, или краљ Владислав у свити Хуњадијиних синова. Страшно је и помислити, какви су то људи били, који су јели заједно со и хлеб, шалили се и смејали, и претварали се да не виде крв мучки убијеног човека. И опет не може бити да им се није привиђала!

Дођоше и у Тамишвар. Лаж и лицемерство могло је да завара људе, државнике и војводе. Али није заваравало истинска осећања једне старе жене. Јадна жена славнога «војводе Јанка» знала је да су јој брат Михаило и син Владислав убијце грофа Цељског, — знала је да је Цељски ујак краљев, — и знала је да сестрић не може да заборави крв свога ујака, нити да сме краљ да заборави крв

човека мучки убијеног. Обучена у црно, расплетеном косом, окружена гомилом девојака све у најдубљу жалост погружених и како она у црно одевених, чекаше она на капији Хуњадијиног двора.

Кад се краљ приближи, стара госпођа, — да, стара жена ова, јер из ње је говорила жена у најлепшој улози својој, — паде на колена, љубљаше стопе краљеве и сузе лијући јецаше: «Милост, господару, милост синовима мојим!» И нису само жене јецале. Сузе су се рониле низ образ многоме и многоме од старих пријатеља и старих слугу «Сибињанин Јанка».

Призор је дарнуо у срце младога краља. Он се пригне, нежно прихвати стару госпођу, подигне је и загрли. Махне главом те слуге изнесе пурпурни богати плашт те овим блиставим знаком части и одликовања огрнуше Јелисавету Сибињанин Јанка, жену, матер, сестру, која и у ружичној кадифи јецаше.

Краљ је обдарио лепим поклонима и синове Јелисаветине и друге укућане и пријатеље њихове. Показивао се да је добре воље, да искрено учествује у весељима и да ужива све оне свечаности, што их Хуњадијевци и Силађијевци у Тамишвару и у околини за њ спремили беху. Играло се, певало се и пило се, као да нико на души не носи Улриха Цељског. Али . . . нико није чуо шта су шапутали између себе млади краљ и Никола од Горе, нити шта су шапутали међу собом Владислав Хуњадија и присни пријатељи његови, кад су се после богатих части дубоко у ноћ повлачили на само у одају двора Хуњадијиног. Само је она стара баба

једнако на зло слутила и усред весеља невесела била.

Поред свега великог савршенства, којим је краљ своју тешку улогу играо, опет су Хуњадијевци по-дозревали да се краљ првом приликом, — чим се њиховог непосредног претиска ослободи, — противу њих не окрене. Ваљало је дакле тражити од њега гаранције колико се год добити могу, док је још у њиховој власти.

Неко од Хуњадијеваца помену краљу, да би се удовица Јанкова умирити и утешити могла, кад би краљ на прилику свечаном заклетвом утврдио своју добру намеру да се њезиним синовима не ће никад осветити, па ни помишљати да се свети за крв свога ујака. Краљ је разумео миг који му је дат. Он смисли да превазиђе сва очекивања Хуњадијеваца.

На св. Климентија (23 Новембра) искупе се сва господа у дворску капелу. Све је то дошло у сјајној маџарској гали. Искупила се и сва фамилија Хуњадијина, међу њима опет једна несрећна девојка, кћи Николе од Горе, нова заручница Владислава Хуњадије. И краљ је дошао. Гаврило из Вероне, славан талијански калуђер, друг далеко славнијег Капистрана, служио је службу божју са свом помпом католичког ритуала. Пред свршетак службе краљ приступи к олтару. Позове к себи Владислава и Матију Хуњадијевиће, загрли их, пољуби их и положивши руку на еванђеље гласно се закуне, како им опрашта крв свога ујака, како убијство Улриха Цељског не ће никада узети за повод каквој освети према њима, како у његовome срцу нема никаквих

непријатељских осећања, већ да дише искреном љубављу к њима, да их од сад сматра за браћу своју, као што матер њихову прима за матер своју. За овим краљ дохватив једном руком Владислава а другом Матију, приђе с њима ка оцу Гаврилу те се с њима заједно причести.

Не треба ни да помињемо како је силан утисак на све присутне ова ванредна сцена учинила. После ове сјајне и страшне свечаности већ више нико није подозревао да за синове Јована Хуњадије има какве опасности. Партија Хуњадијеваца веровала је, да је осигурала себи власт на дуга времена. Заборављала је да је зграду својих надања подизала — на гробу Улриха Цељског.

Владислав и Матија Хуњадијевићи с неколиким првацима своје партије отидоше с краљем у Будим. Проводише тамо време своје врло пријатно и како се чињаше у потпуној безопасности. Шта више Владислав и његови пријатељи, осећајући се сигурним, запливаше опет живо у политичка питања своје отаџбине.

Али ако је Улрих Цељски погинуо, није пропала партија којој је он главар био. Она је остала са свима својим тежњама, плановима и рачунима и са свима својим осећањима, само сад још и жучнија горчином и жеднија освете. Ако је један шеф партије пао у лицу грофа Цељског, други се шеф партије јавио у лицу Николе од Горе. Ако се краљ заклео да све заборави и све да опрости, партија политичких пријатеља Улрихових није се заклела, нит је хтела да заборавља и опрашта. Значајно је

било што се нови шеф дворске партије, Никола од Горе, и сувише много виђао с краљем.

Владислав Хуњадија као млад човек није био довољно смотрен на клизавој земљини дворском. Прост га је народ јако волео, не толико зарад његове симпатичне појаве и даровитости, колико зарад славног имена које је носио. Као млад човек он се отворено радовао тој својој омиљености у народу. Али та његова популарност бацала је дубоке сенке на двор краљев. Противници његови у околини краљевој питали су се гласно, као за што да је Владислав Хуњадија милији народу од краља?! Ако је по младости, краљ је млађи; ако је по лепоти, краљ је лепши; ако је по бистрини духа, зар краљ не даје сваки дан доказе велике своје духовне даровитости; ако је по господству — та један се поданик не да ни упоређивати с његовим апостолским величанством! Или ваљада за то, што су руке младога Хуњадије кржаве од крви мучки убијеног ујака краљевог?! Саветници краљеви не пропуштаху да у згодним приликама напомену, да је управо државна потреба и морална дужност, да се убијце грофа Цељскога не оставе некажњене

Појединости оне политичке интриге, која је у другој половини Марта 1457 брзо сазревала, можда ће нам за свагда остати сакривена. Што знамо поуздано то је, да се 24 Марта те године рано у јутру појавише оружани људи пред станом Владислава и Матије Хуњадијевића. Команданат њихов уђе унутра, прогласи синове Сибињанин Јанка апсеницима и одведе их у краљевску тамницу.

У исти тај час позатвараше и знаменитије пријатеље њихове: Јована Витеза, владуку варадинског, Севастијана Розгоњију, Владислава од Кањиже, Павла Хорвата, Ђорђа Модрара од Мадараса и још неке чланове Хуњадијине партије, праве Мацаре.

Ово затварање највеће госпoде и најпопуларнијих политичких људи направило је одмах дубок утисак на становништво будимско. Људи се узрујаше и без сумње се пронашаху по вароши тајанствене приче о откривеним заверама противу краља.

Још се већма узбунеше кад се пронесе глас, да се на главној пијаци пред краљевим двором у горњему граду подиже губилиште.

Док је образованост народне масе још на nižем ступњу развитка, сјајни и шарени призори краљевске помпе не привлаче светину силније него што је привлачи неотесано губилиште и кржави и грозни призори његови. Тако је и сад свет журно врвео у горњи град на дворску пијаци и од ње па до краљевске тамнице стављао се у густим гомилама у дуге редове. Чекао је да види шта ће то да буде. Проводио је дуго време у свакојаким нагађањима, час злим сутњама, час веселим досеткама и смешним причама.

Пријатељи Хуњадијеваца у оним гомилама изгледаху озбиљни и пуни бриге. Зебли су за судбину Владислава Хуњадије. Али им је свечани приказ у капели двора Хуњадијинога излазио пред очи и храбрио их је. Та зар може бити да човек заборави своје братимљење, загрљаје и страшну клетву на еванђељу живим Богом?! И ако би човек могао све то да заборави, да ли то може заборавити

краљ, који се у седамнаестој години своје младости, у зори људског живота, у тренуцима идеалних снова и заноса, види на челу витешког једног народа и славне једне краљевине!

По дне је већ давно превалило било и сунце се клонило к западу. У тамницу Владислављеву уђоше краљевске судије и заповедници краљевске гарде. Најстарији прочита један званичан акат. Његово Величанство краљ размотрио је кривицу Владислава Хуњадије, и потврдио је пресуду, да умре од целатскога мача на јавном губилишту. Пресуда се има извршити још тога истог дана.

И сад долазимо на један тренутак, кад су оруђа историјска и сувише груба и тупа да верно на видик изнесу усколебаност осећања у души оног несрећног младог човека. То су тренуци, у којима се и слабости и јачине људске откривају у најприкривенијим дубинама својим. У магновењу, колико док муња заблешти, он је обухватио најчистијом љубављу све оне који су му у животу драги били, и најгорчијом мрзошћу отиснуо од себе још једном и за свагда све оне које је мрзио. Тешко је и најфинијом анализом изнети, шта је Владислав све осећао при помисли на краља свога побратима и при помисли на своју јадну стару матер. Владислав је млад, тек настао у најлепше године. Али се није показао слаб са љубави к животу. Кад му саопштише да срамном смрћу ваља сад одмах, без одлагања, да заврши свој млађани живот, син је Јована Хуњадије без туге, без жалости, готово с презрењем отурио једном руком свет овај од себе, хватајући се другом руком за неви-

дљиву силу једну, коју ми одавде не видимо, али коју је он, васпитан у топлој вери, и видео и осећао.

Кад је сунце село, и кад је одблесак неба још само кроз неколике тренутке уздржавао сутоњ да се не спусти, на тамничкој се згради отворише врата, и јака оружана стража поведе Владислава на губилиште.

Руке су му свезали на леђа. Огрнут је некаквим црвеним плаштом, златом испретканим. Многи су помишљали (као што је и сам Енеј Силвије помишљао), да је то онај исти плашт, којим га је краљ огрнуо, кад га је у двору Хуњадијином и пред мајком његовом хтео да одликује.

Владислав је корачао чврстим кораком и поносито. Мирно погледаше по светини мимо коју пролажаше. Света се врло много искупило беше. Како је сунце већ било село, то се из винограда и из поља враћаху многобројни раденици, па запрепашћени неочекиваним призором, тискаху се да виде Владислава. Већина беше занемела леденим ужасом. Овде и онде зачуо би се потмули жубор клетве и псовке. Жене бризнуше у плач и зајецаше на глас, кад мимо њих прође красан црномањаст младић (тек му је 24 године!) с дугом и густом кестењавом косом, са чврсто везаним рукама, огрнут по плећима господским плаштом. И самим људима тврђега срца тешко је било гледати, како ка губилишту корача син некадашњег губернатора краљевине Угарске, намесника краљевскога достојанства, славнога војводе и јунака «Сибињанин Јанка»!

На губилишту дворска стража предаде апсе-ника целату.

Владислав погледа још једном око себе. Очи му се зауставише на сјајној једној гомили, која се наместила била на тераси палате краља Жигмунда.

То је краљ био окружен својим саветницима и дворанима. Краљ тај, којег сама младост изазиваше народ на љубав и на топла племенита уздања, у овој сутоњи од 24 Марта извео је сам себе народу своме на губилиште. Дошао је да види крв младога човека, од кога је страховао. То није била срчаност која га изведе да буде сведок како на срамном губилишту умире син славнога Јанка. То је била свирепост. Изгледало је да тамо на тераси, на коју је Владислав упрљо очи своје, није седео млади краљ, већ млади један тигар, крунисан круном и огрнут плаштом краљевским.

Владислав гледаше у краља неколико тренутака па онда јасним гласом викну: «Бог, пред престо којег на суд одлазим, нека ми је сведок, да бих ја и данас за отаџбину моју и за краља живот свој радо жртвовао: тако је срце моје чисто од сваке кривице. Он, којег је мудра свемогућност судбину људи одредила, нека опрости краљу и мојим непријатељима, као што им ја праштам . . .»

Може бити да су се на тераси краљевској опажали знаци незадовољства и нестрпљивости. Свакојако, целат упаде у реч Владиславу рекавши му нешто, на што Владислав паде на колена и — положи главу на пањ.

Слаба срца у гомили просте светине вриснуше потмулим вриском, и мекши људи покрише очи рукама.

Млади краљ и његови дворјани немо гледаху доле на страшан призор.

Судски објавник окрену се светини и јасним гласом викну званичну објаву: *«Овако се казне они, који су господару своје неверни!»*

Целат сукну мач из корица.

Очевидно је и сам био узбуђен. Рука му је дрктала. Замахне и удари, али — не погоди куд је требало. Крв облије бео врат несрећног младог човека. Целат замахне и други пут. И други ударац даде само нову рану. Сам целат беше се ужаснуо. Осећаше око себе вихар од људских гласова, од увика ужасом претрнуле светине; можда и забуњени поглед његовог краљевског величанства и љутите погледе по неке господе. Прибра се, замахне и трећи пут; и трећи пут удари.

Владислав одскочи грчевитом хитрошћу. Усправи се на ноге крвљу обасут. Муцаше некакве речи. Коракне два три корака к тераси, са које је краљ престрављен бленуо. Заплете се у дуги плашт, посрне и падне. Целат скочи за њим и новим једним ударом одруби му главу. Слуге судске притрче те лешину у трзавици покрију црном чохом.

Страшан је то призор био.

Два пут страшан у сутоњи бледе и хладне мартовске вечери. Тешко га је пером описати. И још је теже описати ону дубоку узбуђеност, коју светина понесе са пијаце св. Ђорђа у срцима својим и разнесе по скромним кућама мајстора и трговаца, и по земунцима и колебама надничара и друге сиротиње будимске.

Владислав је Хуњадија лежао мртав те ноћи, црним плаштом обвијен, у цркви св. Магдалене. А жив народ будимски узрујаном фантазијом ствараше читаве легенде о њему. Једни увераваху како су чули да је Владислав, — кад се он после трећег ударца подиже те потрча ка краљу, — повикнуо: *«Господару, живот се прашта по закону, кад трећи удар не убије!»* Други још додаваху, да је палатин Горски са терасе краљеве грозном хладноћом одговорио: *«Закон је да ти се одруби глава па ма колико пута да се удари!»* Трећи причаху да је Владислав у својој густој коси носио сакривен крстић један — ваљда од часног дрвета — и да га с тога прва три ударца целатова погубити нису могла, нити би се икако погубити могао, да најпосле сам није онај крстић из косе извадио!

Али док тужне мисли и фантастичка причања из врела симпатије облећу оног мртваца, мрачни триумф силе није остао без ласкавих осмеха својих пријатеља. И без сумње је било људи, који су те ноћи честитали младом краљу не само што је крвљу Хуњадије осветио крв Цељскога, него и што је у интересу свога престола и мира своје краљевине уклонио себи с пута једног младог политичара, којег је популарност могла опасна да буде. Без сумње је његово краљевско величанство оним политичким убијством из државних резона утврдило свој престо на дуга и дуга времена!

И сад само још једну реч о тим дугим и дугим временима и још један поглед на младога лепог краља.

Хуњадијевци су престали бити опасни. Краљевска династија тврдо стоји. Сјајна депутација угарских и чешких прелата и магната на свечаној аудијенцији проси за свога краља Магдалену, лепу ћерку краља францускога Карла VII. Угарским старим витезовима суза низ образе рони, кад им сину блесак чистоте, невиности, младости и лепоте овог краљевског крина француског. Како је срећан краљ Владислав!

А краљу се Владиславу у очи 23 Новембра 1457 — у очи годишњице онога дана у који се закле да не тражи крв за крв — из ненада нешто смучи и сутра дан пред вече премину! Она дуга и дуга времена избројише се месецима!

Народ угарски изводи из тамнице Матију, брата погубљеног Владислава, зета убијеног Улриха Цељског, и посађује га на престо краљевине Угарске.

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА.

СМРТ ДЕСПОТА БУРЂА.

24 Декембар 1456.

Карактер историјске судбине Ђурђевог доследан је себи све до у сами час последњи.

Историја његова, — а кроз њега и историја српског народа његовог времена, — изгледа као историја једног утопљеника. Колико смо пута до сада већ виђали Ђурђа где тоне води у дубине, где се таласи над њим састављају и где опет искаче на површину да се и за сламке хвата! Колико смо пута до сада виђали, не без саучешћа, са срцем узбуреним, како му срећа руку пружа да га из таласа невоље спасе, и колико пута до сада та иста срећа трзаше руку своју натраг, да га пусти да опет у дубине тоне! Ова страшна утопљеничка борба његова трајала је ево већ тридесет година. А никад се она није бурније и силније јављала него у последњој својој години.

Кад је после капитулације с Портом од г. 1455 погледао на раздор, неред и немоћ у Угарској, сукоб

интереса и неслогу у Европи, доказану оскудицу братске слоге и љубави у хришћанству, и кад је према томе видео Мехмеда, освојника царства грчког, где са 300 топова и 150.000 војника долази да опсађује Београд, — деспот је могао мислити да је сунце српског државног опстанка зашло без повратка.

И опет, кроз сву тешку натуштеност, са свим из ненада сину оно на заходу своје.

Хуњадија и Капистран одбише Турке, она силна и сјајна војска турска пови се као рањени змај од зидина београдских и сави се преко Балкана. Народ деспотов, без команде од својих власти, само по команди срца свога, кличући устајаше да гони Турке из својих крајева.

Видели смо већ из писама Капистранових како старац већ подстиче могућности да се победа хришћанска што потпуније у корист хришћана, а пре свега у корист Србије, исцрпе.

Све те изненадне наде пропадају с изненадном смрћу Јована Хуњадије.

Али у који час оне пропадају, у тај се друге рађају. Са политичке позорнице није нестало само природнога вођа крсташке војске противу Турака, него је нестало и великога утакмичара и супарника Ђурђевог у границама угарске краљевине. На место Јована Хуњадије јавља се као први човек у Угарској — први по положају, по упливу и по моћи — рођени зет Ђурђев, гроф Улрих Цељски. Старе жудње деспотове и стари планови његови као да хоће да се испуне у часу, у коме је о њима већ очајавас. У деведесетој години својој деспот као

да из ненада хоће да добије преко свога зета пре-судан уплив на политичке одлуке у краљевини угарској. Под његовим упливом Угарска би имала енергично и успешно да послужи ствари хришћанској, која је нераздвојно и ствар српска била. На сваки начин, узвишење Улриха Цељског у Угарској давало је деспоту нова основа за најмилије надежде његове.

То је био тренутак, у који су таласи политичких догађаја опет изнели Ђурђа из мрачних дубина: очајања на сунцем обасјану висину нових надања. Али и то је био тек само један тренутак. Он се губи у оној звечи од сабаља и у оној крви у двору београдском од 9 Новембра.

Глас о убијству Улриха Цељског пао је у Смедерево као гром из ведре неба. Не може бити да није дубоко потресао Ђурђа и као човека и као државника. Не мање га је могла као државника узбуђивати и мисао, да је краљ Владислав, на кога је он толике наде полагао, потпуно у рукама и под искључивим упливом његових старих супарника и убијца зета његовог; а као човека и чудовишна немарност краљева према трагичној смрти свога ујака.

Ово је сад већ било и сувише. Од последње три године падали су на Ђурђа толики удари, све један за другим, све тежи од тежега, све силнији од силнијега. Горостасни овај раст од човека, кога су већ скоро тридесет година страховите буре ломиле, повијале, по некад из корена покретале, под оним последњим ударом од 9 Новембра повио се и сломио се. Овај старац од деведесет година,

старац који је на десници носио још незалечену рану од сабље мађарске, под силним узбуђењима у след оног догађаја пао је на самртну постељу. Рана му се позледила, грознице су наступиле, снага се брзо изнуравала и жижак живота гасио.

На сами Бадњи дан, 24 Децембра 1456 у Петак у 7 сахата, издахнуо је деспот Ђурађ Бранковић.

Први дана Божића лежао је на парадној мртвачкој постељи. Без сумње у оној истој «великој сали за аудијенције», у којој су се од Марине свадбе толике свечаности обављале. Око њега удружена велелепност дворске и црквене помпе, не мања велелепност што ју пробија мекани звекет сребрних кадионица и потмуло јецање сталних верних и осетљивих срдаца, што се кроз њу просипљу горке сузе савлађиване туге и сладак мирис скупоцене измирне, велелепност која док заноси око и ухо милинама, пуни душу грозом и очајањем са ништавости човечије величине и са таштности човечије славе пред великим, простим, голим и хладним фактом смрти.

Над историја погледа мртва Ђурђа, не одричући се свога мирног достојанства, не може да не зажели да јој је њезина вечита млада сестра поезија поред ње, да се на њезино крилато раме наслони и да речи њезине видовитости чује. И ако је Ђурађ мален да се с великим Александром упореди, опет је доста велик да подсети на речи арапског песника-мудраца над мртвим Александром: «*До јуче је Александар више говорио а мање нас учио ; данас Александар не говори, ал многоме нас учи !*»

Не може бити да смрт једног тако ванредног човека, какав је деспот Ђурађ био, није учинила ванредно дубок утисак на народ српски. Не може бити да народ један тако осетљива срца није пролило сузу искрене жалости за господарем, с којим је кроз тридесет тако бурних година пролазио тако присно спојен кроз миновне среће и тешке несреће, с којим је заједно са сабљом у руци и млазевима крви своје бранио земљу своју, по некад с успехом, често без успеха, свакад са славом. Не може бити да тај народ није с дубоком тугом удахнуо за господарем, који је у једном свечаном тренутку дао израза бризи својој шта ће народ његов о њему рећи. Да ли се деспот Ђурађ преварио кад је слутио да ће Срби његови о њему рећи: *«среће имао није а мудар је био!»* — једна мисао којој главну боју дају симпатија и поштовање.

До данас до нас није допрло јецање народа српског за Ђурђем, као што је допрло јецање његово за Стефаном, Лазаревим сином. Наравно да то још није доказ да га није било и искреног, и дубоког и дуготрајног. Оно се угушило у оној ломњави и у оној грмљавини, с којом се држава српска, толиком муком Ђурђевом чувана и спасавана, срушила у хаос санцака турског.

Од све тужне узбуђености, коју је смрт деспотова изазвала у народу, од свега онога што се онда тим поводом говорило, осећало и мислило, допрле су само хладне речи написане сухопарном руксом калуђерском: *«ва љето 6965 декемврија 24. ва цетакъ 7. часъ дне сконча се благочастиви господинъ деспотъ Ђурђъ.»*¹

¹ Шафарик, Рамátky.

И још знамо да је тело његово сахрањено у Кривој Реци, без сумње рудничкој, где је Бурађ и свој дворац имао, где се и сам у данима среће толико пута бавио и где првих месеца после смрти његове налазимо и удовицу његову деспотицу Јерину.

Али и још нешто знамо несумњивим начином, а што може у неку руку сљеном својом да покаже, шта је вредио стари деспот Бурађ Бранковић и својој фамилији и српском народу и држави српској.

Тек је он очи склопио а у двору је настао отворени раздор. Бурађ као да је и на самртном часу остао веран својим осећањима љубави и поштовања према Јерини и њезиним политичним способностима, па је наручио да докле је год жива ваља да се поштује као деспотица српске државе и као господарица од све имаовине Бурђе. Царица Мара и браћа јој Гргур и Стефан поштоваху вољу очеву. Најмлађи брат Лазар, са женом својом Јеленом, не хтеде да је поштује. Он као да налажаше да има права да себе сматра за јединог и самодржавног господара у Србији. Раздор у двору одјекну одмах раздором у државној управи, а овај раздором у народу. Судаћи по белешци летописној о времену кад је Лазар примио град Ковин, изгледа као да је било градова, који нису хтели Лазара одмах за самодржавног господара признати. Лазарева партија као да је имала свој центар у Смедереву, Јеринина у Руднику. Раздор је био тако оштар и горчина је толико ускипела, да су госпођа Јерина, царица Мара, деспотовић Гргур и Стефан намерили да потраже заштиту у султана. Кривовул, сувременик тих догађаја, каже да је Лазар силом спре-

чио Јерину да не иде на порту, а Мари и Гргуру испало је за руком да се у првом бегству дохвате земљишта царевине турске. У брзо за својим господарем, у Руднику близу гроба његова, како неки кажу отрована сином Лазарем, очевидно запојена чемером раздора домаћег и тешком тугом и бригом у данима старости своје, умире деспотица Јерина, некада тако лепа, толико поносита, са богатства са сјајности и силе своје некада толико славна († 2 Маја 1457).

А само неколико месеца за њом умире у душевним мукама туге, кајања, страховања и очајавања и сам деспот Лазар, најмлађи Бранковић, на кога се некад толике наде полагаху.

Излазе на позорницу историје деспотица Јелена, жена Лазарева, и војвода, — а за неколико историјских тренутака деспот — Миахило Ангеловић. Дркћу од забуне и страха од Турака или од Мадара, дркћу од жудње за самодржавном влашћу. Не дркћу од нових насиља и нове анархије у земљи. Али су сад већ догађаји са свим овладали државницима на врху државног строја Србије. Ништа већ не може више да помогне. Ни мисао која би у другим приликама могла да буде спасоносна — уједињење династије босанске и српске женидбеном свезом два дома. Узалуд Марија, Лазарева кћи а унука деспота Ђурђа, носи у мираз Стефану Томашевићу круну од Србије. Узалуд траже помоћ у угарског краља Матеје; узалуд је траже у папе римскога. 20 Јуна 1459 улази турска војска под Махмуд-пашом Ангеловићем у Смедерево.

Поред свих несрећа својих Ђурађ је Бранковић био срећан да умре а да не види пропаст српске државе средњег века. Српска држава није била срећна да свога старог господара надживи са више од две и по године.

Као што се може видети из онога што напред летимице поменуемо, историја те две и по године није друго већ историја последње трзавице једног државног организма, који умире.

Боље је да овде не подижемо завесу са оне агоније, у којој нема ништа узвишенога, а много жалоснога и ружнога.

Боље је да се с нашом историјом зауставимо на гробу човека, који је сам о себи рекао да среће нема, а о коме историја не може да не каже, да је по чистоти и племенитости свога карактера, по својим способностима и по своме патриотизму бољу срећу заслужио.
